

Azerbaycan – Şeki’de Türk Mimarisi
(XI. – XIX. yy.)

Hazırlayan: Anar AZİZOV

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZER.

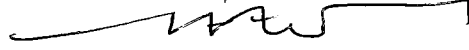
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Teftişi Bilim Dalı için öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne
Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haziran 2005

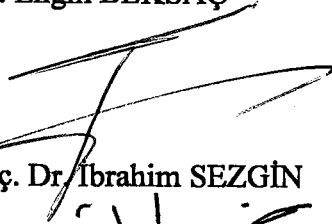
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZER

Üye: Prof. Dr. Engin BEKSAÇ

Üye: Yrd. Doç. Dr. İbrahim SEZGİN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../ 2005

Prof. Dr. İlker ALP
Enstitü Müdürü

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

Tez yazarının

Soyadı: AZİZOV

Adı: Anar

Tezin Türkçe Adı: Azerbaycan – Şeki’de Türk Mimarisi (XI. – XIX. yy.)

Tezin Yabancı Dildeki Adı: A Turkish Architecture in Azerbaijan – Sheki between XI – XIX centuries

Tezin Yapıldığı

Üniversite: Trakya Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler

Yılı: 2005

Tezin Türü

Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

Sayfa Sayısı: 470

Tez Danışmanının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr.

Adı: Mustafa

Soyadı: ÖZER

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1-Azerbaycan

2-Şeki

3-Türk Mimarisi

4-Tarihi Eserler

5-Kale

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1-Azerbaijan

2-Sheki

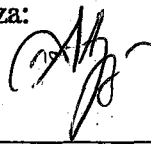
3-Turkish Architecture

4-Work of Art Historical

5-Fortress

Tarih: 15. 06. 2005

İmza:

ÖNSÖZ

Uygarlıkların yaşamış olduğu bölgeler, onların bıraktığı eserlerle değer kazanmıştır. Türk Mimarisi'nin çok sayıda örneklerini görebileceğimiz Azerbaycan – Şeki'de, bu bölgelerden birisidir.

1136 yılında Şemseddin İldeniz'in Azerbaycan'a Vali olarak atanmasıyla ülkede Atabekler devri başlamıştır. Şeki'de dahil olmak üzere, ülkenin bütün şehirlerinde bu dönem sonrasında inşa edilen yapılar, Selçuklu Mimarisi ile aynı üslup içerisinde gerçekleştirilmiştir. Şeki'deki eserlere bakıldığında da, ister Anadolu, isterse de Türkler'in yaşadıkları diğer bölgelerde inşa ettikleri eserler ile aralarındaki yakın bağ açıkça görülmektedir.

Uzun yıllar SSCB'nin egemenliği altında dışa kapalı kalan Azerbaycan – Şeki'de, diğer alanlarda olduğu gibi Sanat Tarihi alanında da yapılacak çok çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Azerbaycan – Şeki'de bulunan yapıların Türk Mimarisi içerisindeki yeri ve önemini belirtmeye çalıştığımız bu tez çalışması, bu alanda atılan ilk adımlardan biri sayılmaktadır.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde bana yön gösteren, ilgi ve alakalarını hiçbir zaman esirgemeyen ve bana her türlü destek olan değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZER'e, Şeki'deki yapılarla ilgili tecrübelerinden istifade ettiğimiz Şeki Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog Nesib Muhtarov'a, çizimlerinden yararlandığım Mimar Seyran Mehmetov ve öğrencilerine, araştırmanın değişik aşamalarında yardımlarını gördüğüm Y. Mimar Nergiz Saleh Askerova, Sevinç Beharettin Kızı ve arkadaşım Rüstem Hüseyinov'a, desteklerini sürekli arkamda hissettiğim bölüm çalışanlarına ve aileme kalpten teşekkür ediyorum.

15. 06. 2005

Anar AZİZOV

ÖZET

Bu yüksek lisans tezinin hedefi XI. – XIX. yy., Azerbaycan – Şeki’de inşa edilmiş mimari eserlerin Türk mimarisi içerisindeki yerini saptamaktır. Çalışmada, bugüne kadar üzerinde kapsamlı bir çalışma yapılmamış olan, Şeki’deki yapıların tamamına yakını yerlerinde incelenmiş ve mevcut durumları, mimari özellikleri v.s. detaylı biçimde araştırılmıştır.

Toplam altı bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, çalışmanın niteliği ve önemi vurgulanmakta ve yayınlar ile çalışmanın gerçekleştirilmesinde izlenen yöntem belirtilmektedir.

İkinci bölümde, Şeki’nin coğrafi durumu ve tarihi hakkında genel bilgiler yer almaktadır.

Katalog bölümünde, Şeki’de ve yakın çevresinde bulunan kaleler, camiler, mescitler, hanlar, kervansaraylar, hamamlar, köprüler, saraylar ve evler gibi mimari eserler, ne zaman ve kimin emriyle ne amaçla yapıldığı, hangi yıllarda onarım geçirdiği şeklinde, ayrıntılı bir biçimde ele alınarak, çizim ve resimlerle belgelenmektedir.

Şeki’de günümüze ulaşan on kale mevcuttur. Bunların dokuzu kentin kırsal alanlarında, birisi ise kent içerisinde. Bu kalelerden üçü, ulaşılması çok güç olan dağ zirvelerinde, geri kalan yedisi ise düzlüklerde inşa edilmiştir. Vadiler boyunca yerleştirilen bu yapılar, genellikle gözlem ve savunma amaçlarına hizmet etmekteydi. Şeki’nin kuzey doğusundaki Yukarıbaş Koruk Bölgesi’nde inşa edilmiş olan cami ve mescitlerden ikisi, sadece minareleriyle günümüze ulaşmıştır. Geri kalan üç tanesi, ülkenin bağımsızlığını kazandıktan sonra kullanıma açılmıştır. Tarihi kaynaklarda, beş tane oldukları bildirilmiş olan han ve kervansaraylardan, günümüzde sadece iki tanesi ayaktadır. Bu yapılar, Osnamlı İmparatorluğu dönemindeki şehir içi hanlarıdır. Günümüzde Yukarı Kervansaray hotel olarak, Aşağı Kervansaray’ın güney cephesindeki zemin kat dükkanlarının bazıları ise kent arşivi olarak kullanılmaktadır. Özgünlüklerini büyük ölçüde yitirmiş olan beş hamamdan sadece Abdülhalık Hamamı, orijinal işlevini sürdürmektedir. Restorasyona ihtiyaç duyan III. Gurcana ve II. Hanabat Köprüleri,

tahrip olmuş durumdadır. Şeki Hanlığı'nın ölmez sembolü ve Azerbaycan'nın anıtsal eserlerinden birisi olan Han Sarayı, bugün müze olarak hizmet vermektedir. Batılılaşma Dönemi etkilerini yansıtan yapıda, tuğla, ahşap, cam-ayna, alçı ve özellikle kalemşi tekniğiyle yapılmış zengin süslemeler yer almaktadır. Katalog bölümünün sonunda, Şeki'de saptadığımız on adet ev incelenmektedir. Bu evlerin tamamı zaman içerisinde önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. İncelediğimiz evlerden; Şekihanovlar, Kulu Bey ve Mehmetalı Hüseyin Bey evleri “sofasız” gruptayken, Hacı Şihalıbeyov, Hacı Kadir, Hacı Hasan, Hacı Resul, Cabbar Dadanov, Ahmet Hacıbey ve Ahmediye Senemler'in evleri “dış sofalı” gruptandır.

Kaynakça bölümünde, tüm yayınlar ve yazılı kaynaklar alfabetik düzen içerisinde gösterilmektedir.

ABSTRACT

This post graduation thesis aims to point architectural remains that built in Sheki, Azerbaijan in XI. –XIX. centruies, within the Turkish architecture. In this work, almost all of the buildings, about which any comprehensive work has not been made yet, in Sheki are investigated in their home places, and their present conditions, architectural features etc. are detailed examined.

In the first part of the work that includes totaly six parts, quality and importance of the work are emphasized, references and method that was followed are pointed out.

In the second part, there are some general informations about geographical position and historical background of Sheki.

In catalogue part, architectural remains such as fortresses, mosques, small mosques, khans, caravanseraies, bathrooms, bridges, palaces and houses that found in Sheki and its vicinity are being detailed documented with drawings and illustrations which show their dates, purposes, owners and restorations.

There are ten remaining fortress in Sheki: nine of these are in rural areas of the city and the resting one is in the citys itself. Moreover, seven fortresses had been built in plains opposite of three other ones which had been built on mountain peaks to where it was very difficult to reach. These buildings were set alongside valleys and they were generally built on strategic points to serve for observation and to defense. Only two minaret belong to mosques and small mosques that built in Yukarıbaş Koruk Region, northeast of Sheki, remained today. Buildings, only three of which keep their original purposes, have been opened to use after the country gained its indepeny. Only two of khans and caravanseraies, about which it was told that they were five in original in the historical sources, remain standing today. They were inner city khans during rule of The Ottoman Empire. Yukarı Caravanserai is being used as hotel and some of ground floor shops of southern façade of Aşağı Caravanserai are being used as city archive today. Only one, Abdulhalık Bathroom, of five bathroom that lost their originately, can keep

its real purpose. The resting ones, Ağvanlar, Hacı Geni, Abdussalam and Mehmet Nebi, are not in use anymore. III. Gurcana and II. Hanabat Bridges, for which a restoration is needed, are very destructed. Han Palace, which is an immortal symbol of Sheki Khanlığı and one of monumental buildings of Azerbaijan, serves as museum today. In the building, which reflects influences of Late Ottoman Period, there are many of painting decorations on bricks, woods, glass-mirrors, and plasters. At the end of the catalogue, ten houses that we could fix in Sheki are examined. All of the houses reflect traces of important changes in time and Hacı Şıhalibeyov, Hacı Kadir, Hacı Hasan, Hacı Resul, Cabbar Dadanov, Ahmet Hacıbey and Ahmediye Senemler Houses are in “outer court” group though Şekihanovlar, Kulu Bey and Mehmetali Hüseyin Bey Houses are in “without court” group.

Buildings that detailed examined in the catalogue part, are analogically summed up in term of their plans, material, technique, facade order and decorations in the fourth part. In the fifth part, there is a general consideration about their place in general Turkish architecture and a consequence that is judged by this consideration.

In the reference part, all of publications and literary sources are shown in alphabetical order.

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Çiz.	: Çizim
M. E. B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Res.	: Resim
s.	: Sayfa
T. D. V.	: Türk Diyanet Vakfı
v.b.	: ve benzeri
v.d.	: ve diğeri
v.s.	: ve saire
yy.	: Yüzyıl

I. GİRİŞ.....	1-6
II. AZERBAJCAN – ŞEKİ’NİN COĞRAFI KONUMU VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	7-37
A. Coğrafi konumu.....	7-10
B. Tarihsel Gelişimi	11-37
III. KATALOG.....	38-190
3.1. KALELER.....	38-67
3.1.1. Aydınbulak Kalesi.....	38-41
3.1.2. Gavur Kalesi.....	42-46
3.1.3. Malug Kalesi	47-50
3.1.4. Küngüt Kalesi.....	51-53
3.1.5. Gellersen-Görersen Kalesi.....	54-56
3.1.6. Şin Kalesi.....	57-58
3.1.7. Gayabaşı Kız kalesi.....	59-60
3.1.8. Çaygaragoyunlu Kız Kalesi.....	61-62
3.1.9. Gudula Kalesi.....	63
3.1.10. Şeki Kalesi.....	64-67
3.2. CAMİ VE MESCİTLER.....	68-89
3.1.1. Yukarı Camii.....	68-71
3.1.2. Cuma Camisi.....	72-75
3.1.3. Gilehli Mescidi.....	76-80
3.1.4. Han Mescidi.....	81-84
3.1.5. Mustafa Efendi Mescidi.....	85-87
3.1.6. Gödek Minare.....	88-89
3.3. HAN VE KERVANSARAYLAR.....	90-98
3.1.1. Yukarı Kervansaray.....	90-94
3.1.2. Aşağı Kervansaray	95-98
3.4. HAMAMLAR	99-114
3.1.1. Ağvanlar Hamamı.....	99-101
3.1.2. Hacı Geni Hamamı.....	102-104
3.1.3. Abdussalam Hamamı.....	105-108
3.1.4. Abdulhalık Hamam.....	109-112
3.1.5. Mehmet Nebi Hamamı	113-114
3.5. KÖPRÜLER.....	115-123
3.1.1. I. Gurcana Köprüsü.....	115-116
3.1.2. II. Gurcana Köprüsü.....	117-118
3.1.3. III. Gurcana Köprüsü.....	119-120
3.1.4. I. Hanabat Köprüsü.....	121-122
3.1.5. II. Hanabat Köprüsü.....	123
3.6. SARAYLAR.....	124-135
3.1.1. Han Sarayı.....	124-135

3.7. EVLER.....	136-190
3.1.1. Şekihanovlar'ın Evi.....	136-142
3.1.2. Hacı Şihalibeyov'un Evi.....	143-147
3.1.3. Hacı Kadir'in Evi.....	148-154
3.1.4. Hacı Hasan'ın Evi.....	155-157
3.1.5. Hacı Resul'un Evi.....	158-164
3.1.6. Cabbar Dadanov'un Evi.....	165-170
3.1.7. Ahmet Hacıbey'in Evi.....	171-174
3.1.8. Kulu Bey'in Evi.....	175-180
3.1.9. Ahmediye Senemler'in Evi.....	181-185
3.1. 10. Mehmetali Hüseyin Bey'in.....	186-190
IV. DEĞERLENDİRME.....	192-242
A. KALELER.....	192-197
a. Plan.....	193
b. Malzeme – Teknik	196
c. Yapı Elemanları	196
d. Cephe Düzeni.....	197
e. Süsleme	197
B. CAMİ VE MESCİTLER.....	198-204
a. Plan.....	198
b. Malzeme – Teknik.....	199
c. Yapı Elemanları.....	200
d. Cephe Düzeni	203
e. Süsleme.....	204
C. HAN VE KERVANSARAYLAR.....	207-212
a. Plan	207
b. Malzeme – Teknik	209
c. Yapı Elemanları.....	210
d. Cephe Düzeni	212
e. Süsleme.....	212
D. HAMAMLAR.....	214-221
a. Plan	215
b. Malzeme – Teknik	216
c. Yapı Elemanları.....	217
d. Cephe Düzeni	219
e. Süsleme.....	221
E. KÖPRÜLER.....	223-225
a. Plan.....	224
b. Malzeme – Teknik	224
c. Yapı Elemanları	224
d. Cephe Düzeni.....	224
e. Süsleme	225

F. SARAYLAR.....	226-231
a. Plan	226
b. Malzeme – Teknik	227
c. Yapı Elemanları	227
d. Cephe Düzeni	230
e. Süsleme	231
G. EVLER.....	234-242
a. Plan	234
b. Malzeme – Teknik	236
c. Yapı Elemanları	238
d. Cephe Düzeni.....	241
e. Süsleme	242
V. SONUÇ.....	244-246
VI. KAYNAKÇA.....	247
ÇİZİM LİSTESİ	
ÇİZİMLER	
RESİM LİSTESİ	
RESİMLER	
HARİTALAR	

I. GİRİŞ

I. GİRİŞ

Türklerin ilk şehirlerinin “Kale”, “Şehristan” ve “Rabad” olmak üzere üç bölümden oluştuğu ve kale ile şehristan’ın sur içerisinde; pazar yerleri v.b. ticaret yapılarının İslam öncesine kadar dış mahalleler veya Rabad’da, İslam sonrası ise camilerle sıkı bir ilişkide bulunduğundan dolayı, sur içerisinde yer alarak yeni bir Türk kent modeli ortaya koyduğu bilinmektedir¹.

Yerleşmeler ve yerleşmeler arası ilişkileri düzenlemek gayesi planlamayı, planlama da yerleşme ilkelerini zorunlu kılmaktadır². Yerleşmeye bağlı olan sosyal, dini, kültürel ve fiziksel etkiler ise sürekli değişiklik göstermektedir. Çoğu zaman kontrolsüz şekilde gerçekleşen bu değişimler, yerleşmelerde planlamayı gerektirmektedir. Bu planlamanın Şeki şehrinde Hanlığın kurulmasından sonra, şehrin hakim bir noktasında seçilmiş şehristan ve dış kale şeklinde gerçekleştiğini görüyoruz. Osmanlı İmparatorluğu da ilk dönemlerinde, şehir merkezlerinin belirlenmesi ve şehirlerin büyümesini sağlayan külliye yapılarının ilk örneklerini, şehrin hakim noktası olan yüksek tepelerde inşa etmiştir³. Saray ve yönetim merkezi başta olmakla diğer dini ve sosyal yapıları içerisinde bulduran Şeki, şehir planlaması açısından, İslam Kent modelinin⁴ de, küçük bir örneğidir.

İslam öncesinde Sasaniler ve Hazarlar’ın, sonrasında Araplar’ın sıkça işgaline uğrayan Şeki, Selçuklular tarafından fethedildikten sonra hızlı bir imar faaliyetine sahne olmuştur. Bu döneme kadar inşa edilen savunma amaçlı, askeri yapıların yanında, Selçuklular’ın İslam mimarisine kazandırdığı Cuma camileri, han ve kervansaraylar, medreseler, türbeler gibi mimari eserler yapılmaya başlamıştır. Bir

¹ M. Cezar, (1985): *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, M. Sinan Üniversitesi Yayınları, No: 9, İstanbul: s. 20.

² T. Aydın, (1964): *Anadolu’da İnsan Toplulukları ve Yerleşme İlkeleri Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: s. 6.

³ A. Kuran, (1973): “XV. ve XVI. Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler”, *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, 3. Türk Sanatı Tarihi, Sayı: 15 – 20, Cilt: 10, İstanbul: s. 796.

⁴ S. Aktüre, (1978): *XIX. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti, Mekansal Yapı Çözümlemesi*, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara: s. 7.

yüzyıl kadar süren bu egemenlik sonrasında ülke mimarisi, geleneksel çizgiyi sürdürerek gelişmeğe devam etmiştir.

Moğol işgali ve arkasından Safeviler'in ülkede uzun süren sömürgeciliği, Azerbaycan – Şeki'deki eserlerin önemli ölçüde zarar görmesine neden olmuştur. 1772 yılında ise Kiş nehrindeki taşkınlar sonucu gelen güçlü sel, şehri tamamen dağıtmış ve Şeki, eski yerinin güney ve kuzey doğusuna doğru genişlemeğe başlamıştır⁵. Bu dönem sonrasında, XI. yy.dan bu yana aynı üslup birliği içerisinde gerçekleştirilen eserler, yeni kurulan bölgede inşa edilmeğe başlanmıştır. Ancak, 1812 yılında Ruslar tarafından ele geçirilen şehirdeki mimari eserlerin büyük bir kısmı yıkılmış ve 1853 yılında, yine onlar tarafından hazırlanan plana göre bu eserlerin yerine kilise ve daha sonraki dönemlerde ise hastane ve müze gibi kamu binaları yapılmıştır⁶.

Anlatılan somut örneklerin yanı sıra, bölgedeki mimarlık yapılarının çeşitli nedenlerle özelliklerini yitirmeye ve gündün güne yok olmaya yönelik değişik tehditlerle karşı karşıya oluşu, araştırmamızın önemini bir kat daha artırmaktadır.

Çalışma kapsamı içerisinde ele aldığımız Şeki'deki eserler, şimdiye kadar gerektiği gibi incelenmemiş ve ülkenin uzun süre Rusya'ya bağlı kaldığı dönemlerde, genellikle Rus bilim adamları tarafından araştırılarak, halka daha çok yüzeysel bilgiler sunulmuştur. Oysa, yaşadığı dönemin tarihine paralel olarak gelişen bu yapılar, Selçuklular'dan almış oldukları üslup birliği ve geleneksel çizgiden kopmadan inşa edilmişlerdir. Dolayısıyla, Türkler'in Anadolu dışında yaşamış oldukları topraklarda inşa ettikleri eserleri konu alan bu veya benzer çalışmalar, Türk Mimarisi'nin ne kadar geniş bir coğrafyaya yayıldığıнын göstergesidir.

Bu çalışmamızda, XI. – XIX. yy.da Şeki'de inşa edilmiş Türk kültürüne ait mimari eserlerin tamamına yakını araştırılmıştır. Ortaçağın başlarına tarihlendirilen bazı kaleler de, bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Buna rağmen, özellikle sivil mimarlık örneklerinden ev veya konaklar arasında, tespit edilemeyenler olabilir. Ancak, bugüne kadar envanteri çıkarılmayan bir çok yapı, çalışma içerisinde yer alarak;

⁵ Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, (1987): "Şeki", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, No: 19, Cilt: 10, Bakı: s. 499.

⁶ S. Efendiyev, (2001): "Şeki Han Sarayı", *Dirçeliş – XXI Esr*, Dergisi, Sayı: 39, Bakı: s. 185 – 190.

mevcut durumu, plan tipi, mimari özellikleri v.b. ile ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir.

Şeki'nin tarihi ile ilgili kaynakların bir çoğu, Rusların işgali sırasında yok edilmiştir⁷. Hüseyin Han'ın torunu Kerim Ağa Fateh'in yazdığı, "Şeki Hanları ve Onların Nesilleri" adlı kitap⁸, günümüz araştırmacıları için belge niteliğindedir.

Bunun dışında, Şeki'nin tarihini içeren bilimsel bir yayın, M. İsmayılov'un "Şeki"⁹ ve M. İsmayılov ve M. Bağirova'nın "Şeki Hanlığı"¹⁰ kitaplarıdır. Ayrıca, Abaskulu Ağa Bakıhanov'un "Gülüstani İrem"¹¹, "Garabağnameler I – II"¹² ve "Azerbaycan Tarihi"¹³ kitaplarında da, Şeki tarihi ile ilgili genel bilgilere ulaşmak mümkündür.

F. Mehmetova, Y. Mahmudov, F. Aliyev, F. Ağamalı, Ş. Hemidova, A. Hüseyinzade, Y. Ağamalı, O. Efendiyev, Z. Cavadova, M. Şerifli, S. Gaşgay, T. Dostiyev, V. Muradov, V. Piriyeve, Y. Verdiyeva'nın kitapları, ve M. Musevi ile S. Efendiyev'in makaleleri, son dönemde Azerbaycan – Şeki'nin tarihi hakkında yapılan çalışmalardandır¹⁴.

Şeki'deki mimari eserlerle ilgili bilimsel bir kitap bulunmamakla birlikte, N. Saleh Askerova'nın makaleleri¹⁵, sanat tarihi metodolojisine uygun çalışmalardandır.

A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin yayınladıkları, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları" adlı kitapta¹⁶, özellikle şehrin merkezinde bulunan eserler

⁷ M. Musevi, (1969): "Şeki'nin Orta Esrlere Tarihi Hakkında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 38, Şeki: s. 2.

⁸ Kerim Ağa Fateh (1993): *Şeki Hanlığının Tarihinden*, Azerbaycan Ensiklopediyası Neşriyatı, Cilt: 2, Bakı.

⁹ M. İsmayılov, (1982): *Şeki*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı.

¹⁰ M. İsmayılov, M. Bağirova, (1997): *Şeki Hanlığı*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı.

¹¹ Abasgulu Ağa Bakıhanov, (2001): *Gülüstani - İrem*, Sadeleştiren: R. Ağayev, Möminin Neşriyatı, Bakı.

¹² Garabağnameler I, (1989): *Garabağnameler I*, Sadeleştiren: F. Babayev, Yazıçı Neşriyatı, Bakı;

Garabağnameler II, (1991): *Garabağnameler II*, Sadeleştiren: N. Ahundov, Yazıçı Neşriyatı, Bakı.

¹³ Z. Bünyadov, Y. Yusifov, (1994): *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Cilt 1, Bakı; M. İsmayılov, (1997): *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Ensiklopediyası Neşriyat – Poligrafıya Birliyi, Bakı; R.

İsmayılov, (1993): *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı.

¹⁴ Adı geçen bilim adamlarının eserleri için Tezin "Kaynaklar" bölümüne bkz.

¹⁵ N. S. Askerova'nın eserleri için Tezin "Kaynaklar" bölümüne bkz.

genel anlamda tanıtılarak, haklarında kısa bilgiler verilmiştir. Çalışmada bu eserlerin bir kısmının plan ve resimleri de, yayınlanmıştır.

M. Useynov, L. Bretanitskiy ve A. Salamzade'nin, "İstoriya Arkhitekturi Azerbaydjana" kitabında¹⁷, Azerbaycan'ın Tarihi Mimarlık Abideleri kronolojik olarak ele alınmıştır. Rusça kitapta, Şeki'deki yapıların bir kısmı, plan ve resimleriyle yayınlanarak, genel bilgiler verilmiştir.

1950'li yıllarda A. Kazıyev, 1980'li yıllarda ise F. Kadirov'un başında bulunduğu bir ekip tarafından araştırılan bölge, son yıllarda N. Muhtarov'un başkanlığında kurulan, Şeki Arkeoloji Müzesi uzmanları tarafından incelenmektedir. Bu ekiplerin faaliyetleri, bir seri makaleler ve raporlar şeklinde bilim alemine sunulmuştur¹⁸.

Ayrıca, C. Kıyasi, A. Sadıqzade, M. Nesirli, K. Kerimov, Ş. Fatullayev, K. Mamedzade'nin, Şeki'de bulunan mimari yapılarla ilgili çalışmaları¹⁹ bulunmaktadır.

Türkiye'deki bilim adamlarından ise, O. Aslanapa'nın, "Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri" kitabının²⁰ bir bölümünde, Azerbaycan'da, kendi türü içerisinde mimarlık ve sanat tarihi değeri olan bazı yapılardan genel bilgiler verilmektedir.

Son zamanlarda, daha çok Şeki'de doğmuş ve yaşamış olan Bey sülaleleri ile Şeki'nin tanınmış ailelerini konu alan ve kısmen şehrin mimari yapılarına yer veren, S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu tarafından yayınlanan, "Şeki'de Soylar ve Lakâplar" adlı bir kitap²¹ daha vardır.

¹⁶ A. Salamzade, M. İsmayılov, K. Memmedzade, (1988): *Şeki – Tarihi Memarlık Oçerki*, Elm Neşriyatı, Bakı.

¹⁷ M. Useynov, L. Bretanitskiy, A. Salamzade, (1963): *İstoriya Arkhitekturi Azerbaydjana*, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Literaturı po Stroitelstvu Arkhitekture i Straitelnim Materialam, Moskva.

¹⁸ Bu çalışmalar için Tezin "Kaynaklar" bölümüne bkz.

¹⁹ Bu çalışmalar için Tezin "Kaynaklar" bölümüne bkz.

²⁰ O. Aslanapa, (1996): *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Türksöy Yayınları No: 7, Ankara.

²¹ S. Behareddin gızı, Z. Mabud oğlu, (2004): *Şekide Mehelle Adları, Soylar ve Legebler, I Kitap (Gorug Erazisi)*, Nafta Pres Neşriyatı, Bakı.

Yukarıdaki kaynak ve araştırmalardan da yararlanarak hazırladığımız, “Azerbaycan – Şeki’de Türk Mimarisi” başlıklı çalışmada; Şeki tarihi ve mimarisi ile ilgili bugüne kadar çıkan tüm eserlere ulaşmak hedeflenmiştir. Bu amaçla Bakü İlimler Akademisi Kütüphanesi, Bakü M. F. Ahundov adına Merkezi Kütüphane, Şeki Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi ve Şeki Merkezi Nakam Kütüphaneleri taranarak, konuyla ilgili ön bilgi elde edilmiştir. Ayrıca, Şeki Kültür Müdürlüğü arşivinde çalışılarak, anıt fişleri ve raporları incelenmiştir. Bu bilgilerin dışında, Anadolu’daki eserlerle karşılaştırma yaparak, Şeki’deki yapıların benzer ve farklı yanlarını ortaya koyabilmek için gereken bazı yayın ve kaynaklar, Edirne de bulunan arşiv ve kütüphanelerden temin edilmiştir. Daha sonra konumuz olan XI. – XIX. yy.dan günümüze ulaşan Şeki’deki mimari eserler, ayakta kalan örnekleriyle, geniş çaplı incelemeye tabi tutulmuştur.

Arazi çalışması sırasında, yapıların mevcut durumlarının resimleri çekilerek gerekli notlar tutulmuştur. Yapıların çizimleri, arşivlerden ve yayınlardan temin edildiği için, daha çok ölçüleri kontrol edilerek, mevcutlar üzerinde eserlerin son durumları ve bazılarında gösterilmemiş olan yön ve geçiş unsurları işaretlenmiştir.

Yapıların restorasyon dönemleri ile ilgili arşivlerde herhangi geniş çaplı bir bilgi ve belgeye rastlanılmadığından, çalışmada yer almamaktadır. Azerbaycan’daki mevcut kaynakların büyük bir kısmı Rusça olduğundan dolayı, yararlanılan yayın ve kaynaklar ile çalışmada kullanılan harita ve tabloların çevirisi, G. Azizov’la birlikte yapılmıştır. Arazi ve kütüphane çalışmasından sonra, tezin yazımına geçilmiştir.

VI bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünü, konunun önem ve niteliği, gerçekleşmesi için yararlanılan kaynaklar ve izlenilen metodun belirtildiği, “Giriş” bölümü oluşturmaktadır.

II. bölümde, Şeki’nin coğrafi konumu ve tarihine yer verilmiştir. Tarih dönemi, Prehistorik dönemden başlatılarak, ülkenin 1991 yılındaki özgürlüğüne kadar, özlü bir şekilde tanıtılmıştır.

Çalışmanın esas bölümünü oluşturan III. bölüm, “katalog” başlığı altında toplanmıştır. Bu bölümde, şehir merkezi ve çevresinde tespit edilebilen tüm yapılar

(kaleler, camiler ve mescitler, han ve kervansaraylar, hamamlar, köprüler, saraylar ve evler), kim tarafından, ne zaman ve kimin emriyle ne amaçla yapıldığı, hangi yıllarda onarım geçirdiği şeklinde ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir. Yapıların çok azında bulunan kitabelerin, orijinal metinleri, transkripsiyonları ve Türkçe anlamları verilmiştir. Yapı incelenirken tüm eserler aynı sistem içerisinde ele alınmıştır. İzlenen anlatımda ayrı ayrı alt başlıklar kullanılmamıştır. Katalogdaki eserlerden bugün ulaşılması oldukça güç yerde bulunan Şin ve Çaygaragoyunlu kaleleri ile günümüze ulaşmayan Gilehli Mescidi, yayın ve kaynaklardan elde edilen plan, resim ve bilgilerden yararlanılarak anlatılmıştır. Katalogdaki tüm eserler resimlerle belgelenirken, birkaçı dışında geri kalanların çizimleri de verilmiştir.

IV. bölümde, çalışma kapsamı içerisinde incelediğimiz eserler plan, malzeme – teknik, yapı elemanları, cephe düzeni ve süslemeleri ile ele alınmış ve karşılaştırmalı örnekler verilerek genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

V. bölümde, yapıların Türk mimarisi içerisindeki önemi vurgulanarak, mevcut durumları ile yapılması gerekenler belirtilmiş ve bu şekilde bir sonuca varılmağa çalışılmıştır.

En son bölüm, çalışmanın gerçekleştirilmesinde başvuru bütün yayın ve kaynakların sırası ile gösterildiği, “kaynakça” bölümüdür. Yapıların çizim ve resimleri ile çalışmada kullandığımız haritalar, “kaynakça” bölümünden sonra gelen ek’ler de yer almaktadır.

II. ŞEKİ'NİN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

A. COĞRAFI KONUMU

II. ŞEKİ'NİN COĞRAFI KONUMU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

A. Coğrafi Konumu

Şeki, Asya'da 47⁰-11' doğu boylamları ile 41⁰-11' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.

Azerbaycan'ın kuzey batısında, Baş Kafkas sıra dağlarının gúney eteklerinde yer alan Şehrin arazisi, Han Yaylağı olarak adlandırılan dağın gúney doğu yamaçlarından baőlayıp, düzlüğe kadar inmektedir²². Deniz seviyesinden 675 m. yükseklikte ve yüzölçümü 2430 km² olan Şeki'nin kuzeyinde Dağıstan úlkesi, kuzey batısında Gah, doğusunda Oęuz, gúneyinde ise Mingeçevir, Yevlah ve Ağdaş Şehirleri bulunmaktadır²³ (Res. 1-2), (Harita 1).

Şehri úç taraftan çevreleyen dağlardan, Han Yaylağı 1800 m., Kızıl Kaya 3000 m., Pazar Düzü ise 4480 m. yüksekliğindedir. Şehirden çok rahatlıkla görúlebilen Kızıl Kaya ve Pazar Düzü dağlarının zirvesi her zaman karla kaplıdır²⁴.

Şeki'nin kuzey ve kuzey doğu kesimi Baş Kafkas dağ silsilesinin gúney yamaçlarına, merkezi kısmı Alazan – Hefteran vadisine, gúney ve gúney doğu kısmı ise Acınohur ön dağlığına dahildir²⁵.

Arazinin yüksekliği Acınohur gölü sahilinde 100 m., Baş Kafkas silsilesinin yalın kısmı Seyityurt'taysa 3683 m. kadar çıkmaktadır. Şeki'nin kuzey ve kuzey doğu kesiminde Yura ve Tabaőir, geri kalan kesimlerinde ise Neogen ve Antropogen çöküntüleri yayılmıştır²⁶.

Şeki'de ortalama yıllık sıcaklık 12⁰ olup, yaz aylarında 20 - 30, kış aylarında ise

²² K. Kerimov, (1969): *Şeki*, Azerbaycan Dóvlet Neşriyatı, Bakı: s. 3.

²³ Kerimov, 1969: 3.

²⁴ Kerimov, 1969: 3.

²⁵ Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, Cilt: 10, 1987: 501.

²⁶ Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, Cilt: 10, 1987: 501.

-10 – 1⁰ olarak değişmektedir²⁷. Arazinin rölyefi dağlık olduğundan dolayı dere rüzgarları esmekte, ancak şehir etrafını çeviren yüksek dağlar, kuzey rüzgarlarının burayı etkilemesini önlemektedir²⁸.

Yağmurun yağma oranı bakımından ülkede ikinci şehir sayılan Şeki'de²⁹, Acınohur etrafında 400 mm³, kuzey taraflarda ise 1400 mm.³ olduğu saptanmıştır³⁰.

Dağlık rölyefe sahip olan Şeki'nin içerisinden Kiş, Gurcana ve Deyirman, etrafından ise Şin, Alicançay, Eyriçay, Keldek, Küngüt, Şihoba, Damarçın ve Daşağıl nehirleri akmaktadır.

Nehirlerdeki sular yaz ve son bahar aylarında çok yükseldiğinden, bazen şehirde sel olayları yaşanmaktadır³¹. Özellikle şehrin hemen kuzeyinden akan Kiş nehri, dünyanın en güçlü sel yerlerinden biridir³². Burada yaşanan seller bazen nehir yatağına 100 bin m³ taş, kum ve çamur toplamaktadır. Kiş nehrinin aktığı Kiş köyünden biraz yukarıda 100 ton ağırlığında taşlar bulunuyor ki, bu taşları sel yerinden çıkararak, nehir yatağı boyunca yuvarlayarak getirmiştir³³.

²⁷ E. Eyyubov, (1988): *Şeki'nin İklimi*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 18.

²⁸ E. Nuriyev, (1989): *Azerbaycan SSR in Şeki – Zagatala Zonasının Toponomiyası*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 4.

²⁹ Nuriyev, 1989: 4.

³⁰ Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, Cilt: 10, 1987: 501.

³¹ Nuriyev, 1989: 5.

³² Eyyubov, 1988: 37.

³³ Eyyubov, 1988: 37.

XX. yy.da Kış Nehrinden Geçen En Güçlü Seller

Tarih	Selin Bazı Özellikleri	Selin Dağıtıcı Faaliyeti
8 Temmuz 1901 yılı	20 dalga halinde 4 saat devam etmiştir. Maksimum yüksekliği 10.5 m. olup, 10 tondan ağır taşlar getirmiştir.	Şeki'deki meyve bağlarının bir hissesi dağılmıştır.
12 Temmuz 1915 yılı	Sel ağırlığı 20 tona varan taşlar getirmiştir.	12 ev ve 6 su değirmeni dağılmış, 10 hektara kadar meyve bağı kullanılamaz hale gelmiştir.
15 Ağustos 1955 yılı	Sel gece, akın hızı 2.5 m. varan 5 büyük dalga halinde olmuştur.	Şeki – Zagatala yolunun bir hissesi ve bir çok ekin bağlarını su basmıştır.
15 Temmuz 1988 yılı	Gece yaşanan bu olay sonucu:	Ekin yerleri ve E-5 karayolunu dağıtmış, demir köprü yıkılmış, 3 kişi hayatını kaybetmiş ve 25 milyon manatlık zarar oluşmuştur.

(E. Eyyubov'dan)

Orta yüksekliği 1184 m. ve genişliği 8 km. olan Kış nehri, 32 küçük koldan oluşmaktadır. Bu kolların genel uzunluğu 149 km. olup, şehir içerisindeki uzunluğu 15 km.dir. Şehir içinde 18 kola ayrılan nehir 220 m. yükseklikte ve Gudula köyü yakınlarında, Eyriçay nehrine kavuşmaktadır³⁴.

Şeki'de çok fazla bitki çeşidi yetişmektedir. Şehir arazisinin % 18'i ormanlık olup, vadide çimen bitkileri, ön dağlıkta ise yabani ve yarım sahra bitkileri geniş

³⁴ V. Guluzade, E. Eyyubov, H. Nebiyev, C. Memmedov, (1998): *Kış ve Şin Çayları Hövzelerinin Selleri*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 43.

yayılmıştır³⁵. Dağlarda, şehir ve şehir etrafı ormanlarda 200'den fazla ağaç ve 250'den fazla çiçek çeşidi bulunmaktadır³⁶.

³⁵ Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, Cilt: 10, 1987: 501.

³⁶ Kerimov, 1969: 3.

B. TARİHSEL GELİŞİMİ

B. Tarihsel Gelişimi

Kuruluş tarihi ve adının nereden geldiği hakkında farklı görüşler bulunan Şeki, Azerbaycan'ın en eski şehirlerindendir³⁷.

Adının nereden geldiğine ilişkin görüşlerden biri, etrafını çevreleyen altı dağın yamacında yer aldığı için adının Arapça'dan geçme "Şeşku" isminden alındığı³⁸; bir diğeri ise hangi tarihte ve nereden geldikleri belirtilmemekle beraber buraya göç eden "Şeggag"³⁹ veya "Şekkan"⁴⁰ kavimlerinin adı ile bağlantılı olduğu görüşüdür. Ancak bu görüşlerden farklı olarak son dönemlerde yapılan araştırmalar sonucu şehrin, M.Ö. VII. yy.ın ilk yarısında bu topraklara yerleşmiş olan Saka – İskit kavmi tarafından salındığı ve Saka – Şaka – Şeki şeklinde bir değişikliğe uğrayarak bu adla isimlendirildiği kabul edilmiştir⁴¹. Dolayısıyla, bundan 2700 yıl önce Sakalar tarafından temeli atılan Sakasena veya Şakaşen olarak adlandırılan bu şehir, Şeki ismini alana kadar uzun bir yol katetmiştir⁴².

Kırım ve etrafını çevreleyen Karadeniz bölgesinin de ilk sakinleri olan Sakalar, M.Ö. VIII. yy.ın sonu ve VII. yy.ın başlarında Kafkas dağlarını aşarak Ön Asya'ya ve aynı zamanda, Azerbaycan – Şeki topraklarına yerleşmişlerdir⁴³.

Ahemendler'den hükümdar Dara'nın Persepolis yakınlarındaki türbesi üzerinde bulunan kitabede, ilk Türk kavimlerinden olan Sakalar'dan, tighraudlar, haumvarkalar ve saka – tiay – darayaların adları yer almakta ve bunlardan ikisinin Sırderya'nın diğer tarafında ve Türkmenistan bölgesinde, üçüncüsünün ise Hazar denizinin batısında⁴⁴, yani Azerbaycan'ın kuzey topraklarında ve aynı zamanda Şeki'de yaşadıkları bildirilmektedir.

³⁷ M. İsmayilov, (1982): *Şeki*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı: s. 3.

³⁸ H. Ahmedov, S. Efendiyev, (1983): *150 Yaşlı Yubilyar Mektep ve Şeki'de Halk Maarifinin Tereggisi*, Maarif Neşriyatı, Bakı: s. 6.

³⁹ R. İsmayilov, (1993): *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı : s. 22.

⁴⁰ M. Şerifli, (1978): *IX Esrin II. Yarısı – XI Esrlerde Azerbaycan Feodal Dövlətləri*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 36.

⁴¹ M. İsmayıl, M. Bağirova, (1997): *Şeki Hanlığı*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı: s. 3.

⁴² İsmayıl, v. d., 1997: 4.

⁴³ Z. Bünyadov, Y. Yusifov, (1994): *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Cilt 1, Bakı: s. 104.

⁴⁴ M. İsmayıl, (1997): *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Ensiklopediyası Neşriyat – Poligrafiya Birliyi, Bakı: s. 15.

M.Ö. VI. yy.ın olaylarından bahsederken Herodot⁴⁵, Sakalar'ın M.Ö. IX. yy.da şu anki güney Azerbaycan topraklarında kurulan Mana devletinin arazisinde, Aras nehrinin kuzeyi ve Hazar denizinin batısında yerleştiklerini söylemiştir⁴⁶ (Harita 2).

I. yy.da yaşamış Strabon da⁴⁷, Sakalar'ın M.Ö. VII. yy.dan itibaren Kür – Aras nehirleri vadisindeki çarlıklarından bahsetmektedir⁴⁸ (Harita 3).

Şeki'nin tarih öncesi dönemine ait bilgiler de bulunmaktadır⁴⁹. Bölgede yapılan bir takım kazılar sonucu, prehistorik döneme kadar uzanan, çok miktarda seramik, taştan yapılmış değirmen ve benzeri buluntular ele geçirilmiştir⁵⁰.

Kültepe ve Şomutepe kültürü olarak bilinen ve kazılar sonucu Şeki bölgesinde M.Ö. VI. – IV. bin yıla ait olan Eneolit dönem buluntuları⁵¹, bundan 4000 – 5000 yıl öncesine tarihlendirilen yerleşim merkezleri⁵², şehrin kültür ve tarihini aydınlatan başka örneklerdir.

Orta Tunç devri olarak da bilinen, M.Ö. 2000 yıllarında, Şeki'de artık toplu cemiyete geçildiği görülmektedir⁵³. Bu dönemde Şeki'de ilkel topluluk yerini nüfuslu kavim başkanlarının bulunduğu bir cemiyete devrediyordu⁵⁴. Bunu kurganlarda yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan zengin buluntular kanıtlamaktadır⁵⁵.

1989 yılında, Tunç devri kültürüne yönelik olarak Şeki'de başlatılan kazılar sonucunda; iki büyük küp, içerisinde bir adet küçük boy ve altıgen şeklinde tabak

⁴⁵ İsmayıl, 1997: 15; Herodot'tan naklen.

⁴⁶ S. Gaşgay, (1993): *Mana Devleti*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı: s. 34.

⁴⁷ Gaşgay, 1993: 34; Strabon'dan naklen.

⁴⁸ İsmayıl, 1997: s. 14.

⁴⁹ N. Muhtarov, (1989): "Gedim Tarihimizden Schifeler", *Şeki FehlesiGazetesi*, Şeki Neşriyatı, No: 27. Şeki: s. 3.

⁵⁰ Muhtarov, 1989: 3.

⁵¹ Bünyadov, v. d., 1994: 28.

⁵² Muhtarov, 1989: 3.

⁵³ Bünyadov, v. d., 1994: 56.

⁵⁴ Bünyadov, v. d., 1994: 56.

⁵⁵ Bünyadov, v. d., 1994: 57.

bulunan birkaç adet seramik tabak ve çanak, bunların dışında yine çeşitli ölçülerde seramik ve cam parçaları ele geçirilmiştir⁵⁶.

M.Ö. IV. yy.la gelindiğinde Şeki, Azerbaycan'da kurulan Albanya devletinin arazisine katılmış ve kısa sürede o devletin en büyük ve önemli kentleri arasında yer almıştır⁵⁷.

M.Ö. 189 – 160 yıllarında hükümdarlık yapan Ermeni Çarı I. Artaşes, Kür nehrinin sağ tarafındaki Albanya topraklarını ele geçirmiştir⁵⁸. Aralarında Şeki'nin de bulunduğu bu topraklar kısa süre sonra Albanya hükümdarı tarafından geri alınmıştır⁵⁹.

M.Ö. 65 yılında Pompein kumandanlığı altında doğuya yürüyüş eden Roma ordusu, Şeki bölgesinde yenilgiye uğratılmıştır⁶⁰.

I. yy.ın sonlarında, Albanya devleti birkaç vilayete bölünmüştü⁶¹. Bunlardan biri de, devletin kuzey batısında yer alan dağlık vilayet, Şeki idi⁶² (Harita 4).

IV. yy.da hıristiyanlık burada da hızla yayılmaya başlamış ve Alban patriarlığına bağlı beş piskoposluktan biri Şeki'de açılmıştı⁶³. Bu da şehrin o dönemde devletin dini merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir. Şeki o dönemde aynı zamanda zanaatkarlık ve ticaret merkezi idi⁶⁴ (Harita 5).

V. yy.da Albanya Sasaniler'in eline geçtikten sonra, hükümdar I. Kubat döneminde dışarıdan ve özellikle Hazarlar'dan gelecek istilalara karşı, I. Hüsrev Enuşirvan tarafından Şeki güçlendirilmiş ve şehre iki kale kapısı inşa edilmiştir⁶⁵.

⁵⁶ N. Muhtarov, (1989): "Tunç Devri Tarihimizin Daha Bir Şehifesi", *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 22, s. 2.

⁵⁷ İsmayılov, 1982: 5.

⁵⁸ K. Trever, (1959): Oçerki po İstorii i KultureKavkazskoy Albanii, VI v. do n. e. – VII v. n. e. Moskva: s. 49; İsmayılov, 1982: 5.

⁵⁹ Trever, 1959: 49; İsmayılov, 1982: 5.

⁶⁰ Ahmedov, v. d., 1983: 6.

⁶¹ İsmayılov, v. d., 1997: 5.

⁶² İsmayılov, v. d., 1997: 5.

⁶³ İsmayılov, v. d., 1997: 5.

⁶⁴ F. Memmedova, (1993): *Azerbaycan'ın (Albanyanın) Siyasi Tarihi ve Tarihi Coğrafyası*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı: s. 152.

⁶⁵ İsmayılov, 1982: 6.

Bunun dışında yine Hazarlar'dan korunmak için Derbent'e kadar sur duvarları yapılmıştır⁶⁶.

VII. yy.ın ortalarında Ön Asya'yı ele geçiren Araplar, Azerbaycan'a ilk yürüyüşlerinde Beylegan, Şamhor, Kabala gibi şehirleri ele geçirmişler⁶⁷. Aynı dönemde Şeki'yi de tutmak isteyen Araplar, başarılı olamadan Şeki hükümdarı ile anlaşma yaparak geri çekilmişler⁶⁸.

Araplar'ın Şeki'ye karşı diğer yürüyüşleri 656 yılında⁶⁹ Emir Salman ibn Rebiye ve 706 yılında Mervan ibn Muhammed tarafından gerçekleşmiştir. Her iki yürüyüş sonucu şehir yağmalanmış ve dağıtılmıştır⁷⁰.

730 – 731 yıllarında Şeki, tekrar Araplar'dan El Cerrah'ın kumandanlığı altındaki orduyla işgal edilmiş ve onların oluşturduğu emirliklerden biri olan III. Emirliye dahil edilerek egemenlikleri altına geçmiştir⁷¹.

Ancak IX. yy.la gelindiğinde Arap hilafetinin zayıfladığını fırsat bilen Aransahlar hükümdarı, 813 yılında Şeki'ni kendi egemenliği altına almıştır⁷² (Harita 6). Grigor Hamman tarafından sınırları belirlenen ve Aran – Şahlar adlanan bu bölge, bir zamanlar Albanya adı ile uzun müddet var olan devletin, yeniden kurulması amacını taşımaktaydı⁷³.

X. yy.da Şeki'de, Alban sülalesinin yarattığı Knyazlık sistemi vardı⁷⁴. Bu sistemin başında 915 – 950 yıllarında Ader Nerse ve 950 yılı sonrasında Sevada İşhan durmakta idi⁷⁵. 960 yılında Sevada İşhan'ın oğlu Ohannes Seneherip, komşu Sanariya'nı da ele geçirerek “devlet kurma” girişiminde bulunduysa da, bu girişim

⁶⁶ M. Musevi, (1969): Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Hakkında , *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 33, s. 4.

⁶⁷ Z. Bunyatov, (1965): *Azerbaydjan v VII – IX veke*, İzdatelstvo Akademi Nauk Azerbaydjanskoj SSR, Baku: s. 40.

⁶⁸ Bunyatov, 1965: 40.

⁶⁹ Kerimov, 1969: 8., bu tarih Bünyadov, v. d., 1994: 242'te 646 yılı ve Şerifli, 1978: 42'de 648/49 yılları olarak gösterilmiştir.

⁷⁰ Kerimov, 1969: 8.

⁷¹ İsmayılov, 1982: 6.

⁷² Kerimov, 1969: 8.

⁷³ İsmayılov, 1982: 7.

⁷⁴ İsmayılov, 1982: 7.

⁷⁵ İsmayılov, 1982: 7.

sonuç vermedi. Ardından, 992 yılında Kabala bölgesi etrafında, Şirvanlılar'la yaşanan ilk savaşta onları yenilgiye uğrattı⁷⁶. Ancak kısa bir süre sonra şehir, aynı dönemde Kesraniler sülalesi ile güçlenen Şirvanşahlar Devletine katıldı⁷⁷. Şunu da belirtelim ki, Ohannes Alban çarları sülalesinden olan varislerin en sonuncularındandı ve o dönemde halkın büyük çoğunluğu artık İslam dinini kabul ederek müslümanlaşmıştı⁷⁸.

Abbassiler'in zayıflaması Orta Asya, İran ve Suriye'de olduğu gibi Azerbaycan'da da, yerli feodal devletlerin kurulmasına yol açmıştı. IX. yy.ın ikinci yarısından itibaren kurulan Şirvanşahlar Devleti de, böyle devletlerden biri idi⁷⁹.

Kuzeyde Derbent ve Samur nehri, doğuda Hazar denizi, güneyde Kür nehri, batıda ise Mingeçevir, Yevlah ve Şeki'yi kapsayan devletin sınırları bazen daha da genişleyerek kuzeyde Hursan, Mesget ve Laks gibi Güney Dağıstan'a⁸⁰ güneyde ise Aras nehrine kadar uzanmaktaydı⁸¹.

IX. – X. yy.da, Azerbaycan şehirleri tam bir şekil almakta ve savunma amaçlı kale konumundan çıkarak, ekonomik yönden güçlü, zanaatkarlık, ticaret ve kültür merkezlerine çevrilmekteydi⁸². Bu şehirlerden biri de, Şeki idi⁸³. Şeki o dönemde, nüfusunun çoğu müslüman, az bir kısmı ise hıristiyan olan, etrafı yeşilliklerle çevrili dağ eteklerinde ve uygun bir yerde salınmış şehir olarak anlatılmaktadır⁸⁴.

985 – 1030 yılları arasında ülkedeki yerli devletlerden bir diğeri olan Şeddadiler'in eline geçen şehir, kısa süre sonra tekrar Şirvanşahlar'a katılmıştır⁸⁵. Bundan sonraki dönemlerde ise birkaç kez Şirvanşahlar'dan ayrılmış ve tekrar birleşmiştir⁸⁶.

⁷⁶ V. Minorskiy, (1963): *İstoriya Şirvana i Derbenda, IX. – XI. vek*, Moskva; F. Gedirov, (1984): *Azerbaycan'ın Şimal Müdafie İstehkamları*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 73.

⁷⁷ İsmayılov, v. d., 1997: 8.

⁷⁸ İsmayılov, v. d., 1997: 9.

⁷⁹ Bünyadov, v. d., 1994: 273.

⁸⁰ T. Dostiyev, (2001): *Şimal – Şergi Azerbaycan IX – XV Esrlerde*, Bakı Universitetinin Neşriyatı, Bakı: 11-15.

⁸¹ Bünyadov, v. d., 1994: 274.

⁸² Dostiyev, 2001: 35.

⁸³ İsmayılov, 1997: 114.

⁸⁴ M. Musevi, (1969): *Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Hakkında*, *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 38, s. 3.

⁸⁵ Kerimov, 1969: 8.

⁸⁶ İsmayılov, 1997: 117.

XI. yy.ın ortalarında Orta Asya'dan gelen Selçuklular; Ön Asya, İran ve aynı zamanda Azerbaycan'ı fethettiler. Burada bulunan yerli feodal devletler, Selçuklular'ın gelişi ile son buldu. Sadece, Şirvanşahlar'la anlaşma yapılarak bağımsızlıkları kısmen korundu⁸⁷.

1118 yılında Selçuklular Şeki'yi kendilerine tabi ettiler⁸⁸. Selçuklular'ın Şeki'ye ilk gelişi ise 1070 yılında Alparslan'ın Gürcistan üzerine yürüyüşü sırasında gerçekleşmiştir⁸⁹. Alparslan bu yürüyüşünde, Şeki'yi 1067 yılında ele geçiren ve sonrasında Kahetiyalı Kagikin oğlu Ağsastan'ın yetkisine devreden Gürcü Çarı Bagratı ağır yenilgiye uğratarak Şeki topraklarından çıkartmıştır⁹⁰.

Selçuklular döneminde Azerbaycan şehirlerinde bir çok sosyal değişmeler yaşanmıştır. Bu da sırasıyla çeşitli sanat alanlarının ve özellikle şehircilik ve mimarlığın yükselişine neden olmuştur⁹¹. Bu dönemde şehirlerde kalabalık yaratan önemli merkezler, ticari külliyele, meydanlar, büyük sokaklar ve yeni mahalleler oluşarak çeşitli sanat alanları gelişmiştir⁹².

XII. yy.ın başlarında, Şeki'de özellikle ipek kozacılığı, tarım ve çiftçilikle uğraşanların sayısı artmakta⁹³, çarşı ve pazarlarda yerli tüccarların yanında, yabancı tüccarlarla da alış veriş yapılmakta ve şehir gelişerek nüfusu 10 bine ulaşmaktaydı⁹⁴.

Selçuklular döneminde gelişen şehir, bu hakimiyetin parçalanması sonrası tekrar işgallerle karşılaşmış ve istilalara uğramıştır.

1120 yılının Şubat ve Mayıs aylarında Şeki, Gürcü çarı IV. Davit'in Ordusu tarafından işgal edilmiş ve şehir yağmalanmıştır⁹⁵. Bu yüzyılda şehir birkaç kez Gürcü işgaliyle karşılaşmıştır⁹⁶.

⁸⁷ İsmayıl, 1997: 125.

⁸⁸ Kerimov, 1969: 8.

⁸⁹ Bünyadov, v. d., 1994: 291.

⁹⁰ Gedirov, 1984: 74.

⁹¹ C. Kıyasi, (1985): *Yakın Uzak Ellerde*, Işık Neşriyatı, Bakı: s. 5.

⁹² V. Muradov, (1983): *Orta Esr Azerbaycan Şehirleri*, Maarif Neşriyatı, Bakı: s. 11.

⁹³ İsmayıl, 1997: 127.

⁹⁴ Bünyadov, v. d., 1994: 288.

⁹⁵ Bünyadov, v. d., 1994: 295.

1324 yılına gelindiğinde, Şeki Çobaniler sülalesinden Şeyh Mahmut'un, 1328 yılında ise Emir Akbehiye'nin iktidarında idi⁹⁷.

XIV. yy.ın birinci yarısında, ülkedeki Hülaküler Devleti zayıflamaya başlıyordu. Bunu fırsat bilen Seyit Ali Orlat, Şeki'yi bu devletten ayırarak iktidarı ele geçirmiştir⁹⁸. Ancak kısa bir süre sonra, 1386 yılında Timur'un ordusu Şeki'yi yağmalamıştır⁹⁹.

1394 yılında Timur'un eline geçen şehir¹⁰⁰, 1396 yılında oğlu Miranşah tarafından dağıtılmıştır¹⁰¹. 1397 – 1398 yıllarında Moğollarla yapılan savaşta, Şeki hükümdarı Seyit Ali Orlat öldürülerek, yerine oğlu Seyit Ahmet getirilmiştir¹⁰². Seyit Ahmet'in döneminde Timur'la yapılan anlaşmalar gereği Moğollarla olan savaş durdurulmuştur¹⁰³.

1405 yılında Timur'un ölümü sonrası güçlenen Karakoyunlu devleti de bu toprakları ele geçirmiş, Şeki Hükümdarı Seyit Ahmet'i Gürcü Çarı Konstantin ile birlikte esir almış ve yüklü miktarda vergi ve Karakoyunlu devletine bağımlılık şartı karşılığında serbest bırakmıştır¹⁰⁴.

XV. yy.ın ikinci yarısında, Şeki hükümdarı Şahhüseyn, Akkoyunlular'a bağlı olarak hareket etmekteydi. Hatta oğlu Şeyhşahla birlikte bazı bölgeleri ele geçirmek için Akkoyunlar'ın Rüstem'den, 15 bin kişilik ordu aldığı anlatılmaktadır¹⁰⁵. Bu amaçlarını tam olarak gerçekleştiremeseler de Şeki, Akkoyunlular'la devamlı işbirliği içerisinde olmuştur¹⁰⁶.

XVI. yy.ın başlarında başka bir devlet, Safeviler devleti ortaya çıkmıştır

⁹⁶ Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, Cilt: 10, 1987: 499.

⁹⁷ V. Piriyeç, (1978): *Azerbaycan Hülakular Devletinin Tenezzülü Dövründe (1316 – 1360 cı iller)*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 80.

⁹⁸ İsmayıl, v. d., 1997: 6.

⁹⁹ İsmayıl, v. d., 1997: 7.

¹⁰⁰ Abasgulu Ağa Bakıhanov, (2001): *Gülüstani - İrem*, Sadeleştiren: R. Ağayev, Möminin Neşriyatı, Bakı: s. 88.

¹⁰¹ Kerimov, 1969: 8.

¹⁰² İsmayıl, v. d., 1997: 7.

¹⁰³ Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, Cilt: 10, 1987: 499.

¹⁰⁴ İsmayılov, 1982: 9.

¹⁰⁵ İsmayılov, 1982: 9.

¹⁰⁶ İsmayılov, 1982: 10.

(Harita 7). Kısa bir süre içerisinde bir çok toprağı kendi devleti altında birleştiren İsmail Safevi, Kür nehri sahilinde Şeki hükümdarı ile karşılaşmıştır¹⁰⁷. Bu savaşta yenilerek geri çekilen Şeki hükümdarı, 1519 yılında Şah İsmail'in egemenliği altına girmiştir¹⁰⁸. Bu yıllarda Şeki hükümdarı Karakeşişoğulları sülalesinden olup, bu soy Şeki'yi 1441 – 1551 yılları arasında, tam 110 yıl idare etmiştir¹⁰⁹. 1457 yılına kadar şehir bu soydan gelen ilk hükümdar Alican'ın elinde olmuş, onun ölümü sonrası yerine oğlu Kutul daha sonra ise torunu Hasan Sultan geçmiştir¹¹⁰.

1521 yılında Gürcistan'daki Kahetiya Çarı Levont'un Şeki'ye karşı yaptığı yürüyüş, Hasan Bey'in Şah İsmail'den aldığı yardım sayesinde durdurulmuştur¹¹¹. Ancak Şeki'nin güçlenmesinden korkan Şah 1527 yılının yazında buraya doğru ilerlemiş, bunu önceden haber alan Hasan bey ise Şah'ı hediyelerle karşılayarak, onun şehre zarar vermeden dönmesini sağlayabilmiştir.

Aynı yıl Şah'ın vefat etmesi, Gürcü Çarı Levont'un şehre ikinci kez saldırması için fırsat olmuş ve bu savaşta Şeki hükümdarı Hasan Bey öldürülerek yerine oğlu Derviş Muhammet getirilmiştir¹¹².

XVI. yy.da Şeki'de ticaret önemli boyuta ulaşmıştır. Ülke içerisinde yapılan ticaret dışında, yabancı şehirler ve özellikle; Moskova, Neapol, Roma ve Venesiya ile ticari ve siyasi ilişkiler güçlendirilmiştir¹¹³.

XII. yy.da gelişimine başlanılan ipek kozacılığı, bu dönemde daha yaygın bir hâl alarak, şehir ipek merkezine çevrilmiştir. Osmanlı'nın en önemli ticaret kentlerinden olan Bursa'da, Avrupalı tüccarlara Şeki ipeğı satılmaktaydı¹¹⁴.

¹⁰⁷ İsmayıl, v. d., 1997: 8.

¹⁰⁸ İsmayıl, v. d., 1997: 9.

¹⁰⁹ İsmayıl, v. d., 1997: 8.

¹¹⁰ İsmayıl, v. d., 1997: 9.

¹¹¹ Musevi, 1969: 3.

¹¹² Musevi, 1969: 3.

¹¹³ Y. Mahmudov, (1982): "Azerbaycan'ın Avrupa Ölkeleri ile Elageleri (XV. Esrin II. Yarısı)", *Orta Esr Şerginde Şehirler ve Ticaret*, Azerbaycan Dövlət Universitetinin Neşriyatı, Bakı: s. 55.

¹¹⁴ Mahmudov, 1982: 55.

Derviş Muhammet'in iktidarı devrinde Safeviler'le ilişkiler kötüleşmişti. 1538 yılında İsmail'in oğlu I. Tahmasb, Şeki'yi Safeviler devletine katmak amacıyla yaptığı ilk saldırıda başarısız olur¹¹⁵. 1539 yılında Derviş Muhammet, Şah'ın kız kardeşi Perihan hanımla evlenerek Tahmasb'la aralarındaki ilişkiyi düzeltir¹¹⁶. Ancak, 1546 yılında Şah Tahmasb, Şeki'nin komşuluğunda olan Şirvan'a saldırıya geçer. Bunu duyan Şeki Han'ı, yardım etmek amacıyla, kardeşi Şahnezer'in başında bulunduğu bir orduyu Şirvan'a gönderir¹¹⁷. 1547 yılında, Şah'ın Derviş Muhammet'le evli olan kız kardeşi de vefat edince, Safeviler'in Şeki Hanı'yla arası yeniden bozulur¹¹⁸.

1548 yılında Şah, Şeki'yi ele geçirmek için çok sayıda ordu gönderir. Safevi'ler şehre önemli ölçüde zarar vererek geri çekilir. 1549 yılının Şubat ayında Şah, Celalettin Sundukbey'in kumandanlığı altındaki 10 bin kişilik orduyla şehri tekrar kuşatır. Bu seferde halkın ciddi direnişi ile karşılaşan Safevi ordusu geri çekilmek zorunda kalır. Safevi'ler geri çekilirken karşılaştıkları her şeyi yakıp yıkarak, kendileri ile 200 bin koyun, 50 bin inek ve manda, 5 bin at ve 30 bin halver tahıl götürür¹¹⁹.

Şeki'yi ele geçirerek kendi devletine katmak isteğinden bir türlü vazgeçmeyen Şah Tahmasb, 1551 yılında yine Şeki üzerine saldırıya geçer¹²⁰. Bu sefer ona Gürcistan'ın Kahetiya Çarı Levont'ta katılır¹²¹. Bundan haber tutan Şeki hükümdarı Derviş Muhammet, halkı üç yere bölerek, bir kısmını Kiş Kalesi'ne, diğerini dağ yamaçlarında bulunan sığınaklara yerleştirir. Kendisi ise üçüncü grupla birlikte, Gellersen-Görersen Kalesi'ne çekilir¹²². Safevi ve Gürcü orduları birlik olup Şeki'ye üç taraftan saldırır. Çok sayıda asker ve iyi silahlanmış orduya karşılık, Şeki'lilerin direnişi sadece 20 gün sürer ve düşman topları karşısında dağılmaya başlayan Kiş Kalesi ele geçirilir¹²³. Bundan haber tutan dağ yamaçlarında ve Gellersen-Görersen Kalesi'ndeki

¹¹⁵ İsmayıl, v. d., 1997: 10.

¹¹⁶ İsmayıl, v. d., 1997: 10.

¹¹⁷ M. Musevi, (1969): Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Hakkında , *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 46, s. 2.

¹¹⁸ İsmayıl, v. d., 1997: 10.

¹¹⁹ Musevi, 1969: 2.

¹²⁰ O. Efendiyev, (1993): *Azərbaycan Safeviler Dövləti*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı: s. 79.

¹²¹ Efendiyev, 1993: 79.

¹²² Efendiyev, 1993: 79.

¹²³ Efendiyev, 1993: 79.

halk, direnmenin anlamsız olduğunu anlayarak teslim olur. Derviş Muhammet Han ise 400 kişilik askeriyle beraber öldürülür¹²⁴.

Böylelikle Şeki Safeviler devletine katılarak, şehir bundan böyle onların belirlediği melikler tarafından yönetilmeye başlanır¹²⁵.

Şeki'ye Safeviler tarafından atanan ilk melik Şii'lerden Toygün bey Gacar olmuştur¹²⁶. 1554 yılına kadar yönetimi elinde bulunduran Gacar'ın yerini bu yıldan sonra Şamhal Sultan almıştır¹²⁷.

Bu isimlerin dışında Hüseyincan, Ziyaüddin, Ahmet, Hüseyin Sagi gibi meliklerde şehir yönetiminde bulunmuş, ancak Safeviler'in belirlediği bu melikler şehri hem maddi hem de manevi olarak önemli ölçüde zarara uğratmışlardır¹²⁸.

Safeviler devrinde ülke, Şirvan, Karabağ ve Güney Azerbaycan beylerbeyi olmak üzere üç beylerbeyine ayrılmıştı ve Şeki, Şirvan beylerbeyine dahil idi. Safeviler'in belirlediği melikler halktan çok çeşit vergi toplamakta ve şehirdeki zanaatkarlığın gelişmesini engellemekteydi¹²⁹. Buna rağmen Şeki ipeği Avrupalı tüccarlar tarafından çok talep görüyor ve beğeniyle alınıyordu. 1566 yılında Avrupalı tüccarlar tarafından 8000 at yüküne eşit ipek alınmıştı¹³⁰. Bunun dışında aynı dönemde tarım, çiftçilik, hayvancılık gibi alanlar da gelişerek üst seviyeye ulaşmıştır¹³¹.

1578 yılında Osmanlı hükümdarı III. Murat döneminde Lala Mustafa Paşa 100 bin kişilik ordu ile Şeki'yi ele geçirir¹³². Yönetim şekli değişerek ülke Şirvan ve Derbent olmak üzere iki yere ayrılır. Onlarda kendi içerisinde Şirvan 14, Derbent ise yedi sancağa bölünür. Şeki sancağı Şirvan'ın içerisinde yer alıyordu¹³³.

¹²⁴ Efendiyev, 1993: 79.

¹²⁵ Bünyadov, v. d., 1994: 416.

¹²⁶ M. Musevi, (1969): Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Hakkında , *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 75, s. 5.

¹²⁷ M. Musevi, (1969): Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Hakkında , *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 76, s. 4.

¹²⁸ İsmayıl, v. d., 1997: 12.

¹²⁹ İsmayıl, 1997: 164.

¹³⁰ Bünyadov, v. d., 1994: 443.

¹³¹ Bünyadov, v. d., 1994: 444.

¹³² İsmayıl, v. d., 1997: 12.

¹³³ Bünyadov, v.d., 1994: 465.

Osmanlı'nın ülkedeki 20 yıllık iktidarı döneminde, Safeviler'in yıkılmış olduğu yapılar onarılmış, şehirlere vurulan zararlar giderilmeğe çalışılmıştır¹³⁴.

Evliya Çelebi¹³⁵ Şeki'nin o dönemini; üç bin ev, yedi cami, han, hamam ve küçük çarşısı, bağ ve bahçelerinde eşi benzeri olmayan ipek yetiştirilen, Gence ve Şirvan adlı iki kapısı ve 1000 askeri olan sultanlık sistemine sahip bir yer olarak tanıtmış ve bu yerin III. Murat'ın veziri Lala Kara Mustafa Paşa tarafından fethedilerek, Leventhan oğlu Erkelat beye ihsan edildiğini anlatmıştır¹³⁶.

XVII. yy.ın başlarına gelindiğinde Şeki'de tekrar İran – Safevi etkisi güçlenmeye başlamıştır. O dönemde Şeki hakimi, uzun yıllar Safevi sarayında çalışmış olan Melik İsahan'dı. Gürcü Çarı Aleksandr'ın kardeşi olan İsahan¹³⁷, Şah Tahmasb'ın kardeşi Sam Mirze'nin de, kızıyla evliydi¹³⁸.

Görüldüğü gibi Safeviler döneminde şehir, onlar tarafından atanan farklı milletlere mensup kişiler tarafından yönetiliyordu ve halk onların keyfi yönetimine karşılık zorluk içerisinde yaşam sürüyordu.

Safevi Şahı I. Abbas'ın döneminde Dangı, Meşebaşı, Gah ve Beşpara nahiyeleri de Şeki'ye bağlı idi. Melik Yusuf Dangı nahiyesini, Melik Garaca ise diğer nahiyeleri yönetiyordu¹³⁹.

1618 yılında Şeki'yi, Safeviler'in gönderdiği Muhammet Sultan idare etmekteydi. 1629 yılında, Muhammet Sultan'ın ölümü üzerine yerine Aslan Sultan geçmiştir¹⁴⁰. Melik Aslan'ın döneminde, halktan çok çeşit vergi toplanmaktaydı¹⁴¹. Bu

¹³⁴ İsmayılov, 1993: 60.

¹³⁵ Evliya Çelebi, (1986): *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Sadeleştiren: T. Kuran, N. Aktaş, Üç Dal Neşriyat, Cilt: I - II, İstanbul: s. 605.

¹³⁶ Evliya Çelebi, 1986: 605.

¹³⁷ Abasgulu Ağa Bakıhanov, 2001: 115.

¹³⁸ Musevi, 1969: 2.

¹³⁹ M. Musevi, (1969): Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Hakkında , *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 86, s. 4.

¹⁴⁰ Musevi, 1969: 4.

¹⁴¹ Musevi, 1969: 4.

dönemde Şeki yine beylerbeyliğine ayrılmıştı. Dört beylerbeyliklerinden biri Şeki'nin de içinde bulunduğu Şirvan Beylerbeyliği idi¹⁴².

Şeki o dönemde Osmanlı, İtalya, Rusya ve İran'a ipek ihraç ediyordu. İpek kumaşlar ve renkli ipek dokumaların dışında, çeşitli bakır kaplar, ahşaptan yapılmış şebekeli pencereler, işçi aletleri v.b. hazırlanmakta, demirci, dokucu, boyacı, harrat, dabbag, terzi, sarraf, silah ustaları gibi ticaret erbapları çoğalmaktaydı¹⁴³.

Aynı dönemde ahalinin sosyal tabakalaşması ise dört sınıfta gerçekleşmekteydi. Bunlar; feodallar, tüccarlar, üreticiler ve çiftçiler idi¹⁴⁴.

1648 yılının Şubat ayında Şeki'ye, Abbaskulu Sultan isimli başka bir melik gönderilmiştir. Abbaskulu Sultan, verimli arazileri kendisi için ektirerek, halkın topraklarını kendi adına geçirir¹⁴⁵. 1650 yılında Şeki'yi Sefikulu, onun arkasından da uzun yıllar halkı sömüren Melik Hasan yönetmiştir. 1691 yılının Nisan ayına kadar Şeki'de iktidarı elinde bulunduran Melik Hasan'ın yerine Seferkulu isimli bir Melik gönderilmiş, onun 7-8 yıllık idaresi sonunda Melik Hasan, tekrar İran Şah'ıyla anlaşarak Şeki yönetimine atanmıştır. İkinci kez başa geçen Melik Hasan'ın yaptıkları halkı Gürcistan, Karabağ gibi bölgelere göç etmeye zorlamıştır. Melik Hasan'ın şehirde yaptığı işkenceleri İran Şah'ına bildiren halk, ancak 500 adet altın sikke ve 100 tümen para karşılığı onun yönetimden alınması konusunda Şah'la anlaşabilmiştir¹⁴⁶. Melik Hasan'dan sonra Şeki'ye Alimerdan Bey isimli başka bir Melik gönderilmiştir¹⁴⁷.

Çeşitli zanaat alanlarının gelişmesi ve ticaretin büyümesinin yanında, Şah sisteminin feodal istismarının güçlenmesi, haksız yere konulan ağır vergiler, şehirde isyanlara neden oluyordu. 1709 yılında Şeki halkı köylülerle birlikte büyük bir isyana kalkmış ancak, İran aleyhine yapılan bu isyan gaddarcasına yatırılmıştır¹⁴⁸.

¹⁴² İsmayıl, 1997: 164.

¹⁴³ Bünyadov, v. d., 1994: 489.

¹⁴⁴ Bünyadov, v. d., 1994: 491.

¹⁴⁵ M. Musevi, (1969): Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Hakkında , *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 87, s. 6.

¹⁴⁶ M. Musevi, (1969): Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Hakkında , *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 89, s. 4.

¹⁴⁷ M. Musevi, (1969): Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Hakkında , *ŞekiFehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 90, s. 3.

¹⁴⁸ Bünyadov, v. d., 1994: 501.

Bir yandan İran egemenliğinin altında melikler tarafından kötü şekilde yönetilen şehir, diğer yandan sıkça işgallere uğruyordu. 1712 yılında Ereş, 1733 yılında ise Dağıstan tarafından gerçekleştirilen saldırılar, bunun bir örneğidir¹⁴⁹.

İran'da, Safeviler sülalesinin yerine geçen Avşarlar döneminde de, Şeki'de durum değişmemiştir. Hatta Nadir Şah Avşar'ın döneminde daha da kötüleşmiştir. 1737 yılında Şeki'ye gönderilen Melik Necefku'nun yaptığı sömürü ve işkenceler sonunda, şehirde büyük isyan başlatılmıştır¹⁵⁰. Bu isyanı yatırmak için Nadir Şah Avşar tarafından gönderilen ordu başarısız olmuş ve Şah'ın kardeşi İbrahim, bu isyanda öldürülmüştür¹⁵¹.

Bunun üzerine 1740 yılında başında Genihan'ın bulunduğu bir ordu Şeki üzerine saldırıya geçmiştir. Ancak şehri ele geçiremeyen ordu, geri çekilmiştir¹⁵².

Melik Necefku'nun Şeki'de yaptıkları halkı canından bezdirmişti. Uzun müddet İran'ın egemenliği altında ve onların gönderdiği melikler tarafından kötü şekilde yönetilen halk, bağımsız olmak istiyordu¹⁵³.

Bu yüzden, 1743 yılında Nadir Şah ve yönetimine karşı büyük isyan başlatılır. İsyanın başında bulunan Çelebi, Melik Necefku ve adamlarını öldürerek yönetimi ele geçirir¹⁵⁴. Bunu haber alan Nadir Şah, 29 Kasım 1744 yılında Şeki üzerine hücumla geçer¹⁵⁵. Bu saldırıyı önceden tahmin eden Hacı Çelebi, Şeki ahalisiyle birlikte Gellersen – Görersen Kalesi'ne sığınır¹⁵⁶.

İlk saldırısında başarılı olamayan Nadir, 13 Şubat 1745 yılında ikinci defa Şeki'ye saldırır. Bu saldırısında Şah, şehirdeki bağ ve bahçeleri, çiftlik ve ekin yerlerini dağıtır, tüm ağaçları kestirir ve şehri yaktırır. Ancak, Şekililer'in Kale içerisinde kalıp

¹⁴⁹ Musevi, 1969: s. 3.

¹⁵⁰ İsmayıl, v. d., 1997: 15.

¹⁵¹ İsmayıl, v. d., 1997: 15.

¹⁵² İsmayıl, v. d., 1997: 16.

¹⁵³ Abaskulu Ağa Bakıhanov, 2001: 174.

¹⁵⁴ Bünyadov, v. d., 1994: 523, bu tarih Musevi, (1969): No: 33, s. 6-da 1739 olarak gösterilmektedir.

¹⁵⁵ Bünyadov, v. d., 1994: 520.

¹⁵⁶ İsmayıl, 1997: 188.

ona karşı direnişini bir türlü kıramaz¹⁵⁷. Tam üç yıl süren bu direniş sonrasında Şeki, 1747 yılında Hacı Çelebi Han'ın kurduğu bağımsız bir hanlık olur¹⁵⁸.

Kısa bir süre içerisinde toparlanan hanlık, Ereş, Kabala ve Terter vilayetlerini egemenliği altına alır¹⁵⁹ (Harita 8).

21 Şubat 1748 yılında, Çelebi Han Nadir Şah'ın amcası oğlu Emiraslan'a karşı başarılı bir savaş sergiler¹⁶⁰.

Çelebi Han, ülkedeki diğer hanlıkları da, Şeki Hanlığı'yla birleştirmeyi hedefliyordu. Bu yüzden o geniş arazi ve verimli topraklara sahip olan Karabağ Hanlığı üzerine hücumla geçer¹⁶¹. Kür nehrini geçerek Karabağ topraklarına yerleşen Çelebi Han, ilk savaşta Karabağ Hanı'nı geri çekilmeye zorlar. Boyat Kalesi'ni ele geçirerek bir çok kişiyi esir alır. Bir sene sonra Karabağ Han'ı Çelebi Han'la anlaşma yaparak topraklarını geri alır¹⁶².

Şeki Hanlığı gittikçe güçlenmekte ve Çelebi artık Şirvan Vilayetinin de, Hükümdarı sayılmaktaydı¹⁶³. Bu durum komşu Gürcistan Çarlığını rahatsız ediyordu. Ayrıca, Gürcü Çarı'nın 1751 yılında Çelebi ile yaptığı savaşı kaybetmesi, onu daha da korkutmaktaydı. Bu yüzden 1753 yılında Gürcü Çarı II. İrakli, Karabağ'lı Penah Han, Nahçıvan'lı Heyderkulu Han, Karadağ'lı Kazım Han, Gence'li Şahverdi Han ve İrevan'lı Hüseyinali Han'ı bir araya getirerek, hanlıklarının daima bağımsız olma bilmesi için güçlenen ve tehlike yaratan Çelebi Han'a karşı birlik olarak onu ortadan kaldırmalarını teklif eder¹⁶⁴. II. İrakli aynı zamanda Gence ve Karabağ topraklarını da ele geçirmek istiyordu ve o, ülke hanlarının bir araya gelmesini fırsat bilerek bu amacının da gerçekleşme bileceğini düşünüyordu. Hanları bir araya toplayan II. İrakli,

¹⁵⁷ Bünyadov, v. d., 1994: 520.

¹⁵⁸ İsmayıl, v. d., 1997: 22.

¹⁵⁹ H. Efendiyev, (1991): "Nuhu veya İnki Şeki Şehrinin Tarihi", *Tarih*, Kommunist Neşriyatı, No: 21, s. 2.

¹⁶⁰ F. Hacıyev, (2000): XVIII Esr – XIX Esrin Birinci Otuzilliyinde Azerbaycan – Dağıstan Elageleri, A. Bakıhanov Adına Tarih Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bakı: s.18.

¹⁶¹ Mirze Camal Cavanşir, (1989): Garabağ Hanlığının Siyasi Veziyetine Dair (1747 ci ildən – 1805 ile geder), *Garabağnameler I*, Sadeleşiren: F. Babayev, Yazıçı Neşriyatı, Bakı: s. 159.

¹⁶² Mirze Camal Cavanşir, 1989: 159.

¹⁶³ Mirze Rehim Fena, (1991): Tarihi Cedidi Garabağ, *Garabağnameler II*, Sadeleşiren: N. Ahundov, Yazıçı Neşriyatı, Bakı: s. 321.

¹⁶⁴ Mirze Rehim Fena, 1991: 322.

onları esir alarak Gürcistan'a doğru çekilir¹⁶⁵. Ancak bunu haber alan Çelebi Han, Şemkir yakınlarında¹⁶⁶ Gınıgnehri kenarında¹⁶⁷ ve Kızıl Kaya olarak adlandırılan yerde¹⁶⁸, II. İrakli'ye yetişir. Çelebi Han'ın ordusu Gürcü'leri perişan ederek yerli hanları esirlikten kurtarır. Tiflis'in 30 verstliğine¹⁶⁹ kadar ilerleyen Çelebi, orada bir kale inşa ederek Gazah, Borçalı gibi bölge topraklarını oğlu Ağakişi'nin emrine bırakır¹⁷⁰. Ağakişi buraları iki yıl yönetir¹⁷¹.

Çelebi Han, Şirvan'ı almak ve daha sonrada Bakü'yü ele geçirerek hanlıkları tek bir devlet halinde birleştirmek istiyordu¹⁷². Bu yüzden o 1755 yılında Aksu şehrini kuşatır¹⁷³. Ancak bu kuşatmada istediği sonucu alamayan Çelebi, kısa bir süre sonra vefat eder¹⁷⁴.

12 yıl Şeki hükümdarlığı yapmış Çelebi Han, İran Şahlarının halka yaptığı işkenceye karşı çıkararak memleketi bu esaretten kurtaran önemli şahsiyet idi. Onun başlattığı özgürlük savaşı sonucu ülkenin diğer hanlıkları da meliklik sisteminin esaretinden kurtularak bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Çelebi'nin 1755 yılındaki ölümü sonrası yerine oğlu Ağakişi, onun sonrasındaysa torunu Hüseyin Han şehir yönetiminin başına geçer. 22 yıl Şeki hükümdarı olan Hüseyin Han döneminde, Şeki Hanlığı kendi sınırlarını daha da genişletmiştir¹⁷⁵. 1765 yılına kadar şehre yapılan hücumlarda kalelere sığınan halk, o yıldan sonra Hüseyin Han tarafından yaptırılmış olan ve şehri çevreleyen kale duvarları içerisine yerleşmiştir¹⁷⁶.

¹⁶⁵ Mirze Rehim Fena, 1991: 322.

¹⁶⁶ İsmayıl, 1997: 192.

¹⁶⁷ Efendiyev, 1991: 2.

¹⁶⁸ Mirze Rehim Fena, 1991: 322.

¹⁶⁹ 1 verst, 1.6 km.dir.

¹⁷⁰ İsmayılov, 1993: 79.

¹⁷¹ İsmayıl, v. d., 1997: 32.

¹⁷² İsmayıl, v. d., 1997: 33.

¹⁷³ Abasgulu Ağa Bakıhanov, 2001: 186.

¹⁷⁴ İsmayıl, v. d., 1997: 33.

¹⁷⁵ İsmayıl, v. d., 1997: 37.

¹⁷⁶ F. Aliyev, (1960): *XVIII. Esrin İkinci Yarisında Şimali Azerbaycan Şehirleri*, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı: s. 40.

1772 yılında şehir içerisinde geçen Kış nehrindeki güçlü sel sonrası, Kış nehrinin Eyriçay nehri ile kavuştuğu yerde ve şimdiki Karadağlı bölgesinde bulunan Şeki şehri tamamen silinerek, eski yerinin güney ve kuzey doğu yönünde ve Nuha olarak adlandırılan nahiyede gelişmeğe başladı¹⁷⁷.

1779 yılında Hüseyin Han'ı öldürten amcası Abdülkadir, onun yerine geçer¹⁷⁸. Bir müddet Şeki hakimiyetini elinde bulunduran Abdülkadir ise, Hüseyin Han'ın oğlu Muhammet Hasan tarafından öldürülür. Muhammet Hasan, iktidar sahibi olduğu dönemde makamını kaptırmamak için kardeşi Feteli'nin gözlerini çıkarttırarak, diğer kardeşi Selim'i de şehirden kovdurur¹⁷⁹.

1795 yılına kadar uzun bir süre Şeki Han'ı olan Muhammet Hasan'ın döneminde Kuba, Şirvan, Şamahı hanlıkları ve Kabala – Ereş sultanlıklarıyla savaşlar yaşanmıştır¹⁸⁰.

XVIII. yy.ın sonlarında, Şeki Hanlığına bağlı, sekiz nahiye ve 89 köy bulunmaktaydı¹⁸¹. Bunun dışında, İlisu, Car – Balaken gibi bölgeler de, Hanlığın egemenliği altında idi¹⁸². Şeki'ye bağlı olan bu bölgelerden İlisu'nun 12 bin nüfusu, 120 verst arazisi ve 23 köyü vardı¹⁸³. Bu dönemde Han'ın ordusu da gittikçe güçlenmekte ve orduda paralı askerler bulunmaktaydı. 3000 paralı asker¹⁸⁴ arasında, Lezgi milletinden olanlarda vardı¹⁸⁵.

Bu dönemde hanlık içerisindeki idare sistemi iki esas gruptan oluşmaktaydı. Bu gruplardan biri, başında Han'ın bulunduğu sultanlar, naipler, beyler, melikler ve müftülerin olduğu feodal grup, diğeri ise reiyetler, rençberler, işçiler, halisler ve

¹⁷⁷ Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, 1987: 499.

¹⁷⁸ İsmayıl, v. d., 1997: 37.

¹⁷⁹ İsmayıl, v. d., 1997: 42.

¹⁸⁰ Bünyadov, v. d., 1994: 553.

¹⁸¹ F. Ağamalı, (1999): *XVIII. Esrin II. Yarısı – XIX Esrin Evvellerinde Güney Azerbaycan Hanlıklarının Sosyal – İktisadi Veziyeti*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı: s. 29.

¹⁸² Ş. Hemidova, (1985): *XVIII. Esrin II. Yarısında Azerbaycan – Gürcüstan Münasibetleri Tarihinden*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 38.

¹⁸³ Ağamalı, 1999: 37.

¹⁸⁴ Ağamalı, 1999: 37.

¹⁸⁵ Z. Cavadaova, (2002): *Şimal – Gerbi Azerbaycan'ın Ehalı Tarihi ve Tarihi Demografiyası (XIX esrin evvelleri – 70 ci iller)*, Altay Neşriyatı, Bakı: s. 17.

kullardan oluşan alt gruptu¹⁸⁶. Ayrıca, halkın kazanmış olduğu paranın hesabına geçinen ve devlete vergi ödemedi rahat bir biçimde hayat süren maafklar, yüzbaşılar, esasbaşılar, mahalbeyiler, kalebeyiler, kenthudalar ve kovhalar¹⁸⁷ ile kavim başkanları ve elbeyiler gibi yaptıkları iş karşısında handan toprak alan¹⁸⁸ bir grup daha vardı. O dönem Şeki hanlığında, bir sultan, 221 bey, iki melik ve hanlığa tabi çok sayıda müftü, imam v.b. bulunmaktaydı¹⁸⁹.

XVIII. yy.ın ikinci yarısında ülkede; a. Divan – devlet, b. Halise, c. Mülk, d. Tiul, e. Vakıf ve f. Cemaat toprakları olmak üzere altı çeşit toprak vardı. Bunlardan sadece cemaat toprakları kısmen halkın yetkisinde idi¹⁹⁰. Topraklar oldukça verimli olduğu için yılda en az iki defa ekin toplanmaktaydı¹⁹¹. Topraklarda ekilen pamuk, tahıl, pirinç, arpa, buğday v.b.den elde edilen ürün, iç ve dış pazarlarda satılıyordu¹⁹². Bu malları bir yerden başka yere götürürken rahdari, satışı çıkarmak için ise mizan vergisi ödenmekteydi¹⁹³. Ülkenin kalkınmasına engel olan en büyük etkenlerden biri de, o dönemde uygulanan vergilerdi. XVIII. yy.ın sonu ve XIX. yy.ın başlarında halktan, 30 çeşitten fazla vergi alınmaktaydı¹⁹⁴.

Han hem toprak ağası hem de devlet başkanı idi. Tüm geliri Han'a ait olan toprakları kullanan halk, Han'a hem ürün hem de vergi vermek zorundaydı¹⁹⁵. Böylelikle Han'a ait çok sayıda malvarlığı birikiyordu.

Şeki'de uzun yıllar hükümdarlık yapan Muhammet Hasan Han'a ait, babadan kalma 254 dükkan, 114 ipekçilik bağı, yedi köyde çeltik ve iki köyde arpa ve buğday ekin yerleri, dört değirmen, iki otlak ve iktidarı zamanı elde ettiği, 10 dükkan 11 meyve ve üzüm bağı, 17 köyde 108 ipekçilik bağı, 10 köyde çeltik ve 11 köyde tahıl ekin alanı,

¹⁸⁶ Ağamalı, 1999: 137.

¹⁸⁷ Hemidova, 1985: 11.

¹⁸⁸ Aliyev, 1960: 17.

¹⁸⁹ Ağamalı, 1999: 117.

¹⁹⁰ Aliyev, 1960: 16.

¹⁹¹ Hemidova, 1985: 12.

¹⁹² Hemidova, 1985: 12.

¹⁹³ Hemidova, 1985: 14.

¹⁹⁴ Hemidova, 1985: 10.

¹⁹⁵ Aliyev, 1960: 23.

yedi değirmen, 26 otlak¹⁹⁶, 222 dut bağı, meyve ve üzüm bağları, hamam ve buzhaneler gibi tespit edile bilen çok sayıda malvarlığı bulunmaktaydı¹⁹⁷.

XVIII. yy.ın ikinci yarısında Şeki'de sanat ve ticaret önemli ölçüde gelişmişti. O dönemde Şeki'de, esnaf kuruluşlarına üye olan ve ferdi olarak evinde çalışan iki tür zanaatkar vardı¹⁹⁸. Şehirde esnaf teşkilatına kayıtlı olan 37 çeşit zanaat alanı ile uğraşan esnaf vardı ki, bunların da çoğu ipek dokumacıları ve kuyumculardı¹⁹⁹.

Ticaret şehrin merkezini belirleyen pazarlarda yapılmaktaydı. O dönemde Şeki, Osmanlı, Rusya, İran, Gürcistan ve Dağıstan'la yakın ticaret ilişkisinde bulunuyordu²⁰⁰. Daha Çelebi döneminde Gürcistan'la yoğun ticaret yapılmaktaydı. Özellikle Gürcü hanımlarının üzerinde, Şeki ipeğinden dokunan entariler çok yaygındı²⁰¹. Şeki esnafları, Bakü limanına getirdikleri ipeği Rus tacirlerine satarak, Hazar denizini kullanan Rus tacirleri ile de, ticari ilişki kuruyorlardı²⁰². Ticaret yollarından biri de, Karadeniz sahilleri ile Gürcistan ve Bakü yoluyla²⁰³.

XVIII. yy.ın ikinci yarısında Dağıstan, Rusya ve Azerbaycan'ı bir birine bağlayan en önemli ticaret yollarından biri, Şeki'den geçmekteydi²⁰⁴. Kasım – Mart ayları arasında Heşterhan liman yolunun donması nedeniyle ticaret Kızılyar Kara yolundan yapılmıyordu. Şeki ipeği bu yol vasıtası ile Dağıstan'a oradan da Rusya'ya götürülmekteydi²⁰⁵.

XVIII. yy.ın sonlarına doğru, kardeşi Muhammet Hasan Han'a karşı savaş açan Selim, 1795 yılının Aralık ayında Şeki hükümdarı oldu²⁰⁶.

¹⁹⁶ Aliyev, 1960: 24.

¹⁹⁷ M. Gülmalyev, (1989): *XVIII Esrin Son Rübü – XIX Esrin I. Yarısında Azerbaycan Kendinin Sosyal – İktisadi Strukturu*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 22, 57.

¹⁹⁸ Aliyev, 1960: 27.

¹⁹⁹ Ağamalı, 1999: 84.

²⁰⁰ Ağamalı, 1999: 100.

²⁰¹ Hemidova, 1985: 39.

²⁰² Ağamalı, 1999: 104.

²⁰³ Aliyev, 1960: 87.

²⁰⁴ Hacıyev, 2000: 26.

²⁰⁵ Hacıyev, 2000: 26.

²⁰⁶ İsmayıl, v. d., 1997: 42.

Selim Han'ın döneminde İran Şahı Ağa Muhammet Şah Gacar, Şeki Hanlığı da dahil olmak üzere tüm hanlıkları kendine bağlamayı hedefliyordu²⁰⁷. Diğer yandan Rusya'da, ülkenin dahili çekişmelerini ve dış ülkelerden gelen işgalleri fırsat bilerek, sözde yardımcı olmak bahanesiyle ülkenin tamamını ele geçirmeyi planlamaktaydı. Zengin coğrafi konumu, verimli toprakları ve ticari öneme sahip olan Hazar denizi ile ülke, Rusya için büyük önem arz etmekteydi.

Bir yandan İran'ın sürekli işgali, diğer yandan ise ülke içerisindeki hanlıkların birbirileriyle çekişmesi²⁰⁸, Rusya için beklenen fırsattı ve o hanlıkları anlaşma yapmaya çağırarak, Rus egemenliğini kabul etmeyi ve böylelikle de sürekli yaşanan iç ve dış savaşlardan kurtulmayı teklif ediyordu.

O dönemde hanlıklar içerisinde durum oldukça kötüydü. Dışarıdan yapılan saldırıların dışında sıkça iç savaşlar yaşanmaktaydı. Hatta hanlıklar, Karabağ, Kuba, Lenkeran, Şamahı hanlıkları ve eski Şeki hanı Selim Han'ın grubu ile Şeki ve Bakü hanlıkları olmak üzere ikiye ayrılmış durumda idi²⁰⁹.

21 Mayıs 1805 yılında Şeki Rusya'nın egemenliğini kabul ederek aralarında yapılan anlaşma sonucu bağımsızlığını kaybeder²¹⁰. Bu anlaşma gereği, Şeki hanı devlet hazinesine her yıl 7000 çervon haraç, 500 kişilik Rus askerini barındırarak onlara yiyecek, Rus askerlerine her yıl 529 halver²¹¹ un, 80,5 halver buğday ve kışın odun, kömür gibi yakacak verecekti²¹². Ayrıca Han, kendi oğlunu devamlı yaşamak üzere Tiflis'e gönderecekti²¹³.

²⁰⁷ İsmayıl, v. d., 1997: 43.

²⁰⁸ A. Hüseyinzade, (1967): *XIX Esrin II. Yarısında Azerbaycan Tarihşünaslığı*, Azerbaycan Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı: s. 10.

²⁰⁹ Y. Ağamalı, (1998): *Karabağ Hanlığının Gonşu Hanlıklar ve Dövlletlerle Münasibetleri*, Azerbaycan Ensiklopediyası Neşriyatı, Bakı: s. 76.

²¹⁰ Bünyadov, v. d., 1994: 573.

²¹¹ 1 halver 300 kg.dır.

²¹² İsmayıl, v. d., 1997: 50.

²¹³ İsmayıl, v. d., 1997: 50.

Kürekçay adlanan bölgede yapıldığından dolayı bu adla anılan anlaşma, 12 Ekim 1813 Gülüstan ve 10 Şubat 1828 yıllarındaki Türkmençay anlaşmaları ile yenilenmiş ve her iki anlaşmada da, Şeki Rusya'nın bir arazisi olarak gösterilmiştir²¹⁴.

Bu anlaşma sonrasında yetkilerinin büyük bir kısmını yitiren Han, sadece adliye ve vergi işlerinden kısmen sorumlu kalır²¹⁵. XV. yy.da ülkenin adliye sisteminde görülen Şeri, Dünyevi ve Askeri²¹⁶ mahkeme türleri bu dönemde de kalmakta, vergi çeşitleri ise bir az daha arttırılarak uygulanmaktaydı²¹⁷.

Selim Han'la yapılan bu anlaşmadan kısa süre sonra Ruslar, ülkedeki han veya onun gibi üst makam görevlerini ortadan kaldırmaya başlar. Bunun üzerine Selim Han Rus ordusuna karşı çıkararak, Şeki'de bulunan Rus askerlerini şehirden çıkartır²¹⁸. Ancak bu olaydan hemen sonra Şeki'ye gönderilen General Nebolsin'in kumandanlığı altındaki Rus ordusuna yenilerek Keldek köyüne çekilir²¹⁹ ve oradan da İran'a geçer²²⁰. Böylelikle hanlığın kurucusu olan Çelebi Han'ın soyundan gelenlerin han olması yasaklanır²²¹.

²¹⁴ Bünyadov, v. d., 1994: 577.

²¹⁵ Cavadova, 2002: 24

²¹⁶ M. Seyidov, (2003): XV Yüzyıllıklerde Azerbaycan'da Dövlət ve Hüğüg, Bakı Dövlət Universiteti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Bakı: s. 17.

²¹⁷ Aliyev, 1960: 65.

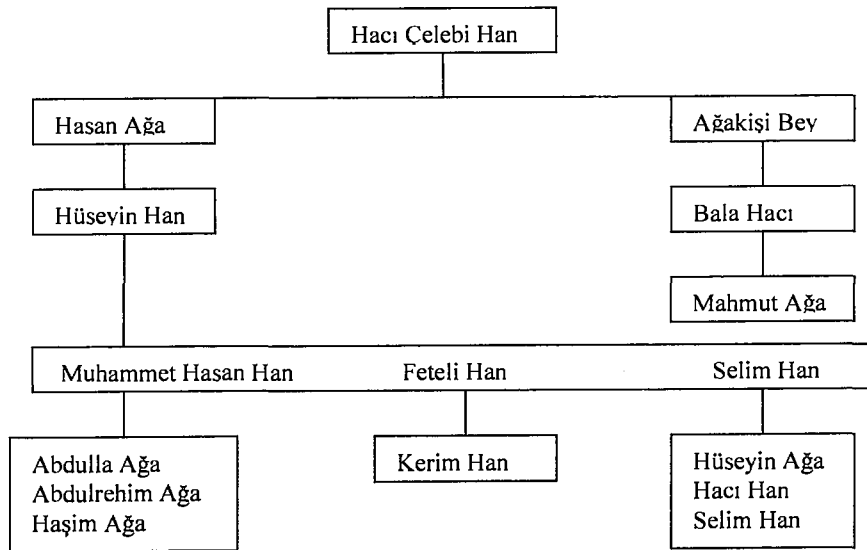
²¹⁸ İsmayıl, 1997: 212.

²¹⁹ Cavadova, 2002: 24.

²²⁰ İsmayıl, 1997: 213.

²²¹ Cavadova, 2002: 24.

Şeki Hanlığı'nın Kurucusu Olan Çelebi Han'ın Soyu

(Kerim Ağa Fateh'ten)

10 Aralık 1806 yılında Caferkulu Han Rusya tarafından Şeki yönetimine atanır²²². 1819 yılında ise hanlık sistemi tamamen ortadan kalkarak yerine komendant usulü getirilir²²³. Bu sisteme göre Şeki Rusya'nın bir eyaleti olup, bu eyaletin başında Ruslar'ın askeri komendantı, eyaletin bölündüğü nahiyelerin başında ise komendantın belirlediği naipler duruyordu²²⁴.

İpeğin merkezi sayılan Şeki, Rusya için çok önemliydi. Rusya'nın dokuma sanayisinin gelişmesi için önemli ölçüde hammaddeye ihtiyaç vardı ve o bunu Şeki'de rahatlıkla elde edebiliyordu²²⁵. Bu Rusya'nın ülke içerisindeki ekonomik politikasıydı. Rusya'nın ele geçirdiği bu topraklar üzerinde izlediği bir diğer siyaset ise başlattığı göç kampanyasıydı²²⁶. Bu yüzden, 1828 yılında 35.560 Ermeni, 1830 yılında ise molokanlar, duhoborlar, hıstlar, prıgunlar ve skopslar olmak üzere özellikle tarikatçı

²²² Cavadova, 2002: 25.

²²³ Hüseyinzade, 1967: 14.

²²⁴ Hüseyinzade, 1967: 15.

²²⁵ Y. Verdiyeva, (1993): *XIX. Esrin I. Yarısında Şimali Azərbaycan'ın Ahalisi*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı: s. 13.

²²⁶ Verdiyeva, 1993: 14.

Rus kesimini ülkeye yerleştirmiştir²²⁷. Bunların dışında 1828 – 1829 yıllarında, Osmanlı'dan 84 bin, İran'dan ise 35,5 bin olmak üzere toplam 119, 5 bin Ermeni ülkeye yerleşmiştir²²⁸.

1843 yılında Şeki'ye 78, 1844 yılında ise 63 Rus tarikatçıları yerleştirilmiştir²²⁹. 1806 yılında Ruslar tarafından Şeki'ye atanan Caferkulu Han da, aralarında bir çok ermeni ailesinin bulunduğu 1000 kişiyi Şeki'ye yerleştirmiştir²³⁰.

Hanlık Döneminde Şeki'ye Bağlı Olan Sekiz Nahiyenin, 1824 Yılındaki Eyalet Nüfusu

Nahiye Adları	Köyler	Türk Aileleri	Ermeni Aileleri	Gürcü Aileleri	Yahudi Aileleri	Türkler		Ermeniler		Gürcüler		Yahudiler	
						Erkek	Bayan	Erkek	Bayan	Erkek	Bayan	Erkek	Bayan
1. Şeki	89	5525	1567	150	221	13349	11780	3715	3199	368	338	539	509
2. Ereş	27	928	199	-	-	2058	1861	446	440	-	-	-	-
3. Ağdaş	34	1299	-	-	-	2934	2775	-	-	-	-	-	-
4. Adar	14	703	-	-	-	1646	1461	-	-	-	-	-	-
5. Apout	24	1039	34	-	-	2430	2216	89	78	-	-	-	-
6. Gutgaşen	38	2349	459	-	-	5840	5001	1132	966	-	-	-	-
7. Haçmaz	26	2303	311	-	-	5630	4903	628	649	-	-	-	-
8. Bum	20	1047	583	-	-	2694	2399	1301	1116	-	-	-	-

(Zerine Cavadova'dan)

²²⁷ Verdiyeva, 1993: 18.

²²⁸ Verdiyeva, 1993: 27.

²²⁹ Z. Cavadova, (1999): *Şimal Gerbi Azərbaycan*, Altay Neşriyatı, Bakı: s. 64.

²³⁰ Cavadova, 1999: 42.

XIX. yy.da Şeki'nin Nüfusu

Yıllar	Nüfus
1804	75. 000
1824	109. 202
1836	110. 000
1845	102. 306
1850	126. 411
1863	114. 237
1873	91. 238

(Z. Cavadova, H. Verdiyeva ve A. Hacızade'den)

Rusya'daki Çar Hükümetinin Şeki veya ülkenin diğer şehirlerine yapmış olduğu bu göçün üç esas amacı vardı. Bunlardan birincisi, merkez şehirlerin başında bulunan ve haksız yere malvarlığı edinen Rus feodallarına karşı çıkan halkın isyanını rahat bastırmak, ikincisi yerli halkın maddi imkanlarını kısıtlayarak onları zorla Ruslaştırmak, üçüncüsü ise yerli halkın topraklarını zaptetmek idi²³¹.

Çar Hükümetinin halk üzerinde yaptığı sömürgecilik şehirde isyanlara neden olmaktadır. Hanlığın son döneminde Küngüt köyünde başlayan isyan²³², 1807'de Göynük köyü, 1814 ve 1838 yıllarında ise şehir içerisinde gerçekleşmiştir²³³.

1 Nisan 1841 yılında, hanlık sonrasında getirilen komendant usulü de kaldırılarak yerine, merkezi Tiflis olmak üzere Gürcü İmeretiya ve merkezi Şamahı olmak üzere Kaspi vilayetleri kurulmuş ve Şeki Kaspi vilayetine dahil edilmiştir²³⁴. Bu değişiklik sonrasında Çar iktidarına karşı isyanlar yine devam etmiş ve 1849 yılında Şeki eyaletinde, özellikle zanaatkar kesiminin katıldığı büyük bir isyan gerçekleştirilmiştir²³⁵.

²³¹ A. Hacızade, (1965): *Azerbaycan SSR – in Ahalisi ve Onun Meskunlaşması*, Azerbaycan Dövlət Neşriyati, Bakı: s. 82.

²³² Bünyadov, v. d., 1994: 557.

²³³ Cavadova, 1999: 78.

²³⁴ Hüseyinzade, 1967: 18.

²³⁵ Hüseyinzade, 1967: 18.

Zanaatkarların kötü koşullarda ve ağır vergiler altında çalışmalarına rağmen, Şeki'de zanaatkarlık çoğalmakta ve ticaret gelişmekteydi. XIX. yy.ın ortalarında Şeki'de, başta ipekçi olmak üzere²³⁶, 40 çeşit zanaatkar vardı²³⁷. Bu dönemde Şeki'de, ipek dokumacılığı ve ipek kozacılığı ile bağlı 452 kurum faaliyet göstermekteydi. Bunun dışında Şeki'ye bağlı nahiyelerden özellikle Ereş, Haçmaz, Gutgaşen ve Bum nahiyelerinde, ipekçilik çok gelişmişti²³⁸. Yine Şeki'nin Ağdaş nahiyesinde ipek kozası yetiştirmek için yapılmış 204, Şeki'de ise 482 dut bağı vardı²³⁹ ve bu bağlardan yıllık ortalama 15 bin put²⁴⁰ koza²⁴¹, 40 bin girvençe²⁴² ipek²⁴³ üretilmekteydi. Şeki o dönemler Kafkasya'nın ipek üretim merkezi idi²⁴⁴. 1860 yılında 62, 239 put ipek üreten şehirde, 1861 yılında ipek fabrikası yapıldıktan sonra yıllık üretim 1200 put olmuştur²⁴⁵.

XIX yy.ın ikinci yarısında Şeki'de, pazar meydanları, kervansaraylar ve kendi isimleri ile bilinen belli sokaklarda, demirci, dabbağ, harrat v.b.den oluşan 40 farklı zanaat alanı gelişmişti²⁴⁶. Şeki'de onların ismi ile bilinen mahalleler şu an da mevcuttur.

XIX. yy.ın ortalarında, Şeki'de 166 zengin esnaf bulunmaktaydı²⁴⁷. Aynı dönemde 178 dabbağ, 39 boyacı, 36 taşyonan, 56 demirci, 27 kalaycı, 33 keçeci, 29 değirmenci, 157 terzi, 42 harrat, 235 şapkaçı, 82 kumaşçı, 20 nalbent, 41 kuyumcu ve 147 ayakkabıcı²⁴⁸ olmak üzere kayıtlı olan 1122 esnaf vardı. Bunun yanında o dönemde kendi evinde faaliyet gösteren ve esnaf kuruluşuna kayıtlı olmayan bir çok zanaatkar bulunuyordu²⁴⁹.

²³⁶ Ağamalı, 1999: 84.

²³⁷ Verdiyeva, 1993: 11.

²³⁸ Ağamalı, 1999: 84.

²³⁹ Gülmaliyev, 1989: 22.

²⁴⁰ 1 put 60 kg. kadardır.

²⁴¹ Gülmaliyev, 1989: 22.

²⁴² 1 girvençe, 409 gr.dır.

²⁴³ Ağamalı, 1999: 85.

²⁴⁴ Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, Cilt: 10, 1987: 500.

²⁴⁵ Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, Cilt: 10, 1987: 500.

²⁴⁶ Gülmaliyev, 1989: 22.

²⁴⁷ Ağamalı, 1999: 106.

²⁴⁸ İsmayılov, 1982: 53.

²⁴⁹ Aliyev, 1960: 27.

Bu esnafların hepsi ağır vergiler ödüyorlardı. Bu vergileri Han'ın hazinesi adına Pazar dağları toplamaktaydı²⁵⁰. Esnaflar; ustabaşı, ağsakal, hazinedar, yiğitbaşı, usta, karger ve şakirt gibi hiyerarşik örgüt yapısına sahip idi²⁵¹.

1858 yılının ikinci yarısı ile 1859 yılında, Rusya ve Kafkasya'yı dolaşan Fransız yazar Aleksandr Düma²⁵², Şeki'de bulunmuş ve o dönemde burasını, çok sayıda zanaatkarların bulunduğu, dağ yamacında ve yeşillikler içerisinde yer alan güzel bir şehir olarak tanıtmıştır. Düma²⁵³, dar sokaklardan yokuş yukarı çıkarken en tepede bulunan ve çok sayıda insanın kaynaştığı büyük bir Pazar meydanından, bunun yakınında ise karşılıklı olarak dizilmiş ipek, halı, çeşitli silah v.b. şekilde aynı çeşit mal satan dükkanların²⁵⁴, arastanın varlığından söz etmiştir. O, Şeki pazarını, beğendiği üç pazardan biri olarak göstermiş ve Derbent ve Bakü pazarları gibi Şeki Pazarı'nın da, çok büyük ve kalabalık olduğunu, ayrıca insanın aklına gelebilecek her şeyin burada bulunabileceğini anlatmıştır²⁵⁵.

1826 yılında Şeki'de bulunan General Rayevski²⁵⁶, burasının 3 000 ev ve 14 000 nüfusu olan, etrafı yeşillikler ve dağlarla çevrili, manzaralı bir şehir olduğundan bahsetmektedir²⁵⁷. XIX. yy.ın ortalarında burada bulunan Zisserman'da²⁵⁸ Şeki'yi, ceviz ve dut bağlarının arasında saklanmış, küçük dağ nehrinin başlangıcında yerleşen güzel bir şehir olarak tanıtmaktadır²⁵⁹.

XIX yy.ın sonu ve XX. yy.ın başlarında sanayileşmede önemli adımlar atılır. Tütün sanayisi gelişerek Şeki'ye üç fabrika yapılır²⁶⁰. 1913 yılında Şeki, ticaret ve sanayi merkezine çevrilir. Sadece şehir nüfusu 52.4 bine ulaşır²⁶¹. Bu dönemde şehirde, 150'den fazla ipek üreten kuruluş, iki merkezi pazar meydanı ve 1000'den fazla dükkan

²⁵⁰ Aliyev, 1960: 109.

²⁵¹ Aliyev, 1960: 72.

²⁵² Aleksandr Düma, (1985): *Kafkas Seferi*, Sadeleştiren: Gazenfer Paşayev, Yazıcı Neşriyatı, Bakı.

²⁵³ Aleksandr Düma, 1985: 116.

²⁵⁴ Aleksandr Düma, 1985: 116.

²⁵⁵ Aleksandr Düma, 1985: 117.

²⁵⁶ General Rayevski'nin 25 Ekim 1826 tarihli mektubu; Ağamalı, 1999: 75.

²⁵⁷ Ağamalı, 1999: 75.

²⁵⁸ A. Zisserman, (1952): *Dvadsat Pyat Let na Kavkaze*; Salamzade, v.d., 1988: 108.

²⁵⁹ Salamzade, v.d., 1988: 108.

²⁶⁰ İsmayıl, 1999: 272.

²⁶¹ İsmayıl, 1999: 276.

bulunmaktaydı²⁶². O yıllarda şehir özellikle Fransa ve İtalya ülkeleri ile sıkı ticaret ilişkisi içerisinde idi²⁶³. Ayrıca, 1883 yılında açılan Bakü – Tiflis demiryolu Karadeniz limanlarıyla, 1900 yılında Petrovsk – Bakü Rusya’yla, 1908 yılı Uluhanlı – Culfa ise Tebriz’le yapılan ticaret ilişkilerini kolaylaştırmıştır²⁶⁴.

1914 yılında Şeki’de ticaret ve sanayi kuruluşlarının sayısı 962’ye ulaşmıştı²⁶⁵. Ekonomi büyüyor ve şehir kalkınıyordu, ancak Rusya tarafından kontrol edilen şehir kazancının büyük bir kısmı dışarı çıkarılıyordu.

25 Ekim 1917 yılında Rusya’da yaşanan devrim sonrası Ruslar tekrar sömürgeci siyasetlerini yürütmek, Ermeniler’le birlikte egemenliklerini ülke üzerinde kuvvetlendirmek ve tüm Azerbaycan’ı sahiplenmek istiyordu²⁶⁶. Ancak 28 Mayıs 1918 yılında, Mehmet Emin Resulzade’nin önderliğinde kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak yaparak Azerbaycan’ın arazi bütünlüğünü korumak uğrunda mücadeleye girişmiştir²⁶⁷.

Ruslar’ın, Ermeniler’le birlikte ülkenin şehirlerine yaptıkları saldırıları önlemek amacıyla, Osmanlı İmparatorluğu yeni kurulan Azerbaycan ordusuna destek göndererek²⁶⁸, Rusya’nın Azerbaycan’a karşı işgalci siyaseti ve ülkeyi hıristiyan devletine çevirme isteklerini engellemiştir²⁶⁹.

Osmanlı’nın 1918 yılında gönderdiği bu yardımlar sayesinde başta Bakü olmak üzere istilaya maruz kalan tüm şehirler kurtarılmıştır²⁷⁰.

21 Haziran 1918 yılında devlet bayrağı ve 27 Haziran 1918 yılında da, Azeri Türkçesi devlet dili olarak kabul edilmiştir²⁷¹.

²⁶² M. Osmanov, (1997): XI. Esrin Sonu – XX. Esrin Evvellerinde Azerbaycan’ın Ticareti, Bakı Devlet Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bakı: s. 15.

²⁶³ Osmanov, 1997: 15.

²⁶⁴ Osmanov, 1997: 13.

²⁶⁵ Osmanov, 1997: 19.

²⁶⁶ İsmayıl, 1997: 314.

²⁶⁷ İsmayıl, 1997: 315.

²⁶⁸ H. Baykara, (1992): *Azerbaycan’ın İstiglal Mübarizesi Tarihi*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı: 236.

²⁶⁹ G. Guliyeva, (1998): XVIII. Esrin II. Yarısında Azerbaycan Hanlıklarının Türkiye ile Elageleri, A. Bakıhanov Adına Tarih Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bakı: s. 18.

²⁷⁰ İsmayıl, 1997: 315.

İki yıl süren bağımsızlık, 28 Nisan 1920 yılında Ruslar'ın XI. Ordusu tarafından ülkenin işgal edilmesi ile son bulmuştur²⁷².

Daha sonraki dönemlerde Rusya'nın iç ve dış pazarlardaki taleplerini karşılamak amacıyla uzun yıllar Rusya tarafından kullanılan şehir, 30 Eylül 1991 yılında ülkenin bağımsızlığa kavuşması ile özgürlüğünü yeniden kazanmıştır.

²⁷¹ İsmayılov, 1997: 317.

²⁷² İsmayılov, 1997: 318.

III. KATALOG

3.1. KALELER

Katalog No: 1

Eserin Adı: Aydınbulak Kalesi

Çizim No: 1 – 4

Resim No: 3 – 8

İnşa Tarihi: IX. – XIII. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adresi: Aydınbulak Köyünün 1 km. kuzeyi, Aydınbulak Köyü, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ağustos 2004

Aydınbulak Kalesi, Şeki'nin 20 km. güney doğusundaki Aydınbulak Köyü ile Aşağı Daşağıl Köyü arasındaki düzlükte yer almaktadır (Harita 9).

Daha çok yakınındaki Aydınbulak Köyü'nün adı ile bilinen yapı; Ağcakale, Meydankale²⁷³ ve Toprakkale²⁷⁴ olarak da isimlendirilmektedir.

Kale ile ilgili yapılmış olan çalışmalar arasında yer alan F. Kadırov'un, "Azerbaycan'ın Kuzey Bölgesinin Savunma Yapıları" adlı kitabı²⁷⁵, içerik olarak Azerbaycan'ın kuzey bölgelerinde bulunan kalelere yönelik çalışmalardandır. Bu eserde, inceleme konumuz olan Aydınbulak Kalesi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca çalışmada, Kale'nin plan ve kesiti ile genel görünüşünden de bir resim yer almaktadır. Bu çalışmanın dışında, K. Mehmetzade'nin, "IV. – XVI. yy. da Azerbaycan'da İnşaat Sanatı²⁷⁶" ve C. Kıyasi'nin "Nizami Devri Mimarlık Abideleri²⁷⁷" kitaplarında, ülke içerisindeki yapılar kronolojik olarak ele alınmış ve her iki eserde de Aydınbulak Kale'sinden genel olarak söz edilmiştir. A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin birlikte yayınladıkları, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları²⁷⁸" adlı

²⁷³ Gedirov, 1984: 102.

²⁷⁴ K. Memmedzade, (1978): *Azerbaycan'da İnşaat Saneti*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 60.

²⁷⁵ Gedirov, 1984.

²⁷⁶ Memmedzade, 1978.

²⁷⁷ C. Kıyasi, (1991): *Nizami Dövrü Memarlıq Abideleri*, İşig Neşriyatı, Bakı.

²⁷⁸ Salamzade, v.d., 1988.

kitapta, incelediğimiz kale kısaca tanıtılarak, söz konusu çalışmaya kalenin plan ve genel görünüşünden bir de resim eklenmiştir.

Kale hakkında son zamanlarda Bedelova tarafından hazırlanmış ancak yayınlanmamış kısa bir makale²⁷⁹ daha vardır.

Kare planlı ve dört köşesinde dairesel planlı büyük burçları olan Kale, yukarıya doğru daralmaktadır. Kale'nin köşelerindeki burçlarından üç tanesi ile kuzey ve doğu duvarları kısmen günümüze ulaşmıştır. Üç katlı yapının üzeri açık olup, köşelerdeki dairesel planlı burçların içleri doludur (Çiz. 1), (Res. 3).

Kale, Şeki'nin diğer bir çok yapıları gibi, kaba yonu ve moloz taştan, kireç harcı ile örülerek inşa edilmiştir (Çiz. 2), (Res. 4). Kireç harcı Şeki'nin genellikle bir çok yapılarında kullanılan, alçıdan daha sert ve daha iyi yapıştırıcı özelliğe sahip olan kil ve alçı karışımı bir harç türüdür²⁸⁰. Dıştan kaba yonu ve içten moloz taş ile inşa edilen Kale'nin, ahşap hatıllarla kuvvetlendirildiği görülmektedir (Res. 5). Ahşap malzemenin ayrıca, yapının kat aralarındaki döşemelerinde de kullanıldığı tahmin edilmektedir²⁸¹. Duvar içerisinde, kalenin katlarını belirleyen ahşap hatılara ait kare formlu boş yuvalar bulunmaktadır (Res. 6). Yapıda kullanılan bu ahşap hatılların palıt²⁸² veya arçan²⁸³ adları verilen ağaçlardan yapıldığı ileri sürülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, yapının doğu ve kuzey cephe duvarları kısmen ayakta olup, batı ve güney duvarları ile bunlara bitişik güney batı burcu yıkılmıştır (Çiz. 3).

²⁷⁹ İ. Bedelova, "Şeki Müdafie İstehkamları Tarihinden - Aydınbulag Güllesi", Yayınlanmamış Makale.

²⁸⁰ Memmedzade, 1978: 17.

²⁸¹ Gedirov, 1984: 104.

²⁸² Memmedzade, 1978: 21; Azerbaycan'da 12 çeşidi bulunan ve 20 – 40 m. yüksekliğinde olan Palıt ağacı, 400 – 1000 yıl arası yaşayan, çok sert olduğu için tersanelerde v.b. yerlerde kullanılan, ayrıca kozalarından domuzlar için yiyecek yapılan ve "Şabalıt yaprak palıdı – Qcastene i folia" gibi çeşidinden de, parkların süslenilmesi için kullanılan, Fıstık sınıfından bir ağaç çeşididir; Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, (1983): "Palıt", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, No: 19, Cilt: 7, Bakı: s. 304.

²⁸³ Genellikle dağ eteklerinde yetişen Arçan ağacı, pembe ve kahve renklerinde olup, ince tabakalıdır. Ağaç kurtlarına ve mantar hastalıklarına karşı oldukça dayanıklıdır; Salamzade, v. d., 1988: 184.

Kuzey duvara nazaran daha iyi durumda olan doğu duvarı, yapının girişinin sağlandığı esas cephedir. Kaleye giriş, eni 1.0 m., yüksekliği ise 0.8 m. olan doğu cephedeki tek kapıdan sağlanmıştır (Res. 7).

Her cephesi eşit ölçülerde olan Kale'nin kenarları, dışarıdan 8.8 m., içeriden ise 4.5 m. olup, duvar kalınlığı 1.2 m.dir. Yüksekliği 10.5 m. olan Kale'nin, temel duvarının yüksekliği 1.1 m., (Res. 8), I. kat yüksekliği 2.7 m., II. kat yüksekliği 2.8 m. onun da yukarısı 2.6 m.dir.

Kale burçlarının çevresi alt kısımda 1.4 m., üst kısımda ise 1.2 m.dir. Duvar kalınlığı da üst kısımda 1.2 m., yukarıda ise 0.8 m.dir. Doğu cephede girişin üzerinde yüksekliği 1.0 m. ve genişliği 0.4 m. olan dikdörtgen formlu mazgal bir pencere bulunmaktadır. Bu dikdörtgen pencerenin, hem ışıktandırma hem de gerekli durumlarda ateş etme v.b. görevini yaptığı söylenmektedir²⁸⁴.

Kalenin burçlarını birbirine bağlayan duvarlar büyük ölçüde yıkıldığından, yapının bu kısımları hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Günümüzde üst örtüsü bulunmayan yapının üzerinin kapalı olduğu araştırmacılar tarafından bildirilmekle birlikte²⁸⁵ kaynak ve yayınlarda iç ve dış örtüsünün ne şekilde olduğu hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Kale burçlarına içeriden konulan ahşap bir merdivenle çıkıldığı tahmin edilmektedir²⁸⁶.

Yapının tarihlendirilmesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kale; Terkeş yerleşim yeri ile Kah – Balaken – Şeki yollarıyla birleşen ve IX. yy.ın en önemli şehri olan Kabala'ya giden dairevi ticaret yolu üzerinde bulunduğundan dolayı, IX.yy.²⁸⁷ a, plan ve kullanılan malzeme bakımından XI. – XIII. yy.²⁸⁸ a ve Apşeron Kasırlarına

²⁸⁴ Gedirov, 1984: 104.

²⁸⁵ Memmedzade, 1978: 60.

²⁸⁶ Memmedzade, 1978: 61.

²⁸⁷ Gedirov, 1984: 16.

²⁸⁸ Kıyasi, 1991: 164.

benzerliğinden dolayı da XIII. – XIV. yy.²⁸⁹ a tarihlendirilmektedir. Ancak, tüm bu görüşlerin birleştiği nokta yapının Ortaçağ'da Kabala bölgesinin batı ve kuzey batı taraflarını dış istilalardan korumak amacıyla yapıldığı ve bu fonksiyonunu XVII. yy.²⁹⁰ a kadar sürdürdüğü görüşüdür. Ayrıca şu an mevcut olmayan ve genellikle düz arazide inşa edilen bu tip yapıların etrafında savunma amaçlı bulunan çoğu zaman içi suyla doldurulmuş hendeklerin²⁹¹ bir zamanlar bu yapıyı da çevrelediği söylenmektedir²⁹².

1992, 2002, 2003 ve Şubat 2004 tarihlerinde Kale'nin kuzeyi, kuzey batısı ve kuzey doğusunda bir hektardan fazla arazide Şeki Arkeoloji Müzesi Uzmanları tarafından yapılan kazıda; XI. – XII. yy. a tarihlendirilen çok sayıda boyalı ve boyasız kap parçaları ele geçirilmiştir²⁹³ (Çiz 4).

Beyaz, sarı, kahve rengi ve yeşil renkler kullanarak boyanmış kapların, iç tarafına genellikle beyaz astar çekilerek üzerinde oyma ve çizme usulü ile paralel, dalgalı ve yuvarlak biçimli motifler yapılmıştır. Kazılardan elde edilen buluntuların XI. – XII. yy. a ait olduğu yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkmıştır²⁹⁴.

Tüm bu söylenenlerden sonra, Şeki ve etrafında bulunan diğer kalelerden farklı bir plan sergileyen ve IX. yy.ın en önemli şehri olan Kabala'nın batı ve kuzey batısını korumak amacıyla inşa edilen Kale'nin, stratejik yönden Ortaçağ'ın önemli yapılarından birisi olduğu kanısına varıyoruz. Bu önemini XVII. yy. a kadar sürdüren Kale'nin, IX. – XVII. yy.da geniş şekilde kullanıldığı, XVII. yy. sonrasında ise fonksiyonunu gittikçe kaybettiğini söyleyebiliriz.

Kale'nin kim tarafından ne zaman yapıldığı ve hangi yıllarda onarım gördüğü hakkında ise herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Günümüzde terkedilmiş yapı, bakımsızlıktan yıkılma durumuna gelmiştir.

²⁸⁹ Salamzade, v. d., 1988: 186.

²⁹⁰ Bedelova, Yayınlanmamış Makale.

²⁹¹ N. Sevgen, (1959): *Anadolu Kaleleri*, Doğu Matbaası, Cilt: 1, Ankara: s. 6.

²⁹² Şeki Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog N. Muhtarov'la Eylül 2004 Tarihlerinde Yapılan Mülakattan.

²⁹³ Şeki Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog N. Muhtarov'la Eylül 2004 Tarihlerinde Yapılan Mülakattan.

²⁹⁴ Şeki Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog N. Muhtarov'la Eylül 2004 Tarihlerinde Yapılan Mülakattan.

Katalog No: 2

Eserin Adı: Gavur Kalesi

Çizim No: 5 – 10

Resim No: 9 – 28

İnşa Tarihi: VII. – XIII. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adres: Baş Keldek Köyünün 8 km. kuzeyi, Baş Keldek Köyü, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Temmuz 2004

Şeki'nin güney doğusunda bulunan Baş Keldek Köyü'nün 8 km. uzaklığında ve köyün kuzeyindeki Galadağ'ın zirvesinde yer alan Kale, aynı dağın batısından akan Küngütçay ile doğusundan akan Keldekçay nehirlerinin ortasında ve Damarçın nehrinin yukarı kesiminde yükseliyor (Harita 9), (Res. 10-11).

Galadağ'ın kuzey tarafındaki düzlük, Galadibi olarak adlandırılmaktadır. Küngüt ve Keldek nehirlerinin oluşturduğu dereler vasıtası ile ortaya çıkan dağ yolları, Galadibini geçtikten sonra Gıdım tepesinin güney eteğinde Daşağıl geçit yoluyla birleşiyor²⁹⁵.

Kale'nin özellikle güney ve kuzey tarafları dik, doğu ve batı tarafları ise daha meyilli bir arazi yapısı göstermekte olup, çukurlaşan bir dere içerisinde. Sarp ve dik kaya kütleleri üzerine dağın tepesinde ve alınması güç bir yerde inşa edilen, rahat savunulabilen ve etrafındaki nehirlerin oluşturduğu dere yolları vasıtası ile çevre bölgelerle irtibat kurabilen bir yerde seçilen Kale, konumu açısından büyük önem arz etmektedir (Çiz. 5).

²⁹⁵ Gedirov, 1984: 43.

Gavur Kalesiyle ilgili yayınlanmış eserler çok sınırlı olup, bunlardan Kadırov'un ülkenin kuzeyinde yer alan kalelerle ilgili kitabında²⁹⁶ yapı, plan, kesit ve resimleriyle birlikte ele alınmıştır. Bunun dışında hakkında yayınlanan başka bir çalışmaya rastlanılmayan kaleyle ilgili, Şeki Kültür Müdürlüğü Arşivi kayıtlarında²⁹⁷ kısa bilgiler bulunmaktadır.

Kale'nin yerleşim alanı dağ zirvesinin rölyefine uygun olup, uzunluğu 220 m., eni ise 75 m. olan zirve yüzeyi, bazı yerlerde çukur bazı yerlerde ise yüksektir²⁹⁸. Kaleye giden en rahat yol, Galadibi olarak adlandırılan ve Kale'nin bulunduğu dağın eteğindeki bu düzlükten, Kale'nin kuzeydoğu tarafıyla yokuş yukarı dik olarak çıkılan yoldur (Res. 11). Köy halkı tarafından Hazreti Ali Kalesi olarak da adlandırılan yapının, etrafını çevreleyen duvar kalıntıları ve C. Kıyasi'nin mevcut restitüsyon çizimine dayanarak, duvarlarının genelde engebeli ve eğimli bir arazi üzerinde yer aldığından, düzgün bir plan göstermediğini görüyoruz (Çiz. 6). Kale şimdiki durumda, günümüze kısmen ulaşmış, dikdörtgen ve dairesel planlı burçları olan dört giriş kapısı ve bazı duvar kalıntıları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, içeriye doğru gidildiğinde kuzeyde bir de sarnıç görülmektedir.

4 – 5 hektarlık bir arazide bulunan kale²⁹⁹, kaba yonu ve moloz taştan kireç harcı ile örülerek inşa edilmiştir. Kale'nin bulunduğu alandaki doğal kaya parçalarından da, yapının sur duvarları olacak şekilde yararlanılmıştır. Ayrıca yapının çok az yerinde kare şekilli puç taşı³⁰⁰ ve iç kaledeki sarnıç zemininde tuğla kullanılmıştır.

Yapı cephelerinin büyük bir kısmı kayalarla çevrilmiştir. Özellikle güney ve kuzey cephelerde duvarlar, yükseklikleri 15 m. ve genişlikleri 20 m. kadar olan dik kaya parçaları ile tamamlanmaktadır³⁰¹. Doğu ve batı cephelerde ise kaba yonu ve moloz taş örgülü duvar kalıntıları görülmektedir. Duvarların genişliği alt kısımda 1m, üst kısımda ise 0.8 m. olup, yükseklikleri 1m. – 2 m. arasında değişmektedir.

²⁹⁶ Gedirov, 1984.

²⁹⁷ Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi.

²⁹⁸ Gedirov, 1984: 43.

²⁹⁹ Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi.

³⁰⁰ Kare şeklinde ve küçük boylardaki taşlar olarak tanımlanmıştır (Bkz.: Gedirov, 1984: 46).

³⁰¹ Gedirov, 1984: 43.

Yer yer arazinin doğal yapısından da yararlanılarak oluşturulan Kale; İç Kale ve Dış Kale olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir.

a. Dış Kale: Kaba yonu taşın dışında, özellikle güney ve doğusunda yer alan yüksek kaya parçalarından da yararlanılarak kurulan Kale'nin, güney ve güney batıda olmak üzere iki giriş yeri bulunmaktadır. Bu giriş yerlerinden birisi, Kale'den günümüze ulaşmış en iyi durumdaki ve diğer burçlardan farklı olarak dikdörtgen planlı burçlara sahip olan, güney cephe girişidir (Çiz. 7), (Res.12). Güney doğu ve güney batıda yer alan burçların tam ortasından girilen kapının, yüksekliği 2.8 m. ve genişliği 2.5 m. dir. Giriş kapısının her iki yanında yer alan dikdörtgen planlı burçlardan, güney doğuda yer alan burç diğerine göre daha iyi durumdadır (Res. 13). Bu burcun yüksekliği 10 m., genişliği 3m. ve çevresi 7.5 m.dir. Üst kısmı yıkılmış olan iki katlı burcun; güney, doğu ve batı duvarlarında farklı ölçülerde dikdörtgen formlu bir alt ve bir üstte olmak üzere altı mazgal penceresi bulunmaktadır (Res. 14-16). Giriş kapısının hemen solunda bulunan diğer burcun yüksekliği 5 m, genişliği 5.7 m., çevresi ise 12 m.dir. Bu burçta da yine dikdörtgen formlu mazgal pencereler bulunmaktadır. Ancak, diğer burçtan farklı olarak buradaki mazgal pencereler sadece burcun güney duvarında ikisi alt ve ikisi üstte olmak üzere, yan yana dizilmiştir. Yukarısının büyük bir kısmı yıkık olduğundan ve kat aralarını belirleyen herhangi bir iz bulunmadığından dolayı, burcun kaç katlı olduğunu söyleyemiyoruz. Birinci burca kaleye giriş kapısının hemen sağından, ikinci burca ise ona bitişik kale duvarının arkasından girilmektedir. Bu giriş yerleri her iki burçta da yüksekliği 1.5 m. ve genişliği 1 m. ölçülerindeki boşluktan sağlanmıştır (Res.17).

Kale'ye bir diğer giriş güney batı cepheden sağlanmaktadır. Güney doğu cepheden farklı olarak güney batı cephesinde şimdiki halde giriş kapısı mevcut değildir. Ayrıca bu cephedeki burçlar diğerlerinden farklı olarak dairesel planlıdır (Res. 18). İç taraftan yükseklikleri 5.5 m. ve çevresi 3.5 m. olan bu burçların kuzeyinde, yukarı doğru çıkılan bir yol bulunmaktadır (Res. 19). Kuzeye doğru çıkılan bu yolda, köşelerde moloz taş ve özellikle kuzey doğu yönünde kaya parçaları ile çevrilen iç kaleye ait duvar ile karşılaşmaktadır (Res. 20-21).

b. İç Kale: İç Kale'nin şekillenmesi de, kayalık kütlede oluşan tepenin topoğrafik konumuna göre gerçekleşmiş ve burasının da girişi, kuzey ve kuzey batı olmak üzere iki cepheden sağlanmıştır. Bu girişlerden ilki bugün sadece temel kalıntısından ibaret olan kuzey batı girişidir. Dikdörtgen planlı temel kalıntısına ve C. Kıyasi'nin restitüsyon çizimine dayanarak giriş bölümünün, dış kalenin güney cephesindeki girişle aynı düzende olduğunu tahmin ediyoruz (Çiz. 6).

İç Kale'de bugün sadece toprak altında bulunan kilden yapılmış küplerle, moloz taş örgülü duvar kalıntıları mevcuttur. Küplerin içerisine yiyecek, içecek konularak yer altında depolandığı düşünülmektedir (Res. 22).

İç Kale'de bulunan duvar kalıntılarına dayanılarak burada, kare veya dikdörtgen planlı sivil yapıların olduğu ileri sürülmektedir³⁰².

İç Kale'de uzunluğu 8 m., yüksekliği 4.5 m. genişliği 2m. ve duvar kalınlığı 1 m. olan bir de sarnıç bulunmaktadır. Yapımında moloz taş ve tuğla kullanılan dikdörtgen planlı sarnıç'ın şimdiki durumda, üzeri açık olup, bakımsızlıktan etrafının otlarla kapanmış olduğu görülmektedir (Res. 23-24). Kayalık ve yüksek yerlerde inşa edilen bu tip kalelerin suyu, etrafındaki nehirlerden temin edilse de³⁰³, bu tip yapıların hemen hepsinde sarnıca rastlanılmaktadır³⁰⁴.

Kale'ye 3 km. kuzeyde bulunan "Satır" çeşmesinden sızan künkler vasıtasıyla su getirilmiştir³⁰⁵. Künklerle ait kare ve dairesel formlu izlere kale duvarlarında hala rastlanılmaktadır (Res. 25-27).

İç Kale, kuzeyde ve en tepede bugün giriş kapısı bulunmayan ve birer ara ile yan yana dizilen iki dairesel planlı burçla son bulmaktadır (Res. 28). Restitüsyon çiziminde gösterilmeyen bu burçlardan kuzey batıdaki, diğerinden daha kısa olup yüksekliği içten 0.5 m. ve çevresi 4.5 m.dir. Burcun büyük bir kısmı yıkık olduğundan dolayı mazgal pencereleri, seğirdim yerleri v.b. özellikleri hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Bundan

³⁰² Gedirov, 1984: 45.

³⁰³ Sevgen, 1959: 8.

³⁰⁴ Sevgen, 1959: 38.

³⁰⁵ Gedirov, 1984: 46.

daha uzun olan diğerk burcun yüksekliği ise 2.3 m., ve çevresi 5.2 m.dir. Bu burcun da yukarı kesimi yıkıldığından dolayı bu kısımları hakkında bir şey söyleyemiyoruz.

1980 yılında, Kadırov'un başında bulunduğu Bakü Arkeoloji Enstitüsü Ekibi tarafından kale etrafında yapılan kazı sonucunda; VII. – X. yy. a ait küp parçaları, kil eşyalar, su künkleri ve çeşitli tabaklar³⁰⁶ ele geçirilmiştir (Çiz. 9-10). Bunun dışında, Kale'nin Timur'un saldırıları sonrasında kullanılmaz hale geldiği de belirtilmektedir³⁰⁷. Timur'un Azerbaycan'a saldırısı ise ilk defa 1386 yılında gerçekleşmiştir³⁰⁸. Alınması güç, dağ zirvelerinde ve yüksek yerlerde inşa edilen kalenin tarihinin çok eskilere dayandığı bildirilmektedir³⁰⁹. Diğerk taraftan Köy halkı da Gavur Kalesi'ni, daha önceki dönemlere tarihlendirerek, yapının Halife Ali'nin döneminde fethedilerek isminin de Hz. Ali Kalesi olarak değiştirildiğini söylemektedir. Dolayısıyla, hakkında elde edilen tüm bu bilgiler, Kale'nin VI. – XIV. yy. arasında geniş şekilde işlevini sürdürdüğünü ve XIV. yy. sonrasında bu fonksiyonunu yitirdiğini açıkça göstermektedir. Yapının onarımı konusunda ise herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Mevcut durumu ile Kale terkedilmiş harap bir haldedir.

³⁰⁶ Gedirov, 1984: 50.

³⁰⁷ Gedirov, 1984: 51.

³⁰⁸ Bünyadov, v.d., 1994: 349.

³⁰⁹ A. Mehdiyeva, (2000): *Azerbaycan'da Gız Galalarının Tarihi*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 37.

Katalog No: 3

Eserin Adı: Malug Kalesi

Çizim No: 11 – 17

Resim No: 29 – 37

İnşa Tarihi: VII. – XV. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adres: Aşağı Daşağıl Köyünün 1 km. kuzey batısı, Aşağı Daşağıl Köyü, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ağustos 2004

Kale, Şeki'nin 25 km. güney doğusunda bulunan Aşağı Daşağıl Köyünün kuzey batısındaki bir düzlükte yer almaktadır (Harita 9). Ayrıca yapı, köylülerin Şihobaçayı olarak adlandırdığı nehrin batısında, Alazan ve Hefteran vadisinin birleştiği Daşağılçay ile Küngütçay nehirlerinin oluşturduğu derelerin kontrolünü rahatça yapabildiği ve Küngütçay nehrinin oluşturduğu dereden, eski Daşağıl geçitleri ile birleşerek Gıdım bölgesine geçen gizli yolu da elinde bulundurduğundan dolayı, önemli bir Ortaçağ kalesidir³¹⁰.

Kale ile ilgili çalışmalardan, N. Muhtarov'un 1992 yılında yayınlanan bir makalesi³¹¹ bulunmaktadır. Makalede, Muhtarov'un başında bulunduğu Şeki Arkeoloji Müzesi Uzmanlarının, Kale etrafında 4 x 5 m²lik bir alanda yaptıkları kazı sonucu elde edilen bulgular ve Kale'nin genel durumu hakkında kısa bilgiler yer almaktadır. Bunun dışında, Bedelova'nın, Kale'nin mevcut durumunu genel olarak ele alan, ancak yayınlanma aşamasında olan bir makalesi³¹² daha vardır.

³¹⁰ Şeki Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog N. Muhtarov'la Ağustos 2004 Tarihlerinde Yapılan Mülakattan. Yapı ilk defa 1992 yılında N. Muhtarov tarafından incelenmiştir.

³¹¹ N. Muhtarov, (1992): "Şeki Rayonu Erazisinde Olan Abidelerin Mühafize Zonalarının İlk Layımları", *ŞekiFehlesi Gazetesi*, Şeki Neşriyatı. Şeki: s. 4.

³¹² İ. Bedelova, "Şeki Müdafie İstehkamları Tarihinden – Maluğ Galası", Yayınlanmamış Makale.

S. Aşurbeyli'nin "Şirvanşahlar Devleti" kitabında³¹³, Kale'nin adı ve ele geçirildiği dönemle ilgili kısa bir bilgi bulunmaktadır.

Uzaktan bakıldığında toprak yığınının oluşmuş tepeye benzerliğinden, yerli halk tarafından Toprak Kale veya bulunduğu köyün adından dolayı Daşağıl Kale olarak da isimlendirilen yapı, kareye yakın bir plana sahip olup, dört burç kalıntısı ve duvar kalıntıları ile günümüze kısmen ulaşmıştır (Çiz. 11). Kale'nin cephelerinde yer alan dairesel planlı burçları yukarıya doğru daralmaktadır. Bu burçların dışında, doğu cephede daha küçük yarım burç şeklinde çıkıntılar bulunuyor. Bu çıkıntılar surun dibine yaklaşmış olan düşmana ok, ateş v.b. silahlarla karşı koymak için yapılan kulecik veya metrislerdir³¹⁴. Ayrıca, Kale'nin doğu cephesinde, derinliği 12 m.-15 m. olan hendeğin, içi su ile doldurulmuş savunma hendeği olduğu tahmin edilmektedir. Kale'nin batısında, köy halkı tarafından Cıdır Düzü olarak adlandırılan ve kale ile aynı seviyede ekili bir alan bulunmaktadır (Res. 29). Kale'yle birlikte 8 hektar arazini kaplayan bu alanın, kaleye bitişik yerleşim yeri olduğu düşünülmektedir (Çiz. 12). Ayrıca, Kale'nin etrafını çevreleyen ve şimdiki durumda içerisine çeşitli ağaçlar dikilen hendekler, burada da görülmektedir.

Yapının inşasında kaba yonu ve moloz taş ile kireç harcı kullanılmıştır. Genellikle kil ve alçının karışımı ile elde edilen kireç harcına³¹⁵ bu yapının inşasında kum ve kömür cürufu da karıştırılmıştır. Kömür cürufunun harca karıştırılması yapıyı daha dayanıklı kılmaktadır³¹⁶. Yapının inşasında malzemenin özellikle bu şekilde seçilmesi, kalenin sıkça istilalara uğradığını akla getirmektedir.

Kale'nin kuzey ve batı cephelerinde bugün ne duvar ne de bir burç kalıntısına rastlanılmamıştır. Bu cephelerin birleştiği noktada sadece iki yuvarlak tepe şeklinde karşımıza çıkan ve bir zamanlar kaleye giriş kapısını koruyan burç yerleri ile Kale'ye giriş yeri belli olmaktadır (Res. 30).

³¹³ S. Aşurbeyli, (1997): *Şirvanşahlar Devleti VI – XVI Esrler*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı.

³¹⁴ Sevgen, 1959: 7.

³¹⁵ A. Salamzade, A. Sadıqzade, (1961): *XVIII – XIX Esrlerde Azerbaycan'da Yaşayış Binaları*, Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı: s. 24.

³¹⁶ Salamzade, v.d., 1961: 27.

Güney ve doğu cephelerinde ise, 2 m.-3 m. yüksekliğinde ve 1.2 m. genişliğinde duvar ve 0.5 m.-1.3 m. yüksekliğinde ve 1.2 m. genişliğinde burç kalıntıları bulunmaktadır.

Kale burçlarının üçü güney cephede yer alıyor. Bunlardan en başta ve güney batı köşesinde bulunan burç, diğerlerine göre daha iyi durumda olup, dairesel planlı burcun yüksekliği 1.5 m., genişliği 1.2 m., çevresi 4.5 m. ve ikinci burçla arası 5.6 m.dir. Burcun alt kısmında bazı taşlar kopmuştur. Kopmuş olan taşların arkasında, kum ve alçının karışımından elde edilen farklı bir harç türü ile örülen bir burç duvarı daha görülmektedir (Res. 31-32). Bu da, Kale'nin zaman içerisinde onarıldığını göstermektedir.

İkinci burç bugün sadece yuvarlak bir çıkıntı şeklinde günümüze ulaşmıştır. Bu çıkıntı şeklinden burcun dairesel planlı olduğu açıkça görülmektedir. Burcun genişliği 1.6 m., üçüncü burçla arası ise 4.8 m.dir (Res. 34).

Üçüncü burç güney ve doğu cephe duvarlarını birleştiren köşede yer alıyor. Burcun yerden yüksekliği 1.3 m., genişliği 1.5 m. ve çevresi 4.5 m. olup, burçları dairesel planlıdır (Res. 35).

Kale'den günümüze kısmen ulaşan en son burç, bir tarafı duvar kalıntısı ile bitişik durumda ve öne doğru çıkıntı şeklinde görülen doğu cephedeki dördüncü burçtur. 1.7 m. yüksekliğinde ve 0.7 m. genişliğinde olan dairesel planlı bu burcun dışında, kalenin doğu cephesinde temel kalıntılarından yine dairesel planlı olduğu anlaşılan yarım burç yerleri belli olmaktadır (Res. 36-37).

Burç ve duvarların büyük ölçüde yıkılmasından dolayı; mazgal pencereleri, seğirdim yerleri, barbataları gibi mimari öğeleri hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmamakla birlikte, inşasında kullanılan malzeme, cephelerde bulunan burçlar ve kulecikler, etrafını çevreleyen hendek ve nehir dereleri vasıtasıyla oluşturulan gizli yol, Kale'nin Ortaçağda büyük savaşlar yaşadığını ve önemli konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Kale'nin tarihlendirilmesine gelince kaynaklarda bu hakta: “*H. 464 / M. 1072 yılının Haziran ayında, Şirvanşah Feriburz, Arran Hükümdarı Fezl İbn Şavurla anlaşma imzalayarak Şeki üzerine yürüdü, Malug Kalesini ele geçirdi, ahaliyi öldürdü ve kaleyi dağıttı*³¹⁷” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu ifade Kale'nin XI. yy. da var olduğunu açıkça göstermektedir. Şirvanşahlar Devletinden önce ise Kalenin, Hazar'lar ve Arap'lar tarafından işgal edildiği öne sürülmektedir³¹⁸. Hazar'lar ve Arap'ların Azerbaycan'a saldırıları ise özellikle VII. – IX. yy. arasında gerçekleşmiştir³¹⁹. Bunun dışında, Kale'nin 2 m. uzaklığında ve batısında, Cıdır Düzü olarak adlandırılan yerleşim alanında bir kazı yapılmıştır. 1992 yılında Şeki Arkeoloji Müzesi Uzmanları tarafından yapılan bu kazıda, IX. – XIV. yy. a ait boyalı seramik parçalar ve Sasani devrine tarihlendirilen, 32x32x7 ve 42x42x40 gibi büyük ölçülerde kerpiç ve özellikle 22(24)x22(23,24)x4(5) ölçülerinde tuğlalar ele geçirilmiştir³²⁰ (Çiz. 13). Sasani'lerin Azerbaycan'daki egemenlikleri de, III. – VI. yy. da olmuştur³²¹. Diğer taraftan, yapının güney cephesinin güney batı köşesindeki ilk burcunun dış yüzeyinden kopmuş olan 22x22x4 ölçülerindeki taşların XII.– XVI. yy.a, onun arka sırasındaki örgünün gerçekleştirilmesinde kullanılan taş ve harcın ise daha erken dönemlere ait edilebileceği belirtilmektedir³²². Bu da yapının daha sonraları yeniden onarıldığını göstermektedir.

Elde edilen tüm bu bilgilerin sonucunda, Kale'nin tarihlendirilmesi ve onarımı konusunda şunları söyleyebiliriz. VI. yy. dan itibaren kullanılan Kale, VII. yy. da Hazar'ların ve Arap'ların işgaline uğramıştır. XI. yy.a gelindiğinde ise Şirvanşahlar tarafından ele geçirilmiş ve XVI. yy. a kadar işlevini sürdürmüştür. Uğradığı saldırılar sonrasında tam olarak kaç defa ve hangi yıllarda onarım gördüğü bilinmemekle birlikte, güney batı burcunun dış yüzeyinden kopmuş olan taşların, XII. – XVI. yy. a tarihlendirilmesi, Kale'nin kullanıldığı dönemde birkaç kez onarım gördüğünü açıkça göstermektedir. Günümüzde Kale oldukça kötü durumdadır.

³¹⁷ Aşurbeyli, 1997: 141.

³¹⁸ Bedelova, Yayınlanmamış Makale.

³¹⁹ Bünyadov, v.d., (1994): 236 – 242.

³²⁰ Muhtarov, 1992: 30.

³²¹ İsmayılov, 1997: 48.

³²² Muhtarov, 1992: 2.

Katalog No: 4

Eserin Adı: Küngüt Kalesi

Çizim No: 14 – 17

Resim No: 38 – 47

İnşa Tarihi: VII. – XI. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adresi: Baş Küngüt Köyünün 500 m. kuzey doğusu, Baş Küngüt Köyü, Şeki /
Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ağustos 2004

Küngüt Kalesi, Şeki'nin güney doğusunda bulunan Baş Küngüt Köyü'nde, Baş Keldek Köyü'ndeki Govur Kalesi'nin de bulunduğu Gıdım tepesinin güney eteğinde ve Küngüt ile Keldek dereleri arasındaki Kilisedağın üstünde yer almaktadır (Harita 9). Dağ eteği sayılan bu yerin Kilisedağ olarak adlandırılması ise, Kalenin güney doğusunda bulunan ve kilise olduğu söylenen yapının burada yerleşmesinden kaynaklanmaktadır (Res. 38-39).

Küngüt Kalesi, Kadırov'un söz konusu çalışmasında³²³ ele alınmıştır. Eser, yapı hakkında verilen genel bilgilerin yanında, Kadırov'un başında bulunduğu Bakü Arkeoloji Enstitüsü Ekibi tarafından, 1978 – 1982 yılları arasında yapılmış olan kazı sonucu elde edilen buluntular hakkında da kısa bir bilgi içermektedir. Bunun dışında yapı ile ilgili yayınlanmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Uzunluğu 120 m., eni ise 42 m. olan³²⁴ Kale, dikdörtgen planlı olup, doğu ve batı duvarlarının az bir kısmı, kuzey batı cephedeki burçların temel kalıntısı ve güney cephedeki burçların bir kısmı ile günümüze ulaşabilmiştir (Çiz. 14).

³²³ Gedirov, 1984.

³²⁴ Gedirov, 1984: 41.

Mevcut durumu ile yapı malzemesi olarak kalenin inşasında kaba yonu taş ve kireç harcının kullanıldığı görülüyor. Ancak kalenin güney doğusunda, 1979 – 1982 yılları arasında, Bakü Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılan kazı sonucunda ele geçirilmiş olan iki farklı kiremit çeşidinin de yapıda kullanıldığı ileri sürülmektedir³²⁵. Bu kiremitlerin bir grubu, kenarları her iki taraftan yukarıya doğru kaldırılmış olup dikdörtgen formludur (Çiz. 15-17). Bir taraftan geniş diğer taraftan ise daha dar olan kiremitlerin uzunluğu 0.57 m. – 0.66 m., genişliği 0.36 m. – 0.46 m., ağırlıkları ise 12 kg. – 15 kg. dır³²⁶. Bu tip kiremitler dar olan taraf geniş tarafa geçirilerek yan yana dizilir ve daha sonra yağmur, kar v.b. nin içeriye akmaması için arası, ahşap veya yarım silindir biçimli kiremitle örtülür³²⁷. Kiremitlerin diğer grubu, uçlarının biri geniş diğeri ise dar olup üçgen şeklinde ve uzunlukları 0.35 m., geniş tarafı 0.18 m., üçgen olan ucu 0.12 m. ve yükseklikleri 0.10 m. ölçülerindedir³²⁸. Bu kiremitler ise örtülerde daha çok köşe ve baş direkler üzerinde kullanılan³²⁹ mahya kiremitleridir.

Kale'nin sınırlarını belirleyen cephe duvarları, doğu ve batı cephelerde 1.2 m. yüksekliğinde ve 0.8 – 1 m. genişliğindeki kalıntı şeklinde günümüze ulaşmıştır. Kale'nin kuzey cephesinde bulunan duvar kalıntılarından hiçbir iz bulunmayıp, kuzey batıda bulunan dikdörtgen planlı burçların sadece yeri belli olmaktadır. Günümüze her iki yanında dikdörtgen planlı burç kalıntıları ile ulaşan giriş kapısı güney cephede yer almaktadır (Res. 40). Bu cephede bugün 1.2 m. arayla yan yana dizilmiş yükseklikleri 2.25 m., genişlikleri 2 m. ve çevreleri 8 m. olan iki burç kalıntısı bulunmaktadır (Res. 41-46).

Kale'nin güneyinde yapılan kazı sırasında³³⁰, yapının esas girişini sağlayan güney kapının batısındaki burcun içerisi temizlenerek 8x8 m. ölçülerinde olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca burç içerisinde 2.7 m. ölçülerine sahip bir de oda bulunmuştur³³¹.

³²⁵ Gedirov, 1984: 42.

³²⁶ Gedirov, 1984: 42.

³²⁷ Memmedzade, 1978: 14.

³²⁸ Gedirov, 1984: 42.

³²⁹ Memmedzade, 1978: 14.

³³⁰ Gedirov, 1984: 40.

³³¹ Gedirov, 1984: 40.

Günümüze oldukça kötü durumda ulaşan kalenin mazgal pencereleri, seğirdim yeri v.b. özellikleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz (Res. 47). Ancak, kaynaklarda Kale'nin, 0.4x0.4 m. ölçülerinde kare formlu mazgal pencerelere sahip olduğu ileri sürülmektedir³³².

Yapının tarihlendirilmesi, onun inşasında kullanılan tekniklere ve etrafında yapılan kazı sonucu elde edilen bulgulara dayanarak gerçekleştirilmiştir.

Dikdörtgen, kare veya üçgen formlu mazgallar ilkçağ öncesi kalelerden itibaren görülmektedir³³³. Tolstov, üçgen şekilli mazgal pencerelere sahip olan kaleleri Assurlular'a³³⁴, Pugaçenkova da antik çağ kalelerine dayandırıyor³³⁵. Ahmedov ise kare veya dikdörtgen formlu mazgal pencerelerin, üçgen formlulardan daha basit olduğundan dolayı daha önceye ait olduğunu ileri sürmektedir³³⁶.

Yapıların inşasında basitten zora doğru gidildiği düşünülecek olursa, dikdörtgen burçları da dairesel, çokgen v.b. planlı burçlardan daha önceye ait ede biliriz.

Diğer yandan, yapının kuzey, güney ve batısında 23x2 m. ölçüdeki bir alanda yapılan kazıda, toprağın 0.15 m. içerisinde IX. – X. yy. a ait boyalı cam kırıkları, 0.25 – 0.45 m. arasında ise, IV. – VI. yy. da kullanılan kiremitler ve VII. – IX. yy.a tarihlendirilen, ağırlıklı olarak kilden yapılmış tencere, vazo, tava v.b. parçalar ele geçirilmiştir³³⁷ (Çiz.15-17).

Elimizde bulunan bu verilere dayanarak, Kale'nin VI. – XI. yy.da önemli konuma sahip olduğunu ve fonksiyonunu o dönemlerde tam anlamıyla sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Kale'nin kimler tarafından, hangi yıllarda ve kaç defa onarıldığı hakkında ise herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Kale günümüzde terkedilmiş halde ve oldukça harap durumdadır.

³³² Gedirov, 1984: 37.

³³³ Gedirov, 1984: 37.

³³⁴ S. Tolstov, (1948): *Drevniy Khorezm*, Moskva: s. 103.

³³⁵ G. Pugaçenkova, (1958): *Puti Razvitiya Arkhitektury Yujnogo Turkmenistana Porı Rabovladieniya Feodalizma*, Moskva : s. 50 – 56.

³³⁶ G. Ahmedov, (1960): "Örengaladan Tapılmış Gülle Formalı Gil Gab", *Elmler Akademiyası Meruzeleri*, Elmler Akademiyası Neşriyatı, Cilt: 16, Bakı: s. 1255.

³³⁷ Gedirov , 1984: 40.

Katalog No: 5

Eserin Adı: Gellersen-Görersen Kalesi

Çizim No: 18

Resim No: 48 – 54

İnşa Tarihi: XI. – XVIII. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adres: Kiş Köyü, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Temmuz 2004

Kale, Şeki'nin 5 km. kuzeyinde bulunan Kiş Köyü'nün batısında, Damarçın ve Doğrunca nehirlerinin birleştikleri yerin yakınındaki Galatepe Dağının zirvesinde yükselmektedir (Res. 48), (Harita 9).

Kale'yle ilgili yapılan çalışmalardan, R. Mehmetov'un, "Gellersen- Görersen Galası" başlıklı makalesi³³⁸, Kale'nin mevcut durumu hakkında bilgiler içermektedir. Söz konusu çalışmada, yapının duvar kalıntısından da bir resim yayınlanmıştır. Bunun dışında, K. Kerimov'un "Şeki³³⁹" ve A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları³⁴⁰" adlı kitaplar da, kaleden genel bilgiler yer almaktadır. Ayrıca, V. Aslan'ın "Kiş Köyü³⁴¹" kitabı ile Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarında, Kale hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.

Gellersen-Görersen Kalesi, Şeki'nin tarihinde çok önemli konuma sahiptir. Ortaçağda, İran Şahları tarafından Şeki'ye yapılan saldırılarda, halk uzun yıllar bu kaleye sığınarak korunmuştur. Bu yüzden, Azerbaycan – Şeki'nin tarihiyle ilgili yayınlarda, Kale'nin yaşadığı savaşlar hakkında bilgilere rastlanılmaktadır³⁴².

Kale doğudan Damarçın nehri, batıdan ise Kale deresiyle sınırlandırılmaktadır

³³⁸ R. Mehmetov, (1988): "Gellersen-Görersen Galası" *Elm ve Heyat Dergisi*, Sayı 2, Bakı.

³³⁹ Kerimov, 1969.

³⁴⁰ Salamzade, v.d., 1988.

³⁴¹ V. Aslan, (2003): *Kiş Köyü*, Çarşıoğlu Neşriyat, Bakı.

³⁴² Kale'nin yaşadığı savaşlar için bkz. Tezin, "Şeki'nin Tarihi" bölümü. s. 19-20, 23-24.

(Res. 49). Kale'nin doğu, batı ve kuzey tarafları dik, güney tarafı ise daha meyilli bir arazi yapısı göstermektedir. Geler-Görsen Kalesi, günümüzde Garadere olarak adlandırılan orman içerisinde kaybolmuş durumdadır (Res. 50). Bu da, Kale içerisinde tam anlamıyla inceleme yapma ve bazı kısımları görüntülemeyi zorlaştırmıştır. Sarp ve dik kaya kütleleri üzerine dağın tepesinde ve alınması güç bir yerde inşa edilen, rahat savunulabilen ve etrafındaki nehirlerin oluşturduğu dere yolları vasıtası ile çevre bölgelerle irtibat kurabilen bir yerde seçilen kale, konumu açısından büyük önem arz etmektedir. Kale'nin yerleşim alanı dağ zirvesinin rölyefine uygun olup, 1.5 hektarlık bir arazide inşa edilmiştir.

Köy halkı tarafından Gızlar Kalesi olarak da adlandırılan yapı, yerleştiği arazinin eğiminden dolayı düzgün bir plan göstermez (Çiz. 18). Kale günümüze, dairesel planlı burç kalıntısı ve bazı duvar kalıntıları ile batısındaki bir sarnıçla ulaşmıştır. Kaba yonu ve moloz taştan kireç harcı ile örülerek inşa edilen Kale'nin, bulunduğu alandaki doğal kaya parçalarından da, sur duvarları olacak şekilde yararlanılmıştır. Ayrıca sarnıçta, 10x36x36 cm. ölçülerinde tuğla da kullanılmıştır.

Yapı cephelerinin büyük bir kısmı kayalarla çevrilmiştir. Şimdiki durumda kalenin sadece güney cephesinde, kaba yonu ve moloz taşla örülen duvar kalıntıları görölmektedir (Res. 51). Duvarların kalınlığı 1.00 m., yükseklikleri ise 2.80 m. – 3.10 m. arasında değişmektedir. Kale'ye giriş güney cephede, bugün bir kısmı ile günümüze ulaşan, dairesel planlı burçların arasından sağlanmaktadır. Bu burçlardan doğu tarafta yer alan burç, daha büyük olup, yüksekliği 7 m. genişliği ise 2.11 m.dir. Batı tarafta yer alan burç, daha küçük olup, yüksekliği 4.5 m., genişliği ise 2.05 m.dir. Kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen burçların her ikisinin de yukarısı yıkık ve mevcut kısımda da kat aralarını belirleyen herhangi bir iz bulunmadığından dolayı, kaç katlı olduğunu söyleyemiyoruz. Ayrıca, şimdiki durumda üzerinde bir mazgal penceresi görölmeyen burçların, bu v.b. özellikleri hakkında da herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Kale'ye girişı sağlayan kapının kalınlığı 1.7 m., yüksekliği dıştan 2.0 m., içten 1.5 m., genişliği ise 1.0 m.dir. S. Mehmetov'un, 1989 yılındaki rölöve çiziminde, kalenin güney batısında, küçük bir giriş yeri daha olduğu anlaşılmaktadır (Çiz. 18). Kale'nin bu kısmında günümüze kısmen ulaşan yüksek duvar kalıntıları görölmektedir (Res. 52). Kale'nin içerisine doğru gidildiğinde, şimdiki durumda çapı 2.0 m., yüksekliği 2.4 m.

ve duvar kalınlığı 0.8 m. olan bir sarnıç bulunmaktadır. Yapımında moloz taş ve tuğla kullanılan dairesele planlı sarnıcın şimdiki durumda üzeri açık olup, içerisinde ve etrafında yetişen otların arasında kaybolduğu görülmektedir. Kalelerin hemen hepsinde bulunan sarnıçlar, genellikle dağ zirvelerinde inşa edilen bu tip kalelerde, etraf nehirlerden temin edilen suların biriktirilmesi için kullanılmaktaydı³⁴³. Kale'ye yakınındaki çeşmeden de, sırlı künklerle su getirilmekteydi³⁴⁴. Sarnıcın dışında, kalede beş küçük hendeğe rastlanılmıştır³⁴⁵. Ayrıca, Kaleden, 5, 7, 9, 11 cm. kalınlıklarında tuğlalar ele geçirilmiştir³⁴⁶. Kale'nin kuzey doğusunda da, duvarlar ve dairesele planlı burç kalıntıları görülmektedir (Res. 53-54).

Gelersen-Görersen Kalesi'yle ilgili, şimdiye kadar etraflı bir çalışma yapılmamıştır. Bu yüzden Kale'nin inşa edildiği tarih ve yaptıran hakkında bilgi verecek herhangi bir belgeye sahip değiliz. Ancak, Şeki'nin tarihi ile ilgili kaynaklarda³⁴⁷, 1551 yılında, İran Şahı I. Tahmasb'ın Şeki'ye saldırılarından korunmak için halkın bu kaleye sığındığından bahsedilmektedir. XVIII. yy.ın ortalarına gelindiğinde ise Kale, Çelebi'nin önderliğinde, Şeki halkı tarafından verilen özgürlük savaşına sahne olmuş ve İran Şahı Nadir'e karşı halkı korumuştur. Şeki'nin, Ortaçağın başlarından itibaren sık sık düşman saldırılarıyla karşılaştığı bilinmektedir. Bu saldırıların ise özellikle VII. – IX. yy. arasında Hazar'lar ve Arap'lar, sonrasındaysa Moğollar tarafından gerçekleştirildiği anlatılmaktadır³⁴⁸. Şeki etrafında bu savaşlara karşı korunmak için kurulan bir çok kale bulunmaktadır. Ayrıca, alınması güç, dağ zirvelerinde ve yüksek yerlerde inşa edilen kalelerin tarihinin, çok eskilere dayandığı bildirilmektedir³⁴⁹. Gelersen-Görersen Kalesi de, bu tip kalelerendir. Dolayısıyla, Kalenin XI. yy.dan XVIII. yy.a kadar geniş bir şekilde kullanıldığı, XVIII. yy.da ise şehrin yaşadığı güçlü sel sonrasında güneye kaymasıyla, işlevini yitirdiği söylenebilir.

1740'lı yılların başlarında, Hacı Çelebi tarafından onararak birkaç sene Şeki halkı tarafından kullanılan Kale³⁵⁰, günümüzde terkedilmiş, harap haldedir.

³⁴³ Sevgen, 1959: 8.

³⁴⁴ Mehmetov, 1988: 29.

³⁴⁵ Mehmetov, 1988: 29.

³⁴⁶ Şeki Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog N. Muhtarov'la Eylül 2004 Tarihlerinde Yapılan Mülakattan.

³⁴⁷ Kaynak için bkz. Tezin, "Şeki'nin Tarihi" bölümü.

³⁴⁸ Bünyadov, v.d., 1994: 236 – 242.

³⁴⁹ Mehdiyeva, 2000: 37.

³⁵⁰ Bünyadov, v.d., 1994: 240.

Katalog No: 6

Eserin Adı: Şin Kalesi

Çizim No: 19 – 20

Resim No: 55

İnşa Tarihi: IX. – XVII. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adresi: Şin Köyü, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004

Kale, Büyük Kafkas sıra dağlarının güney eteklerindeki düzlükte, Baş Layıskı köyü ile Şin köyünü bölen ve aynı zamanda, Şin nehri ile Şin deresini sınırlandıran dağın orta kesiminde yer almaktadır (Harita 9).

Kale hakkında, N. Muhtarov tarafından hazırlanmış bir makale³⁵¹ bulunmaktadır.

Köy halkı arasında, Eşik veya Şinaz Kale olarak da adlandırılan yapı, Şin nehrinin yakınında yerleştiğinden dolayı, nehirde görülen sellerden devamlı nasibini almıştır. 1910 – 1911 yıllarında, nehirde yaşanan güçlü sel sonucu, büyük ölçüde zarar gören yapı³⁵², günümüzde nehir yatağına dönüşmüştür. Son zamanlarda Şin nehrinde yaşanan taşkınlardan dolayı, ulaşılması güç bir yerde bulunan Kale, 1989 yılında yapılan incelemeye dayanılarak değerlendirilmiştir. S. Mehmetov'un rölöve planında, bazı burç ve duvar kalıntıları ile görülen Kale, arazinin doğal eğiminden dolayı düzgün bir plan göstermemektedir (Çiz. 19). Rölöfeye uygun bir yerleşim alanına sahip olan Kale³⁵³, kaba yonu ve moloz taşla inşa edilmiştir. Yapının inşasında kullanılan kireç harcına, kömür cürufu da karıştırılmıştır³⁵⁴.

³⁵¹ N. Muhtarov, (1989): "Şin Galası", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 3, Şeki.

³⁵² Muhtarov, 1989: 1.

³⁵³ Muhtarov, 1989: 1.

³⁵⁴ Muhtarov, 1989: 2.

Kale, her 5 m.-8 m.den bir burçlarla çevrelenmiştir (Res. 55). Güneydeki burçlar, yarım daire planlı, kuzeydekiler ise eşkenarlı yamuk planlıdır³⁵⁵. Kaleye giriş kapısına ulaşmadan, 2.6 m. genişliğinde dikdörtgen bir kalıntıya rastlanılmıştır³⁵⁶. C. Kıyasi'nin restitüsyon çizimine dayanarak, kale kapısı önündeki kalıntının, cephelerinde mazgal pencereleri olan ve dendanlarla tamamlanan, dikdörtgen planlı bir burç olduğu söylenebilir (Çiz. 20). Bazı kaleler, saldırıları zayıflatmak amacıyla bu şekilde tasarlanıyordu. İstanbul surlarında da görülen bu tür duvarlar, hisar peçe olarak adlandırılmaktadır³⁵⁷. Şin Kalesi'nin bazı burçları da, Şeki kalelerinde görülenlerden farklı olarak, yamuk planlıdır.

Şin Kalesi'nin inşa edildiği tarih ve yaptıran hakkında bilgi verecek herhangi bir belge bulunmamaktadır. Kale'nin yapım tekniği de bu konuda herhangi bir ipucu vermemektedir. Ancak yapının, Şeki'nin Ortaçağda yaşadığı saldırılardan korunmak için yapılan kalelerden biri olduğu kesindir. Dolayısıyla, Şin Kalesinin etraf kalelerle aynı dönemde, IX. – XVII. yy. arasında geniş bir şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz. Kale'nin hangi dönemlerde ve kimler tarafından onarıldığı hakkında ise herhangi bilgiye sahip değiliz.

Yakınındaki Şin nehrinde görülen taşkınlar sonucu yolu tamamen kapanan Şin Kalesi'ne, günümüzde ulaşılammamaktadır. Bir kısmı ile ayakta olan Kale, bakımsızlıktan nehir yatağına dönüşmüştür.

³⁵⁵ Muhtarov, 1989: 2.

³⁵⁶ Muhtarov, 1989: 2.

³⁵⁷ S. Yerasimos, (2000): *İstanbul, İmparatorluklar Başkenti*, Çeviri: E. Güntekin, A. Sönmezay, Tarih Vakfı Yayınları No: 103, İstanbul: s. 207.

Katalog No: 7

Eserin Adı: Gayabaşı Kız Kalesi

Çizim No: 21

Resim No: 56 – 58

İnşa Tarihi: VI. – XIII yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adresi: Gayabaşı Köyünün 1 km. güney batısı, Gayabaşı Köyü, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ekim 2004

Gayabaşı Kız Kalesi, Şeki'nin 30 km. güney doğusunda bulunan Gayabaşı Köyünün 1 km. güney batısında, Alicançay nehrinin doğusundaki Galatap olarak adlandırılan bir düzlükte yer almaktadır (Res. 56), (Harita 9).

Günümüze 1.0 m. yüksekliğinde ve 3.0 m. genişliğinde bir duvar kalıntısı şeklinde ulaşan Kalenin, bulunduğu yerleşim yeriyle ilgili, F. Kadirov'un söz konusu çalışmasında³⁵⁸ ve N. Muhtarov'un "Galatepe Yaşayış Yeri"³⁵⁹ başlıklı makalesinde genel bilgiler yer almaktadır.

Alicançay nehrinin doğusunda, yerden 15 m. kadar yükseklikte, dairesel planlı bir arazi bulunmaktadır (Res. 57). Günümüzde bir hektar kadar olan arazinin, daha önce 3 – 4 hektar olduğu ve Alicançay nehrinde zaman içerisinde görülen taşkınlardan aşınarak küçüldüğü öne sürülmektedir³⁶⁰. Kalenin bulunduğu yüksekliğin kuzey, batı ve güney batı taraflarında, nehrin oluşturduğu dik uçurumlar, şimdiki durumda da görülmektedir. Kale'nin bulunduğu alan dört taraftan derelerle çevrilidir. Çapı 200 m. olan bu alanın yüzeyinde³⁶¹, 2 – 3 m. derinliğinde çukurlar görülmektedir. Köy halkı tarafından Galatap olarak adlandırılan bu alanın, İlkçağın başlarından itibaren yerleşim

³⁵⁸ Gedirov, 1984.

³⁵⁹ N. Muhtarov, (2002): "Galatepe Yaşayış Yeri", *Şeki Gazetesi*, Şeki.

³⁶⁰ Muhtarov, 2002: 3.

³⁶¹ Gedirov, 1984: 69.

yeri olarak kullanıldığı, kazılardan ele geçirilen buluntularla ispatlanmıştır³⁶². Günümüze ulaşan duvar kalıntısına dayanarak, yapının, Şeki'nin çevresindeki diğer kaleler gibi kaba yonu ve moloz taşla, kireç harcı kullanılarak inşa edildiği görülmektedir (Res. 58).

Kale'nin yerleşim yeri itibariyle, Hazarlar'dan gelen baskınlara karşı durmak için yapıldığı ve Moğolların hakimiyetine kadar işlevini sürdürdüğü bildirilmektedir³⁶³. Ayrıca, 1980'li yıllarda, F. Kadırov'un başında bulunduğu, Bakü Arkeoloji Enstitüsü Ekibi tarafından, Kale'nin doğu ve güney doğusunda, 18 m²'lik bir alanda yapılan kazı sonucu, ilk ve ortaçağlara tarihlendirilen, çok sayıda kap parçaları ele geçirilmiştir³⁶⁴ (Çiz. 21). Kilden yapılmış olan kaplar genellikle renksiz olup, aralarında gri ve koyu renkle boyananlar da, görülmüştür. Buluntuların büyük çoğunluğu İlkçağ, renkli parçalar ise Ortaçağın başlarına tarihlendirilmektedir³⁶⁵.

Günümüze küçük bir kalıntı halinde ulaşan Gayabaşı Kız Kalesi'nin yaptırını, inşa tarihi v.b. özellikleri hakkında bilgi verecek herhangi bir belge bulunmadığından ve mevcut haliyle plan ve diğer mimari özellikleri de bu konuda bir ipucu vermediğinden dolayı, kesin bir şey söyleyemiyoruz. Ancak, Kale etrafında ilk defa yapılan kazı sonucu, buluntuların İlkçağ ve Ortaçağlara dayandırılması ve Hazarlar'ın baskınından, Moğol hakimiyetine kadar fonksiyonunu sürdürmesi ile ilgili bilgiden, Kale'nin VI. – XIII. yy.da geniş şekilde kullanıldığı, bu yüzyıl sonrasındaysa giderek önemini yitirdiği anlaşılmaktadır.

Günümüzde terkedilmiş bir bölge olan Galatap – Gayabaşında yapılacak kazılar sonucu, Kale hakkında yeni bilgiler elde edilecektir.

³⁶² Gedirov, 1984: 70.

³⁶³ Muhtarov, 2002: 3.

³⁶⁴ Gedirov, 1984: 70.

³⁶⁵ Gedirov, 1984: 70.

Katalog No: 8

Eserin Adı: Çaygaragoyunlu Kız Kalesi

Çizim No: 22

Resim No: 59 – 60

İnşa Tarihi: VII. – XIII. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adres: Çaygaragoyunlu Köyünün 2 km. güneyi, Çaygaragoyunlu Köyü, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004

Kale, Şeki'nin 35 km. güney doğusunda bulunan Çaygaragoyunlu Köyü'nün 2 km. güneyinde, Alicançay nehrinin batısında ve Nalbend geçidinin karşısında bulunan Galadağın zirvesinde yer almaktadır (Res.58), (Harita 9).

Çaygaragoyunlu Kız Kalesi ile ilgili özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, F. Kadırov'un söz konusu kitabında³⁶⁶, Kaleden genel olarak söz edilmiştir. Ayrıca, Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarında da, yapı hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.

Şimdiki durumda, dairesel planlı bir alanda, duvar kalıntılarından ibaret olan yapının, stratejik yönden önemli bir ortaçağ kalesi olduğu ileri sürülmektedir³⁶⁷ (Res. 60). Kale, yerleşim yeri itibariyle de bu fikri doğrulamaktadır. Kale'nin karşısında bulunan Nalbend geçidinin çevresinde, günümüze ulaşmayan yedi köprünün bulunduğu anlatılmaktadır³⁶⁸. Bu da, bölgenin bir zamanlar ticari v.b. açılardan önemli konuma sahip olduğunu göstermektedir.

³⁶⁶ Gedirov, 1984.

³⁶⁷ Gedirov, 1984: 105.

³⁶⁸ Şeki Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog N. Muhtarov'la Ekim 2004 Tarihlerinde Yapılan Mülakattan.

Batısındaki yokuşla çıkılan Kale'den, günümüze ulaşan duvar kalıntıları, 30 – 40 m²'lik bir alanı üç taraftan çevrelemektedir. Duvarlar, güneyde 4.5 m., doğu ve batıda ise 4.0 m. olup, yükseklikleri 3.0 m.-3.5 m. ve kalınlıkları 1.1 m.dir. Kuzey duvarı yıkılan yapı, Aydınbulak Kalesi'ni hatırlatmaktadır (Çiz.22). Ancak, Aydınbulak Kalesi'nden farklı olarak, günümüze daha kötü durumda ulaştığından dolayı yapının giriş yeri, mazgal penceresi, kaç katlı olduğunu belirleyen kat araları v.b. özellikleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Yapı, kireç harcı kullanılarak, kaba yonu ve moloz taştan örülmüştür.

Kale'nin güneyindeki dere içerisinde, 1998 ve 2002 yılları arasında, Şeki Arkeoloji Müzesi uzmanları tarafından yapılan kazıda seramik, cam, ve kilden yapılmış, Ortaçağ'a tarihlendirilen çok sayıda kap parçaları ele geçirilmiştir³⁶⁹. Buluntulardan, Kale ile birlikte derenin de bir zamanlar ticaret yolu üzerinde kurulan ve zanaatkarlıkla uğraşan önemli yerleşim yeri olduğu ileri sürülmektedir³⁷⁰.

Kale'nin tarihlendirilmesi konusunda, Kabala bölgesine batıdan gelen düşman akınlarını durdurmak için kurulduğu ve Moğol istilası sonrasında kullanılmaz hale geldiği bildirilmektedir³⁷¹. Bunun dışında, 1998 – 2002 yılları arasında, Kale etrafında yapılan kazılar sonucu elde edilen buluntular da, yapının Ortaçağ'da işlevini sürdürdüğünü göstermektedir. Dolayısıyla, Şeki etrafındaki diğer kaleler gibi, Çaygaragoyunlu Kız Kalesi'nin de, Ortaçağ'ın başlarından itibaren Moğol istilasına kadar, VII. – XIII. yy.lar arasında geniş bir şekilde kullanıldığı ve sonrasında, zamanla önemini yitirerek bugünkü halini aldığını söyleyebiliriz.

Mevcut durumu ile Kale terk edilmiş harap bir haldedir.

³⁶⁹ Şeki Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog N. Muhtarov'la Ekim 2004 Tarihlerinde Yapılan Mülakattan.

³⁷⁰ Şeki Arkeoloji Müzesi Müdürü, Arkeolog N. Muhtarov'la Ekim 2004 Tarihlerinde Yapılan Mülakattan.

³⁷¹ Gedirov, 1984: 105.

Katalog No: 9

Eserin Adı: Gudula Kalesi

Çizim No:

Resim No: 61 – 63

İnşa Tarihi: VII. – XII. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adresi: Gudula Köyü'nün 500 m. batısı, Gudula Köyü, Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Şubat 2005

Gudula Kalesi, Şeki'nin 28 km. güney batısındaki Gudula Köyü'nde, Şeki – Balaken karayolunun 2 km. doğusunda ve Köyün 500 m. batısında bir düzlükte yer almaktadır (Res. 61), (Harita 9).

Kale ile ilgili yapılmış olan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Eyriçay nehrinin sol sahilinde “Bazar Düzü” olarak adlandırılan bölgede yerleşen Kale'den, günümüze herhangi bir yerüstü kalıntı ulaşmamıştır (Res. 62). Ancak, bulunduğu arazi yüzeyinden, Kale duvarlarının çevrelediği alan ve sahip olduğu dairesel planlı burçların yeri belli olmaktadır (Res. 63).

Yerleşim yeri ve dairesel planlı burçları ile, Malug Kalesi ile yakın benzerlik gösteren yapının, Ortaçağ Kalesi olduğu kesindir. Azerbaycan, Ortaçağ'da önemli savaşlar yaşamıştır. Özellikle XI. yy. sonrasında, ülke sıkça düşman işgaline uğramıştır. Günümüze kısmen de olsa ulaşmış olan kaleler bunun en iyi kanıtıdır. Şeki'ye yapılan istilaların XI. yy. sonrasında sıklaşması ve şehrin çeşitli devletlerin egemenlikleri altına girmesi sonucu, Kale'nin işlevini yitirdiği düşünülmektedir. Dolayısıyla, Şeki etrafındaki diğer kaleler gibi, VI. – XII. yy.da geniş şekilde kullanılan Gudula Kalesi, ülkenin zaman içerisinde yaşamış olduğu sık istilalar sonrası kullanılmaz hale gelerek günümüzdeki halini almıştır.

Katalog No: 10

Eserin Adı: Şeki Kalesi

Çizim No: 23

Resim No: 64 – 76

İnşa Tarihi: 1743 – 1755

Mimarı: -

Yaptıran: Çelebi Han

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adresi: Yukarıbaş Koruk Arazisi, Ahundov Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Yapı bugün şehrin kuzey doğusunda hakim bir noktada yer alan, Han Sarayı ile bazı dini ve kamu binalarını çevrelemektedir. Yukarıbaş semtinde, Gençler sokağının güney batısı, Vidadi sokağının kuzey doğusu ve Ahundov sokağının tamamını kapsayan surları ile yapı, Narınkale olarak da tanınmaktadır (Çiz. 24), (Harita 9).

Hakkında özel bir çalışmaya rastlanılmayan kale ile ilgili, K. Kerimov'un "Şeki" kitabı³⁷² ve Salamzade, İsmayılov ve Mehmetzade'nin birlikte yayınladıkları söz konusu kitaplarında³⁷³, Kale hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bunun dışında, özellikle Han Sarayı ile ilgili olarak yapılmış olan çalışmalarda, Sarayın etrafını çevreleyen koruma duvarı genel olarak kısaca tanıtılmıştır. N. Askerova'nın "Şeki Han Sarayı³⁷⁴", L. Bretanitski'nin "Şeki Hanlarının Sarayı³⁷⁵", A. Salamzade ve K. Mehmetzade'nin yine "Şeki Hanlarının Sarayı³⁷⁶" ve K. Mehmetzade'nin "Azerbaycan'daki İnşaat Sanatı³⁷⁷", gibi kitapları ile Efendiyev'in "Şeki Han Sarayı" makalesi³⁷⁸ bu çalışmaların bir kısmını oluşturuyor. Şeki Kültür Müdürlüğü

³⁷² Kerimov, 1969.

³⁷³ Salamzade, v.d., 1988.

³⁷⁴ N. Saleh Askerova, (1979): *Dvoretz Şekinskih Khanov*, İstitut Arkhitekturi i İskusstva Akademi Nauk Azerbaydjanskoy SSR, Moskva.

³⁷⁵ L. Bretanitskiy, (1952): *Dvoretz Şekinskih Khanov*, *Arkhitektura Azerbaydjana*, Baku.

³⁷⁶ A. Salamzade, K. Memmedzade, (1986): *Şeki Hanlarının Sarayı*, Elm Neşriyatı, Bakı.

³⁷⁷ K. Mamedzade, (1983): *Stroitelnoe İskusstvo Azerbaydjana*, İzdatelstvo Elm, Baku.

³⁷⁸ Efendiyev, 2001.

Arşivinde³⁷⁹ de yapının inşa tarihi ve mevcut durumu ile ilgili kısa bilgiler yer almaktadır.

Deniz seviyesinden yüksekliği kuzeyden 750m., güneyden ise 710 m. olan kale³⁸⁰, içerisindeki dini ve kamusal yapılarıyla, tipik bir Türk Şehircilik örneği sergilemektedir.

Yerleşmiş olduğu arazinin topoğrafik konumuna uygun olarak inşa edildiğinden dolayı düzgün bir plan göstermeyen Kale'nin duvar yüksekliği; kuzeyde 4 m., diğer cephelerde ise 6 – 8 m. arasında olup, kalınlığı 2.2 m., uzunluğu ise 1300 m.dir. Kale duvarlarında, eşit aralıklarla sıralanmış ve yerden 0.4 m. – 0.7 m. yükseklikte yer alan dikdörtgen formlu mazgal pencereler ile 1000'den fazla dendanlar bulunmaktadır. Günümüzde cephelerde ve köşelerde yer alan; dairesel, dikdörtgen ve çokgen planlı 11 burçtan oluşan Kale duvarlarında, bir zamanlar 21 burcun varlığından söz edilmektedir³⁸¹.

Kale'nin inşasında kaba yonu ve moloz taş ile tuğla ve kireç harcı kullanılmıştır. Genellikle kale duvarlarının inşası iki ve daha fazla sıra taşlar dizilerek gerçekleştiriliyor³⁸². Kale'nin iç ve dış cephelerinde kullanılan taşlar; cilalanmış, kafa ve yan taşlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Yan taşlar yatay, diğerleri ise dikey olarak örülmekte ve örgüde taşlar arasında en az boşluk kalmasına dikkat edilmektedir. Aralarda kalan derzler ise küçük taş kırıntıları ve harçlarla doldurularak kapatılmaktadır³⁸³. Yapının cephelerinde bazen yerden 2.0 m., bazen ise 4.5 m. yüksekliğe kadar olan kısımlarda kaba yonu taş, daha yukarılarda ise moloz taş kullanılmıştır.

Kale'nin doğu cephesinde beş burç yer almaktadır (Res. 64). Bu burçlardan dördü dairesel, biri ise dikdörtgen planlıdır. Cephede, alt kısımda yerden 0.7 m. yükseklikte olan dikdörtgen formlu mazgal pencereler ile üstte dendanlar bulunmaktadır. Ayrıca, yerden 4.5 m. yüksekliğe kadar olan kısmı kaba yonu, geri kalan

³⁷⁹ Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi.

³⁸⁰ Kerimov, 1969: 39.

³⁸¹ Salamzade, v.d., 1986: 15.

³⁸² Salamzade, v.d., 1961: 110 – 111.

³⁸³ Salamzade, v. d., 1961: 110.

3.5 m.lik kısmı ise moloz taşla örülerek tamamlanan bu cephe ve burçların şimdiki durumu iyi olup, herhangi bir onarım gerektirmemektedir (Res. 65).

Kuzey cepheye gelindiğinde buradaki burçların sayısı üç olup, hepsi dairesel planlıdır (Res. 66). Yapının ikinci girişi de bu cepheden sağlanmıştır. Bu cephedeki dikdörtgen formlu mazgal pencerelerin yerden yüksekliği 0.4 m.dir. Ayrıca bu cephedeki dendanlar ile yine aynı cephedeki girişin iki yanında yer alan dairesel planlı burçlar ve kapıya bitişik doğu duvarının bir kısmı bugün yıkık durumdadır (Res. 67). Sivri kemerli olduğu³⁸⁴ ileri sürülen giriş kapısı da şu an mevcut olmayıp, yapıya giriş 3 m. yüksekliği ve 1.5 m. genişliği olan bir açıklıktan sağlanılmıştır (Res. 68). Bu cephede duvar, yerden 2 – 2.5 m yüksekliğe kadar kaba yonu, onun üzerindeki 2.5 m. ise moloz taşla tamamlanmıştır.

Yapının batı cephesinde burç bulunmamaktadır. Bu cephede, yine alt kısımda yerden 0,4 – 0,7 m. yüksekliğinde dikdörtgen mazgal pencereler ve yukarısında da dendanlar bulunmaktadır. Cephe duvarları yerden 3.5 – 4.5 m. yüksekliğe kadar kaba yonu, geri kalan 4.5 – 3.5 m. ise moloz taşla örülmüştür.

Kalenin ana girişinin de bulunduğu güney cephe de, yer alan burçlardan biri giriş kapısının doğusunda ve 3.5 m. ilerisinde, diğer iki burç ise cephenin doğu ve batı köşelerinde bulunmaktadır (Res. 69). Bu burçlardan batı köşedeki ve girişin hemen sağındaki burçlar dairesel planlı, doğu köşedeki burç ise bir köşesi pahlanmış şekilde karşımıza çıkıyor (Res. 70-74). Bu cephede de aynı şekilde, yerden yüksekliği 0.4 m. olan dikdörtgen formlu mazgal pencereler ile dendanların yer aldığı görülmektedir. Cephede yer alan ve genişliği 3m., yüksekliği ise 4.5 m. olan ana giriş, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile almaşık duvar örgüsüne sahip ve hafifçe öne doğru çıkıntı yapmış dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır (Res. 75). Almaşık örgülü bu pilastırlar, aralarında dört küçük dikdörtgen formlu mazgal bulunan tuğla örgülü geniş lentoyu taşımaktadır. Sivri kemer köşelikleri ise özellikle Selçuklu yapılarında görülen, tuğladan üçgen dilimli geometrik motiflerle doldurulmuştur. Dıştan sivri kemerli olan ana giriş, içten tuğladan basık kemerlidir (Res. 76). Bu cephedeki burç ve duvarların da mevcut durumu onarım gerektirmemektedir.

³⁸⁴ Salamzade, v. d., 1988: 111.

Kurulduğu arazinin topoğrafik konumu ile uyumu açısından çok da düzgün bir plan göstermeyen kale içerisinde bugün; 1762 yılında inşa edilen Han Sarayı, XIX. yy. da Ruslar tarafından yapılan ve şu an Milli Giysiler Müzesi'ne dönüştürülen merkezi planlı kilise ile 1958 yılında inşa edilen Tarih – Diyarşünaslık ve El Sanatları olmak üzere üç müze, ayrıca XX. yy.ın ortalarına tarihlendirilen bir okul ve bir hastane binası bulunmaktadır³⁸⁵.

Bunların dışında kale içerisinde, hanın ailesi, akrabaları ve yakınlarına ait bazı sivil yapıların bulunduğu, ancak 1812 yılında Rus ordusunun burasını ele geçirerek Han'ın Sarayı'da dahil olmak üzere yapıların büyük bir kısmını dağıttığı³⁸⁶ bilinmektedir. 1853 yılında yine onlar tarafından düzenlenen plana dayanarak, sadece Saray binası restore olunmuş, diğer yapıların yeri ise değiştirilerek³⁸⁷ burada bir kilise ve daha sonraki dönemlerde hastane ve müze gibi kamu binaları yapılmıştır.

1743 – 1755 yıllarında, Şeki'nin ilk Hanı Hacı Çelebi zamanında ve onun tarafından inşa edilen kale duvarları, 1958 – 1963 yılları arasında onarım görmüştür³⁸⁸. Daha önce 21 tane olduğu öne sürülen kale burçlarının bu onarım sonrası 14'e düşürüldüğü ve ilk haliyle tamamı kaba yonu taş olarak inşa edilen duvar ve burçların yıkılan kısımlarının da yine onarım sonrasında moloz taşla inşa edildiği belirtiliyor³⁸⁹.

Mevcut durumu ile yapının 14 burcundan kuzeyde yer alan üç burcu ve yine aynı cephede bulunan duvarının bir kısmı yıkılmıştır. Yapı içerisinde, kilise dışındaki bütün binalar bugün orijinal işlevini sürdürmektedir.

³⁸⁵ Bu yapılardan Han Sarayı, tezdeki katalog bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Konumuzun dışında kaldığından dolayı, kilise ve XX. yy.ın ortalarından sonra inşa edilen diğer binalar incelemeye tabi tutulmayacaktır.

³⁸⁶ Efendiyev, 2001: 185 – 190.

³⁸⁷ Salamzade, v. d., 1988: 117.

³⁸⁸ Salamzade, v. d., 1988: 111.

³⁸⁹ Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi.

3.2. CAMİ VE MESCİTLER

Katalog No: 1

Eserin Adı: Yukarı Cami

Çizim No: 24 – 25

Resim No: 77 – 84

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: Ömer Efendi

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: M. F. Ahundov Cad., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Yukarı Mescit olarak da adlandırılan Cami, şehre hakim bir noktada, şehrin yukarı kesiminde, M. F. Ahundov caddesinde bulunmaktadır (Harita 10).

Yapı ile ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları"³⁹⁰ adlı kitabın, Şeki'de bulunan dini yapılar bölümünde, şehirde bulunan dini binaların isimleri verilerek, konumuz olan yapının güney cephesinden bir resmi yayınlanmıştır. Bunun dışında, Ş. Fatullayev'in, "Gradostraitelstvo i Arkhitektura Azerbaydjana XIX – naçala XX veka"³⁹¹ adlı kitabında da, Şekide bulunan dini yapılar arasında, Yukarı Mescitten kısaca söz edilmiştir. Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında, yapı hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.

Yukarı Cami, Erken İslam Mimarisi'nde çok sayıda örneği görülen; harimin enine dikdörtgen şekilde gelişmesi ile ortaya çıkan plan tipindedir (Çiz. 24), (Res.77). Düz tavanlı ve üzeri kırma çatılı bu plan şemasının, Şeki'deki diğer bütün camilerde de uygulandığı görülmektedir. Kûfe planlı camiler³⁹² grubuna dahil edilen bu yapılar, Anadolu'da, daha çok Selçuklular döneminde inşa edilmişlerdir. 1986 yılında büyük bir

³⁹⁰ Salamzade, v.d., 1988.

³⁹¹ Ş. Fatullayev, (1986): *Gradostraitelstvo i Arkhitektura Azerbaydjana XIX – naçala XX veka*, Stroizdat Leningradskoye Otdeleniye, Leningrad: s. 285.

³⁹² H. Karpuz, (2001): *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Konya: s. 21.

yangın geçiren Yukarı Cami içerisindeki bütün mimari elemanlar ve süslemeler yenilenmiştir. Bu yüzden yapı içerisinde günümüze orijinal olarak ulaşan herhangi bir mimari öge bulunmamaktadır. Yapının kuzey batısındaki dairesel planlı minaresi de sonradan tuğla ile örülmüş olup, külâhı demir levha ile örtülmüştür. Arazinin doğal eğiminden dolayı caminin batı cephesi aşağıda, doğu cephesi ise daha yukarıda yer almaktadır.

Yapının, temelden 0.60 m. kadar yüksekliğe kadar kaba yonu ve moloz taş, geri kalan kısmının ise kesme taş ve tuğlanın bir arada kullanılmasıyla inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca cami içerisindeki minber, döşeme, tavan, kapı ve pencerelerde ahşap; mihrap, tavan ve duvar arasındaki içbükey kısım ile kapı ve pencere sövelerinde alçı kullanılmıştır.

Camii'nin güney ve batı cepheleri ön planda tutulmuş olup, zengin bir tuğla işçiliğine sahiptir. Her iki cephede de pencere aralarında, öne doğru hafif çıkıntı yapan almaşık örgülü pilastırlar görülmektedir. Güney cephede tuğladan basık kemerli altı dikey dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Res. 78). Pencerelerin tam ortasında, simetriyi oluşturacak biçimde tamamen tuğladan örülmüş çatıdan daha yüksek, dikdörtgen kaide şeklinde büyük bir pilastır yükselmektedir. Pilastırın üzerinde en altta, iç içe geçmiş iki yatay dikdörtgen formlu geometrik motif görülmektedir. Bu motifin yukarısında, dikdörtgen çerçeve içerisine hilal, bir sembol olarak işlenmiştir. Çerçevenin yukarısında ise yuvarlak bir niş içerisine yerleştirilmiş kare ve dairesel formlar, onlarında yukarısında çokgen formlu değişik geometrik motifler görülmektedir. Pilastırın üstten bir sıra meandr motifi ile sonlanmaktadır. Pencerelerin altında yine iç içe geçmiş iki yatay dikdörtgen formlu geometrik motif bulunmaktadır. Tuğladan basık kemerli pencerelerin üzeri, merkezine hilal yerleştirilmiş üç sıra tuğla silme ile taçlandırılmıştır. Cephe üstten bir sıra "T" şeklinde geometrik bir motifle sonlanmaktadır. Yapının batı cephesinde de, aynı süslemelerin tekrarlandığı görülmektedir.

Yapının kuzey batısında, tuğla örgülü dairesel planlı minare, yangın sonrasında inşa edilmiştir (Res. 79). Daha önce ahşaptan poligonal gövdeli ve piramidal külâhlı olan minare, sonradan tuğla örgülü dairesel plan olarak, soğanbaşı kubbe şeklinde,

demir levhadan yapılmış bir külahlâ örtülmüştür (Çiz. 25), (Res. 77). Dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselen minarenin gövdesi üzerinde, birbirine bağlanmış madalyon, onların da yukarısında şerefenin altını saran, tuğladan testere dişi formunda bir sıra kuşak görülmektedir. Şerefe ahşap olup, korkulukları demir dökme şebekelerle bezenmiştir. Soğanbaşı kubbe şeklindeki külahlâ, sonradan demir levhalarla yapılmıştır.

Camiye giriş kuzeyden sağlanmıştır. Yapının son cemaat yeri ve harim kısmı yangından sonra tamamen yenilenmiştir. Her iki kısım da, ahşaptan düz tavanla örtülmüştür (Res. 80). Ayrıca, döşemesi de ahşap olan her iki kısım, “sincirle³⁹³” sıvalıdır. Harim’in güney duvarında tam ortada, sivri kemerli bir niş içerisinde, yarım daire planlı mihrap yer almaktadır (Res. 81). Üç yandan bordürlerle kuşatılan mihrapta, alçı malzemeye kalıplama tekniğiyle yapılmış süslemeler bulunmaktadır. Mihrap çerçevesinin en dıştaki bordüründe, yivli silmelerle çevrili alan içerisine, ortasında lalelerin olduğu palmetlerden oluşan bitkisel süslemeler işlenmiştir. Etrafı silme ile çevrili mihrabın köşeliklerinde de; palmet ve lalelerle, rumi kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemeler görülmektedir. Bu süslemeler tavana kadar devam etmektedir. Ayrıca mihrabın yukarısında, etrafı alçı silmelerle şekillendirilmiş dairesel formlu pencere bulunmaktadır. Pencere ile mihrabın arası, alçı bir silme ile ayrılmaktadır. Mihrabın hemen doğusunda yer alan ahşap minber, oyma tekniği ile yapılmış bitkisel süslemelerle bezenmiştir (Res. 82). Minberin aynasında, rumi kıvrımlar ve lalelerden oluşan süslemeler vardır. Sade korkulukları olan minberin geçit kısmı kaş kemerlidir. Basık prizmatik külahlâın kenarları sivri uçlu kuşakla çevrelenmiştir.

Harim’e giriş kapısı üzerinde de alçı süslemeler görülmektedir (Res. 83-84). Basık kemerli kapının kenarları yivli silmelerle sınırlandırılmıştır. Bu silmelerin içerisinde ve kapının dış şeridinde, sekiz kollu yıldız içerisine işlenmiş lalelerden oluşan süsleme tavadan döşemeye kadar devam etmektedir. Basık kemerin dik açılı üçgen şeklindeki köşeliklerinde, etrafı rumilerle çevrili bir madalyon içerisinde “*Muhammed*” ve “*Ali*” yazıları okunmaktadır. Basık kemer içerisinde de ortada bir kitabe, etrafında ise kenarlarda lalelerden oluşan şeritin çevrelediği, lale, gül ve rumi kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemeler görülmektedir. Azerice kitabede: “*Allah, Bismillahirrahmanirrahim, Bu mescit, XIX. yy.da Ömer Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1986 yılında yaşamış*

³⁹³ Sincir için bkz. Tezin “Katalog” bölümünde, Hacı Kadirin Evi. s. 150.

olduğu doğal afet sonucunda tamamen yanmıştır. 1987 yılında, şeki Müftüsü Hacı Selim Efendinin önderliği ile yeniden onarılmıştır” yazılıdır. Giriş kapısı üzerindeki kitabeden, XIX. yy.da inşa edildiği anlaşılan yapı, 1987 yılında görmüş olduğu onarım sonucunda özgünlüğünü tamamen yitirmiştir.

Katalog No: 2

Eserin Adı: Cuma Camisi

Çizim No: 26 – 28

Resim No: 85 – 94

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: M. F. Ahundov Caddesi, 20 Yanvar Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Aşağı Mescit veya Ak Mescit olarak da tanınan Cuma Camisi, şehrin merkezinde, M. F. Ahundov caddesi, 20 Yanvar sokağında bulunmaktadır (Harita 10).

Cami ile ilgili yayınlanan eserler çok sınırlı olup, bunlardan Ş. Fatullayev'in "Gradostroitelstvo i Arkhitektura Azerbaydjana XIX – naçala XX veka" adlı kitabında³⁹⁴, Azerbaycan'ın XIX. – XX. yy. yapıları arasında, Cuma Camisinden kısaca söz edilerek, yapının güney cephesinden bir de resim yayınlanmıştır. Bunun dışında, Şeki Kültür Müdürlüğü Arşivi kayıtlarında, yapı hakkında kısa bilgilere rastlanılmıştır.

Cuma Camisi, harimin enine dikdörtgen şekilde gelişmesi ile ortaya çıkan, Kûfe planlı camilerdendir³⁹⁵ (Çiz. 26-27). Yapı, uzun müddet Şehir Spor Salonu olarak kullanılmıştır. 1988 yılında yangın geçiren eser³⁹⁶, Azerbaycan'ın Rusya'dan ayrılması ile 1990 - 1992 yıllarında, geniş çaplı onarım görerek, tekrar ibadete açılmıştır. Ancak bu onarım sonrasında, yapının bütün mimari elemanları ve süslemeleri yenilenmiştir. Dolayısıyla, Camii'den günümüze orijinal olarak ulaşan herhangi bir mimari öge ulaşmamıştır. Yapının kuzey cephesindeki tuğla örgülü son cemaat yeri ile güney batısındaki minare yeni olup, bu onarım sırasında inşa edilerek camiye eklenmiştir.

³⁹⁴ Fatullayev, 1986.

³⁹⁵ Karpuz, 2001: 21.

³⁹⁶ Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi Kayıtları.

Yapının inşasında tuğla kullanılmıştır. Tuğla, batı, güney ve doğu cephelerde kaba yonu ve moloz taşla bir arada, kuzey cephede ise tek başına kullanıldığı görülmektedir. Camii'nin dairesel planlı minaresi de tamamen tuğla örgülüdür. Ayrıca, cami içerisindeki minber, döşeme, tavan, kapı ve pencerelerde ahşap; mihrapta çini, kapı ve pencere sövelerinde ise alçı kullanılmıştır.

Kaba yonu ve moloz taşla inşa edilmiş olan güney cephede, pencere aralarında ve mihrabın arkasındaki pilastır üzerinde tuğlanın da kullanıldığı görülmektedir. M. F. Ahundov Caddesi'ne bakan cephenin, bugün önü ağaçlarla kapanmıştır. Cephede tuğladan basık kemerli 21 düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Pencerelerden 12'si üst sırada, geri kalan dokuzu ise alt sırada yer almaktadır (Çiz. 28), (Res. 85). Bu pencerelerin tam ortasında, simetriyi oluşturacak bir biçimde, tuğladan örülmüş pilastır bulunmaktadır. Mihrabın arkasında yer alan pilastır üzerinde, en altta iç içe geçmiş iki kare formu, onun yukarısında iki sıra zencerek ve en tepede, dairesel bir formdan oluşan tuğladan geometrik motifler yer almaktadır.

Camii'nin, 20 Yanvar sokağına bakan batı cephesinde de, kaba yonu ve moloz taşla birlikte, pencere aralarında tuğlanın kullanıldığı görülmektedir (Res. 86). Cephenin kuzey ucundaki, tuğla örgülü son cemaat yeri yapıya sonradan eklenmiştir. Cephe de, alt sırada harime girişi sağlayan tuğladan yuvarlak kemerli bir kapı ile biri yuvarlak kemerli olan yedi pencere bulunmaktadır. Pencerelerden altısı basık kemerli olup daha küçüktür. Üst sırada yine, biri yuvarlak kemerli diğerleri ise basık kemerli olan toplam sekiz pencere bulunmaktadır. Diğerlerinden daha büyük olan yuvarlak kemerli pencereler, kuzey taraftaki son cemaat yerine aittir. Batı ve güney cephelerin alt sırasındaki pencereler, demir dökme şebekeli korkuluklarla kapatılmıştır. Pencere aralarındaki tuğla örgülerin, cepheye hareketlilik kattığı görülmektedir.

Yapının güney batısında, tamamı tuğla örgülü bir minare yer almaktadır (Res. 87). Dairesel planlı minare, 28 m. yüksekliğinde olup, soğanbaşı kubbe şeklinde demir levhadan yapılmış bir külahla örtülmüştür. 1992 yılında yapılan minarenin şerefesi altında, bir sıra halka ve iki sıra testere dişi formunda kuşak görülmektedir. Ahşap şerefenin korkulukları, demir dökme şebeke ile bezenmiştir.

Camii'nin avludan sağlanan diğer girişi, kuzey cephede yer almaktadır (Res. 88). Bu cephede, camiye batıdan bitleştirilen ikinci bir bina görülmektedir. Günümüzde Kuran kursu olarak faaliyet gösteren bina, 1992 yılında, caminin son cemaat yeri ile birlikte inşa edilmiştir. Kuzey cephenin alt sırasında, poligonal planlı tuğla ayaklarca taşınan ve araları camakanlarla kapatılan yuvarlak kemerli revaklar yer almaktadır. Kuzey cephedeki yapıya giriş yeri, baldaken tarzında tasarlanmıştır (Res. 89). Cephenin alt ve üst sırasında yer alan kapı ve pencerelerde yuvarlak kemer üzeri, birbirine bağlanmış tek sıra dilimli tuğla silmeyle çevrelenmektedir. Camii'nin düz tavanlı son cemaat yeri, yuvarlak kemerlerin oturduğu poligonal planlı tuğla ayaklarca taşınan revaklara sahiptir (Res. 90) .

Harim, içten poligonal planlı beş ahşap sütunla desteklenen, ahşaptan düz tavanla örtülmüştür (Res. 91). Ayrıca, döşemesi de ahşap olan harimin, "sincirle" sıvalı olduğu görülmektedir. Harim'in güney duvarında, sivri kemerli niş içerisinde, sekiz kenarlı bir mihrap yer almaktadır (Res. 92). Mihrapta görülen çini süslemeler, onarım sonrasında yapılmıştır. Mihrap tepeliği, palmetlerin oluşturduğu dendanlar şeklindedir. Bu dendanların altında, etrafı zencerek motifi ile kuşatılan orta bordür gelmektedir. Zemini güllerden oluşan bitkisel motifler ve Sülüs hatla yazılı Ayetlerle süslenmiş bu kuşağın ayaklara yakın yüzeyinde, her iki tarafta, vazoda içerisinde stilize ağaçlar görülmektedir. Mihrabı, sütuncelerin yerine, gül ve rumilerden oluşan bitkisel bir çerçeve sınırlandırmaktadır. Mihrabın içerisi ve köşelikleri de yine gül ve rumilerden oluşan bitkisel motiflerle bezenmiştir. Mihrabın hemen doğusunda, ahşaptan yapılmış minber yer almaktadır (Res. 93). Minber, oyma tekniği ile yapılmış geometrik süslemelere sahiptir. Minberin aynasında, iç içe geçmiş çokgen motiflerin oluşturduğu geometrik süslemeler vardır. Korkuluklarında, zikzak şekilli geometrik motiflerin görüldüğü minberin geçit kısmı, sivri kemerlidir. Prizmatik külahın kenarları bir sıra kuşakla çevrili olup, üzerinde bir de alem bulunmaktadır. Harimin kuzey duvarında, son cemaat yerinden çıkan, önü ahşap korkuluklarla kapatılmış kadınlar mahfili bulunmaktadır (Res. 94).

Cuma Camisi'nin inşa edildiği tarih ve yaptıran hakkında bilgi verecek herhangi bir belgeye sahip değiliz. Yapının plan, mimari ve süsleme özellikleri de bize bu konuda

ipucu vermemektedir. Ancak, Ş. Fatullayev'in yapıyla ilgili söz konusu kitabında³⁹⁷ ve Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarındaki bilgilerde, Camii'nin XIX. yy.da inşa edildiği bildirilmektedir. Erken İslam Mimarisi'nde bir çok  rneği bulunan; harimin enine dikdörtgen Şekilde gelişmesi ile ortaya çıkan plan tipindeki Cuma Camisi'nin, Anadolu'da daha çok Selçuklular döneminde inşa edilenlerle plan bakımından benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Uzun yıllar, Şehir Spor Salonu olarak kullanılan yapı, 1992 yılında görmüş olduğu onarım sonucunda, orijinal işlevine dönmüştür. Ancak bu onarım sırasında, yapıya eklenen bölümler ve yapılan değişikliklerle, yapı özgünlüğünü büyük  l de kaybetmiştir.

³⁹⁷ Fatullayev, 1986: 285.

Katalog No: 3

Eserin Adı: Gilehli Mescidi

Çizim No: 29

Resim No: 95 – 100

İnşa Tarihi: XVIII. yy.

Mimarı: Davud Nuhevi

Yaptıran: Hacı Abdurrehim oğlu Hacı Şemseddin

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Gilehli Mah., Gogol Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004

Mescit, I. Rayon'un yakınında, şehrin kuzey doğusunda ve Gurcana nehrinin 20 – 25 m. yüksekliğinde, Gilehli mahallesi, Gogol sokağında yer almaktadır (Harita 10).

Gilehli Mescidi ile ilgili yapılmış olan çalışmalardan en kapsamlısı, N. Askerova'nın "Nuha Gilehli Mescidinin Ornamentleri"³⁹⁸ başlıklı makalesidir. Makalede, günümüzde sadece minaresi ayakta olan yapının, planı ile mihrap ve duvarlarında yer alan süslemelerden de, detaylar yayınlanmıştır. Bunun dışında, M. Useynov, L. Bretanitskiy ve A. Salamzade'nin, "İstoriya Arkhitekturi Azerbaydjana"³⁹⁹, K. Mehmetzade'nin "Stroitelnoe İskusstvo Azerbaydjana"⁴⁰⁰ ve A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları"⁴⁰¹ adlı kitapları, yapı hakkında genel bilgiler içeren çalışmalardandır. A. Salamzade v.d., söz konusu kitaplarında⁴⁰², yapının genel görünüşünden bir de resim yayınlanmıştır. Yapı hakkında son zamanlarda yayınlanan, N. Hacıyev'in kısa bir makalesi⁴⁰³ daha vardır.

³⁹⁸ N. Saleh Askerova, (1960): "Nuha Gilehli Mescidinin Ornamentleri", *Azerbaycan'ın Memarlık Abidelerinin Berpası Meseleleri*, Azerbaycan SSR, Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı.

³⁹⁹ Useynov, v.d., 1963.

⁴⁰⁰ Mamedzade, 1983.

⁴⁰¹ Salamzade, v.d., 1988.

⁴⁰² Salamzade, v.d., 1988: 153 – 159.

⁴⁰³ N. Hacıyev, (2004): "Gilehli Mescidi", *Medeniyet Gazetesi*, Senet Neşriyatı, No: 12, Bakı.

Ayrıca, S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun söz konusu çalışmalarında⁴⁰⁴ ve Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarında da, mescitle ilgili kısa bilgiler bulunmaktadır.

Bulunduğu mahallenin isminden dolayı, Gilehli Mescidi olarak adlandırılan yapı, günümüzde sadece minaresi ile ayakta. Minare, Şeki – Zagatala bölgesinin en yüksek minaresidir⁴⁰⁵. Mescidin plan ve diğer özelliklerini, kaynaklardan öğreniyoruz. Yapının harim kısmının, 6 x 12 m. ölçülerinde olduğu ve bu kısmın ahşap tavanının içten dört ahşap sütunla taşındığı kaynaklarda anlatılmaktadır⁴⁰⁶. N. Askerova'nın planına dayanarak harimin, kuzey – güney yönünde tek eksen üzerinde gelişen dikdörtgen planlı olduğu anlaşılmaktadır (Çiz. 29). Dolayısıyla, Şeki'deki diğer Camiler gibi, Gilehli Mescidi'nin de, Kûfe planlı camiler⁴⁰⁷ grubundan olduğu söylenebilir.

Mescidin inşasında kerpiç, kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır⁴⁰⁸. Yapı duvarları dıştan kil-saman karışımı içten ise gec⁴⁰⁹ harcıyla sıvanarak, iç duvarlar bitkisel ve geometrik süslemelerle bezenmiştir⁴¹⁰. Ayrıca, yapıda kullanılan ahşap malzemenin kavak, fıstık ve palıt⁴¹¹ adları verilen ağaçlardan hazırlandığı ve üzerinin kiremitle örtüldüğü ileri sürülmektedir⁴¹².

Harim duvarlarının yerden 1.5 m. yüksekliğe kadar, bitkisel ve geometrik motiflerle süslediği anlatılmaktadır⁴¹³. Bu süslemeler, duvarın alt bölümünde 1.0 m. yüksekliğe kadar olan bir pano içerisinde, aralarında sekiz köşeli yıldızların bulunduğu haçvari geometrik motifler şeklindedir⁴¹⁴. Ayrıca yıldızların koyu gri, haçvari motiflerin ise siyah renkli olduğu belirtilmektedir⁴¹⁵. Süslemelerin, gec harcı üzerine yapılarak daha sonra boyandığı söylenmektedir⁴¹⁶. Harim duvarında yer alan süslemelerden bir kısmı, Osmanlı Mimarisi'nde daha çok ahşap işçiliğinde görülen, künde-kârî tekniğiyle

⁴⁰⁴ Behareddin Kızı, v.d., 2004.

⁴⁰⁵ Salamzade, v.d., 1988: 153.

⁴⁰⁶ Askerova, 1960: 263; Useyinov, v.d., 1963: 302; Mehmetzade, 1983: 162; Salamzade, v.d., 1988: 154.

⁴⁰⁷ Karpuz, 2001: 21.

⁴⁰⁸ Mehmetzade, 1983: 163.

⁴⁰⁹ Gec harcı için bkz. Tezin "Katalog" bölümünde, Hacı Kadir'in Evi, s. 149.

⁴¹⁰ Askerova, 1960: 265.

⁴¹¹ Palıt için bkz. Tezin "Katalog" bölümünde, Aydınbulak Kalesi, s. 39.

⁴¹² Hacıyev, 2004: 4.

⁴¹³ Mehmetzade, 1983: 164.

⁴¹⁴ Askerova, 1960: 263.

⁴¹⁵ Askerova, 1960: 263.

⁴¹⁶ Salamzade, v.d., 1988: 154.

yapılmış geometrik motiflere benzemektedir (Res. 95). Bu motifler aynı zamanda, Şeki Han Sarayı'nın tavan ve odalarında da görülmektedir. Hangi yönde olduğu belirtilmeyen harim duvarlarındaki bu motiflerin, ayrı ayrı pano içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Bu panolardan biri içerisinde, dairesel, üçgen ve haçvari geometrik motifler yer almaktadır. Diğer iki pano, aralarında güllerin de bulunduğu rumi kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemelere sahiptir. En sonuncu pano, merkezine sekiz köşeli yıldızın yerleştirildiği sekiz sivri kollu yıldız ile çokgen ve beş sivri kollu yıldızın bir araya gelerek oluşturdukları geometrik süslemeye sahiptir. Bu panolar aralarında lalelerin bulunduğu rumi kıvrımlı bir kuşak altında toplanmıştır. Bu kuşağın yukarısında, celi sülüs hatla yazılı kitabe ile en üstte, beş köşeli yıldız ve dairesel formlardan oluşan geometrik bir kuşak daha görülmektedir. Yapının güney duvarında, sivri kemerli niş içerisinde üç kenarlı mihrap yer almaktadır (Res. 96). Bitkisel bir şeritle sınırlandırılan mihrap nişinin yukarısında, uçları her iki taraftan lale ile düğümlenmiş yatay bir madalyon içerisinde bir ayet kitabesi görülmektedir. Bu kitabenin altında yer alan mihrabın köşelikleri, aralarında güllerin bulunduğu rumi kıvrımlardan oluşan süslemelerle bezenmiştir. Etrafı bir sıra silme ile kuşatılmış mihrap nişi mukarnaslarla örtülüdür. Mukarnasların altında yine bitkisel süslemeli bir şerit onun altında ise içeriği gül ve rumi kıvrımlarla süslenmiş, iki ucunda lale olan stilize edilmiş üç selvi ağacının yer aldığı görülmektedir.

Harimin doğu duvarında, uçları lalelerle düğümlenmiş üç sıra yatay madalyon içerisinde kitabe yer almaktadır⁴¹⁷ (Res. 97). Kitabe içerisinde Allah'ın 99 ismi ile sol alt köşede Davud Nuhevi Sevvede ve 1227 tarihi yazılıdır⁴¹⁸. Sevvede kelimesi, Arapça, önderlik etmek anlamına gelmektedir. Buna dayanarak da, yapının 1812 yılında, Davud Nuhevi'nin önderliğinde veya onun tarafından yapıldığı ileri sürülmektedir⁴¹⁹.

Yapının son cemaat yerinin güney duvarında da, bir kitabenin olduğu söylenmektedir. Çalışmada, resmi yayınlanmayan kitabenin, güney duvarın alt kesiminde yer aldığı ve bu kitabede, Mescidi yaptıran Hacı Abdurrehim oğlu Hacı

⁴¹⁷ Askerova, 1960: 270.

⁴¹⁸ Askerova, 1960: 271.

⁴¹⁹ Askerova, 1960: 272.

Şemseddin isminin yazılı olduğu öne sürülmektedir⁴²⁰. Mescidin haziresinde, Hacı Şemseddine ait olan bir de mezardan söz edilmektedir⁴²¹ (Res. 98).

Mescidin kuzey batısında, kaba yonu ve moloz taşla örülmüş dikdörtgen bir kaide üzerinde, yarıya kadar kaba yonu ve moloz taş, geri kalan kısmı ise tuğla örgülü bir minare yükselmektedir (Res. 99-100). Yüksekliği 13.5 m. olan dairesel planlı minare, yukarıya doğru daralmaktadır. Minarenin tuğla örgülü gövdesi üzerinde bir sıra madalyon, onların da yukarısında şerefenin altını saran, tuğladan testere dişi formunda bir sıra kuşak görülmektedir. Ahşaptan yapılmış şerefenin korkulukları, demir dökme şebekelerle bezenmiştir. Basık prizmatik külah, altı adet kare planlı ahşap sütunlarca taşınmaktadır. Külahın üzerinde sonradan konulan bir de alem bulunmaktadır. Minareye çıkılan sivri kemerli alınlığa sahip kapı, kenarlardan öne doğru hafif çıkıntı yapan pilastırlarla sınırlandırılmıştır.

Kaynaklarda XVIII. yy.da inşa edildiği bildirilen yapının iç duvar yüzeyinde olduğu ifade edilen kitabede, Davud Nuhevi 1812 yılı yazılıdır⁴²². Ancak, bu yazının onarım sırasında yazıldığı bilinmemektedir. Yayınlarında yapının son cemaat yerinin güney duvarında, mescidin, Hacı Abdurrehim oğlu Hacı Şemseddin tarafından yapıldığını gösteren bir kitabeden daha söz edilmektedir⁴²³. Dolayısıyla, erken İslam mimarisinde örnekleri görülen mescidin, XVIII. yy.da Hacı Şemseddin tarafından yaptırıldığı ve 1812 yılında Davud Nuhevi tarafından onarıldığını söyleyebiliriz. 1949 yılına kadar büyük bir kısmı ile ayakta olan mescit, o yıl Şeki Valiliği tarafından alınan kararla yıkılmıştır⁴²⁴. Yıkım sırasında, harim duvarlarında bulunan süslemelerden bazı parçalar, Usta Yagub Alizade tarafından toplanarak Han Sarayı Müzesine teslim edilmiştir. Ancak bu parçalar, 1960 yılında Saraydaki onarım sırasında buradan çalınmıştır⁴²⁵. Hazirenin doğusunda bulunan ve Mescidin yaptıranı, Hacı Abdurrehim oğlu Hacı Şemseddin'e ait olduğu ileri sürülen mezar⁴²⁶ da, 1959 – 1960 yıllarında, “Seadet Pioner Düşergesi” olarak adlandırılan, öğrencilerin tatil kampına otoyol

⁴²⁰ Askerova, 1960: 272.

⁴²¹ Askerova, 1960: 272.

⁴²² Askerova, 1960: 271.

⁴²³ Askerova, 1960: 272.

⁴²⁴ Hacıyev, 2004: 4.

⁴²⁵ Hacıyev, 2004: 4.

⁴²⁶ Askerova, 1960: 272.

yapıldığı sırada ortadan kaldırılmıştır⁴²⁷. Gilehli Mescidi'nden, günümüze sadece kuzey batıda bulunan minare kısmen ulaşabilmıştır.

⁴²⁷ Hacıyev. 2004: 4.

Katalog No: 4

Eserin Adı: Han Mescidi

Çizim No:

Resim No: 101 – 113

İnşa Tarihi: 1745 - 1750

Mimarı: -

Yaptıran: Hacı Çelebi

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: F. H. Hoyski Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004

Han Mescidi, Yukarı Kervansaray'ın kuzey doğusunda, şehrin yukarı kesiminde, hakim bir noktada, F. H. Hoyski sokağında bulunmaktadır (Harita 10).

Yapı ile ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları"⁴²⁸ adlı kitabın dini yapılar bölümünde, yapının ismi verilerek harim kısmı ile avlusundan bir de resim yayınlanmıştır. Bunun dışında, K. Kerimov'un "Şeki"⁴²⁹, S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun, "Şeki'de Mahalle Adları, Soylar ve Lakaplar"⁴³⁰ adlı kitapları ile Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında, yapı hakkında kısa bilgilere rastlanılmıştır.

Mescidin ilk Şeki Han'ı, Hacı Çelebi zamanında, 1745 – 1750 yıllarında inşa edildiği ileri sürülmektedir⁴³¹. Dolayısıyla yapı, günümüze kısmen ulaşan Şekide'ki ilk mescitlerdendir. Şeki'de bulunan diğer mescitlerle aynı planda olan yapı, harimin enine dikdörtgen gelişmesi ile ortaya çıkmış olup, erken İslam Mimarisi'nden bir çok örneği görülen plan tipindedir. Dikdörtgen planlı büyük bir avlunun kuzeyinde, F. H. Hoyski sokağında yer alan yapı, 1990'lı yılların başlarına kadar uzun dönem, Müze olarak

⁴²⁸ Salamzade, 1988.

⁴²⁹ Kerimov, 1969.

⁴³⁰ Behareddin gızı, v.d., 2004.

⁴³¹ Salamzade, v.d., 1988: 148.

faaliyet göstermiştir. Mescit, 1990'lı yılların ortalarında, "Şeki İslam Cemiyeti" adlı bir kuruluş tarafından onarılmıştır. Günümüzde bu kuruluş tarafından tekelleştirilen yapının içerisine, izin verilmediği için girilememiştir. Kaynaklarda da, yapı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden yapının önceki ve onarım sonrası yaşadığı değişiklikler ile mevcut durumu hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, yapının dışarısında gerçekleştirilen başarısız onarımlar, harim kısmının da, önemli ölçüde değişikliklere uğradığını akla getirmektedir. Kuzey cepheden çıkılan minare yerinin tuğlayla örülerek kapatılması, minarenin külahının değiştirilmesi, avlu ve harime giriş kapılarının yenilenmesi ve kırma çatı örtüsünün demir levhalarla yenilenmesi, yapının dış cephesinde görülen önemli değişikliklerdendir. Ayrıca, revakların arkasında yer alan yapıya giriş kapılarındaki süslemeler de, sonraları yapılmıştır. Çalışmada mescidin planı yer almamaktadır.

Yapının inşasında, kaba yonu ve moloz taşla birlikte tuğlanın da kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, kapı ve pencerelerde ahşap, üst örtüsünde ise sonradan konulan demir levhalar kullanılmıştır. Bazı kısımlardan kopmuş olan tuğlaların yeri, çok uyumsuz, koyu kırmızı tuğlalarla doldurulmuştur. Sonradan değiştirilen minare girişi de, bu tuğlalarla örülerek duvarın altı, çimento-kum karışımı bir harçla sıvanmıştır.

Mescidin bulunduğu avluya giriş iki yerden sağlanmıştır. Bu giriş kapılarının biri, avlunun kuzey batısında bulunmaktadır (Res. 101). Arazinin eğiminden dolayı bu kapı daha alçakta yer almakta ve kapıdan girildikten sonra, sekiz basamaklı taş bir merdivenden çıkılarak avluya ulaşılmaktadır. Tuğladan yuvarlak kemerli niş içerisindeki iki kanatlı ahşap kapı, sonradan konulmuştur. Avluya girişi sağlayan doğu cephedeki diğer kapı, her iki taraftan düzgün kesme taştan örülerek tuğlayla tamamlanan pilastırlarla sınırlandırılmıştır (Res. 102). Pilastırın arkasındaki duvarlar, içten bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla almalı örgülüdür. Duvarların yan cephelerinde, sivri kemerli nişler bulunmaktadır (Res. 103). Yapının taçkapısı sayılan güney cephedeki kapı, demir dökme şebekelerle bezenmiştir. Kapı üzeri, demir levhayla örtülen beşik çatıyla kapanmıştır.

Dikdörtgen planlı avlunun güney duvarında ve alt kısımda, tuğladan basık kemerli bir niş içerisinde, mermerden çeşme kalıntısı yer almaktadır (Res. 104).

Avlunun kuzeyinde, sekiz kenarlı tuğla ayaklarca taşınan, tuğladan basık kemerli, revaklı son cemaat yeri bulunmaktadır (Res. 105). Revakların köşelikleri kaba yonu ve moloz taşla örülmüş olup, saçak altı bir sıra dilimli frizle sonlanmaktadır (Res. 106). Revakların arası, 2.80 m., uzunlukları ise 7.85 m.dir. Revakların arkasında, üç kapı ve iki pencere yer almaktadır. Harim ve diğer yardımcı odalara girişi sağlayan iki kanatlı bu kapılardan doğu tarafta olanı, yüksekliği 1.77 m. ile genişliği 0.83 m. olup, daha küçük ve sadedir. Kuzey cephedeki, yükseklikleri 3.50 m. ve genişlikleri 1.45 m. ölçülerinde olan diğer iki kapı ise geometrik süslemelere sahiptir. İki panoya bölünmüş ahşap kapı üzerinde, oyma tekniğiyle yapılmış süslemeler görülmektedir (Res. 107). Her iki kanadın üst başlığında, içerisinde ay-yıldız olan, köşeleri testere dişli düşey bir madalyon yer almaktadır. Kanatların alt başlığında, daha küçük ve yine testere dişli madalyon içerisinde, iç içe geçmiş dairesel formlardan oluşan geometrik süslemeler görülmektedir. Madalyon yukarıdan ve aşağıdan, dış sıralı frizle sınırlandırılmıştır. Kapı kanatları birbirinden, uçları ters armudi başlıklı bir sütunçe ile ayrılmaktadır. Dıştan üç dilimli kemer içerisine alınmış kapının çerçevesinin yukarısında, aralarında güllerin bulunduğu rumi kıvrımlardan oluşan alçıdan bitkisel süslemeler bulunmaktadır (Res. 108). Ayrıca, üç dilimli kemerin içerisi, belli aralıklarla dizilmiş alçı güllerle süslenmiştir. Süslemeler, yapının son dönemlerde gördüğü onarım sırasında yapılmıştır.

Harimin, dikdörtgen planlı bir hacim olduğu görülmektedir (Res. 109). Yapının müze olarak kullanıldığı dönemdeki bu resimde, güney duvarda basık kemerli vitray pencereler ile sivri kemerli yüksek bir mihrap nişi yer almaktadır.

Harimin kuzey batısında bulunan minare, Şeki'deki diğer minareler gibi dairesel planlı olup, yukarıya doğru daralmaktadır (Res. 110). Tuğla örgülü minarenin gövdesi, madalyonlarla süslenmiştir. Şerefe ahşap olup, korkulukları demir dökme şebekelerle bezenmiş ve basık prizmatik külahla örtülmüştür. Minarenin kaideye oturduğu gövde kısmı ile şerefe altı, sonradan dış sıralı demir bir şeritle kuşatılmış olup, külah üzeri de, demir levhayla örtülmüştür (Res. 111). Minareye daha önce girişin sağlandığı kapı, tuğlayla örülerek kapatılmıştır (Res. 112).

Avlunun kuzeyinde, sekiz kenarlı tuğla ayaklarca taşınan, tuğladan basık kemerli, revaklı son cemaat yeri bulunmaktadır (Res. 105). Revakların köşelikleri kaba yonu ve moloz taşla örülmüş olup, saçak altı bir sıra dilimli frizle sonlanmaktadır (Res. 106). Revakların arası, 2.80 m., uzunlukları ise 7.85 m.dir. Revakların arkasında, üç kapı ve iki pencere yer almaktadır. Harim ve diğer yardımcı odalara girişi sağlayan iki kanatlı bu kapılardan doğu tarafta olanı, yüksekliği 1.77 m. ile genişliği 0.83 m. olup, daha küçük ve sadedir. Kuzey cephedeki, yükseklikleri 3.50 m. ve genişlikleri 1.45 m. ölçülerinde olan diğer iki kapı ise geometrik süslemelere sahiptir. İki panoya bölünmüş ahşap kapı üzerinde, oyma tekniğiyle yapılmış süslemeler görülmektedir (Res. 107). Her iki kanadın üst başlığında, içerisinde ay-yıldız olan, köşeleri testere dişli düşey bir madalyon yer almaktadır. Kanatların alt başlığında, daha küçük ve yine testere dişli madalyon içerisinde, iç içe geçmiş dairesel formlardan oluşan geometrik süslemeler görülmektedir. Madalyon yukarıdan ve aşağıdan, dış sıralı frizle sınırlandırılmıştır. Kapı kanatları birbirinden, uçları ters armudi başlıklı bir sütunçe ile ayrılmaktadır. Dıştan üç dilimli kemer içerisine alınmış kapının çerçevesinin yukarısında, aralarında güllerin bulunduğu rumi kıvrımlardan oluşan alçıdan bitkisel süslemeler bulunmaktadır (Res. 108). Ayrıca, üç dilimli kemerin içerisi, belli aralıklarla dizilmiş alçı güllerle süslenmiştir. Süslemeler, yapının son dönemlerde gördüğü onarım sırasında yapılmıştır.

Harimin, dikdörtgen planlı bir hacim olduğu görülmektedir (Res. 109). Yapının müze olarak kullanıldığı dönemdeki bu resimde, güney duvarda basık kemerli vitray pencereler ile sivri kemerli yüksek bir mihrap nişi yer almaktadır.

Harimin kuzey batısında bulunan minare, Şeki'deki diğer minareler gibi dairesel planlı olup, yukarıya doğru daralmaktadır (Res. 110). Tuğla örgülü minarenin gövdesi, madalyonlarla süslenmiştir. Şerefe ahşap olup, korkulukları demir dökme şebekelerle bezenmiş ve basık prizmatik külahla örtülmüştür. Minarenin kaideye oturduğu gövde kısmı ile şerefe altı, sonradan dış sıralı demir bir şeritle kuşatılmış olup, külah üzeri de, demir levhayla örtülmüştür (Res. 111). Minareye daha önce girişin sağlandığı kapı, tuğlayla örülerek kapatılmıştır (Res. 112).

Kuzey duvarın doğu tarafında, lale ve rumi kıvrımlarla süslü çerçeve içerisinde çok yeni bir kitabe bulunmaktadır. Azerice kitabede, “*Yeni Azeri İslam Cemiyetinin Şeki Şehir Han Mescidi*” yazıları okunmaktadır (Res. 113).

1745 – 1750 yılları arasında, Şeki Han’ı Hacı Çelebi zamanında inşa edilen mescit⁴³², uzun dönem Müze olarak kullanılmıştır. Bu sırada bazı değişikliklere uğratılan yapı, Azerbaycan’ın Rusya’dan ayrılması ile tekrar orijinal işlevini kazanmıştır. Ancak, yapıda gerçekleştirilen yanlış onarımlar sonucunda, Mescit özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. Yapı, günümüzde “Şeki İslam Cemiyeti” adlı bir kuruluşun elinde olup, onlar tarafından kullanılmaktadır.

⁴³² Salamzade, v.d., 1988: 148.

Katalog No: 5

Eserin Adı: Mustafa Efendi Mescidi

Çizim No:

Resim No: 114 – 119

İnşa Tarihi: 1881

Mimarı: -

Yaptıran: Mustafa Efendi

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarıbaş Mah., 1. Rayon, Ağamalıoğlu Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004

Yapıdan günümüze ulaşan minare ve mezar, Yukarıbaş Mahallesi, 1. Rayon, Ağamalıoğlu sokağında bulunmaktadır (Harita 10).

Yapı ile ilgili çalışmalardan, M. Neymat'ın, "Korpus Epikraficheskikh Pamyatnikov Azerbaydjana"⁴³³ ve "Azerbaycan'da Pirler"⁴³⁴ kitapları, içerik olarak Azerbaycan'da bulunan mezar taşlarına yönelik çalışmalardandır. Bu çalışmalarda, inceleme konumuz olan Mustafa Efendi Mescidinin, mezar taşı üzerinde yer alan kitabelerin çevirisi yapılarak, günümüze ulaşan minare ve mezar taşı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu eserlerin dışında, Ş. Fatullayev'in "Gradostroitelstvo i Arkhitektura Azerbaydjana XIX – načala XX veka"⁴³⁵, M. Useynov, L. Bretanitskiy ve A. Salamzade'nin, "İstoriya Arkhitekturi Azerbaydjana"⁴³⁶, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları"⁴³⁷ adlı kitapların dini yapılar bölümünde, yapının ismi verilerek, minaresinden bir resim de yayınlanmıştır. S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun söz konusu çalışmaları⁴³⁸ ile Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarında da, yapıyla ilgili kısa bilgiler bulunmaktadır.

⁴³³ M. Neymat, (2001): *Korpus Epikraficheskikh Pamyatnikov Azerbaydjana Tom II*, XXI YNE, Baku.

⁴³⁴ M. Neymat, (1992): *Azerbaycan'da Pirler*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.

⁴³⁵ Fatullayev, 1986.

⁴³⁶ Useynov, v.d., 1963.

⁴³⁷ Salamzade, v.d., 1988.

⁴³⁸ Behareddin gızı, v.d., 2004.

Günümüze minaresi, mezar taşı ve havuzu ile ulaşan Mustafa Efendi Mescidi, halk arasında “ziyaretgâh” veya türbe olarak bilinmektedir. Şeki’de bulunan diğerlerinden farklı olarak poligonal planlı olan minare, şehrin en yüksek noktasında inşa edilmiştir. Mescitten günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmadığından dolayı, arazi üzerine ne şekilde kurulduğu hakkında bir fikir sahibi değiliz. Bu yüzden yapının planı da, şimdiye kadar kimse tarafından çıkarılmamıştır. Minarenin güneyinde, uzunluğu 20 m., genişliği ise 8 m. olarak belirlenmiş bir alanda, “kubik” olarak adlandırılan, beyaz renkli düzgün kesme taştan yeni bir mescit yapımına başlanılmıştır. Şimdiki durumda mescit duvarlarının 1 m.ye kadar yükseltildiği görülmektedir (Res. 114). Mescidin bulunduğu avluya girişi sağlayan bir de, ahşap kapı bulunmaktadır. (Res. 115). Avlunun ortasında, dairesel planlı taş bir havuz yer almaktadır (Res. 116). Çok da derin olmayan havuzun kenarında, içerisi oyulmuş üçgen uçlu bir taş içerisine yerleştirilen musluk görülmektedir. Havuzun kuzey doğusunda, 0.72 m. x 0.42 m. ölçülerinde bir baş şahide bulunmaktadır (Res. 117). Şahide üzerinde, yuvarlak kemerli niş içerisine rumî kıvrımlarla süslenmiş, sülüs hatla yazılı bir kitabe yer almaktadır (Res. 118). Kitabede;

هذا مرقد المبرور العالم الفاضل مصطفى افندي
بن محمد الفندي لرحمة الله عليه يوم جمعة ١٢ رمضان ١٢٤٤هـ

“*Haz'e mer gade el mebrûr el âlim, el fazil, Mustafa Ali Efendi, ibn Mahmud Efendi el ruhu fatiha'yum, Cuma 12 Ramazan, 24 İyul*”.

“*Bu mezar, Muhammed Efendinin oğlu mumin, fazıl, alim, Mustafa efendinindir. Cuma günü vefat etmiştir. Ruhuna fatiha*” yazıları okunmaktadır⁴³⁹. Bu kitabenin her iki yanında, uçları ay-yıldızlı ve kaş kemerli yatay bir madalyon içerisinde;

اسم پاکین ہمیشہ یاد آیدہ ام روحنی فاتحہ ایلو شاد آیدہ ام
“*İsmi pâkın hemişe yad edem, ruhunu fatiha ile şad edem*”

“*Bu pak insanı her zaman ziyaret edelim ve ruhunu fatihalarla hatırlayalım*” anlamında bir yazı daha bulunmaktadır⁴⁴⁰. Bu yazıların yukarısında, ay-yıldızla

⁴³⁹ Neymat, 2001: 139.

⁴⁴⁰ Neymat, 2001: 139.

tamamlanan birbirine bitişik iki yuvarlak madalyon ile köşelerde, iki armudi madalyon görülmektedir. Madalyonlardan sağdakinde, *جمعت ۲۱ رمضان ۱۲۹۹* “Cuma, 21 Ramazan 1299” soldakinde ise *۱۲۴ یول ۱۸۸۲* “24 Temmuz, 1882” yazmaktadır¹. Bu tarih, Mustafa Efendi’nin vefat ettiği yıl olarak anlatılmaktadır².

Mezarın hemen bitişiğinde, poligonal planlı olan tuğla örgülü minarenin gövdesi üç sıra madalyonla, şerefe altı ise iki dış sıralı frizle kuşatılmıştır (Res. 119). Diğer minareler gibi ahşaptan yapılmış şerefenin araları, demir dökme şebekeli korkuluklarla kapanarak, basık prizmatik bir külahla örtülmüştür. Külah üzerine, alem konulmuştur.

Avlu içerisinde yer alan mezarın baş şahidesi üzerindeki kitabeden, Mustafa Efendi tarafından yaptırıldığı düşünülen mescidin, hangi yılda ve kim tarafından inşa edildiği hakkında elimizde tam bir bilgi bulunmamaktadır. Yine aynı kitabeden, mescidi yaptıranın 1882 yılında vefat ettiğine dayanarak, yapının XIX. yy.ın ikinci yarısından sonra inşa edildiği düşünülmektedir. Mescitten günümüze minare ile avlu içerisinde yer alan mezar ve dairesel planlı havuz ulaşabilmiştir. Günümüzde, minarenin güneyinde mahalleli tarafından bir mescit yapılmaktadır.

¹ Neymat, 2001: 139.

² Neymat, 2001: 139.

Katalog No: 6

Eserin Adı: Gödek Minare

Çizim No: 120 – 121

Resim No:

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Sarıtorpak Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004

Minare, Otag Eşiyi mahallesinin yakınlarında, Sarıtorpag sokağında yer almaktadır (Harita 10).

Minare ile ilgili yapılan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin, söz konusu çalışmalarında³ ve Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarında, yapıyla ilgili kısa bilgiler bulunmaktadır.

Şeki'deki diğer minarelerden daha kısa olduğundan dolayı halk arasında Gödek (kısa) minare olarak adlandırılan yapı, Sarıtorpak sokağında yerleşen 18 no'lu evin bitişiğinde bulunmaktadır. Minare'nin güneyinde, bir dönem Şehir Çocuk Yuvası olarak kullanılan, dikdörtgen planlı bir bina bulunmaktadır. Şimdiki durumda kapalı tutulan bu binanın, mescit binası olduğu söylenmektedir⁴.

Günümüze iyi durumda ulaşan minarenin dikdörtgen planlı kaidesi, çimento kum karışımı ile sıvanarak örtülmüştür (Res. 120). Dairesel planlı minare, tuğla örgülü olup, ahşap şerefe basık prizmatik külahlıdır. Şerefe altı, tuğladan bir sıra testere dişi formunda kuşakla çevrelenmektedir (Res. 121). Şerefe korkuluğu, diğer minarelerdeki gibi, demir dökme şebekelidir. Külâh üzerinde küçük bir alem görülmektedir.

³ Salamzade, v.d., 1988.

⁴ Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi Kayıtları.

Yapının inşa edildiği tarih ve yaptırın hakkında bilgi verecek herhangi bir belgeye sahip değiliz. Ancak, hakkındaki kaynak da ve Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarında, minarenin XIX. yy.da inşa edildiği bildirilmektedir. Minare'nin yapım tekniği, inşa malzemesi ve süslemeleri de, XIX. yy.da inşa edilen Şeki minareleriyle yakın bir benzerlik göstermektedir. Elimizde bulunan bu verilere dayanarak Gdek Minare'yi, XIX. yy.a tarihlendirebiliriz. Minare, zaman içerisinde gördüğü onarımlarla özgünlüğünü kaybetmiştir.

3.3. HAN VE KERVANSARAYLAR

Katalog No: 1

Eserin Adı: Yukarı Kervansaray

Çizim No: 30 – 31

Resim No: 122 – 135

İnşa Tarihi: XVIII. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarıbaş Koruk Arazisi, M. F. Ahundov Cad., F. H. Hoyski Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ekim 2004 – Ocak 2005

Yukarı Kervansaray, şehrin yukarı kesiminde, M. F. Ahundov caddesi ile F. H. Hoyski sokağının kesiştiği noktada bulunmaktadır (Res. 122), (Harita 10).

Yapı ile ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin birlikte yayınladıkları, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları"⁴⁴⁵ adlı kitapta, Kervansaray hakkında genel bilgiler verilerek, güney ve güney doğu cephesinden iki resim yayınlanmıştır. M. Useynov, L. Bretanitskiy ve A. Salamzade'nin, "İstoriya Arkhitekturi Azerbaydjana" kitabında⁴⁴⁶, Azerbaycan'ın Tarihi Mimarlık Abideleri kronolojik olarak ele alınmış ve XVIII. – XIX. yy. yapıları içerisinde, Şeki'de bulunan Yukarı Kervansaraydan da söz edilerek, Azerbaycan'daki diğer kervansaraylarla benzer ve farklı yanları genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca, söz konusu çalışmada yapının birinci kat planı da yayınlanmıştır. Bunun dışında, A. Salamzade, E. Avalova ve R. Salayeva'nın, "Problemı Sokhraneniya i Rekonstruksii İstoriçeskikh Gorodov Azerbaydjana"⁴⁴⁷, K. Kerimov'un "Şeki"⁴⁴⁸, V. Muradov'un "Orta Esr Azerbaycan Şehirleri"⁴⁴⁹ ve M. İsmayılov ile M. Bağirova'nın, "

⁴⁴⁵ Salamzade, v.d., 1988.

⁴⁴⁶ Useynov, v.d., 1963.

⁴⁴⁷ A. Salamzade, E. Avalova, R. Salayeva, (1979): *Problemı Sokhraneniya i Rekonstruksii İstoriçeskikh Gorodov Azerbaydjana*, İzdatelstvo Elm, Bakı: s. 65.

⁴⁴⁸ Kerimov, 1969: 45.

⁴⁴⁹ Muradov, 1983: 131.

Şeki Hanlığı⁴⁵⁰, kitaplarında, ülkenin uzun yıllar ipek ticaret merkezi konumunda olan Şeki`de, bir zamanlar beş tane olduğu belirtilen kervansaraylardan Yukarı Kervansaray hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında da, yapı hakkında kısa bilgiler yer almaktadır.

Yukarı Kervansaray, özellikle Selçuklu döneminde yapılan, Kale niteliğindeki savunma amaçlı menzil hanlarından farklı olarak, kervanların yol gereksinimlerine yönelik olmanın yanında, daha çok bünyesinde bulundurduğu dükkanlarıyla, şehrin fiziki gelişmesinde etkili olmuştur. Son derece önemli bir “şehir hanı⁴⁵¹” olan yapı, plan bakımından aynı zamanda, “barınak ve servisleri olan⁴⁵²” veya “avlunun yapıya hakim olduğu hanlar⁴⁵³” grubuna girmektedir. Yukarı Kervansaray, kuzey – güney yönünde eğimli bir arazi üzerinde yerleşmektedir. Arazinin durumundan kaynaklanarak yamuk bir plan gösteren yapı, iki avlulu ve iki katlıdır. Her iki katıda revaklı olan yapının, onarım sonrası revaklarında ve özellikle günümüzde farklı amaçlara yönelik olarak kullanıldıklarından dolayı, hücrelerinde bazı değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. İçeriden kubbe, çapraz ve beşik tonoz ile düz tavan kullanılarak örtülen han odaları, dıştan kırma çatı altında toplanmıştır. Kırma çatı, etek ve mahya kısımlarda demir levha, geri kalan kısımlarda ise Marsilya kiremidi ile kaplanmıştır. 6000 m² alana inşa edilmiş olan yapının, güney cephesinin zemin katında dışarıya yuvarlak kemerle açılan 26 adet dükkan bulunmaktadır. Tuğla malzemeden yapılan dükkan kemerleri, iki sıra silme ile kuşatılmıştır. Bu cephenin dışarıdan yüksekliği 14 m., hanın iç cephelerinin yüksekliği ise 8 m.dir. Hanın içeride 105 odası bulunmaktadır. İçerisi otel olarak kullanılan yapının, dışarıdaki dükkanları kısmen orijinal işlevlerini sürdürmektedir. Yapıya giriş iki yerden sağlanmıştır.

Kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen yapının bazı kısımlarında tuğlanın da kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, ikinci avlu ortasındaki şadırvanın etrafını çevreleyen korkuluklar mermer, yapının kapı ve pencereleri ise ahşaptan yapılmıştır.

⁴⁵⁰ İsmayıl, v.d., 1997: 67.

⁴⁵¹ B. Ersoy, (1994): “Osmanlı Şehir İçi Hanları”, *Sanat Tarihi Dergisi VII*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir: s. 75.

⁴⁵² A. T. Yavuz, (2000): “Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Üzerinde Çalışmalar, Bilgiler, Bulagular – 1997”, *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2, Ankara: s. 254.

⁴⁵³ Karpuz, 200: 88.

Yapının doğu ve gúney cepheleri ön planda tutulmuş olup, kuzey ve batı cepheleri görünmemektedir. F. H. Hoyski sokağına bakan doğu cephe, kaba yonu ve moloz taşla inşa edilmiştir (Res. 123).

Cephenin zemin kat seviyesinde, biri kare formlu olup, diğerleri düşey dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli olmak üzere toplam 10 küçük pencere vardır. Doğu cephenin üst kat seviyesinde ise onarımla birisi kapatılan tuğladan yuvarlak kemerli 11 düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Yapının M. F. Ahundov caddesine bakan gúney cephesi, üst kata girişin de sağlandığı cephedir. Kaba yonu ve moloz taşla örülen bu cephenin de, zemin ve ikinci kat pencerelerinin kemerlerinde tuğla kullanıldığı görülmektedir (Res. 124-125). Zemin katta, dışa açılan tuğla örgülü ve beşik tonoz örtülü 26 dükkan bulunmaktadır. Her biri farklı ölçülerde olan bu dükkanların, günümüzde bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir. Bu değişiklikler bazı dükkanlarda, kapı ve pencere değişimlerinin yanında, duvarlara bitiştirilen dolaplar v.b. eklemeler şeklindedir. Aynı katta ve dükkanların arasında, ikinci kata çıkılabilen 28 basamaklı taş bir merdiven bulunmaktadır (Res. 126). Merdiven bitimindeki dar bir sahanlık karşısında, bugün kapalı tutulan ve ikinci kata girişi sağlayan iki kanatlı ve tuğladan yuvarlak kemerli bir kapı görülmektedir. Yapının, birinci ve ikinci kat pencereleri de tuğladan yuvarlak kemerli olup, kemerlerin üzeri iki sıra silme ile birbirine bağlanmıştır. Kapı ve pencere üzerlerini taçlandıran tuğla kemerler ve silmeler cepheye hareketlilik katmaktadır.

Yapının ana girişi, gúney doğuda bulunan 4 x 4 m. ölçülerinde iki kanatlı ahşap bir kapıyla sağlanmıştır (127). Tek kanadı üzerinde bir insanın geçebileceği büyüklükte başka bir kapısı daha olan giriş kapısının alt ve üst başlıkları ile kuşağında, kabaralar görülmektedir. Ayrıca, kapı üzerinde bir de tokmak ve halka bulunmaktadır. Giriş kapısı yuvarlak dilimli kemerle taçlandırılmıştır. Gúney doğudaki bu kapıdan çokgen planlı bir avluya girilmektedir. Üzeri tuğla örgülü bir kubbe ile örtülen avlunun tam ortasında, mermerden yapılmış sekizgen planlı ve derin olmayan bir havuz görülmektedir (128-129). Kubbe yüzeyinde belirli aralıklarla yerleştirilmiş dikdörtgen formlu ve ahşap şebekeli beş küçük pencere bulunmaktadır (Res. 130). Pencereler iç içe geçmiş ahşap çitelerin oluşturduğu yıldız ve altıgenlerden oluşan geometrik süslemeye

sahiptir. Yapıya ait odalar da, poligonal plana uygun olarak, havuzun kenarlarında sıralanmaktadır. Kapalı olan birinci avlunun kuzey batısında kareye yakın planlı büyük bir avlu vardır. Ortasında dikdörtgen planlı şadırvanı olan avluya bakan hanın her iki katında da, kare planlı taş ayaklarca taşınan yuvarlak kemerli revaklar bulunmaktadır. Revaklar, avluyu üç taraftan “U” şeklinde çevrelemektedirler (Çiz. 30-31), (Res. 131-132). Revakların arkasında yer alan odalar dikdörtgen planlı olup, üzerleri değişik (çapraz, beşik) tonoz ve düz tavanla örtülüdür. Odalarda bazıları içerisi günümüzde örülerek kapatılan kareye yakın formlu dolap ve nişler ile dikdörtgen planlı ve yuvarlak kemerli ocaklar bulunmaktadır. Dışarıdan bakıldığında, bu ocaklara ait düşey dikdörtgen formlu ve piramidal külah şeklinde örtüye sahip bacalar belli olmaktadır (Res. 122). Revaklara birer kapı ve pencereyle açılan odalar, dışarıya da birer pencereyle açılmaktadır. İkinci kata çıkış, doğu ve batı revaklarda bulunan 18 basamaklı taş bir merdivenden sağlanmıştır. Her iki kattaki odalar farklı ölçülerdedir. İkinci kat revaklarını taşıyan ayakların arası, yaklaşık 1.0 m. yüksekliğinde ahşap korkuluklarla kapatılmıştır (Res. 134). Hanın avluya bakan cepheleri, üstten bir sıra testere dişi formunda saçakla sonlanmaktadır. Anadolu’da özellikle, Erken Osmanlı ve Klasik Dönem sonrasındaki yapılarda bu saçığın sıkça kullanıldığı bilinmektedir⁴⁵⁴. Bugün üzerine banklar konularak oturulan şadırvanın etrafı, iç içe geçmiş yıldızlardan oluşan geometrik süslemeye sahip mermer şebekeli korkuluklarla çevrilmiştir (Res. 135).

Yapının, kim tarafından, hangi yılda ve kimin emri ile yapıldığı hakkında bilgi verecek herhangi bir belgeye sahip değiliz. Ancak, yapıyla ilgili yayınlanmış olan kaynaklarda, XVIII. yy. da inşa edildiği bildirilen Yukarı Kervansarayın, özellikle XV. yy. sonu ile XVI. yy.dan itibaren inşa edilen Osmanlı “şehir içi hanlarından⁴⁵⁵” olduğunu söyleyebiliriz. Bu yapılar, Selçuklu döneminde inşa edilen kervansaraylardan farklı olarak, daha çok ticari amaca yönelik inşa edilmişlerdir. XVIII. yy. da, Şeki’li Çelebi, İran Şah’ına karşı gelerek bağımsız bir Şeki Hanlığı yaratmıştır. Hanlıklar Döneminde hızlı bir şekilde gelişen şehir, kısa sürede ülkenin önemli ticaret merkezi olmuştur. Ticaretin gelişmesine paralel olarak, şehrin aynı zamanda fiziki yapısını da

⁴⁵⁴ M. Sözen, U. Tanyeli, (1999): *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi Yayınları, 5. Basım, İstanbul: s. 132.

⁴⁵⁵ B. Ersoy, (1991): *İzmir Hanları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sayı 49, Ankara: s. 2.

etkileyen “şehir içi han ve kervansarayları⁴⁵⁶” inşa edilmiştir. Yukarı Kervansaray da bu yapılardan biridir. İki katlı, iki avlulu ve her iki katı da revaklı olan yapının güney cephesine dışarıdan bitiştirilen dükkanlar, ticari amaç taşıdığı için açık örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde görmüş olduğu başarısız onarımlar sonucunda özgünlüğünü yitiren yapı, günümüzde otel olarak kullanılmaktadır. Yapının güney cephesindeki dış dükkanların bir kısmında, 2004 yılında kurulan “Şeki Sahibkarlar Assosiasiyası” adlı bir kuruluş, Şeki zanaatkarlarının mesleklerini yaşatmak ve geliştirmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Dükkanların bir kısmı ise son dönemlerin ticari amacına yönelik olarak değiştirilmiş olup bu doğrultuda işlevini sürdürmektedir.

⁴⁵⁶ Ersoy, 1991: 3.

Katalog No: 2

Eserin Adı: Aşağı Kervansaray

Çizim No: 32

Resim No: 136 – 148

İnşa Tarihi: XVIII. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarıbaş Koruk Arazisi, M. F. Ahundov Cad., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Yapı, şehrin yukarı kesiminde, Yukarı Kervansarayın 50 m. aşağısında, M. F. Ahundov caddesinde bulunmaktadır (Harita 10).

Aşağı Kervansaray ile ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, M. Useynov, L. Bretanitskiy ve A. Salamzade'nin, "İstoriya Arkhitekturi Azerbaydjana" kitabında⁴⁵⁷, yapı hakkında genel bilgiler verilerek, Kervansarayın birde planı yayınlanmıştır. Yine, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin söz konusu kitapları⁴⁵⁸ ile A. Salamzade, E. Avalova ve R. Salayeva'nın, "Problemi Sokhraneniya i Rekonstruksii İstoriçeskikh Gorodov Azerbaydjana"⁴⁵⁹, K. Kerimov'un "Şeki"⁴⁶⁰, V. Muradov'un "Orta Esr Azerbaycan Şehirleri"⁴⁶¹ kitaplarında Aşağı Kervansaray hakkında kısa bilgiler yer almaktadır.

Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında da, yapı hakkında kısa bilgilere rastlanılmıştır.

"Barınak ve servisleri olan"⁴⁶² veya "avlunun yapıya hakim olduğu hanlar"⁴⁶³ grubuna giren Aşağı Kervansaray da, Kale niteliğindeki savunma amaçlı menzil

⁴⁵⁷ Useynov, v.d., 1963.

⁴⁵⁸ Salamzade, v.d., 1988.

⁴⁵⁹ Salamzade, v.d., 1979: 65.

⁴⁶⁰ Kerimov, 1969: 45.

⁴⁶¹ Muradov, 1983: 131.

⁴⁶² Yavuz, 2000: 254.

hanlarından farklı olarak, daha çok ticari amaç taşıyan ve kurulduğu semti şehrin merkezi konumuna sokan önemli bir “şehir hanı”⁴⁶⁴’dır. Arazinin doğal yapısından dolayı, doğu cephesi yüksek batı cephesi ise alçakta yerleşen yapının, dört giriş kapısı bulunmaktadır. İki kanatlı demir kapılar, köşelerde yer almaktadır. Dikdörtgen plana sahip olan yapı, tek avlulu ve iki katlıdır. Her iki katıda revaklı olan yapının, günümüzde sadece güney cephedeki zemin kat dükkanlarının birkaçı, Şehir Arşivi olarak kullanılmaktadır. Bu dükkanların kapı ve pencereleri camekana dönüştürülmüştür. Daha önceleri de tamamı kullanılmadığından dolayı yapı içerisinde pek fazla değişiklikler gerçekleştirilmemiştir. Ancak, bakımsızlıktan dolayı yapının kare planlı avlusu ile çoğu odalar, revaklar, giriş kapıları v.b. kötü durumdadır. Yapının bütün cephelerinde çok sayıda pencere bulunmaktadır. Ancak bu cephelerden, doğu ve kuzey cephe, şimdiki durumda, sonradan etrafında oluşmuş mahalle içerisinde kaldığından ve evlerin avlu duvarları ile kapandığından dolayı görünmemektedir. 8000 m² bir alana inşa edilen yapıda⁴⁶⁵, 280’e yakın oda bulunmaktadır. İçeriden tonozun değişik varyasyonları ile kubbe ve düz tavan kullanılarak örtülen odalar, dıştan kırma çatı altında toplanmıştır. Güney cephenin ikinci katında, üç dilimli yuvarlak kemerlerin birbirine bağlanmasıyla oluşan revaklı ahşap bir balkon bulunmaktadır. Esas alınan, güney cephede, zemin kat dükkanları basık kemerli, üst kat pencereleri ise yuvarlak kemerlidir. Tuğla malzemeden yapılan kemerler, iki sıra silme ile kuşatılmıştır.

Yapının inşasında, kaba yonu ve moloz taşla birlikte düzgün kesme taş ve tuğlanın da kullanıldığı görülmektedir. Kesme taş kapı ve pencerelerde, tuğla ise kubbe içlerinde, revaklarda, saçaklarda, bazı pencere alınlıklarında, süsleme amacıyla kullanılmıştır. Üst kat revakları ile güney cephenin zemin katındaki dükkanların döşemesinde ahşap kullanılmıştır. Ayrıca, odaların kapı ve pencereleri de ahşaptan yapılmıştır.

Yapının doğu ve kuzey cepheleri, sonradan etrafında oluşmuş mahalle içerisinde kaldığından ve evlerin avlu duvarları ile kapandığından dolayı görünmemektedir. C. Cabbarlı sokağına bakan batı cephe, kaba yonu ve moloz taşla inşa edilmiştir

⁴⁶³ Karpuz, 2001: 88.

⁴⁶⁴ Ersoy, 1994: 75.

⁴⁶⁵ Salamzade, v.d., 1988: 173.

(Res. 136). Cephede zemin kat seviyesinde tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı 14 ahşap kapı ile, üst katta iki sıra tuğladan yuvarlak kemerli 32 düşey dikdörtgen pencere sıralanmaktadır. Pencere alınlıklarında da tuğla kullanılmıştır. Yapıya giriş kapılarından biri kuzey batı köşede yer almaktadır (Res. 137). Tuğladan yuvarlak kemer içerisine yerleştirilen iki kanatlı demir kapı sonradan konulmuştur. Kemerdeki tuğla örgünün bir kısmının koptuğu görülmektedir. Bu kemerin yukarısında, pencerelerle kapıyı ayıran iki sıra tuğla silme, onun yukarısında ise yan yana iki düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Tuğla örgülü pencerelerin iki sıra tuğla silme ile taçlandırıldığı görülmektedir. Pencerelerin kesme taştan yapılmış kilit taşları vardır.

Ana caddeye bakan ve her iki köşesinde de yapıya girişin sağlandığı güney cephe, kaba yonu ve moloz taştan inşa edilmiş olup, kapı ve pencere sövelerinde kesme taş ve tuğla kullanılmıştır (Res. 138). Cephenin zemin kat seviyesinde sekiz kapı ile, 13 pencere bulunmaktadır. Farklı ölçülerde olan dükkanlara ait kapı ve pencereler, kesme taştan basık kemerli olup, sonradan camekanlı yapılmıştır. Bu katın yukarısında, birinci ve ikinci kata ait iki sıra halinde 20'şerden, toplam 40 adet tuğladan yuvarlak kemerli düşey dikdörtgen pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin tuğladan iki sıra silme ile kuşatıldığı görülmektedir. Pencere alınlıkları da tuğla örgülüdür. Güney cephenin batı tarafında, ikinci kat odalarının karşısında, birbirine bağlanmış üç dilimli yuvarlak kemerlerin oluşturduğu, revaklı bir balkon bulunmaktadır (Res. 139). Ahşaptan yapılmış balkon, üstten ve korkulukların altından bir sıra testere dişi süsleme ile çevrelenmiştir. Düşey sütunlu korkuluklar da bezemelidir. Cephenin güney batı köşedeki giriş kapısından içeri girilmektedir (Res. 140). Demirden iki kanatlı bu kapı da, sonradan konulmuştur. İç içe yerleştirilmiş yuvarlak kemerli kapı, kesme taş sövelidir. Dıştaki yuvarlak kemeri, öne doğru hafif çıkıntı yapan pilastır taşımaktadır. Giriş kapısının yüksekliği 4.5 m., genişliği ise 4.2 m.dir.

Bugün bakımsız durumda olan kare planlı avlun, dört bir taraftan revaklarla çevrelenmektedir (Çiz. 32). Revaklar birinci katta taş, ikinci katta ise taş ve tuğla karışımı dikdörtgen planlı ayaklarca taşınmaktadır (Res. 141-142.). Revakların arkasında yer alan odalar da dikdörtgen planlı olup, üzerleri değişik (beşik, çapraz, yelpaze) tonoz, kubbe ve düz tavanla örtülüdür. Odalarda tuğladan yuvarlak kemerli nişler ile dikdörtgen planlı ve yuvarlak kemerli ocaklar bulunmaktadır (Res. 143).

Revaklara birer kapı ve pencereyle açılan odalar, dışarıya da birer pencereyle açılmaktadır (Res. 144). İkinci kata çıkış, doğu ve batı revaklarda bulunan 21 basamaklı taş bir merdivenden sağlanmıştır. Farklı ölçülerde olan dikdörtgen planlı odaların döşemesi ahşaptır (Res. 145). İkinci kat revaklarının, genellikle beşik tonoz, bazen de yelpaze tonoz ve kubbe ile örtüldüğü görülmektedir. Tonoz ve kubbeler içten zengin bir tuğla işçiliği sergilemektedirler (Res. 146-147). Kubbeyi taşıyan pandantiflerin üzerinde de, iç içe geçmiş gittikçe küçülen geometrik bir motif yer almaktadır. İkinci kat revaklarını oluşturan yuvarlak kemerler tamamen, onların oturduğu ayaklar ise bir sıra kesme taş üzerine iki sıra tuğlayla örülmüştür. Yapının avluya bakan cepheleri de, üstten bir sıra, tuğladan testere dişi formunda saçakla sonlanmaktadır (Res. 148). Birinci kat revaklarının döşemesi taş, ikinci kat ise ahşaptır.

Aşağı Kervansaray'ın, inşa edildiği tarih ve yaptıran hakkında bilgi verecek herhangi bir belgeye sahip değiliz. Ancak yapının, XV. yy. sonu ile XVI. yy.dan itibaren Osmanlı'da örnekleri görülen "şehir içi hanlarından"⁴⁶⁶ olduğu açıktır. Yapıyla ilgili yayınlanmış olan kaynaklarda, Kervansaray'ın XVIII. yy. da inşa edildiği bildirilmektedir. İki katlı, tek avlulu ve her iki katı da revaklı olan yapının, plan ve diğer mimari özelliklerine bakıldığında, XVIII. yy.a tarihlendirilen Şeki'deki Yukarı Kervansaray'la da, yakın benzerliği görülmektedir. Yapının güney cephesinin zemin kat seviyesindeki dükkanlar, yanlış onarımlar sonucu özgünlüğünü önemli ölçüde yitirmiştir. Yapının içerisi de, uzun dönem kullanılmadığından ve onarılmadığından dolayı kötü durumdadır.

Dolayısıyla, XVIII. yy.da inşa edilmiş olan yapının, günümüzde kullanılan kısımları yaşadıkları yanlış onarımlar sonucu özgünlüklerini kaybetmiş olup, iç cephedeki esas kısımlar şimdiki durumda bakımsızlıktan harap bir haldedir.

⁴⁶⁶ Ersoy, 1991: 2.

3.4. HAMAMLAR

Katalog No: 1

Eserin Adı: Ağvanlar Hamamı

Çizim No: 33

Resim No: 149 – 164

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarıbaş Koruk Arazisi, Otag Eşiyi Mah., Ağvanlar Sok., Merkez – Şeki /
Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Ağvanlar Hamamı, şehrin yukarı kesiminde yerleşen Otag Eşiyi mahallesinde, Ağvanlar sokağı ile M. F. Ahundov caddesinin kesiştiği yerde bulunmaktadır (Harita 10).

Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında yapıyla ilgili kısa bilgiler yer almaktadır.

Efganlar (Afganlar) Hamamı veya Goç Abbas Hamamı olarak da bilinen yapı, Türk hamamlarına karakteristik olan; soyunmalık, yıkanmalık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır⁴⁶⁷. Tek hamam olarak inşa edilen yapı, Türk Hamamlarında görülen “sıcaklık” bölümlerine göre yapılan tipolojik sınıflandırmaya göre; “dikdörtgen planlı⁴⁶⁸” veya “kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli⁴⁶⁹” gruba girmektedir (Çiz. 33). Batı cephesi Ağvanlar sokağına, güney cephesi ise M. F. Ahundov caddesine bakan yapıda, zaman içerisinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapının soyunmalık ve sıcaklık kısımları elektrikle ışıklandırılmış ve soyunmalık kısmındaki dolaplara ek olarak 10 adet ahşap kapaklı dolap yapılmıştır. Soyunmalık kısmında bulunan dinlenme

⁴⁶⁷ S. Eyice, (1997): “Hamam”, *İslam Ansiklopedisi*, T. D. V. Yayınları, İstanbul: s. 418; D. Hasol, (1990): *Mimarlık Sözlüğü*, Yapı Endüstri Merkez Yayınları A3, 4. Baskı, İstanbul: s. 221.

⁴⁶⁸ A. S. Ülgen, (1964): “Hamam”, *İslam Ansiklopedisi*, M. E. B. Yayınları, 5. Cilt, İstanbul: s. 178.

⁴⁶⁹ Eyice, 1997: 418.

yeri demir dökme şebekeli korkulukla kapatılarak, içerisi boyanmıştır. Ayrıca üzeri sonradan kırma çatı ile örtülen hamamın, batı cephesine badana yapılmıştır.

Yapının inşasında kaba yonu, moloz ve kesme taş ile tuğla kullanılmıştır. Ayrıca kapı ve pencerelerde ahşap, kurnalarda ise mermerin kullanıldığı görülmektedir. Kuzey, doğu ve güney cepheler, yapının fonksiyonu gereği sağır tutulmuştur.

Hamama girişin de sağlandığı batı cephede, giriş kapısı kesme taş, geri kalan kısım ise kaba yonu ve moloz taşla örülmüştür (Res. 149-150). Ayrıca, pencere aralarında pilastır şeklinde öne doğru hafif çıkıntı yapan kısmın bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla örüldüğü görülmektedir. Cephe, üstten tuğladan bir sıra testere dişi formunda saçakla sonlanmaktadır. Cephede tek sıra halinde kesme taş söveli ve basık kemerli altı pencere bulunmaktadır. Cephenin güneyinde, Bursa kemerli taçkapı ve içinde de basık kemerli hamama giriş kapısı yer almaktadır (Res. 151). Giriş kapısının basık kemeri içten tuğla, dıştan ise düzgün kesme taşla örülmüştür. Giriş kapısı alınlığında madalyon içerisinde yazıları bugün tamamen silik durumda olan bir kitabe levhası görülmektedir. Batı cephenin kapı ve pencere kenarları kireçle badanalıdır. Günümüzde hamama giriş yüzeyi üç panoya bölünmüş iki kanatlı ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Girişin karşısındaki ilk bölüm, soyunmalık veya “camekan⁴⁷⁰” olarak adlandırılan kısımdır.

Üzeri kubbeye örtülü olan soyunmalığın ortasında, sekizgen planlı şadırvan ile doğu ve batısında yedişerden toplam 14 duvar içi gömme dolap yer almaktadır (Res. 152-154). Yerden 0.50 m. yükseklikteki seki üzerinde yer alan bu dolaplardan dördü, sivri kemerli bir niş şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dolapların içerisine sonradan askılık çakılarak ahşap kapak eklenmiştir (Res. 154). Geri kalan 10 ahşap kapaklı dolap ise yapıya sonradan ilave edilmiştir. Sekinin altında tuğladan pabuçluklar vardır. Soyunmalık kısmının üzerini örten kubbeyi taşıyan yuvarlak formu kemerlerin arkasında, ahşaptan yapılmış ve demir şebekeli korkuluğa sahip dinlenme yerleri görülmektedir. Dinlenme yerleri soyunmalığın üç duvarı boyunca devam etmektedir

⁴⁷⁰ Karpuz, 2001: 106.

(Res. 155). Soyunmalığı örten kubbe ve pandantiflerde baskı tekniği ile yapılmış geometrik ve bitkisel motiflerden oluşan malakari (alçı) süslemeler görülmektedir (Res. 156). Dış sıralı friz, kubbe eteklerini çevrelemektedir. Onun altında dairesel ve çokgen formlardan oluşan geometrik kuşak, pandantiflerde ise lale motifi yer almaktadır. Soyunmalığın tam karşısındaki aradan sıcaklık kısmına girilmektedir (Res. 157-158). Soyunmalığın kuzey duvarı ortasındaki kapıyla aralık bölümüne, buradan da sıcaklığa girilmektedir. Aralığın doğusunda helaya açılan bir kapı daha bulunmaktadır.

Sıcaklık kısmının da üzeri kubbeye örtülmüş olup, kubbe ağırlığını burada da yuvarlak kemerler taşımaktadır (Res. 159). Sıcaklığın tam ortasında dikdörtgen formlu bir göbek taşı görülmektedir. Mermerden küçük kurnaları olan ve sivri kemerli niş içerisinde yer alan halvetler, göbek taşının üç tarafında duvara bitişik olarak sıralanmaktadır (Res. 160). Sıcaklığın güney batısında, yan yana dizilmiş sivri kemerli üç temizlik hücresi bulunmaktadır (Res. 161). Sıcaklık kısmında da alçı süslemeler görülmektedir. Bu süslemeler; halvetlerin duvarlarında lale, kubbeyi taşıyan kemerlerin içerisinde büyük bir gül, pandantiflerde ise ortada lale her iki yanındaysa simetrik şekilde çizilmiş yapraklardan oluşan bitkisel süslemeler şeklindedir (Res. 162-163). Ayrıca kubbe eteğini de, testere dişine benzer bir motifin çevrelediği görülmektedir (Res. 164).

Yapının kuzey doğusunda bugün kapalı tutulan, külhan ve su haznesinin bulunduğu bir kısım daha vardır.

Ağvanlar Hamamı'nın inşa edildiği tarih ve yaptıran hakkında bilgi verecek herhangi bir belgeye sahip değiliz. Yapının, plan, mimari ve süsleme özellikleri de bize bu konuda ipucu vermemektedir. Ancak, Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarındaki bilgiler hamamın XIX. yy.da inşa edildiğini bildirmektedir. Hamamın, Osmanlı döneminde, özellikle Bursa ve İstanbul'da inşa edilen hamamlarla plan bakımından benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır⁴⁷¹. Ağvanlar Hamamı, zaman içerisinde görmüş olduğu değişiklikler sonucunda özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Şimdiki durumda onarım gerektiren yapı, kullanılmamaktadır.

⁴⁷¹ Eyice, 1997: 418.

Katalog No: 2

Eserin Adı: Hacı Geni Hamamı

Çizim No: 34

Resim No: 165 – 176

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: M. E. Resulzade Cad., G. Vahabova Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Hamam, şehrin, Gışlak olarak adlandırılan aşağı kesiminde, M. E. Resulzade caddesi, G. Vahabova sokağında bulunmaktadır (Harita 10).

Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında yapıyla ilgili kısa bilgiler yer almaktadır.

Tek hamam olarak inşa edilen Hacı Geni Hamamı, soyunmalık, yıkanmalık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Daha çok Gışlak hamamı olarak tanınan yapı, Türk hamamlarında görülen “sıcaklık” bölümlerine göre yapılan tipolojik sınıflandırmaya göre; “dikdörtgen planlı⁴⁷²” veya “kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli⁴⁷³” gruba girmektedir (Çiz. 34). Batı cephesi M. E. Resulzade caddesine, kuzey cephesi ise G. Vahabova sokağına bakan yapıda, bazı değişiklikler yapılmıştır. Hamamın soyunmalık ve sıcaklık kısımları elektrikle ışıklandırılmış olup, soyunmalık kısmına 12 ahşap kapaklı dolap eklenmiştir. Soyunmalık kısmının yerine fayans döşenmiş ve bu kısımda bulunan dinlenme yeri demir dökme şebekeli korkulukla kapatılarak, soyunmalığın içerisi boyanmıştır. Ayrıca üzeri sonradan kırma çatı ile örtülen hamamın kuzey cephesine badana yapılarak cephenin kapı kenarları ile pencereleri yarıya kadar boyanmış olup, hamama girişin sağlandığı kapı da yenilenmiştir.

⁴⁷² Ülgen, 1964: 178.

⁴⁷³ Eyice, 1997: 418.

Yapının inşasında kaba yonu ve moloz taş ile tuğla kullanılmıştır. Ayrıca kapı ve pencerelerde ahşap, kurnalarda ise mermerin kullanıldığı görülmektedir. Hamamın güney cephesi görülmemektedir. Doğu ve güney cepheler ise yapının fonksiyonu gereği sağır tutulmuştur.

Hamama girişin de sağlandığı kuzey cephede, kaba yonu ve moloz taşla birlikte tuğla malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Cephede biri doğu tarafta olan yedi sivri kemerli pencere ile yine sivri kemerli iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır (Res. 165). Giriş açıklığı, Bursa kemeri içerisine yerleştirilmiş sivri kemerli kapı şeklinde tasarlanmıştır. Kapı ve pencerelerin yukarısı, belli aralıklarla dizilen dikey tuğlalarla taçlandırılmıştır. Ayrıca cephe, üstten meandr motifi ile sonlanmaktadır (Res. 166). Hamama giriş, yüzeyi iki panoya bölünmüş iki kanatlı ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Kapıdan ilk girilen bölüm, soyunmalık veya “camekan⁴⁷⁴” olarak adlandırılan kısımdır.

Kubbeye örtülü olan soyunmalığın ortasında, sekizgen planlı şadırvan yer almaktadır (Res. 167). Şimdiki durumda şadırvan, kenardan bağlanan muslukla dolmaktadır. Soyunmalık kısmının yeri de fayansla kaplı olup, doğu ve batısına, eşit olarak, altışardan toplam 12 duvar içi gömme kapaklı dolap yerleştirilmiştir (Res. 168). Dolaplar, yerden 0.40 m. yükseklikte bir seki üzerinde yer almaktadır. Seki altında tuğladan pabuçluklar bulunmaktadır (Res. 167). Soyunmalık kısmının üzerini örten kubbeyi taşıyan yuvarlak formu kemerlerin arkasında, ahşaptan yapılmış ve demir şebekeli korkuluğa sahip dinlenme yerleri görülmektedir. Dinlenme yerleri soyunmalığın üç duvarı boyunca devam etmektedir (Res. 169). Soyunmalığı örten kubbe etekleri dış sıralı frizle kuşatılmıştır. Pandantifler de, baskı tekniği ile yapılmış, ortada lale her iki yanındaysa simetrik bir biçimde çizilmiş yapraklardan oluşan bitkisel motiflerle süslenmiştir (Res. 170). Ayrıca, ayaklarda ve doğu ve batı duvarlarda karşılıklı olarak sonradan çizilmiş madalyonlar şeklinde geometrik motifler görülmektedir (Res. 171). Soyunmalığın batı duvarının ortasındaki basık kemerli bir kapıyla aralık bölümüne, buradan da sıcaklığa girilmektedir (Res. 172). Aralığın güneyinde helaya açılan bir kapı daha bulunmaktadır.

⁴⁷⁴ Karpuz, 2001: 106.

Üzeri kubbeyle örtülmüş olan sıcaklık bölümünün tam ortasında dikdörtgen formlu bir göbek taşı görülmektedir. Mermerden küçük kurnaları olan halvetler, kubbenin etrafında yaranan eyvanların içlerinde sıralanmaktadır (Res. 173). Halvetlerin duvarlarında sivri kemerli nişlerde görülmektedir (Res. 174). Sıcaklığın kuzey batısında bulunan basık kemerli girişin arkasında, yan yana dizilmiş üç temizlik hücresi bulunmaktadır (Res. 175). Sıcaklık kısmının kubbe eteklerini alçıdan testere dişi friz, pandantifleri ise bu frize bağlanmış, merkezine dairesel bir form yerleştirilen madalyon süslemektedir (Res. 176).

Hamamın kuzey batısında su haznesi, batısında ise külhan kısımları yer almaktadır.

Hacı Geni Hamamı'nın kim tarafından ne zaman ve kesin olarak hangi tarihte yapıldığına dair bilgi verecek herhangi bir belge bulunmamaktadır. Hamamın mimari özelliklerine dayanarak da, bunu tam olarak söylemiyoruz. Sadece, Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarındaki bilgiler, bize hamamın XIX. yy.da inşa edildiğini bildirmektedir. Hamamın, Osmanlı döneminde inşa edilen yakın benzerleri bulunmaktadır⁴⁷⁵. Yapı, zaman içerisinde görmüş olduğu değişiklikler sonucunda özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. Hamam, günümüzde kullanılmamaktadır.

⁴⁷⁵ Eyice, 1997: 418.

Katalog No: 3

Eserin Adı: Abdussalam Hamamı

Çizim No: 35 – 36

Resim No: 177 – 190

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: 20 Yanvar Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Abdussalam Hamamı şehrin merkezinde, Cuma camisinin hemen arkasında, 20 Yanvar sokağında bulunmaktadır (Harita 10).

Yapıyla ilgili, Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında kısa bilgiler yer almaktadır.

Halk arasında Pendir Hamamı olarak da adlandırılan yapıda da, Türk hamamlarına karakteristik olan; soyunmalık, yıkanmalık ve külhan bölümleri bulunmaktadır. Tek hamam olarak inşa edilen Abdussalam Hamamı, Şeki'deki diğer hamamlar gibi, Türk Hamamlarında görülen "sıcaklık" bölümlerine göre yapılan tipolojik sınıflandırmaya göre; "dikdörtgen planlı"⁴⁷⁶ veya "kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli"⁴⁷⁷ gruba girmektedir (Çiz. 35-36).

Hamamın batı cephesi 20 Yanvar sokağına, güney cephesi ise M. F. Ahundov caddesine bakmaktadır. Yapıya girişin sağlandığı etrafı tuğla örgülü iki kanatlı ahşap kapı, hamamın hemen arkasında bulunan "Dokuculuk Lisesi'nin" yapıldığı dönemde yenilenmiştir (günümüzde burası Kuran kursu'nun binası olarak kullanılmaktadır). Tuğla örgülü giriş yeri üzerindeki süslemeler de sonradan yapılmıştır. Yapının üzeri,

⁴⁷⁶ Ülgen, 1964: 178.

⁴⁷⁷ Eyice, 1997: 418.

1990'lı yıllarda kırma çatı ile örtülmüştür (Res. 177). Ayrıca, hamamın soyunmalık ve sıcaklık kısımları elektrikle ışıklandırılmış olup, sıcaklık kısmının duvarları yarıya kadar fayansla kaplanmıştır. Soyunmalık kısmının kubbesinden asılı olan avizenin orijinal olduğu söylenmektedir. Yapının külhan kısmı yıkılarak kaldırılmıştır. Kuzey tarafındaki bir odası da, Liseye verilmiştir. Hamamın içinde bulunan aradaki giriş kapısı örülerek kapatılmış ve Lise'nin sınıf odasına dönüştürülen bu odaya, güneyden ve Lise taraftan ayrı bir kapı açılmıştır. Soyunmalık kısmına ahşap soyunmalık bölümleri eklenmiştir. Soyunmalık ve sıcaklık kısımları badanalıdır.

Hamamın inşasında kaba yonu ve moloz taşla birlikte tuğla, kapı ve pencerelerde ise ahşap malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Hamamın güney cephesinde, Lise'ye bitleştirilen odanın, sonradan konulan iki kanatlı ahşap giriş kapısı bulunmaktadır. Doğu cephesi görünmeyen hamamın, kuzey cephesinde tuğladan basık kemerli iki küçük pencere yer almaktadır.

Yapıya girişin de sağlandığı batı cephede, giriş kapısı tuğla, geri kalan kısım ise kaba yonu ve moloz taşla örülmüştür. Batı cephede tuğladan basık kemerli dört küçük pencere bulunmaktadır (Res. 178). Pencerelerin üzerleri, birbirine bağlanmış iki sıra tuğla silme ile taçlandırılmıştır. Ayrıca cephenin üstten, tuğladan bir sıra meandr motifi ile sonlandığı görülmektedir. Cephenin güneyinde, sonradan tuğla ile örülmüş, basık kemerli taçkapı ve içinde de iki kanatlı hamama giriş kapısı yer almaktadır (Res. 179). Hamam girişin sağlandığı kapının etrafındaki tuğla örgü üzerinde bir takım süslemeler bulunmaktadır. Giriş kapısının her iki yanı, kare formlu bir niş içerisinde, ortası dairesel her iki ucu ise hilal şeklinde tuğladan geometrik motiflerle süslenmiştir. Bu kısmın yukarısında ve basık kemerli kapının tam üstünde, iç içe geçmiş iki dikdörtgen çerçeve yer almaktadır. Bu çerçevelerin merkezine, Kiril harfleriyle yazılmış, "*Hamam*" yazısı okunmaktadır. Bu çerçevelerin de her iki yanında, dikdörtgen çerçeve içerisinde, alt alta sıralanan üç yuvarlak kemer motifi işlendiği görülmektedir. Bu kısım ile basık kemerli giriş kapısının tam ortasında, öne doğru hafif çıkıntı yapan iki sıra tuğla silme yer almaktadır. Hamama giriş kapısının yüzeyi iki panoya bölünmüştür. Her iki ahşap kapı kanadı üzerinde, üst başlık daha büyük alt başlık ise daha küçük oyma tekniği ile yapılmış madalyonlarla süslenmiştir. Kanatların yukarısında bu madalyonun yatay

olarak işlendiği görülmektedir. Soyunmalık veya “camekan⁴⁷⁸” olarak adlandırılan kısım, girişin tam karşısında yer almaktadır.

Soyunmalığın üzeri kubbeye örtülmüş olup, kubbede asılı, etrafına mumlar dizilerek içerisini ışıklandıran avizenin, yapının orijinalinden günümüze ulaştığı söylenmektedir (Res. 180).

Ortasında sekizgen planlı şadırvanı olan soyunmalığın, doğu ve batısında sonradan konulan ahşap soyunma yerleri veya dolaplar bulunmaktadır. Bazısı perdeli bazısı ise ahşap kapaklı olan bu yerler, sivri kemerli kolların oluşturduğu eyvan içlerinde yer almaktadır (Res. 181-182).

Tuğla örgülü sivri kemer, içten balık sırtı olarak adlandırılan bir düzenlemeye sahiptir. Soyunmalık kısmının bulunduğu, poligonal planlı mekanın çevresindeki seki altlarında tuğladan pabuçluklar bulunmaktadır. Soyunmalığa giriş kapısı içten, sivri kemer içerisine yerleştirilmiş basık kemerli bir kapı şeklinde tasarlanmıştır (Res. 183).

Kapının her iki yanında, duvar içlerinde, sivri kemerli nişler görülmektedir. Soyunmalığın kuzey duvarında, tam ortada sivri kemerli bir kapıdan aralık kısmına oradan da sıcaklığa girilmektedir (Res. 184). Aralık kısmının batısında, arkadaki helaya açılan bir kapı bulunmaktadır.

Sıcaklık kısmı da, kubbeye örtülüdür (Res. 185). Halvetler, kubbeyi taşıyan sivri kemerli ayakların yanlarında oluşan eyvanların içlerinde yer almaktadır (Res. 186). Sıcaklık kısmının tam ortasında yine dikdörtgen formlu bir göbek taşı görülmektedir. Halvetlerdeki taş kurnalar küçüktür. Sıcaklık kısmında da duvar içlerinde sivri kemerli nişler yer almaktadır (Res. 187-188). Bu kısmın doğusunda duvarları yarıya kadar fayanslı olan, beşik tonoz örtülü, tuğladan pabuçlukları olan bir mekan daha bulunmaktadır (Res. 189-190). Hazne olarak adlandırılan bu bölmenin de aslında soyunmalık kısmı olduğu düşünülmektedir. Şimdiki durumda bölmenin yarıya kadar fayansla kapatıldığından dolayı duvarlarında, herhangi bir dolap veya niş görülmemektedir.

⁴⁷⁸ Karpuz, 2001: 106.

Sıcaklığın kuzeyinde bugün kapalı tutulan su haznesi kısmı, onunda arkasında zaman içerisinde yıkılarak tamamen ortadan kaldırılmış külhan kısmı bulunmakta idi.

Abdussalam Hamamı'nın inşa edildiği tarih ve yaptıran hakkında da, bilgi verecek herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Yapının, Şeki'deki diğer hamamlarla çok benzer olan plan ve mimari özellikleri de bize bu konuda ipucu vermemektedir. Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarındaki bilgiler, hamamın XIX. yy.da inşa edildiğini bildirmektedir. Dolayısıyla bu bilgilere dayanarak yapının tarihlendirilmesini XIX. yy.a dayandırıyoruz. Hamamın, XVI. – XVII. yy.da Osmanlı döneminde inşa edilen örnekleri bulunmaktadır⁴⁷⁹. Zaman içerisinde görmüş olduğu değişiklikler sonucunda özgünlüğünü büyük ölçüde yitiren yapı, 1990'lı yılların başlarından beri kullanılmamaktadır.

⁴⁷⁹ Eyice, 1997: 418.

Katalog No: 4

Eserin Adı: Abdulhalık Hamamı

Çizim No: 37

Resim No: 191 – 200

İnşa Tarihi: H. 1329 / M. 1911.

Mimarı: -

Yaptıran: Hacı Ahmet oğlu Abdulhalık

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Serkerler Mah., M. E. Resulzade Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Abdulhalık Hamamı, şehrin merkezinde, M. E. Resulzade sokağında yer almaktadır (Harita 10).

Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında hamamla ilgili kısa bilgiler bulunmaktadır.

Abdulhalık Hamamı da, Şeki'deki diğer hamamlar gibi Tek hamam olarak inşa edilmiş olup, soyunmalık, yıkanmalık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Şeki'de bulunan diğer hamamlarla aynı planda inşa edilen yapıyı, "dikdörtgen planlı"⁴⁸⁰ veya "kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli"⁴⁸¹ gruba dahil edebiliriz (Çiz. 37). Doğu cephesi, M. E. Resulzade sokağına bakan yapının diğer cepheleri, yakınındaki evlerle çevrenmektedir. Hamam az meyilli bir rölyef üzerinde yerleşmektedir. Bu yüzden, güney cephe, kuzeye göre daha aşağıda yer almaktadır. Hamamın yakınındaki evin avlusuna bakan batı cephesi, sonraları "kubik" olarak adlandırılan, beyaz renkli düzgün kesme taşla örülmüştür. Bu cepheye bakan Su haznesine giriş kapısı da bu sırada kapanarak, bu kısım ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde kullanılan hamamın sıcaklık kısmı tam olarak incelenememiştir. Ancak bu kısmında Şeki'deki diğer hamamlarla aynı planda olduğu görülmüştür. Abdulhalık Hamamı içerisinde de, bazı

⁴⁸⁰ Üigen, 1964: 178.

⁴⁸¹ Eyice, 1997: 418.

değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. Bu yapının da, soyunmalık ve sıcaklık kısımları elektrikle ışıklandırılmış olup, soyunmalık kısmına, dağınık olarak ahşap kapaklı dolaplar eklenmiştir. Dolapların bulunduğu sekinin zeminine fayans döşenmiş ve dinlenme yerine çıkılan merdivene ahşap korkuluk yapılmıştır. Soyunmalık kısmında bulunan dinlenme yeri, demir dökme şebekeli korkulukla kapatılarak, soyunmalığın içerisi boyanmıştır. Hamamın sıcaklık kısmı ile soyunmalık kısmında bulunan şadırvan da boyanarak kenarlarına fayans döşenmiştir. Üzeri kırma çatı ile örtülen hamamın, doğu cephesine boya ve badana yapılarak, hamama girişin sağlandığı kapı da yenilenmiştir.

Hamamın inşasında kuzey, güney ve batı cephelerde kaba yonu ve moloz taş, doğu cephede ise düzgün kesme taşla, tuğla kullanılmıştır. Ayrıca kapı ve pencerelerde ahşap, kurnalarda ise mermerin kullanıldığı görülmektedir. Bugün komşuluktaki evin avlusuna bakan batı cephedeki duvarların bir kısmı, sonradan “kubik” olarak adlandırılan beyaz renkli kesme taşla çimento harcı kullanılarak örülmüştür. Dinlenme yerine çıkılan merdivenle, kapı ve pencerelerde ahşap kullanılmıştır.

Hamamın kaba yonu ve moloz taşla örülen güney cephesinde basık kemerli dört küçük düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Komşuluktaki evin avlusuna bakan batı cephe de kaba yonu ve moloz taşla yapılmış olup, bu cephede de, basık kemerli yedi küçük düşey dikdörtgen pencere ile sonradan örülen bir kapı yeri görülmektedir. Yapının kuzey cephesi de kaba yonu ve moloz taşla örülmüş olup, bu cephede kapı ve pencere gibi herhangi bir açıklık bulunmamaktadır.

Yapıya girişin de sağlandığı doğu cephenin temel duvarı kaba yonu ve moloz taş, onun üzeri ise düzgün kesme taşla örülmüştür (Res. 191). Ayrıca pencere aralarında, bir sıra düzgün kesme taş ve iki sıra tuğlayla almaşık duvar örgüsü kullanılmıştır. Cephede basık kemerli iki giriş kapısı ile basık kemerli yedi düşey dikdörtgen pencere yer almaktadır (Res. 192). Bu kapılardan kuzey tarafta yer alanı, günümüzde kullanılmayan ve hamamın diğer kısımları ile içeriden herhangi bir bağlantısı olmayan, tek kişilik yıkanma bölümüne giriş kapısıdır. Giriş kapılarının kenarları ile pencere aralarındaki almaşık örgü, pilastır şeklinde öne doğru hafif çıkıntı yapmıştır. Cephede bulunan pencerelerin de, tek sıra halinde kesme taş söveli olduğu

görülmektedir. Yapıya girişin sağlandığı güney taraftaki kapı üzerinde bir de kitabe bulunmaktadır (Res. 193).

Kitabede;

الحمد لله الذي جعل العا طعمورا وجعل الاسلام
نورا وقعد دليلا جنات النعيم والى دارسلام قد
بنى هذا الحمام عبد الخالق ابن الحاج احمد
مبارك بامبارك ومبارك ويحق سورت ياسين
مبارك في سنه الف وسراسما وتسع وعشرون
١٣٢٩

“Elhamdulillah, Ellezi-Cealel ma'e tahûran ve cealel İslâm'e nûran ve kâiden deûlen, cennetün neimi ve ilâ dâri-s-selâm Kad bena hazel hammame Abdülhalig ibn Al-Hâc Ahmet Mübarek Badi Mübarek Badi Mübarek ve bihakki sûreti Yâsin-i Mübarek Fi seneti elf ve sülsumie ve tis'a ve işrin 1329” yazılı olup,

“Allah'a hamd olsun ki, suyu temizlik için yarattı ve İslamiyet'i nur olarak getirdi. Hamam bin üç yüz yirmi dokuz senesinde, Hacı Ahmed'in oğlu Abdülhalig tarafından yapıldı. Mübarek Yasin Suresinin hakkı için, hayırlı olsun, 1329”, anlamındadır.

Hamamın kapısından girilen ilk bölüm, soyunmalık veya “camekan⁴⁸²” olarak adlandırılan kısımdır. Kubbeye örtülü olan soyunmalığın ortasında, sekizgen planlı şadırvan yer almaktadır (Res. 194-195). Şadırvanın kenarları ile soyunmalık kısmının doğu ve batısını çevreleyen yerden 0.50 m. yükseklikteki seki, fayansla kaplanmıştır. Sekinin altında, uçları dik açılı olan yuvarlak kemerli taş pabuçluklar bulunmaktadır (Res. 196). Soyunmalık kısmında, kubbeyi taşıyan yuvarlak kemerlerin arkasında oluşan eyvanlar, dinlenme yeri olarak kullanılmaktadır (Res. 197). Sekiz basamaklı ahşap merdivenle çıkılan dinlenme yerleri, demir dökme şebekeli korkuluklarla bezenmiştir (Res. 198). Soyunmalığı örten kubbe ve pandantiflerde baskı tekniği ile yapılmış malakarî (alçı) süslemeler görülmektedir (Res. 199). Kubbe içlerini güller, eteklerini ise diş sıralı friz çevrelemektedir. Pandantiflerde iki farklı motif, iki kez yer almaktadır. Bu motiflerden biri, saksı içerisindeki gül üzerine konan, tavus kuşlarıdır. Her iki taraftan güle konan kuşlar simetriyi oluşturmaktadır (Res. 200). Pandantifteki

⁴⁸² Karpuz, 2001: 106.

diğer motif ise lale ağacı üzerinde, ortada lale ve kenarlarda kıvrımlarıyla, her iki yanda bu kıvrımların ucuna işlenmiş beşer tane, yine simetriyi oluşturan kuş kafaları olarak görülmektedir. Pandantiflerdeki bu motiflerin arasına da, her iki yanında güllerin olduğu bir madalyon yerleştirilmiştir.

Soyunmalık kısmının kuzey duvarındaki kapıdan yine bir aralığa, oradan da sıcaklık bölümüne girilmektedir. Hela, aralığın doğusunda bulunan kapının arkasında yer almaktadır. Sıcaklık kısmında yine ortada dikdörtgen planlı bir göbek taşı ve onun etrafında sıralanan halvetler bulunmaktadır. Küçük kurnaları olan halvetlerin bulunduğu duvarlarda da, diğer Şeki hamamlarında görülen sivri kemerli nişler yer almaktadır. Sıcaklığın güney batısında, “helvethana” olarak adlandırılan dikdörtgen planlı küçük bir temizlik kısmı bulunmaktadır. Sıcaklığın kuzeyinde dar bir aralık daha vardır. Bu aralığın her iki yanında da, bugün kullanılmayan iki oda bulunmaktadır. Bu odalardan doğuda yer alanı, keseci odası olarak adlandırılmaktadır. Batıda yer alan diğer odanın ise terleme bölmesi olarak kullanıldığı söylenmektedir.

Yapının üzerinde bulunan kitabede, 1329 tarihi yazılıdır. Bu tarih, Miladi yılına göre yapının 1911 yılında inşa edildiğini göstermektedir. Ancak, Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarında, yapının XIX. yy.da inşa edildiği bildirilmektedir. XVI. yy.dan itibaren Osmanlı’da benzer örnekleri bulunan plan tipinin⁴⁸³, Şeki’deki XIX. yy. hamamlarında uygulandığı görülmektedir. Abdussalam Hamamı da, Şeki’deki bu hamamlardan birisi olup, XIX. yy.ın sonu veya XX. yy.ın başlarından, günümüze ulaşan kültür mirasımızın bir parçasıdır. Ayrıca, tarihi ve mimari değere sahip diğer hamamlardan farklı olarak, günümüzde Şeki’de kullanılan tek hamam, bu yapıdır. Abdussalam Hamamı zaman içerisinde gerçekleştirilen yanlış onarımlar ve değişiklikler sonucu özgünlüğünü kaybetmiştir.

⁴⁸³ Eyice, 1997: 418.

Katalog No: 5

Eserin Adı: Mehmet Nebi Hamamı

Çizim No: 38

Resim No: 201-204

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Genceli Mah., 9. Rayon, Mir Beşir Gasımov Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004

Hamam, şehrin yukarı kesiminde Genceli mahallesi, M. Gasımov sokağında bulunmaktadır (Harita 10).

S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun "Şeki'de Mahalle Adları, Soy lar ve Lakap lar" adlı kitabında⁴⁸⁴ ve Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında, yapının bulunduğu semt ve inşa tarihi hakkında kısa bilgiler yer almaktadır.

Daha çok, yakınında bulunan dereden dolayı, mahalleli tarafından Dere Hamamı olarak adlandırılan ve şehirde bu adla tanınan yapı, Tek hamam olarak inşa edilmiş olup, Şeki'deki diğer hamamlardan daha küçüktür. 90'lı yılların başlarından itibaren kullanılmayan yapı, içerisine girilememiştir. Ancak yapının daha önce çizilen planına dayanarak, Şeki'de incelemiştir olduğumuz diğer hamamlar gibi "dikdörtgen planlı"⁴⁸⁵ veya "kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli"⁴⁸⁶ gruptan olduğu görülmektedir (Çiz. 38). C. Yusifov'un çizdiği planda, yapının külhan bölümünün sonraları tek kişilik yıkanma kısmına dönüştürüldüğü, soğukluk kısmının kuzey ve güneyindeki seki üzerine elbise dolapları eklendiği, sıcaklık kısmı dışındaki kısımlara fayans döşendiği ve sıcaklık kısmının kurnalarının kötü durumda olduğu

⁴⁸⁴ Behareddin gızı, 2004.

⁴⁸⁵ Ülgen, 1964: 178.

⁴⁸⁶ Eyice, 1997): 418.

gösterilmektedir. Ayrıca, sıcaklık kısmının güney doğusundaki kurnanın diğerlerine göre daha büyük olduğu görülmektedir.

Hamamın inşasında kaba yonu ve moloz taşla, tuğla kullanılmıştır. Yapının doğu, kuzey ve batı cepheleri, etrafında bulunan evlerin avlu duvarları ile kapandığından dolayı görünmemektedir. Yapıya girişin sağlandığı güney cephe, kaba yonu ve moloz taşla inşa edilmiştir. Hamama giriş kapısı ise tuğlayla örülmüştür (Res. 201-202). Bu düzenleme, Şeki'deki diğer hamamlarda da görülmektedir. Cephede beş pencere bulunmaktadır (Res. 203-204). Bu pencerelerden, batı tarafta olanı diğerlerinden daha büyük olup, önceleri külhan kısmına girişin sağlandığı kapının yerine yapılmıştır. Bugün batı cepheden girişi sağlanan külhan kısmının tek kişilik yıkanma bölümüne dönüştürüldüğü söylenmektedir. Basık kemerli pencereler daha küçük olup, onlarında içlerine sonradan cam bloklar konulmuştur. Yapıya giriş kapısı, iç içe yerleştirilmiş iki sivri kemerli kapı şeklinde tasarlanmıştır. Bu kapılardan içteki esas kapı, üstten bir sıra tuğladan tesetere dişi formunda saçakla sonlanmaktadır.

Mehmet Nebi Hamamı'nın, inşa edildiği tarih ve yaptıran hakkında bilgi verecek herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Ancak, incelemiş olduğumuz diğer Şeki hamamlarıyla plan, mimari özellikleri v.b. bakımından gösterdiği yakınlık ve Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarındaki bilgilere dayanarak, hamamın XIX. yy.da inşa edildiğini söyleyebiliriz. 1990'lı yılların başlarından itibaren kullanılmayan yapı, günümüzde terkedilmiş harap bir haldedir.

3.5. KÖPRÜLER

Katalog No: 1

Eserin Adı: I. Gurcana Köprüsü

Çizim No:

Resim No: 205

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarıbaş Koruk Arazisi, Genceli Mah., Merkez, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

I. Gurcana Köprüsü, şehrin yukarı kesiminde, Genceli Mahallesi'ne giden yolda ve Gurcana nehri üzerinde inşa edilmiştir (Harita 10).

Köprü ile ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin birlikte yayınladıkları, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları"⁴⁸⁷ adlı kitapta, incelediğimiz köprü kısaca tanıtılarak, söz konusu çalışmaya köprünün genel görünüşünden bir de resim eklenmiştir. Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında, köprü hakkında kısa bilgiler yer almaktadır.

Köprü'nün inşasında, kaba yonu ve moloz taşla birlikte tuğla da kullanılmıştır (Res. 205). Düz Köprü⁴⁸⁸ veya Kemerli Köprü⁴⁸⁹ olarak adlandırılan Gurcana Köprüsü, tek gözden oluşmaktadır. Köprünün ayak ve çevre duvarı tuğla, tempan duvarı ise kaba yonu ve moloz taşla inşa edilmiştir. Ayrıca, köprünün tabliye kısmına "puç" taşı olarak adlandırılan küçük kare taşlar döşenmiştir. Köprünün genişliği 3.5 m. olup, korkuluk duvarı bulunmamaktadır.

Kaynaklarda XIX. yy. da inşa edildiği söylenen Gurcana Köprüsü, Roma döneminde bir çok örneği görülen yuvarlak kemerli⁴⁹⁰ köprülerdendir. Köprünün kim

⁴⁸⁷ Salamzade, v.d., 1988.

⁴⁸⁸ Karpuz, 2001: 124.

⁴⁸⁹ Hasol, 1990: 315.

⁴⁹⁰ Karpuz, 2001: 123.

tarafından ne zaman yapıldığı ve hangi yıllarda onarım gördüğü hakkında ise herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Günümüzde kullanılan köprü bakımsız durumdadır.

Katalog No: 2

Eserin Adı: II. Gurcana Köprüsü

Çizim No: 39

Resim No: 206-207

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarıbaş Koruk Arazisi, Ağvanlar Sok., Merkez, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Gurcana nehri üzerindeki II. köprü, Otag Eşiyi Mahallesi'ne giden yolda ve Ağvanlar sokağında bulunmaktadır (Harita 10).

Eser ile ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin söz konusu çalışmalarında⁴⁹¹, incelediğimiz köprü kısaca tanıtılarak, genel görünüşünden bir de resim yayınlanmıştır. Ayrıca, Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında, köprü hakkında kısa bilgiler yer almaktadır.

Köprü'nün inşasında kaba yonu ve moloz taşla, tuğla kullanılmıştır (Res. 206). Düz Köprü⁴⁹² veya Kemerli Köprüler⁴⁹³ grubuna giren II. Gurcana Köprüsü, tek gözden oluşmaktadır (Res. 207). II. Gurcana Köprüsü'nün ayak ve çevre duvarı tuğla, tempan duvarı ise kaba yonu ve moloz taşla inşa edilmiştir. Genişliği 3.8 m. olan köprü'nün, 0.50 m. yüksekliğinde bir korkuluk duvarı bulunmaktadır (Çiz. 39).

II. Gurcana Köprüsü'nün inşa edildiği tarih ve kim tarafından yaptırıldığı konusunda herhangi bir belgeye sahip olmamakla birlikte, hakkındaki kaynak ve Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarından, XIX. yy. da inşa edildiği öğrenilmektedir. Roma

⁴⁹¹ Salamzade, v.d., 1988.

⁴⁹² Karpuz, 2001: 124.

⁴⁹³ Hasol, 1990: 315.

döneminden itibaren bir çok örneği görölen⁴⁹⁴ eserin, zaman içerisinde yaşadığı onarım hakkında da, herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Günümüzde kullanılan köprü bakımsız durumda olup, özellikle çevre duvarı onarım gerektirmektedir.

⁴⁹⁴ Karpuz, 2001: 123.

Katalog No: 3

Eserin Adı: III. Gurcana Köprüsü

Çizim No:

Resim No: 208

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarıbaş Koruk Arazisi, M. F. Ahundov Cad., Merkez, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Şubat 2005

III. Gurcana Köprüsü, M. F. Ahundov caddesinde ve Gurcana nehri üzerinde bulunmaktadır (Harita 10).

Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında, köprü hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.

Yapımında kaba yonu ve moloz taşla, tuğla kullanılan, III. Gurcana Köprüsü de, Düz Köprü⁴⁹⁵ veya Kemerli Köprüler⁴⁹⁶ grubuna girmektedir (Res. 208). İki gözden oluşan köprü, Gurcana nehri üzerindeki diğer iki köprüden, bu yönüyle farklılık göstermektedir. Köprüdeki gözlerden kuzey tarafta olanı basık kemerli, güney taraftaki ise sivri kemerlidir. Ayak ve tempan duvarı kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen köprünün, çevre duvarı tuğladandır. Genişliği 3.2 m. olan köprüden günümüze, 0.30 m. yüksekliğinde korkuluk duvarı kalıntısıyla, belli aralıklarla dizilmiş ve baba taşı olarak adlandırılan, 0.50 – 0.60 m. yüksekliğindeki taş kaideler ulaşabilmiştir.

Şeki Kültür Müdürlüğü Kayıtlarında, XIX. yy. da inşa edildiği gösterilen III. Gurcana Köprüsü'nün, kim tarafından ne zaman yapıldığı ve hangi yıllarda onarım gördüğü hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

⁴⁹⁵ Karpuz, 2001: 124.

⁴⁹⁶ Hasol, 1990: 315.

Şimdiki durumda bakımsızlıktan harap bir halde olan köprü, kullanılmamaktadır.

Katalog No: 4

Eserin Adı: I. Hanabat Köprüsü

Çizim No:

Resim No: 209

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adresi: Hanabat İlçesi, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Şubat 2005

I. Hanabat Köprüsü, şehrin 40 km. güney batısında yerleşen Hanabat ilçesinde, Hanabat nehri üzerinde inşa edilmiştir (Harita 9).

Eser ile ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin söz konusu kitaplarında⁴⁹⁷, incelediğimiz köprü kısaca tanıtılarak, köprünün genel görünüşünden bir de resim yayınlanmıştır. Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında, köprü hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.

Köprü'nün inşasında, tuğla ve moloz taşı kullanılmıştır (Res. 209). Düz Köprü⁴⁹⁸ veya Kemerli Köprü⁴⁹⁹ olarak adlandırılan I. Hanabat Köprüsü, tek gözden oluşmaktadır. Köprü'nün ayak ve tempan duvarı moloz taşla ve tuğlayla birlikte, çevre duvarı ise tek tuğladan inşa edilmiştir. Şimdiki durumda asfalt olan tabliye kısmının genişliği, 4.30 m.dir.

Kaynaklarda XIX. yy. da inşa edildiği söylenen I. Hanabat Köprüsü de, Roma döneminde bir çok örneği görülen yuvarlak kemerli⁵⁰⁰ köprülerden olup, kim tarafından

⁴⁹⁷ Salamzade, v.d, 1988.

⁴⁹⁸ Karpuz, 2001: 124.

⁴⁹⁹ Hasol, 1990: 315.

⁵⁰⁰ Karpuz, 2001: 123.

ne zaman yapıldığı ve hangi yıllarda onarım gördüğü hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Günümüzde kullanılan köprü, onarım gerektirmektedir.

Katalog No: 5

Eserin Adı: II. Hanabat Köprüsü

Çizim No: 40

Resim No: 210 – 211

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 9

Adresi: Hanabat İlçesi, Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Şubat 2005

Eser, Hanabat ilçesinde, Hanabat'a giden eski yol üzerinde bulunmaktadır (Harita 9).

II. Hanabat Köprüsü'yle ilgili, Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında kısa bilgilere rastlanılmıştır.

Köprü'nün ayak ve çevre duvarları tuğladan, tempan duvarı ise moloz taş ve tuğla malzemenin bir arada kullanılmasıyla inşa edilmiştir (Res. 210). Şeki'deki diğer köprülerden farklı olarak Dik Köprüler⁵⁰¹ grubuna giren II. Hanabat Köprüsü, tek gözden oluşmaktadır (Çiz. 40), (Res. 211). Tabliye kısmına asfalt döşenen köprünün genişliği 3.4 m.dir.

İnşa edildiği tarih ve yaptıran hakkında bilgi verecek herhangi bir belgeye rastlanılmamakla birlikte, Şeki Kültür Müdürlüğü kayıtlarındaki bilgilerde, eserin XIX. yy. da inşa edildiği gösterilmektedir. Zaman içerisinde yaşadığı onarımlar hakkında da, herhangi bir bilgi bulunmayan II. Hanabat Köprüsü, mevcut durumuyla harap halde olup, kullanılmamaktadır.

⁵⁰¹ Karpuz, 2001: 124.

3.6. SARAYLAR

Katalog No: 1

Eserin Adı: Han Sarayı

Çizim No: 41 – 43

Resim No: 212 – 261

İnşa Tarihi: 1762

Mimarı: Usta Abbaskulu

Yaptıran: Hüseyin Han Müştak

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarıbaş Koruk Arazisi, Kale İçi, M. F. Ahundov Sok., Merkez – Şeki /
Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004 – Ocak 2005

Han Sarayı, Şeki Kalesi'nin kuzey batısında, şehrin yukarı kesiminde ve hakim bir noktada yer almaktadır (Harita 10).

Han Sarayı ile ilgili yayınlanan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan; A. Salamzade, K. Mehmetzade'nin “Şeki Hanları'nın Sarayı⁵⁰²”, N. Askerova'nın “Dvoret's Şekinskhih Khanov⁵⁰³” ve L. Bretanitski'nin “Dvoret's Şekinskhih Khanov⁵⁰⁴” adlı kitapları ile S. Efendiyev'in, “Şeki Han Sarayı” adlı makalesi⁵⁰⁵ yapı ile ilgili özel olarak hazırlanmış çalışmalardandır. Bu çalışmalarda Saray hakkında genel bilgiler verilerek, oda içlerinde yer alan duvar resimleri ve bu resimleri yapan ustalar hakkında da kısa bilgiler yer almaktadır. Ayrıca, N. Askerova'nın söz konusu çalışmasında⁵⁰⁶, sarayın planı ve duvar resimlerinden detaylar da yayınlanmıştır. Bu çalışmaların dışında, M. Useynov, L. Bretanitskiy, A. Salamzade'nin, “İstoriya Arkhitekturi Azerbaydjana” kitabında⁵⁰⁷ Azerbaycan'ın Tarihi Mimarlık Abideleri kronolojik olarak ele alınmış ve XVIII. yy. yapıları içerisinde, Şeki Han Sarayı plan ve duvar resimleri ile birlikte yayınlanarak konumuz olan saray binası

⁵⁰² A. Salamzade, K. Mehmetzade, (1986): *Şeki Hanlarının Sarayı*, Elm neşriyatı, Bakı.

⁵⁰³ Askerova, 1979.

⁵⁰⁴ Bretanitskiy, 1952.

⁵⁰⁵ Efendiyev, 2001.

⁵⁰⁶ Askerova, 1979: 12 – 49.

⁵⁰⁷ Useynov, v.d.. 1963.

hakkında genel bilgiler verilmiştir. A. Salamzade ve A. Sadıqzade'nin, "XVIII. – XIX. yy.da Azerbaycan'da Yaşayış Binaları"⁵⁰⁸, R. Efendizade'nin "Arkhitektura Sovetskogo Azerbaydjana"⁵⁰⁹, A. Salamzade'nin, "Azerbaycan'ın Memarlık Abideleri"⁵¹⁰, K. Mehmetzade'nin, "Stroitelnoe İsskustvo Azerbaydjana"⁵¹¹, K. Kerimov'un "Şeki"⁵¹², A. Gaziyeu'in "Azerbaycan'ın Tarihi Abideleri"⁵¹³, H. Ahmedov ve S. Efendiyev'in "150 Yaşlı Yubilyar Mekteb ve Şeki'de Halk Maarifinin Tereggisi"⁵¹⁴, A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin birlikte yayınladıkları, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları"⁵¹⁵, adlı kitapları ile M. Hüseyinov'un, "Azerbaycan Memarlık Abidelerinin Berpa Edilmesinin Bezi Meseleleri Haggında"⁵¹⁶, G. Skubçenko'nun "Nuha Şehrinde Han Sarayının Veziyetine ve Yeniden Düzeldilmesi Meselesine Dair"⁵¹⁷, N. Muhtarov'un "Millete Abidelerine Göre Giymet Verirler"⁵¹⁸ ve Ü. Hüseyinova'nın "Esrlerin Yadigarı"⁵¹⁹ başlıklı makaleleri, Han Sarayı hakkında genel bilgiler içeren çalışmalardandır. Azerbaycan Ansiklopedisi⁵²⁰ ve Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında da yapı hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.

Şeki Kalesi'nin kuzey batısında yer alan anıtsal yapı, Azerbaycan'ın en önemli mimari eserlerinden bir olup, Şeki Hanlığı'nın ölmez sembolüdür. Şeki'nin simgesi olan bu yapı, Türk Mimarisi içerisinde de, ayrı bir öneme sahiptir. Kuzey – güney yönünde tek eksen üzerinde dizilen odaları ile dikdörtgen planlı saray, iki katlı ve kırma çatılıdır. Her iki katında da üç odası bulunan sarayın, birinci ve ikinci kattaki salonları, dikdörtgen bir plan içerisine yerleştirilmiş "T" şeklinde tasarlanmıştır. Odalara giriş, aralarda bulunan küçük dehlizler vasıtası ile sağlanmıştır. İkinci kat salonunun tavanındaki "Usta Abbaskulu" yazılı kitabeden, sarayın inşasının Abbaskulu isminde bir

⁵⁰⁸ Salamzade, v.d., 1961.

⁵⁰⁹ R. Efendizade, (1986): *Arkhitektura Sovetskogo Azerbaydjana*, Stroizdat, Moskva.

⁵¹⁰ A. Salamzade, (1958): *Azerbaycan'ın Memarlık Abideleri*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.

⁵¹¹ Mamedzade, 1983.

⁵¹² Kerimov, 1969.

⁵¹³ A. Gaziyeu, (1958): *Azerbaycan'ın Tarihi Abideler*, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı.

⁵¹⁴ Ahmedov, v.d., 1983.

⁵¹⁵ Salamzade, v.d., 1988.

⁵¹⁶ M. Hüseyinov, (1960): "Azerbaycan Memarlık Abidelerinin Berpa Edilmesinin Bezi Meseleleri Haggında", *Azerbaycan Memarlık Abidelerinin Berpası Meseleleri*, Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı.

⁵¹⁷ G. Skubçenko, (1946): "Nuha Şehrinde Han Sarayının Veziyetine ve Yeniden Düzeldilmesi

Meselesine Dair", *Azerbaycan'ın Memarlık Abideleri*, Dövlət Memarlık Neşriyatı, Moskva.

⁵¹⁸ N. Muhtarov, (2004): "Millete Abidelerine Göre Giymet Verirler" *Ekspres Gazetesi*, No: 14, Bakı.

⁵¹⁹ Ü. Hüseyinova, (1979): "Esrlerin Yadigarı", *Elm ve Heyat Dergisi*, No: 2, Bakı.

⁵²⁰ Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, 1987: Cilt: 10.

ustanın önderliğinde gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. Bu kitabe dışında yapıda, zaman içerisinde gerçekleştirilen onarım sonrası ilave edilen ve farklı isimlerden oluşan kitabeler de görülmektedir. Sarayın, Hadeli Zeynal Abidin tarafından 1797 yılında inşa edildiğini söyleyen bir kaynak⁵²¹ daha vardır. Ancak yapı içerisinde, bu ustanın ismine dair herhangi bir kitabeye rastlanılmamıştır. Deniz seviyesinden 740 m. yükseklikte⁵²², 4 hektardan fazla bir araziye⁵²³ kurulan saray, kaba yonu taş ve tuğlayla örülmüş duvarlarla çevrili, kare planlı bir avlunun kuzeyinde yer almaktadır. Saray'ın vitray pencerelerindeki ahşap şebekelerin her 1m²'si, iç içe geçmiş 5000 parçadan oluşmaktadır⁵²⁴. Yapının, Han'ın yazlık sarayı olduğu söylenmektedir. Bölgede bu yapı dışında, başka bir saray v.b. sivil yapılar bulunmakta idi. Ancak, 1812 yılında, Şeki'yi ele geçiren Rus ordusu tarafından bu yapılar tamamen dağıtılmıştır⁵²⁵. Han Sarayı da, bu işgalde önemli ölçüde zarar görmüştür. Yine Ruslar tarafından 1853 yılında düzenlenen plana dayanılarak, Şeki Kalesi içerisindeki yapılardan sadece Saray binası onarılmış olup, diğer yapıların yerine ise bir kilise ve daha sonraki dönemlerde de hastane ve müze gibi kamu binaları yapılmıştır⁵²⁶. Yapı, aynı dönemde inşa edilmiş Şekihanovlar'ın ve daha sonraki dönemlerde inşa edilmiş diğer Şeki evlerinin ön örneğini oluşturmaktadır.

Saray'ın inşasında genellikle kerpiç kullanılmıştır. Bunun dışında, yapının özellikle temel duvarı, kaba yonu ve moloz taşlarla yükseltilmiştir. Ahşap malzemenin de yapıda sıkça kullanıldığı görülmektedir. Çınar ve palıt⁵²⁷ adları verilen ağaçlardan yapılan ahşap malzeme, döşeme ve tavanların dışında kapı ve özellikle yapının şebekeli pencerelerinde sık kullanılmıştır. Kireç harcıyla örülen yapının temeli, 0.5 m. kadar derinlikten yükselmektedir⁵²⁸.

Yapının etrafı, yerden 1.5 m. – 2. 5 m. yükseklikte değişen, kaba yonu taş ve tuğla örgülü, almaşık duvarla çevrilidir. Duvar üstten iki sıra testere dişi formunda tuğla saçakla sonlanmaktadır (Res. 212-213). Saray'ın bulunduğu avluya giriş, tek kapıyla

⁵²¹ Gaziyev, 1958: 82.

⁵²² Kerimov, 1969: 42.

⁵²³ Efendizade, 1986: 38.

⁵²⁴ Salamzade, v.d., 1986: 4.

⁵²⁵ Efendiyev, 2001: 185.

⁵²⁶ Salamzade, v. d., 1988: 117.

⁵²⁷ Palıt için bkz., Tezin "Katalog" bölümünde, Aydınbulak Kalesi. s. 39.

⁵²⁸ Skubçenko, 1946: 81.

sağlanmışır (Res. 214). Batıda yer alan duvarlardan daha yüksek olan taçkapı, tuğla örgülü olup, iç içe yerleştirilmiş iki sivri kemerli kapıdan oluşmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılan sivri kemerlerin köşeliklerinde, tuğladan balık sırtı olarak adlandırılan bir düzenleme görülmektedir. Öne doğru hafif çıkıntı yapan pilastır şeklindeki kapı kenarlarının üzerinde de, her iki tarafta kare formlardan oluşan, dört sıra geometrik motif yer almaktadır. Bu motifler kapıya bir hareketlilik katmaktadır. Avlunun kuzeyine yerleştirilmiş olan Saray'ın uzunluğu 31.7 m., genişliği 8.5 m., yüksekliği 10 m., duvar kalınlığı ise 0.5 m.dir. Saray'ın doğu, kuzey ve batı cepheleri güney cepheye göre daha sade tutulmuştur.

Doğu cephenin ikinci katında iki düşey dikdörtgen formlu ve ahşap şebekeli vitray pencere görülmektedir (Res. 215). Ayrıca yapının saçak altında; yeşil, kırmızı, sarı, mavi ve firuze renkli zemin üzerine işlenmiş, gül ve lalelerden oluşan bitkisel motifler görülmektedir (Res. 216).

Kuzey cephenin ikinci katında, 10 adet ahşap şebekeli ve vitraylı pencere yer almaktadır (Res. 217). Orta sıradaki; üçü alt ve üçü de üstte olmak üzere birbirine bitleştirilmiş altı pencerenin, düşey dikdörtgen formda tasarlandığı görülmektedir. Pencerelerin her iki yanında, üstte sivri kemerli altta ise düz lentolu, ikişerden dört düşey dikdörtgen formlu pencere daha vardır. Pencereleri kapatan camların orta ve yan bölümlerinde, yıldızvari, üçgen, altıgen ve sekizgenlerden oluşan geometrik motifli vitraylar bulunmaktadır. Birbirine bağlanmış dört kollu yıldızlarla çevrelenen sivri kemerli pencerelerin her iki yanında; içerisi rumi kıvrımlardan oluşan büyük palmetler, ortada yer alan büyük pencerenin yukarısında ise yine rumi kıvrımlardan oluşan bir madalyon bulunmaktadır.

Yapının batı cephesinde birinci kata girişi sağlayan iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır. Şimdiki durumda kapı oldukça sade olup üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Sarayın yan cephesinde bulunan kapının, ancak ev sahipleri tarafından kullanıldığı bildirilmektedir. Saray'ın ana girişi ise güney cephedeki yan yana dizilen iki kapıyla sağlanmaktadır. Bu kapılar, Han'ın misafirleri tarafından kullanılmakta idi.

Saray'ın inşasında güney cepheye, diğer cephelerden çok daha önem verildiği görülmektedir (Res. 218). Cephede ağırlıklı olarak bitkisel ve geometrik süslemelere yer verilmiştir. Her iki katın ortada yer alan salon odalarının, yedisi alt, yedisi de üst katta olmak üzere birbirine bitişik 14 ahşap şebekeli vitray pencereleri bulunmaktadır. Yine her iki katın doğu ve batı taraftaki odalarının, alt katta ikişer, üst katta ise altışar ahşap şebekeli vitray pencereleri görülmektedir. Her 1m²'si, 5000 parçadan oluşan bu pencereleri kapatan camların orta ve yan bölümlerinde, yıldızvari, üçgen, kare, altıgen ve sekizgenlerden oluşan geometrik şekilli vitraylar görülmektedir. Giriş kapılarının kenarları, iç içe yerleştirilmiş mavi, kırmızı ve firuze renkli karelerden oluşan geometrik süslemelerle sınırlandırılmıştır. Bu süslemelerin yukarısında, içerisi rumi kıvrımlarla doldurulmuş olan büyük palmetler görülmektedir. Cephenin dış yüzeyindeki alt ve üst kat pencerelerini, mavi, kırmızı ve firuze renkli güllerden oluşan bir şerit ayırmaktadır. Ayrıca doğu ve batı taraftaki pencere aralarında palmet, lale ve rumi kıvrımlarla sınırlandırılmış, içerisinde farklı motiflerin yer aldığı üç pano bulunmaktadır. Bu panolardan birinde, vazo içerisinde gül ve lalelerden oluşan bir ağaç ile her iki yanına simetrik bir biçimde çizilmiş tavus kuşları görülmektedir. Diğer panoda, gül, palmet ve rumi kıvrımların bulunduğu zemin üzerinde, kökü çapayı andıran stilize edilmiş selvi ağacı, üçüncü panoda ise rumi kıvrımlı zemin üzerine, her iki ucu lalelerle düğümlenmiş çapa şeklinde bir geometrik motif yer almaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, yapıya bu cephede bulunan doğu ve batı taraflardaki iki kapıyla girilmektedir (Res. 219). Her iki kapı sivri kemerli olup, giriş yerlerinin üzerlerinde birer sivri kemerli eyvan yer almaktadır. Giriş kapıları da, pencereler gibi iç içe geçmiş üçgen ve altıgenlerden oluşan ahşap şebekeli, renkli camlarla bezenmiştir. Ayrıca, kapıların sivri kemerleri mukarnaslarla dolgulanmıştır. Sivri kemer köşelikleri; ortada palmet, etrafında ise rumi kıvrımların çevrelediği bir bitkisel düzenlemeye sahiptir. Önü ahşap şebekeli renkli camlarla kapatılan eyvanların mukarnasları, küçük ayna parçaları ile dolgulanmıştır. Güneş ışınlarının yansımalarıyla oluşan ışık – gölge oyunları, cepheye renkli bir görünüm katmaktadır. Cephedeki giriş kapıları ve eyvan mukarnaslarının hepsinin ortasında, yatay dikdörtgen formu küçük ahşap şebekeli vitray pencereler bulunmaktadır. Doğru taraftaki dört basamaklı taş bir merdivenden çıkılarak, yatay sürmeli ahşap bir kapıdan küçük dehlize girilmektedir. İçerisinde herhangi bir süslemeye rastlanılmayan dehlizin kuzey duvarında, kaş kemerli

davlumbazı olan alçıdan küçük bir “buharı⁵²⁹” onun üstünde ise sivri kemerli niş bulunmaktadır (Res. 220). Dehlizin doğu ve batı duvarlarında da, üstte sivri kemerli altta ise dikdörtgen formlu nişler yer almaktadır. Birinci katın diğer dehlizi de bu şekilde tasarlanmıştır. Sarayın doğu tarafındaki ilk odasına, dehlizin batısında bulunan ve yüksekliği 1.76 m. ile genişliği 1.46 m. olan iki kanatlı ahşap bir kapıyla girilmektedir.

Diğer odalara nazaran daha sade olan birinci oda, mukarnaslı bir şeritle ikiye bölünmüştür (Res. 221). Şeritin yukarısında belli aralıklarla tekrarlanan Bursa kemerli duvar nişleri ile aşağısındaki mukarnaslı dikdörtgen nişler, odayı dört bir taraftan çevrelemektedir. Odanın tavanında, kaş kemerli bir çerçeve içerisine, uçları lalelerle düğümlenen geometrik bir motif işlenmiştir (Res. 222-223). Tavanla duvar arasındaki içbükey kısım da mukarnaslarla kuşatılmıştır. Duvar yüzeylerinde, kalemşi tekniğiyle yapılmış kaş kemerli çerçeveler görülmektedir. Odanın doğu duvarında, yüksekliği 0.85 m. ve genişliği 0.30 m. ölçülerinde, kaş kemerli davlumbazı olan alçıdan sade bir “buharı” da vardır. Odaya girişi sağlayan ve yerden 0.35 m. yükseklikteki süpürgelik üzerindeki iki kanatlı ahşap kapı, üç panoya bölünmüştür (Res. 224). Kapının her iki kanadı üzerinde, üst ve alt başlıklarda uçları lalelerle düğümlenen güllerden oluşan bir madalyon, kuşakta ise içerisi rumilerle süslenmiş büyük bir gül bulunmaktadır. Süpürgelik üzerinde de, oyma tekniği ile yapılmış, uçları birbirine bağlı sekiz kollu yıldızlardan oluşan geometrik şerit görülmektedir (Res. 225). Bu odanın karşısında birinci katın salon odası yer almaktadır.

Yüksekliği 1.76 m. ve genişliği 1.46 m. olan iki kanatlı ahşap bir kapıyla, dikdörtgen plan içerisine yerleştirilmiş “T” şemalı bir salona girilmektedir. Salonun kuzey duvarının doğu ve batı taraflarında, yerden tavana kadar büyüklükte içeriside kare nişlerin bulunduğu dikdörtgen planlı iki kapaklı dolap yer almaktadır. Dolapların ortasında kalan kuzey duvarın orta kısmı ise boş bırakılmıştır. Oda içerisinde bu şekilde bir tasarlama gidildiğinde, odanın dikdörtgen içerisine yerleştirilmiş bir “T” şeması aldığı ve ortada kalan bu boşluğun da, “T” şemasının ayak ucunu oluşturduğu görülmektedir. “T” şemanın ayak ucunu oluşturan kuzey duvarın orta kısmı, aynalı bir tavana sahiptir (Res. 226). Odanın, duvarla tavan arasında kalan içbükey kısmı da, içleri

⁵²⁹ Buharı için bkz., Tezin “Katalog” bölümünde, Şekihanovlar’ın Evi. s. 139.

gül ve lalelerden oluşan bitkisel motiflerle dolu mukarnaslarla çevrelenmektedir. Salonun geri kalan kısmının tavanı ise Osmanlı ağaç işçiliğinde sıkça görülen ve künde-kârî olarak adlandırılan, çatma ve yapıştırma tekniği ile süslenmiştir (Res. 227). Tavanın dikdörtgen formlu göbeği, aralarında ayna parçalarının bulunduğu altı ve 12 sivri uçlu yıldız ile beşgenlerden oluşan geometrik motiflerle bezenmiştir (Res. 228). Göbeğin dört bir tarafı, aynalı mukarnasla çevrelenmektedir. Tavan göbeğinin etrafı; içlerine gül ve laleler çizilmiş iç içe geçen yıldız, üçgen ve altıgenlerden oluşan geometrik süslemeye sahiptir. Orta yüzey, zincir şeklinde birbirine bağlanan bir çerçeve içerisine işlenmiştir. Tavanın en dış şeridi, birbirine bağlanan sekizgenler; bu sekizgenlerin merkezine çizilmiş güller ve sekiz kollu yıldızlardan oluşan bir geometrik düzenleme şeklindedir. Bu şeritte dıştan, zincir şeklinde birbirine bağlanan bir çerçeve ile kuşatılmıştır. Burada da, duvarla tavan arasında kalan içbükey kısmın içleri gül ve lalelerden oluşan bitkisel motiflerle dolu mukarnaslarla çevrelenmektedir. Salonun kuzey duvarında, yüksekliği 1.65 m. ve genişliği 0.35 m. ölçülerinde kaş kemerli davlumbazı olan alçı bir “buharı” yer almaktadır (Res. 229). Üzerinde herhangi bir süsleme görülmeyen “buharı”, aynadan bir şeritle kuşatılmıştır. “Buharının” her iki yanında yukarısı mukarnaslı iki dikdörtgen formlu niş bulunmaktadır. Nişlerin içerisine gül, lale ve rumi kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemeler işlenmiştir. Salonun güney duvarında, duvarın büyük bir kısmını kaplayan yatay sürmeli ve ahşap şebekeli vitray pencere görülmektedir (Res. 230). Pencereyi kapatan camlar, kare, altıgen ve yıldızlardan oluşan geometrik motifli vitraylar şeklindedir. Kuzey duvardaki buharının tam karşısında, tuğladan yapılmış çokgen planlı, yıldızvari bir şadırvan bulunmaktadır (Res. 231-232). Odanın duvarları, aralarında kuşların da bulunduğu gül, lale ve rumilerden oluşan bir şeritle üçe bölünmektedir. Şeritin yukarısı, stilize edilmiş selvi ağaçları ile vazo içerisinde gül ve laleler, onun yanında ise etrafı güllerle çevrili bir sivri kemerli niş içerisinde yer alan nar ağacı şeklinde süslenmiştir (Res. 233-234). Şeritin altında yine aynı motifler tekrar edilmektedir. Ancak, nar ağaçları burada mukarnaslı dikdörtgen çerçeve içerisine çizilmiştir. Ayrıca, bu çerçevelerden ikisinin içerisinde, rumi kıvrımlar arasında “*Naggaş, Şamahılı Usta Cafer, 1313*” yazılı kitabe yer almaktadır (Çiz. 43). Duvarın en alt kısmı, altın sarısı zemin üzerine çizilmiş, içlerinde lale ve güllerin bulunduğu birbirine bağlanmış altı sıra haça benzer geometrik motifle çevrelenmektedir.

Batı tarafta yer alan üçüncü odaya da aynı ölçülerdeki iki kanatlı ahşap bir kapıyla girilmektedir. Odanın tavanı salon odasına göre daha sade tutulmuştur (Res. 235). Satranç tahtasına benzer tavanın göbeğinde, oyma tekniği ile yapılmış bir motif görülmektedir (Res. 236). Sekiz sivri uçlu yıldızın merkezine lalelerle kuşatılmış bir gül yerleştirilmiştir. Lalelerden oluşan bu çemberin dışında gül, lale ve yapraklardan meydana gelen bitkisel motifler, sekizgen yıldızın geri kalan kısımlarını doldurmaktadır (Res. 237). Tavanın dış şeridini, birbirine bağlanmış sekizgen vitray şebekeler çevrelemektedir. Tavanla duvar arasında kalan içbükey kısım mukarnas bir şeritle kuşatılmıştır (Res. 238-239). Odanın batı duvarında iki sıra kaval silme ile çerçevelenmiş, yüksekliği 1.67 m. ve genişliği 0.35 m. olan kaş kemerli davlumbaza sahip alçı bir “buharı” yer almaktadır (Res. 240). “Buharının” kenarları da, iki sıra kaval silme ile kuşatılmıştır. “Buharının” köşeliklerine dik açılı üçgen formlu ayna parçaları yerleştirilmiştir. Aynalar, “buharını” her iki yandan da sınırlamaktadır. Mukarnas bir şeritle ikiye bölünen odanın yukarisında, Bursa kemerli nişler, aşağısında ise üstten mukarnaslı dikdörtgen formlu nişler belli aralıklarla tekrarlanarak, odayı dört bir taraftan çevrelemektedir. Kuzey ve güney duvarda yer alan mukarnaslı dikdörtgen formlu nişlerden ikisinin içerisinde, dallarına kuşların konduğu lale ve güllerden oluşan stilize bir ağaç motifi çizilmiştir (Res. 241). Nişlerin arasında kalan boşluklara da, kaş kemerli çerçevelerin çizildiği görülmektedir. Odaya girilen dehlizin kuzeyindeki dönme taş bir merdivenden ikinci kata çıkılmaktadır. İkinci katın dehlizleri birinci kattan farklı olarak “buharlı” olmayıp, duvarlarda sadece yukarıda yuvarlak kemerli aşağılarda ise dikdörtgen formlu nişler bulunmaktadır (Res. 242).

İkinci katın batı taraftaki ilk odasına, yüksekliği 1.76 m. ve genişliği 1.46 m. olan iki kanatlı ahşap bir kapıyla girilmektedir. Odanın tavan ve duvarlarının tamamı, bitkisel motiflerle bezenmiştir (Res. 243). Kaş kemerli çerçeve içerisine alınmış tavanın merkezinde, uçları lalelerle düğümlenen ve içerisinde gül ve yapraklardan oluşan bitkisel süslemelerin bulunduğu bir madalyon görülmektedir. Madalyonun etrafı, uçlarında sepet içerisinde gülleri olan rumi kıvrımlarla kuşatılmıştır. Çerçevenin dışında da, mavi zemin üzerine yapılmış gül ve rumilerden oluşan bitkisel düzenlemeler yer almaktadır. Tavanla duvar arasındaki içbükey kısmı çevreleyen mukarnasların içerisi, lale ve güllerden oluşan süslemelerle dolgulanmıştır (Res. 244). Odanın batı duvarında, yüksekliği 0.80 m. ve genişliği 0.40 m. ölçülerinde kaş kemerli davlumbazı olan bir “buharı” yer almaktadır (Res. 245). Güllerden oluşan bitkisel süslemeler, “buharı”

üzerinde ve köşeliklerinde bulunmaktadır. Ayrıca “buharının” her iki yanında, vazo içerisine konulmuş gül ve lalelerden bir şerit görülmektedir. Duvarların yukarısında bulunan sivri kemerli nişler ile aşağısında bulunan üstten mukarnaslı dikdörtgen nişler, belli aralıklarla tekrarlanarak odayı dört bir taraftan çevrelemektedir. Sivri kemerli nişler içerisinde, vazoda lale ve güller, dikdörtgen formlu nişler içerisinde ise etrafı üzüm salkımlarıyla çevrelenen, vazo içerisinde güller görülmektedir. Duvarların alt kısmında, içerisinde gül demetlerinin bulunduğu bir kuşak daha vardır. Nişlerin aralarındaki boşluklar da kaş kemerli çerçeve içerisine çizilmiş vazo içerisinde gül motifleriyle süslenmiştir. Odanın üç panoya bölünmüş giriş kapısı üzerindeki her iki kanadının alt ve üst başlıklarında, merkezine güllerin yerleştirildiği sekiz sivri uçlu yıldız ile orta kuşakta uçları lalelerle düğümlenen ve yine içerisi güllerle süslü madalyon bulunmaktadır (Res. 246). Odanın karşısındaki aynı dehlizden ikinci katın ortada yer alan salon odasına girilmektedir.

Salon, dikdörtgen bir plan içersine yerleştirilmiş “T” şeklinde tasarlanmıştır. Odanın kuzey duvarının doğu ve batı taraflarında, içerisinde kare nişleri olan dolaplar bulunmaktadır (Res. 247). Üç panoya ayrılmış dolap kapaklarının üst ve alt başlıklarında; merkezine sekizgen bir yıldız yerleştirilmiş vitraylardan oluşan madalyon, kuşak da ise birbirine bağlanmış onikigen yıldızlardan meydana gelen geometrik motifler işlenmiştir. Panoların etrafı, ortada gül yanlarda ise simetrik bir biçimde çizilen kuş motifli bir şeritle çevrelenmektedir. Dolapların arasında kalan kuzey duvarın orta kısmında, birinci katın salonundan farklı olarak “buharı” yerine ahşap şebekeli vitray pencerelerin açıldığı görülmektedir (Res. 248). Pencereleri kapatan camlar, altıgen, sekizgen, onikigen ve yıldızvari geometrik süslemeli vitraylardan meydana gelmektedir. Salonunda zengin bitkisel süslemeler yer almaktadır. Salonun tavanı, bu katın ilk odasının tavanıyla benzer bir süslemeye sahiptir (Res. 249). Burada da tavan göbeğine uçları lalelerle düğümlenen ve içerisinde güllerden oluşan bitkisel süslemeler, madalyonun etrafında ise uçlarında sepet içerisinde gülleri olan rumi kıvrımlar işlenmiştir. Madalyonun bir ucuna bağlı olan stilize lale içerisinde, “*Ustad Abbaskulu*” isimi okunmaktadır. Saray’ın mimarı olduğu da söylenen Abbaskulu’nun ismi, aynalı yazı olarak adlandırılan yazı şekli ile karşı karşıya iki kez yazılmıştır. Tavanda rumi kıvrımlar arasında stilize edilmiş kuş ve aslanla geyiğin mücadelesini içeren sahneler de, görülmektedir. Çerçeve içerisinde en başta, “*Ustad Genber Garabaği 1324 yazılı*”

bir kitabe daha bulunmaktadır. Tavanın orta şeridi mavi zemin üzerine rumi kıvrımlardan oluşan süslemelerle bezenmiştir. Bu şeritin kenarı, yine birbirine bağlanmış ince bir rumi şeritle çevrenmiştir. Tavanla duvar arasında kalan içbükey kısım, içleri stilize edilmiş selvi ağaçları, lale ve güllerden oluşan bitkisel süslemelerle dolu mukarnasla kuşatılmıştır. Duvarların üst kısmında, belli aralıklarla tekrarlanan sivri kemerli niş ile aşağısında üstten mukarnaslı dikdörtgen formlu nişler yer almaktadır. Nişlerin içleri lale, gül ve yapraklardan oluşan bitkisel süslemelerle bezenmiştir. Niş aralarında kalan boşluklar, kaş kemerli bir çerçeve içerisine çizilmiş vazo içerisindeki demet güller, zambaklar ve tavus kuşlarından oluşan motiflerle süslenmiştir. Sivri kemerli nişlerin bir kaçında, iç içe geçmiş ahşap şebekeli altıgen, sekizgen ve onikigenlerden oluşan geometrik düzenleme görülmektedir (Res. 250). Duvarların tam ortasında bu nişleri ikiye bölen, içerisinde savaş ve av sahnelerinin yer aldığı bir şerit daha vardır (Res. 251). Sarayı yaptıran Müştâg lâkaplı Hüseyin Han, aynı zamanda yaşadığı dönemin iyi bir şairi idi. Bu yüzden de savaş karşıtı bir hükümdardı. Hüseyin Han'ın ava meraklı olduğu da, kaynaklarda gösterilmektedir⁵³⁰. Dolayısıyla duvarlarda yer alan bu minyatürlerin, kısmen de olsa Han'ın fikirlerini yansıttığını söyleyebiliriz. Odalardaki zengin bitkisel süslemeler de, Han'ın doğaya olan aşırı sevgisi ve hayata bağlılığının bir ifadesi şeklinde gösterilmektedir⁵³¹. İkinci kat salonunun üç panoya bölünmüş kapı kanatlarının üst, orta ve alt başlıklarında, madalyonlar içerisinde güllerden oluşan bitkisel motifler bulunmaktadır (Res. 252). Bu kapının karşısındaki dehlizden sarayın doğu taraftaki en son odasına girilmektedir.

Yüksekliği 1.76 m. ve genişliği 1.46 m. ölçülerindeki iki kanatlı ahşap bir kapıyla girilen ikinci katın üçüncü odası da bu katın diğer odaları gibi zengin süslemelere sahiptir. Süslemeler arasında, diğer odalardan farklı olarak stilize hayvan figürlerine daha çok yer verildiği görülmektedir. Tavanın göbeğinde, beyaz zemin üzerine çizilmiş dilimli kenarları olan bir madalyon görülmektedir (Res. 253). Madalyonun içerisinde, merkezine sekiz uçlu gül yerleştirilen dört kollu haça benzer bir motif bulunmaktadır. Motifin etrafını güllerden oluşan süslemeler çevrelemektedir. Madalyonun dilimli kenarlarının içleri de, lalelerin içine yerleştirilmiş güllerden meydana gelen bitkisel süslemelerle bezenmiştir (Res. 254). Madalyonun iki ucunun

⁵³⁰ Efendiyev, 2001: 188.

⁵³¹ Efendiyev, 2001: 188.

lalelerle düğümlemiş olduğu görülmektedir. Bu lalelerden birinin içerisinde, “*Şamahılı Alikulu ve Gurbaneli*” yazılı bir kitabe bulunmaktadır (Res. 255). Madalyona yan taraftan bitleştirilen halka içerisinde, stilize hayvan figürleri yer almaktadır. Madalyonun uçlarındaki lalelerin her iki yanında yuvarlak çerçeve içerisinde, Eski Mısır sfenkslerinde görülen kadın başlı ve aslan gövdeli stilize bir figür görülmektedir (Res. 256). Tavanla duvar arasındaki içbükey kısım, içerisine gül, lale ve rumilerden oluşan bitkisel süslemelerin bulunduğu mukarnaslarla kuşatılmıştır. Odanın kuzey duvarında yüksekliği 1.65 m. ve genişliği 0.40 m. olan alçı bir “buharı” bulunmaktadır (Res. 257). “Buharı” her iki yandan, vazo içerisindeki güllerden oluşan ince bir şeritle sınırlandırılmıştır. “Buharının” kaş kemerli davlumbaz üzeri ve köşelikleri de yine güllerle süslenmiştir. Odanın duvarları diğer odalar gibi, yukarıdan sivri kemerli nişler, aşağıdan ise üstten mukarnaslı dikdörtgen formlu nişlerle çevrelenmektedir. Ancak diğer odalardan farklı olarak bu odadaki sivri kemerli nişlerin içerisi stilize hayvan figürleri ile süslenmiştir (Res. 258). Motifler, ağızlarından ateş yerine çiçekler püskürten, yukarıdan yılan, aşağıdan ise ejderha kafaları ile düğümlemiş bir çerçeve içerisine işlenmiştir. Motiflerde keçiyi parçalayan aslan, yılanla boğuşan kaplan, keçiler ve köpekler gibi değişik sahneler yer almaktadır. Ancak, tüm bu mücadele sahnelerinin etrafının çiçeklerle süslediği görülmektedir (Res. 259-261). Bu nişlerin aralarında kalan boşluklar da, kaş kemerli bir çerçeve içerisinde; dallarına kuşların konduğu, gül ve lalelerden oluşan stilize bir ağaç motifi ile süslenmiştir. Sivri kemerli nişlerin altındaki üstten mukarnaslı dikdörtgen nişler, tamamen bitkisel motiflerle bezenmiştir. Duvarların alt sırası, altın sarısı zemin üzerine çizilmiş, içlerinde lale ve güllerin bulunduğu birbirine bağlanmış altı sıra haça benzer geometrik bir motifle çevrelenmektedir. Saray’da, özellikle bitkisel motiflere bu kadar üstünlük verilmesi, Hüseyin Han’ın doğayı seven, savaş karşıtı birisi olduğu⁵³² fikirlerini doğrulamaktadır.

Hüseyin Han Müştak tarafından, 1762 yılında Usta Abbaskulu’ya yaptırılan Saray, farklı dönemlerde bir çok onarım görmüştür. Ruslar tarafından, etrafında bulunan, Han’a ait diğer yapılarla birlikte yıkılan saray, Rusya’nın Kafkasya’daki elçisi Knyaz Vorontsov ile Şamahı Valisi Vrangeli’nin emri ile 1848 – 1851 yılları arasında, Hüseyin Han’ın torunu Kerim Ağa Fatih’in önderliğinde, Usta Eyüp Hacı İbrahim oğlu, Bağı Ali oğlu ve Hacı Hüseyin Kerbelayı tarafından onarılmıştır. Bu onarım sırasında

⁵³² Efendiyev, 2001: 189.

birinci kat odalarının süslemeleri yenilenmiştir⁵³³. 1884 – 1885 yıllarında ikinci kat salonunda yer alan duvar resimleri, Usta Kanber tarafından yenilenmiştir⁵³⁴. İkinci katın yan odalarında, 1886 – 1887 yıllarında Şamahı şehrinden gelen, Usta Alikulu ve Kurbaneli çalışmıştır. Onların isimleri bugün de, ikinci kat salonunun tavanındaki kitabe de, yer almaktadır. Birinci katın salonundaki duvarlarda, rumi süslemelerin arasındaki 1895 – 1896 yılları ve nakkaş Mirze Cafer isimli kitabeden, birinci kat salon resimlerinin o yıllarda Usta Cafer tarafından yenilediği anlaşılmaktadır. Yine ikinci kattaki salonun tavanında bulunan kitabeden, odanın, 1905 yılında Karabağlı Usta Kanber tarafından tekrar elden geçtiği görülmektedir. 1929 yılında, yapının bazı kısımlarında küçük onarımlar gerçekleştirilmiştir⁵³⁵. 1951 – 1967 yılları arasında, Y. Mimar N. Rzayev'in hazırladığı proje esasında sarayda, mimar N. Utsin, ressam F. Hacıyev ve E. Maslov ile şebeke ustaları; A. Resulov, M. Savçuk ve D. Mininle birlikte, geniş çaplı restorasyon çalışması yapılmıştır. Sarayda yapılan en son onarım ise 2002 – 2004 yılları arasında, IMF-in sağladığı kredi ile, mimar R. Muhtarov ve S. Mehmetov'un başında buldukları bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu onarımda yapı, üst örtüsüne kadar odalardaki resimlerde dahil olmak üzere tamamen yenilenmiştir. Onarımda, yerli mimar ve ressamlarla birlikte, Almanya'dan davet edilmiş uzmanlarla da çalışılmıştır. Onarım, aslına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Saray, günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

⁵³³ Askerova, (1979): 35.

⁵³⁴ Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi Kayıtları.

⁵³⁵ Kerimov, 1969: 43.

3.7. EVLER

Katalog No: 1

Eserin Adı: Şekihanovlar'ın Evi

Çizim No: 44 – 45

Resim No: 262 – 283

İnşa Tarihi: XVIII. yy.ın ikinci yarısı

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Otag Eşiyi Mah., Gedirbeyli Sok., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004

Şekihanovlar'ın Evi, şehre hakim bir noktada, Otag Eşiyi mahallesi, Gedirbeyli sokağında bulunmaktadır (Harita 10).

Şekihanovlar'ın Evi ile ilgili yayınlanan özel bir çalışmaya rastlanılmamakla birlikte, A. Salamzade ve A. Sadıqzade'nin, "XVIII. – XIX. yy.da Azerbaycan'da Yaşayış Binaları", kitabında⁵³⁶ yapı; "Tek Sıralı" evler grubuna dahil edilmiş ve evin bir de planı yayınlanmıştır. K. Kerimov'un "Şeki"⁵³⁷ ve A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin birlikte yayınladıkları, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları"⁵³⁸ adlı kitaplarda da, ev hakkında genel bilgiler yer almaktadır. Ayrıca, M. Useynov, L. Bretanitskiy, A. Salamzade'nin, "İstoriya Arkhitekturi Azerbaydjana" kitabında⁵³⁹ Azerbaycan'ın Tarihi Mimarlık Abideleri kronolojik olarak ele alınmış ve XVIII. yy. yapıları içerisinde, Şekihanovlar'ın Evi ve onunla aynı dönemde inşa edilen Şeki Han Sarayı plan, yapı elemanları ve süslemeleri bakımından karşılaştırılarak, aralarındaki benzer ve farklı yanları ile genel bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Çalışmada, aynı zamanda evin plan ile güney cephesinden bir de resmi yayınlanmıştır. S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun "Şeki'de Mahalle Adları, Soy lar ve Lakaplar"

⁵³⁶ Salamzade, v.d., 1961.

⁵³⁷ Kerimov, 1969.

⁵³⁸ Salamzade, v.d., 1988.

⁵³⁹ Useynov, v.d., 1963.

adlı kitabında⁵⁴⁰ Şekihanovlar`ın Evi, Otag Eşiyi mahallesini oluşturan ilk ev olarak gösterilmiştir. “Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisinde⁵⁴¹” de, ev hakkında kısa bir bilgi bulunmaktadır.

L. Bretanitskiy, S. Datiyev ve D. Motis’in birlikte yayınladıkları “Dom Şekikhanovih i Evo Rospisi” makalesinde⁵⁴², evin duvarlarında görülen resimler ve kalem işi süslemeler hakkında genel bilgiler verilerek, planı ve ikinci katının orta odasında bulunan duvar resimlerinden bazı detaylar eklenmiştir. Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi Kayıtlarında da, ev hakkında kısa bilgiler yer almaktadır.

Kuzey – güney yönünde yan yana dizilen odaları ile “sofa’sız⁵⁴³” evler grubundan olan yapı, kaba yonu ve moloz taşlarla örülmüş yüksek duvarlarla çevrili kare planlı bir avlu içerisinde yer almaktadır (Çiz. 44). Kuzeyden Gedirbeyli sokağına bakan ev, plan ve diğer mimari özellikleri bakımından, Şeki’de aynı dönemde inşa edilen Han Sarayı ile yakın benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda, “Tek Sıralı⁵⁴⁴” veya “Saray Tipli⁵⁴⁵” evler şeklinde de isimlendirebileceğimiz yapı; dikdörtgen planlı, iki katlı ve kırma çatılıdır. Bugün içerisinde kimsenin yaşamadığı ev, Şeki Hanları’nın soyundan geldiği söylenen bir ailenin mülkiyetindedir. Şu an bakımsızlıktan oldukça kötü durumda olan yapının, bazı bölümleri kapalı tutulduğundan ve girilmesine izin verilmediğinden dolayı bu bölümlerin mevcut durumu hakkında tam bir bilgi sahibi değiliz.

Yapım malzemesi olarak güney cephede tuğla, diğer cephelerde ise kaba yonu ve moloz taşla tuğla bir arada kullanılmıştır. Kireç harcıyla örülen yapının duvarları, içten ve dıştan kil-saman karışımı bir harçla sıvanmıştır. Kapı, pencere, döşeme ve tavanlarda ahşap, avlu duvarlarında ise kaba yonu ve moloz taş kullanılan ev kırma çatılı olup, üzeri alaturka kiremitle kaplanmıştır.

⁵⁴⁰ Behareddin gızı, v.d., 2004.

⁵⁴¹ Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, 1987: Cilt: 10.

⁵⁴² L. Bretanitskiy, S. Datiyev, D. Motis, (1946): “Dom Şekikhanovih i Evo Rospisi”, *Pamyatniki Arkhitekturi Azerbaydjana - (Sbornik Materialov)*, Gosudarstvennoye Arkhitekturnoye İzdatelstvo, Moskva.

⁵⁴³ S. H. Eldem, (1984): *Türk Evi Osmanlı Dönemi I*, TAÇ Yayınları, İstanbul: s. 18.

⁵⁴⁴ Salamzade, v.d., 1961: 47.

⁵⁴⁵ Bretanitskiy, v.d., 1946: 84.

Avluya giriş, iki kapıyla sağlanmıştır. Kuzey doğuda yer alan kapılardan biri tuğla örgülü olup, iç içe yerleştirilmiş sivri kemerli bir form şeklinde tasarlanmıştır (Res. 262). Dikdörtgen bir çerçeveye ile sınırlandırılan sivri kemerin köşeliklerinde kalan boşluklar, Selçuklu yapılarında da görülen, tuğlaların oluşturdukları dilimli üçgenlerle doldurulmuştur. Bu kapının hemen altında bulunan diğer sivri kemerli kapıda da, aynı şeklin tekrarlandığı görülmektedir (Res. 263).

Avluya girişi sağlayan diğer kapı güney cephededir (Res. 264). Kenarları tuğla örgülü olan bu giriş kapısı, sivri kemerin içerisine yerleştirilmiş daha küçük bir sivri kemer içerisinde yer alan iki kanatlı ahşap kapıdan oluşmaktadır. Sivri kemerin köşeliklerinde üçgen görünümüne tuğla örgü ile oluşturulmuş bir düzenleme vardır. Alt ve üst bölümleri kabarık olan iki kanatlı ahşap kapının aslına uygun olarak yenilediği söylenmiştir. Öne doğru pilastır şeklinde hafif çıkıntı yapan kapının her iki yanında, yukarıya kadar uzanan sivri kemerli birer sağır niş görülmektedir (Res. 265).

Evin planlanmasında, arsanın büyük bir kısmı bahçeye ayrılmıştır. Ev avlunun kuzey yarısına yerleştirilmiştir. Evin bulunduğu avluya, batı cephenin kuzeyinde ve güney cephenin ortasında yer alan birer kapıyla girilmektedir.

Evin doğu ve batı cepheleri sağır duvar şeklinde tutulmuştur. Bu cephelerde kapı veya pencere gibi herhangi bir açıklığa rastlanılmamaktadır. Evin, Gedirbeyli sokağına bakan kuzey cephesinde ise alt katta sadece iki dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Eve girişin de sağlandığı güney cephenin birinci katında, yapıya girişi sağlayan ikişer kanatlı iki kapı vardır (Çiz. 45). Kapı kanatları üçer panoya ayrılmış ve üzerleri sade bırakılmıştır (Res. 266). Bu cephenin birinci kat seviyesinde ayrıca, evin üç odası ile bu odalara ait altı adet düşey dikdörtgen formu vitray şebekeli pencereler bulunmaktadır (Res. 267). Pencereleri kapatan camların orta bölümleri sade, yanlarda ise yıldızvari geometrik motiflerden meydana gelen vitraylar bulunmaktadır (Res. 268).

Güney cephenin birinci katında, batı tarafa yakın olan giriş kapısından küçük bir dehlize girilmektedir (Res. 269). “Sofası” bulunmayan evin diğer odalara giriş – çıkışı da, bu dehlizler vasıtası ile gerçekleştirilmektedir.

Dehlizin batısında yer alan, yüksekliği 1.80 m. ve genişliği 0.85 m. olan iki kanatlı ahşap kapıdan, birinci katın ilk odasına girilmektedir. Kil – saman karışımı bir harçla sıvanan odanın batı duvarının tam ortasında, etrafı dikdörtgen bir silme ile sınırlanmış Bursa kemeri içerisinde, kaş kemerli davlumbazı olan alçıdan bir ocak bulunmaktadır. Şeki’de “Buharı⁵⁴⁶” olarak adlandırılan ocağın solunda, dikdörtgen formlu ve üst kısmı bezemeli bir niş, sağında ise daha sonradan konulan kapaklı, dikdörtgen bir dolap görülmektedir. Odanın güney duvarında, yan yana sıralanmış iki dikdörtgen formlu vitray şebekeli pencere bulunmaktadır (Res. 270).

Birinci katın ikinci odasına, bu odanın karşısında bulunan dehlizden ve yine yüksekliği 1.80 m. ve genişliği 0.85 m. olan iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. İki güney biri ise kuzey duvarda olmak üzere üç dikdörtgen formlu vitray şebekeli pencereleri bulunan ve diğer odalara nazaran daha ışıklı olan bu odanın, birinci katın salonu olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kil-saman karışımı bir harçla sıvanan bu odanın batı duvarında bir de “buharı” görülmektedir. Alçıdan yapılmış olan yuvarlak kemer üzeri taçlandırılmış “buharı”, diğer odadakilerden daha sade ve küçüktür (Res. 271).

İkinci odanın karşısındaki dehlizden, birinci katın üçüncü ve aynı zamanda sonuncu odasına girilmektedir. Bugün kapalı tutulan bu oda içerisinde, doğu duvarda alçıdan yapılmış sade bir “buharı” ile güney duvarda iki dikdörtgen formlu, vitray şebekeli pencerelerin bulunduğu ev sahibi tarafından ifade edilmiştir.

Yapının ikinci katına, dehlizlerin karşısında bulunan merdivenlerden çıkılmaktadır. Bu kattaki dehlizlerin güney duvarlarında, odalara ait vitray şebekeli pencereler vardır. Ayrıca her iki dehlizde de, birer adet kareye yakın niş göze çarpmaktadır (Res. 272). İkinci kattaki odalara da, aradaki dehlizler vasıtası ile girilmektedir. Birinci kat planının tekrarlandığı bu katta en belirgin fark, odaların daha yüksek oluşudur. Bunun dışında, ikinci kat odalarından ortadaki, zengin kalem işi süslemelere sahiptir. Dehlizin doğusunda ve en başta, bir zamanlar içerisi kalem işi

⁵⁴⁶ Yarım yuvarlak veya çokgen formlu davlumbaz ile bacadan oluşan bu ocaklar, genellikle odaların baş duvarlarında tam ortada yer alıyorlar. Yükseklikleri 1.0 m. – 1.2 m. ölçülerindeki davlumbazın hemen yukarisından başlayan baca, duvarın 0.10 – 0.15 cm. içersinde çardağa kadar uzanarak belli mesafeyi yatay, daha sonra ise tekrar dikey şekilde ve çardak döşemesinin 0.50 – 0.60 cm. yukarisında tamamlıyor; Salamzade, v.d., 1961: 107.

süslemelere sahip olan ilk oda, bugün yalın haldedir (Res. 273). Odanın doğu duvarında, dikdörtgen bir çerçeve içerisinde tam ortada, kaş kemerli davlumbazı olan bir de “buharı” yer almaktadır. Alçıdan yapılmış olan “buharının”, kenarları iki sıra kaval silme ile sınırlandırılmış olup, dilimli sivri külâhının altı mukarnas bir şerit, kaş kemer üzeri ise oyulmuş lale motifi ile bezenmiştir. “Buharının” dikdörtgen çerçeve ile aralarında kalan boşlukları ise bugün dikkatli bakıldığında belli olan palmet ve rumilerden oluşan bitkisel motiflerle süslenmiştir (Res. 274). Odanın güney duvarı üst sırası çokgen ve yıldız, alt sırası ise ortası dikdörtgen, kenarları ise yıldız formu vitray şebekelerle bezenmiştir. Bu odanın karşısında ve dehlizin batısında ikinci katın orta odası yer almaktadır (Res. 275-276).

Yüksekliği 1.80 m. ve genişliği 0.85 m. ölçülerinde iki kanatlı ahşap kapıdan girilen odanın, ikinci katın salonu olduğu düşünülmektedir. Odanın tamamı bitkisel ve geometrik süslemelere sahiptir. Ayrıca duvarlarda, bugün çoğu silik durumda olan minyatürler bulunmaktadır. Odaya giriş kapısında da kalemle işlenmiş, bitkisel ve geometrik süslemeler görülmektedir. Her iki kanadı da oyma tekniği ile ortası dikdörtgen, yukarısı ve aşağısı ise kare bir form alan panolardan, karelerin içlerine altı köşeli yıldız, dikdörtgenlere ise ortası nar, uçları ise lale motifleri işlenerek kenarları güllerle çevrelenmiştir (Res. 277). Giriş kapısının yukarısındaki mukarnas şerit, odayı ikiye bölmektedir. Şeritin yukarısı ve odanın kuzey ve batı duvarları, sivri kemerli niş içerisine işlenmiş iki farklı motifin tekrarı ile süslenmiştir. Niş içerisindeki bu motiflerden biri nar, lale ve güllerden oluşan, üzerine üç serçenin konduğu bir demet çiçek ile vazunun her iki yanında simetrik bir şekilde çizilen keçilerden oluşmaktadır. Sivri kemerli niş içeriden rumi ve güller, dışarıdan ise sadece güllerle süslenmiştir. Niş içerisindeki diğer motifin birinciden tek farkı, vazo kenarlarındaki keçilerin yerine, simetriği oluşturan Tavus kuşları yerleştirilmiştir (Res. 278). Şeritin altında ve yine kuzey ve batı duvarlarda, yukarısı mukarnas kare bir niş içerisinde; vazoda nar, lale ve güllerden oluşan çiçek demeti ile karpuz, elma, armut resimleri ve minyatürler görülmektedir. Bugün aslı İstanbul Topkapı Sarayında bulunan bu minyatürler, XII. yy. da yaşamış olan ünlü Azerbaycan Şairi, Nizami Gencevi'nin “Hemse” olarak adlandırılan, büyük eserinden konular içermektedir⁵⁴⁷. Bugün sadece bir tanesi belli olan bu sahnelerin, “Yedi Güzel” ile “Hüsrev ve Şirin” eserlerinden detaylar içerdikleri

⁵⁴⁷ N. Zamanov, (1981): *Nizami Poyeziyası ve Tesviri Senet*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 9.

söylenmektedir (Res. 279-280). Mukarnasların içerisi ve resimlerin kenarları da, ortasında gül olan rumi kıvrımları ile lale ve güllerle süslenmiştir. Odanın doğu duvarında, mukarnaslı şeritin yukarısı, kaş kemerli çerçeve içerisinde rumi kıvrımlar ile nar, gül ve lalelerin bir araya gelerek oluşturdukları süslemelerle bezenmiştir. Doğu duvardaki şeritin altında ise yine kaş kemerli çerçeve içerisine çizilmiş; rumi, nar, gül ve lalelerin bir araya gelerek oluşturdukları bitkisel süslemeler görülmektedir. Odanın güney cephesini boydan boya kaplayan kepenkli vitray şebekeler bugün kırık durumdadır (Res. 281). Şebekeler, üst sırada çokgen ve yıldız, alt sırada ise ortası dikdörtgen kenarları ise yıldız formunda işlenmiştir. Odanın tavanı da zengin kalem işi süslemeye sahiptir (Res. 282). Tavanın göbek yerinde, bir madalyon içerisine, rumi kıvrımlardan oluşan kırmızı zemin üzerine çizilmiş, ortasında gül olan haça benzer bir motif bulunmaktadır. Bu motifin sınırlarını belirleyen yeşil zemin üzerinde, yine rumi kıvrımlardan oluşan ve iki ucu da gülçe ile düğümlenerek lalelerle tamamlanan daha büyük bir madalyon görülmektedir. Madalyonun baş ve ayak uçlarında, her iki elleri ile rumi kıvrımlardan tutunan ikişerden, dört stilize edilmiş insan figürü (melek) görülmektedir (Res. 283). Meleklerin tutunduğu rumi kıvrımlar dışında, tavanın tamamını kaplayan kaş kemerli çerçeve içerisinde beyaz zemin üzerine; lale, gül ve nar ile onların yapraklarından oluşan bitkisel süslemeler çizilmiştir. Kaş kemerli çerçevenin dışı yeşil zemin üzerine çizilen rumiler, onların kenarları ise tavanı dört bir taraftan çevreleyen haça benzer motiflerle bezenmiştir. Tavan ile duvar arasındaki içbükey kısım mukarnaslarla süslenmiştir. Odanın kuzey duvarında tam ortada alçıdan yapılmış bir de “buharı” bulunmaktadır. Yanları iki sıra sivri uçlu kaval silme ile sınırlandırılmış ve dilimli sivri külahının altı mukarnas bir şerit, kaş kemer üzeri ise oyulmuş lale motifi ile bezenmiş “buharının”, dikdörtgen çerçeve ile aralarında kalan boşlukları palmet ve rumilerden oluşan bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Bugün kapalı tutulan, ikinci katın batı tarafındaki son oda içerisinde, batı ve kuzey duvarlarda kare kesitli ikişerden dört, niş ile güney duvarında dışarıdan da bakıldığında belli olan vitray şebekeli pencerenin bulunduğu söylenmiştir. Üçüncü odaya girişin sağlandığı ve yüksekliği 1.80 m. ile genişliği 0.85 m. ölçülerinde olan kapı üzerinde de süslemeler bulunmaktadır. İki kanatlı ahşap kapının her kanadında, oyma tekniği ile ortası dikdörtgen, yukarısı ve aşağısı ise kare bir form alan çerçevelerden,

karelerin içlerine altı köşeli yıldız, dikdörtgenlere ise ortası nar, uçları ise lalelerden oluşan bitkisel ve geometrik motifler işlenmiştir.

Şekihanovlar'ın Evi ile ilgili yayınlanmış olan kaynakların hepsinde yapı, XVIII. yy.ın İkinci yarısına tarihlendirilmektedir. Ayrıca evin yapı tekniği, malzemesi ve plan tipi bakımlarından, 1762 yılında inşa edilen Şeki Han Sarayı ile çok yakın benzerlikler göstermesi, her iki yapının da aynı usta veya ustalar tarafından inşa edildiğini akla getirmektedir. Bu da kaynaklarda geçen tarihi doğrulamaktadır. XVIII. yy.ın İkinci yarısında inşa edildiği kabul edilen yapı, günümüze ulaşana kadar orijinal durumundan bir çok şey kaybetmiştir. 1960'lı yıllarda⁵⁴⁸ geçirdiği kötü bir onarım sonucu, oda duvarındaki resimlerin bir kısmını yitirmiştir⁵⁴⁹. Şimdiki durumda ise bu resimler sadece ikinci katın salonunda görülmektedir. Bir zamanlar kalem işi süslemelere sahip olan ikinci katın ilk odası ile salonundaki "buharı", bugün yalın olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, salonun vitray şebekeli kepenkli penceresi de şu an kırık durumdadır. Dolayısıyla günümüze ulaşana kadar uğradığı yanlış onarımlar sonucu özgünlüğünü kaybeden yapı, şimdiki durumda bakımsızlıktan harap bir haldedir.

⁵⁴⁸ Kerimov, 1969: 46.

⁵⁴⁹ Behareddin gızı, v.d., 2004: 276.

Katalog No: 2

Eserin Adı: Hacı Şihalibeyov'un Evi

Çizim No: 46 – 52

Resim No: 284 – 289

İnşa Tarihi: H. 1240 / M. 1824

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarıbaş Mah., 1. Rayon, A. Hakverdiyev Sok., No: 2., Merkez – Şeki /
Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Hacı Şihalibeyov'un Evi, Şeki'nin kuzey doğusunda bulunan Yukarıbaş mahallesinin 1. Rayon olarak adlandırılan bölgesinde, A. Hakverdiyev sokağı no: 2'de bulunmaktadır (Harita 10).

Yapı ile ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun söz konusu çalışmalarında⁵⁵⁰, ev hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Daha çok Şeki'de doğmuş ve yaşamış olan bey sülaleleri ile Şeki'nin tanınmış ailelerini konu alan eserde, XIX. yy.ın başlarında yaşamış ve tanınmış Şeki Beyleri'nden olan Hacışihalibeyov'lar ve yaşadıkları ev hakkında kısa bir bilgi yer almaktadır.

Büyük bir avlunun kuzeyinde yer alan evin batısı çıkmaz sokağa, kuzeyi ise A. Hakverdiyev sokağına bakmaktadır. Kuzeybatı ve güneydoğu yönünde uzanan odaları ve onların karşısında yer alan sofası ile "dış sofalı⁵⁵¹" evler grubuna giren Hacı Şihalibeyov'un Evi, iki katlı ve kareye yakın planlı olup, kırma çatılıdır (Çiz. 46-49). Evin güney cephesi bahçe tarafa 1 m.lik bir çıkma yapar. Anadolu – Türk evlerinin çoğunda bulunan bu çıkmaların, Şeki evlerinde pek örneği görülmez. Bazı bölümlerine

⁵⁵⁰ Behareddin gızı, v.d., 2004.

⁵⁵¹ Eldem, 1984: 17.

giremediğimiz evin, orijinal mimari öğelerinin sadece ikinci kattaki çıkmalı bölümde bulunduğu, birinci ve ikinci katlardaki diğer odaların tamamen değiştirildiği ve burada günümüze ulaşmış tarihi değere sahip herhangi bir unsurun bulunmadığı ev sahibi tarafından ifade edilmiştir.

“Geleneksel Işıklı⁵⁵²”, “Şüşebentli⁵⁵³”, “Tek Sıralı⁵⁵⁴” veya “Dış Sofalı Çok Odalı⁵⁵⁵” şeklinde de isimlendirebileceğimiz evde, sonradan yapılan bazı değişiklikler planı etkilememiştir. Bu değişiklikler güney cephenin alt katında ve avlunun güneyinde gerçekleştirilmiştir.

Moloz taş ve tuğla malzemenin kireç harcı ile örülerek inşa edildiği yapıda, bugün çimento ile “kubik” olarak adlandırılan, beyaz renkli düzgün kesme taştan yapılmış ilaveler de görülmektedir. Bu ilaveler, eve giriş kapısının yanlarında ve (evin güneydoğusunda oturan diğer aile tarafından) avluda yapılan banyo ve hela gibi bölümlerden oluşmaktadır. Bunun dışında evin tavan ve zemininde, kapı ve pencerelerinde ahşap; kapı ve pencere sövelerinde ise tuğla malzeme kullanılmıştır. İçeriden toprak ve saman karışımı harçla sıvanan duvarlara, daha sonra kireçle badana yapılmıştır. Evin üzeri, kırma çatı üzerine dizilmiş alaturka kiremitle örtülmüştür. Toprak ve saman karışımı harç ile sıvanan yapıların bugün özellikle Orta Anadolu’da da bir çok örneği görülmektedir. Kireç ve kumun karıştırılması ile ortaya çıkan sıva harcından daha kaliteli ve kalıcı olan bu harç, toprak, saman ve suyla elde edilmektedir. Yapıştırıcı özelliğinin daha iyi olması için bir kova toprağa yarım kova saman karıştırılması ile ortaya çıkan bu harç, birkaç gün bekletildikten sonra kullanılmaktadır⁵⁵⁶.

Evin etrafını çevreleyen moloz taş örgüllü avlu duvarı, arazi yapısından kaynaklanan eğimden dolayı daha alçakta yer alan batı ve güney cephelerde 2 m., doğu ve kuzey cephelerde ise 3 m. yüksekliğindedir.

⁵⁵² M. Nesirli, (1975): *Azerbaycan SSR, Şeki – Zagatala Zonası Ehalisinin Yaşayış Evleri (Etnografik Tedqiqat)*, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 95.

⁵⁵³ Camekanlı ev anlamındadır; Fatullaev, 1960: 138.

⁵⁵⁴ Salamzade, v.d., 1961: 46.

⁵⁵⁵ N. Gençer, (1995): *Akşehir Eski Evleri*, Dizayn Ofset, Ankara: s. 6.

⁵⁵⁶ Nesirli, 1975: 207.

Evin bulunduğu avluya giriş, kuzey cephede bulunan 2.20 m. yüksekliğinde ve 3.15 m. genişliğindeki iki kanatlı demir kapıyla sağlanmıştır (Res. 284).

Arazinin doğal yapısından dolayı düzgün bir plan göstermeyen avlunun kuzeyinde ev yer almaktadır. Arsanın yarından fazlası bahçeye ayrılmış olup, ev bahçenin arkasına yerleştirilmiştir.

Evin, A. Hakverdiyev sokağına bakan kuzey cephesinde, altısı alt katta ve altısı da üst katta olmak üzere toplam 12 düşey dikdörtgen formlu pencere ile alt katta bugün kullanılmayan bir ahşap kanatlı kapı bulunmaktadır (Çiz. 50). Avlunun kuzeye doğru genişletilerek etrafının duvarlarla örülmesi nedeniyle dışarıdan gözükmeyen bu cephe, evin ilk yapıldığı dönemlerde sokağa bakmaktaydı. Sokak tarafındaki cepheye pencere yapılması, özellikle XIX. yy.ın sonundan itibaren inşa edilen evlerde görülmektedir⁵⁵⁷. O zamana kadar ise, genellikle sokağa açılan cephenin sağır tutularak sokakla bağlantısı olmayan duvar şeklinde yapıldığı ve pencereleri daha çok bahçe tarafında bulunan evlerin inşa edildiği bilinmektedir⁵⁵⁸. Yapının, XIX. yy.ın başlarında inşa edildiğine bakılırsa, XIX. yy.ın ikinci yarısından sonraki iki yönde uzanan, sokak tarafındaki arka cephesinde çok sayıda penceresi ve bazen de balkonlu bulunan yeni tip evlerin⁵⁵⁹ ilk örneklerinden olduğunu söyleyebiliriz. Kapı ve pencerelerin üzerinde görülen tuğla ile gerçekleştirilmiş basık formlu kemerler, kuzey cepheye bir hareketlilik katmaktadır

Evin çıkmaz sokağa bakan batı cephesi, arazinin eğiminden dolayı daha alçakta yer almaktadır (Çiz. 51). Bu cephede ikisi küçük ve dördü büyük dikdörtgen formlu altı pencere bulunmaktadır. Alt sıradaki pencereler bugün kapatılmış olup, üst sıranın sağ köşesinde yer alan pencereler, kuzey cephedeki gibi tuğla örgülü ve basık kemerlidir. Cephe duvarları köşelerde üç sıra tuğla ve bir sıra kesme taş şeklinde almaşık duvar örgüsüne sahiptir. Bu örgü şekli Azerbaycan'da, özellikle Gence şehrinde, XII. yy.dan itibaren çok sık olarak kullanıldığından dolayı, Gence örgüsü olarak da bilinmektedir⁵⁶⁰. Bu cepheden bakıldığında, güney cephenin 1 m.lik bir çıkma yaptığı görülmektedir.

⁵⁵⁷ Ş. Fatullaev, (1960): *Gorodskoy Jiloy Dom Nukhi v Kontse XIX Naçale XX v. İzdatelstvo A. N. Azerbaydjanskoj SSR*, Bakı: s. 142.

⁵⁵⁸ Fatullaev, 1960: 142.

⁵⁵⁹ Salamzade, v.d., 1961: 24.

⁵⁶⁰ K. Memmedzade, (1978): *Azerbaycan'da İnşaat Seneti*. Elm Neşriyatı, Bakı: s. 111.

Evin doğu cephesine gelince, daha önce sağır duvardan oluştuğu söylenen bu cepheye bugün “şüşebent” veya “aynebent” denilen camekanlı bir bölüm eklenerek, bir de iki kanatlı ahşap kapı konulmuştur.

Eve esas girişin bulunduğu güney cephede, zemin kattan üst örtüye kadar önemli değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Burada da, yine kuzey cephede olduğu gibi, altısı alt ve altısı da üst katta olmak üzere toplam 12 dikdörtgen formulu ve tuğladan basık kemerli pencereyle alt katta bir ahşap kanatlı kapı bulunmakta idi (Çiz. 52), (Res. 285). Ancak, evde yapılan onarımlardan birinde, çıkmanın altındaki alt kat kapısı ortadan kaldırılmış ve güney cephenin doğu tarafındaki birinci kat odaları birleştirilerek Tokana⁵⁶¹ya dönüştürülmüştür. Şeki’de “Altıaçık” olarak adlandırılan bu mekanın güney cephesi açık, diğer cepheleri ise kapalıdır. Burasının “altıaçık” olarak adlandırılmasının nedeni de, alt kata bitişik olan veya avlu içerisindeki bir köşede yer alan bu bölmenin bir cephesinin mutlaka açık olmasıdır. Evin “altıaçığa” bitişik olan birinci kattaki diğer odaları ise güney batı doğrultusunda dizilmiştir.

Yerden 2.50 m. yükseklikte bulunan ikinci kattaki çıkmalı bölüme giriş, güneybatı yönündeki altı basamaklı demir merdivenden sağlanmıştır. Yüksekliği 1.95 m. ve genişliği 0,80 m. olan ahşap kanatlı kapıdan girilen ilk bölüm, avlu ve içerideki odalarla giriş – çıkışı sağlayan, evin en çok kullanılan bölümüdür. Anadolu – Türk evlerinde “sofa” olarak adlandırılan bu bölümde içerideki odalara girişi sağlayan, yüksekliği 1.92 m. ve genişliği 0.86 m. olan, iki kanatlı ahşap bir kapı ile yüksekliği 1.57 m. ve genişliği 0.95 m. olan bir de düşey dikdörtgen formulu pencere bulunmaktadır. Ön tarafı camekanlı olan “dış sofanın” kuzeyinde iki oda bulunmaktadır. Bu odalardan ilkinde, daha önce “buharı”, iki kapaksız dolap nişi ve iki yüklüğün bulunduğu, ancak bugün üzerlerinin tuğla ile örülerek kapatıldığı söylenmektedir. Oda içerisinde bulunan bu mimari öğelerden sadece, 1.36 m. yüksekliğinde ve 0,85 m. genişliğinde, dikdörtgen kesitli bir niş günümüze özgün olarak ulaşabilmiştir (Res. 286). Aynı odanın tavanında, ahşap direkler arasında dikkatli bakıldığında belli olan ve bugün üzeri boya ile kapatılan bütün tavan yüzeyine yazılmış kitabeler görülmektedir. Bunlardan sadece direklerden ikisinin arasında bulunan ve

⁵⁶¹ Kış odası, mutfak ve depo olarak kullanılan mekana genel olarak verilen addır; V. İmamoğlu, (1992): *Geleneksel Kayseri Evleri*, Türkiye Halk Bankası Yayınları, Ankara: s. 49.

yapının inşa tarihini gösteren küçük bir kısım boyanmamıştır (Res. 287-288). Bu odanın kuzey batısında, 1,52 m. yüksekliği ve 0,85 m. genişliği olan, küçük ahşap kanatlı bir kapıdan ikinci odaya giriliyor.

İkinci odada yine duvar içerisinde yer alan ve bugün tuğlayla örülerek kapatıldığı söylenen bir “buharı” ve iki dolap ile 0,50 x 0,50 m. ölçülerinde kare formu niş ve üzerinde tavandan 0,70 m. aşağıda bulunan bir raf yer almaktadır. Ayrıca oda içerisinde, dikdörtgen formu ve yüksekliği 1,57 m. ile genişliği 0,95 m. olan iki büyük ve yüksekliği 0,50 m. ile genişliği 1,0 m. olan bir de küçük pencere bulunmaktadır. Bu odanın da ahşap tavanındaki yazıtlar boyanarak üzerleri tamamen kapatılmıştır (Res. 289).

Pencereleri taçlandıran tuğladan basık kemerler, ahşap tavan direkleri üzerindeki oymalar ve bu direkler arasındaki;

الله محمد أبوبكر عمر عثمان على ١٢٤٠

“Allah, Muhammed, Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali – H.1240” yazılı kitabeyi çevreleyen madalyon altındaki hanımeli bitki motifi, yapının ilk durumundan günümüze ulaşan süsleme unsurlarıdır (Res. 288).

Birinci odadaki tavan arasında bulunan kitabeden 1824 yılında inşa edildiği anlaşılan Ev, yapılan değişiklikler ve yanlış onarımlar sonucu özgünlüğünü tamamen kaybetmiştir. 1970’li yıllarda şimdiki ev sahibinin dedesi Soltan Şihaliyev’in zamanında, yenilik yapma düşüncesiyle gerçekleştirdikleri onarım sırasında; evin güney cephesindeki çıkmalı bölümde şimdiki camekanların yerinde bulunan, ceviz ağacından yapılmış vitray şebekeli pencereler ve ikinci kata çıkılan ahşap merdivenler yerinden çıkarılarak dışarıya satılmış, onların yerine ise bugünkü basit camekanlı bir bölüm ile demir merdivenler yapılmıştır.

Katalog No: 3

Eserin Adı: Hacı Kadir'in Evi

Çizim No: 53 – 58

Resim No: 290 – 306

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: Var.

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Yukarı Baş Mah., 1. Rayon, A. Hakverdiyev Sok., No: 5, Merkez – Şeki /
Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Hacı Kadir'in Evi, Şeki'nin 1. Rayon olarak adlandırılan bölgesinde ve yine A. Hakverdiyev sokağı, no: 5'te yer almaktadır (Çiz. 53), (Res. 290), (Harita 10).

Hacı Kadir'in evi ile ilgili yapılmış olan çalışmalara rastlanılmamakla birlikte, S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun söz konusu çalışmalarında⁵⁶² 1. Rayon'un tanınmış ailesi olan Hacı Kadirler soyundan kısaca bahsedilmiştir.

Hacı Şıhalibeyovlar Evi'nin 50 m. yukarısında yerleşen Hacı Kadir'in Evi, kare bir avlu içerisinde yer almaktadır. Kuzey cephesi A. Hakverdiyev sokağına bakan ev, "dış sofalı"⁵⁶³ evlerdendir. Kuzey –güney yönünde uzanan odaları ile tek katlı ve dikdörtgen planlı olan ev, kırma çatılıdır. Evde bugün Hacı Kadir'in soyundan olan üç aile oturuyor. Bu yüzden evi genişletmek amacıyla bazı bölümlerine eklemeler yapılmış ve ev bir takım değişikliklere uğratılmıştır.

Bu ailelerden ilki, evin batı yönündeki kesiminde oturuyor. Burası, evin diğer ucundan aradaki tuğla örgülü bir duvarla ayrılarak, ikinci bir ev haline getirilmiştir. Bu evin güney doğu ucuna bir bölüm daha eklenerek ev, bugün Akşehir'de de çok fazla

⁵⁶² Behareddin gızı, 2004.

⁵⁶³ Eldem, 1984: 18.

örnekleri bulunan⁵⁶⁴ “dış sofalı” ve “L” şemalı bir plan almıştır. “Dış sofanın” altı ise camekanlı bir bölümle kapatılarak, kış odası ve aynı zamanda kilere dönüştürülmüştür (Çiz. 54), (Res. 291).

Evin bulunduğu avluya, kuzey cephedeki, yüksekliği 2.25 m. ve genişliği 2.95 m olan iki kanatlı demir bir kapıyla girilmektedir. Evin planlamasında arsanın büyük kısmının eve ayrıldığı, geri kalan kısmının ise bahçeye dönüştürüldüğü görülmektedir. Bahçe, Şeki evlerinin hemen hepsinde vardır. Ayrıca, Bursa evlerinde görülen; bahçenin arka plana, ön plana ve yan plana alınması ile evlerin arsa üzerindeki durumu⁵⁶⁵ dışında, Şeki evlerinde bahçe ve evin karşılıklı yerleştirildiği de görülmektedir. Hacı Kadir’in evinde de, bina arsanın sokak kısmına oturtulmuş olup, ev, bahçe ile karşılıklıdır.

“Gec” harcı kullanılarak temel duvarı 0.70 m. kadar moloz taş üzeri ise kerpiçle örülen yapı, içten ve dıştan toprak – saman karışımı bir harçla sıvanmıştır. “Gec” harcı, kil ve saman karışımı ile özellikle 250 – 300 derecede pişirildiği zaman çok daha dayanıklı olan bir harç türüdür⁵⁶⁶. Horasan’da bu harca elenmiş tuğla⁵⁶⁷, kiremit ve kömür tozu ile kireç karıştırılarak⁵⁶⁸ Horasan harcı olarak bilinen harç elde ediliyordu. Kerpiç, Şeki evlerinde moloz taştan sonra en çok kullanılan inşaat malzemesidir. Toprak, saman ve su karışımının yoğrulduktan sonra, belli kalıplarda kesilerek kurutulmasıyla elde ediliyor⁵⁶⁹. Evin kapı ve pencerelerinde ahşap, kırma çatı üzerinde ise Marsilya kiremidi kullanılmıştır. Ayrıca güney cephe ile bu cepheye sonradan ilave edilen “L” şemalı güney batı bölmesinin üzeri, Şeki’de son dönemlerde inşa edilen evlerin örtüsünde kullanılan demir levhalarla kapatılmıştır.

Eve giriş güney cepheden olup, bugün bu cephede önemli değişiklikler yapılmıştır. Yüksekliği 2.20 m. olan zemin kat, daha sonradan yapılan camekanlı bölümle kapatılarak, hem kış odası hem de kiler olarak kullanılmaktadır. Bugün salon olarak kullanılan, demir ve yuvarlak kolonlar üzerine sonradan inşa edilen “L” şemalı bölümde de, tarihi değere sahip herhangi bir mimari öge bulunmamaktadır. Evin esas

⁵⁶⁴ Gençer, 1995: 6.

⁵⁶⁵ L. Tomsu, (1950): *Bursa Evleri*, İ. T. Ü. Mimarlık Fak. Yayınları, İstanbul: s. 24.

⁵⁶⁶ Memmedzade, 1978: 17.

⁵⁶⁷ Memmedzade, 1978: 17.

⁵⁶⁸ Sözen, v.d., 1999: 106.

⁵⁶⁹ Nesirli, 1975: 168.

kısmı ise güney cepheye bakan “dış sofa” ile onun arkasında yan yana dizilen iki odadan ibarettir. “Dış sofaya” giriş yeri “L” planlı güney doğudaki bölümden, 14 basamaklı demir bir merdivenle çıkılarak yüksekliği 2.25 m. ve genişliği 0.90 m.lik ahşap kanatlı bir kapıdan sağlanmıştır (Res. 292).

Evin güney cephesini oluşturan “dış sofada” önemli ölçüde değişiklikler yapılmıştır. “Sofanın” batı duvarında bulunan “buharı” tuğlayla örülmüş olup, üzeri “sincirle” sıvanarak kapatılmıştır. “Sincir”, sadece Şeki’ye has bir harç türüdür. Bu harç, beyaz toprak, elenmiş saman ve suyla karıştırılarak elde ediliyor. Çoğu zaman üç kat bazen ise iki kat ve 0.1 – 0.3 m. kalınlığında sürülen “sincir harcı⁵⁷⁰”, toprak ve saman karışımı sıva harcının üzerine sürülüyor. Döşemesi ahşap olan “dış sofanın” tavanı, sonradan yapılan demir levhalarla örtülmüştür (Res. 293). Odaların “dış sofaya” bakan kapı ve pencere söveleri de sonradan yapılmış ahşap çerçeve içerisine alınmıştır. Osmanlı Mimarisinde özellikle İstanbul’un fethinden önce sıkça kullanılan, Bursa kemeri olarak adlandırılan ve bu yapıda da, kapı ve pencere üzerlerini taçlandıran bu kemerler böylece görünümünü yitirmiştir (Res. 294). “Dış sofanın” arkasında yan yana dizilen iki oda bulunmaktadır. Baş tarafta bulunan ilk odaya, yüksekliği 2.25 m. ve genişliği 0.95 m. ölçülerinde ahşap kanatlı bir kapıdan giriliyor.

“Sincirle” sıvanan bu oda da, tavadan 0.70 m. aşağıda odanın dört bir tarafını çevreleyen sergen görülmektedir (Res. 295). Odanın batı duvarında tam ortada yüksekliği 1.20 m. ve genişliği 0.70 m. olan dikdörtgen formlu iki raflı ve kapaklı ahşap bir dolap ile, yüksekliği 1.80 m. ve genişliği 0.90 m. olan dikdörtgen formlu bir yüklük bulunmaktadır.

İkinci oda da ilk oda gibi düzenlenmiştir (Res. 296). Burada da batı duvarda tam ortada yüksekliği 1.65 m. ve genişliği 0.90 m. ölçülerinde, iki raflı dikdörtgen formlu ahşap kapaklı dolap ve yüksekliği 1.80 m. ve genişliği 0.90 m. olan dikdörtgen formlu yüklük yer almaktadır. Ancak bu odadaki dolap diğerinden daha büyük olup, alt rafı da daha yüksektir. Ayrıca bu odada yüklüğün hemen sağında, yüksekliği 0.55 m. ve genişliği 0.35 m. olan ahşap küçük bir dolap daha vardır.

⁵⁷⁰ Nesirli, 1975: 208.

Hacı Kadir'in soyundan olan diğerk iki aile, evin tuğla örgümlü duvarla bölünen öteki kısmında yaşıyor (Res. 297). Bahçe ile karşılıklı olan evin bu kısmında da bazı değışikliklerin yapıldığı görölmektedir.

Evin ikinci aileye ait olan kısmının zemin katı, bugün mutfak ve kiler olarak kullanılmaktadır (Çiz. 55). Üst kata, güneydeki 14 basamaklı demir bir merdivenden çıkılmaktadır (Çiz. 56-57). Günümüzde camekanlı bölüme dönüştürölen "dış sofanın" önü daha önce açıktı. İçeriden "sincirle" sıvanarak daha sonra boyanan "dış sofanın", kapı ve pencereleri ile döşeme ve tavanı ahşaptır (Res. 298). Tavanın 1.10 m. aşağısında bulunan sergen, odayı dört taraftan çevrelemektedir. Burada da "dış sofanın" hemen arkasında yan yana iki oda bulunmaktadır.

Odalardan ilkiner yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 0.85 m. olan iki kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmıştır (Çiz. 56). "Dış sofaya" bakan ve yüksekliği 1.40 m. ve genişliği 0.80 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu tek penceresi bulunan odanın batı duvarında bugün üzeri örölerek kapatılan bir "buharı" olduğu söylenilmektedir.

Yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 0.85 m. olan iki kanatlı ahşap ile yüksekliği 1.40 m. ve genişliği 0.80 m. ölçülerinde iki dikdörtgen formlu penceresi olan diğerk odada, şimdiki durumda herhangi bir mimari öğeye rastlanılmamakla birlikte bu odanın da doğu duvarında bir "buharı" ile iki duvar dolabının olduğu ev sahibi tarafından ifade edilmiştir.

Evin güney batı ucuna bitişik olarak demir ve yuvarlak kolonlar üzerine yapılan üst kattaki camekanlı bölüm ve bu bölümün kuzey doğusundaki oda ile zemin katta mutfak olarak kullanılan bir oda, üçüncü aileye aittir (Çiz. 55-58), (Res. 299). Ayrıca, camekanlı bölümün altındaki boşluğun da bu aile tarafından yazın mutfak olarak kullanıldığı görölmektedir. Üçüncü aileye ait olan esas bölüme, güney doğuda bulunan 13 basamaklı demir bir merdivenden çıkılmaktadır. Yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 1.10 m. ölçülerindeki kapıdan, "dış sofa" konumunda olan camekanlı bölüme girilmektedir. "Dış sofa" ve bütün oda duvarları, toprak ve saman karışımı sıva üzerine "sincir" harcı ile sıvanarak daha sonra boyanmıştır (Res. 300). "Dış sofa" ve odaların döşeme ve tavanı ahşaptır. "Dış sofanın" arkasındaki odanın üç penceresi ile bir kapısı "sofa"

tarafadır. Odanın “dış sofa’ya” bakan tarafındaki, yüksekliği 1.80 m. ve genişliği 0.95 m. olan üç basık kemerli dikdörtgen formlu düşey pencere ile yüksekliği 2.15 m. ve genişliği 1.15 m. olan basık kemerli iki kanatlı ahşap bir kapı, yukarıdan yuvarlak kemer formlu silmelerle çevrilmiştir. “Dış sofanın” arkasındaki odaya da, bu kapıdan girmektedir. Oda içerisinde güney duvarda yine aynı ölçülerde, yükseklikleri 1.80 m. ve genişlikleri 0.95 m. olan iki basık kemerli dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Pencerelerin hepsi içeriden yükseklikleri 2.70 m. ile genişlikleri 1.50 m. olan ve üzeri Bursa kemeri şeklinde bir niş içerisine yerleştirilmiştir (Res. 301). Güney cephedeki iki pencere dışarıdan basık kemerli ve dikdörtgen formludur. Odanın doğu duvarında da yine Bursa kemeri ile sınırlandırılmış ve bugün önleri mobilya ile kapatılmış olan kapaksız ve dikdörtgen formlu üç duvar içi dolap bulunmaktadır (Res. 302). Odanın kuzey duvarının tam ortasında davlumbazı ahşap bir levhayla çivilenerek kapatılan bir “buharı” yer almaktadır (Res. 303). Alçıdan yapılan ve bazı iç kısımlarında ahşabın da kullanıldığı görülen “buharı”, kenarları lalelerle süslenmiş ve iç içe geçmiş üç dilimli kemerin oturduğu sade başlıklı ve sekizgen sütunla sınırlandırılmıştır. Kemerin içerisindeki ahşap levha üzerinde, Kalem Suresi’nin 68 / 51 Ayeti olan;

وان يكا دالذ ين كفر وا ليز لقو نك با بصا رهم
 اما سمعو اا نكفر ويقو لون انه لمجنون وما
 حمو الا نكر للعا لمين ما شا الله الا حول والا
 قوت الابا لله العلى العظيم ١٣٣٢

“*Ve in yekâdüllezine keferû leyuzlikûneke biebsarihim lemmâ semiuzzikre ve yekûlûne innehû le mecnûn, vemâ hüve illâ zikrun lilâlemin. Mâşâllah lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azim, H. 1332 / M. 1914*” yazılıdır (Res. 304).

“*Kafirler zikri işittiklerinde ona mecnun derler ve neredeyse onu gözleriyle helâk etmek isterler. Hâlbuki, Kuran bütün âlemler için öğütten başka bir şey değil. Allah’ın dilediği olur, bütün güç ve kuvvet, şâni yüce olan Allah’ındır. H. 1332 / M. 1914*”

Kitabenin altında ahşap levhanın ayakları ile çerçevesiyle ve alçıdan yapılan yan yana üç kaş kemerli gözenek görülmektedir. Gözeneklerin hemen altında, Bursa

kemerinin içerisinde yine kenarları laleli ve iç içe geçmiş üç dilimli kemerin oturduğu sade başlıklı ve sekizgen gövdeli sütüncü gelmektedir. “Buharı”, iç içe geçmiş sivri kemer formu sövelerin çevrelediği kaş kemerli davlumbazla son bulmaktadır.

Oda duvarlarında çok sade kalemî süslemeler görülüyor. Tavan ile duvarın en üstündeki içbükey kısmında, birbirine bağlanmış tersine “S” kıvrımları ile döşemeden 0.70 m. yükseklikte ve 0.20 m. genişlikte, içerisinde gül motifi olan şerit odayı dört bir taraftan çevrelemektedir. Ayrıca yine duvarlarda, kalemî süsleme olarak Bursa kemeri motifi görülmektedir. Odanın ahşap döşeme ve tavanında ise hiçbir süsleme bulunmamaktadır.

Evin güney batısına dışarıdan bitişik olan ve basık kemerle girilen bir bölüm daha vardır. Üçüncü aile tarafından yazın mutfak, kışınsa depo veya kiler olarak kullanılan bölümün ahır olduğu söylenilmektedir (Res. 305). Beşik çatıyla örtülü olan bölümün tam karşısında, kenarları tuğla, yukarısı ise kerpiç üzerine toprak-saman karışımı bir harçla örülen, tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap bir avlu kapısı daha vardır (Res. 306).

İkinci katta yer alan odalardan birindeki “buharı” üzerinde bulunan kitabede, H.1332 / M. 1914 tarihi yazılıdır. Ancak, evde şu an oturan ailelerden biri, Hacı Kadir’in bu evi, yaşamış olduğu 1890’lı yıllarda inşa ettirdiğini söylemektedir. Evin genel özelliklerine bakıldığında da, XIX. yy.’ın ikinci yarısından sonra inşa edildiği aklı gelmektedir. Evin sokağa bakan arka cephesi sağır duvar şeklinde karşımıza çıkıyor. Genellikle XX. yy.’ın başlarından itibaren inşa edilen evlerin iki katlı ve sokağa bakan tarafı başta olmak üzere cephelerine büyük ve çok sayıda pencereler konularak inşa edildiği bilinmektedir⁵⁷¹. Ayrıca ikinci kattaki odada bulunan ocağın yerini, XX. yy.’ın başlarında gömme duvar sobalarının aldığı da belirtilmektedir⁵⁷². Elimizde bulunan bu verilere dayanarak Hacı Kadir’in evini, XIX yy.’ın sonu ile XX. yy.’ın başlarına tarihlendirebiliriz.

⁵⁷¹ Fatullaev, 1960: 147.

⁵⁷² Fatullaev, 1960: 145.

Son yıllara kadar çeşitli bölümlerinde onarım yapılarak değişikliğe uğrayan ev, bugün özgün değildir.

Katalog No: 4

Eserin Adı: Hacı Hasan'ın Evi

Çizim No: 59 – 62

Resim No: 307 – 310

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Genceli Mah., 9. Rayon, T. Halilov Sok., No: 10, Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Hacı Hasan'ın Evi, Genceli mahallesi, T. Halilov sokağı, no: 10'da bulunmaktadır (Çiz. 59), (Res. 307), (Harita 10).

Yapı ile ilgili yayınlanmış olan herhangi bir esere rastlanılmamakla birlikte, S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun eserlerinde⁵⁷³, Genceli mahallesinin tanınmış ve sevilen bir sakini olan Hacı Hasan'ın kişiliği ve yaptığı hayır işleri hakkında kısa bir bilgi yer almaktadır.

Doğu – batı yönünde tek eksen üzerinde yan yana dizilen odaları ve onları çevreleyen “sofa'sı” ile yine “dış sofalı⁵⁷⁴” evlerden olan yapı, dikdörtgen planlı, tek katlı ve kırma çatılıdır (Çiz. 60-61). Büyük bir avlu içerisinde yer alan evin doğu cephesi, T. Halilov sokağına bakmaktadır. Şeki'de “Taçlık” olarak adlandırılan dağ eteğinden, Genceli mahallesine künklerle su getiren Hacı Hasan'ın evinde, bugün onun soyundan gelen bir aile oturmaktadır. Evin bulunduğu avluya giriş, doğu cephedeki, yüksekliği 2.40 m. ve genişliği 2.30 m . olan iki kanatlı, kareye yakın demir bir kapıdan sağlanmıştır. Girişin hemen karşısında bahçe onun arkasında ise ev yer almaktadır. Bahçe evi hem de güney ve batıdan çevrelemektedir.

⁵⁷³ Behareddin gızı, 2004.

⁵⁷⁴ Eldem, 1984: 18.

Kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen yapının, bazı yerlerinde tuğlanın da kullanıldığı görülmektedir. Kireç harcıyla örülen evin döşeme, tavan, kapı ve pencerelerinde ahşap kullanılmıştır. Ayrıca, “dış sofanın” örtüsünü taşıyan dairesel formlu sütunlarda ahşaptır. Evin üzeri Marsilya kiremidi ile örtülmüştür.

Eve giriş iki cepheden sağlanmıştır. Bu cephelerden biri doğu cephesi olup, bu cephenin güney doğu ucundaki yedi basamaklı taş bir merdivenden çıkılarak, yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 1.00 m. olan iki kanatlı ahşap kapıdan, küçük bir dehlize girilmektedir. Burası aynı zamanda pabuçluk olarak da kullanılmaktadır. Dehlizin tam karşısında mutfak, kuzeyinde ise “dış sofa” bulunmaktadır. Dehlizin hemen sağında ve yüksekliği 2.10 m. ile genişliği 1.00 m. olan iki kanatlı ahşap kapıdan girilen “dış sofa” “sincirle” sıvanarak boyanmıştır. Döşeme ve tavanı ahşap olan “dış sofanın”, ön cephesi açık bırakılmıştır (Çiz. 62). “Sofanın” tavanını ön cephede, döşemeden 0.50 m. yükseklikte ahşap korkuluğa oturtulan sade başlıklı ve dairesel formlu altı adet ahşap sütun taşımaktadır. “Dış sofanın” arkasında yan yana dizilen odalardan ilkinde, yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 1.00 m. olan iki kanatlı ahşap bir kapıyla girilmektedir.

“Sincirle” sıvanarak boyanan birinci odanın kuzey duvarında, bugün tuğlayla örülerek kapanan bir “buharı” yeri belli olmaktadır. Ayrıca güney duvarda tam ortada yüksekliği 2.20 m. ve genişliği 1.20 m. olan dikdörtgen formlu pencere ile onun her iki yanında yine aynı ölçülerde dikdörtgen formlu iki yüklük bulunmaktadır (Res. 308). Ortadaki pencere ve kenarlardaki yüklüklerin yukarısında, yükseklikleri 0.40 m. ve genişlikleri 1.25 m. olan üç dikdörtgen formlu raf yer almaktadır. Aynı odanın batı duvarında da yine yükseklikleri 2.20 m. ve genişlikleri 1.20 m. olan iki dikdörtgen formlu pencere vardır. Bu odanın karşısındaki diğer odaya da, yüksekliği 2.10 m. ile genişliği 1.00 m. olan iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir.

İkinci oda da, yine “sincirle” sıvandıktan sonra boyanmıştır. Odanın güney duvarında yüksekliği 1.25 m. ve genişliği 1.10 m. olan iki dikdörtgen formlu pencere ile aynı ölçülerde dikdörtgen formlu bir yüklük yer almaktadır (Res. 309). Onların yukarısında da, yüksekliği 0.40 m. ve genişliği 1.25 m. olan iki duvar içi raf bulunmaktadır. Odanın doğu duvarında yükseklikleri 1.70 m. ve genişlikleri 1.35 m. olan iki dikdörtgen formlu pencere daha vardır.

“Dış sofanın” tam karşısında bugün aynı zamanda depo olarak da kullanılan yine “sofa” konumunda bir bölme daha vardır (Res. 310). Yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 1.00 m. ölçülerinde iki kanatlı ahşap bir kapıdan girilen “sofanın” da “sincirle” sıvanarak boyandığı görülmektedir. “Sofanın” kuzey duvarında dört ve batı duvarında bir adet olmak üzere, yükseklikleri 1.25 m. ve genişlikleri 1.10 m. olan, beş adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Ayrıca doğu duvarında, yüksekliği 1.00 m. ve genişliği 0.50 m. olan raf ve onun hemen yanında sonradan tuğla ile örülerek kapatılan bir “buharı” yeri görülmektedir. Doğu duvarın karşısında, eve batı cepheden girişi sağlayan, yüksekliği 2.75 m. ve genişliği 1.35 m. ölçülerinde, iki kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır.

Evin hiçbir yerinde süsleme görülmemektedir.

Bugün birinci oda ve “dış sofada”, tuğlayla örülerek üzeri kapatılan duvar içi “buharılar” ile ev sahipleri tarafından şu an kullanılan dolap ve raflar gibi bir takım mimari öğeler, özellikle XVIII. – XIX. yy. evlerinde bulunuyordu⁵⁷⁵. XX. yy.ın başlarına gelindiğinde ise duvar içi ocakların yerini demir gömme sobalar, dolap ve rafların yerini ise mobilyaların aldığı bilinmektedir⁵⁷⁶. Ayrıca, evde şuanda yaşayan aile, evin ilk sahiplerinin üçüncü kuşaktan torunlarıdır. Kısacası, evin inşasının kabaca XIX. yy.ın ikinci yarısında gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Ev sahipleri tarafından farklı dönemlerde onarılan yapı özgünlüğünü kaybetmiştir.

⁵⁷⁵ Salamzade, v.d., 1961: 107.

⁵⁷⁶ Fatullaev, 1960: 147.

Katalog No: 5

Eserin Adı: Hacı Resul'un Evi

Çizim No: 63 – 69

Resim No: 311 – 329

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: Var.

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: F. H. Hoyski Sokak 4, No: 2., Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Eylül 2004

Hacı Resul'un Evi şehrin merkezinde, F. H. Hoyski sokağı no: 4'te bulunmaktadır (Çiz. 63), (Harita 10).

Evle ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, M. Nesirli'nin "Azerbaycan'ın, Şeki – Zagatala Bölgelerindeki Evler" isimli kitabında⁵⁷⁷ Hacı Resul'un evi hakkında genel bilgiler verilmektedir. Söz konusu çalışmada evin bir planı yayınlanmıştır.

Dikdörtgen planlı büyük bir avlunun kuzeyinde yer alan evin, batı cephesi çıkmaz sokağa, kuzey cephesi ise F. H. Hoyski sokağına bakmaktadır.

Kuzey – güney yönünde tek eksen üzerinde dizilen odaları ve "dış sofa"sı ile "çok odalı dış sofalı"⁵⁷⁸ evlerden olan yapı; dikdörtgen planlı, iki katlı ve kırma çatılıdır (Çiz. 64-66). Yapıldığı dönemlerde hem ev hem de ipek imalathanesi olarak kullanılan evin, bugün büyük bir kısmı 18 no'lu Şehir Çocuk Yuvası olarak kullanılmaktadır. Evin içerisine giremediğimiz güney batı köşesindeki diğer kısmında ise bir aile oturmaktadır. Ayrıca, bir zamanlar ipek imalathanesi olarak kullanılan ve odalara arka taraftan bitişik olarak inşa edilen kuzey cephedeki imalathane de, bugün kapalı olduğu için

⁵⁷⁷ Nesirli, 1975.

⁵⁷⁸ Gençler, 1995: 6.

girilememiştir. Evin bazı kısımlarında ve özellikle güney cephesinde bir takım değişiklikler yapılmıştır.

Kaba yonu ve moloz taş ile tuğla malzemenin kireç harcıyla örülerek inşa edildiği yapının; döşeme, tavan, kapı ve pencere ile merdivenlerinde ahşap kullanılmıştır. Evin üzeri, kırma çatı üzerine dizilmiş Marsilya kiremidi ile örtülmüştür. İçeriden kil ve saman karışımı ile sıvanan duvarlar sonradan boyanmıştır. Ayrıca, evin güney cephe duvarları dıştan kireçle badanalıdır.

Evin, kaba yonu ve moloz taşla örülen doğu cephesi sağır duvar şeklinde karşımıza çıkıyor. Bu cephede kapı ve pencere gibi herhangi bir açıklık bulunmamaktadır.

F. H. Hoyski sokağına bakan kuzey cephe de, yine kaba yonu ve moloz taşla inşa edilmiştir (Çiz. 67). Cephede, ikinci kat odalarının arkasında bulunan ve bir zamanlar evin imalathanesi olan bölmenin rahat ışık alabilmesi için yapılmış 14 adet basık kemerli ve dikdörtgen formlu düşey pencere ile alt katta bugün kullanılmayan iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır. Günümüzde kapalı tutulan imalathanenin hem de ön cephesi sayılan kuzey cephede, herhangi bir süslemeye rastlanılmamaktadır.

Çıkmaz sokağa bakan batı cephede, eve girişi sağlayan üç kapı yer almaktadır (Çiz. 68). Tuğladan basık kemerli iki kanatlı ahşap kapı ile yine ahşaptan yapılmış ve Kuzulu Kapı olarak adlandırılan üç kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan, cephenin kuzey bölümünde yer alan ve diğerlerine göre daha küçük olanı, bugün kullanılmamaktadır. Cephenin güney tarafında yan yana dizilen diğer iki kapıdan biri, tuğla örgülü olup sonradan yapılmıştır (Res. 311). Bu kapının hemen yanında, Orta Anadolu'da ve Muğla çevresinde bugün çok fazla örnekleri görülen Kuzulu Kapı⁵⁷⁹ genellikle; iki büyük kanat ve bu kanatların birinin üzerinde bir insanın geçebileceği büyüklükte başka bir kanattan oluşmaktadır (312-313). Bu tipteki kapılar, son dönemlere kadar Şeki'de inşa edilen evlerdeki demir kanatlı kapıların ön örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzulu Kapının üstündeki ahşap hatılın hemen solunda, demir levha içerisinde, Kiril harfleriyle "Çıkmaz sokak 4 ev No: 2", kapının sol kanadının üzerinde ise daha sonraları konulan

⁵⁷⁹ E. Aladağ, (1991): *Muğla Evleri*, Dizayn Ofset, Muğla: s. 44.

ve yine Kiril harfleriyle “18 no’lu Çocuk Yuvası” yazıları okunmaktadır. Yine aynı cephede alt katta, basık kemerli ve tuğla ile çerçevelenmiş 0.40 x 0.40 ölçülerinde kare bir pencere ile üst katta tuğladan basık kemerli altı düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Res. 314). Birinci katı, kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen cephenin ikinci katı, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile örülmüştür. Cephenin köşesi de yine Azerbaycan’da “Gence örgüsü” olarak bilinen, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile yerden ikinci kata kadar almaşık duvar örgüsüne sahiptir. Kapı ve pencerelerdeki tuğladan basık kemerler, batı cepheye bir hareketlilik katmaktadır. Cephede yan yana dizilen kapılardan dar bir avluya giriliyor. Avlunun güneyine bahçe kuzeyine ise ev yerleştirilmiştir.

Günümüzde eve girişin sağlandığı güney cephe bazı değişikliklere uğramıştır (Çiz. 69), (Res. 315-316). Cephenin batı ucunda, dairesel demir kolonlar üzerine yapılmış camekanlı bölüm ile bu bölüme çıkmak için dışarıdan konulan dokuz basamaklı ahşap merdiven, bu değişikliğin en belirgin örneğidir. Günümüzde ikiye bölünerek kullanılan evin güney cephesinde, birinci kata girişi sağlayan, belli aralıklarla sıralanmış, tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı altı adet ahşap kapı bulunmaktadır. Ayrıca bu cephede, yine tuğladan basık kemerli sekiz dikdörtgen formlu pencere görülmektedir. Bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla örülmüş olan bu cepheye kireçle badana yapılmış ve böylece almaşık duvar örgüsü ile kapı ve pencere üzerlerindeki basık kemerleri oluşturan düşey tuğlaların üzerleri tamamen kapatılmıştır.

Birinci katta, bugün dördü güney batı köşedeki aile tarafından kullanılan toplam 10 oda bulunmaktadır (Res. 317-318). Bu odalardan ilki, batı cepheye de kapısı olan ve günümüzde kullanılmayan ahır’dır. Bitlis evlerinde olduğu gibi, Şeki’de de “Tavla” veya “Tövle” olarak adlandırılan ahırın,⁵⁸⁰ yerden yüksekliği 2.30 m. olup, döşemesi taştır⁵⁸¹. “Tavla’nın” batı cepheye küçük bir penceresi, mutfağa ise içeriden açılan bir kapısı vardır. Mutfak “Tavlanın” hemen yanında yer alıyor. Mutfaka dışarıdan giriş, yüksekliği 1.85 m. ve genişliği 0.75 m. olan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmıştır. Mutfağın yanındaki diğer iki odanın, bir zamanlar ipek kozaları

⁵⁸⁰ Y. Sayan, Ş. Öztürk, (2001): *Bitlis Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: s. 45.

⁵⁸¹ Nesirli, 1975: 122.

yetiştirmek ve kumaş saklamak için kullanıldığı söylenilmektedir⁵⁸². Bu odaların biri önde, diğerı ise onun arkasındadır. Mutfağın döşeme ve tavanı ahşap, odaların ise döşemesi kireç- kum karışımı, tavanları ise ahşaptır. “Tavla” ve mutfağın güney cepheye bir, ön taraftaki odanın ise iki adet olmak üzere, yüksekliği 1.55 m. ve genişliği 0.75 m. ölçülerinde toplam dört basık kemerli ve dikdörtgen formlu pencereleri bulunmaktadır. Mutfak ve odaların yerden yükseklikleri 2.30 m.dir⁵⁸³. Evin çocuk yuvasına dönüştürülen kısmındaki diğer odalar da, kil – saman karışımı harç ile sıvanarak boyanmıştır. Döşeme ve tavanı ahşap olan odaların üçünün girişi güney cephe de, yüksekliği 1.85 m. ve genişliği 75 m. olan basık kemerli, iki kanatlı ahşap kapıdan sağlanmıştır. Bu üç odanın her birinin arkasında bulunan ve bugün kapalı tutulan diğer üç odaya ise, her odanın içindeki yüksekliği 1.55 m. ve genişliği 0.70 m. olan yine iki kanatlı ahşap kapılardan girilmektedir. Ön taraftaki odalardan; birinci oda’nın iki, ikinci ve üçüncü odanın ise birer adet güney cepheye bakan, yüksekliği 1.55 m. ve genişliği 0.75 m. ölçülerinde olan, basık kemerli ve dikdörtgen formlu pencereleri vardır. Bu odaların yükseklikleri 2. 30 m., duvar kalınlıkları ise 0.50 m.dir.

İkinci kata çıkış, 10 basamaklı ahşap bir merdivenden sağlanmıştır. Güney cephenin tam ortasında yer alan ve evin doğu ucuna kadar uzanan sahanlık, dairesel formlu ahşap direklerle taşınmaktadır. Merdiven korkuluğu dökme demir şebekelerle bezenmiştir (Res. 317). Sahanlığın karşısındaki, yüksekliği 2.45 m. ve genişliği 1.15 m. olan, iki kanatlı ahşap kapıdan “dış sofaya” girilmektedir. 1.32 m. x 2.68 m. ölçülerindeki “dış sofanın” yüksekliği 3.80 m.dir. Güney duvarı camekanlı olup, diğer duvarları ise kil-saman karışımı bir harçla sıvanarak boyanan “sofanın”, döşeme ve tavanı ahşaptır. Evin ikinci katındaki diğer odaların da döşeme ve tavanı ahşap olup, kil – saman karışımı bir harçla sıvanarak boyanmıştır. “Dış sofada” bugün orijinal olarak günümüze ulaşan herhangi bir mimari öğe görülmemektedir. “Dış sofanın” hemen sağında bulunan ve yüksekliği 2.65 m. ile genişliği 1.30 m. olan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap kapıdan, 6.65 m. x 4.05 m. ölçülerindeki birinci odaya girilmektedir.

İkinci katın birinci oda’sında, güney duvarda, yükseklikleri 1.60 m. ve genişlikleri 0.65 m. olan iki basık kemerli ve düşey dikdörtgen formlu pencereler yer

⁵⁸² Nesirli, 1975: 122.

⁵⁸³ Nesirli, 1975: 122.

almaktadır. Odanın batı duvarında XX. yy.ın başlarından itibaren Şeki evlerinde kullanılan dökme demirden yapılmış gömme soba, kuzey duvarında ise yüksekliği 1.60 m. ve genişliği 0.70 m. olan iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır. Bugün kapalı tutulan bu kapı, arkadaki ipek imalathanesine giriş kapısıdır (Res.319).

Ölçüleri 5.25 m. x 3.75 m. olan ikinci odanın girişi, “dış sofanın” arkasında bulunan ve yüksekliği 2.65 m. ile genişliği 1.30 m. olan yine basık kemerli ve iki kanatlı ahşap kapıyla sağlanmıştır (Res. 320). Odanın güney duvarında, yüksekliği 1.60 m. ve genişliği 0.65 m. olan iki basık kemerli ve dikdörtgen formlu pencere ile kuzey duvarında “buharı” yerine sonradan konulmuş demirden gömme soba yer almaktadır. Soba, dikdörtgen bir niş içerisine yerleştirilmiştir (Res. 321). Nişin kenarları, dik açılı uçları olan yuvarlak kemerin oturduğu sade başlıklı iki sekizgen sütunlu kaval silme ile çevrelenmiştir. Sobanın her iki yanında 0.45 m. x 0.60 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu kapaksız dolap bulunmaktadır. Bu dolaplar, Azerbaycan’ın “Geleneksel Işıklı Evler” grubuna ait olan evlerinin tümünde vardır⁵⁸⁴.

İkinci odanın hemen yanında ve 5.25 m. x 3.75 m. şeklinde aynı ölçülere sahip bir diğer oda, üçüncü odadır. Üçüncü odanın da güney duvarında, yüksekliği 1.60 m. ve genişliği 0.65 m. olan iki basık kemerli ve dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Odanın doğu duvarında, üzeri Bursa kemeri ile taçlandırılmış ve yüksekliği 2.20 m. ile genişliği 1.10 m. olan dikdörtgen formlu ahşap kapaklı ve üç raflı dolap ile onun hemen yanında, yüksekliği 1.40 m. ve genişliği 1.10 m. olan duvar içi niş yer almaktadır (Res. 322-323). Evin kuzey duvarında ise bugün üzeri ahşap levhayla kapanan alçıdan bir “buharı” ile onun her iki yanında yüksekliği 0.70 m. ve genişliği 0.40 m. olan dikdörtgen formlu dolap bulunmaktadır (Res. 324). Bu odada diğer odalardan farklı olarak, tavanın 0.70 m. aşağısında, odayı dört bir taraftan çevreleyen sergen görülmektedir.

Dördüncü odaya, “dış sofanın” solunda ve yüksekliği 2.65 m. ile genişliği 1.30 m. olan basık kemerli iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir (Res. 325). 6.45 m. x 4.25 m. olan odanın doğu duvarında, yüksekliği 1.80 m. ve genişliği 1.10 m. dikdörtgen formlu dolap ve kuzey duvarda bugün kullanılmayan yine alçıdan yapılmış bir “buharı”

⁵⁸⁴ Nesirli, 1975: 123.

görülmektedir (Res. 326). “Buharı”, yerden tavana kadar olan alçı bir çerçeve içerisine alınmıştır. Çerçevenin ilki; üzeri lalelerle taçlandırılmış ve iç içe geçmiş, dik açılı uçları olan yuvarlak kemerin oturduğu ters armudi başlıklı sütüncelerle sınırlandırılmıştır. Bu sütüncelerin içerisinde, yine aynı şeklin tekrarlandığını görüyoruz. Ancak burada farklı olarak, lalelerle taçlandırılmış yuvarlak kemerin içerisinde, bir de yan yana iki kaş kemerli gözenek yerleştirilmiştir. “Buharı”, gözeneklerin altındaki Bursa kemerli niş içerisinde, iç içe geçmiş dik açılı uçları olan sade yuvarlak kemerin oturduğu, kaval silmelerle çevrili davlumbazla son buluyor. Odanın batı ve güney duvarlarında ise yükseklikleri 1.60 m. ve genişlikleri 0.65 m. olan ikişerden toplam dört basık kemerli ve dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Batı duvarda ayrıca, yüksekliği 2.65 m. ile genişliği 1.30 m. olan ve beşinci odaya girişi sağlayan basık kemerli ahşap kanatlı bir kapı bulunmaktadır.

Beşinci odada, güney duvarda iki ve batı duvarda üç tane olmak üzere basık kemerli ve dikdörtgen formlu, yükseklikleri 1.60 m. ve genişlikleri 0.65 m. ölçülerinde, toplam beş pencere görülüyor. Ayrıca odanın; batı duvarında, 0.65 x 0.70 m. ölçülerinde kareye yakın formlu bir niş, doğu duvarında, yüksekliği 2.20 m. ile genişliği 1.10 m. olan, dikdörtgen formlu ahşap kapaklı bir dolap ve kuzey duvarında, günümüze kısmen özgün şekilde ulaşmış alçıdan bir “buharı” yer almaktadır (Res. 327). “Buharının” çevresi, yerden tavana kadar mavi ve kırmızı zemin üzerine rumi kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemelerin bulunduğu dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Çerçeve de, bir biri içerisine işlenmiş üç farklı bezeme görülmektedir. Bunlardan ilki, kaval silmelerin oluşturduğu üç dilimli kemerin oturduğu ters armudi başlıklı sütüncelerdir. Üç dilimli kemer içerisinde, kenarlardan kırmızı şeritin çevrelediği mavi zemin üzerinde, rumi kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Ayrıca, yine kemer içerisinde, yukarıda mavi zemin, onun altında ise kırmızı zeminli bir madalyon içerisine yazılmış olan, ancak bazı kısımlarının kopması ile tam bir anlam ifade etmeyen alt alta iki kitabe bulunmaktadır (Res. 328-329). Madalyonun altında, çerçevenin ikinci bezemesi olan, etrafı mavi zemin üzerine kırmızı lalelerin birleşerek oluşturdukları şeritle çevrili Bursa kemerinin oturduğu ters armudi başlıklı sütünceler görülmektedir. Bursa kemerinin içerisinde, bugün üzerine kartpostal yapıştırılan, kırmızı zemin üzerine işlenmiş aralarında güllerin de bulunduğu rumi kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemeler yer almaktadır. Çerçevenin en sonuncu bezemesi, dik açılı uçları olan, yuvarlak kemerin

oturduğu, yine ters armudi başlıklı sütüncelerdir. Yuvarlak kemerin içerisinde silik durumda bir kitabe görülmektedir. Kitabenin yanları da aşağıya doğru, mavi zemin üzerine rumilerle süslenmiştir. Kemerin ortasında, kaş kemerli davlumbazı olan “buharı” yer almaktadır. Etrafı sıçandışli frizle çevrelenmiş “buharının” dilimli davlumbazı üzerinde de, mavi zemin üzerine işlenen rumi kıvrımlar ile onun üstünde yer alan gül motifleri yer almaktadır.

Odaların hemen arkasında ve kuzey cephe boyunca uzanan, 30.68 m. x 5.52 m. ölçülerinde, bir zamanlar içerisinde ipek dokuma tezgahlarının bulunduğu ipek imalathanesi yer almaktadır. İmalathanenin ışık alabilmesi ve havalandırılması için dışarıya açılan 14 penceresi ile her iki kattan ve dışarıdan girişi sağlayan birer iki kanatlı ahşap kapısı bulunmaktadır.

Ortaçağ'dan itibaren ülkenin ipek merkezi sayılan Şeki'de, bir zamanlar çok sayıda örnekleri görülen, hem ev hem de ipek imalathanesi şeklinde bir arada faaliyet gösteren evler bulunmaktaydı. Günümüze sınırlı sayıda ulaşmış olan bu yapılardan olması bakımından, Hacı Resul'un Evi ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca Ev; XIX yy. evlerinde görülen raf, dolap, ocak v.b. bir takım mimari öğelerin yanında, duvar içi gömme sobaları ve cephelerinde görülen çok sayıda pencereleri ile XX. yy. evlerinin özelliklerini de taşıyan ilginç bir örnektir. Ev, aynı zamanda XIX yy.ın ikinci yarısından itibaren çok sayıda örneklerine rastlanılan “Işıklı Evler⁵⁸⁵” veya “Şüşebentli Evler⁵⁸⁶” grubuna da aittir. İnşa edildiği dönem sonrasında evde bir takım değişiklikler yapılmış, 1915'li yıllarda daha önceleri “sincir'le” sıvanan odalar, kil – saman karışımı bir harçla sıvanarak boyanmıştır⁵⁸⁷. Ayrıca, 1970'li yıllarda, Hacı Resul'un soyundan bir aile tarafından kullanılan evin, sonraki yıllarda büyük bir kısmı Çocuk Yuvasına dönüştürülerek evin özellikle güney cephesine bazı eklemeler yapılmıştır.

Dolayısıyla, XIX yy.ın ikinci yarısından sonra inşa edilen Hacı Resul'un Evi, XX yy.ın başlarından itibaren görmüş olduğu yenilik ve onarımlarla bir takım değişikliklere uğrayarak özgünlüğünü kaybetmiştir.

⁵⁸⁵ Salamzade, v.d., 1961: 98.

⁵⁸⁶ Fatullaev, 1960: 147.

⁵⁸⁷ Nesirli, 1975: 123.

Katalog No: 6

Eserin Adı: Cabbar Dadanov'un Evi

Çizim No: 70 – 76

Resim No: 330 – 344

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Kale Meydanı Altı, 8. Rayon, M. F. Ahundov Cad., No: 4, Merkez – Şeki /
Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ağustos 2004

Dadanov'un Evi, Şeki'nin Yukarı kesiminde, Şeki Kalesi'nin 100 m. aşağısında, 8. Rayon, M. F. Ahundov caddesi, no: 4'te bulunmaktadır (Çiz. 70), (Harita 10).

Yapı ile ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, Ş. Fatullayev'in "Jiliye Doma v Zastroyke Gorodov Azerbaydjana na Rubeje XIX – XX vekov" adlı kitabında⁵⁸⁸, Azerbaycan'da, XIX. – XX. yy.da inşa edilen evler hakkında genel bilgiler verilerek, Dadanov'un evinden kısaca bahsedilmiştir. Çalışmada Dadanov'un evi, XIX yy.ın ortalarından itibaren inşa edilmeğe başlanılan "Şüşebentli Evler" grubuna dahil edilerek, evin doğu cephesinden bir de resim yayınlanmıştır. Bu çalışma dışında, Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi kayıtlarında, evin inşa edildiği döneme ilişkin kısa bilgiler yer almaktadır.

Şehrin hakim bir noktasında, büyük bir avlu içerisinde yer alan ev, kuzeyden çıkmaz sokak, doğudan ise M. F. Ahundov caddesine bakmaktadır. Evin, "Dış sofasının" altında bulunan ve zemin kata açılan giriş kapısı da, M. F. Ahundov caddesine bakan cepheden sağlanmıştır. Arada avlu veya bahçeye girilmeden, direk eve açılan dış kapısı ile Azerbaycan'da örneklerine çok az rastlanılan ve Şeki'de

⁵⁸⁸ Ş. Fatullayev, (1963): *Jiliye Doma v Zastroyke Gorodov Azerbaydjana (na rubeje XIX – XX vekov)*, İzdatelstvo Akademi Nauk Azerbaydjanskoy SSR, Baku.

incelediğimiz evler içerisinde sadece Dadanov'un Evi'nde görülen bu plan tipinin, Anadolu – Türk evlerinde bir çok örneği bulunmaktadır. “Dış sofalı ve iki ucu odalı⁵⁸⁹” evler grubundan olan yapı, “T” planlıdır (Çiz. 71-72).

“İki Sıralı⁵⁹⁰”, “Şüşebentli⁵⁹¹”, “Modern Işıklı⁵⁹²” ve “Dış Sofalı Çok Odalı⁵⁹³” şeklinde de isimlendirebileceğimiz ev, tek katlı ve kırma çatılıdır (Çiz. 73). Arazinin eğiminden dolayı doğu cephesi yüksek, batı cephesi ise daha alçakta yerleşen ev, düzgün bir plan göstermez. Batı cepheye birleştirilerek bu cephe boyu uzanan ahır, banyo ve hela gibi bölümlerin eve eklenmesi ile avlunun kuzey batısına konulan iki kanatlı demir kapı, evde yapılan değişikliğin en belirgin örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Res. 330).

Kaba yonu ve moloz taş ile tuğlanın kireç harcıyla örülerek inşa edildiği yapıda, güney ve kuzey cephelerin, kil-saman karışımı bir harçla dıştan sıvandığı görülmektedir. Bunun dışında, avlunun kuzey batısına sonradan konulan iki kanatlı demir kapının kenarları, “kubik” olarak adlandırılan, beyaz renkli düzgün kesme taş ve çimentoyla örülmüştür. Ayrıca, evin, tavan, döşeme ile kapı ve pencerelerinde ahşap, doğu cephesindeki pencere söveleri ile bunların arasındaki dairesel formlu silmeler alçıdan yapılmıştır. Kırma çatının mahya ve etek kısımları demir levha ile diğer kısımları ise Marsilya kiremidi ile örtülmüştür.

Kaba yonu taşla örülmüş yüksek duvarlarla çevrili avluya giriş, kuzey cephede bugün kullanılmayan ahşap Kuzulu Kapı ile iki kanatlı demir kapıdan ve doğu cephede, kenarları tuğla örgülü ve yine iki kanatlı ahşap bir kapıyla sağlanmıştır. Doğü cephede bulunan tuğladan basık kemerli bu kapı, kenarlarını sınırlandıran tuğla örgü üzerinde, haça benzer bir motifin yukarıya doğru devam ederek, en tepede içerisi boş bırakılmış dairesel bir formla birleşmesinden oluşan geometrik düzenlemeye sahiptir (Res. 331-332). Beş basamaklı taş bir merdivenle çıkılan kapı üzerinde, tuğladan basık kemerin hemen altındaki demir levha içerisinde, Kiril harfleriyle “*Ahundov sokak no: 4*” yazılıdır.

⁵⁸⁹ Eldem, 1984: 18.

⁵⁹⁰ Salamzade, v.d., 1961: 47.

⁵⁹¹ Fatullayev, 1960: 138.

⁵⁹² Nesirli, 1975: 95.

⁵⁹³ Gençer, 1995: 6.

Doğu cephede, iki kanatlı ahşap bir kapı daha vardır. Ancak, bu kapıdan direk eve girilmektedir. Cephelede bu şekilde ikiz kapı kullanımlarının, XIX. yy. sonundan itibaren inşa edilen Antakya evlerinde bir çok örneği bulunmaktadır⁵⁹⁴. Sokağa dikey bir biçimde tasarlanmış “dış sofanın” altındaki zemin kata açılan bu kapının, çitakâri tekniği ile süslendiğini görüyoruz (Res. 333). Dört dış sıralı frizle ikiye ayrılan kapı kanatlarındaki başlıklardan; alttaki, merkezine iki dairesel form yerleştirilen iç içe geçmiş iki çokgen formlu geometrik süsleme ile üst başlıkta uçları dik açılı yuvarlak kemerli iki sıra silmenin tam ortasına işlenmiş geometrik bir motifle bezenmiştir. Üç basamaklı taş bir merdivenle çıkılan bu kapının üzerinde ve tuğladan basık kemerin altındaki demir levha içerisinde, yine Kiril harfleriyle yazılmış; “*C. Dadanov'un Evi, no: 4*” yazısı okunmaktadır. Kapının üstünde, kenarları dökme şebekeli demir bir konsol bulunmaktadır.

Evin doğu cephesi de, zengin bir tuğla işçiliğine sahiptir (Çiz. 74). Kaba yonu ve moloz taşla örülen doğu cephede “dış sofanın” olduğu bölüm, tamamen tuğlayla örülmüştür. “Sofanın” basık kemerli ve düşey dikdörtgen formlu pencere kenarları, pilastır şeklinde öne doğru çıkıntı yapmıştır. Pilastırların üzerinde tuğladan dört çeşit geometrik süsleme görülmektedir. Pilastırların her ikisinde de altta çıkıntılı şeritle çevrili belli aralıklarla tekrarlanan kare formlar, onların üstünde iki şerit, şeritlerin üstünde meandr motifi onun da üzerinde, iç içe iki kare formlu geometrik süslemeler işlenmiştir. Ayrıca, pencere'nin her iki yanında, köşeleri dik açılı yuvarlak kemerli gözenekler, gözeneklerin üstünde ve lentoda ise tesetere dişi formunda saçak bulunmaktadır. Bu saçak, Osmanlı'nın özellikle ilk dönemleri ile Klasik dönem sonrası yapılarında görülmektedir. Doğu cephenin güney ucunda zemin katta; tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap bir kapı ile dikdörtgen formlu pencere, üst katta ise alçı silme ile çevrelenmiş ve yine tuğladan basık kemerli üç adet düşey dikdörtgen formlu pencereler görülmektedir (Res. 335). Bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile almaşık duvarlı pencere aralarındaki, alçıdan gittikçe küçülen dairesel formlu silmeler, cepheye hareketlilik katmaktadır. Doğu cephenin kuzey ucunda ise sadece üst katta, alçı silme ile çevrili tuğladan basık kemerli iki düşey dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır.

⁵⁹⁴ F. Yenişehirlioğlu, F. Müderrisoğlu, S. Alp, (1995): *Mersin Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: s. 130.

Almaşık duvarlı bu pencere aralarında da dairesel formlu alçı silmelerin bulunduğu görülüyor (Çiz. 75). Saçak biçimlenmesinde de, doğu cephe esas alınmıştır. Saçak altı, ahşaptan oyma tekniği ile yapılmış dış sıralı frizle çevrelenmektedir.

Kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen güney cephede yine, köşeler ve pencere araları bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla örülmüş almaşık duvar örgüsüne sahiptir. Bu cephede zemin kattan eve girişi sağlayan, tuğladan basık kemerli bir adet iki kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır. Cephenin üst katında, bir zamanlar balkona açıldığı söylenen tuğladan basık kemerli iki kanatlı ahşap bir kapı ile düşey dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Cephenin, köşelerde kil-saman karışımı ile sıvandığı görülmektedir.

Evin batı cephesi, arazinin eğiminden dolayı daha alçakta yer almaktadır (Çiz. 76), (Res. 336). Bu cephede, tuğladan basık kemerli iki düşey dikdörtgen pencere ile eve giriş – çıkışı sağlayan camekanlı bir bölüm bulunmaktadır. Ahşaptan yapılmış olan bölüm; sade başlıklı ve dairesel planlı altı adet sütun arasında, yerden 0.65 m. yükseklikteki korkuluk üzerindeki dikdörtgen ve kare formlu pencerelerden oluşmaktadır (Res. 337).

Çıkmaz sokağa bakan kuzey cephe, kaba yonu ve moloz taşla örülmüş olup, köşelerde ve pencere aralarında bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla almaşık duvarlıdır. Cephenin zemin katında eve girişi sağlayan ve bugün kullanılmayan tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap bir kapı ile, yine tuğladan basık kemerli düşey dikdörtgen formlu bir pencere, üst katında ise tuğladan basık kemerli altı düşey dikdörtgen pencere görülmektedir. Üst kattaki pencere kenarları da, güney cephedeki gibi alçı silmeyle çevrelenmiş olup, aralarında yine alçıdan dairesel formlar bulunmaktadır (Çiz. 75).

Eve giriş – çıkışın sağlandığı cephelerdeki giriş kapılarından, bugün sadece batı cephedeki camekanlı bölüm kullanılmaktadır. Camekanlı bölümün güneyinde, basık kemerli ve yüksekliği 2.85 m. ile genişliği 1.35 m. ölçülerindeki iki kanatlı ahşap bir kapıdan ilk odaya giriliyor.

Bugün kiler ve aynı zamanda mutfak olarak kullanılan odanın, döşeme ve tavanı ahşap olup, içerisi kil – saman karışımı bir harçla sıvanarak boyanmıştır. Odada günümüze orijinal olarak ulaşan sadece batı duvarında bulunan basık kemerli iki düşey dikdörtgen pencere görülmektedir. Camekanlı bölümün hemen karşısında bulunan ve yine yüksekliği 2.85 m. ile genişliği 1.35 m. olan basık kemerli ve iki kanatlı diğer ahşap kapıdan, bir koridora girilmektedir.

Koridorun kuzeyinde, içeriden kil-saman karışımı harç üzerine boyanan birinci odanın döşeme ve tavanı ahşaptır. Odanın kuzey duvarında dört, doğu duvarında ise iki adet olmak üzere; yüksekliği 2.25 m. ve genişliği 1.35 m. ölçülerinde toplam altı pencere bulunmaktadır. Pencere içeriden; köşeleri yuvarlak şekilde pahlanmış bir niş içerisinde, basık kemerli ve iki kanatlı düşey dikdörtgen formda karşımıza çıkmaktadır (Res. 338-339). Odanın doğu duvarında tam ortada bir de “buharı” yer almaktadır (Res. 340). Şeki evlerinde görülen “buharılardan” farklı olarak çok daha sade olan ocak; iç içe geçmiş yuvarlak kemerli silmelerin oturduğu ters armudi başlıklı sütünceler ile sınırlandırılmıştır. Alçıdan yapılmış olan “buharının” içerisi; üstte çokgen formlu niş, altta ise içeriye doğru küçülen dikdörtgen formlu silmelerle şekillenmiştir.

Bu odanın karşısında ve koridorun güneyindeki ikinci odaya, yüksekliği 2.20 m. ve genişliği 1.10 m. olan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Kapı kanatları üzerinde; kuşakta kare, üst ve alt başlıklarda ise dikdörtgen formlu çerçeve içerisine işlenmiş yıldızvari geometrik süslemeler görülmektedir (Res. 341-342). Odanın doğu duvarında, yüksekliği 2.25 m. ve genişliği 1.35 m. olan ve yine içeriden, köşeleri yuvarlak şekilde pahlanmış bir niş içerisinde, basık kemerli ve iki kanatlı düşey dikdörtgen formlu üç pencere bulunmaktadır. Aynı odanın güney duvarında yine alçıdan sade bir “buharı” görülmektedir (Res. 343). “Buharı”, etrafı dört sıra silmeyle çevrilmiş, üç dilimli kemerin oturduğu ters armudi başlıklı sütüncelerle sınırlandırılmış olup, içerisinde çokgen formlu niş onun altında ise bugün önü mobilya ile kapatıldığından dolayı göremediğimiz, ancak diğer odadaki “buharının” alt kısmında görülen; dikdörtgen formlu silmelerin içeriye doğru küçülerek oluşturdukları geometrik motifin aynısının işlendiği, ev sahibi tarafından ifade edilmiştir. Odanın tavanının, yine alçıdan, köşeleri yaprak şeklinde kıvrılmış bir sıra silme ile çevrelendiği görülmektedir. Kil-saman karışımı harçla sıvanarak boyanan bu odanın da, döşeme ve tavanı ahşap

olup, batı duvarında bir kapı daha bulunmaktadır. Bugün kapalı tutulan bu kapının arkasındaki odanın Kış odası olarak kullanıldığı ve bu oda içerisinde, günümüze orijinal olarak ulaşan herhangi bir mimari öğenin bulunmadığı söylenmiştir.

Koridorun doğusunda en başta bir oda daha vardır. Ev sahiplerinin “çayhane” olarak adlandırdıkları “dış sofanın”, kuzey ve güney duvarında iki, sokağa bakan doğu duvarında ise bir adet olmak üzere, yüksekliği 2.25 m. ve genişliği 1.35 m. ölçülerinde toplam beş adet penceresi bulunmaktadır. Bu pencereler de, köşeleri yuvarlak şekilde pahlanmış bir niş içerisinde, basık kemerli ve iki kanatlı düşey dikdörtgen formdadır. Ayrıca “dış sofanın” güney duvarında bugün kullanılmayan, yüksekliği 2.30 m. ve genişliği 1.35 m. olan iki kanatlı ahşap bir kapı vardır. Bu kapının daha önce bu cephede bulunan balkona açıldığı söylenmektedir. Döşeme ve tavanı ahşap olan “dış sofanın” da içerisi kil-saman karışımı bir harçla sıvandığından sonra boyanmıştır. “Dış sofanın” hemen altında doğu cepheden giriş kapısının da sağlandığı zemin katta, bir zamanlar odun, tahıl, saman v.b.nin saklandığı söylenmektedir.

Avlu içerisinde, bugün evin batı cephesine eklenen ahır, banyo ve hela gibi bölümler görülmektedir. Ayrıca, avlunun batısında bir köşede, kenarları bir sıra küçük baklava dilimli şeritle çevrelenmiş, sekizgen gövdeli taş bir havuz bulunmaktadır (Res. 344).

Dadanov’un Evi, Şeki evlerinde örneğine pek rastlanılmayan, arada avlu veya bahçeye girilmeden, direk zemin kata açılan dış kapısı ile ilginç bir plan tipi sergilemektedir. Aynı zamanda yapıldığı arazinin eğiminden dolayı da farklı bir plan alan ev, Azerbaycan’da XIX. yy.ın sonlarına doğru inşa edilen; cephelerinde bulunan çok sayıda penceresi ile “Modern Işıklı⁵⁹⁵” ve iki eksen üzerinde dizilen odaları ile “İki Sıralı⁵⁹⁶” olarak adlandırılan evlerdendir. Ayrıca, yapının odalarında bulunan ve XIX. yy.ın sonlarına kadarki evlerde görülen, “buharı” da, evin XIX. yy.ın sonlarında inşa edildiğini doğrulamaktadır.

Batı cephesine eklenen bazı bölümler ve farklı dönemlerde içerisinde gerçekleştirilen onarımlar sonucu ev, özgünlüğünü kaybetmiştir.

⁵⁹⁵ Nesirli, 1975: 95.

⁵⁹⁶ Salamzade, v.d., 1961: 47.

Katalog No: 7

Eserin Adı: Ahmet Hacıbey'in Evi

Çizim No: 77 – 82

Resim No: 345 – 352

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: B. Mehmedov Sok., No: 44, Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Ahmet Hacıbey'in Evi şehrin merkezinde, B. Mehmedov sokağı no: 44'te bulunmaktadır (Çiz. 77), (Res. 345), (Harita 10).

Yapı ile ilgili yayınlanmış olan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Ahmet Hacıbey'in Evi, Şeki'de çok sayıda örnekleri bulunan “Çok Odalı Dış Sofalı⁵⁹⁷” evler grubundandır. Bu evin de, kuzey – güney yönünde, tek eksen üzerinde dizilen odalar ve onların önünde bulunan “dış sofa” şeklinde tasarlandığı görülmektedir (Çiz. 78-79). Dikdörtgen planlı yapı, tek katlı ve kırma çatılıdır (Çiz. 80). Büyük bir avlu içerisinde yer alan evin batı cephesi B. Mehmetov sokağına bakmaktadır. Bugün bu sokağa bakan zemin kat odalarından biri dükkana dönüştürülmüştür. Ayrıca, yapının güney cephesine tuğladan yapılmış olan bir bölüm eklenmiştir. Bu bölüm üst kat odalarının ve “dış sofanın” karşısında camekanlarla kapatılarak ikinci bir “dış sofaya”, onun altı ise “altıaçığa” dönüştürülmüştür. Bunun dışında, üst kata çıkmak için, güney cepheye 15 basamaklı ahşap bir merdiven konularak, sahanlık kısmı da camekanlarla kapatılmıştır. Batı cephede dışarıdan zemin kata girişi sağlayan kapı, bugün hem de dükkan kapısı olarak kullanılmaktadır. Bu kapının aşağısında yine avlu vasıtası ile eve girişi sağlayan ikinci kapı, sonraları açılmıştır.

⁵⁹⁷ Gençer, 1995: 6.

Yapının inşasında, düzgün kesme, kaba yonu ve moloz taş ile tuğla malzeme kullanılmıştır. Kireç harcıyla örülen evin; döşeme, tavan, kapı ve pencere ile merdivenlerinde ahşap kullanılmıştır. Yapının üzeri, kırma çatı üzerine dizilmiş Marsilya kiremidi ile örtülmüştür. İçeriden kil ve saman karışımı bir harçla sıvanan duvarlar sonradan boyanmıştır.

Kaba yonu ve moloz taşla örülen doğu cephenin zemin katında, bugün kullanılmayan tuğladan basık kemerli iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır. Azerbaycan'da, Gence örgüsü olarak da bilinen bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla örülen kuzey cephe ise sağır duvar şeklinde karşımıza çıkıyor. Evin, B. Mehmetov sokağına bakan batı cephesi, yarıya kadar kaba yonu ve moloz taş, yukarısı ise bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla almaşık duvar örgüsüne sahiptir (Çiz. 81), (Res. 346). Cephenin alt katında iki giriş kapısı bulunmaktadır. Bunlardan biri, evin zemin katına, diğeri ise avluya açılmaktadır. Zemin kata, tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı demir kapı ile girilmektedir. Şimdiki durumda dükkan kapısı olarak kullanılan kapı çok daha yeni olup, eski kapının yerine uydurulmuştur. Onun az aşağısında, dikdörtgen formlu tek kanatlı demir kapı ise güney cepheye camekanlı bölüm eklendikten sonra yapılmıştır. Cephenin alt katında, birinin içerisi tuğlayla örülerek kapatılmış olan yine tuğladan basık kemerli iki pencere vardır. Bu pencereler bugün depo olarak kullanıldığı söylenen odanın pencereleridir. Batı cephenin ikinci katında, üzeri geometrik bir motifle taçlandırılmış, tuğla söveli ve basık kemerli beş düşey dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Aynı sırada ve üst köşede, tuğladan yapılan ve eve sonradan bitleştirilen camekanlı bölümün, batı cepheye bakan dikdörtgen formlu küçük bir penceresi görülmektedir.

Evin planlamasında bina arsanın sokak kısmına paralel olarak oturtulmuştur. Arsanın büyük bir kısmı eve ayrılmış, geri kalan kısmı ise bahçeye dönüştürülmüştür. Şeki evlerinin hemen hepsinde bulunan bahçe, bu evde de, avlunun güneyinde boş kalan küçük bir kısma, evin güney cephesinin tam karşısına yerleştirilmiştir. Günümüzde eve girişin sağlandığı güney cephe, bazı değişikliklere uğramıştır (Çiz. 82), (Res. 347). Evin batı cepheye bakan zemin kat odası bugün dükkan olarak kullanılmaktadır. Şimdiki durumda bu oda içerisinde günümüze orijinal olarak ulaşan herhangi bir mimari öge görülmemektedir. Aynı şekilde bu odanın arkasında bugün depo olarak kullanılan iki

zemin kat odası ile doğuda en başta, kullanılmayan ve şuan kapalı tutulan küçük bir oda daha vardır. Zemin kat odalarının hemen karşısında, kolonlar üzerine sonradan yapılan camekanlı bölümün alt katı, “altıaçığa” dönüştürülmüştür. Burası yazın mutfak, depo, v.b. şeklinde kullanılmaktadır.

Üst kata çıkış, güney cepheye dışarıdan konulan 15 basamaklı ahşap bir merdivenden sağlanmıştır. Bugün “dış sofa” konumunda olan camekanlı bölümün arkasında evin asıl “dış sofası” yer almaktadır (Res. 348). Etrafı “U” şeklinde odalarla çevrili olup, güney cephesi açık bırakılan “dış sofanın”; doğu, kuzey ve batı duvarları, kil – saman karışımı bir harçla sıvanarak boyanmıştır. Açık bırakılan güney cepheyi, yerden 0.60 m. yüksekte, araları demir dökme şebekelerle bezenmiş korkuluklarla birleştirilen, dairesel formlu ve sade başlıklı beş sütun oluşturmaktadır. Döşeme ve tavanı ahşap olan “dış sofanın” batı ucuna, üst katın ilk odası birleştirilmiştir.

Salon olarak kullanılan bu odaya, yüksekliği 2.20 m. ve genişliği 1.10 m. olan basık kemerli iki kanatlı ahşap kapıyla girilmektedir (Res. 349). Odanın güney duvarında iki, batı duvarında ise beş adet yüksekliği 2.00 m. ve genişliği 1.00 m. olan yedi basık kemerli düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Res. 350). Kil-saman karışımı bir harçla sıvanarak boyanan odanın, döşeme ve tavanı ahşaptır. Odanın doğu duvarında, yüksekliği 2.20 m. ve genişliği 1.10 m. olan bir basık kemerli iki kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır. Bu kapıdan üst katın ikinci odasına giriliyor.

“Dış sofanın” arkasında bulunan ikinci oda da, kil-saman karışımı bir harçla sıvanarak boyanmıştır. Döşeme ve tavanı ahşap olan odanın doğu duvarında dökme demirden yapılmış gömme soba, güney duvarında ise “dış sofaya” açılan, basık kemerli, yüksekliği 2.20 m. ve genişliği 1.10 m iki kanatlı ahşap kapı ile yüksekliği 2.00 m. ve genişliği 1.00 m. olan iki adet düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Res. 351). Bu odanın tam karşısında üçüncü oda yer almaktadır.

Yüksekliği 2.20 m. ve genişliği 1.10 m. olan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap kapıdan girilen bu odanın güney duvarında “dış sofaya” açılan, aynı ölçülerde iki kanatlı ahşap kapı ve iki düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Res. 352). Ayrıca, odanın kuzey duvarında yan yana, yüksekliği 1.80 m. ve genişliği 0.85 m. ölçülerinde

iki adet dikdörtgen formlu kapaklı dolap görülmektedir. Döşeme ve tavanı ahşap olan bu odanın da, kil-saman karışımı bir harçla sıvanarak boyandığı görülmektedir.

Evin en sonuncu odası bugün kış odası olarak kullanılan dördüncü odadır (Çiz. 79). Bu odanın giriş kapısı da, üçüncü odanın doğu duvarından ve yine yüksekliği 2.20 m. ve genişliği 1.10 m. olan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap kapıyla sağlanmıştır. Kil-saman karışımı bir harçla sıvanarak boyanan odanın güney duvarında, yüksekliği 2.00 m. ve genişliği 1.00 m. olan iki adet düşey dikdörtgen pencere görülmektedir. Bu odanın da döşeme ve tavanı ahşaptır.

Ahmet Hacıbey Evi'nin batı cephesinin üst kat pencerelerini dıştan taçlandıran çokgen formlu geometrik süslemeler, evde görülen tek süsleme unsurlarıdır.

Sokağa bakan cephe üzerinde çok sayıda pencere yapılması, XIX. yy.ın sonundan itibaren inşa edilen evlerde görülmektedir⁵⁹⁸. Sokak cephelerinde açılan bu pencereleri ile aynı zamanda “Modern Işıklı⁵⁹⁹” olarak da isimlendirebileceğimiz ev içerisinde, üçüncü odada bulunan kapaklı dolap dışında, günümüze orijinal olarak ulaşan herhangi bir mimari öge görülmemektedir. Ancak evin yapım tekniğine bakılırsa; basık kemerli ve büyük boy kapı ve pencereler, önü açık tutulan ve ahşap sütunlardan yapılan “dış sofa” ve özellikle üst kat odalarının yerden çok yüksek oluşu, genellikle XIX. yy. Şeki evlerinde görülmektedir. Bu nedenle de, yapımı XIX. yy.ın sonu ile XX. yy.ın başlarına tarihlendirebiliriz.

Güney cepheye eklenen camekanlı bölüm, batı cephenin zemin katında bulunan odanın değiştirilerek dükkana çevrilmesi ve aynı cephenin avlusuna açılan yeni kapı, evin özgünlüğünü kaybetmesine neden olan en belirgin örneklerdir.

⁵⁹⁸ Fatullayev, 1960: 142.

⁵⁹⁹ Nesirli, 1975: 95.

Katalog No: 8

Eserin Adı: Kulu Bey'in (Pullu Kulu) Evi

Çizim No: 83 – 91

Resim No: 353 – 361

İnşa Tarihi: XIX.yy.ın sonu – 1906 yılı

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Kullar Mah., 5. Rayon, Vidadi Sok., No: 20, Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ekim 2004

Kulu Bey'in Evi şehrin yukarı kesiminde, 5 Rayon'da, "Bazarbaşı" olarak adlandırılan bölgede yerleşen Kullar mahallesi, Vidadi sokağı no: 20'de bulunmaktadır (Res. 353), (Harita 10).

Evle ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun söz konusu kitaplarında⁶⁰⁰, buldukları mahallenin tanınmış soyu olan ve Şeki'de Pullu Kulu⁶⁰¹ olarak da tanınan, Kulu Bey'in ve ailesinin hayatından genel olarak söz edilmiştir. Ayrıca çalışmaya, yapının inşa edildiği dönem ile ikinci katında yer alan "buharı" hakkında kısa bir bilgi eklenmiştir. Bunun dışında, N. Askerova'nın, "Şeki'nin Aynalı Buharısı" makalesinde⁶⁰², Şeki'nin Tarihi Evlerinde sıkça görülen "buharılar'ın" arasında, "güzgülü" veya aynalı olarak da adlandırılan, Kulu Bey'in Evindeki "buharı'nın" ustası ve inşa malzemesi hakkında genel bilgiler verilmiştir. A. Salamzade, M. İsmayılov ve K. Mehmetzade'nin birlikte yayınladıkları, "Şeki'nin Tarihi ve Mimari Yapıları" adlı kitapta⁶⁰³, Şeki'nin Tarihi Evlerinde görülen "buharılar" arasında Kulu Bey'in Evindeki "aynalı buharı'ya" özellikle değinilerek çalışmada, "buharı'nın" bir resmi yayınlanmıştır. C. Kıyasi'nin, "Azerbaycan'da Gec

⁶⁰⁰ Behareddin gızı, 2004.

⁶⁰¹ Paralı, zengin anlamındadır.

⁶⁰² N. Saleh Askerova, (2004): "Şeki'nin Aynalı Buharıları", *Elm ve Heyat*, No: 1 – 2, Elm Neşriyatı, Bakı.

⁶⁰³ Salamzade, v.d., 1988.

Üzerinde Bedii Oyma” başlıklı makalesinde⁶⁰⁴ de, XIX. yy. ve XX. yy.ın başlarında Azerbaycan’da “gec” harcıyla inşa edilen “buharılardan” genel olarak söz edilmiş ve makaleye, Kulu Bey’in Evi’nde bulunan “buharının” birde resmi eklenmiştir.

Bulunduğu avlunun kuzeyinde, etrafı yüksek duvarlarla çevrili büyük bir avlu içerisinde ve bahçenin arkasında, bugün Kulu Bey’in iki kızı tarafından paylaşılarak oturulan ev “sofasız⁶⁰⁵” evler grubundan olup, kareye yakın planlı, iki katlı ve kırma çatılıdır (Çiz. 83-86). Kuzey cephesi Vidadi sokağına, doğu cephesi ise Kullar mahallesine bakan evin büyük bir kısmına, içerisinde kimsenin yaşamadığından dolayı girilemedi. Ancak, Şeki evlerinde görülenlerden farklı, “aynalı buharı” olarak adlandırılan “buharı”, evin güney cephesinde ve şu an Kulu Bey’in diğer kızı tarafından oturulan kısmında bulunmaktadır. Şu an oturulan kısımda, ikinci kattaki salon, tuğla örgülü duvarla ayrılarak bölüşülmüştür. Ayrıca, güney cepheye sonradan konulan dökme demir şebekeli korkuluğa sahip 15 basamaklı ahşap merdiven ile, avlu içerisindeki hela, banyo gibi bölümler ve avluya giriş kapısının yanına yapılan ikinci bir iki kanatlı demir kapı, evin şimdiki durumda, oturulan kısmında görülen değişikliklerdir.

Kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen yapının güney cephesi bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla almaşık duvar olarak yapılmıştır. Cephenin ikinci katına sonraları, çimento – kum karışımı bir harçla tuğla şekli verilerek boyandığı görülüyor. Döşeme ve tavanı ahşap olan yapının kapı ve pencerelerinde de ahşap kullanılmıştır. Saçak altı, ahşaptan oyma tekniği ile yapılmış dış sıralı frizle çevrelenmektedir. Tüm odaları “sincirle” sıvanarak boyanan evin üzeri, kırma çatı üzerine dizilen Marsilya kiremidi ile örtülmüştür.

Kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen doğu cephe duvarları, köşelerden bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile örülmüştür (Çiz. 87). Birinci katı sağır duvar şeklinde tutulan cephede, ikinci kata, dışarıdan girişi sağlayan kapı ve camekanlı bölüm yer almaktadır. Aynı şekilde görülen kuzey cephede, evin birinci katında tuğladan basık kemerli iki kanatlı ahşap kapı ile ikinci kata girişi sağlayan ve yine tuğladan basık

⁶⁰⁴ C. Kıyasi, (1992): “Azerbaycan’da Gec Üzerinde Bedii Oyma, XIX. – XX. yy. Evvelleri”, *Gobustan*, No: 3 – 4, Senet Toplusu Neşriyatı, Bakı.

⁶⁰⁵ Eldem, 1984: 18.

kemerli iki kanatlı bir ahşap kapı ile dört düşey dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır (Çiz. 88). Evin batı cephesinde de alt katta, tuğladan basık kemerli iki düşey dikdörtgen formlu pencere görülmektedir.

Bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla örülen güney cephenin ikinci kat duvarına, sonradan çimento – kum karışımı bir harçla tuğla şekli verilerek boyandığı görülmektedir. Bu cepheden bakıldığında, her iki katta da, tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap bir kapı ile altı adet düşey dikdörtgen pencere görülmektedir (Çiz. 89), (Res. 354).

Evin birinci katına yüksekliği 1.93 m. ve genişliği 1.46 m. olan basık kemerli iki kanatlı ahşap bir kapıdan girilmektedir. Girişin hemen önünde, bir kısmı pabuçluk olarak kullanılan dar bir koridor bulunmaktadır. Birinci katın ilk odası koridorun doğusunda yer alıyor. Yüksekliği 1.73 m. ve genişliği 1.35 m. ölçülerinde basık kemerli ve iki kanatlı ahşap bir kapıdan girilen odanın güney duvarında, yüksekliği 1.62 m. ve genişliği 1.37 m. olan üç basık kemerli ve dikdörtgen formlu pencere görülmektedir. Bu odanın karşısında ve koridorun batısında, birinci katın ikinci odası bulunmaktadır.

Bu odaya da, yüksekliği 1.73 m. ve genişliği 1.35 m. olan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap bir kapıyla girilmektedir. Girişin hemen karşısında ve odanın batı duvarında, bugün üzeri ahşap bir levha ile kapatılan alçıdan yapılmış sade bir “buharı” ile güney duvarda yine yüksekliği 1.62 m. ve genişliği 1.37 m. olan üç basık kemerli ve dikdörtgen formlu pencere görülmektedir. Odanın kuzey duvarında basık kemerli ve yüksekliği 1.60 m. ve genişliği 1.37 m. olan iki kanatlı ahşap bir kapı daha vardır. Şu an kullanılmayan bu kapı, arkasında bulunan kilere açılmaktadır.

Koridorun kuzey batısında yer alan ve kiler olarak kullanılan odanın kuzey duvarında yüksekliği 0.75 m. ve genişliği 0.60 m. ölçülerinde iki adet duvar nişi bulunmaktadır. Ayrıca, odanın batı duvarında, yüksekliği 1.65 m. ve genişliği 1.35 m. olan basık kemerli iki kanatlı ahşap kapı ile yüksekliği 1.55 m. ve genişliği 1.25 m. olan dikdörtgen formlu pencere görülmektedir. Odanın güney duvarına yakın bir yerde, ikinci kata çıkılan sekiz basamaklı ahşap bir de merdiven bulunmaktadır. Kilerin hemen

karşısında bulunan, basık kemerli ve yüksekliği 1.73 m. ile genişliği 1.35 m. olan iki kanatlı ahşap kapıdan mutfağa girilmektedir.

Koridorun kuzey doğusunda bulunan mutfak içerisinde, sadece güney duvarda, yüksekliği 0.70 m. ve genişliği 0.65 m. olan kareye yakın, iki adet duvar nişi görülmektedir. Koridorun kuzeyinde eve dışarıdan girişi sağlayan, basık kemerli ve yüksekliği 1.93 m. ve genişliği 1.46 m. ölçülerinde iki kanatlı ahşap bir kapı daha vardır.

Güney cepheden ikinci kata, dışarıdan konulan dökme demir şebekeli korkuluğa sahip 15 basamaklı ahşap merdivenden çıkılmaktadır⁶⁰⁶ (Res. 355). Yüksekliği 1.95 m. ve genişliği 1.46 m. olan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap kapıdan evin salonuna girilmektedir (Res. 356). Bu odanın güney duvarında, yüksekliği 1.80 m. ve genişliği 1.46 m. olan altı adet basık kemerli ve dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden güney duvarın doğu ucuna yakın olan iki tanesi, salonun sonradan tuğla örgülü duvarla ayrılan ve diğer ev sahiplerine ait olan kısmında yer almaktadır. Salonun doğu duvarında, bu kısma girilmek için iki kanatlı ahşap bir kapı bulunsa da, bugün kapalı tutulmaktadır. Salonun batı duvarında, Şeki evlerindeki diğer “buharılardan” farklı olarak, kil ve alçının karışımı ile elde edilen “geç” harcından, Usta Abbas tarafından⁶⁰⁷ yapılmış bitkisel süslemelere sahip olan “aynalı buharı” görülmektedir (Res. 357). Genellikle, “geç” harcı üzerindeki süslemeler; harç kurumadan önce, üzerinde keskin ve sivri bir aletle gereken derinlikte ve kalınlıkta, istenilen resim veya motif çizilerek yapılmakta, harç kurduktan sonra ise, yontma v.b. gibi diğer işlemlere geçilmektedir⁶⁰⁸. Salondaki “buharı” da, “geç” üzerinde oyma tekniği ile yerden tavana kadar, aralarına ayna ve renkli cam konularak; palmet, rumi, lale ve güllerden oluşan bitkisel süslemelere sahiptir. Kenarlardan, sade başlıklı sütunla sınırlandırılmış çerçevenin ilk bölümü; üzeri dış sıralı frizle çevrilmiş, dik açılı uçları olan yuvarlak kemerin oturduğu ters armudi başlıklı sütüncelerden oluşmaktadır. Bu bölümün içerisinde; ortasında gül olan, lalelerle çevrilmiş dairesel form, kenarlarında ise

⁶⁰⁶ Şimdiki durumda kapalı olan odaların bulunduğu, evin kuzey ve doğu cephelerinde de, ikinci kata çıkmak için merdiven bulunmaktadır.

⁶⁰⁷ Askerova, 2004: 39.

⁶⁰⁸ Kıyası, 1992: 19.

uçlarında lale ve güllerin olduğu rumi kıvrımlar görülmektedir. Çerçevenin ikinci bölümünde, ortasında celi sülüs hatla yazılı Mülk Süresinin 67 / 3 Ayetinden;

فَا رَجِعَ الْبَصَرَ حَتَّىٰ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ

“...*Farci el basri hal ter-i min futûr*”

“...*Gözünü döndür de bak bir bozukluk görüyormusun?*” anlamını taşıyan bir cümle yer almaktadır (Res. 358-359).

Bu bölümün altında, kaval silme ile sınırlandırılmış dikdörtgen formlu çerçeve görülmektedir. Dışarıdan yarıya kadar lale, gerisi ise güllerle çevrelenen çerçeve içerisinde; rumi, lale ve güller bir arada işlenmiştir. Bu bitkisel süslemelerin bir arada işlenmesi ile ortaya çıkan motifin, ejderha kafasına benzetilerek, yapılar üzerinde görülen ejderhanın; alev, sıcaklık ve bereket anlamlarını taşıdığı belirtilmektedir⁶⁰⁹ (Çiz. 90). Dıştan güllerle taçlandırılmış, üçüncü bölüm de; üzeri dış sıralı frizle çevrilmiş, dik açılı uçları olan yuvarlak kemerin oturduğu ters armudi başlıklı sütuncelerden oluşmaktadır. Ancak, sütuncelerin ayakları burada daha farklı bir “gec” işçiliğine sahiptir. Bu bölümün içerisinde, yine celi sülüs hatla;

مَا شَاءَ اللَّهُ يَا قَاضِيَ الْحَاجَاتِ

“*Mâşâallah ya kâdiyel hâcat*”

“*Ey ihtiyaçları gideren Allah (ihtiyaçlarımızı gider)*” anlamında yazılı bir kitabe, onun altında ise dik açılı üçgen içerisine yerleştirilmiş palmetleri çevreleyen lale şeriti işlenmiştir (Res. 360-361). “Buharı”, biri dış sıralı olan, iki sivri uçlu kaval silmenin sınırlandığı, kaş kemerli ve dilimli sivri külahı olan davlumbazla son bulmaktadır. Zeminin çoğunluğu ayna olup, aralarda; koyu mavi, sarı ve kırmızı camların da kullanıldığı görülmektedir. “Buhariya” dikkatli olarak bakıldığında, yukarılarda sarı, ortalarda ise mavi renk açıkça belli olmaktadır. Güllerin merkezinde

⁶⁰⁹ Askerova, 2004: 39.

çok az kırmızı renk de kullanılmıştır. Ayna ve renkli camlardan oluşan zemin üzerine güney cepheden gelen güneş ışınlarının yansıması ile ışık – gölge oyunlarının, salonda zengin bir görünüm yarattığı görülmektedir. Salonun kuzey duvarının arkasında, bir oda daha vardır. Ancak bu odaya giriş, evin birinci katında, kiler olarak kullanılan odanın güney duvarına yakın tarafındaki sekiz basamaklı ahşap merdivenden sağlanmaktadır. İkinci katın kış odası olan bu odanın, batı duvarında bugün üzeri ahşap bir levhayla kapatılan alçıdan yapılmış sade bir “buharı”, kuzey duvarında ise yan yana iki küçük dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Odanın doğu duvarında, bugün kapalı tutulan iki kanatlı ahşap bir de kapı vardır. Bu kapının arkasındaki bölmeler ise Kulu Bey’in diğer kızına ait olup, bugün kapalı tutulmaktadır.

XIX. yy.ın sonu ile 1906 yılları arasında inşa edildiği ileri sürülen yapı⁶¹⁰, plan tipi, yapım tekniği v.b. mimari özellikleri ile bu tarihi doğrulamaktadır. İkinci kat odalarının yüksek tutulması, cephelerde çok sayıda ve büyük boy kapı ve pencerelerin bulunması, odalardaki duvar içi nişler ve “buharılar”, XIX. yy. Şeki evlerinde görülen mimari öğelerdir. Aynı zamanda, “İki Sıralı⁶¹¹” ve “Modern Işıklı⁶¹²” evlerden olan yapının, 1890’ların sonu ile 1906 yılları arasında inşa edildiği, Kulu Bey’in şuan 85 yaşlarında olan kızı tarafından da ifade edilmektedir.

Son yıllara kadar bir çok kez onarım görmüş olan yapı, güney cephe duvarının ikinci katına çimento-kum karışımı harçla yapılan tuğla şekillendirmeler, aynı cepheye dışarıdan konulan merdiven ve ikinci kattaki salonun tuğla örgülü duvarla örülerek ayrılması gibi önemli değişikliklerin sonucunda özgünlüğünü kaybetmiştir.

⁶¹⁰ Behareddin gızı, v.d., 2004: 150; Askerova, 2004: 39.

⁶¹¹ Salanzade, v.d., 1961: 47.

⁶¹² Nesirli, 1975: 95.

Katalog No: 9.

Eserin Adı: Ahmediye Senemler'in Evi.

Çizim No: 91 – 96

Resim No: 362 – 375

İnşa Tarihi: XIX. yy.

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: -

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: G. Esger Sokak, No: 5, Merkez – Şeki / Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ekim 2004

Ahmediye Senemler'in Evi'de şehrin yukarı kesiminde yerleşen, 5. Rayon'da, Gızıl Esger sokağında, no: 5'te bulunmaktadır (Çiz. 91), (Harita 10).

Yapı ilgili yayınlanmış olan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Dikdörtgen bir avlu içerisinde yer alan evin kuzey cephesi, Gızıl Esger sokağına, batı cephesi ise Vidadi sokağına bakmaktadır. Arazinin eğiminden dolayı evin güney cephesi yüksekte, kuzey cephesi ise alçakta yer almaktadır. Doğu – batı yönünde tek eksen üzerinde dizilen odaları ile “sofasız⁶¹³” evlerden olan yapı, dikdörtgen planlı, tek katlı ve kırma çatılıdır (Çiz. 92-94). Odaların giriş – çıkışları içeride bulunan koridordan sağlanmaktadır. Şimdiki durumda 6 no'lu Şehir Çocuk Yuvası olarak kullanılan Evin, bazı kısımlarında ve özellikle odalarında, zaman içerisinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Evin doğu cephesinde bulunan odalara girişin karşısında, ahşap sütunlar üzerine, Şeki'de “şifer⁶¹⁴” olarak adlandırılan levhalarla örtülen bir “dış sofa” eklendiği görülmektedir. Ayrıca, odalarda bulunan bazı duvar içi dolap ve nişler moloz taşlarla, çimento – kum karışımı bir harçla örtülerek kapatılmıştır. Yapıya avlu vasıtasıyla girişi sağlayan orijinal dış kapı da, sonradan konulmuş iki kanatlı demir kapı ile değiştirilmiştir.

⁶¹³ Eldem, 1984: 18.

⁶¹⁴ Çimento – kum karışımından yapılan su geçirmez ince levhalardır. Bu karışımdan, aynı zamanda “Azbes” olarak adlandırılan borular da yapılmaktadır.

Evin inşasında kaba yonu ve moloz taş ile tuğla malzemenin bir arada kullanıldığı görülüyor. Kireç harcıyla örülerek inşa edilen yapının döşeme, tavan, kapı ve pencere ile merdivenlerinde ahşap kullanılmıştır. Ev, kırma çatı üzerine dizilmiş Marsilya kiremidi ile örtülmüştür. Oda duvarları, içeriden kil-saman karışımı bir harçla sıvanarak boyanmıştır. Ayrıca, evin doğu cephe duvarları, dıştan kireçle badanalıdır.

Eve giriş, avlunun kuzey doğusunda bulunan iki kanatlı demir kapıyla sağlanmıştır (Res. 362). Sonradan konulan kapının kenarlarındaki orijinal duvara, kireçle badana yapıldığı görülmektedir. Avlunun batısına yerleştirilen ev, arsanın büyük kısmını kaplamaktadır. Evin önünde ve güneyinde kalan çok az kısım bahçeye dönüştürülmüştür.

Evin Gızıl Esger sokağına bakan kuzey cephesi ile güney cephesi, kaba yonu ve moloz taşla, sağır duvar olarak örülmüştür. Bu cephelerde kapı ve pencere gibi herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Çiz. 95).

Kaba yonu ve moloz taşla örülen batı cephede ise yer yer tuğlanın da kullanıldığı görülmektedir (Çiz. 96). Bu cephede, pencere araları bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile örülmüştür. Bu örgü tekniği, cepheye bir hareketlilik katmaktadır. Batı cephenin zemin katında, altısı tuğladan basık kemerli olmak üzere toplam yedi küçük dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Pencere, bir kısmının depo olarak kullanıldığı söylenen ve çoğu tamamen kötü durumda olan bodrum katındaki bölümlerin pencereleridir. Batı cephede aynı zamanda günümüzde kullanılmayan, biri güney tarafta ve tek kanatlı, diğeri ise tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı, iki adet ahşap kapı ile yine tuğladan basık kemerli altı düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla kullanılarak, almaşık duvar şeklinde örülen doğu cephenin bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir (Res. 363-365). Odaların karşısına, “şifer’le” örtülen, ahşap sütunlardan oluşan “dış sofa” konumunda bir mekan yapılması ve cephenin almaşık duvarının kireçle badana yapılarak kapanması bu değişikliğin en belirgin örneğidir. Doğü cephede, eve girişi sağlayan, dört ahşap kapı ile 10 adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Kapılardan ikisi iki kanatlı olup, tuğladan basık kemerlidir. Cephenin kuzey tarafına yakın olan pencerelerden yedisi de,

şimdiki durumda tuğladan basık kemerli ve düşey dikdörtgen formludur. Odalara giriş, doğu cephenin kuzey tarafında, yüksekliği 2.25 m. ile genişliği 1.46 m. olan iki kanatlı ahşap kapıdan sağlanmıştır. Evin kuzey tarafında yan yana dizilen odalara, arada bulunan koridordan girilmektedir. En baştaki birinci odaya, yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 1.36 m. olan ve yuvarlak kemerli niş içerisinde inşa edilen iki kanatlı ahşap bir kapıdan girilmektedir (Res. 366).

Odanın doğu duvarında, yüksekliği 1.20 m. ve genişliği 0.86 m. olan iki adet basık kemerli ve dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Ayrıca, odanın batı duvarında, içerisi moloz taşla örülerek kapatılan bir duvar içi dolap olduğu söylenmektedir. Bu odanın karşısındaki kapıdan evin ikinci odasına girilmektedir.

İkinci oda içerisinde bugün bazı kenarları kopmuş olan ve tavandan 0.60 m. aşağıda, odayı dört bir taraftan çevreleyen sergen bulunmaktadır (Res. 367). Sergenin yukarısında ve odanın güney duvarında şu an moloz taşlarla örülerek kapatılan kısımda bir niş olduğu söylenmektedir (Res. 368). Aynı kısmın altında yüksekliği 1.15 m. ve genişliği 0.65 m. olan dikdörtgen formlu bir niş daha vardır (Res. 369). İkinci odanın karşısında, dar bir koridor bulunmaktadır. Koridorun güneyinde, yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 1.36 m. ölçülerindeki iki kanatlı ahşap bir kapıdan, evin üçüncü odasına girilmektedir.

Doğu cepheden de giriş kapısı bulunan odanın doğu duvarında bir ve batı duvarında iki adet olmak üzere, yükseklikleri 1.20 m. ve genişlikleri 0.86 m. olan üç basık kemerli pencere bulunmaktadır. Bunun dışında, odanın güney duvarında diğer odakilerden farklı olan, yüksekliği 1.67 m. ve genişliği 0.73 m. olan yuvarlak kemerli iki düşey pencere görülmektedir (Res. 370-371). Odanın güney duvarında evin salonuna girilen, yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 1.36 m. olan yuvarlak kemerli ve iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır.

Salonun kuzey duvarında, derin yuvarlak bir niş içerisinde, yüksekliği 1.67 m. ve genişliği 0.73 m., batı duvarında ise yüksekliği 1.20 m. ile genişliği 0.86 m. ölçülerinde ikişerden toplam dört dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Ayrıca batı duvarda, yüksekliği 2.10 m. ve genişliği 1.36 m. olan ve günümüzde kullanılmayan, iki

kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır. Salonun doğu duvarında, bir de “buharı” görülmektedir (Res. 372). Kuzey duvarın tam ortasında yer alan “buharı”, Şeki evlerinde örneğine çok rastlanılan, yerden tavana kadar iç içe geçmiş kaval silmelerin oluşturduğu dikdörtgen çerçeve içerisine işlenmiştir. Alçıdan yapılan “buharı”, ters armudi sütuncelere oturan, etrafı silmelerle çevrili bir biri içine geçmiş, dört dik açılı uçları olan yuvarlak kemerli çerçeve içerisindedir. İkinci kemer içerisinde yan yana iki kaş kemerli gözenek yerleştirilmiştir. Üçüncü kemer içerisinde birkaç sıra dikdörtgen formlu kaval silmeler onlarında altında, Bursa kemeri içine işlenmiş dördüncü kemer görülmektedir. Kaş kemerli davlumbazı olan “buharı” dördüncü kemerin içerisinde, yer almaktadır. Salon tavanının tam ortasında bulunan demir kancanın, daha önce odada bulunan orijinal avize yeri olduğu, Çocuk Yuvasının personeli tarafından ifade edilmiştir (Res. 374). Odanın güney duvarında, yüksekliği 2.10 m. ile genişliği 1.36 m. ölçülerinde olan yuvarlak kemerli ve iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır. Salonun arkasındaki odalara girişi sağlayan kapı, günümüzde kullanılmamaktadır. Salonun arka tarafındaki odalardan birisi, şimdiki durumda depo olarak kullanılmaktadır.

Bu odanın doğu duvarında yan yana dizilmiş, 0.50 m. x 0.50 m. ölçülerinde iki adet kare formlu duvar nişi ile odaya dışarıdan girişi sağlayan ancak günümüzde kapalı tutulan iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır. Odanın güney duvarında, arka odaya girişi sağlayan bir kapı daha vardır.

Günümüzde kiler olarak kullanılan odanın güney duvarında önü büyük bir dolapla kapatılan alçıdan yapılmış sade bir “buharı” ile batı duvarda, yüksekliği 1.20 m. ile genişliği 0.86 m. olan dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Bu odanın doğu duvarında şu an mutfak olarak kullanılan odaya girişi sağlayan iki kanatlı ahşap bir kapı görülmektedir. Ancak günümüzde mutfağın giriş-çıkışı, kuzey duvarda bulunan ayrı bir kapıdan sağlanmıştır.

Yüksekliği 1.85 m. ve genişliği 0.85 m. ölçülerindeki kapıdan girilen mutfağın, kuzey duvarında bir ve doğu duvarda iki adet olmak üzere yükseklikleri 0.85 m. ve genişlikleri 0.75 m. olan üç dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Mutfağın güney duvarında, yine önü bir dolapla kapatılmış “buharı” görülmektedir (Res. 375). Diğer “buharılara” nazaran daha sade olan alçı “buharı”; dikdörtgen bir silme içerisine

oyularak yapılmış bir motiften ve ayakları “S” şeklinde görülen, lentoyu taşıyan ters armudi başlıklı sütuncelerden oluşmaktadır.

İncelemiş olduğumuz diğer Şeki evlerindeki; “buharı”, duvar içi nişler, v.b. bir takım mimari öğelerin yanında, aynı dönemin planına uygun olarak tasarlandığı açıkça görülen Ahmediye Senemlerin Evi’ni, XIX. yy.ın sonlarına tarihlendirebiliriz. Günümüzde 6 no’lu Şehir Çocuk Yuvası olarak kullanılan yapı, zaman içerisinde uğradığı değişiklikler sonucu özgünlüğünü yitirmiştir.

Katalog No: 10

Eserin Adı: Mehmetali Hüseyin Bey'in Evi

Çizim No: 97 – 98

Resim No: 376 – 385

İnşa Tarihi: H. 1329 / M. 1911

Mimarı: -

Yaptıran: -

Vakfiye: -

Kitabe: Var

Şehir Haritasındaki Yeri: Harita 10

Adresi: Kale Meydanı Yanı, Gilehli Mah., 8. Rayon, E. Sadıgov Sok., Merkez – Şeki /
Azerbaycan

İnceleme Tarihi: Ocak 2005

Mehmetali Hüseyin Bey'in Evi, şehrin yüksek noktasında, Şeki Kalesi'nin 30 m. doğusunda, E. Sadıgov sokağında bulunuyor (Harita 10).

Evle ilgili yayınlanan özel bir çalışma bulunmamakla birlikte, S. Beharettin Kızı ve Z. Mabudoğlu'nun söz konusu çalışmalarında⁶¹⁵, Şeki'nin ünlü Beyleri'nden biri olan, Mehmetali Hüseyin Bey ve ailesi hakkında genel bilgiler yer almaktadır.

Şehre hakim bir noktada yer alan ev, batıdan E. Sadıgov, güneyden ise M. F. Ahundov sokaklarına bakmaktadır. Ev, doğu – batı doğrultusunda dizilen odaları ile “sofasız⁶¹⁶” evler grubundandır (Çiz. 97-98). “Modern Işıklı⁶¹⁷”, “Tek Sıralı⁶¹⁸” veya “Dış Sofalı Çok Odalı⁶¹⁹” şeklinde de, isimlendirebileceğimiz yapı, dikdörtgen planlı, iki katlı ve kırma çatılıdır. Günümüzde, Şehir Çocuk Hastanesi'nin personel binası olarak kullanılan evde, zaman içerisinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Doğu cepheye, ikinci kata çıkmak için yan yana iki ahşap merdiven konulmuştur (merdivenlerden kuzey tarafta olanı daha sonra kaldırılmıştır). Günümüzde bu merdiven sahanlığı, evin

⁶¹⁵ Beharettin kızı, v.d., 2004: 61.

⁶¹⁶ Eldem. 1984: 18.

⁶¹⁷ Nesirli, 1975: 95.

⁶¹⁸ Salamzade, v.d., 1961: 46.

⁶¹⁹ Gençer. 1995: 6.

en çok kullanılan bölümü veya “dış sofası⁶²⁰” konumundadır. Ayrıca, evin ikinci katta bulunan salonu ahşap bir levhayla bölünerek iki oda haline getirilmiştir. Bunun dışında yapının güney doğu ucuna iki kanatlı demir kapı konularak, doğu cephe avlu içerisine alınmış, çatı üzerindeki kiremitlerin yerine ise “şifer” örtülmüştür⁶²¹. Şimdiki durumda kapalı tutulduğundan dolayı içerisine giremediğimiz birinci kat odalarının, arşiv ve depo olduğu ve bu odalarda günümüze orijinal olarak ulaşan herhangi bir mimari öğenin bulunmadığı, hastane personeli tarafından ifade edilmiştir.

Kaba yonu ve moloz taşın kireç harcıyla örülerek inşa edildiği evin bazı kısımlarında kesme taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı da görülmektedir. Döşeme, tavan, kapı ve pencerelerde ahşap, kapı ve pencere sövelerinde ise yine tuğla kullanılmıştır. Ayrıca, yapının dış cephelerindeki balkon ve merdivenlerde ahşaptan yapılmıştır. Günümüzde kırma çatının etek ve mahya kısımları demir levha, geri kalan kısımları ise “şifer’le” örtülmüştür. Ayrıca, saçak altının ahşaptan oyularak yapılmış dış sıralı frizle çevrelendiği görülmektedir. Odaların hepsi, onarım sonrası içten, çimento-kum karışımı bir harçla sıvanmıştır. Güney, doğu ve batı cephelere dıştan, ikinci kata kadar kireçle badana yapıldığı görülmektedir.

Kaba yonu ve moloz taşla örülen kuzey cephe, yakınındaki evin avlu duvarıyla kapandığından dolayı pek fark edilmemektedir.

Evin, E. Sadıgov sokağına bakan batı cephesinin, birinci katı kaba yonu ve moloz taşlarla, ikinci katı ise bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla almaşık duvar olarak örülmüştür. Sokağa paralel olarak tasarlanan bu cephenin birinci katında, eve girişi sağlayan iki kanatlı ahşap bir kapı ile tuğladan basık kemerli dokuz düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Cephenin ikinci katında, tuğladan basık kemerli ahşap bir kapı ile 10 düşey dikdörtgen pencere görülmektedir. Ayrıca bu cephede, dökme demir şebekeli korkuluğa sahip, bir de balkon bulunmaktadır. Balkonun örtüsü dairesel formu ahşap sütunlar tarafından taşınmaktadır. Cephe duvarlarına ikinci kata kadar kireçle badana yapılarak, duvar örgüsünün üzeri kapatılmıştır. İkinci kat ise orijinallliğini koruyabilmiştir. Almaşık duvar örgülü cephenin ikinci katında, pencere araları

⁶²⁰ Eldem, 1984: 18.

⁶²¹ Şifer için bkz. Tezin “Katalog” bölümü, Ahmediye Senemler Evi, s. 181.

yukarılardan, tuğladan yapılmış “X” şeklinde bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Ahşaptan yapılmış dış sıralı saçak altının cepheyi boydan boya çevrelediği görülmektedir (Res. 376).

M. F. Ahundov caddesine bakan güney cephenin de, birinci kat duvarları dıştan kireçle badanalıdır (Res. 377). Cephenin bu katında, şimdiki durumda bekçi odası olarak kullanılan ve bir zamanlar depo olduğu söylenen bir oda bulunmaktadır. Odanın girişi aynı cephede daha sonradan yapılan camekanlı bölümün üzerindeki dar bir kapıdan sağlanmaktadır. Bu cephenin ikinci katında da, balkona açılan tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap bir kapı ile, her iki yanında düşey dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır (Res. 378). Basık kemerli tuğla sövelerle çevrilmiş olan kapı ve pencere aralarında “X” şeklindeki geometrik motif ile saçak altı frizin devam ettiği görülmektedir. Ayrıca pencere yukarılarında “H. 1329 / M. 1911” tarihleri yazılıdır (Res. 379).

Doğu cepheye, ev hastaneye dönüştürüldükten sonra güney doğu ucuna konulan iki kanatlı demir avlu kapısından girilmektedir (Res. 380). Kaba yonu ve moloz taşla inşa edilmiş olan doğu cephenin, arkada yer alamsından dolayı, üzerinde süslemeye pek rastlanılmamaktadır. Sadece, ikinci katta, kapı ve pencerelerin tuğladan basık kemerli sövelerle çevrildiği görülmektedir. Tuğla söveler cepheye bir hareketlilik katmaktadır. Bu cephenin de birinci katına kireçle badana yapılmıştır (Res. 381).

Cephenin birinci katında, bugün kapalı tutulan ve odalara girişi sağlayan tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı altı kapı bulunmaktadır (Res. 382). Kuzey tarafta bulunan ikisinin arşiv ve depo olarak kullanıldığı söylenen oda içerilerinde, günümüze orijinal olarak ulaşan herhangi bir mimari öğenin bulunmadığı hastane personeli tarafından ifade edilmiştir. Doğu cephenin alt katında yine tuğladan basık kemerli dört adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır.

İkinci kata, sonradan konulmuş altı basamaklı ahşap bir merdivenden çıkılmaktadır. Dairesel formlu sütunlarla taşınan merdivenin sahanlığı, günümüzde binanın en çok kullanılan bölmesi olup, kısmen “dış sofa” konumundadır. Cephenin ikinci katında tuğla sövelerle çevrili ve basık kemerli üç adet iki kanatlı ahşap kapı ile sekiz düşey dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Cephenin güney ucuna yakın

olan pencerelerden biri sağır tutulmuştur (Res. 383). Sahanlığın karşısında ve cephenin güney ucunda, tuğladan basık kemerli, yüksekliği 2.90 m. ve genişliği 1.60 m. olan ilk kapıdan küçük bir dehlize girilmektedir. Dehlizin hemen batısında yer alan birinci oda, evin salonu olup, bugün ahşap levhayla bölünerek iki oda haline getirilmiştir.

Yerden yüksekliği 4.5 m. olan salonun batı duvarında üç, güney ve doğu duvarlarında ise ikişer tane olmak üzere, yükseklikleri 1.85 m. ve genişlikleri 1.10 m. ölçülerinde toplam yedi adet içten kapaklı ve dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Salonun güney duvarında ayrıca, yüksekliği 2.90 m. ve genişliği 1.60 m. olan, iki kanatlı ahşap bir kapı görülmektedir. Bugün kullanılmayan kapı, güney cephedeki balkona açılmaktadır. Salonun batı duvarı ahşap bir levhayla ikiye bölünmüştür. Bölünen kısmın doğu ve batı duvarlarında, yükseklikleri 1.85 m. ve genişlikleri 1.10 m. ölçülerinde, birer adet dikdörtgen formlu ve içten kapaklı pencere görülmektedir.

Kuzey cephede bulunan, yüksekliği 2.90 m. ve genişliği 1.60 m. olan diğer iki kanatlı ahşap kapıdan küçük bir dehlize, oradan da bu katın ikinci odasına girilmektedir. Bu odanın, batı duvarında yükseklikleri 1.85 m. ve genişlikleri 1.10 m. ölçülerinde olan iki dikdörtgen formlu ve içten kapaklı pencere ile, kuzey duvarında yüksekliği 2.75 m. ve genişliği 1.15 m. olan kapaklı ahşap bir dolap bulunmaktadır.

Evin üçüncü odasına, dehlizin kuzey duvarındaki; yüksekliği 2.90 m. ve genişliği 1.60 m. olan, iki kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Odanın batı duvarında, iki dikdörtgen formlu ve ahşap kapaklı pencere ile kuzey duvarında yüksekliği 3.15 m. ve genişliği 1.15 m. olan bir ahşap kapaklı dolap bulunmaktadır (Res. 384). Diğer odadakilerden daha büyük olan dolabın yukarısında, ona bitişik küçük kapaklı bir raf görülmektedir (Res. 385).

Yapının güney cephesindeki pencerelerinin yukarısında, “H. 1329 / M. 1911” tarihleri yazılıdır. Bu tarihlere dayanarak evin, XX. yy.ın başlarında inşa edildiği kabul edilmektedir. Genel özelliklerine bakıldığı zaman da yapı, incelemiş olduğumuz Şeki evlerinden farklı olarak, cephelerinde bir kaç giriş kapsı ile balkonu ve çok sayıda

pencereleri bulunan, XX. yy. Şeki evlerinin ilk örneğini⁶²² sergilemektedir. Yapı ayrıca, son zamanlara kadar Şeki'de inşa edilen evlerin de ön örneğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, XX. yy.ın başlarında inşa edilen evlerin ilk örneklerinden olan Mehmetali Hüseyin Bey'in evi, sonraki Şeki evlerinin oluşması bakımından da önemli bir yapıdır. Özellikle 1960 yılında görmüş olduğu onarım sonucu uğradığı değişikliklerle şimdiki halini alan ev, özgün değildir.

⁶²² Salazade, v.d., 1961: 47.

ŞEKİ EVİ İLE İLGİLİ TERİMLER

ALTI AÇIK: Depo, mutfak, kiler v.b. şekilde çok amaçlı olarak kullanılan ve genellikle zemin katta bazen de binadan ayrı olarak inşa edilen, en az bir cephesi açık mekan.

BUHARI: Duvar içerisinde yer alan ocak.

GEC: Kil-saman karışımı ile özellikle 250 – 300 derecede pişirilerek elde edilen bir tür harç.

KUBİK: Beyaz renkli düzgün kesme taş.

SİNCİR: Beyaz toprak ve elenmiş samanla karıştırılarak elde edilen bir haç türüdür. Sadece Şeki'de kullanılan bu harç türü, duvarlara, çoğu zaman üç bazen ise iki kat ve 0.1 – 0.3 m. kalınlığında sürülüyor.

ŞİFER: Çimento – kum karışımından yapılan su geçirmez ince levhalardır. Yapıların üst örtüsünde kullanılıyor. Bu karışımdan aynı zamanda Azbes olarak adlandırılan borular da yapılmaktadır.

TAVLA – TÖVLE: Ahır.

IV. DEĞERLENDİRME

IV. DEĞERLENDİRME

Türk Mimarisi'nin çok sayıda örneklerini görebileceğimiz Azerbaycan – Şeki'de, çalışma konumuz içerisinde ele aldığımız XI. – XIX. yy. yapılarından günümüze, 10 kale, iki camii ve dört mescit, iki han ve kervansaray, beş hamam, beş köprü, bir saray ve 10 ev ulaşabilmiştir. Bunlardan, kalelerin bir ve mescitlerin iki tanesi tamamen yıkık durumda olup, yedi kale, bir mescit, bir kervansaray, bir hamam, iki köprü ve bir ev günümüze kısmen ulaşmıştır. Bir kale, iki cami ve bir mescit, bir kervansaray, dört hamam, üç köprü, bir saray ve dokuz ev ise günümüzde büyük bir kısmı ile ayakta. Ancak bu yapılardan, köprüler bakımsızlıktan harap halde olup, cami ve mescitler ile hamam ve evler, zaman içerisinde uğradıkları değişikliklerle özgünlüklerini büyük ölçüde yitirmiştir. Bunların dışındaki kale, kervansaray ve özellikle saray, görmüş oldukları başarılı restorasyon sonucu günümüzde iyi durumda olan örneklerdendir.

A. Kaleler

Kaleler, genellikle yol kavşağı, önemli bir yere giden ana yol, geçit yeri, dağlar arasında boğaz, denize uzanan burun, kıyıda az uzaktaki adacıklar, köprü başları v.b. gibi stratejik yerlerde, arazinin doğal özelliklerinden de yararlanılarak⁶²³; burç, seğirdim yeri, mazgal pencereleri, hendek, sur, beden duvarı, kale meydanı, dış kale ve iç kalelerden meydana gelmiş ve askeri amaçla kurulmuş⁶²⁴, bugünkü şehir görevini üstlenen yapılardır.

Azerbaycan toprakları, çok eskilerden beri düşman saldırılarına maruz kalmıştır. Bu saldırılardan korunmak amacıyla, ülkede bir çok savunma amaçlı askeri yapı inşa edilmiştir. M.Ö. II. – I. yy.da kurulan, Kültepe ve Şomutepe kaleleri bunun en iyi örnekleri arasındadır⁶²⁵. Sonraki dönemlerde, ülke içerisinde gelişerek çoğalan kaleler, Ortaçağ'ın başlarına gelindiğinde, en son safhasına ulaşmıştır. Bu dönemde görülen

⁶²³ S. Eyice, (1974): "Kale", *Türk Ansiklopedisi*, M. E. B. Yayınları, Cilt: 21, Ankara: s. 137.

⁶²⁴ Sevgen, 1959: 5 – 8.

⁶²⁵ D. Ahundov, (1986): *Arkhitektura Drevnego i Ranne – Srednevekovogo Azerbaydjana*, Azerbaydjanskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo, Baku: s. 275.

kaleler, planlı şehircilik anlayışına uygun olarak⁶²⁶, genellikle doğu ülkelerine giden önemli ticaret yolları üzerinde, kuzey rüzgarlarının etkilemediği, temiz havası, bol suyu ve zengin toprakları olan yerlerde kurulmaktaydı⁶²⁷. Ortaçağ'da, ülkede çok sayıda inşa edilen bu kalelerin sadece 250'ye yakını Şeki – Kabala bölgesinde idi⁶²⁸. Ancak bu kalelerden çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Şeki ve çevresinde bulunan toplam 10 kaleden bir tanesi (Şeki Kalesi) hariç, diğerleri harap dudumda günümüze ulaşmıştır.

Kalelerden Çelebi Han döneminde inşa edilen Şeki Kalesi (1743-55), diğerlerine göre daha yakın tarihlî olup, günümüzde iyi durumdadır (Res. 64-76). Ancak, Kale içerisinde yer alan yapılar için bu pek söylenemez. 1812 yılına kadar içerisinde bulundurduğu Şeki Han'ları ve yakınlarına ait bazı sivil yapılar, o yıl Ruslar tarafından yıkılmış ve 1853 yılında kendi düzenledikleri plana dayanarak bu yapılardan sadece Saray binası yeniden onarılmış, diğerlerinin yerine ise kilise, müze ve hastane binaları yapılmıştır⁶²⁹. Şeki Hanlığı kurulduktan sonra şehrin hakim bir noktasında inşa edilen Kale, şehristan ve dış kaleden oluşmaktadır. Saray ve yönetim merkezi başta olmakla, diğer dini ve sosyal yapıları içerisinde bulunduran Şeki Kalesi, şehir planlaması açısından, Türk ve İslam Kent modelinin⁶³⁰ de, küçük bir örneğidir. Kale, diğer kalelerden farklı olarak; dairesel, çokgen ve dikdörtgen planı burçlara sahiptir. Bugün üçü yıkık durumda olan 14 burcun, bir zamanlar 21 tane olduğu belirtilmektedir⁶³¹.

Şeki'deki diğer kaleler, şehir merkezinden daha uzakta olup, düzlük veya dağ zirvelerinde bulunmaktadır.

a. Plan:

Yerleşim alanı itibariyle iki grupta inceleyebileceğimiz kalelerden; Aydınbulak (IX.-XIII. yy.), Malug (VII.-XV. yy.), Küngüt (VII.-XI. yy.), Şin (IX.-XVII. yy.), Gayabaşı (VI.-XIII. yy.) ve Gudula (VII.-XII. yy.) kaleleri, düzlükte yer almaktadır. Bu kalelerden Aydınbulak Kalesi, diğerlerine nazaran günümüze daha iyi durumda

⁶²⁶ Muradov, 1983: 24.

⁶²⁷ Dostiyev, 2001: 77.

⁶²⁸ Gedirov, 1984): 72.

⁶²⁹ Efendiyev, 2001: 188.

⁶³⁰ Aktüre, 1978: 7.

⁶³¹ Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi Kayıtları.

ulaşmıştır (Res. 5). Kuzey ve doğu duvarları ile bunlara bitişik köşelerdeki üç dairesel planlı burçları olan yapı, IX. yy.da Azerbaycan'ın büyük şehirlerinden biri olan, Kabala'nın batı ve kuzey batısını korumak amacıyla inşa edilen stratejik yönden önemli bir Ortaçağ kalesidir. Kale'nin doğu duvarında bulunan bir giriş kapısı ile onun üzerinde yer alan dikdörtgen formlu bir mazgal penceresi bulunmaktadır. Son yıllarda yakınındaki Şin nehrinde yaşanan taşkınlardan dolayı ulaşılması güç hale gelen Şin Kalesi, N. Muhtarov'un 1989 yılındaki makalesi⁶³² ile S. Mehmetov'un rölöve planı ve C. Kıyasi'nin restitüsyon çizimine dayanılarak değerlendirilmiştir (Çiz. 19-20). Yapının diğer kalelerden farklı olan en önemli özelliği, güney cephesindeki giriş kapısının önünde, cephelerinde mazgal pencereleri olan ve dendanlarla tamamlanan Hisar Peçe'nin yer almasıdır. İstanbul surlarında da⁶³³ görülen bu tür duvarlar, kalelere yapılan saldırıları zayıflatmak amacıyla, kaleye giriş kapısının az ilerisinde yer almaktadır⁶³⁴. Yapının bir farkı da, kuzey burçlarının diğer Şeki kalelerinde görülmeyen eşkenarlı yamuk planda tasarlanmasıdır. Şeki'nin çevresindeki düzlükte yer alan diğer kalelerden, Malug ve Küngüt Kaleleri, burç ve duvarlarının bir kısmıyla günümüze ulaşabilmiştir (Res. 31,40). Şimdiki durumda, dairesel planlı dört burç ve duvar kalıntıları bulunan Malug Kalesi'nin doğu duvarında, metris olarak adlandırılan, yarım burç şeklinde çıkıntılar görülmektedir. Metrisler, savaş zamanı surun dibine yaklaşmış olan düşmana, ok, ateş, v.b. silahlarla karşı koymak için yapılan kuleciklerdir⁶³⁵. Kale'nin kuzey ve batı cephelerinde, herhangi bir duvar veya burç kalıntısı bulunmamaktadır. Kale'nin güney ve doğu cephelerinde, belli aralıklarla sıralanan dairesel planlı burç kalıntıları görülmektedir. Güney batı köşedeki burcun kopmuş olan taşlarının arkasında, farklı harçla örülen bir burç duvarı daha vardır. Bu da yapının zaman içerisinde onarılarak kullanıldığını akla getirmektedir. Malug Kalesi'nden farklı olarak dikdörtgen planlı burca sahip olan Küngüt Kalesi, Galadağın zirvesinde yer alan Gavur Kalesi'yle de, irtibatlı olarak planlanmıştır. Gavur Kalesi'nden daha önce yapıldığı ileri sürülen Kale⁶³⁶, Küngüt ve Keldek dereleri arasında yer almaktadır. Büyük bir kısmı yıkılan yapının, şimdiki durumda iki burç kalıntısı ile cephelerinde 1 – 2 m. yüksekliğinde duvar kalıntıları bulunmaktadır. Kale, Şeki etrafındaki en eski

⁶³² Muhtarov, 1989: 2.

⁶³³ Yerasimos, 2000: 207.

⁶³⁴ Sevgen, 1959: 8.

⁶³⁵ Sevgen, 1959: 7.

⁶³⁶ Gedirov, 1984: 37.

kalelerden biri olarak kabul edilmektedir⁶³⁷. Düzlukte yerleşen kaleler grubuna dahil edebileceğimiz en son Gayabaşı ve Gudula Kaleleri günümüze oldukça kötü durumda ulaşmıştır (Res. 57,62). Bu kalelerden Gayabaşı Kalesi, 1 m. yüksekliğinde ve 3 m. genişliğinde bir duvar kalıntısı şeklinde iken, Gudula Kalesi'nden ise herhangi bir kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca, şimdiki durumda bir hektar araziye kaplayan Gayabaşı Kız Kalesi'nin, daha önce 3 – 4 hektar arazide kurulduğu ve batısındaki Alicançay nehrinde zaman içerisinde yaşanan taşkınlar sonucu aşınarak küçüldüğü öne sürülmektedir⁶³⁸. Düzlukte yer alan grubu oluşturan bu kaleler, daha çok gözetleme amaçlı küçük yapılardan olup, Artvin'de bulunan Okumuşlar⁶³⁹, Ferhatlı⁶⁴⁰, Eskikale⁶⁴¹, Peterek⁶⁴² ve Köprügören⁶⁴³ kaleleriyle benzer özelliklere sahiptirler.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla günümüze kısmen ulaşan, Gavur Kalesi, Gellersen-Görersen ve Çaygaragoyunlu Kız Kaleleri, Şeki kalelerinin dağ zirvesinde yer alan ikinci grubunu oluşturmaktadır (Res. 9,48,59-60). Şehrin güney doğusundaki Baş Keldek köyünün 8 km. uzaklığında ve Galadağın zirvesinde bulunan Gavur Kalesi, sarp ve dik kaya kütleleri üzerine dağın tepesinde ve alınması güç bir yerde inşa edilmiştir. Rahat savunulabilen ve etrafındaki nehirlerin oluşturduğu dere yolları vasıtasıyla çevre bölgelerle irtibat kurabilen bir yerde seçilen Kale, konumu açısından büyük önem arz etmektedir. Bugün, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kars⁶⁴⁴, Bitlis⁶⁴⁵, Van⁶⁴⁶, Kemah⁶⁴⁷ ve Hoşap⁶⁴⁸ Kaleleriyle yakın benzerlik gösteren Kale, incelemiş olduğumuz Şeki kalelerinin en büyüğüdür. Beş hektara yakın bir arazide kurulu olan yapı, içerisinde bulundurduğu 8 m. uzunluğundaki sarnıç, belli aralıklarla duvarlarda yer alan kare ve dairesel formlu çok sayıda sırlı künkleri, iki dikdörtgen ve dört dairesel planlı burçları ile dış kale ve iç kaleden oluşmaktadır. Günümüzde Garadere olarak adlandırılan orman içerisinde kaybolan Gellersen – Görersen Kalesi ve günümüze üç

⁶³⁷ Gedirov, 1984: 38.

⁶³⁸ Muhatrov, 2002: 3.

⁶³⁹ O. Aytekin, (1999): *Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin'deki Mimari Eserler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara: s. 313.

⁶⁴⁰ Aytekin, 1999: 313.

⁶⁴¹ Aytekin, 1999: 313.

⁶⁴² Aytekin, 1999: 313.

⁶⁴³ Aytekin, 1999: 313.

⁶⁴⁴ Sevgen, 1959: 192.

⁶⁴⁵ Sevgen, 1959: 74.

⁶⁴⁶ Sevgen, 1959: 329.

⁶⁴⁷ Sevgen, 1959: 212.

⁶⁴⁸ M. Top. (1998): *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara: s. 39.

duvar kalıntısıyla ulaşan Çaygaragoyunlu Kız Kalesi de, Gavur Kalesi gibi ulaşımı zor, saklı yerlerde kurulmuş olup, etraf bölgelerle irtibatlı olarak planlanmıştır. Şeki'nin tarihinde ayrı bir öneme sahip olan Gellersen – Görersen Kalesi, güneyinde yer alan dairesel planlı burç, bazı duvar kalıntıları ve içerisindeki dairesel planlı sarnıçla günümüze ulaşabilmiştir. Dağ zirvelerinde ve saklı yerlerde bulunan bu tip ulaşımı zor kalelerde, sarnıçlar, etraf nehirlerden temin edilen suların biriktirilmesi için kullanılmaktaydı⁶⁴⁹. Bu tip kalelerin su ihtiyacı, künklerle, daha yüksek yerlerden su getirilerek de, karşılanmaktaydı⁶⁵⁰.

b. Malzeme – Teknik:

Kireç harcıyla örülerek, kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen kalelerden, Gavur Kalesi ve Gellersen – Görersen Kale'sinin sarnıçlarında, Şeki Kalesi'nin ise güney cephesinde bulunan kapı lentosunda tuğla kullanılmıştır (Res. 23,75-76). Ahşap malzemenin sadece Aydınbulak Kalesi'nin giriş kapısının üzerinde, hatıl olarak kullanıldığı görülmektedir (Res. 7). Malug Kalesi ve Şin Kalesi'nde, kireç harcına kömür cürufu da karıştırılmıştır (Res. 32,55).

c. Yapı Elemanları:

Genellikle kaba yonu ve moloz taşlardan örülmüş taş duvarlar, bazen de sur duvarları olabilecek şekilde yararlanılan kaya parçaları, kalelerin yapı elemanlarından. Gavur Kalesi ile Gellersen-Görersen Kale'sinde, kaba yonu ve moloz taşla birlikte, bu duvarların bir parçası haline gelen kaya kütlelerinden de yararlanıldığı görülmektedir. Aydınbulak Kalesi'nin giriş kapısı üzerinde ve Gavur Kalesi'nin burçlarında mazgal pencere ile Şeki Kalesi'nde binden fazla dendan ve mazgal pencereler bulunmaktadır. Ayrıca, Gavur Kalesi ve Gellersen-Görersen Kalesi'nde, birer sarnıç yer almaktadır. Gavur Kalesi'ndeki sarnıç dikdörtgen planlı olup uzunluğu 8 m., yüksekliği 4.5 m. genişliği 2 m. ve duvar kalınlığı 1 m., Gellersen-Görersen Kalesi'ndeki sarnıç ise çapı 2.0 m., yüksekliği 2.4 m. ve duvar kalınlığı 0.8 m. olup, dairesel planlıdır. Kalelere girişi sağlayan kapılar sade olup, Şeki Kalesi'nin içten

⁶⁴⁹ Sevgen. 1959: 8.

⁶⁵⁰ Gavur Kalesi ve Gellersen – Görersen Kalesinde bu künkler mevcut olup, Çaygaragoyunlu Kız Kalesi, günümüze kötü durumda ulaştığı için, Kale'nin sarnıç, v.b. kısımlarına rastlanılmamıştır.

tuğladan basık kemerli ve dıştan sivri kemerli güney kapısı, daha çok dini veya sivil yapıların taçkapılarında tercih edilmektedir. Aydınbulak Kalesi'nin doğu duvarında, Gavur Kalesi'nin ise güney duvarında yer alan dikdörtgen formlu kapılar, daha sade tutulmuştur. Diğer kale kapıları günümüze ulaşmadığından dolayı, bu konuda bir bilgiye sahip değiliz.

d. Cephe Düzeni:

Kalelerin hepsinde cepheler burçlarla çevrelenmiştir. Şin Kalesi'nde, Şeki'deki diğer kalelerden farklı olarak güney cephe kapısının az ilerisinde, düşman saldırılarını zayıflatmak amacıyla, bazı kalelerde görülen ve İstanbul surlarında da bulunan Hisar Peçe olarak adlandırılan duvar yer almaktadır. Özellikle düşman saldırılarının daha çok yapıldığı cephelerde görülen burçlar, genellikle dikdörtgen ve dairesel planlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Şin Kalesi'nde kuzey burçlar eşkenar yamuk, Şeki Kalesi'nde ise güney doğu burç, çokgen formunda tasarlanmıştır (Çiz. 20).

e. Süsleme:

İncelediğimiz Şeki kalelerinde, süslemeye rastlanılmamakla birlikte, Şeki Kalesi'nin güney cephe duvarındaki sivri kemerli giriş kapısının köşeliklerinde, tuğla örgü ile oluşturulmuş üçgen formlu düzenlemeler görülmektedir (Res. 75).

B. Camiler ve Mescitler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla günümüzde Şeki'de, iki cami ve dört mescit bulunmaktadır. Şehrin yukarı kesiminde, Yukarıbaş Koruk arazisi olarak adlandırılan bölgede yer alan bu yapılar, XVIII. – XIX. yy.da inşa edilmiş olup, zaman içerisinde karşılaştıkları doğal felaketler ve yaşadıkları yanlış onarımlar sonucu özgünlüklerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Kuşkusuz Şeki'de çok daha fazla cami ve mescit inşa edilmiş olması gerekir. Arşiv ve kaynaklar üzerinde yapılacak araştırmalar, bu konuyu aydınlatacaktır.

Şehrin merkezinde yer alan Cuma Camisi (XIX. yy.), uzun yıllar Şehir Spor Salonu olarak kullanılmıştır (Res. 85-86). 1988 yılında yangın geçiren yapının, 1990 – 1992 yılları arasında görmüş olduğu onarımda, bütün mimari elemanları ve süslemeleri yenilenmiştir. Bu onarım sırasında, yapının kuzeyine, tuğladan revaklı bir son cemaat yeri ile güney batısına dairesel planlı minare eklenmiştir. Şehrin ikinci camisi, ülkenin Rusya'ya bağlı olduğu dönemlerde bile orijinal işlevini sürdüren Yukarı Cami (XIX. yy.) dir (Res. 77). Bu yapının da, 1986 yılında geçirdiği yangın sonucu, içerisindeki mimari elemanlar tamamen yanmış ve 1987 yılındaki onarımda, iç ve dışı baştan sona yenilenmiştir. Şeki Hanlığı'nın kurucusu, Hacı Çelebi zamanında inşa edildiğinden dolayı, Şeki'deki ilk mescitlerden sayılan Han Mescidi (1743-55), uzun süre müze olarak kullanılmış olup, 1990'lı yılların başlarında, orijinal işlevine dönmüştür (Res. 109). Gilehli Mescidi (XVIII. yy.) ile Mustafa Efendi Mescidinin (1881) harim kısımları yıkıldığından dolayı sadece minareleri günümüze ulaşabilmiştir (Res. 99,119). Şehirdeki diğer minarelerden daha kısa olduğundan dolayı, Gödek⁶⁵¹ Minare (XIX. yy.) olarak adlandırılan eserin güneyinde, uzun zamandır kapalı tutulan ve mescit olduğu söylenen kırma çatılı küçük bir bina daha vardır (Res. 121).

a. Plan:

Şeki'deki cami ve mescitler, harimin enine dikdörtgen gelişmesi ile ortaya çıkan plan tipindedir (Çiz. 24,26,29). Erken İslam Mimarisi'nde çok sayıda örneği görülen bu

⁶⁵¹ Azeri Türkçe'sinde kısa anlamındadır.

tip yapıların, Karahanlı ve Gaznelilerden itibaren inşa edildiği bilinmektedir⁶⁵². Kûfe planlı camiler grubuna dahil edilen bu eserlerin, Anadolu'ya gelindiğinde, Selçuklular tarafından ortaya konulan Konya Alaaddin Camii'nin doğu bölümü (XII. yy. ilk çeyreği)⁶⁵³, Sivas Ulu Camisi (XII. yy. ilk çeyreği)⁶⁵⁴, Afyon Ulu Camisi (1272)⁶⁵⁵ ve Sivrihisar Ulu Camisi (1275)⁶⁵⁶ gibi, anıtsal örnekleri yapılmıştır.

XIV. – XV. yy. Beylikler devri cami ve mescitlerinde bu yapı tipi, özellikle Karamanoğlu, Ramazanoğlu ve Dulkadiroğlu beylikleri eserlerinde görülmektedir⁶⁵⁷. Ermenek Ulu Camisi (1302)⁶⁵⁸, Adana Ulu Camisi (XVI. yy. ilk çeyreği)⁶⁵⁹, Tarsus Ulu Camisi (1574)⁶⁶⁰, Ermenek Akça Mescidi (1300'ler)⁶⁶¹, Konya Meram (1402 – 1424)⁶⁶², Ankara Örtmeli (XIV. – XV. yy.)⁶⁶³ ve Rüstem Nail (XIV. – XV. yy.) gibi mescitler⁶⁶⁴, Şeki'deki cami ve mescitlerin, Beylikler devri örneklerindedir. Şeki'de XIX. yy.ın sonuna kadar inşa edilen bu yapı tipinin, Osmanlı döneminde tercih edilmediği görülmektedir.

b. Malzeme – Teknik:

Yapı malzemesi olarak Şeki cami ve mescitlerinde, kaba yonu ve moloz taş ile tuğla kullanılmıştır. Cuma Camisi ve Yukarı Camii'nin kuzey, doğu ve batı cepheleri almaşık örgülü, güney cepheleri ise tuğla örgülüdür (Res. 85,86,77,78). Ayrıca, Cuma Camisi, Yukarı Cami ve Han Mescidi'nin revakları ile minarelerin tamamı tuğladandır (Res. 79,87,99,110,119,121). Ahşap malzeme Cuma Camisi, Yukarı Camii ve Han Mescidi'nin minber, döşeme, tavan, kapı ve pencereleri ile minarelerin şerefe korkuluklarında görülmektedir (Res. 80,91,79,87,99,110,119,121). Yukarı Cami ve Cuma Camisi'nin kapı ve pencere söveleri ile Yukarı Cami'nin mihrap, tavan ve duvar

⁶⁵² O. Aslanapa, (1999): *Türk Sanatı*, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul: s. 27 – 56.

⁶⁵³ Karpuz, 2001: 22.

⁶⁵⁴ Karpuz, 2001: 21.

⁶⁵⁵ Karpuz, 2001: 25.

⁶⁵⁶ Karpuz, 2001: 24.

⁶⁵⁷ G. Öney, (1989): *Beylikler Devri Sanatı XIV. – XV. yüzyıl (1300 – 1453)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: s. 8.

⁶⁵⁸ Öney, 1989: 8.

⁶⁵⁹ Öney, 1989: 8.

⁶⁶⁰ Öney, 1989: 8.

⁶⁶¹ Öney, 1989: 8.

⁶⁶² Öney, 1989: 8.

⁶⁶³ Öney, 1989: 8.

⁶⁶⁴ Öney, 1989: 8.

arasındaki içbükey kısmında alçı, Cuma Camisi'nin mihrabında ise çini kullanılmıştır (Res. 82,94,92).

c. Yapı Elemanları:

Son Cemaat Yeri: Çalışma kapsamında incelenen yapılardan, Mustafa Efendi Mescidi ile Gilehli Mescidi günümüze ulaşmadığından ve bu yapıların son cemaat yerleri hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmadığından dolayı bu konuda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Gödek Minare'nin, güneyinde bulunan ve mescit olduğu söylenen⁶⁶⁵ kırma çatılı küçük bina, uzun yıllardır kapalı tutulduğundan ve hakkında herhangi bir bilgi bulunmadığından dolayı, yapının minaresi dışındaki kısımlar incelenememiştir. Cuma Camisi, Yukarı Camii ve Han Mescidi'nin, tuğla örgülü yuvarlak kemerli revaklardan oluşan son cemaat yerleri bulunmaktadır (Res. 83,90,105). Harimin kuzeyinde yer alan son cemaat yerleri, Cuma Camisi ve Yukarı Cami'de üç yandan kapalı, Han Mescidi'nde ise bütün cepheler açık tutulmuştur. Camilerin son cemaat yerleri, geçirmiş oldukları yangın sonrası yapılan onarımda, revak araları camekanla kapatılarak şimdiki görünümünü almıştır. Ayrıca bu onarım sırasında, Cuma Camisi'nin kuzey cephesine tuğla örgülü ikinci bir son cemaat yeri daha eklenmiştir. Cuma Camisi'nin son cemaat yerinden sağlanan giriş kapısı, diğerlerinin kapılarına nazaran daha süslü olup, taçkapı görünümündedir. İçten düz tavanlı olan son cemaat yerleri, dıştan kırma çatılıdır.

Saçak ve Silmeler: Yukarı Camii, Cuma Camisi ve Han Mescidi'nde, örtü eteklerinde saçak karşımıza çıkmaktadır. Yukarı Cami'de düz, Cuma Camisi ve Han Mescidi'nde dilimli tutulan saçaklar, kırma çatı eteklerini dört bir taraftan çevrelemektedir (Res. 78,86,112). Saçaklar Cuma Camisi ve Yukarı Cami'de demir levhadan, Han Mescidinde ise ahşaptan yapılmıştır. Yukarı Cami'nin doğu, batı ve güneyinde, Cuma Camisi'nin ise kuzey cephesindeki kapı ve pencere üzerlerinde, tuğla silmeler bulunmaktadır. Yukarı Cami'nin doğu, batı ve güney cephelerindeki pencere kemerlerini taçlandıran, birbirine bağlanmış üç sıra tuğla silme görülmektedir. Merkezine hilal motifi yerleştirilmiş silmeler, cepheye hareketlilik katmaktadır. Cuma

⁶⁶⁵ Şeki Kültür Müdürlüğü Devlet Arşivi Kayıtları.

Camisi'nin kuzey cephesindeki taçkapı ve pencere üzerleri de, birbirine bağlanmış bir sıra dilimli tuğla silme ile çevrelenmektedir.

Destek Sistemi: Cuma Camisi'nde harim içten, poligonal planlı beş ahşap sütunla desteklenmektedir (Res. 94). Kaynaklardan, Gilehli Mescidi'nin de destek sistemini, Cuma Camisinde görülen ayak veya sütunların oluşturduğu anlaşılmaktadır⁶⁶⁶ (Çiz. 29). Han Mescidi'nin harim kısmına girilemediğinden ve kaynaklarda bu konuda bir bilgiye rastlanılmadığından dolayı, destek sistemleri hakkında, herhangi bir bilgi sahibi değiliz. Cuma Camisi, Yukarı Cami ve Han Mescidi'nin tuğla revaklardan oluşan son cemaat yerleri, poligonal planlı ve tuğla örgülü ayaklarca taşınmaktadır.

Örtü Sistemi: Yapıların tümü, ahşap direklerle taşınan, düz ahşap tavanla örtülmüştür. İlk örneği Gazne'de Sultan Mahmut'un yaptırdığı Arusul Felek Camisi (XI. yy.)⁶⁶⁷ olan bu yapıların, sonraki dönemlerde Anadolu'da inşa edilen Konya Sahip Ata (1258)⁶⁶⁸, Afyon Ulu (1272)⁶⁶⁹, Ankara Arslanhane (1289-90)⁶⁷⁰ ve Beyşehir Eşrefoğlu (1297- 99)⁶⁷¹ camileri gibi önemli örnekleri bulunmaktadır⁶⁷².

Mihrap: Yukarı Camii mihrabı sade iken, Cuma Camisi'nin mihrabı çini ile kaplanmıştı (Res. 81,92). Yukarı Cami'nin mihrabı sivri kemerli ve yarım daire planlı, Cuma Camisi'nin mihrabı ise sekiz kenarlı ve yuvarlak kemerlidir. Her iki mihrap, dışa hafif taşıntı yapmaktadır.

Minber: Cuma Camisi ve Yukarı Cami'nin güney doğusunda, mihraba çok yakın yerde bulunmaktadır. Yapıların geçirmiş olduğu yangın sonrasında inşa edilen minberler ahşaptır. Her iki caminin de minber aynası bezemeli olup, Yukarı Cami'nin minber geçidi kaş kemerli, Cuma Camisinin ise sivri kemerlidir (Res. 82,93).

⁶⁶⁶ Askerova, 1960: 270.

⁶⁶⁷ Aslanapa, 1999: 43.

⁶⁶⁸ Karpuz, 2001: 36.

⁶⁶⁹ Karpuz, 2001: 36.

⁶⁷⁰ Öney, 1989: 11.

⁶⁷¹ Öney, 1989: 11.

⁶⁷² Aslanapa, 1999: 43 – 56, 101 – 192.

Mahfil: Cuma Camisi'nde, harimin kuzey duvarı boyunca uzanan, ahşap korkuluklarla çevrili kadınlar mahfili bulunmaktadır (Res. 94). Onarım sonrasında yapılan bu mahfil dışında, Şeki'deki diğer cami ve mescitlerde mahfile rastlanılmamıştır.

Minare: Çalışma kapsamında incelediğimiz yapılardan, Cuma Camisi ve Yukarı Cami'nin minaresi harimin güney batı köşesinde, Gilehli, Han, Gödek Minare ve Mustafa Efendi Mescitlerinin minareleri ise harimin kuzey batı köşesinde yer almaktadır (Res. 79,87,99,119,120). Anadolu'da daha çok kesme taştan yapılan minarelerden farklı olarak, Şeki cami ve mescitlerinin minareleri, Ortaçağ Türk Mimarisi'nin Anadolu dışındaki (Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu) cami ve mescitlerinde olduğu gibi tuğla örgülüdür. Damgan Minaresi (1058)⁶⁷³, Mescidi Meydan Minaresi (M. 1061)⁶⁷⁴, Barsian Mescidi Minaresi (M. 1097)⁶⁷⁵, Özkent Minaresi (XI. yy.)⁶⁷⁶, Sultan Mesud III.'e ait Minare (XII. yy. başları)⁶⁷⁷, Dehistan Meşhedi Misriyan Minaresi (M.1102)⁶⁷⁸, Car Kurgan Minaresi (M.1108-09)⁶⁷⁹, Kutup Minar (M.1119)⁶⁸⁰, Buhara Kalan Minaresi (M.1127)⁶⁸¹ ve Mesut Bibi Hanım Minareleri (XIV. yy.), Türkler'in yayıldıkları coğrafyada inşa ettikleri önemli örneklerdendir.

Şeki'deki cami ve mescitlerden, Mustafa Efendi Mescidi'nin minaresi poligonal planlı, diğerlerinin ise dairesel planlıdır. Minarelerin hepsi yukarıya doğru daralmaktadır. Cuma Camisi ve Yukarı Cami minareleri, 1990'lı yıllarda yeniden inşa edilmiş olup, daha önce poligonal planlı olan Yukarı Cami minaresi, onarım sonrası dairesel planlı olarak yenilenmiştir. Ayrıca, Cuma Camisi ve Yukarı Cami minarelerinin külahları, onarım sonrası soğanbaşı kubbe ile örtülmüş olup, demir levhalarla kaplanmıştır. Basık prizmatik olan diğer minarelerin külahları da, demir levhalarla

⁶⁷³ Aslanapa, 1999: 69.

⁶⁷⁴ Aslanapa, 1999: 69.

⁶⁷⁵ Aslanapa, 1999: 69.

⁶⁷⁶ Aslanapa, 1999: 30.

⁶⁷⁷ Aslanapa, 1999: 44.

⁶⁷⁸ Aslanapa, 1999: 30.

⁶⁷⁹ Aslanapa, 1996: 206.

⁶⁸⁰ Aslanapa, 1999: 57.

⁶⁸¹ Aslanapa, 1996: 207.

örtülüdür. Minarelerin şerefeleri ahşap olup, korkulukları demir dökme şebekelerle bezenmiştir.

Şadırvan: Cuma Camisi ve Yukarı Cami'nin şadırvanları, onarım sonrasında yapıya eklenmiş olup, avlu köşesinde, camekanla kapatılan bir bölümde yer almaktadır. Mustafa Efendi Mescidi'nin avlu ortasında, dairesel planlı bir havuz bulunmaktadır (Res. 116). Çok da derin olmayan taş havuzun kenarında, içerisi oyulmuş üçgen uçlu bir taş içerisine yerleştirilmiş musluk, bugün kullanılmamaktadır. Han Mescidi avlusunun güney duvarında da, günümüze kalıntı halinde ulaşan, tuğladan basık kemerli bir niş içerisinde, mermerden çeşme görülmektedir (Res. 104).

d. Cephe Düzeni:

Genel olarak sade bir görünüme sahip olan yapıların cephe düzenlenmesinde, mihrap duvarlarının bulunduğu güney cephe ön planda tutulmuştur. Cuma Camisi ve Yukarı Cami'de, bu daha açık olarak görülmektedir (Res. 85,78). Halbuki, Ortaçağ Türk Mimarisi'nde cami, mescit, medrese gibi yapılarda girişin bulunduğu cephe, gerek düzen gerekse süslemeleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu durum Şeki'deki cami ve mescitlerde görülmemektedir.

Cuma Camisi ve Yukarı Camii'nin güney cephe duvarında, pencerelerinin ortasında, simetrik olarak yerleştirilmiş öne doğru hafif çıkıntı şeklinde pilastır yükselmektedir (Res. 78,85). Cuma Camisi'nin güney cephesinde, tuğladan basık kemerli 21 düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin 12'si üst, geri kalan dokuzu ise alt kat seviyesinde yer almaktadır. Pencereler, kemer ve silmelerle taçlandırılmış olup, aralarındaki zengin tuğla işçiliğine sahip pilastırlar ile cephe hareketlendirilmiştir. Cuma Camisi'nin batı cephesinde, şimdiki durumda üst sırada sekiz, alt sırada ise yedi pencere bulunmaktadır. Cephenin kuzey tarafındaki tuğladan yuvarlak kemerli pencereler daha büyük olup, yapıya sonradan eklenen son cemaat yerine aittir. Daha küçük boyutlu tuğladan yapılmış basık kemerli diğer pencereler, yapının ilk durumuna uygun olarak inşa edilmiştir. Alt sıradaki yuvarlak kemerli kapı açıklığı, iki kanatlı kapı ile kapatılmıştır. Bu kapı orijinal olmayıp, son onarımlar sırasında yapılmıştır. Cami'nin kuzey cephesine sonradan eklenen tuğla örgülü son

cemaat yeri, poligonal planlı tuğla ayaklarca taşınan yuvarlak kemerli revaklara sahiptir. Revak araları camekanlarla kapatılan cephenin alt ve üst sırasında, kemer üzerinde yer alan ve birbirine bağlanmış dilimli bir sıra silme görülmektedir. Cephenin ortasında, son cemaat yerine girişi sağlayan baldaken tarzı giriş ünitesi de, onarım sırasında yapılmıştır. Yukarı Camii'nin güney cephesinde, altı yuvarlak kemerli düşey dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Burada da, pencere kemerleri üzerinde, cepheye hareketlilik katan iki sıra tuğla silme yer almaktadır. Han Mescidi ve Gödek Minare'ye ait mescit binasının önü, şimdiki durumda, bitişiğindeki avlu duvarıyla kapandığından dolayı görünmemektedir. Günümüze ulaşmayan Gilehli ve Mustafa Efendi Mescitlerinin cephe düzenlemesi hakkında da herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

e. Süsleme:

Şeki'deki Cami ve Mescitlerde mevcut süslemeler tuğla, alçı, ahşap ve çini olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, incelediğimiz yapılar içerisindeki süslemelerin tümü, geçirdikleri onarım sırasında tamamen yenilenmiş ve yakın zamanlarda yapılmıştır. Yukarıdaki süslemelerin dışında, günümüze ulaşmayan Gilehli Mescidi'nde, kalemşi tekniğiyle yapılmış süslemelerin bulunduğu öne sürülmektedir⁶⁸².

Tuğla: Cuma Camisi'nin güney ve kuzey cepheleri ile Yukarı Caminin doğu, batı ve güney cephelerinde, zengin tuğla işçiliği görülmektedir (Res. 85,88,77,78). Her iki caminin güney cephesinin ortasında simetriyi oluşturan pilastırlar bulunmaktadır. Pilastırların üzerinde, iç içe geçmiş kare formlar, zencerek ve hilal motifleri, dairesel formlar ve menadr motiflerinden oluşan tuğladan geometrik süslemeler yer almaktadır. Yukarı Cami'nin doğu, batı ve güney cepheleri üstten bir sıra "T" şeklinde geometrik bir motifle sonlanmaktadır. Her iki caminin aynı cephelerinde, pencere altları ve kemer üzerleri, birbirine bağlanmış bir ve üç sıra silmelerle kuşatılmıştır. Cuma Camisi'nin kuzey cephesini, bir sıra dilimli tuğla silmeler çevrelemektedir. Yapıların minaresinde de, tuğlaların istifinden elde edilen geometrik süslemeler görülmektedir. Yukarı Cami, Gilehli Mescidi, Han Mescidi ve Mustafa Efendi Mescidi'nin minarelerinin gövdesi, birbirine bağlanmış madalyonlarla süslenmiştir (Res. 79,99,110,119). Ayrıca, Han

⁶⁸² Askerova, 1960: 272.

Mescidi dışındaki diğer yapıların şerefe altında, bir veya iki sıra testere dişi formunda silme bulunmaktadır.

Alçı: Yukarı Cami'nin mihrap ve tavan ile duvar arasında kalan içbükey kısmında, alçı malzemeyle, kalıplama tekniğiyle yapılmış bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır (Res. 82). Mihrap çerçevesinin en dıştaki bordüründe, yivli silmelerle çevrili alan içerisine, ortasında lalelerin olduğu palmetlerden oluşan bitkisel süslemeler işlenmiştir. Etrafı silme ile çevrili mihrabın köşeliklerinde de tavana kadar devam eden; palmet, lale ve rumi kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemeler görülmektedir. Mihrabın yukarısında, etrafı alçı silmelerle şekillendirilmiş dairesel formlu pencere bulunmaktadır. Pencere ile mihrabın arası, alçı bir silme ile ayrılmaktadır. Harime girişi sağlayan kapı üzerinde alçıdan yapılmış, geometrik, yazı ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Han Mescidi'nin giriş kapılarını sınırlandıran üç dilimli kemer içerisinde, rumi kıvrımlar ve güllerden oluşan, alçıdan bitkisel süslemeler görülmektedir (Res. 107). Ayrıca, Yukarı Cami ve Cuma Camilerinin harim kısmındaki pencere söveleri de, alçıdan yapılmıştır (Res. 83,94).

Ahşap: Ahşap işçiliği camilerin minberlerinde ve Han Mescidi'nin kapısında görülmektedir. Cuma Camisi'nin korkuluğu, zikzak şekilli motiflerle bezenen minberinin aynası, iç içe geçmiş çokgenlerin oluşturduğu geometrik süslemelere sahiptir. Yukarı Cami'nin minber aynası ise rumi kıvrımlar ve lalelerden oluşan bitkisel süslemelerle bezenmiştir. Han Mescidi'nin giriş kapısında, oyma tekniğiyle yapılmış geometrik süslemeler bulunmaktadır (Res. 93,82,108).

Çini: Çini süsleme sadece, Cuma Camisi'nin hariminde görülmektedir. 1990-92 yıllarındaki onarım sırasında yapılan bu süslemeler, yazı ve bitkisel bezemelerden oluşmaktadır. Mihrap tepeliği, palmetlerin oluşturduğu dendanlar şeklindedir (Res. 92). Bu dendanların altında, etrafı zencerek motifi ile kuşatılan orta bordür gelmektedir. Zemini güllerden oluşan bitkisel motifler ve sülüs hatla yazılı ayetlerle süslenmiş bu kuşağın ayaklara yakın yüzeyinde, her iki tarafta, vazo içerisinde stilize edilmiş ağaçlar görülmektedir. Cuma Camisi'nin mihrabını üç yandan gül ve rumilerden oluşan bitkisel bir çerçeve sınırlandırmaktadır. Mihrabın içerisi ve köşelikleri de yine gül ve rumilerden oluşan bitkisel motiflerle bezenmiştir. Karahanlı yapılarından örneği görülen

çini süslemenin⁶⁸³, Osmanlı'da XIII. yy.ın ikinci yarısından itibaren alçıyla birlikte kullanılan örnekleri de bulunmaktadır⁶⁸⁴.

⁶⁸³ Aslanapa, 1999: 317.

⁶⁸⁴ S. Bayrakal, (2001): *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: s. 157.

C. Han ve Kervansaraylar

İlk örnekleri Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu devirlerinde görülen han ve kervansarayların, Anadolu Selçukluları zamanında, daha da gelişmiş örnekleri inşa edilmiştir⁶⁸⁵. Ancak, kervan yolları üzerinde inşa edilen bu yapılar, daha çok savunma ve konaklama amacı taşımaktaydı. Menzil hanları olarak adlandırılan bu yapılar, Osmanlı dönemine gelindiğinde, kale niteliğindeki savunma öğelerinden kaçınarak, daha çok ticari nitelik kazanan ve şehirlerin esas ticaret merkezlerinde, konaklama ve aynı zamanda ticaret işlevlerini barındıran eserler olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁸⁶. Şehir hanı veya şehir içi hanı şeklinde adlandırılan bu yapılar, menzil hanlarından plan bakımından da farklılık göstermektedir⁶⁸⁷.

Şeki’de bir zamanlar beş tane olduğu ileri sürülen⁶⁸⁸ ve günümüze sadece ikisi ulaşan kervansaraylar, kale niteliğindeki savunma amaçlı menzil hanlarından farklı olarak, kervanların yol gereksinimlerine yönelik olmanın yanında, daha çok bünyelerinde bulundurdukları dükkanlarıyla, şehirlerin fiziki gelişmesinde etkili olmuşlardır⁶⁸⁹.

a. Plan:

Şeki’deki Yukarı ve Aşağı kervansaraylar, Osmanlı döneminde Anadolu⁶⁹⁰ ve Balkanlar⁶⁹¹ da yoğun bir şekilde inşa edilen; “avlulu ve katlı⁶⁹²”, “barınak ve servisleri olan⁶⁹³” veya “avlunun yapıya hakim olduğu hanlar⁶⁹⁴” grubuna girmektedir (Çiz. 30-32).

⁶⁸⁵ Karpuz, 2001: 77.

⁶⁸⁶ Ersoy, 1991: 2 – 3.

⁶⁸⁷ Ersoy, 1994: 75.

⁶⁸⁸ Salamzade, v.d.. 1988: 164.

⁶⁸⁹ Ersoy, 1994: 75.

⁶⁹⁰ Ersoy, 1994: 76.

⁶⁹¹ M. Özer, (2000): “Üsküp’te Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Hanlar: Anadolu ile Mukayeseli Bir Değerlendirme”, *Balkanlar’da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2, s. 543 – 548.

⁶⁹² Ersoy, 1994: 76 – 80.

⁶⁹³ Yavuz, 2000: 254.

⁶⁹⁴ Karpuz, 2001: 88.

Arazinin durumuna bağlı olarak yamuk bir plan gösteren Yukarı Kervansaray (XVIII. yy.); iki avlulu, iki katlı ve her iki katı da revaklı olarak inşa edilmiştir (Res. 122). Kuzey – güney yönünde, eğimli bir arazi üzerinde yerleşen yapının güney cephesine dıştan 26 dükkan bitleştirilmiştir. Zaman içerisinde geçirmiş olduğu onarımlar sonrasında hanın, revak ve hücrelerinde bazı değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. 6000 m²’lik bir alana inşa edilen yapının içerisinde bulunan 105 oda, birer kapı ve pencereyle revağa, birer pencereyle ise dışarı açılmaktadır. Güney ve güney doğudan girişi sağlanan ve günümüzde otel olarak kullanılan yapının dıştaki dükkanları kısmen orijinal işlevlerini sürdürmektedir. Yukarı Kervansaray’ın 50 m. aşağısında bulunan ve Aşağı Kervansaray (XVIII. yy.) olarak adlandırılan yapı da, kuzey – güney yönünde eğimli bir arazi üzerinde 8000 m²’lik bir alanda inşa edilmiştir (Res. 138). Kareye yakın bir plana sahip olan Aşağı Kervansaray; tek avlulu, iki katlı ve her iki katı da revaklıdır. Dört köşesinde de birer girişi eser, uzun yıllar kullanılmadığından ve içerisinde geniş çaplı bir onarım yapılmadığından dolayı, avlusu bakımsız, her iki kat oda ve revkaları da harap haldedir. Zemin katında dükkanların sıralandığı güney cephenin ikinci katında, üç dilimli kemerlerin birbirine bağlanmasıyla oluşan, revaklı ahşap bir balkon bulunmaktadır (Res. 139). Yapının revak gerilerinde sıralanan odaları birer kapıyla revağa, birer kapıyla da, dışarı açılmaktadır. Avlu, dört bir taraftan revaklarla kuşatılmıştır.

Arazinin eğiminden dolayı yamuk bir plan göstermesine karşın iki katlı, iki avlulu ve her iki katı da revaklı olan Yukarı Kervansaray’ın, Osmanlı döneminde ortaya çıkan ve şehir hanı olarak adlandırılan yapılardan; İstanbul Kürkçü Hanı (XV. yy.)⁶⁹⁵, Bursa Fidan Hanı (XV. yy. ikinci yarısı)⁶⁹⁶, Ankara Hasan Paşa Hanı (XVI. yy. ilk çeyreği)⁶⁹⁷, Üsküp Kurşunlu Hanı (XVI. yy. ortaları)⁶⁹⁸, Edirne Rüstem Paşa Hanı (1560 – 61)⁶⁹⁹, İstanbul Vezir Hanı (XVII. yy. ikinci yarısı) ve Cebeci Hanı (XVIII. yy.)⁷⁰⁰ ile yakın benzerlik gösterdiği görülmektedir.

⁶⁹⁵ Ersoy, 1994: 91.

⁶⁹⁶ Ersoy, 1994: 91.

⁶⁹⁷ Ersoy, 1994: 90.

⁶⁹⁸ Özer, 2000: 545.

⁶⁹⁹ Ersoy, 1994: 90.

⁷⁰⁰ Ersoy, 1994: 91 – 95.

Bursa Emir Han (1340)⁷⁰¹, İpek Hanı (1419 – 21)⁷⁰², Ankara Kurşunlu Han (1421)⁷⁰³, Üsküp Kapan Hanı (XV. yy. ortaları)⁷⁰⁴, Sulu Han (XV. yy. ikinci çeyreği)⁷⁰⁵, Tire Bakır Han (1510)⁷⁰⁶, Ankara Çengel Han (1522 – 23)⁷⁰⁷, İstanbul Küçük Çukur Hanı (1556 – 58)⁷⁰⁸, Diyarbakır Deliller Han (1527)⁷⁰⁹, Hasan Paşa Hanı (1574 – 75)⁷¹⁰, Lefkoşa Büyük Han (1570 – 72)⁷¹¹ gibi yapıların, kareye yakın planlı, tek avlulu, iki katlı ve her iki katı da revaklı bir kuruluşa sahip olan Aşağı Kervansaray'la, benzer özelliklere sahip oldukları söylenebilir.

b. Malzeme – Teknik:

Yukarı ve Aşağı kervansarayların yapımında, kaba yonu ve moloz taş, kireç harcıyla birlikte kullanılmıştır. Aşağı Kervansaray'ın giriş kapısının sövelerinde düzgün kesme taş, her iki kervansarayın odalarına ait kapı ve pencereleri ile Yukarı Kervansaray'ın güney doğu köşedeki giriş kapısında, ahşap malzeme kullanılmıştır. Ayrıca, Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat revaklarının döşemesinde ve Yukarı Kervansaray'ın ikinci kat revak aralarındaki korkuluklarda da, ahşabın kullanıldığı görülmektedir. Her iki yapının kaba yonu ve moloz taşla örülmüş güney cephesinde, kapı ve pencere kemerleri ile silmelerde tuğla malzeme kullanılmıştır. Yukarı Kervansaray'ın revak kemerlerinde ve Aşağı Kervansaray'ın revak kemerleri ile onları taşıyan ayaklarında, kaba yonu taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Kervansarayların odalarını örten kubbe ve tonozlar içten tuğla örgülüdür. Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat odalarındaki bazı ocak ve nişleri ile her iki kervansarayın bacalarında ve saçaklarında tuğla tek başına kullanılmıştır. Yukarı Kervansaray'ın ikinci avlu ortasındaki şadırvan korkulukları mermerdir. Her iki kervansarayın kırma çatıları dıştan kiremitle kaplanmıştır.

⁷⁰¹ Ersoy, 1994: 90.

⁷⁰² Ersoy, 1994: 90.

⁷⁰³ Ersoy, 1994: 92.

⁷⁰⁴ Özer, 2000: 544.

⁷⁰⁵ Özer, 2000: 544.

⁷⁰⁶ Ersoy, 1994: 90.

⁷⁰⁷ Ersoy, 1994: 90.

⁷⁰⁸ Ersoy, 1994: 91.

⁷⁰⁹ Ersoy, 1994: 90.

⁷¹⁰ Ersoy, 1994: 91.

⁷¹¹ Ersoy, 1994: 91.

c. Yapı Elemanları:

Kapı ve Pencereleer: Aşağı Kervansaray'da dört, Yukarı Kervansaray'da ise iki adet yuvarlak kemerli giriş açıklığı bulunmaktadır (Res. 137,140,122,126). Bu kapılar, Aşağı Kervansaray'ın dört köşesinde, Yukarı Kervansaray'ın ise güney doğu köşesi ile güney cephesinde yer almaktadır. Aşağı Kervansaray'ın güney cephesindeki dükkanla arasında yer alan kapısı daha sade olup, her iki yapının da geri kalan kapıları anıtsal taçkapı karakterindedir. Özellikle Yukarı Kervansaray'ın, kesme taştan silme ile taçlandırılan güney doğu köşesindeki kapısında bu durum daha belirgindir (Res. 127). Odalara giriş kapıları genellikle sade olup, düz lentolu ve taş sövelidir. Aşağı Kervansaray'ın bazı kapıları, tuğladan yuvarlak kemerli ve sağır alınlıklıdır. Bazıları örülerek kapatılan pencereler, Yukarı Kervansaray'ın doğu cephesinin alt katında, biri kare formulu diğerleri ise tuğladan yuvarlak kemerli düşey dikdörtgen formda inşa edilmiştir. Yukarı Kervansaray'ın güney cephesi ile Aşağı Kervansaray'ın güney ve batı cephe pencereleri, alt katta tuğladan ve basık kemerli, üst katta ise tuğladan yuvarlak kemerli ve düşey dikdörtgen formudur. Ayrıca, Aşağı Kervansaray'ın güney ve batı cepheleri ile her iki yapının revak arkasındaki bazı odalarına ait kapı ve pencereler, sağır alınlıklıdır. Aşağı Kervansaray'ın kuzey batı köşesindeki üst kat pencerelerinin alınlıkları üzerinde kilit taşı görülmektedir (Res. 137).

Saçak ve Silmeler: Yukarı ve Aşağı kervansarayın cepheleri, bir sıra testere dişi formunda tuğla saçakla sonlanmaktadır. Her iki kervansarayın güney cephelerinde, zemin kat dükkanlarının ve üst kat pencerelerinin kemerleri ile Aşağı Kervansaray'ın kuzey batı köşesindeki üst kat pencerelerinde, birbirine bağlanmış iki sıra tuğla silme görülmektedir (Res. 134,148,125,138).

Destek Sistemi: Hanların beden duvarları, üst yapıyı taşıyan taş ve kargir ayaklar destek sistemini oluşturmaktadır. Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat revaklarında, dikdörtgen planlı ayaklarca taşınan yuvarlak kemerler, kaba yonu taş ve tuğlayla almaşık teknikte örülmüştür. Örgülü ve taşınmaktadır. Aynı kervansarayın alt kat revakları ile Yukarı Kervansaray'ın her iki katındaki revaklarında görülen yuvarlak

kemerler ise kareye yakın planlı taş ayaklara oturmaktadır. Bu kervansarayların cephelerindeki kapı ve pencerelere ait kemerler, yuvarlak formludur.

Örtü Sistemi: Yukarı Kervansaray'da örtü sistemi olarak kubbe, çapraz ve beşik tonoz ile düz tavan; Aşağı Kervansaray'da ise beşik, yelpaze tonoz, kubbe ve düz tavan kullanılmıştır. Her iki yapı dıştan kırma çatı altında toplanmıştır (Res. 128,130,146,147,)

Geçiş Elemanları: Her iki kervansarayın alt ve üst katlarındaki mekanları örten kubbelere geçiş, pandantifle ile sağlanmıştır (Res. 147).

Nişler: Kervansarayların odalarında bulunan dolap ve nişlerin çoğu, onarım sırasında örülerek kapatılmıştır. Ancak, her iki kervansarayda da, günümüze az sayıda ulaşan nişler görülmektedir. Bu nişlerin Yukarı Kervansaray odalarında yer alanı düşey dikdörtgen formlu, Aşağı Kervansaray'dakileri ise, yuvarlak ve sivri kemerli ve düşey dikdörtgen kesitlidir (Res. 143,145).

Ocaklar: Kervansarayların her iki katındaki odalarından bazılarında, yuvarlak kemerli ve dikdörtgen planlı ocaklar bulunmaktadır. Her iki yapının güney cephesinden, bu ocaklara ait düşey dikdörtgen formlu ve piramidal külâh şeklinde örtüye sahip bacalar belli olmaktadır (Res. 143).

Şadırvan: Yukarı Kervansaray'ın birinci avlusunda çok da derin olmayan, sekizgen planlı bir havuz ile ikinci avlu ortasında, etrafı mermer şebekeli korkuluklarla çevrili dikdörtgen planlı bir şadırvan bulunmaktadır (Res. 129,131). Yukarı Kervansaray'da görülen bu düzenlemeyle, genellikle Osmanlı dönemi şehir içi hanlarının avlularında da karşılaşılmaktadır⁷¹². Bursa İpek Hanı (1419-21)⁷¹³, Üsküp Kapan Hanı (XV. yy. ortaları)⁷¹⁴, Kurşunlu Han (XVI. yy. ortaları)⁷¹⁵, Sulu Han (XV. yy. ikinci çeyreği)⁷¹⁶, Ankara Sulu Hanı (XVI. yy. ilk çeyreği)⁷¹⁷, İzmir Küçük Demir

⁷¹² Özer, 2000: 547.

⁷¹³ Ersoy, 1994: 93 – 95.

⁷¹⁴ Özer, 2000: 547.

⁷¹⁵ Özer, 2000: 547.

⁷¹⁶ Özer, 2000: 547.

⁷¹⁷ Ersoy, 1994: 93 – 95.

Hanı (XVII. yy. sonu)⁷¹⁸ ve Büyük Karaosmanoğlu Hanı (XVIII. yy. sonu)⁷¹⁹ bunlardan bir kaçıdır. Aşağı Kervansaray'da ise şimdiki durumda şadırvana rastlanılmamıştır.

d. Cephe Düzeni:

Kervansarayların iki cephesi ön planda tutulurken diğer iki cephe, etrafında oluşan binaların duvarlarıyla kapatıldığından dolayı görünmemektedir. Yukarı Kervansaray'ın F. H. Hoyski sokağına bakan doğu cephesiyle, M. F. Ahundov caddesine bakan güney cephesi; Aşağı Kervansaray'ın ise M. F. Ahundov caddesine bakan güney cephesiyle, C. Cabbarlı sokağına bakan batı cephesi her iki katta yuvarlak kemerli açıklıklar (kapı ve pencereler) ve silmelerle hareketlendirilmiştir (Res. 122,136,138). Ayrıca, Yukarı Kervansaray'ın doğu cephesi hariç diğerlerinde bulunan silmeler, cepheyi hareketlendirmektedir. Yukarı Kervansaray'ın doğu cephesinde görülen tuğladan yuvarlak kemerli açıklıklar sadedir. Yukarı Kervansaray'ın güney ve güney doğusunda, Aşağı Kervansaray'ın ise, güney doğu, kuzey doğu, kuzey batı ve güney batı köşelerinde yapılara giriş açıklıkları bulunmaktadır. Aşağı Kervansaray'ın güney cephesindeki alt kat dükkanları son zamanlarda camekanlarla kapatılmıştır. Ayrıca aynı cephenin üst katında, üç dilimli kemerlerin oluşturduğu revaklı ahşap bir balkon bulunmaktadır (Res. 139). Avluya bakan cepheleri revaklı olan yapıların revak arkalarındaki odalar, önlerindeki revağa ve dışarıya birer kapı ve pencereyle açılmaktadır. Aşağı Kervansaray'ın güney ve batı cepheleri ile revak arkasındaki bazı oda kapı ve pencereleri, sağır alınlıklıdır. Aşağı Kervansaray'ın kuzey batı köşesindeki üst kat pencerelerinin alınlıkları üzerinde kilit taşı bulunmaktadır (Res. 137).

e. Süsleme:

Şeki'deki Kervansaraylar, Osmanlı şehir hanlarının genel karakterine uygun olarak oldukça sade bir görünüme sahiptirler⁷²⁰. Yukarı Kervansaray'ın güney doğusundaki giriş kapısını taçlandıran dilimli ve her iki kervansarayın güney cephelerinde iki sıra halinde yer alan tuğla silme cepheye hareketlilik kazandırmaktadır. Aşağı Kervansaray'ın kuzey batı cephesine de hareketlilik katan iki sıra tuğla silme

⁷¹⁸ Ersoy, 1994: 93 – 95.

⁷¹⁹ Ersoy, 1994: 93 – 95.

⁷²⁰ Özer, 2000: 548.

görülmektedir (Res. 125,127,137,138). Bunlar dışında Şeki'deki kervansaraylarda, taş, tuğla, ahşap, alçı, v.b. malzemeler ile yapılmış herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamaktadır.

D. Hamamlar

Roma devrinde yaygınlaşan hamamlar, Türk – İslam şehirlerinin önemli sosyal yapılarındandır. Belli bir plan şeması içerisinde yapılan ilk Türk hamamı, Büyük Selçuklular dönemine ait olup, bu dönemden sadece Kirman'da⁷²¹ Nigar (XI. yy. ilk yarısı) Hamamı'nın kalıntısı günümüze ulaşmıştır⁷²². Selçuklular'ın Anadolu'yu fethinden sonra, Ebu Minuçihr tarafından M.1064-1110 yılları arasında yaptırıldığı sanılan hamam, yüzyıllar boyu Türk hamamlarının ana plan şeması olarak kalmıştır. Kare mekandan oluşan, üzeri kubbeyle örtülü ılıklik ve sıcaklık kısımlarıyla, sıcaklık kısımlarının köşelerinde bulunan ve üzeri beşik tonozla örtülü eyvanlardan meydana gelen plan şeması⁷²³, incelemiş olduğumuz Şeki hamamlarında da, aynı şekilde uygulanmıştır.

Türk hamamları, tek ve çifte hamam olarak inşa edilmişlerdir. Fonksiyonları gereği cephelerinde çok fazla açıklık bulunmayan yapıların giriş kapıları da genellikle ara sokaklara açılmaktadır. Hamamlar, çoğu zaman bir külliyenin parçası olarak inşa edilmişlerdir. Selçuklu döneminde; soyunmalık, aralık, soğukluk, sıcaklık, su deposu ve külhan⁷²⁴, bölümlerinden oluşan Türk hamamları, aynı bölümleri muhafaza etmekle birlikte Osmanlılarda daha da gelişerek, kadınlar ve erkekler kısmı olmak üzere çifte hamam şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hamamlara giriş kapıları da, Osmanlı döneminde zengin mukarnaslı bir kavsara ile bezenerek taçkapı görünümünü almıştır⁷²⁵.

Artuklular tarafından yaptırılan Radviye Hamamı (M.1176-1185)⁷²⁶, Mengüceklilerin Divriği Bekir Çavuş Hamamı (M.1238)⁷²⁷, Kayseri Hunad Hamamı (M.1235-1238)⁷²⁸, Selçuklular devrinde yapılan hamamlardan bazılarıdır. Beylikler döneminde de, Selçuklular'da görülen ve Türk hamam mimarisinde çok eskilerden beri uygulanan; sıcaklık bölümünde dört eyvanlı ve köşeleri halvet hücreli plan şemasının

⁷²¹ Y. Önge, (1995): *Anadolu'da XII. – XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara: s. 9.

⁷²² Karpuz, 2001: 105.

⁷²³ Eyice, 1997: 412.

⁷²⁴ Önge, 1995: 19 – 28.

⁷²⁵ Eyice, 1997: 416.

⁷²⁶ Eyice, 1997: 412.

⁷²⁷ Karpuz, 2001: 108.

⁷²⁸ Karpuz, 2001: 110.

devam ettiği görülmektedir⁷²⁹. Türklerde hamamın en gelişmiş örnekleri ise Osmanlı döneminde inşa edilmiştir. S. Eyice tarafından Osmanlı hamamları, “Sıcaklığı dört eyvanlı ve köşede halvet hücreli olan tip”, “Sıcaklığı yıldızvari tip”, “Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip”, “Sıcaklığı çok kubbeli tip”, “Sıcaklığı kubbeli dikdörtgen şeklinde olan çifte halvetli tip” ve “Soğukluk – sıcaklık ve halveti eş odalar halinde olanlar”⁷³⁰ şeklinde altı farklı grupta incelenmiştir. Biz de, Şeki’deki hamamları, S. Eyice’nin bu tipolojik sınıflandırmasını esas alarak değerlendirmeyi tercih ettik.

a. Plan:

Türk hamamlarında karakteristik olan; soyunmalık, yıkanmalık ve külhan bölümleri⁷³¹, incelediğimiz Şeki hamamlarında da karşımıza çıkmaktadır. Şeki hamamları, sıcaklık bölümlerine göre yapılan tipolojik sınıflandırmaya göre; “dikdörtgen planlı⁷³²” veya “kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli⁷³³ gruba girmektedir (Çiz. 33,34,35,37,38). Tek hamam olarak inşa edilen ve tek eksen üzerinde uzanan Şeki hamamlarında, zaman içerisinde yapılan bir takım değişiklikler, planı etkilememiştir. Şeki’de tespit edebildiğimiz; Ağvanlar Hamamı (XIX. yy), Hacı Geni Hamamı (XIX. yy), Abdussalam Hamamı (XIX. yy.), Abdulhalık Hamamı (1911) ve Mehmet Nebi Hamamı (XIX. yy)⁷³⁴ olmak üzere tümünde, soyunmalık kısmındaki orijinal dolaplara ek olarak ahşap kapaklı dolaplar yapılmıştır (Res. 153,168,184,198). Ayrıca, Ağvanlar Hamamı, Hacı Geni Hamamı ve Abdulhalık Hamamı’nın soyunmalık kısımlarında bulunan dinlenme yerleri, dökme demir şebekeli korkuluklarla kapanarak, soyunmalık ve sıcaklık kısımları boyanmıştır (Res. 155,169,199). Hacı Geni Hamamı, Abdulhalık Hamamı ve Mehmet Nebi Hamamı’nın⁷³⁵ soyunmalık kısımlarıyla, Abdussalam Hamamı’nın sıcaklık kısmının duvarları yakın zamanlarda yarıya kadar fayansla kaplanmıştır. Abdussalam Hamamı’nın güney tarafındaki külhan kısmı yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Yapının kuzey tarafındaki mekanı da, arkasında bulunan Lise binasına eklenmiş ve hamama girişi sağlayan kapı örülerek kapanmıştır. Hamamın

⁷²⁹ Eyice, 1997: 414.

⁷³⁰ Eyice, 1997: 419.

⁷³¹ Eyice, 1997: 412; Hasol 1990: 221.

⁷³² Ülgen, 1964: 178.

⁷³³ Eyice, 1997: 418.

⁷³⁴ C. Yusifov’un çizimine dayanarak, bkz. Çiz. 38.

⁷³⁵ C. Yusifov’un çizimine dayanarak, bkz. Çiz.38.

soyunmalık kısmının kubbesinde, günümüze orijinal olarak ulaşan avize asıdır (Res. 180,182). Az meyilli bir rölyef üzerinde yerleştirilen Abdulhalık Hamamı'nın, zaman içerisinde tahrip olan su haznesi ortadan kaldırılmış olup, soyunmalık kısmında da, dinlenme yerine çıkan merdivenin kenarlarına ahşap korkuluklar yapılmıştır (Res. 198).

Yapının doğu cephesinin kuzey tarafında, bugün kullanılmayan tek kişilik yıkanma bölümü bulunmaktadır. Mehmet Nebi Hamamı'nın külhan bölümünün de, sonraları tek kişilik yıkanma bölümüne dönüştürüldüğü görülmektedir (Çiz. 38).

İçten, halvetleri beşik tonoz, diğer kısımları ise kubbeyle örtülü olan hamamlar, dıştan kırma çatı altında toplanmıştır. Dış cepheleri sıvalı ve badanalı olan hamamların soyunmalık ve sıcaklık kısımları elektrikle ışıklandırılmıştır. Çalışma konumuz içerisinde ele aldığımız Şeki hamamlarının; Bursa Girçik Hamamı⁷³⁶, Ulu Cami Hamamı (1396-99)⁷³⁷, Yeşil Cami Hamamı (1419-20)⁷³⁸, Tahtakale Hamamı⁷³⁹, Rodos Sümbül Hamamı⁷⁴⁰, İnegöl Sinan Bey Hamamı⁷⁴¹, Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Hamamı⁷⁴² gibi ön örnekleri bulunmaktadır.

b. Malzeme – Teknik:

Hamamların inşasında, kaba yonu ve moloz taş ile tuğla kullanılmıştır. Ayrıca, Ağvanlar Hamamı'nın batı cephesi ile Abdulhalık Hamamı'nın doğu cephesinin alt kısmı kaba yonu ve moloz taşla, yukarısı ise düzgün kesme taş ve tuğla ile örülmüştür (Res. 178,191). Bütün yapıların kapı, pencere, dolap ve dinlenme yeri ile Abdulhalık Hamamı'nın dinlenme yerine çıkılan merdiven korkulukları ahşaptır (Res. 198). Duvar örgüsünde kireç harcı kullanılan hamamlardan, Ağvanlar Hamamı ile Hacı Geni Hamamı'nın kurnaları mermer olup, Hacı Geni Hamamı, Abdulhalık Hamamı ve Mehmet Nebi Hamamı'nın⁷⁴³ soyunmalık kısımlarıyla, Abdussalam Hamamı'nın sıcaklık kısmının duvarları, sonradan yarıya kadar fayansla kaplanmıştır. Abdussalam

⁷³⁶ Eyice, 1997: 418.

⁷³⁷ Eyice, 1997: 418.

⁷³⁸ Eyice, 1997: 418.

⁷³⁹ Eyice, 1997: 418.

⁷⁴⁰ Eyice, 1997: 418.

⁷⁴¹ Eyice, 1997: 418.

⁷⁴² Eyice, 1997: 418.

⁷⁴³ C. Yusifov'un çizimine dayanarak, bkz. Çiz 38.

Hamamı'nın batı cephesindeki pencere kemerlerinde ve silmelerinde tuğla; Ağvanlar Hamamı, Hacı Geni Hamamı ve Abdulhalık Hamamı'nın pencere sövelerinde ise kesme taş kullanılmıştır (Res. 178,150,166,191). Ayrıca, Abdussalam Hamamı'nın eyvanındaki beşik tonoz ve pabuçluk ile Hacı Geni Hamamı'nın pabuçluğu tuğladandır (Res. 167,182,190). Sıcaklık ve soyunmalık kısımları sıvalı ve boyalı olan yapılar dıştan badanalı olup, kırma çatıları kiremitle kaplanmıştır.

c. Yapı Elemanları:

Kapı ve Pencere: Hamamlara giriş, birer kapıyla sağlanmıştır. Diğerlerine göre daha süslü olan Abdussalam Hamamı'nın etrafı tuğla örgülü ve iki kanatlı giriş kapısı, sonradan yapılmıştır (Res. 180). Tuğladan basık kemerli kapı, Abdulhalık Hamamı'nın kapısıyla benzer görünümde (Res. 191). Ağvanlar Hamamı, Hacı Geni Hamamı ve Mehmet Nebi Hamamının giriş kapılarında ise birbiri içerisine yerleştirilmiş iki kapı şeklinde, farklı bir düzenlemeye gidilmiştir (Res. 149,165,202). Ağvanlar Hamamı'nda, batı cephenin güneyinde, Bursa kemerli taçkapı ve içinde de basık kemerli hamama giriş kapısı bulunmaktadır (Res. 183). Giriş kapısının basık kemeri içten tuğla, dıştan ise düzgün kesme taşla örülmüştür. Giriş kapısı alınlığında, bugün tamamen silik durumda olan bir de kitabe levhası bulunmaktadır. Hacı Geni Hamamı'nın kuzey cephesinin batısında, sağır alınlıklı ve bir sıra kesme taşla taçlandırılan sivri kemerli giriş kapısı ile Mehmet Nebi Hamamı'nın güney cephesinin doğusunda, iç içe yerleştirilmiş iki sivri kemerli giriş kapısı yer almaktadır (Res. 165,202). Kapılar arasındaki yakın benzerlik, birbirilerinden esinlenerek yapıldığını göstermektedir. Dış kapılardaki bu düzenleme şekli, Abdussalam Hamamı'nın iç kısımlarında da görülmektedir. Yapının, soyunmalığa girişi sağlayan kapısında, sivri kemer içerisine yerleştirilmiş basık kemerli küçük bir kapı ile sıcaklığa girişi sağlayan kuzey duvarındaki, iç içe iki sivri kemerli kapı, Hacı Geni ve Mehmet Nebi hamamlarının dış kapısı şeklindedir (Res. 183-184). Hamamların fonksiyonu gereği, cephelerde az sayıda ve küçük olarak açılan pencereler, Hacı Geni Hamamı'nda sivri kemerli, diğerlerinde ise basık kemerli ve düşey dikdörtgen formudur (Res. 166,150,178,191,203-204). Hacı Geni Hamamı'ndaki pencereler, aynı zamanda sağır alınlıklıdır. Mehmet Nebi Hamamı'nın güney cephesinin batı tarafındaki pencere, diğerlerinden daha büyük olup, önceleri külhan kısmına girişi sağlıyordu.

Saçak ve Silmeler: Ağvanlar Hamamı'nın batı cephesinde, Mehmet Nebi Hamamı'nın güney cephesindeki giriş kapısı üzerinde bir sıra testere dişi formunda, Abdussalam Hamamı'nın batı cephesi ile Hacı Geni Hamamı'nın kuzey cephesinde bir sıra meandr motifi formunda, tuğla saçak görülmektedir (Res. 150,166,178,202). Abdussalam Hamamı'nın batı cephesindeki pencere ve kapı kemerleri üzerinde iki sıra, Hacı Geni Hamamı'nın kuzey cephesindeki pencere kemerleri üzerinde çerçeve şeklinde bir sıra tuğla silme bulunmaktadır (Res. 166).

Destek Sistemi: Şeki hamamlarında destek sistemleri; duvarlar, kemerler ve ayaklardan oluşmaktadır. Aynı planda inşa edilen Şeki hamamlarında, sıcaklık ve soyunmalık kısımlarındaki kubbelerin oturduğu kemerler, çokgen planlı taş ayaklarca, sıcaklık kısmındaki eyvanları örten beşik tonoz ise duvarlarca taşınmaktadır. Abdussalam Hamamı'nın sıcaklık ve soyunmalık kısımlarındaki kubbeyi taşıyan kemerler sivri, diğerlerinde ise yuvarlaktır. Hamamların sıcaklık ve soyunmalık kısımlarındaki duvar, kemer ve ayaklar, zaman içerisinde görmüş oldukları onarım sırasında boyanmıştır.

Örtü Sistemi: Şeki hamamlarının sıcaklık ve soyunmalık kısımları içten kubbe, sıcaklık kısmının köşelerindeki eyvanlar ise beşik tonozla örtülü olup, dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır.

Geçiş Elemanları: Hamamların sıcaklık ve soyunmalık kısımlarını örten kubbelere geçiş, pandantifle sağlanmıştır.

Nişler: Ağvanlar, Hacı Geni ve Abdussalam Hamamlarının soyunmalık kısmında tuğladan yuvarlak kemerli, Abdulhalık Hamamı'nın soyunmalık kısmında ise uçları dik açılı ve yuvarlak kemerli taş pabuçluklar ile hamamların sıcaklık ve soyunmalık kısımlarında, farklı ölçülerde sivri kemerli nişler bulunmaktadır. Ayrıca, Ağvanlar Hamamı'nın soyunmalık kısmında, sivri kemerli dört dolap yer almaktadır. Dolapların içerisine sonradan askılık çakılarak, ahşap kapak eklendiği görülmektedir (Res. 153,162,174,183,188.).

Ocaklar: Ağvanlar, Abdussalam ve Abdulhalık Hamamlarının kuzeyinde, Hacı Geni Hamamı'nın doğusunda ve Mehmet Nebi Hamamı'nın batısında yer alan külhan kısımlarından, Abdussalam ve Mehmet Nebi Hamamı'nın külhanları yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Diğer yapıların külhanları ise uzun zamandır kullanılmamaktadır. Bir dönem doğal gazla çalıştırılan hamamlardan, günümüzde sadece Abdulhalık Hamamı asli fonksiyonunu sürdürmektedir.

Şadırvan: Şeki hamamlarının hepsinde, soyunmalık kısmının ortasında, sekizgen planlı taş şadırvan yer almaktadır. Abdulhalık Hamamı'nın soyunmalık kısmındaki şadırvanın kenarları fayansla kaplıdır (Res. 154,167,181,194). Hacı Geni Hamamı'nın soyunmalık kısmında bulunan şadırvan da, diğer hamamlarda olduğu gibi bırakılmıştır. Soyunmalık kısmında görülen fıskiyeyle şadırvan, Türk hamamlarına has özelliklerdendir⁷⁴⁴.

d. Cephe Düzeni:

Fonksiyonları gereği cephelerinde fazla açıklıklar bulunmayan Şeki hamamlarının tek giriş cephesi ön plana çıkarken, diğer cepheler etrafında oluşan mahalle veya yakınındaki evlerin avlu duvarlarıyla çevrelendiklerinden dolayı görünmemektedir. Ağvanlar Hamamı ile Abdussalam Hamamı'nın batı, Hacı Geni Hamamı'nın kuzey, Abdulhalık Hamamı'nın doğu ve Mehmet Nebi Hamamı'nın güney cepheleri, yapılar girişin sağlandığı ve üzerlerinde pencere açıklıklarının bulunduğu esas cephelerdir (Res. 150,166,178,191,203).

Diğer cepheleri sade tutulan Ağvanlar Hamamı'nın Ağvanlar sokağına bakan batı cephesinde, tek sıra halinde kesme taş söveli ve basık kemerli altı pencere ile Bursa kemerli taçkapı içinde basık kemerli giriş kapısı yer almaktadır. Bir sıra testere dişi formunda saçakla sonlanan cephenin pencere araları, öne doğru hafif çıkıntı yapan almaşık örgülü pilastırlarla zenginleştirilmiştir (Res. 150). Hacı Geni Hamamı'nın, G. Vahabova sokağına bakan kuzey cephesinde, sağır alınlıklı ve sivri kemerli yedi düşey dikdörtgen formu pencere ile sivri kemer içerisine yerleştirilmiş iki kanatlı ahşap kapı bulunmaktadır (Res. 166). Cephenin önemini vurgulamak amacıyla burada da, kapı ve

⁷⁴⁴ Eyice, 1997: 412.

pencere kemerlerinin üzerini taçlandıran kesme taş silmeler ile tuğladan bir sıra meandr motifi işlenmiştir. Abdussalam Hamamı'nın 20 Yanvar sokağına bakan batı cephesindeki giriş kapısı sonradan açılmıştır (Res. 178). Cephe üzerindeki zengin tuğla işçiliği ile pencere üzerindeki tuğla silmeler, yapının son dönemlerde geçirmiş olduğu onarım sırasında yapılmıştır. Yapının kuzey tarafında bulunan hücrelerden biri, arkasındaki Lise binasının sınıflarından birisi haline getirilmiştir. Buna bağlı olarak da, yapının içinden odaya sağlanan giriş yeri kapatılmış ve güneyden, Lise tarafındaki odaya ayrı bir kapı açılmıştır. Hamamın kuzey cephesinde bulunan külhan kısmı yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Az meyilli bir arazide tek eksen üzerinde yerleşen Abdulhalık Hamamı'nın, güney cephesi daha aşağıda kalmaktadır. Diğer hamamlara nazaran cephelerinde fazla açıklık bulunan Abdulhalık Hamamı'nın yakınındaki evin avlusuna bakan batı cephesi, bilemediğimiz bir tarihte "kubik" olarak adlandırılan beyaz renkli düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Yedi dikdörtgen formlu küçük pencerenin bulunduğu batı cephede, su haznesine girişi sağlayan bir de kapı vardır. Hamamın son dönemlerde gördüğü onarım sonrasında kapı örülerek kapatılmış ve su haznesi kaldırılmıştır. Yapının güney cephesinde de basık kemerli düşey dikdörtgen formlu dört pencere bulunmaktadır. Hamama girişi sağlayan kapının da bulunduğu doğu cephede iki giriş kapısı ile yedi düşey dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Cephenin kuzeyinde yer alan kapı, günümüzde kullanılmayan tek kişilik yıkanma bölümüne girişi sağlamaktadır. Cephedeki pencere aralarında, öne doğru pilastır şeklinde çıkıntı yapan almaşık örgü ile pencere sövelerindeki bir sıra kesme taş, doğu cepheye hareketlilik katmaktadır. Diğer cephelerden farklı olarak, düzgün kesme taş ve tuğlayla inşa edilen doğu cephenin güney tarafındaki kapı üzerinde bir de kitabe vardır (Res. 191). Etrafı yakınındaki avlu duvarlarıyla çevrelenen Mehmet Nebi Hamamına girişin sağlandığı güney cephede, beş pencere ile iç içe yerleştirilmiş sivri kemerli bir kapı bulunmaktadır (Res. 201-203). Cephedeki pencerelerden batı taraftaki, diğerlerinden daha büyük olup, önceleri külhan kısmının giriş kapısıydı. Bu pencereden daha küçük olan diğer dört pencere, basık kemerli olup, onların da arasına sonradan cam bloklar konulduğu görülmektedir. Şeki'deki diğer hamam cephelerine göre daha sade tutulan Mehmet Nebi Hamamı'nda, taçkapı karakterindeki giriş kapısı üstten bir sıra testere dişi formunda tuğla saçakla sonlanmaktadır.

e. Süsleme: Şeki hamamlarında, tuğla ve alçı ile yapılmış süslemeler karşımıza çıkmaktadır.

Tuğla: Abdussalam Hamamı'nın batı cephesinde görülen tuğla işçiliği, hamamın son yıllarda gördüğü onarıma aittir (Res. 178). Yapının tuğladan basık kemerli giriş kapısının çevresinde; tuğlayla oluşturulmuş dairesel, kare ve dikdörtgen formlar ile hilal şeklindeki geometrik motiflerden oluşan süslemeler yer almaktadır. Ayrıca, yapının soyunmalık kısmındaki tuğla örgülü sivri kemerlerin içleri, balık sırtı olarak adlandırılan bir örgüye sahiptir.

Alçı: Ağvanlar ve Hacı Geni Hamamlarının, soyunmalık ve sıcaklık kısımlarıyla, Abdulhalık Hamamı'nın soyunmalık kısmında baskı tekniği ile yapılmış malakari (alçı) süslemeler görülmektedir (Res. 155,168,199). Hamamlarının üçünde de soyunmalığı örten kubbe etekleri, testere dişi şeklinde frizle çevrelenmektedir. Abdulhalık Hamamı'nda ayrıca, kubbe eteğinde kalemle çizilmiş güller de yer almaktadır. Ağvanlar Hamamı'nın kubbe geçişlerindeki pendentiflerde ve Hacı Geni Hamamı'nda lale, bunların her iki yanındaysa simetrik bir biçimde çizilmiş yapraklardan oluşan bitkisel, Abdulhalık Hamamı'ndaysa, biri saksı içerisindeki gül üzerine konan tavus kuşları, diğeri ise lale ağacı üzerinde ortada lale kıvrımlarıyla, her iki yanda bu kıvrımların ucuna işlenmiş beşer tane, simetriyi oluşturan kuş kafaları olarak bitkisel ve stilize edilmiş hayvan figürlerinden oluşan süslemelerle bezendiği görülmektedir. Ağvanlar ve Hacı Geni Hamamları'nın sıcaklık kısmında da bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır. Ağvanlar Hamamı'nda, halvet duvarlarında lale, kubbeyi taşıyan kemerlerin içerisinde gül, pendentiflerde ise ortada lale ve bunun her iki yanında simetrik şekilde çizilmiş yapraklardan oluşan bitkisel süslemeler vardır. Hacı Geni Hamamı'nda kubbe eteklerini çevreleyen alçıdan testere dişi şeklinde silme, kubbeye geçişi sağlayan pendentiflerde ise bu silmeye bağlanmış, merkezinde dairesel bir form bulunan madalyon yer almaktadır. Soyunmalık ve sıcaklık kısımlarında bulunan süslemelerin çoğu, yapıların görmüş olduğu onarımlarda boyanarak yok edilmiştir.

Şeki hamamları süsleme bakımından çok zengin olmamakla birlikte, Türk hamamlarında görülen alçı ve çini süslemelere yaklaşan uygulamalarla karşımıza

çıkmaktadır. Zaman içerisinde geçirdiği onarımlar ve maruz kaldığı tahribatlar nedeniyle orijinalde var olduğunu düşündüğümüz süslemelerin pek çoğu yok olmuştur.

E. Köprüler

Askeri ve sosyal amaçla inşa edilen köprülerin, başlangıçta basit ve ahşap, sonraları ise yuvarlak ve sivri kemerli düzgün kesme taş şeklinde uygulandıkları ileri sürülmektedir⁷⁴⁵. İlk örneklerini Çin ve Anadolu'da görebileceğimiz bu köprüler, Roma zamanında yaygınlaşarak ileri bir düzeyde kullanılmıştır⁷⁴⁶. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şeki'de bulunan köprüler Yakınçağa ait olup, dereleler üzerinde kurulan kargir yapılar şeklinde olduğu görülmektedir. Türk Mimarisi'nde genel olarak köprüler; a.Dik köprüler ve b.Düz köprüler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır⁷⁴⁷. Dik köprüler, ortada geniş ve yüksek ana kemer ile buna dik çıkışları olan köprülerdir⁷⁴⁸. Düz köprüler ise iki veya daha çok kemer arasında büyük yükseklik farkı göstermeyen köprülerdir. Bunun dışında köprülerin, kemer (göz) sayısına göre de, gruplandırıldığı bilinmektedir.

a. Plan:

Plan bakımından iki şekilde karşımıza çıkan Şeki köprülerinden; I.(XIX. yy.), II.(XIX. yy.) ve III.(XIX. yy) Gurcana köprüleri ile I. Hanabat Köprüsü (XIX. yy), düz⁷⁴⁹ veya kemerli⁷⁵⁰, II. Hanabat Köprüsü (XIX. yy) ise dik⁷⁵¹ veya kemerli⁷⁵² köprüler grubuna girmektedir (Res. 205,206,208,209,210). İki gözden oluşan III. Gurcana Köprüsü ile tek gözden oluşan diğer Şeki köprülerinin, bugün Anadolu'da Selçuklular zamanında inşa edilen; Malabadi (M.1145-1154)⁷⁵³, Tekgöz (M.1205)⁷⁵⁴, Devegeçidi (M.1219-1220)⁷⁵⁵ ve Çokgöz⁷⁵⁶ köprüleri ile Azerbaycan'da Cebrayıl şehrinin Gumlak ve Hudaferin köyleri arasında, Aras nehri üzerindeki 15 ve 11 gözden oluşan, Hudaferin (XI. yy.)⁷⁵⁷ köprüleri gibi anıtsal örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca,

⁷⁴⁵ C. Çulpan, (1975): *Türk Taş Köprüleri, Ortaçağ'dan Osmanlı Devri Sonun Kadar*, Ankara; AYTEKİN, 1999: 314.

⁷⁴⁶ Karpuz, 2001: 121.

⁷⁴⁷ Karpuz, 2001: 124.

⁷⁴⁸ Karpuz, 2001: 124.

⁷⁴⁹ Karpuz, 2001: 124.

⁷⁵⁰ Hasol, 2001: 123.

⁷⁵¹ Karpuz, 2001: 124.

⁷⁵² Hasol, 2001: 123.

⁷⁵³ Karpuz, 2001: 125.

⁷⁵⁴ Karpuz, 2001: 126.

⁷⁵⁵ Karpuz, 2001: 125.

⁷⁵⁶ Karpuz, 2001: 126.

⁷⁵⁷ K. Mehmetzade, A. Hesnova, (1996): "Garabağın Memarlık Abideleri", *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara: s. 189 – 191.

Ortaçağda Artvin`de inşa edilen Borçka Beğlevan (XVIII. yy.ın sonları)⁷⁵⁸, Arhavi Çiftekemer (XVIII. yy.)⁷⁵⁹, Esenkıy (XIX. yy.)⁷⁶⁰ ve Yaylalar Kemer (XVIII. yy.)⁷⁶¹ köprülerinin, Şeki`deki köprüler ile aynı özellikleri yansıttığı görülmektedir.

b. Malzeme – Teknik:

Şeki köprülerinin inşasında, kaba yonu ve moloz taşla tuğla kullanılmıştır. Bunun dışında, I. Gurcana Köprüsü`nün tabliye kısmında, “puç” taşı olarak adlandırılan küçük kare taşların kullanıldığı da görülmektedir. I. ve II. Gurcana köprülerinin ayak ve çevre duvarı tuğla, tempan duvarı ise kaba yonu ve moloz taşla; III. Gurcana Köprüsü`nün ayak ve tempan duvarı kaba yonu ve moloz taş ile çevre duvarı tuğla; I. ve II. Hanabat köprülerinin ise ayak ve tempan duvarı moloz taş ve tuğla, çevre duvarı ise tek tuğladan inşa edilmiştir. Şimdiki durumda, I. ve II. Hanabat köprülerinin tabliye kısımlarına asfalt döşenmiştir.

c. Yapı Elemanları:

Köprülerin yapı elemanlarını; ayaklar, kemerler ve tempan duvarları oluşturmaktadır. Köprünün üst yapısını kemerler vasıtasıyla taşıyan ayaklar, II. Gurcana Köprüsü ile I. Hanabat Köprüsü`ndeki kemerlerin basık olmasından dolayı, kemerle zemin arasında kaybolmuştur. I. Gurcana ve II. Hanabat Köprüsünde ise yuvarlak kemerleri taşıyan tuğla ayaklar belli olmaktadır. Bu köprülerden farklı olarak iki gözden oluşan III. Gurcana Köprüsü`nün basık ve sivri kemerli gözleri, ortada dikdörtgen planlı taş ayak ve kenarlarda taş duvarlarca taşınmaktadır. Tempan duvarları, I., II. ve III. Gurcana köprülerinde düz, I. ve II. Hanabat köprülerinde ise eğimlidir.

d. Cephe Düzeni:

Köprülerde esas alınan yan cepheler açısından incelendiğinde, Şeki köprülerinde sade bir cephe düzenlemesi söz konusudur. Diğer köprülerden farklı olarak, basık ve

⁷⁵⁸ Aytekin, 1999: 264.

⁷⁵⁹ Aytekin, 1999: 262.

⁷⁶⁰ Aytekin, 1999: 266.

⁷⁶¹ Aytekin, 1999: 268.

sivri kemerli iki gözü bulunan III. Gurcana Köprüsü'nün doğu ve batı cephelerinde, babataşı olarak adlandırılan, 0.50 – 0.60 m. yüksekliğinde taş kaideler görülmektedir. Ayrıca, aynı köprü'nün 0.30 m. ve II. Gurcana Köprüsü'nün 0.50 m. yüksekliğinde korkuluk duvarları bulunmaktadır. Bunun dışında köprülerin cephesinde, hafifletme kemeri v.b. gibi herhangi bir mimari öğelere rastlanılmamıştır.

e. Süsleme:

Şeki'deki köprüler üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Süsleme bakımından genellikle mütevazi yapılar olan köprülerin, Güneydoğu Anadolu'da, Malabadi Köprüsü (M.1145-1154)⁷⁶², Hasan Keyf Köprüsü (M.1155)⁷⁶³, Cizre Küçük Köprüsü⁷⁶⁴ ve Cezired ibn Umar Köprüsü⁷⁶⁵ gibi burç ve gezegenlerden oluşan figürlü ve Erzurum Hasankale'deki Çabandede⁷⁶⁶ Köprüsü gibi bitkisel ve geometrik süslemelere sahip olan önemli örnekleri vardır. Yazı olarak da, köprülerdeki kitabelerde genellikle eseri inşa eden mimarın adı görülmektedir⁷⁶⁷.

⁷⁶² Karpuz, 2001: 124.

⁷⁶³ Karpuz, 2001: 124.

⁷⁶⁴ Karpuz, 2001: 124.

⁷⁶⁵ Karpuz, 2001: 124.

⁷⁶⁶ Karpuz, 2001: 124.

⁷⁶⁷ Karpuz, 2001: 124.

F. Saraylar

Hükümdar veya bir üst düzey yöneticisi için yapılmış büyük konut şeklinde tanımlayabileceğimiz sarayların⁷⁶⁸, Göktürklerden beri varolduğu bilinmektedir. Orta Asya da, Buhara, Semerkant ve Tirmiz şehirlerindeki Karahanlı, Leşkeri Bazar'da Gazneli, Merv ve Rey'de Büyük Selçuklu sarayları da⁷⁶⁹, Türklerdeki saray mimarisinin çok eski bir geçmişi olduğunu göstermektedir. Anadolu Selçukluları'na gelindiğinde, Diyarbakır Artuklu (XIII. yy. başları)⁷⁷⁰, Konya Kılıçarslan (M.1156-1192)⁷⁷¹, Beyşehir Kubad Abad⁷⁷², Hasan Keyf (XII. yy.)⁷⁷³, Kayseri Keykubadiye (M.1224-1246)⁷⁷⁴, Kayseri Erkilet Hızır İlyas (M.1242)⁷⁷⁵ ve Alanya İç Kale (XIII. yy.)⁷⁷⁶ gibi önemli örnekleri ile karşılaştığımız saray ve köşkler, Osmanlı döneminde; seyir köşkü, seyir odası, hamamı, kuleleri, güvercinlik kısmı v.b. gibi bölmeleriyle büyük bir teşkilatlanma gerçekleştirerek en son aşamasına ulaşmıştır. Edirne ve Topkapı (M.1474)⁷⁷⁷ sarayları, bu durumu açıkça göstermektedir. Çalışmamızın kapsamına giren ve tek saray yapısı olan 1762 tarihli Şeki Han Sarayı da, Türk saray mimarisinin Azerbaycan'daki anıtsal örneklerindedir.

a. Plan:

Orta Asya ve Anadolu'daki örneklerinden çok daha sade planda tutulan, Şeki Han Sarayı, XX. yy.a kadarki Şeki evlerinin de ön örneğini oluşturmaktadır. Özellikle XVIII yy.ın sonlarında Şeki'de inşa edilen, Şekihanovlar'ın Evi ile aynı plan sergileyen saray, kuzey – güney yönünde, tek eksen üzerinde dizilen odaları ile dikdörtgen planlı olup, iki katlı ve kırma çatılıdır (Çiz. 41-42,44). Her iki katında da üç odası bulunan sarayın, birinci ve ikinci kattaki salonları, dikdörtgen bir plan içerisine yerleştirilmiş "T" şeklinde tasarlanmıştır. Odalara giriş, aralarda bulunan küçük dehlizler vasıtası ile sağlanmıştır. Han'ın yazlık sarayı olduğu söylenen yapı, deniz seviyesinden 740 m.

⁷⁶⁸ Sözen, v.d., 1999: 210.

⁷⁶⁹ Aslanapa, 1999: 27 – 56, 59 – 89.

⁷⁷⁰ Karpuz, 2001: 114.

⁷⁷¹ Karpuz, 2001: 115.

⁷⁷² Karpuz, 2001: 115.

⁷⁷³ Karpuz, 2001: 119.

⁷⁷⁴ Karpuz, 2001: 119.

⁷⁷⁵ Karpuz, 2001: 119.

⁷⁷⁶ Karpuz, 2001: 119.

⁷⁷⁷ Aslanapa, 1999: 292.

yükseklikte⁷⁷⁸, 4 hektardan fazla bir araziye⁷⁷⁹ kurulmuş olup, kaba yonu taş ve tuğlayla örülmüş duvarlarla çevrili, kare planlı bir avlunun kuzeyinde yer almaktadır. Bölgede bu yapı dışında, başka bir sarayın da bulunduğu, ancak 1812 yılında Şeki'yi ele geçiren Rus ordusu tarafından bu yapının yıkıldığı ileri sürülmektedir⁷⁸⁰.

b. Malzeme – Teknik:

Saray'ın inşasında ana malzeme olarak kaba yonu ve moloz taş ile kerpiç kullanılmıştır. Kireç harcıyla örülen yapının 0.5 m. kadar temel duvarı kaba yonu ve moloz taşlarla yükseltilmiştir⁷⁸¹. Ayrıca, Çınar ve palıt⁷⁸² adı verilen ağaçlardan elde edilen ahşap malzemenin de sarayın; döşeme, tavan, kapı ve özellikle pencerelerinde kullanıldığı görülmektedir. Pencerelerdeki vitray camların yerleştirildiği ahşap şebekelerin, her m² si, iç içe geçmiş 5000 parçadan oluştuğu öne sürülmektedir⁷⁸³. Yapının etrafını çevreleyen yerden 1.5 m. – 2. 5 m. yükseklikteki avlu duvarları, kaba yonu taş ve tuğla örgülü olup, avluya girişi sağlayan dış kapı, tek sıra tuğla örgülüdür. Ayrıca, birinci katın salonundaki poligon planlı şadırvan da, tuğladan yapılmıştır (Res. 229). Saray'ın birinci kat salon odası dışındaki diğer odalarında bulunan "buharılarda"⁷⁸⁴, güney cephenin giriş kapılarındaki sivri kemerin içerisinde, odalarda tavanla içbükey kısım arasındaki mukarnaslarda ve birinci kat salonunun tavanındaki madalyonların çerçevesinde alçı kullanılmıştır. Ayrıca, odalardaki dikdörtgen formlu nişlerin yukarısındaki mukarnaslar da alçıdır. İçten ve dıştan boyalı olan Saray'ın kırma çatısı, kiremitle kaplanmıştır.

c. Yapı Elemanları:

Kapı ve Pencereler: Saray'ın bulunduğu avluya girişi sağlayan batı cephedeki taçkapı, iç içe yerleştirilmiş iki sivri kemerli kapı şeklinde tasarlanmıştır. Dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılan sivri kemerlerin köşeliklerinde, tuğladan, balık sırtı olarak

⁷⁷⁸ Kerimov, 1969: 42.

⁷⁷⁹ Efendizade, 1986: 38.

⁷⁸⁰ Efendiyev, 2001: 185.

⁷⁸¹ Skubçenko, 1946: 81.

⁷⁸² Palıt için bkz., Tezin "Katalog" bölümünde, Aydınbulak Kalesi, s. 39.

⁷⁸³ Salamzade, v.d., 1986: 4.

⁷⁸⁴ Buharı için bkz. Tezin "Katalog" bölümünde, Şekihanovların Evi, s. 139.

adlandırılan bir düzenleme görülmektedir. Öne doğru hafif çıkıntı yapan pilastır şeklindeki kapı kenarlarının üzerinde de, her iki tarafta dört sıra dizilen kare nişler yer almaktadır (Res. 215).

Saraya girişin sağlandığı güney cephedeki iki kapı da, sivri kemerli olup, yukarılarında birer sivri kemerli eyvan yer almaktadır (Res. 218). Kapıların sivri kemerleri mukarnaslarla dolgulanmıştır. Sivri kemerin köşelikleri de, ortada palmet, etrafında ise rumi kıvrımların çevrelediği bir bitkisel düzenlemeye sahiptir. Önü ahşap şebekeli renkli camlarla kapatılan eyvanların mukarnaslı sivri kemerleri, küçük ayna parçalarıyla süslenmiştir. Mukarnasların hepsinin ortasında, yatay dikdörtgen formlu küçük ahşap şebekeli vitray pencereler bulunmaktadır. Saray'ın giriş kapıları , iç içe geçmiş üçgen ve altıgenlerden oluşan ahşap şebekeli, renkli camlarla bezenmiştir. Bu kapılardan çok daha sade ve küçük olan batı cephedeki giriş kapısı, düz lentolu ve taş sövelidir. Yapının oda kapıları da düz lentolu olup, ahşap malzemenen yapılan iki kanatlı kapıların panolara bölünmüş üst, orta ve alt başlıklarında; kalemişi, geometrik ve bitkisel motifler bulunmaktadır (Res. 224,252). Doğu cephenin ikinci katında iki, kuzey cephenin ikinci katında ise düşey dikdörtgen formlu, ahşap şebekeli ve vitraylı 10 adet pencere yer almaktadır (Res. 215). Kuzey cephenin orta sırasındaki; üçü alt ve üçü de üstte olmak üzere birbirine bitleştirilmiş altı pencerenin, düşey dikdörtgen formda tasarlandığı görülmektedir (Res. 217). Ortada yer alan bu pencerelerin her iki yanında, üstte sivri kemerli altta ise düz lentolu, ikişerden dört düşey dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Pencereleri kapatan camların orta ve yan bölümlerinde, yıldızvari, üçgen, altıgen ve sekizgenlerden oluşan geometrik motifli vitraylar yer almaktadır. Ayrıca pencerelerin, birbirine bağlanmış yıldızlarla kuşatılan kalemişi süslemeyle çevrelendiği görülmektedir. Saray'ın güney cephesinde, her iki katın salon odalarına ait yedişer, alt ve üst kattaki diğer iki odaya ait ise sekizer ahşap şebekeli vitray pencereler bulunmaktadır (Res. 218). Her 1m² si, 5000 parçadan oluşan bu pencerelerin⁷⁸⁵ orta ve yan bölümlerinde; yıldızvari, üçgen, kare, altıgen ve sekizgenlerden oluşan geometrik motifli vitraylar görülmektedir.

Saçak ve Silmeler: Avlu duvarı iki sıra testere dişi formunda tuğla saçakla sonlanan Saray'ın, avluya giriş kapısındaki pilastırlar üzerinde, kare formlardan oluşan

⁷⁸⁵ Salanzade, v.d., 1986: 4.

dört sıra tuğla silme bulunmaktadır. Ayrıca yapının saçak altında; yeşil, kırmızı, sarı, mavi ve firuze renkli zemin üzerine işlenmiş, gül ve lalelerden oluşan bitkisel motifler görülmektedir (Res. 216).

Destek Sistemi: Saray'ın destek sistemi, yapıyı meydana getiren ve kırma çatıyı taşıyan duvarlardan ibarettir. Temelden, 0.5 m. yüksekliğe kadar kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen saray duvarının⁷⁸⁶ geri kalan kısmı kerpiçle örülmüştür. Üzeri içten ve dıştan “sincirle”⁷⁸⁷ sıvanan duvarlar, sonradan boyanmıştır.

Örtü Sistemi: Saray'ın içeriden düz tavanla örtülen odaları, dışarıdan kırma çatı altında toplanmıştır.

Nişler: Yapının dehliz ve odalarında, sivri kemerli ve dikdörtgen formlu nişler bulunmaktadır. Saray'ın birinci ve ikinci kattaki oda aralarında bulunan dehlizlerinin kuzey duvarlarında bir adet sivri kemerli, doğu ve batı duvarlarında ise üstte sivri kemerli, alttaysa dikdörtgen formlu nişler görülmektedir (Res. 220,224,247). Ayrıca, her iki katın; birinci ve üçüncü odalarındaki duvarların üst sırasında Bursa kemerli, bütün odalarının alt sırasında ise yukarıya mukarnaslı dikdörtgen formlu nişler yer almaktadır. Saray'ın birinci ve ikinci kat salonlarının kuzey duvarında, yerden tavana kadar yükseklikte, dikdörtgen planlı ve kapaklı ikişer dolap bulunmaktadır.

Ocaklar: Saray'ın ikinci kat salon odası dışındaki tüm odaları ile birinci kat dehlizlerinde, “buharı”⁷⁸⁸ olarak adlandırılan ocak bulunmaktadır. Kaş kemerli davlumbazı olan ve alçıdan yapılan “buharılar”, birinci katın ilk odasında doğu, aynı katın salonu ile ikinci katın üçüncü odasında kuzey, birinci katın üçüncü odası ile ikinci katın ilk odasında batı ve birinci kat dehlizlerinin kuzey duvarlarında yer almaktadır. Birinci katın oda ve dehlizlerinde yer alan “buharılar” sade, ikinci kat odalarındakiler ise süslemelidir (Res. 220,229,240,245,257).

Şadırvan: Saray'ın avlusunda çok da derin olmayan dikdörtgen planlı taş bir havuz ile birinci kat salonunun kuzey duvarına yakın, tuğladan çokgen planlı, yıldızvari

⁷⁸⁶ Skubçenko, 1946: 81.

⁷⁸⁷ Sincir için bkz. Tezin “Katalog” bölümünde, Hacı Kadir'in Evi, s. 150.

⁷⁸⁸ Buharı için bkz. Tezin “Katalog” bölümünde, Şekihanovlar'ın Evi, s. 139.

bir şadırvan yer almaktadır (Res. 232). Diyarbakır Artuklu (XIII. yy. başları)⁷⁸⁹, Beyşehir Kubad Abad⁷⁹⁰, Mardin Firdevs⁷⁹¹, Diyarbakır Samanoğlu (XV.yy.)⁷⁹² ve İstanbul Topkapı (1474)⁷⁹³ sarayları, bu tür havuzlu çeşmeleri bulunan önemli örneklerdendir.

d. Cephe Düzeni:

Dikdörtgen planlı bir avlunun kuzeyine yerleştirilmiş Saray'ın kuzey, doğu ve batı cepheleri, güney cepheye nazaran daha sade tutulmuştur. Saray'ın, doğu cephesinde iki, kuzey cephesinde ise dikey dikdörtgen formlu, ahşap şebekeli ve vitraylı 10 pencere yer almaktadır (Res. 215,217). Kuzey cephedeki pencerelerin, birbirine bağlanmış yıldızlarla kuşatılan kalemişi, süslemeyle çevrelendiği görülmektedir. Yapının batı cephesinde birinci kata girişi sağlayan iki kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır. Şimdiki durumda oldukça sade olan kapı düz lentolu olup, üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Saray'ın güney cephesine, diğer cephelerden çok daha önem verildiği görülmektedir (Res. 218). Cepheye ağırlıklı olarak bitkisel ve geometrik süslemelere yer verilmiştir. Her iki katın ortada yer alan salon odalarının duvarlarında, altlı ve üstlü yedişer olmak üzere birbirine bitişik ahşap şebekeli ve vitraylı toplam 14 penceresi bulunmaktadır. Yine her iki katın doğu ve batı taraftaki alt alta tasarlanan odalarının, alt katta ikişer, üst katta ise altışar dikey sürmeli ve ahşap şebekeli vitray pencereleri görülmektedir. Cepheye zengin kalemişi, bitkisel ve geometrik süslemeler vardır. Saray'ın ana girişi, bu cephenin doğu ve batı taraflarındaki iki kapıyla sağlanmaktadır. Giriş kapıları da pencereler gibi, iç içe geçmiş üçgen ve altıgenlerden oluşan ahşap şebekeli, renkli camlarla bezenmiş ve sivri kemerleri mukarnaslarla doldurulmuştur. Sivri kemer köşelikleri, ortada palmet, etrafında ise rumi kıvrımların çevrelediği bir bitkisel düzenlemeye sahiptir. Cephenin doğu ve batı taraflarındaki giriş bölümünün üzerinde, sivri kemerli birer eyvan bulunmaktadır. Önü ahşap şebekeli renkli camlarla kapatılan eyvanların küçük ayna parçalarından oluşan sivri kemerleri, mukarnas dolguludur. Güneş ışınlarının yansımalarıyla oluşan ışık – gölge oyunları, cepheye renkli bir görünüm katmaktadır. Mukarnasların hepsinin ortasında, yatay dikdörtgen formlu

⁷⁸⁹ Karpuz, 2001: 113.

⁷⁹⁰ Karpuz, 2001: 116.

⁷⁹¹ Karpuz, 2001: 120.

⁷⁹² Karpuz, 2001: 120.

⁷⁹³ Aslanapa, 1999: 292.

küçük ahşap şebekeli vitraylı pencereler bulunmaktadır. Ayrıca, cephenin doğu ve batı taraflarındaki kapı önlerinde, dört basamaklı taş bir merdiven vardır.

e. Süsleme: Şeki Han Sarayı'nda tuğla, ahşap, cam-ayna, alçı ve özellikle zengin kalemî süslemeler bulunmaktadır.

Tuğla: Sarayın avluya giriş kapısındaki pilastırlar üzerinde, tuğladan dört sıra kare formlu geometrik süslemeler bulunmaktadır. Sivri kemerli kapının köşeliklerinde, yine tuğladan, balık sırtı olarak adlandırılan bir düzenleme görülmektedir. Saray'ın birinci kat salonundaki poligonal planlı, yıldızvari şadırvan da, tuğladandır (Res. 214,231).

Ahşap: Saray'ın güney cephesindeki giriş açıklıklarının üzerinde yer alan eyvanların pencereleri, odalardaki pencere ve salonlardaki dolap kapakları ile birinci kat salonunun tavanı, zengin ahşap işçiliğine sahiptir (Res. 218,225,227,247,250). Ayrıca, birinci katın ilk odası ve salonuyla, ikinci katın üçüncü odasına girişi sağlayan kapıların süpürgelik seviyesinde, oyma tekniği ile yapılmış, uçları birbirine bağlı sekiz kollu yıldızlardan oluşan geometrik şerit kompozisyonu görülmektedir. Yapının ahşap şebekeli kapı ve pencereleri ile birinci ve ikinci kat salonundaki dolap kapakları; yıldızvari, üçgen, kare, altıgen ve sekizgenlerden oluşan geometrik süslemeye sahiptir. Birinci kat salonunun tavanı, Osmanlı ağaç işçiliğinde sıkça görülen ve künde-kârî olarak adlandırılan, çatma ve yapıştırma tekniği ile oluşturulmuş motiflerle süslenmiştir. Tavanın dikdörtgen formlu göbeği, aralarına ayna parçaları konulan köşeleri altı ve 12 kollu yıldız ile beşgenlerden oluşan geometrik motiflerle bezenmiştir. Göbeğin kenarları, içlerine gül ve laleler çizilmiş iç içe geçen yıldız, üçgen ve altıgenlerden oluşan geometrik süslemeye sahiptir. Orta yüzey, zincir şeklinde birbirine bağlanan bir çerçeve içerisine işlenmiştir. Tavanın en dış şeridi, birbirine bağlanan sekizgenler; bu sekizgenlerin merkezine çizilmiş güller ve sekiz kollu yıldızlardan oluşan bir geometrik düzenleme şeklindedir. Bu şerit de, dıştan zincir şeklinde birbirine bağlanan bir çerçeve ile kuşatılmıştır. Osmanlı döneminde bu teknik, özellikle kapı ve pencere yüzeylerine

uygulanmıştır. Edirne Muradiye (1436)⁷⁹⁴, Üç Şerefeli (1447)⁷⁹⁵, II. Beyazıt (1488)⁷⁹⁶ ve Selimiye (1574)⁷⁹⁷ camilerinin, kapı ve pencere kepenkleri bunun bir örneğidir.

Cam-ayna: Saray'ın güney cephesindeki giriş bölümlerinin üzerindeki eyvanların mukarnalarında, odalardaki pencere ve salonlardaki dolap kapaklarında; yıldızvari, üçgen, kare, altıgen ve sekizgenler gibi geometrik motiflerden oluşan ahşap şebekelerin içerisi vitray camlarla kapatılmıştır (Res. 215,217,218,230,247,248,250). Ayrıca, birinci katın üçüncü odasının satranç tahtasına benzer tavanı ile tavanın dış şeridinde, birbirine bağlanmış sekizgenler de, vitray camlardan oluşmaktadır (Res. 236,238). Güney cepheye girişi sağlayan kapıların yukarısındaki eyvanların mukarnaları, birinci kat salonunun tavanındaki madalyonların içleri ile aynı odada ve birinci katın üçüncü odasındaki buharı kenarları, ayna parçalarıyla süslenmiştir (Res. 219,226,229,240).

Alçı: Odaların duvarla tavan arasında kalan içbükey kısmı ile odalardaki dikdörtgen formlu nişlerin yukarısındaki mukarnalarda ve birinci kat salonunun tavanındaki madalyonlarda, alçının süs amacıyla kullanıldığı görülmektedir (Res. 235,239,240,241,244,254,226).

Kalemişi: Saray'ın kuzey ve güney dış cephelerinde, oda duvarlarında, tavanlarda, mukarnalarda, oda kapılarında, ikinci katın birinci ve üçüncü odasındaki “buharılarda” ve saçak altında; kırmızı, yeşil, mavi, firuze, sarı, beyaz ve kahve renkleri kullanılarak yağlı boya ile oluşturulan bitkisel, geometrik, yazı ve figürlü süslemeler görülmektedir.

Kuzey cephedeki pencerelerin etrafı, birbirine bağlanmış dört kollu yıldızlarla çevrelenmiştir (Res. 217,218). Sivri kemerli pencerelerin her iki yanında, içerisi rumi kıvrımlardan oluşan büyük palmetler ile ortada yer alan büyük pencerenin yukarısında yine rumi kıvrımlardan oluşan bir madalyon bulunmaktadır. Bitkisel ve geometrik motiflerle süslenen güney cephede, yapıya girişin sağlandığı kapıların kenarları, iç içe

⁷⁹⁴ A. Ersoy, (1993): *XV. yy. Osmanlı Ağaç İşçiliği*, Marmara Üniversitesi Yayınları, no: 509, İstanbul: s. 154 – 155.

⁷⁹⁵ Ersoy, 1993: 164 – 165.

⁷⁹⁶ Ersoy, 1993: 186.

⁷⁹⁷ Ersoy, 1993: 187.

yerleştirilmiş mavi, kırmızı ve firuze renkli karelerden oluşan geometrik süslemelerle sınırlandırılmıştır. Bu süslemelerin yukarısında, içerisi rumi kıvrımlarla doldurulmuş olan büyük palmetler, cephenin dış yüzeyindeki alt ve üst kat pencerelerinin arasında ise mavi, kırmızı ve firuze renkli güllerden oluşan bir şerit görülmektedir. Ayrıca pencere aralarında; palmet, lale ve rumi kıvrımlarla sınırlandırılmış, içerisinde farklı motiflerin yer aldığı üç pano bulunmaktadır. Bu panolardan birinde, vazo içerisinde gül ve lalelerden oluşan bir ağaç ile her iki yanına simetrik bir biçimde çizilmiş tavus kuşları görülmektedir. Diğer panoda, gül, palmet ve rumi kıvrımların bulunduğu zemin üzerinde, kökü çapayı andıran stilize edilmiş selvi ağacı, üçüncü panoda ise rumi kıvrımlı zemin üzerine, her iki ucu lalelerle düğümlenmiş çapa şeklinde bir geometrik motif yer almaktadır. Yapıya girişi sağlayan kapıların sivri kemerli köşeliklerinde de, palmet ve rumi kıvrımlarla çevrelenen bir bitkisel düzenleme görülmektedir.

Birinci katın ilk odası ile ikinci kat odalarının tavanında, uçları lalelerle düğümlenen bir madalyon yer almaktadır (Res. 222,243,249,254). İkinci kat odalarının tavanlarında bulunan madalyonların içleri; geometrik, bitkisel, yazı ve figürlü süslemelerle dolgulanmıştır. Ayrıca bu madalyonların etrafı, birinci odada; gül, lale ve yapraklardan oluşan bitkisel motifler ile salon ve üçüncü odada; bitkisel motiflerin yanında, stilize edilmiş insan ve hayvan figürleri ile süslenmiştir. Birinci katın salonu ile ikinci kat odalarının duvarlarında da, bitkisel ve geometrik motifler bulunmaktadır. Ayrıca, ikinci katın salonundaki duvarda, av ve savaş sahneleri içeren bir şerit ile bu katın üçüncü odasındaki duvarların üst sırasındaki sivri kemerli nişler içerisinde, stilize edilmiş hayvan figürleri yer almaktadır. Birinci kat salonu ile ikinci katın üçüncü odasındaki duvarları alt sıradan, altın sarısı zemin üzerine çizilmiş, içlerinde lale ve güllerin bulunduğu birbirine bağlanmış, altı sıra haça benzer geometrik bir motif çevrelemektedir. Birinci kat salonu ile ikinci kat odalarının, tavanla duvar arasında kalan içbükey kısmındaki mukarnasların üzeri de, gül, lale ve rumilerden oluşan bitkisel süslemelerle bezenmiştir. İkinci katın birinci odasının batı duvarı ile üçüncü odasının kuzey duvarındaki “buharılarda” ve oda kapılarında, gül ve lalelerden oluşan bitkisel motifler bulunmaktadır. Saray’ın dış cephelerini çevreleyen saçak altı da, yeşil, kırmızı, sarı, mavi ve firuze renkli zemin üzerine işlenmiş, ortası gül uçları ise lalelere düğümlenen bitkisel motiflerle sonlanmaktadır (Res. 216).

G. Evler

Geleneksel kent dokusunu oluşturan öğeler içerisinde en önemlisi konutlardır. Konutlar; konumları, işlevleri ve mimari özellikleriyle bir toplumun tarihine, kültürüne ve sosyo-ekonomik yapısına ışık tutmaktadırlar⁷⁹⁸.

Bulduğu bölgeye has iklim koşulları, malzeme olanakları ve her toplumun kendi yapısı ile kendine özgü niteliklerine göre gelişen konut mimarisi⁷⁹⁹, Şeki`de ilkel ev tiplerinden olan “sofasız⁸⁰⁰” ve Anadolu`da, özellikle Osmanlı konut mimarisinin ilk plan tipi olarak bilinen “dış sofalı⁸⁰¹” evler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Malzeme, yapım tekniği ve kullanım amacına göre aynı olduğu görülen Şeki evleri, kullananların gereksinimlerine ve mesleklerine göre biçimlenmektedir. XII. yy. başlarından itibaren Azerbaycan`ın ipek merkezi sayılan Şeki`de⁸⁰², evler ipek imalathanesi olarak da faaliyet göstermekte idi. Bunun en iyi örneğini Hacı Resul`un evinde görebiliriz. Şeki evlerinde çatıların yüksek tutulması ise bir zamanlar burada ipek kozaları yetiştirilmesinden kaynaklanmaktadır⁸⁰³. Bu çalışma kapsamında, Şeki`deki XVIII. yy.ın ikinci yarısı – XX. yy.ın başlarına tarihlendirilen, toplam 10 ev ele alınmıştır. Çalışma içerisinde incelediğimiz Şeki evlerinden; Şekihanovların Evi (XVIII. yy. ikinci yarısı), Hacı Şihalibeyov, Hacı Kadir, Hacı Hasan, Hacı Resul, Cabbar Dadanov, Ahmet Hacıbey ve Ahmediye Senemlerin evleri (XIX.yy.), Kulu Bey`in Evi ile Mehmetali Hüzeyin Bey`in Evi ise (XIX.son çeyreği – XX.yy. başlarında) inşa edilmiştir.

a. Plan:

Osmanlı Mimarisi`nde sıkça görülen, dış sofalı ve sofasız evlerin farklı varyasyonları olarak inşa edilen Şeki evlerinin hemen hepsinde bahçe bulunmakta ve evlere giriş, avlu veya bahçe vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu yönüyle Bursa evlerine

⁷⁹⁸ G. Renda, (1995): *Mersin Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı: Ankara: s. 3.

⁷⁹⁹ Nesirli, 1975: 12.

⁸⁰⁰ Eldem, 1984: 18.

⁸⁰¹ Eldem, 1984: 18.

⁸⁰² İsmayılov. 1997: 317.

⁸⁰³ Salamzade, v.d., 1961: 49.

benzeyen⁸⁰⁴ Şeki evlerinde bahçe, binanın arsa üzerindeki durumuna göre arka plan, ön plan ve yan plan olmak üzere üç şekilde tasarlanmıştır. Çalışma konusu içerisinde incelediğimiz Şeki evlerinden, Şekihanovların, Hacı Şihalibeyov'un, Hacı Hasan'ın, Kulu Bey'in evlerinde bahçe önde, Hacı Kadir'in, Hacı Resul'un, Cabbar Dadanov'un ve Mehmetali Hüseyin Bey'in evlerinde arkada, Ahmediye Senemler'in Evinde ise yandadır. Şeki evlerinde oda ölçüleri arasında fazla fark olmamakla birlikte, her biri farklı işleve sahip olan odaların mimari düzenlemelerinde, farklılıkları oluşturacak "buharı", yüklük, dolap, niş v.b. öğeler bulunmaktadır. "Dış sofalı" evlerde, sofa genellikle odaların karşısında yer almakta ve odalardan en az biri sofaya açılmaktadır. Hacı Şihalibeyov, Hacı Kadir, Hacı Hasan, Hacı Resul, Cabbar Dadanov, Ahmet Hacıbey ve Ahmediye Senemler'in evleri bu plan tipindedir (Çiz. 46-47,54-56,60-61,64-65,71-72,78-79,92-93). Ayrıca, Mersin'de bulunan İsmail Hakkı Kale'nin Evi (XIX. yy.)⁸⁰⁵ ile Ahmet Karadeniz'in Evi (1903)⁸⁰⁶, Kayseri'deki Güpgüpoğulları Konağı (XIX.yy)⁸⁰⁷ ile Halil İbrahim Gömlekçioğlunun Konağı (XIX. yy.)⁸⁰⁸, Erzurum'daki Avni Bey'in Evi (XIX. yy. ortaları)⁸⁰⁹ ile Seyfullah Ağa'nın Evi (1897)⁸¹⁰, Sivas'taki Feridun Kangal Konağı (XIX. yy)⁸¹¹ ile Abdi Başaran'ın Evi (XIX.yy)⁸¹², Kula'daki Hacı Recepler Evi⁸¹³ ile Keleşler Evi (XVIII.-XIX. yy.)⁸¹⁴ ve Bitlis'teki Hacı Abbas'ın Evi (XIX.yy.sonları)⁸¹⁵ ile Zeki Nasır'ın Evi (1895)⁸¹⁶, bu plan tipinin Anadolu'daki benzer örneklerindedir. Şekihanovlar'ın, Kulu Bey'in ve Mehmetali Hüseyin Bey'in evleri ise "sofasız" evlerden olup, bu plan tipinin de Anadolu'da, Erzurum'da Alemdarların (XIX. yy.sonları)⁸¹⁷ ve Ali Bayram'ın (1890)⁸¹⁸ evleri ile Bitlis'te Ali Sacit (1909)⁸¹⁹ ve Burhan Bayhan'ın (1860)⁸²⁰ evleri gibi benzer örnekleri bulunmaktadır (Çiz. 44,84-85,97-98).

⁸⁰⁴ Tomsu, 1941: 24.

⁸⁰⁵ Yenişehirlioğlu, v.d., 1995: 118.

⁸⁰⁶ Yenişehirlioğlu, v.d., 1995: 114.

⁸⁰⁷ İmamoğlu, 1992: 24.

⁸⁰⁸ İmamoğlu, 1992: 24.

⁸⁰⁹ H. Karpuz, (1993): *Erzurum Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: s. 88.

⁸¹⁰ Karpuz, 1993: 93.

⁸¹¹ N. Bilget, (1993): *Sivas Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: s. 48.

⁸¹² Bilget, 1993: 48.

⁸¹³ R. Bozer, (1988): *Kula Evleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: s. 47.

⁸¹⁴ Bozer, 1988: 47.

⁸¹⁵ Sayan, v.d., 2001: 22.

⁸¹⁶ Sayan, v.d., 2001: 20.

⁸¹⁷ Karpuz, 1993: 89.

⁸¹⁸ Karpuz, 1993: 91.

⁸¹⁹ Sayan, v.d., 2001: 87.

⁸²⁰ Sayan, v.d., 2001: 75.

Şeki evlerinin Anadolu'dakilerden en önemli farkı, hiç birinde haremlik-selamlık gibi bölümlerin bulunmamasıdır. Genelde tek katlı veya iki katlı olan Şeki evlerinde, ikinci kat odaları daha yüksek tutulmuştur. Sınıf mensubiyetinin göstergesinden doğan iki katlı evler⁸²¹, XIX. yy. sonu ile XX. yy. başlarında Şeki'de hızla yayılmağa başlamıştır⁸²². Ev sahibinin maddi olanakları kapsamında, değişik büyüklükte karşımıza çıkan Şeki evleri, güney ve doğuya dönük olup, hafif eğimli olarak inşa edilmiştir. Şeki evlerinde genellikle bina, bahçeye paraleldir. Şekihanovlar, Hacı Şihalibeyov, Hacı Kadir, Hacı Hasan, Hacı Resul, Ahmet Hacıbey ve Kulu Bey'in evlerinde, bina, bahçeye paralel olarak tasarlanmıştır. Şeki'deki "dış sofalı" evlerde sofa, bazen üç – dört odayla çevrili olup, bazen de, iki odanın karşısında yer alıyor. Hacı Şihalibeyov, Hacı Kadir ve Hacı Hasan'ın evlerinde "dış sofa", evin iki odasının karşısında yer almakta, Hacı Resul, Ahmet Hacıbey ve Ahmediye Senemler'in evlerinde ise "dış sofa" üç – dört odayla çevrenmektedir. Ayrıca, "dış sofanın" odaların önünde bazen bir "L" şeması oluşturduğu da görülmektedir. Hacı Kadir'in Evi'nde görebileceğimiz bu plan tipinin, Akşehir'de bir çok örneği bulunmaktadır⁸²³. Şeki evlerinin bir çoğunda, kiler, mutfak, v.b. gibi çok amaçlı olarak kullanılan, en az bir cephesi açık, bazen evin zemin katında, bazen de avlu içerisinde ve eve bir taraftan bitişik bir mekan bulunmaktadır. Günümüzdeki Şeki evlerinde de görülen ve genelde yazın kullanılan bu mekan, "Altıaçık" olarak adlandırılmaktadır. Hacı Şihalibeyov, Hacı Kadir ve Ahmet Hacıbey'in evlerinde, birer "altıaçık" bulunmaktadır. "Altıaçık" dışında, bazı evlerin zemin katı tahıl, un v.b. yiyecekler saklanan depo şeklinde kullanılmaktadır. Cabbar Dadanov ve Ahmediye Senemler'in evleri buna bir örnektir. Ayrıca, Hacı Kadir, Hacı Resul ve Ahmet Hacıbey'in evlerinin zemin katında, Şeki'de, "tövlə veya tavla" olarak adlandırılan, ahır bulunmaktadır.

b. Malzeme – Teknik:

Şeki evleri genellikle kireç harcıyla, kaba yonu ve moloz taştan örülmüştür. Bunun dışında, bazı evlerin ana girişinin sağlandığı cephe, düzgün kesme taş ve tuğlayla almaşık örgülü veya tek tuğla örgülüdür. Bazı evlerin cephelerindeki kapılar ile

⁸²¹ A. Arel, (1999): "Anadolu'da Geleneksel Konut Düzeninde Kültürel Etmenler", *Dördüncü Türk Kültürü Kongresi*, 1. Cilt: Ankara: s. 34.

⁸²² Fatullayev, 1960: 145.

⁸²³ Gençer, 1995: 6.

kapı ve pencere kemerleri de tuğladandır. Döşeme, tavan, kapı ve pencereler ile dolap kapakları, bazı merdivenler ile sütun, saçak ve söveler, merdiven korkulukları ve balkonlar ahşap, merdiven korkuluklarını kapatan şebekeler ve bazı odalardaki sobalar dökme demir, sonradan konulan kapı, merdiven ve kolonlar demirdir. Odalardaki “buharı” ve silmeler alçıdandır. Dışarıdan kil-saman karışımı bir harçla sıvanan evler, içeriden “sincir” harcıyla sıvanarak boyanmıştır. Kıırma çatı kiremitle, bazı evlerde ise sonradan demir levhalarla kaplanmıştır.

Şekihanovlar Evi'nin kuzey, doğu ve batı cepheleri, Hacı Resul Evi'nin batı cephesi, Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesinin kuzey ve güney tarafları, Ahmet Hacıbey Evi'nin batı cephesinin ikinci katı, Kulu Bey Evi'nin güney cephesi ile giriş kapısı, Ahmediye Senemler Evi'nin giriş kapısı ve Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin, batı ve güney cepheleri bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla almaşık örgülü, Şekihanovlar Evi'nin güney cephesi ile kuzey doğudaki giriş kapısı, Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesi ve Kulu Bey Evi'nin güney cephesinin ikinci katı ise tek tuğla örgülüdür (Res. 262-265,331,346,353-354,362,376-377). Odaların döşeme, tavan, kapı ve pencereleri ile Şekihanovlar Evi'nin güney, Hacı Kadir Evi'nin kuzey, Hacı Resul Evi'nin batı, Cabbar Dadanov Evi'nin doğu, Kulu Bey Evi'nin güney doğu cephelerindeki, eve avlu vasıtasıyla girişi sağlayan dış kapılar ahşaptır. Ayrıca, Şekihanovlar, Hacı Kadir, Hacı Resul ve Mehmetali Hüseyin Bey evlerinin dolaplarında, Hacı Hasan, Hacı Resul, Cabbar Dadanov, Ahmet Hacıbey, Kulu Bey ve Ahmediye Senemler evlerinin sütunlarında ve Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin balkonunda ahşap kullanılmıştır. Korkulukları dökme demir şebekelerle bezenen merdivenler; Hacı Kadir, Hacı Resul, Ahmet Hacıbey, Kulu Bey ve Mehmetali Hüseyin Bey evlerinde ahşap, Hacı Şihalibeyov ile Hacı Kadir evlerinde ise demirden yapılmıştır. Hacı Resul Evi'nin ikinci katındaki birinci odanın batı duvarı ile ikinci odanın kuzey duvarındaki sobalar dökme demirdendir. Cabbar Dadanov, Kulu Bey ve Mehmetali Hüseyin Bey evlerinin dış cephesindeki saçaklar ahşaptır (Res. 337,355,378). Şekihanovlar Evi'nin birinci katındaki birinci ve ikinci odaların batı duvarlarında, üçüncü odanın doğu duvarında, ikinci katın birinci odasının doğu ve ikinci odasının kuzey duvarında; Hacı Kadir Evi'nin ikinci katındaki salonun kuzey duvarında; Hacı Resul Evi'nin ikinci katının, üçüncü, dördüncü ve beşinci odalarının kuzey duvarlarında; Cabbar Dadanov Evi'nin ikinci kattaki birinci odasının doğu ve

ikinci odasının güney duvarlarında; Kulu Bey Evi'nin birinci kattaki ikinci odasının batı ve ikinci kattaki salonun batı duvarı ile Ahmediye Senemler Evi'nin kiler ve mutfağının güney, salonunun ise doğu duvarlarında yer alan "buharılarda" alçı malzeme kullanılmıştır (Res. 270,271,273,303,324,326,327,340,343,357,373,375). Şekihanovlar Evi'nin ikinci kat salonundaki duvarlarda yer alan dikdörtgen formlu nişlerin mukarnaslarında, Cabbar Dadanov Evi'nin ikinci kattaki salonunun tavanında, doğu cephesindeki silmelerde ve pencere sövelerinde alçının kullanıldığı görülmektedir. Dışarıdan kil-saman karışımı harçla sıvanan evler, içeriden "sincirle" sıvalı olup, kırma çatı altında toplanmıştır. Şekihanovlar Evi'nin çatısı alaturka, Hacı Şihalibeyov, Hacı Kadir, Hacı Hasan, Hacı Resul, Cabbar Dadanov, Ahmet Hacıbey, Kulu Bey ve Ahmediye Senemler'in Marsilya kiremidi, Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin çatısı ise "şifer"⁸²⁴ ile kaplanmıştır. Ayrıca, Hacı Kadir Evi'nin doğu bölümü çatısı ile Cabbar Dadanov ve Mehmetali Hüseyin Bey evlerinin çatısındaki etek ve mahya kısımları demir levhayla örtülmüştür.

c. Yapı Elemanları:

Kapı ve Pencerele: İncelemiş olduğumuz Şeki evlerinden orijinal olarak günümüze ulaşan tek kapı, Hacı Resul Evi'nin batı cephesinde yer alan ahşap kapıdır. "Kuzulu Kapı" olarak da adlandırılan bu kapı, iki büyük kanat ve onların üzerinde bir insanın geçebileceği büyüklükte başka bir kanattan oluşmaktadır (Res. 312). Bugün Orta Anadolu'da ve Muğla çevresinde bu kapıların çok fazla örnekleri bulunmaktadır⁸²⁵. Şekihanovlar Evi'nin kuzey doğudaki giriş yeri ile güney cephedeki sivri kemerli kapıları, Hacı Kadir Evi'nin kuzey cephesinin batı taraftaki ve Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesindeki tuğladan basık kemerli ve iki kanatlı ahşap kapılarının aslına uygun olarak yenilendiği, ev sahibi tarafından ifade edilmiştir. Hacı Şihalibeyov, Hacı Hasan, Ahmet Hacıbey, Kulu Bey, Ahmediye Senemler ve Mehmetali Hüseyin Bey ile Hacı Kadir evlerinin kuzey cephelerinin doğu tarafında ve Cabbar Dadanov Evi'nin kuzey cephesindeki eve girişi sağlayan iki kanatlı demir kapılar sonradan konulmuştur (Res. 284,307,346,353,362,377,290,330).

⁸²⁴ Şifer için bkz. Tezin "Katalog" bölümünde, Ahmediye Senemler'in Evi, s. 181.

⁸²⁵ Aladağ, 1991: 44.

Şekihanovlar Evi'nin kuzey doğuda ve güney cephede bulunan kapılarının sivri kemerli köşeliklerindeki boşluklar, tuğlaların oluşturdukları dilimli üçgenlerle doldurulmuştur. Bu tür düzenleme, özellikle Selçuklu yapılarında görülmektedir (Res. 362-365). Oda kapıları genelde sade olup, düz lentolu ve ahşap sövelidir. İki kanatlı ahşap kapılardan, Şekihanovlar Evi'ninkiler süslemeli; Cabbar Dadanov Evi'nin oda kapıları basık kemerli ve sağır alınlıklı, Ahmet Hacıbey Evi'nin ikinci kat kapıları basık kemerli ve Ahmediye Senemler Evi'nin kapıları yuvarlak kemerli ve sağır alınlıklıdır (Res. 275,341,349,366). Düşey dikdörtgen formlu pencerelere sahip Şekihanovlar Evi'nin ahşap şebekeli pencere camları, üçgen, altıgen, sekizgen ve yıldızvari geometrik motiflerden meydana gelen vitraylarla kapatılmıştır. Hacı Resul, Cabbar Dadanov, Ahmet Hacıbey, Kulu Bey, Ahmediye Senemler (dış cepheleri), Mehmetali Hüseyin Bey evleri ile Hacı Kadir Evi'nin üçüncü aileye ait olan kısmındaki pencereler basık kemerli, Ahmediye Senemler Evi'nin oda pencereleri ise yuvarlak kemerli ve sağır alınlıklıdır.

Saçak ve Silmeler: Cabbar Dadanov, Kulu Bey, Ahmediye Senemler ve Mehmetali Hüseyin Bey evlerinin cepheleri üstten, oyma tekniği ile oluşturulmuş testere dişi formunda bir sıra saçakla çevrelenmektedir (Res. 331,354,363,378). Hacı Kadir Evi'nin üçüncü aileye ait olan kısmındaki ikinci kat salonunun pencere kemerleri üzerinde; Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesindeki pencere aralarında ve ikinci kat salonunun tavanı ile odalarındaki “buharı” kenarlarında alçı, Ahmet Hacıbey Evi'nin batı cephesinin ikinci katında ve Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin batı ve güney cephesindeki pencere kemerlerinde ise tuğla silmeler bulunmaktadır (Res. 300,335,340,343,346,376-378).

Destek Sistemi: Evlerin destek sistemi, kırma çatıyı taşıyan duvarlardan ibarettir. Kaba yonu ve moloz taşla örülen duvarlar, bazı cephelerde sadece tuğla veya taş ve tuğla ile alması olarak örülmüştür.

Örtü Sistemi: Evlerin düz tavanla örtülen iç mekanları, dıştan kırma çatı altında toplanmıştır.

Nişler: Şekihanovlar Evi'nin birinci katındaki ilk odasının batı duvarı ile ikinci kattaki üçüncü odasının kuzey ve batı duvarlarında kare, dehliz ve ikinci kattaki salon duvarlarının üst kısmında sivri kemerli, alt kısmında ise yine kare kesitli nişler bulunmaktadır. Ayrıca Hacı Şihalibeyov Evi'nin birinci odasında dikdörtgen kesitli bir, Hacı Kadir Evi'nin ilk aileye ait olan kısmının birinci ve ikinci odalarının kuzey duvarlarında kare kesitli birer, Hacı Hasan Evi'nin birinci ve ikinci odasının doğu ve batı duvarlarında dikdörtgen kesitli üçer, Hacı Resul Evi'nin ikinci kattaki üçüncü odasının doğu ve beşinci odasının batı duvarında dikdörtgen kesitli birer adet ve Ahmediye Senemler Evi'nin ikinci odasına girişteki dehlizin kuzey duvarında dikdörtgen kesitli bir adet niş bulunmaktadır (Res. 270,272,273,278,279,286,289,296,308,309,321,322,324,369). Hacı Kadir Evi'nin üçüncü aileye ait olan kısmında ve ikinci kat salon odasının kuzey duvarında, Hacı Hasan Evi'nin birinci ve ikinci odasının kuzey duvarlarında, Hacı Resul Evi'nin ikinci kattaki ikinci odanın batı duvarında ikişer, üçüncü, dördüncü ve beşinci odaların doğu duvarlarında birer, Hacı Ahmet Evi'nin üçüncü odasının güney duvarında iki ve Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin ikinci katındaki üçüncü ve dördüncü odalarının kuzey duvarlarında birer kapaklı dolap yer almaktadır (Res. 302, 308,322,323,326,385).

Ocaklar: Şeki evlerinde “buharı” olarak adlandırılan ocaklar; Şekihanovlar Evi'nin birinci katındaki birinci ve ikinci odaların batı duvarlarında, üçüncü odanın doğu duvarında, ikinci katın birinci odasının doğu ve ikinci odasının kuzey duvarında, Hacı Kadir Evi'nin ikinci katındaki salonun kuzey duvarında, Hacı Resul Evi'nin ikinci katının, üçüncü, dördüncü ve beşinci odalarının kuzey duvarlarında, Cabbar Dadanov Evi'nin ikinci kattaki birinci odasının doğu ve ikinci odasının güney duvarlarında, Kulu Bey Evi'nin birinci kattaki ikinci odasının batı ve ikinci kattaki salonun batı duvarı ile Ahmediye Senemler Evi'nin kiler ve mutfağının güney, salonunun ise doğu duvarlarında yer almaktadır. Şekihanovlar Evi'nin birinci katındaki ikinci odanın batı duvarında yer alan yuvarlak kemerli “buharı” dışındakiler, kaş kemerlidir (Res. 270,271,273,303,324,326,327,340,343,357,373,375). Hacı Resul Evi'nin ikinci katındaki birinci ve ikinci odaların batı duvarlarında, XX. yy. başlarından itibaren Şeki evlerinden kullanılan⁸²⁶ birer dökme demir soba bulunmaktadır.

⁸²⁶ Fatullayev, 1960: 147.

Balkon: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin güney ve batı cephelerinde ahşap bir balkon bulunmaktadır (Res. 376-378). Daha önce Cabbar Dadanov Evi'nin güney cephesinde de, bir balkon bulunduğu ancak zamanla yıkıldığı anlaşılmaktadır (Res. 334).

Yüklük: Şimdiki durumda sadece Hacı Hasan Evi'nin birinci ve ikinci odalarının doğu duvarında, dikdörtgen kesitli birer yüklük yer almaktadır (Res. 308-309).

Şadırvan: Cabbar Dadanov Evi'nin avlusunun batı yanında, sekizgen planlı ve etrafı taş plaklarla kaplı bir havuz vardır. Taş plaklar üzerinde, baklava dilimleri şeklinde bir kuşak yer almaktadır (Res. 344).

d. Cephe Düzeni:

Güney ve doğuya dönük olarak yapılan Şeki evlerinde, ana girişin sağlandığı cephenin esas alındığı görülmektedir. Bu cephenin dışındaki diğer cepheler ise yakınındaki evlerin avlu duvarlarına baktığından dolayı, pek fark edilmemektedir. Şekihanovların Evi'nin güney cephesi, Osmanlı konut mimarisinde, baş oda olarak kullanılan odaların "tepelik" bölümlerinde görülen renkli camlarla süslenmiştir⁸²⁷. Ancak, Osmanlı konutlarında alçı şebekeli pencerelerin yerine⁸²⁸, Şekihanovların Evi'nde ahşap şebekeli pencereler kullanılmıştır. Hacı Resul Evi'nin batı, Cabbar Dadanov Evi'nin doğu, Ahmet Hacıbey Evi'nin batı, Kulu Bey Evi'nin güney ve Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin batı ve güney cephelerindeki basık kemerli açıklıklar, belirli aralıklarla düzenli bir biçimde yerleştirilmiştir (Res. 266,314,333-335,346,355,376-378). Taş ve tuğla ile almaşık örgülü olan bu cepheler, yapının ana girişinin de sağlandığı, esas cephelerdir. Hacı Şihalibeyov Evi'nin güney cephesinde, Şeki evlerinde örneğine az rastlanılan çıkma, Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin batı ve güneyinde ise birer balkon bulunmaktadır. Hacı Şihalibeyov, Hacı Kadir evlerinin doğu tarafı ile Ahmet Hacıbey Evi'nin güney cephesindeki zemin kat "altaçığa", Hacı Resul Evi'nin güney cephesi, Ahmediye Senemler ve Mehmetali Hüseyin Bey evlerinin doğu

⁸²⁷ Yenişehirlioğlu, v.d., 1995: 109.

⁸²⁸ Yenişehirlioğlu, v.d., 1995: 109.

cephelerine merdiven konularak sahanlık kısımları “sofaya” dönüştürülmüştür (Res. 317,363,380). Ahmet Hacıbey Evi'nin batı cephesi ile Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin doğu cephesindeki pencerelerden biri örülerek kapatılmış, Cabbar Dadanov Evi'nin güney cephesindeki balkon ise yıkılmıştır. Şekihanovlar, Hacı Şihalibeyov, Hacı Kadir, Hacı Hasan, Hacı Resul ve Mehmetali Hüseyin Bey'in evleri buldukları sokağa paralel; Cabbar Dadanov, Ahmet Hacıbey ve Ahmediye Senemler'in evleri ise dik gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Evlere avlu vasıtasıyla girişi sağlayan ana kapılar; Şekihanovlar Evi'nde güney, Kulu Bey ve Mehmetali Hüseyin Bey evlerinde güney doğu, Hacı Hasan ve Cabbar Dadanov evlerinde doğu, Ahmediye Senemler Evi'nde kuzey doğu, Hacı Şihalibeyov ve Hacı Kadir evlerinde kuzey, Hacı Resul ve Ahmet Hacıbey evlerinde ise batı cephede bulunmaktadır.

e. Süsleme: İncelediğimiz Şeki evlerinde, tuğla, ahşap, cam-ayna, alçı ve kalemîşi süslemeler görülmektedir.

Tuğla: Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesinde bulunan giriş kapısının pilastırları üzerinde; dikdörtgen, kare, testere dişi formunda ve meandr motifi olarak adlandırılan dört sıra geometrik motif yer almaktadır (Res. 333). Şekihanovlar Evi'nin girişine ait sivri kemerin köşelikleri de, tuğladan üçgen dilimli geometrik motiflerle doldurulmuştur (Res. 262-265).

Ahşap: Şekihanovlar Evi'nin pencerelerinde, iç içe geçmiş çitaların oluşturduğu, yıldızvari, üçgen, kare, altıgen ve sekizgenlerden meydana gelen geometrik motifli şebekeler, ahşap malzemeyle yapılmıştır (Res. 266). Cabbar Dadanov, Kulu Bey, Ahmediye Senemler ve Mehmetali Hüseyin Bey'in evlerindeki testere dişi şeklindeki saçaklar ile Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephedeki giriş kapısı ve oda kapılarında görülen oyma tekniği ile yapılmış geometrik süslemeler ahşap işçiliğinin görüldüğü diğer uygulamalardır (Res. 331,354,363,378,333,341-342).

Cam-ayna: Şekihanovlar Evi'nin pencerelerindeki yıldızvari, üçgen, kare, altıgen ve sekizgenler gibi geometrik motiflerden oluşan ahşap şebekelerin içerisi, vitray camlarla kapatılmıştır. Kulu Bey Evi'nin ikinci katındaki salonunun batı duvarında yer alan “buharı” içlerinde de ayna parçaları kullanılmıştır.

Alçı: Şekihanovların Evi'nde, ikinci kat salonunun kuzey duvarındaki “buharının” köşeliklerinde ve Cabbar Dadanov Evi'nin ikinci katındaki ikinci oda tavanında, alçı ile yapılmış rumi kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Ayrıca, Hacı Kadir Evi'nin ikinci katındaki birinci ve Hacı Resul Evi'nin ikinci katındaki dördüncü odalarının kuzey duvarlarındaki “buharıları” taçlandıran laleler ile Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesindeki pencere aralarına yerleştirilen dairesel formlu kompozisyonlar da alçıdandır (Res. 343).

Kalemişi: Şekihanovlar Evi'nin ikinci kat salonunun duvar ve tavanının tamamı bitkisel, figürlü ve geometrik süslemelere sahiptir. Figürlü süslemeler, XII. yy.da yaşamış olan ünlü Azerbaycan Şairi, Nizami Gencevi'nin “Hemse” olarak adlandırılan büyük eserinden konular içermektedir. Ayrıca, odanın giriş kapısında da kalemişi tekniğiyle yapılmış bitkisel ve geometrik süslemeler yer almaktadır. Mukarnaslı bir şeritle ikiye bölünen oda duvarlarının üst kısmındaki sivri kemerli niş içerisinde; vazoda nar, lale ve güllerden oluşan bir demet ile bu vazunun her iki yanına simetrik bir şekilde çizilen keçi ve tavus kuşları, oda duvarlarının alt kısmındaki üstten mukarnaslı ve dikdörtgen formlu nişler içerisinde ise rumi, lale ve güllerden oluşan bitkisel motifler bulunmaktadır (Res. 277-280). Bunun dışında, Hacı Kadir Evi'nin üçüncü aileye ait olan kısmında ve ikinci katın birinci odasında bulunan “S” kıvrımlı şerit ile Hacı Resul Evi'nin ikinci katındaki beşinci odasının kuzey duvarında bulunan “buharı” üzerindeki lale ve rumiler, ele aldığımız Şeki evlerinde görülen, kalemişi tekniğiyle yapılmış bitkisel ve geometrik süslemelerdendir (Res. 304,327).

V. SONUÇ

V. SONUÇ

M.Ö. VII. yy.da, Sakalar tarafından salınan Şeki, M.Ö. IV. yy.da, ülkede kurulan Albanya devletinin önemli şehirlerindendi. M.S. IV. yy.a gelindiğinde, hıristiyan dininin resmen kabul edilmesiyle şehirde, Alban patriarlığının piskoposluğu açılmıştır.

V. yy.da Sasaniler, VI. – VII. yy.da ise Hazarlar ve Araplar'ın işgalinden önemli ölçüde zarar gören Şeki, Selçuklu hakimiyetine girdikten (1118 yılında) kısa bir süre sonra gelişmeğe başlamıştır.

Birçok alanda olduğu gibi, sanat ve mimarlıkta da, büyük gelişmelerin yaşandığı bu şehir, hızla imar edilmiştir. Şeki de dahil olmak üzere ülkenin önemli kentlerinde, bir çok mimari yapılar inşa edilerek kentin çehresi değişmiştir. Sadece bir yüzyıla yakın Selçuklular'ın hakimiyetinde kalmasına rağmen, ülkede sonraları inşa edilen tüm eserler, Selçuklular'dan alınan gelenek ve üslup birliği ile gerçekleştirilmiştir.

Uzun süre Safeviler'in egemenliği altında kalmasına bakmayarak bölgedeki eserler, Selçuklu Atabeyleri dönemindeki strüktüre uygun olarak gelişmiştir.

1772 yılında yaşanan sel felaketi sonucu, eski yerinin güney ve kuzey doğusunda kurulan Şeki, Rusya'nın 1812 yılındaki işgalinden sonra, büyük oranda tahrip olmuştur. Bu dönemde Şeki Kalesi içerisinde yer alan bir çok Türk dönemi yapısı, kent planlamasına uygun olmadığı gerekçesiyle yıkılarak yerine kilise, müze ve hastane binaları yaptırılmıştır. Gilehli Mescidi otoyol yapılması, Mustafa Efendi Mescidi de buna benzer bahanelerle yıkılmıştır. Aynı dönemde, şehrin merkezini belirleyen Cuma Camisi Şehir Spor Salonu, Han Mescidi ise Müze olarak faaliyet göstermekteydi.

Ulaşılması güç dağ zirveleri ile nehirler boyunca düzlüklerde, korunma ve gözetleme amacıyla stratejik noktalarda inşa edilen Şeki kaleleri, Ortaçağ döneminin önemli yapılarındandır. Define arayanların hışmına uğrayan kalelerden; Aydınbulak,

Malug ve Gudula kalelerinin yerleştiği arazi, bugün köylüler tarafından ekin yeri olarak kullanılmaktadır.

Özgünlüklerini büyük ölçüde yitiren hamamlardan sadece Abdulhalık Hamamı şu an orijinal işlevini sürdürmekte, han ve kervansaraylardan ise Yukarı Kervansaray kullanılmaktadır.

Günümüzde bakımsız durumda olan, tek gözlü ve yuvarlak kemerli köprülerden, I. ve II. Gurcana köprüleri ile I. Hanabat Köprüsü onarım gerektirmekte, basık ve sivri kemerden oluşan iki gözlü III. Gurcana ve tek gözlü yuvarlak kemerli II. Hanabat köprüleri ise harap halde olup, kullanılmamaktadır.

Yukarıbaş Koruk arazisinde yerleşen Han Sarayı, Şeki Hanlığı'nın ölmez sembolüdür. Şeki'nin simgesi olan bu yapı, Türk Mimarisi'nin anıtsal örneklerindedir. Aynı zamanda Han'ın yazlık saraylarından olan bu Saray'ın yakınında, Ruslar tarafından yıkılmadan önce kışlık bir sarayın daha olduğu, kaynaklardan tespit edilmektedir.

Sivil mimarlık örnekleri arasında en önemli grubu oluşturanlar, bugün önemli ölçüde değişikliğe uğrayan evlerdir. XVIII. yy.ın ikinci yarısına tarihlendirilen Şekihanovlar'ın Evi, bakımsızlıktan harap haldedir. Batılılaşma dönemi özelliklerini taşıyan evdeki kalemşi tekniğiyle yapılmış duvar resimlerinin büyük bir kısmı silik durumda olup, fresklerin bazıları dökülmüştür. Hacı Şıhalibeyov'un Evinde, güney cephedeki çıkmalı bölümde bulunan ceviz ağacından yapılmış vitray şebekeli pencereler ile ikinci kata çıkılan ahşap merdivenler, 1970'li yıllarda, yerinden çıkarılarak dışarıya satılmış ve yerlerine bugünkü basit camekanlı bir bölüm ile demir merdivenler yapılmıştır. Hacı Kadir'in Evi, tuğla örgülü bir duvarla ayrılarak iki ev haline getirilmiş olup, şimdiki durumda üç aile tarafından kullanılmaktadır. Ahmet Hacıbey'in Evinin zemin katındaki depo dükkana, odaların karşısındaki mekan ise "altıaçığa" dönüştürülmüştür. Hacı Resul Evi'nin büyük bir kısmı, Ahmediye Senemler Evi'nin ise tamamı, Şehir Çocuk Yuvası; Mehmetali Hüseyin Bey'in Evi ise Şehir Çocuk Hastanesinin personel binası olarak kullanılmaktadır. Evlerde bulunan niş, dolap, "buharı", yükçük v.b. mimari öğeler zaman içerisinde gördükleri onarım sırasında tahrip

olmuş veya kapatılmıştır. Evlerin bazı cephelerine merdivenler ile camekanlı bölümler eklenmiştir. Ayrıca, cephelerdeki kapı ve pencerelerin bazıları da, örülerek kapatılmıştır.

Görüldüğü üzere, Türk Mimarisi'nin bir kolunu oluşturan ve Sanat Tarihi açısından ayrı bir değer taşıyan, Azerbaycan – Şeki'deki eserler, günümüze ulaşana kadar karşılaştıkları kasıtlı ve doğal felaketler sonucu özgünlüklerini büyük ölçüde yitirerek, kısmen ayakta kalabilmiştir.

Bazı uzmanlarca araştırılan Şekide'ki eserlerin, bölgenin sosyo-kültürel ve coğrafi şartlarından etkilenerek geliştikleri söylenilerek, Türk eserleriyle aralarındaki yakın bağ gösterilmemiştir. Oysa bu eserlerin, sürekli yeni arayışlar içerisinde olmanın yanında, Orta Asya'dan aldıkları geleneksel çizgiyi sürdürerek, Anadolu'ya kadar yayan Türkler'in mimari yapılarıyla aynı üslup birliği içerisinde inşa edildikleri rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu da bize, Türk Sanatı'nın bütünlük ve devamlılığını açıkça göstermektedir.

Tarihimizin kanıtı ve kültür mirasımızın bir parçasını oluşturan bu eserlere sahip çıkmak, hepimizin borcudur. Sanat Tarihi adına yapılan bu tür çalışmaların, eserlerin değerini anlamak ve bunlara sahip çıkmak konusunda bir katkı sağlayacağına inanıyorum.

VI. KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

- Abasgulu Ağa Bakıhanov, (2001): *Gülüstani - İrem*, Sadeleştiren: R. Ağayev, Möminin Neşriyatı, Bakı.
- Ağamalı, F. (1999): *XVIII. Esrin II. Yarısı – XIX Esrin Evvellerinde Guzey Azərbaycan Hanlıklarının Sosial – İgtisadi Veziyyeti*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Ağamalı, Y. (1998): *Karabağ Hanlığının Gonşu Hanlıklar ve Dövlətlərlə Münasibətləri*, Azərbaycan Ensiklopediyası Neşriyatı, Bakı.
- Ahmedov, H., Efendiyev, S. (1983): *150 Yaşlı Yubilyar Mektep ve Şeki 'de Halk Maarifinin Tereggisi*, Maarif Neşriyatı, Bakı.
- Ahmedov, G. (1960): “Örengaladan Tapılmış Güllə Formalı Gil Gab”, *Elmlər Akademiyası Meruzeleri*, Elmlər Akademiyası Neşriyatı, Cilt: 16, Bakı: s. 35 – 42.
- Ahundov, D. (1986): *Arkhitektura Drevnego i Ranne – Srednevekovogo Azerbaydjana, Azerbaydjanskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo*, Bakı.
- Aktüre, S. (1978): *XIX. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti, Mekansal Yapı Çözümlemesi*, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Aladağ, E. (1991): *Muğla Evleri*, Dizayn Ofset, Muğla.
- Aleksandr Düma, (1985): *Kafkas Seferi*, Sadeleştiren: G. Paşayev, Yazıçı Neşriyatı, Bakı.
- Aliyev, F. (1960): *XVIII. Esrin İkinci Yarısında Şimali Azərbaycan Şəherləri*, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Neşriyatı, Bakı.
- Arel, A. (1999): “Anadolu'da Geleneksel Konut Düzeninde Kültürel Etmenler”, *Dördüncü Türk Kültürü Kongresi*, 1. Cilt: Ankara.
- Askerova, N. S. (1960): “Nuha Gilehli Mescidinin Ornamentləri”, *Azərbaycan'ın Memarlıq Abidələrinin Bərpası Məsələləri*, Azərbaycan SSR, Elmlər Akademiyası Neşriyatı, Bakı.
- Askerova, N. S. (1979): *Dvorets Şekinşkih Khanov*, İnstitut Arkhitekturi i İskusstva Akademi Nauk Azerbaydjanskoy SSR, Moskva.
- Askerova, N. S. (2004): “Şeki'nin Aynalı Buharıları”, *Elm ve Heyat*, No: 1 – 2, Elm Neşriyatı, Bakı: s. 3 – 4.
- Aslanapa, O. (1996): *Türk Cumhuriyetləri Mimarlık Abideleri*, Türksoy Yayınları No: 7, Ankara.
- Aslanapa, O. (1999): *Türk Sanatı*, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Aslan, V. (2003): *Kiş Köyü*, Çaşıoğlu Neşriyat, Bakı.
- Aşurbeyli, S. (1997): *Şirvanşahlar Dövləti VI – XVI Esrlər*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Aydın, T. (1964): *Anadolu'da İnsan Toplulukları ve Yerleşme İlkeleri Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Aytekin, O. (1999): *Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin'deki Mimari Eserler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, (1987): “Şeki”, *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, No: 19, Cilt: 10, Bakı: s. 499 – 505.
- Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, (1987): “Palıt”, *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, No: 19, Cilt: 7, Bakı: s. 304 – 305.
- Baykara, H. (1992): *Azərbaycan'ın İstıqlal Mübarizəsi Tarıhi*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Bayrakal, S. (2001): *Edirne'deki Tek Kubbəli Camilər*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bedelova, İ. “Şeki Müdafie İstehkamları Tarıhından – Maluğ Galası”, Yayınlanmamış Makale.
- Bedelova, İ. “Şeki Müdafie İstehkamları Tarıhından - Aydınbulag Güllesi”, Yayınlanmamış Makale.
- Behareddin G.S., Mabud O.Z. (2004): *Şekide Mehelle Adları, Soylar ve Legebler, I Kitab (Gorug Erazisi)*, Nafta Pres Neşriyatı, Bakı.
- Bilget, N. (1993): *Sivas Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bozer, R. (1988): *Kula Evleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bretanitskiy, L., Datiyev, S., Motis, D. (1946): “Dom Şekikhanovıh i Evo Rospisi”, *Pamyatniki Arkhitekturi Azerbaydjana - (Sbornik Materialov)*, Gosudarstvennoye Arkhitekturnoye İzdatelstvo, Moskva.
- Bretanitskiy, L. (1952): *Dvores Şekinskih Khanov*, *Arkhitektura Azerbaydjana*, Baku.
- Buniyatov, Z. (1965): *Azerbaydjan v VII – IX veke*, İzdatelstvo Akademi Nauk Azerbaydjanskoy SSR, Baku.
- Bünyadov, Z., Yusifov, Y. (1994): *Azərbaycan Tarıhi*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Cilt 1, Bakı.
- Cavadova, Z. (1999): *Şimal Gerbi Azərbaycan*, Altay Neşriyatı, Bakı.

- Cavadaova, Z. (2002): *Şimal – Gerbi Azərbaycan'ın Ehali Tarihi ve Tarihi Demografiyası (XIX esrin evvelleri – 70 ci iller)*, Altay Neşriyatı, Bakı.
- Cezar, M. (1985): *Tipik Yapıları ile Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, M. Sinan Üniversitesi Yayınları, No: 9, İstanbul.
- Dostiyev, T. (2001): *Şimal – Şergi Azərbaycan IX – XV Esrlerde*, Bakı Universitetinin Neşriyatı, Bakı.
- Efendizade, R. (1986): *Arkhitektura Sovetskogo Azerbaydjana*, Stroizdat, Moskva.
- Efendiyev, H. (1991): “Nuhu veya İnki Şeki Şeherinin Tarihi”, *Tarih*, Kommunist Neşriyatı, No: 21, s. 2 – 4.
- Efendiyev, O. (1993): *Azərbaycan Safeviler Dövləti*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Efendiyev, S. (2001): “Şeki Han Sarayı”, *Dirçəliş – XXI Esr*, Dergisi, Sayı: 39, Bakı: s. 183 – 191.
- Eldem, S. H. (1984): *Türk Evi Osmanlı Dönemi I*, TAÇ Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, A. (1993): *XV. yy. Osmanlı Ağaç İşçiliği*, Marmara Üniversitesi Yayınları, no: 509, İstanbul.
- Ersoy, B. (1991): *İzmir Hanları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sayı 49, Ankara.
- Ersoy, B. (1994): “Osmanlı Şehir İçi Hanları”, *Sanat Tarihi Dergisi VII*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir: s. 75 – 97.
- Evliya Çelebi, (1986): *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Sadeleştiren: T. Kuran, N. Aktaş, Üç Dal Neşriyat, Cilt: I - II, İstanbul.
- Eyice, S. (1974): “Kale”, *Türk Ansiklopedisi*, M. E. B. Yayınları, Cilt: 21, Ankara: s. 137 – 148.
- Eyice, S. (1997): “Hamam”, *İslam Ansiklopedisi*, T. D. V. Yayınları, İstanbul: s. 402 – 433.
- Eyyubov, E. (1988): *Şeki'nin İqlimi*, Elm Neşriyatı, Bakı.
- Fatullaev, Ş. (1960): *Gorodskoy Jiloy Dom Nukhi v Kontse XIX Naçale XX v. İzdatelstvo A. N. Azerbaydjanskoy SSR*, Bakı.
- Fatullayev, Ş. (1963): *Jiliye Doma v Zastroyke Gorodov Azerbaydjana (na rubeje XIX – XX vekov)*, İzdatelstvo Akademi Nauk Azerbaydjanskoy SSR, Bakı.
- Fatullayev, Ş. (1986): *Gradostraitelstvo i Arkhitektura Azerbaydjana XIX – naçala XX veka*, Stroizdat Leningradskoye Otdeleniye, Leningrad.
- Garabağnameler I, (1989): *Garabağnameler I*, Sadeleştiren: F. Babayev, Yazıçı Neşriyatı, Bakı.

Garabağnameler II, (1991): *Garabağnameler II*, Sadeleştiren: N. Ahundov, Yazıçı Neşriyatı, Bakı.

Gaşgay, S. (1993): *Mana Dövləti*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.

Gaziyev, A. (1958): *Azərbaycan'ın Tarixi Abidələr*, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Neşriyatı, Bakı.

Gedirov, F. (1984): *Azərbaycan'ın Şimal Müdafiə İstehkamları*, Elm Neşriyatı, Bakı.

Gençer, N. (1995): *Akşehir Eski Evleri*, Dizayn Ofset, Ankara.

Guliyeva, G. (1998): XVIII. Esrin II. Yarisında Azərbaycan Hanlıklarının Türkiyə ilə Elageleri, A. Bakıhanov Adına Tarix Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksək Lisans Tezi, Bakı.

Guluzadə, V., Eyyubov, E., Nebiyev, H., Memmedov, C. (1998): *Kiş və Şin Çayları Hövzələrinin Səlləri*, Elm Neşriyatı, Bakı.

Gülmaliyev, M. (1989): *XVIII Esrin Son Rübü – XIX Esrin I. Yarisında Azərbaycan Kendinin Sosial – İqtisadi Strukturu*, Elm Neşriyatı, Bakı.

Hacıyev, F. (2000): XVIII Esr – XIX Esrin Birinci Otuzilliyində Azərbaycan – Dağıstan Elageleri, A. Bakıhanov Adına Tarix Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksək Lisans Tezi, Bakı.

Hacıyev, N. (2004): “Gilehli Mescidi”, *Medeniyet Gazetesi*, Senet Neşriyatı, No: 12, Bakı: s. 4.

Hacızadə, A. (1965): *Azərbaycan SSR – in Ahalisi və Onun Məskunlaşması*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.

Hasol, D. (1990): *Mimarlıq Sözlüğü*, Yapı Endüstri Merkez Yayınları A3, 4. Baskı, İstanbul.

Hemidova, Ş. (1985): *XVIII. Esrin II. Yarisında Azərbaycan – Gürcüstan Münasibətləri Tarixindən*, Elm Neşriyatı, Bakı.

Hüseynov, M. (1960): “Azərbaycan Memarlıq Abidələrinin Berpa Edilməsinin Bezi Məsələləri Haqqında”, *Azərbaycan Memarlıq Abidələrinin Berpası Məsələləri*, Elmlər Akademiyası Neşriyatı, Bakı: s. 7 – 12.

Hüseynzadə, A. (1967): *XIX Esrin II. Yarisında Azərbaycan Tarixşünaslığı*, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Neşriyatı, Bakı.

Hüseynova, Ü. (1979): “Esrlərin Yadıgarı”, *Elm və Heyat Dergisi*, No: 2, Bakı: s. 2.

İmamoglu, V. (1992): *Geleneksel Kayseri Evleri*, Türkiye Halk Bankası Yayınları, Ankara.

İsmayılov, M. (1982): *Şeki*, Azərbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.

- İsmayıl, M., Bağirova, M, (1997): *Şeki Hanlığı*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- İsmayıl, M. (1997): *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Ensiklopediyası Neşriyat – Poligrafiya Birliyi, Bakı.
- İsmayılov, R. (1993): *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Karpuz, H. (1993): *Erzurum Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Karpuz, H. (2001): *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Konya.
- Kerim Ağa Fateh (1993): *Şeki Hanlığının Tarihinden*, Sadeleştiren: R. Askeroğlu, Azerbaycan Ensiklopediyası Neşriyatı, Cilt: 2, Bakı.
- Kerimov, K. (1969): *Şeki*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Kıyasi, C. (1985): *Yakın Uzak Ellerde*, İşig Neşriyatı, Bakı.
- Kıyasi, C. (1991): *Nizami Dövrü Memarlıq Abideleri*, İşig Neşriyatı, Bakı.
- Kıyasi, C. (1992): “Azerbaycan’da Gec Üzerinde Bedii Oyma, XIX. – XX. yy. Evvelleri”, *Gobustan*, No: 3 – 4, Senet Toplusu Neşriyatı, Bakı: s. 4 – 5.
- Kuran, A. (1973): “XV. ve XVI. Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler”, *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, 3. Türk Sanatı Tarihi, Sayı: 15 – 20, Cilt: 10, İstanbul: s. 794 – 813.
- Mahmudov, Y. (1982): “Azerbaycan’ın Avropa Ölkeleri ile Elageleri (XV. Esrin II. Yarısı)”, *Orta Esr Şerginde Şehirler ve Ticaret*, Azerbaycan Dövlət Universitetinin Neşriyatı, Bakı: s. 48 – 55.
- Mamedzade, K. (1983): *Stroitelnoe İskusstvo Azerbaydjana*, İzdatelstvo Elm, Bakı.
- Mehdiyeva, A. (2000): *Azerbaycan’da Gız Galalarının Tarihi*, Elm Neşriyatı, Bakı.
- Mehmetov, R. (1988): “Gelersen-Görersen Galası” *Elm ve Heyat Dergisi*, Sayı 2, Bakı: s. 25 – 31.
- Mehmetzade, K., Hesenova, A. (1996): “Garabağın Memarlıq Abideleri”, *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara: s. 171 – 192.
- Mehammedhesen Velili, (1993): *Azerbaycan*, Sadeleştiren: A. Hemidov, E. Rehimli, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Memmedova, F. (1993): *Azerbaycan’ın (Albanyanın) Siyasi Tarihi ve Tarihi Coğrafyası*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.

- Memmedzade, K. (1978): *Azerbaycan'da İnşaat Seneti*, Elm Neşriyatı, Bakı.
- Muhtarov, N. (2004): "Millete Abidelerine Göre Giymet Verirler" *Ekspres Gazetesi*, No: 14, Bakı: s. 4.
- Muhtarov, N. (1989): "Şin Galası", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 3, Şeki: s. 1 – 3.
- Muhtarov, N. (1989): "Tunç Devri Tarihimizin Daha Bir Sehifesi", *Şeki Fehlesi*, Şeki Neşriyatı, No: 22, s. 2.
- Muhtarov, N. (1989): "Gedim Tarihimizden Sehifeler", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, Şeki Neşriyatı, No: 27, Şeki: s. 3.
- Muhtarov, N. (1992): "Şeki Rayonu Erazisinde Olan Abidelerin Mühafize Zonalarının İlk Layiheleri", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, Şeki Neşriyatı. Şeki: s. 2 – 4.
- Muhtarov, N. (2002): "Galatepe Yaşayış Yeri", *Şeki Gazetesi*, Şeki: 1 – 4.
- Muradov, V. (1983): *Orta Esr Azerbaycan Şehirleri*, Maarif Neşriyatı, Bakı.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 33, Şeki: s. 1 – 3.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 34, Şeki: s. 3.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 38, Şeki: s. 2.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 46, Şeki: s. 2 – 3.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 75, Şeki: s. 1.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 76, Şeki: s. 2.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 86, Şeki: s. 4.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 87, Şeki: s. 5.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 88, Şeki: s. 1 – 3.
- Musevi, M. (1969): "Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında", *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 89, Şeki: s. 3 – 5.

- Musevi, M. (1969): “Şeki'nin Orta Esrler Tarihi Haggında”, *Şeki Fehlesi Gazetesi*, No: 90, Şeki: s. 3.
- Nesirli, M. (1975): *Azerbaycan SSR, Şeki – Zagatala Zonası Ehalisinin Yaşayış Evleri (Etnografik Tedgigat)*, Elm Neşriyatı, Bakı.
- Neymat, M. (1992): *Azerbaycan'da Pirlər*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Neymat, M. (2001): *Korpus Epikraficheskikh Pamyatnikov Azerbaydjana Tom II, XXI YNE*, Bakı.
- Nuriyev, E (1989): *Azerbaycan SSR in Şeki – Zagatala Zonasının Toponomiyası*, Elm Neşriyatı, Bakı.
- Osmanov, M. (1997): XIX. Esrin Sonu – XX. Esrin Evvellerinde Azerbaycan'ın Ticareti, Bakı Dövlət Universiteti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bakı.
- Öney, G. (1989): *Beylikler Devri Sanatı XIV. – XV. yüzyıl (1300 – 1453)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Önge, Y. (1995): *Anadolu'da XII. – XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Özer, M. (2000): “Üsküp'te Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Hanlar: Anadolu ile Mukayeseli Bir Değerlendirme”, *Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2, s. 543 – 572.
- Piriyev, V. (1978): *Azerbaycan Hülakular Dövlətinin Tenezzülü Dövründe (1316 – 1360 cı iller)*, Elm Neşriyatı, Bakı.
- Pugaçenkova, G. (1958): *Puti Razvitiya Arkhitekturi Yujnogo Turkmenistana Porı Rabovladiya Feodalizma*, Moskva.
- Renda, G. (1995): *Mersin Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı: Ankara.
- Salamzade, A. (1958): *Azerbaycan'ın Memarlıg Abideleri*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Salamzade, A., Sadıqzade, A. (1961): *XVIII – XIX Esrlerde Azerbaycan'da Yaşayış Binaları*, Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı.
- Salamzade, A., Avalova, E., Salayeva, R. (1979): *Problemi Sokhraneniya i Rekonstruksii İstoriçeskikh Gorodov Azerbaydjana*, İzdatelstvo Elm, Bakı.
- Salamzade, A., Memmedzade, K. (1986): *Şeki Hanlarının Sarayı*, Elm Neşriyatı, Bakı.
- Salamzade, A., İsmayılov, M., Memmedzade, K. (1988): *Şeki – Tarihi Memarlıg Oçerki*, Elm Neşriyatı, Bakı.
- Sayan, Y., Öztürk, Ş. (2001): *Bitlis Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Sevgen, N. (1959): *Anadolu Kaleleri*, Doğuş Matbaası, Cilt: 1, Ankara.
- Seyidov, M. (2003): *XV Yü zilliklerde Azerbaycan'da Dö vlet ve Hü güg*, Bakı Dö vlet Universiteti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bakı.
- Skubçenko, G. (1946): “Nuha Ő eherinde Han Sarayının Veziyyetine ve Yeniden Düzeldilmesi Meselesine Dair”, *Azerbaycan'ın Memarlı g Abideleri*, Dö vlet Memarlı g Neşriyatı, Moskva: s. 69 – 82.
- Sö zen, M., Tanyeli, U. (1999): *Sanat Kavram ve Terimler Sö zlü ğü*, Remzi Kitabevi Yayınları, 5. Basım, İ stanbul.
- Ő erifli, M. (1978): *LX Esrin II. Yarısı – XI Esrlerde Azerbaycan Feodal Dö vletleri*, Elm Neşriyatı, Bakı.
- Tolstov, S. (1948): *Drevniy Khorezm, Gosudarstvennoye İ zdatelstvo Literaturı po Stroitelstvu Arkhitekture i Straitelnım Materialam*, Moskva.
- Tomsu, L. (1950): *Bursa Evleri*, İ. T. Ü. Mimarlık Fak. Yayınları, İ stanbul.
- Top, M. (1998): *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, Kültür Bakanlı ğı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Useynov, M., Bretanitskiy, L., Salamzade, A. (1963): *İ storiya Arkhitekturi Azerbaydjana, Gosudarstvennoye İ zdatelstvo Literaturı po Stroitelstvu Arkhitekture i Straitelnım Materialam*, Moskva.
- Ü lgen, A. S. (1964): “Hamam”, *İ slam Ansiklopedisi*, M. E. B. Yayınları, 5. Cilt, İ stanbul: s. 174 – 178.
- Verdiyeva, Y. (1993): *XIX. Esrin I. Yarısında Ő imali Azerbaycan'ın Ahalisi*, Azerbaycan Dö vlet Neşriyatı, Bakı.
- Yavuz, A. T. (2000): “Anadolu Selçuklu Dö nemi Kervansarayları Ü zerinde Çalışmalar, Bilgiler, Bulagular – 1997”, *Uluslararası Dö rdü ncü Türk Kültü rü Kongresi Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlı ğı Yayınları, Cilt: 2, Ankara: s. 239 – 259.
- Yenişehirlioğlu, F., Mü derrisoğlu, F., Alp, S. (1995): *Mersin Evleri*, Kültür Bakanlı ğı Yayınları, Ankara.
- Yerasimos, S. (2000): *İ stanbul, İ mparatorluklar Başkenti*, Ç eviri: E. Gü ntekin, A. Sö nmezay, Tarih Vakfı Yayınları No: 103, İ stanbul.
- Zamanov, N. (1981): *Nizami Poyeziyası ve Tesviri Senet*, Elm Neşriyatı, Bakı.

ÇİZİM LİSTESİ

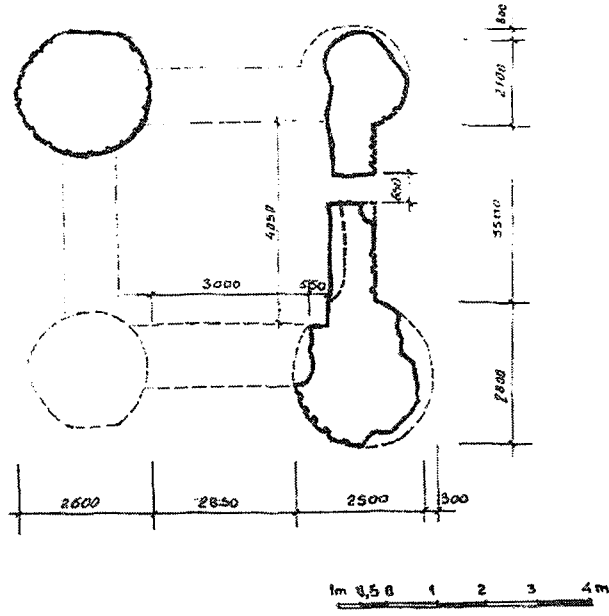
- Çizim 1: Aydınbulak Kalesi planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 2: Aydınbulak Kalesi batı görünüşü (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 3: Aydınbulak Kalesi güney batı görünüşü (A. Salamzade'den)
- Çizim 4: Aydınbulak Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)
- Çizim 5: Gavur Kalesi rölöve planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 6: Gavur Kalesi, güney batı restitüsyonu (C. Kıyasi'den)
- Çizim 7: Gavur Kalesi, Dış kale'nin güney cephesi; A. Kapı planı, B. Ön görünüş, C. Kesit (F.Kadirov'dan)
- Çizim 8: Gavur Kalesi, İç kale sarnıcı; A. Planı, B. Ön görünüş, C. Kesit (F. Kadirov'dan)
- Çizim 9: Gavur Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)
- Çizim 10: Gavur Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)
- Çizim 11: Malug Kalesi planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 12: Malug Kalesi ve Yerleşim yeri rölöve planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 13: Malug Kalesi buluntuları (N. Muhtarov'dan)
- Çizim 14: Küngüt Kalesi; A. Planı, B. Ön görünüş, C. Kesit (F. Kadirov'dan)
- Çizim 15: Küngüt Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)
- Çizim 16: Küngüt Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)
- Çizim 17: Küngüt Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)
- Çizim 18: Gellersen-Görersen Kalesi rölöve planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 19: Şin Kalesi rölöve planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 20: Şin Kalesi restitüsyon çizimi (C. Kıyasi'den)
- Çizim 21: Gayabaşı Kız Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)
- Çizim 22: Çaygaragoyunlu Kız Kalesi; A. Planı, B. Ön görünüş, C. Kesit (F. Kadirov'dan)
- Çizim 23: Şeki Kalesi, (N. Saleh Askerova'dan)
- Çizim 24: Yukarı Camii planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 25: Yukarı Camii, güney batı görünüşü (A. Salamzade'den)
- Çizim 26: Cuma Camisi planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 27: Cuma Camisi kesit (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 28: Cuma Camisi güney görünüş (Ş. Fatullayev'den)
- Çizim 29: Gilehli Mescidi planı (N. Saleh Askerova'dan)
- Çizim 30: Yukarı Kervansaray, I. kat planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 31: Yukarı Kervansaray, II. kat planı (S. Mehmetov'dan)

- Çizim 32: Aşağı Kervansaray, I. kat planı (L. Breatntiski'den)
- Çizim 33: Ağvanlar Hamamı planı (A. Salamzade'den)
- Çizim 34: Hacı Geni Hamamı planı (A. Salamzade'den)
- Çizim 35: Abdussalam Hamamı planı (M Yusifov'dan)
- Çizim 36: Abdussalam Hamamı, kesit (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 37: Abdulhalık Hamamı planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 38: Mehmet Nebi Hamamı planı (C. Yusifov'dan)
- Çizim 39: II. Gurcana Köprüsü; A. Plan, B. Batı görünüşü, C. Kesit, D. Güney batı görünüşü
(S. Mehmetov'dan)
- Çizim 40: Hanabat Köprüsü, doğu görünüşü (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 41: Han Sarayı, I. kat planı (A. Salamzade'den)
- Çizim 42: Han Sarayı, II. kat planı (A. Salamzade'den)
- Çizim 43: Han Sarayı, I. kat salonunda yer alan kitabe (N. Saleh Askerova'dan)
- Çizim 44: Şekihanovlar Evi'nin planı (Bretanitski'den)
- Çizim 45: Şekihanovlar Evi'nin güney cephesi (Bretanitski'den)
- Çizim 46: Hacı Şihalibeyov Evi'nin I. kat planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 47: Hacı Şihalibeyov Evi'nin II. kat planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 48: Hacı Şihalibeyov Evi, kesit 1-1 (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 49: Hacı Şihalibeyov Evi, kesit 2-2 (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 50: Hacı Şihalibeyov Evi'nin kuzey cephesi (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 51: Hacı Şihalibeyov Evi'nin batı cephesi (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 52: Hacı Şihalibeyov Evi'nin güney cephesi (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 53: Hacı Kadir Evi'nin Vaziyet planı (İ. İsmayılov'dan)
- Çizim 54: Hacı Kadir Evi'nin batı kısmının I. kat planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 55: Hacı Kadir Evi'nin Zemin kat planı (İ. İsmayılov'dan)
- Çizim 56: Hacı Kadir Evi'nin, I. kat planı (İ. İsmayılov'dan)
- Çizim 57: Hacı Kadir'in Evi, kesit (İ. İsmayılov'dan)
- Çizim 58: Hacı Kadir Evi'nin doğu cephesi (İ. İsmayılov'dan)
- Çizim 59: Hacı Hasan Evi'nin Vaziyet planı (İ. İsmayılov'dan)
- Çizim 60: Hacı Hasan Evi'nin Zemin kat planı (İ. İsmayılov'dan)
- Çizim 61: Hacı Hasan Evi'nin I. kat planı (İ. İsmayılov'dan)
- Çizim 62: Hacı Hasan Evi'nin kuzey cephesi (İ. İsmayılov'dan)
- Çizim 63: Hacı Resul Evi'nin Vaziyet planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 64: Hacı Resul Evi'nin I. kat planı (S. Mehmetov'dan)

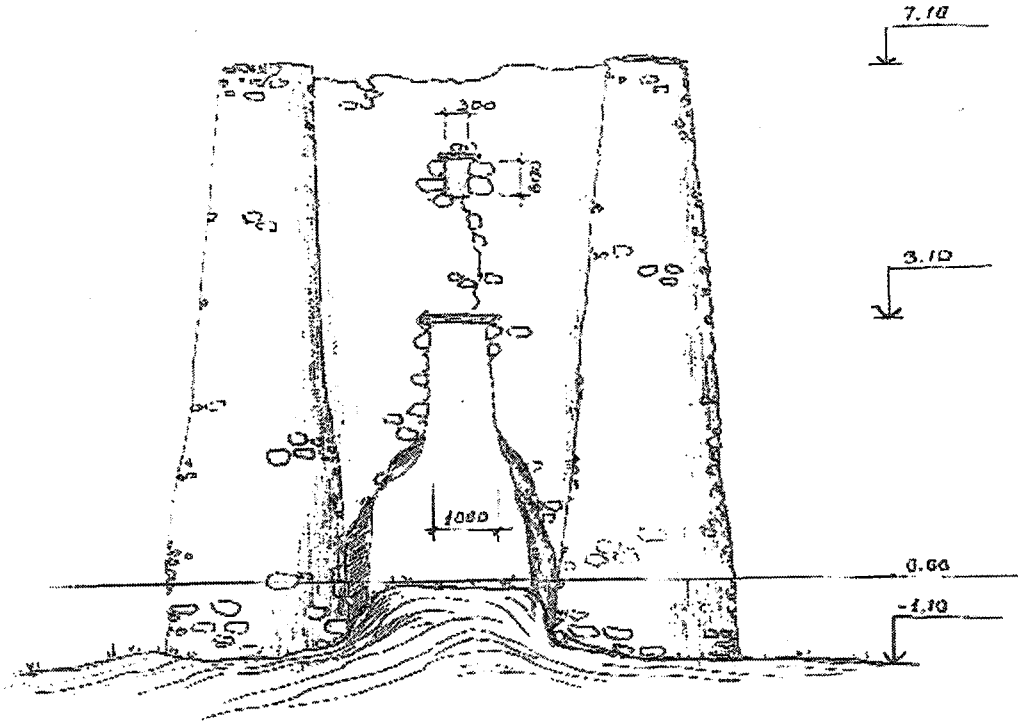
- Çizim 65: Hacı Resul Evi'nin II. kat planı (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 66: Hacı Resul'un Evi, kesit 1-1 (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 67: Hacı Resul Evi'nin kuzey cephesi (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 68: Hacı Resul Evi'nin batı cephesi (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 69: Hacı Resul Evi'nin güney cephesi (S. Mehmetov'dan)
- Çizim 70: Cabbar Dadanov Evi'nin Vaziyet planı (N. Nebiyev'den)
- Çizim 71: Cabbar Dadanov Evi'nin Zemin kat planı (N. Nebiyev'den)
- Çizim 72: Cabbar Dadanov Evi'nin I. kat planı (N. Nebiyev'den)
- Çizim 73: Cabbar Dadanov'un Evi, kesit 1-1 (N. Nebiyev'den)
- Çizim 74: Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesi (N. Nebiyev'den)
- Çizim 75: Cabbar Dadanov Evi'nin kuzey cephesi (N. Nebiyev'den)
- Çizim 76: Cabbar Dadanov Evi'nin batı cephesi (N. Nebiyev'den)
- Çizim 77: Ahmet Hacıbey Evi'nin Vaziyet planı (D. Yusifov'dan)
- Çizim 78: Ahmet Hacıbey Evi'nin Zemin kat planı (D. Yusifov'dan)
- Çizim 79: Ahmet Hacıbey Evi'nin I. kat planı (D. Yusifov'dan)
- Çizim 80: Ahmet Hacıbey'in Evi, kesit 1-1 (D. Yusifov'dan)
- Çizim 81: Ahmet Hacıbey Evi'nin batı cephesi (D. Yusifov'dan)
- Çizim 82: Ahmet Hacıbey Evi'nin güney cephesi (D. Yusifov'dan)
- Çizim 83: Kulu Bey Evi'nin I. kat planı (D. Yusifov'dan)
- Çizim 84: Kulu Bey Evi'nin II. kat planı (D. Yusifov'dan)
- Çizim 85: Kulu Beyin Evi, kesit 1-1 (D. Yusifov'dan)
- Çizim 86: Kulu Beyin Evi, kesit 2-2 (D. Yusifov'dan)
- Çizim 87: Kulu Bey Evi'nin doğu cephesi (D. Yusifov'dan)
- Çizim 88: Kulu Bey Evi'nin kuzey cephesi (D. Yusifov'dan)
- Çizim 89: Kulu Bey Evi'nin güney cephesi (D. Yusifov'dan)
- Çizim 90: Kulu Bey Evi'nin ikinci kat salonundaki "buharı" süslemesinden detay
(N. Saleh Askerova'dan)
- Çizim 91: Ahmediye Senemler Evi'nin Vaziyet planı (N. Nebiyev'den)
- Çizim 92: Ahmediye Senemler Evi'nin Zemin kat planı (N. Nebiyev'den)
- Çizim 93: Ahmediye Senemler Evi'nin I. kat planı (N. Nebiyev'den)
- Çizim 94: Ahmediye Senemler'in Evi, kesit 1-1 (N. Nebiyev'den)
- Çizim 95: Ahmediye Senemler Evi'nin kuzey cephesi (N. Nebiyev'den)
- Çizim 96: Ahmediye Senemler Evi'nin batı cephesi (N. Nebiyev'den)
- Çizim 97: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin I. kat planı (Şeki Çocuk Hastanesi Arşivi)

Çizim 98: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin II. kat planı (Şeki Çocuk Hastanesi Arşivi)

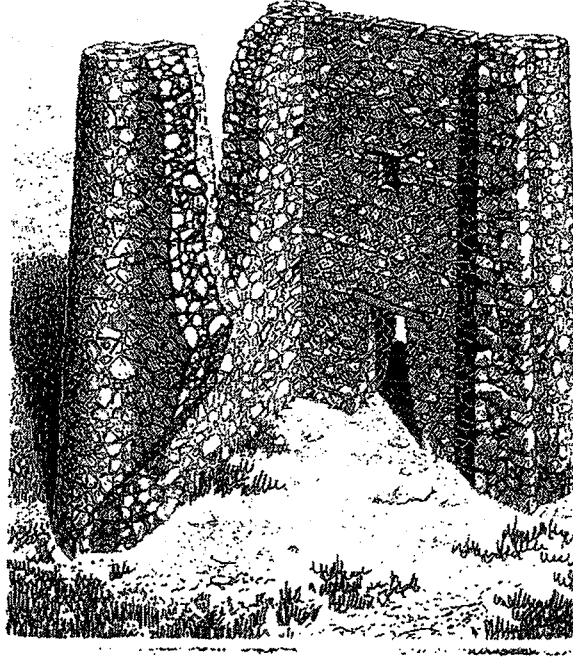
ÇİZİMLER

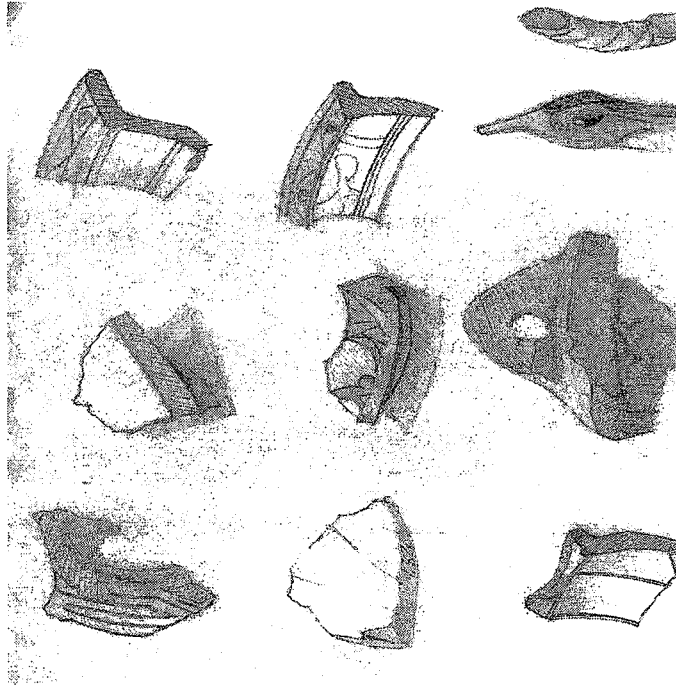
Çizim 1: Aydınbulak Kalesi planı (S. Mehmetov'dan)

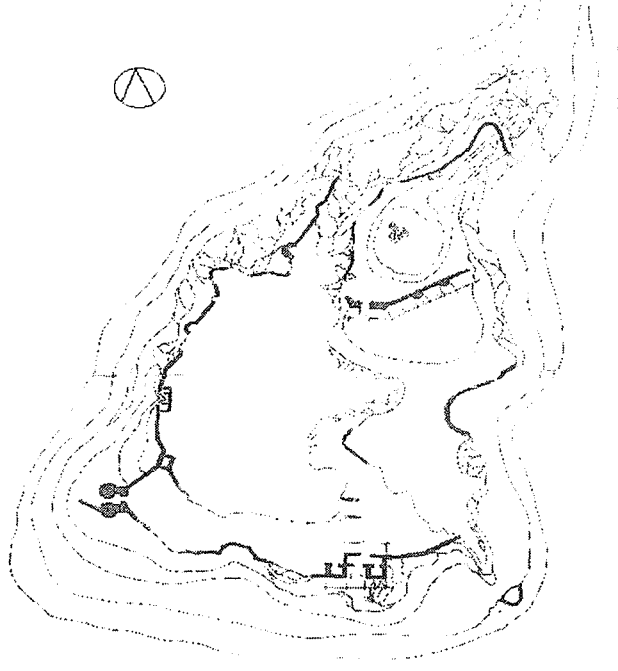
Çizim 2: Aydınbulak Kalesi batı görünüşü (S. Mehmetov'dan)

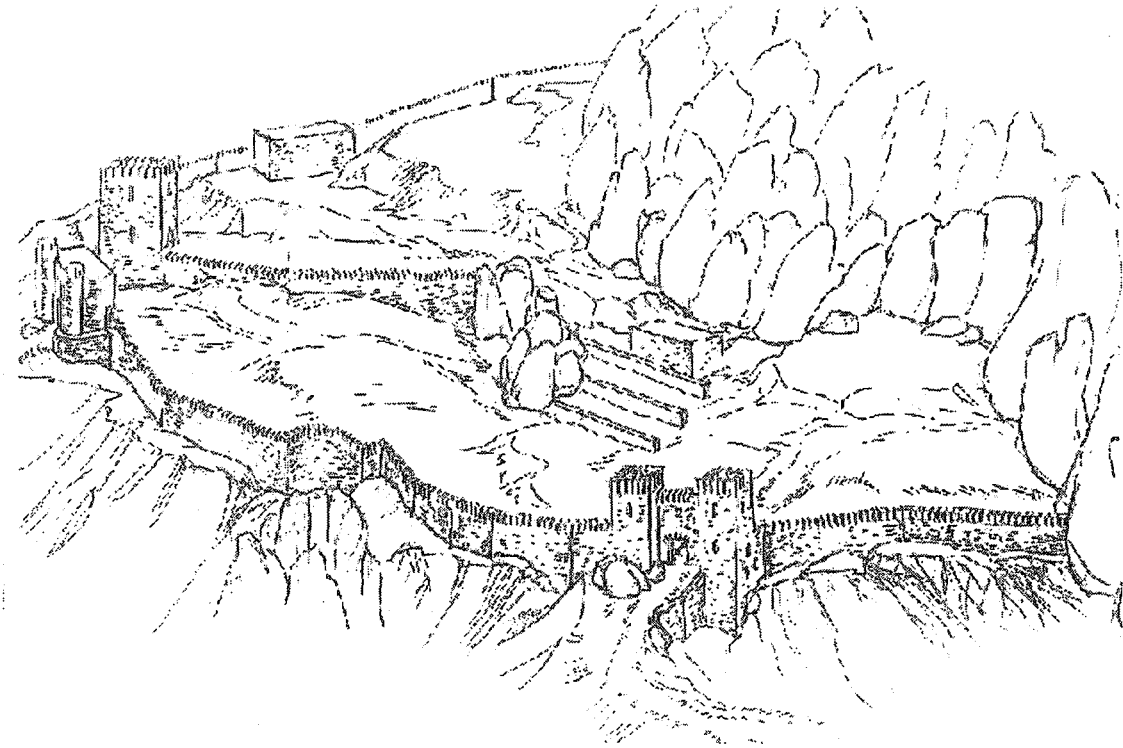
Çizim 3: Aydınbulak Kalesi güney batı görünüşü (A. Salamzade'den)

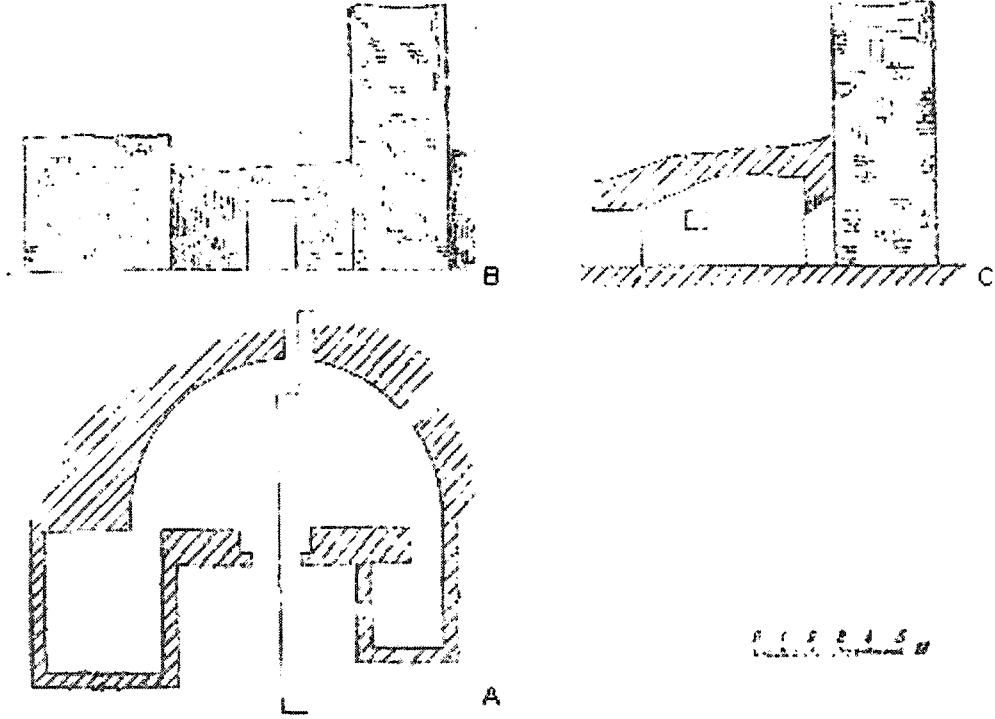
Çizim 4: Aydınbulak Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)

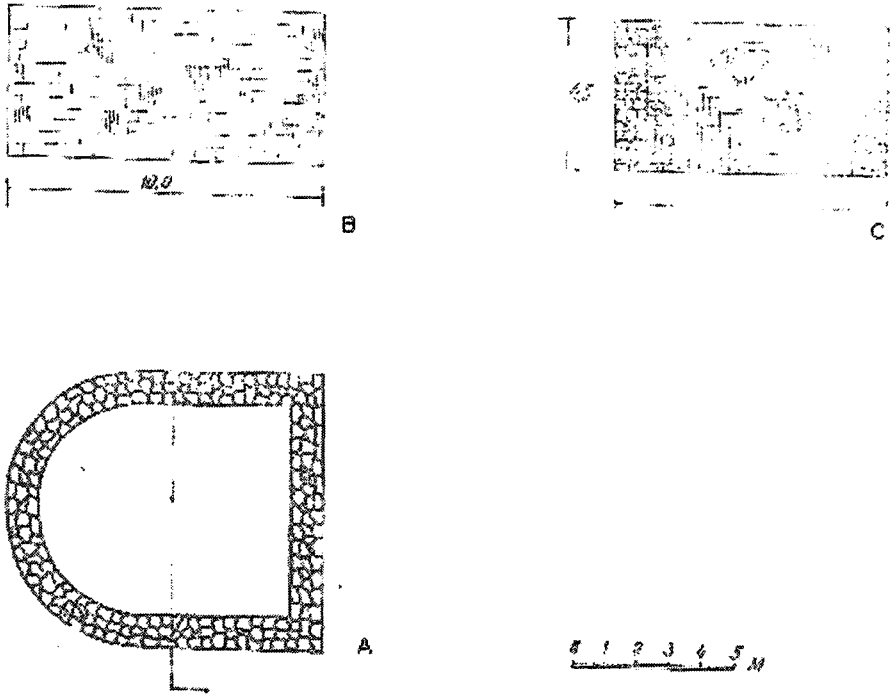
Çizim 5: Gavur Kalesi, rölöve planı (S. Mehmetov'dan)

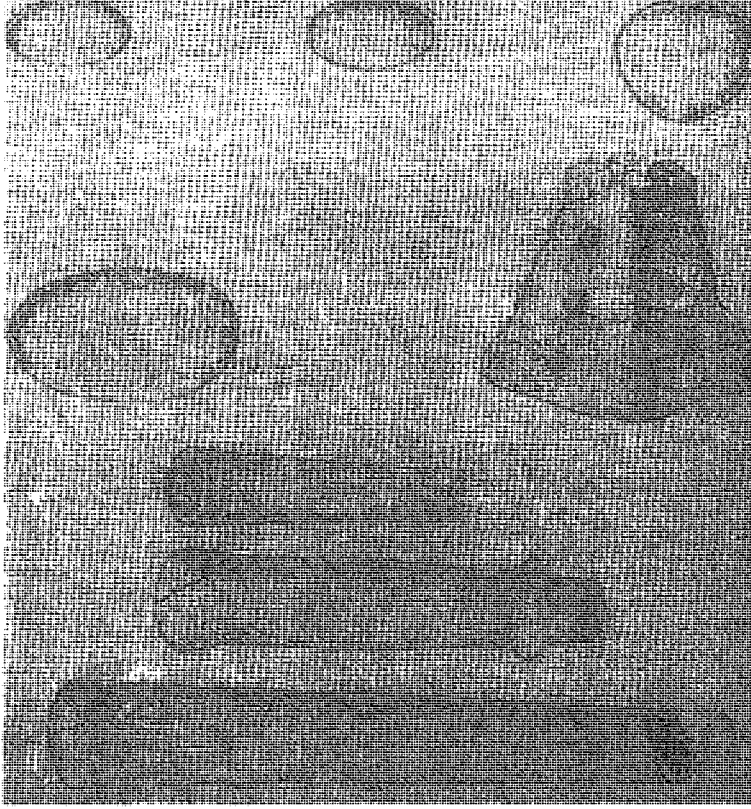
Çizim 6: Gavur Kalesi, güney batı restitüsyonu (C. Kıyasi'den)

Çizim 7: Gavur Kalesi, Dış kale'nin güney cephesi; A. Kapı planı, B. Ön görünüş, C. Kesit (F. Kadirov'dan)

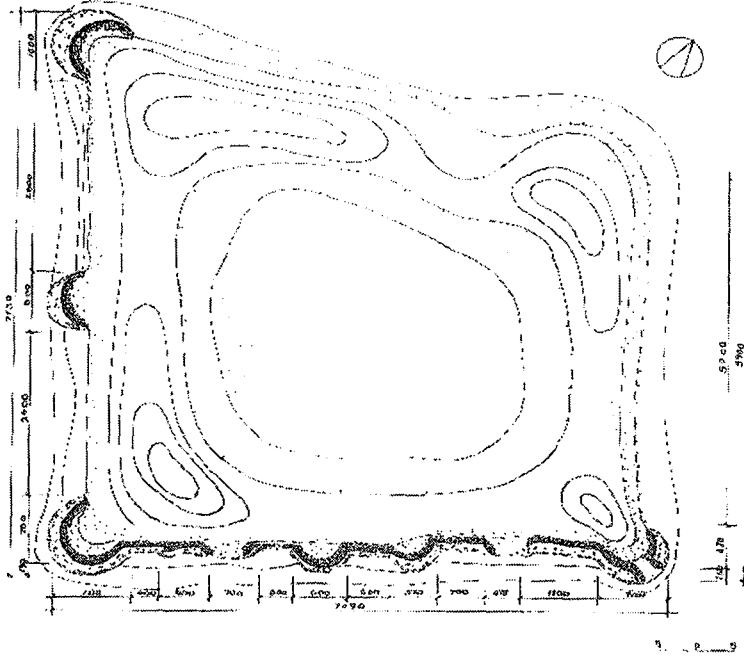
Çizim 8: Gavur Kalesi, İç kale sarnıcı; A. Planı, B. Ön görünüş, C. Kesit (F. Kadirov'dan)

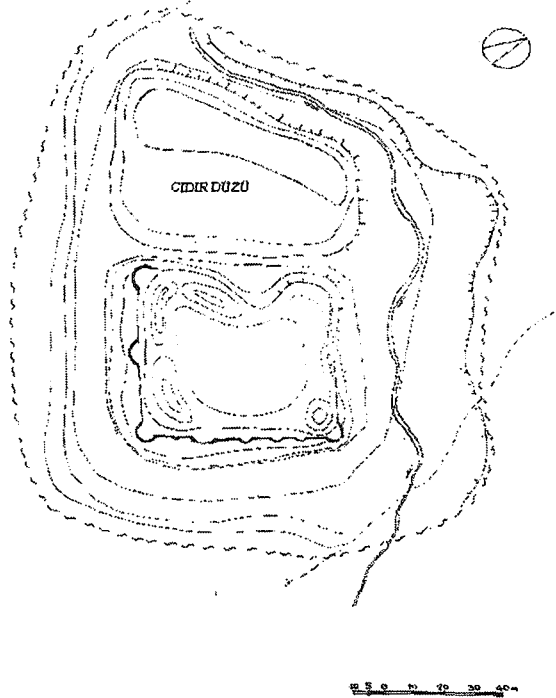
Çizim 9: Gavur Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)

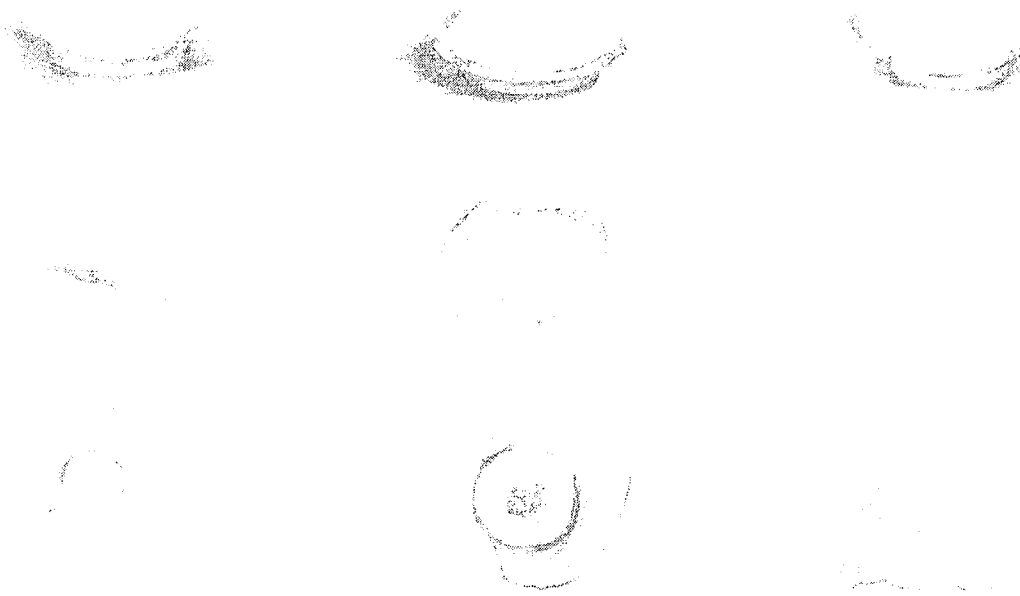
Çizim 10: Gavur Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)

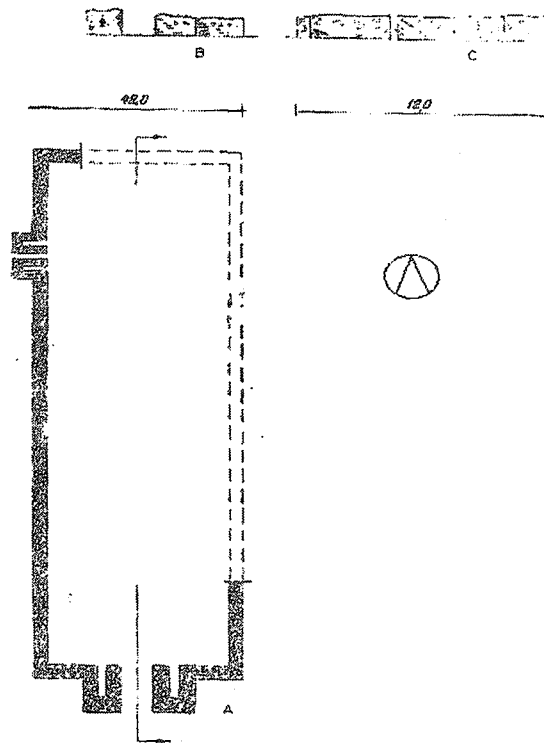
Çizim 11: Malug Kalesi planı (S. Mehmetov'dan)

Çizim 12: Malug Kalesi ve Yerleşim yeri rölöve planı (S. Mehmetov'dan)

Çizim 13: Malug Kalesi buluntuları (N. Muhtarov'dan)

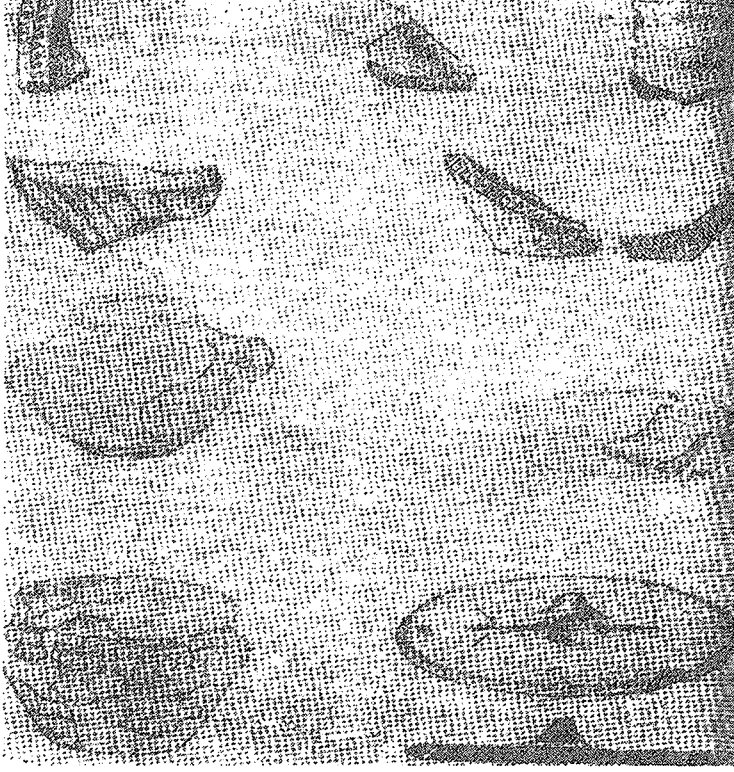
Çizim 14: Küngüt Kalesi; A. Planı, B. Ön görüntü, C. Kesit (F. Kadirov'dan)

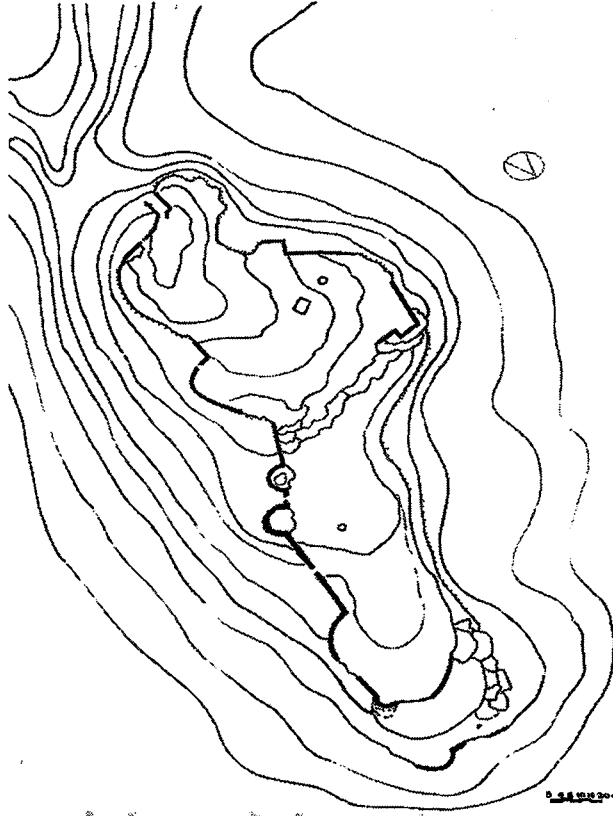
Çizim 15: Küngüt Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)

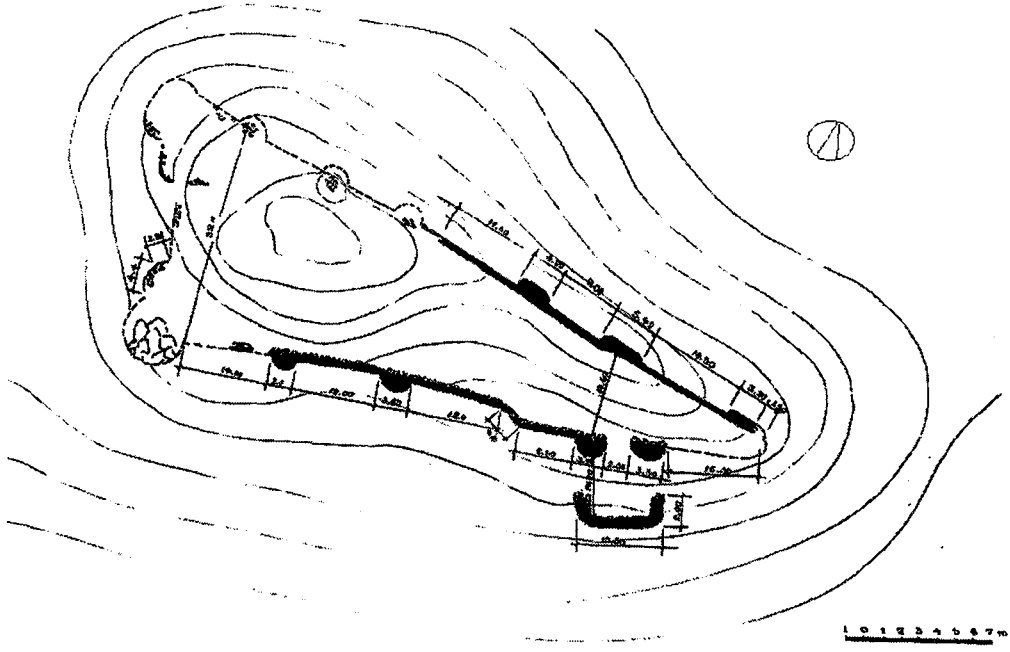
Çizim 16: Küngüt Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)

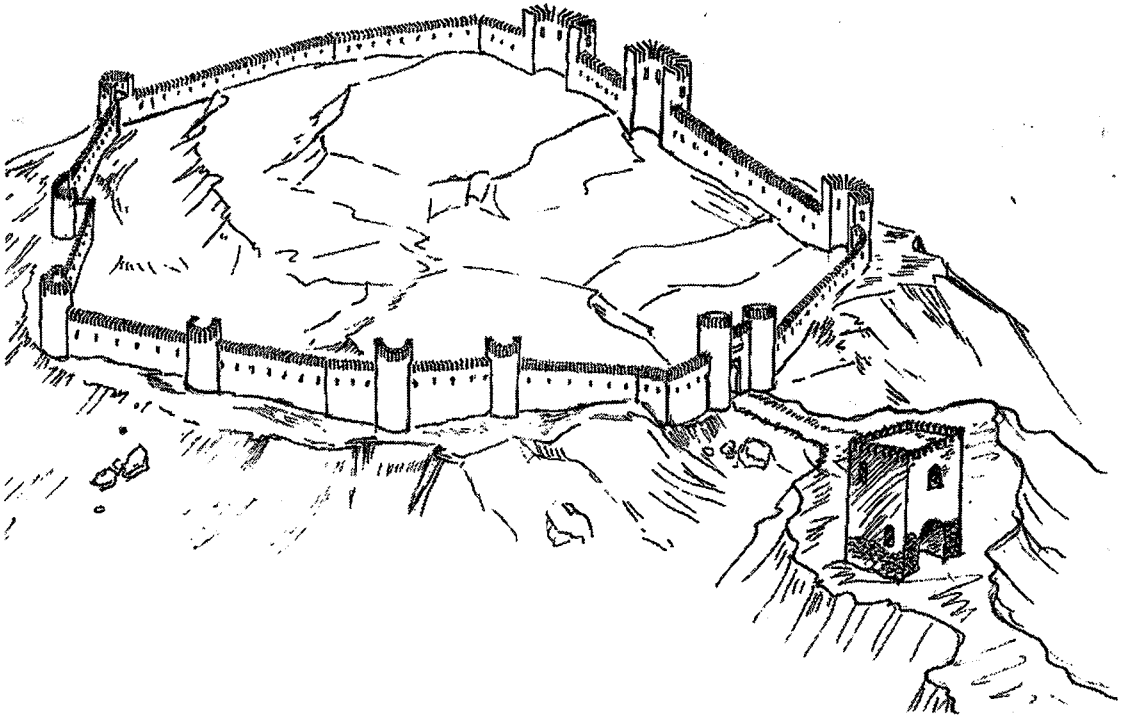
Çizim 17: Küngüt Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)

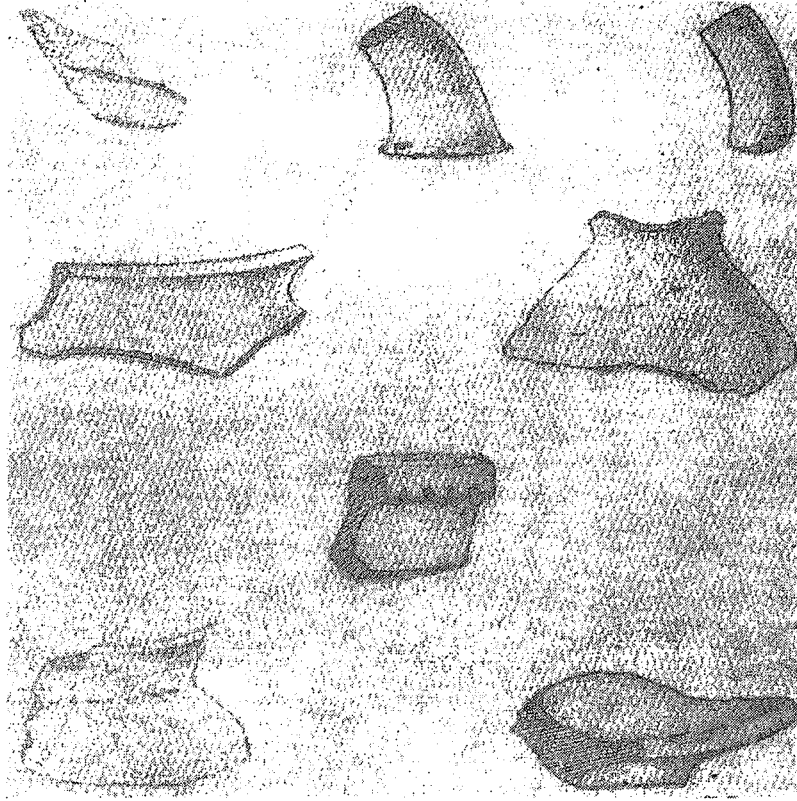
Çizim 18: Gellersen-Görersen Kalesi rölöve planı (S. Mehmetov'dan)

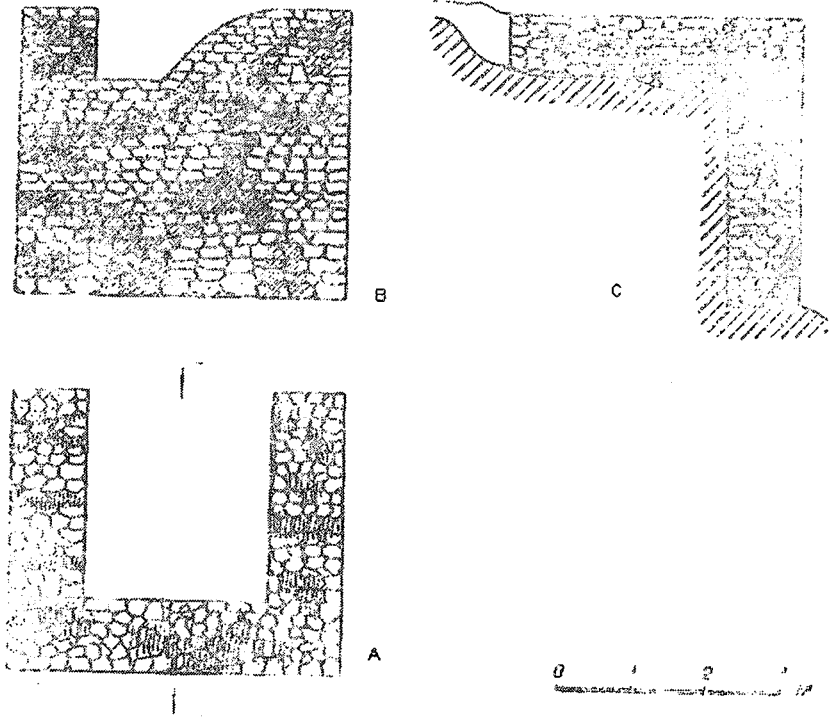
Çizim 19: Şin Kalesi rölöve planı (S. Mehmetov'dan)

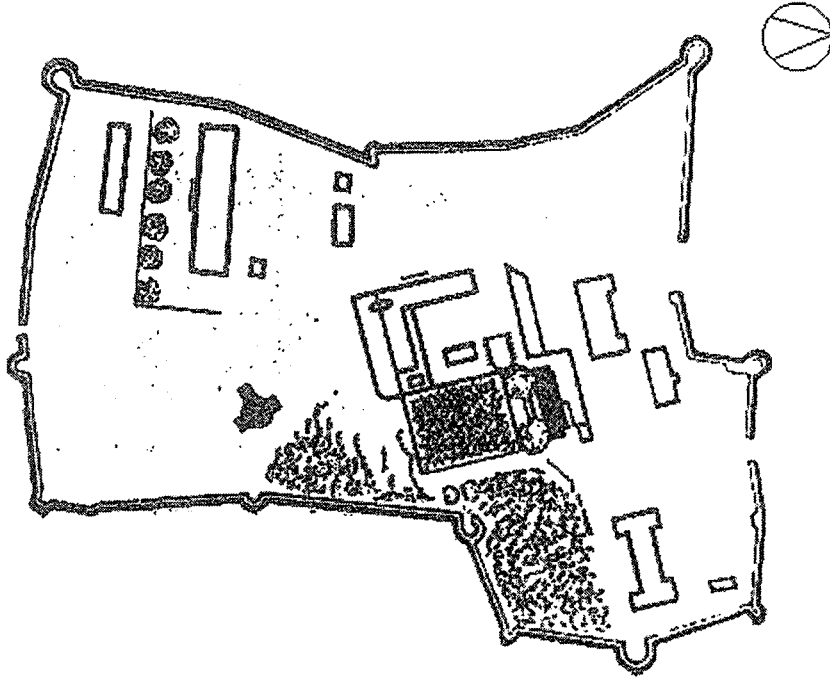
Çizim 20: Şin Kalesi restitüsyon çizimi (C. Kıyasi'den)

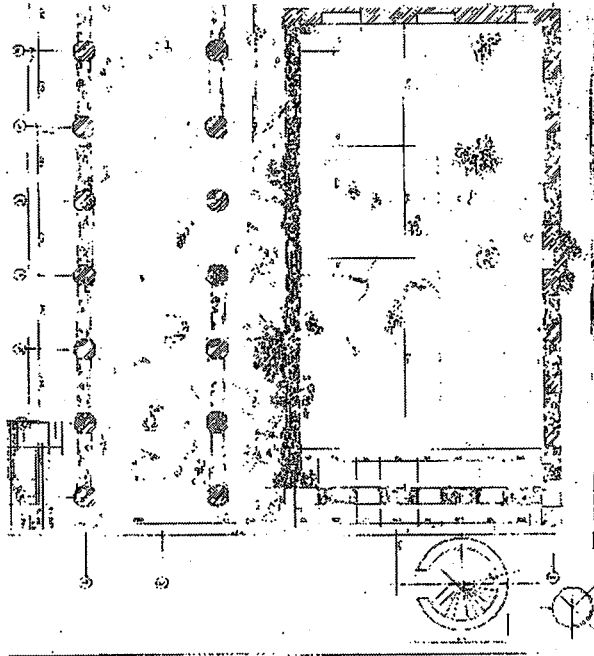
Çizim 21: Gayabaşı Kız Kalesi buluntuları (F. Kadirov'dan)

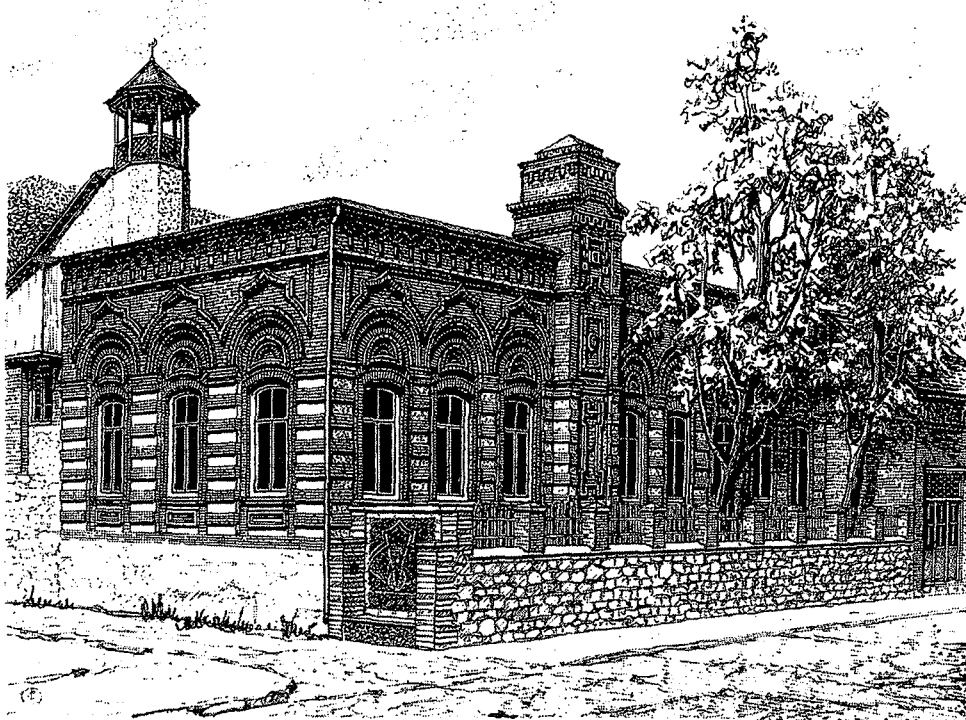
Çizim 22: Çaygaragoyunlu Kız Kalesi; A. Planı, B. Ön görünüş, C. Kesit (F. Kadirov'dan)

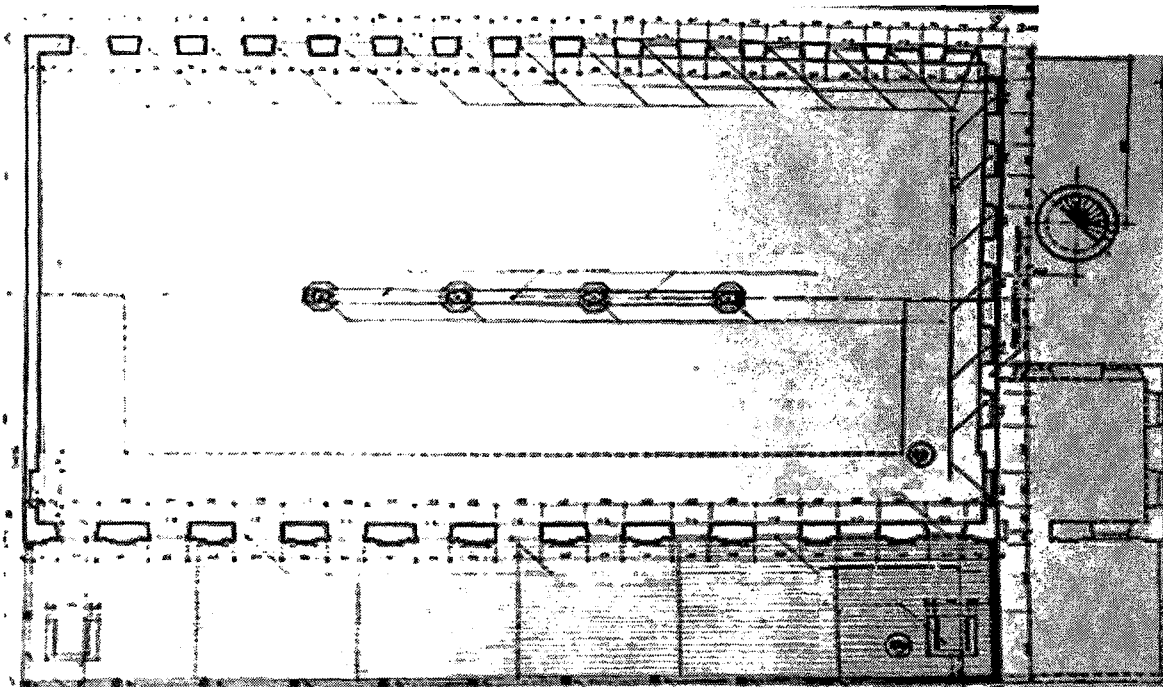
Çizim 23: Şeki Kalesi, (N. Saleh Askerova'dan)

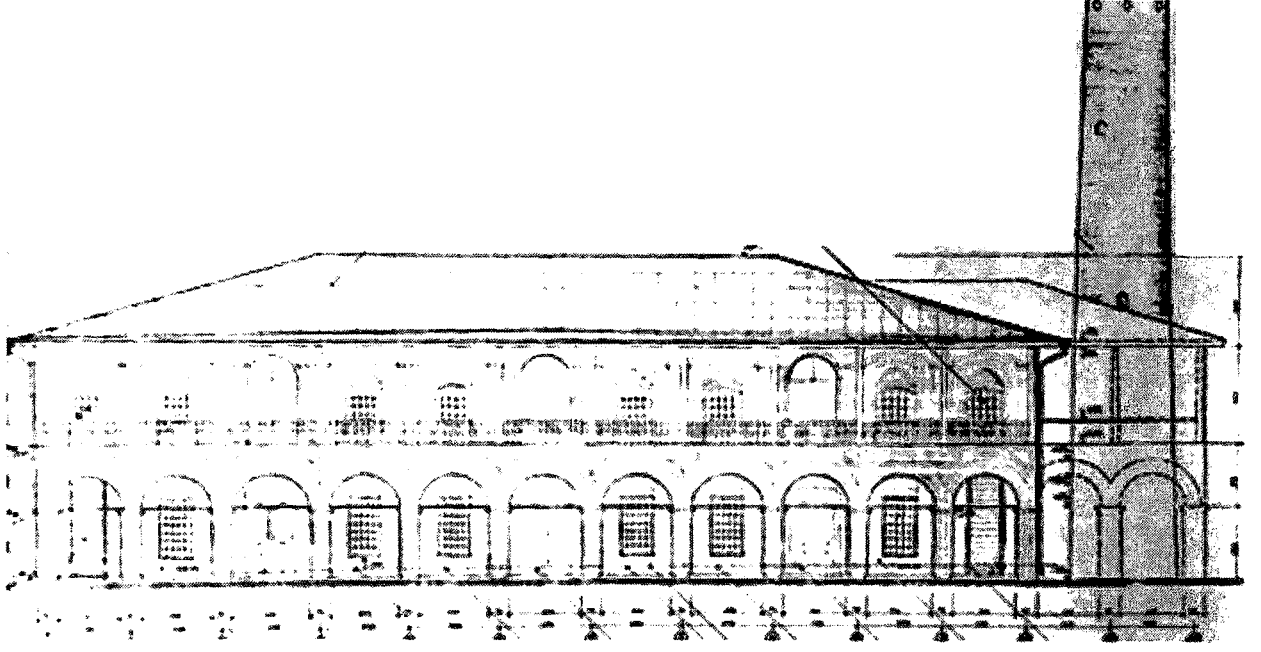
Çizim 24: Yukarı Camii planı (S. Mehmetov'dan)

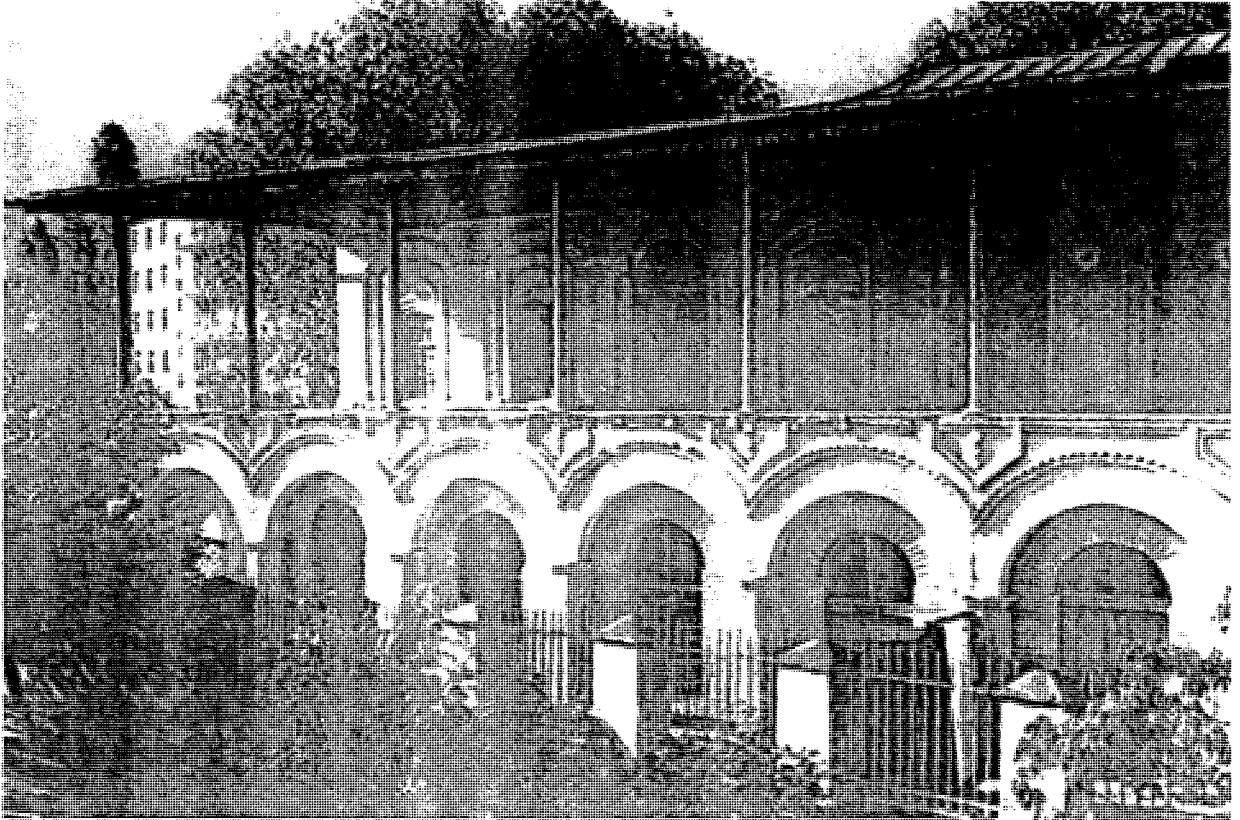
Çizim 25: Yukarı Camii, güney batı görünüşü (A. Salalzade'den)

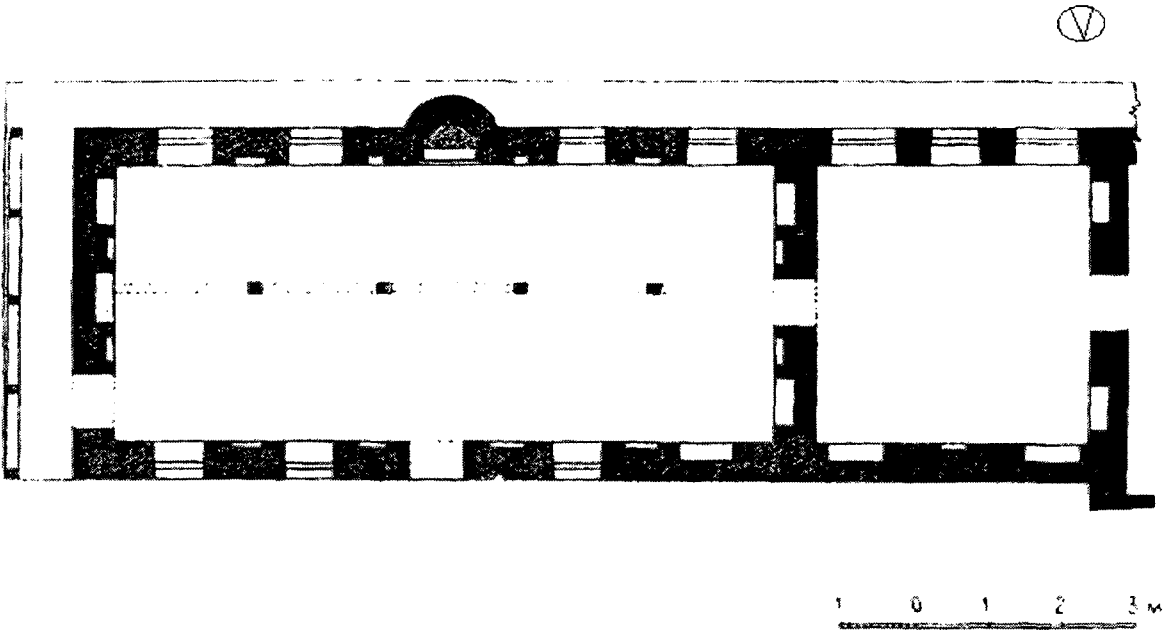
Çizim 26: Cuma Camisi planı (S. Mehmetov'dan)

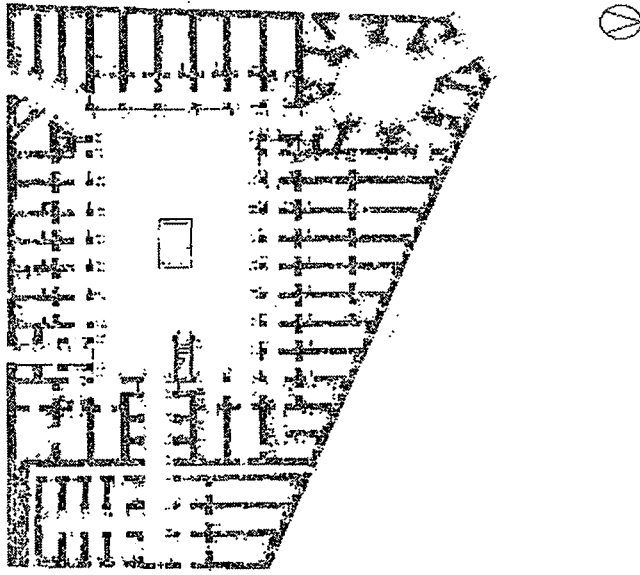
Çizim 27: Cuma Camisi kesit (S. Mehmetov'dan)

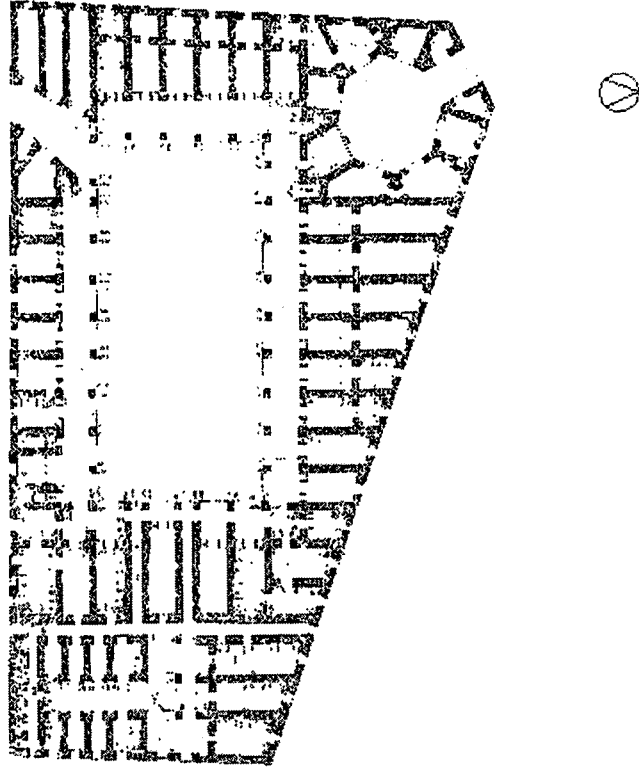
Çizim 28: Cuma Camisi, güney görünüşü (Ş. Fatullayev'den)

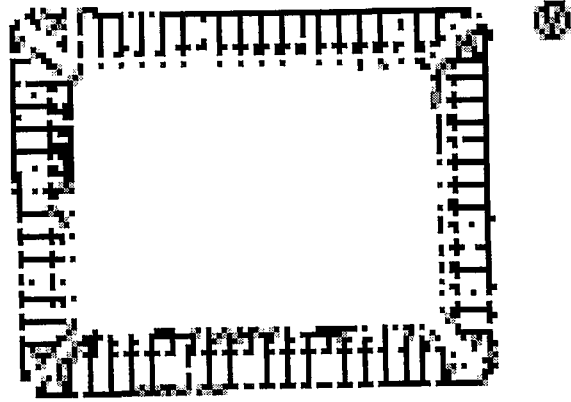
Çizim 29: Gilehli Mescidi planı (N. Saleh Askerova'dan)

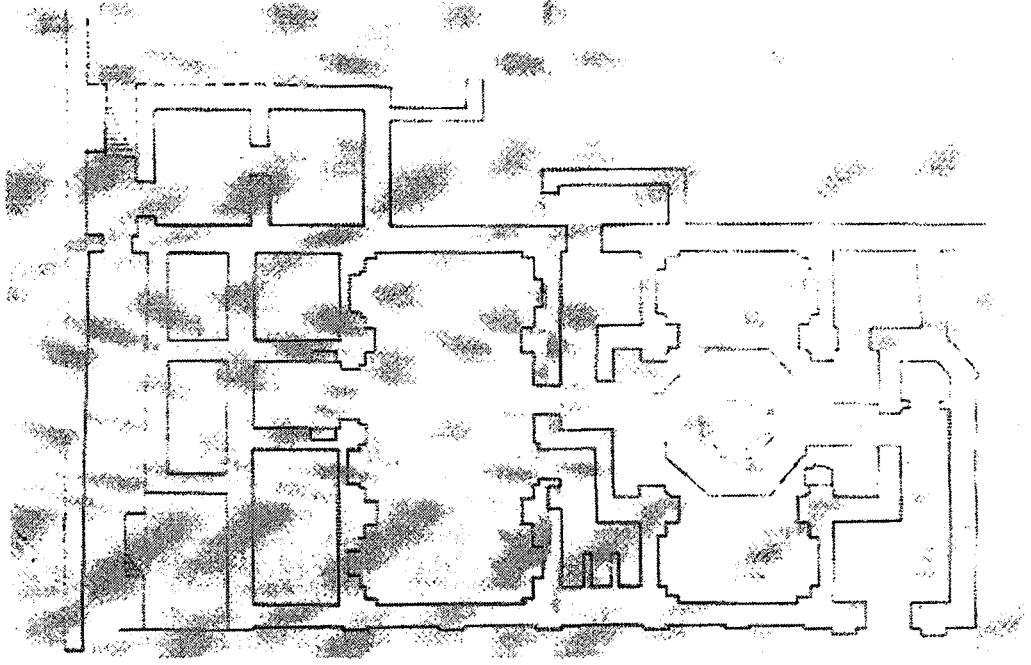
Çizim 30: Yukarı Kervansaray, I. kat planı (S. Mehmetov'dan)

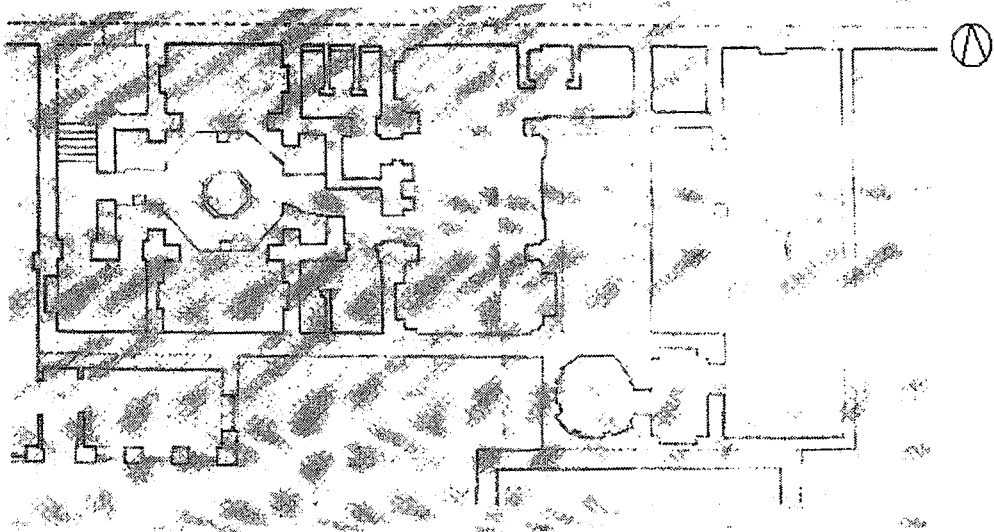
Çizim 31: Yukarı Kervansaray, II. kat planı (S. Mehmetov'dan)

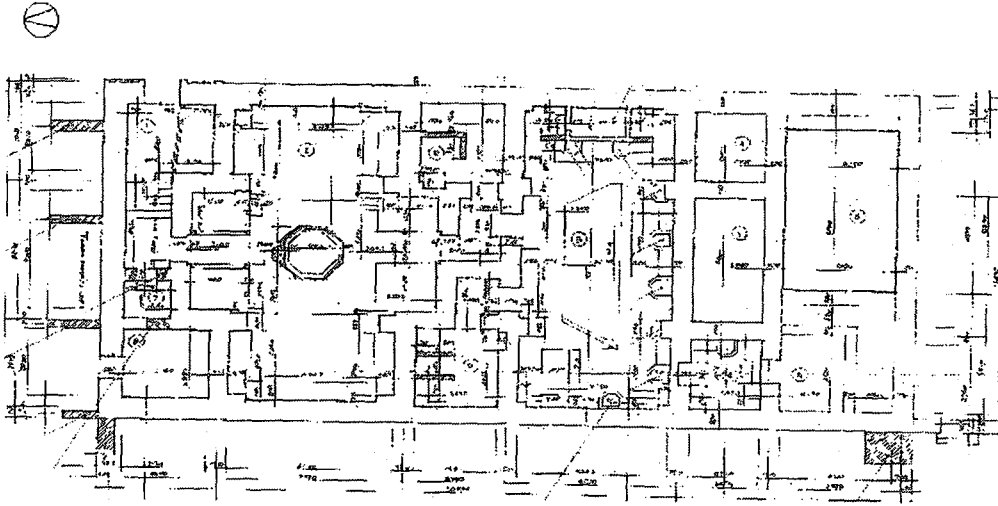
Çizim 32: Aşağı Kervansaray, I. kat planı (L. Breatntiski'den)

Çizim 33: Ağvanlar Hamamı planı (A. Salamzade'den)

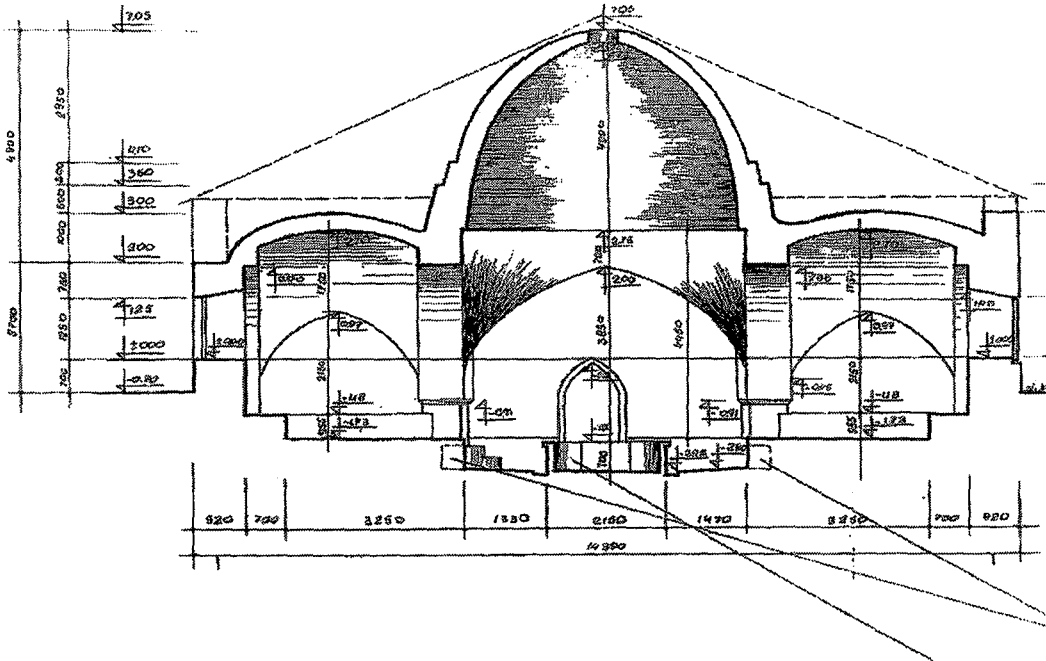

Çizim 34: Hacı Geni Hamamı planı (A. Salamzade'den)

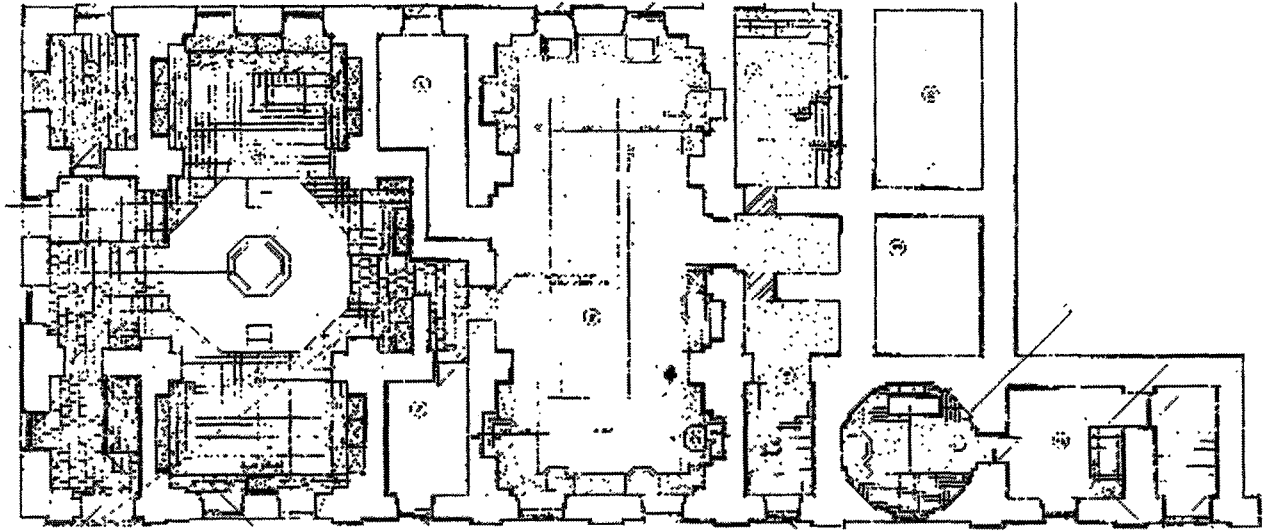

Çizim 35: Abdussalam Hamamı planı (M Yusifov'dan)
Ölçek 1: 50

1. Giriş: 14.43 m²
2. Soyunmalık: 89.3 m²
3. Sıcaklık: 69.3 m²
4. Su Haznesi: 20.83 m²
5. Tek Kişilik Yıkama Yeri: 24.6 m²
6. Külhan: 28.56 m²
- 7 – 8 – 9. Yardımcı Odalar: 39.6 m²

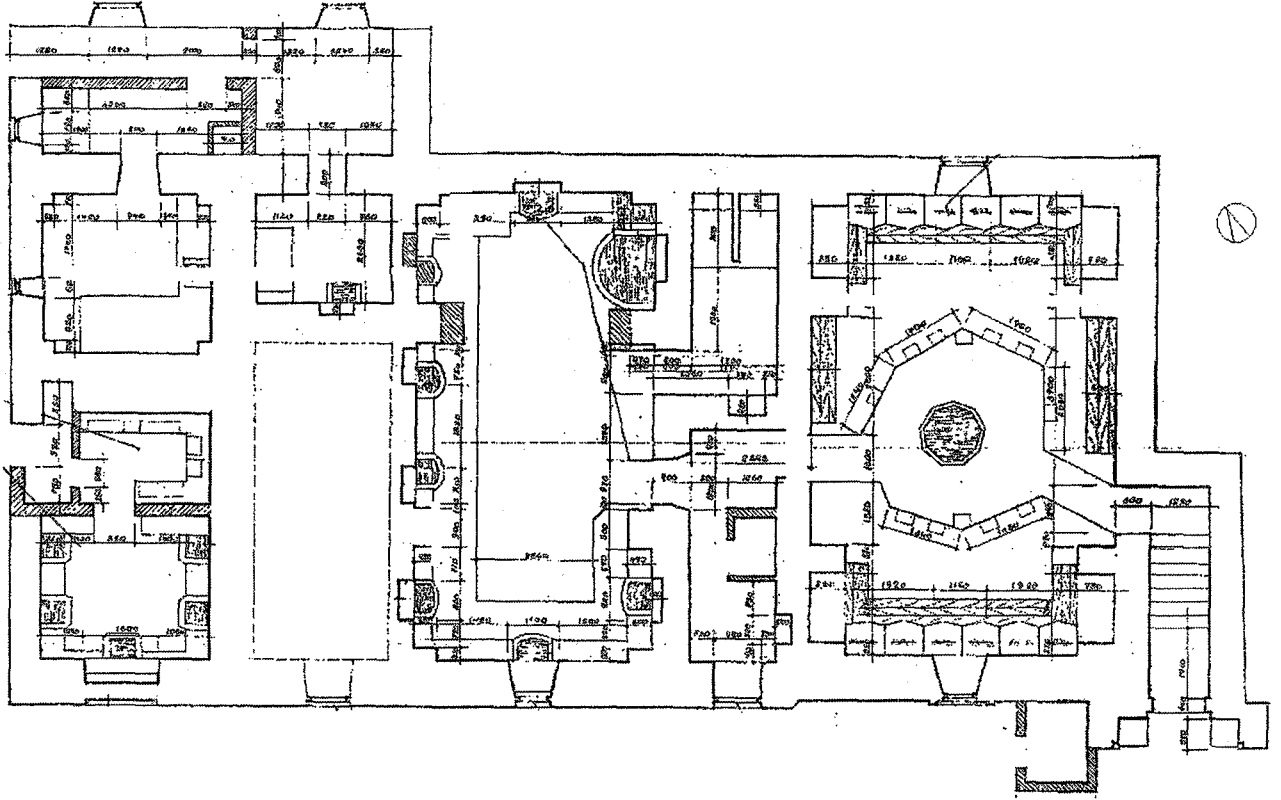

Çizim 36: Abdussalam Hamamı, kesit (S. Mehmetov'dan)

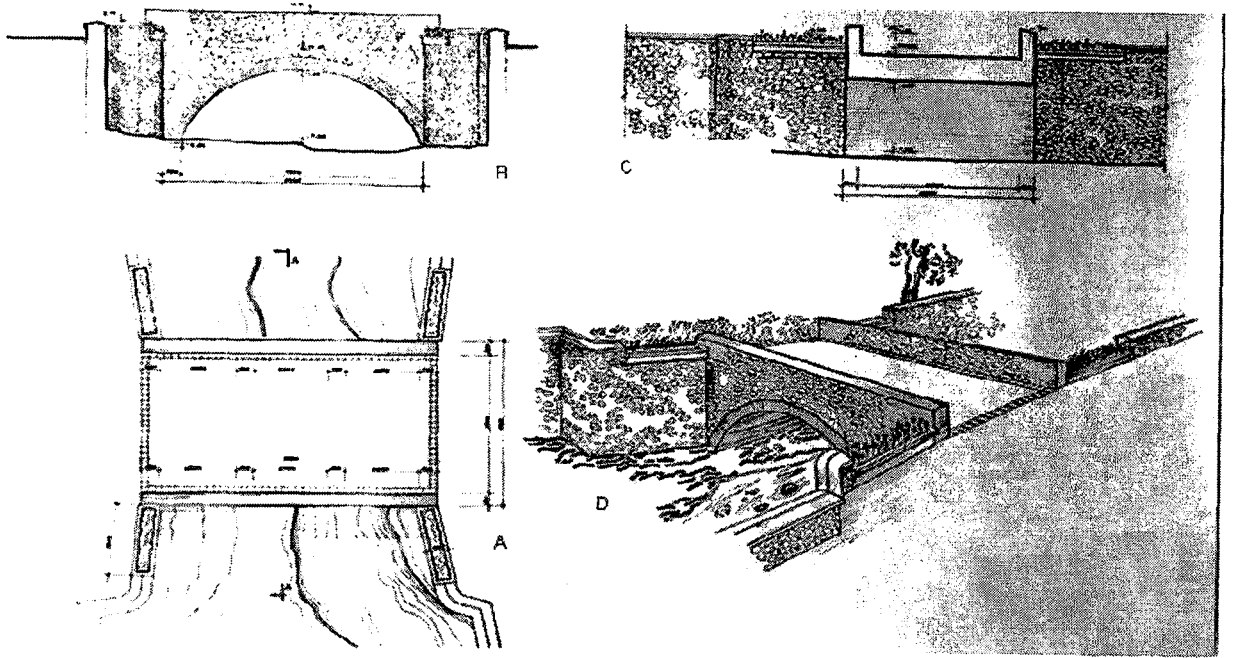

Çizim 37: Abdulhalik Hamamı planı (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 50

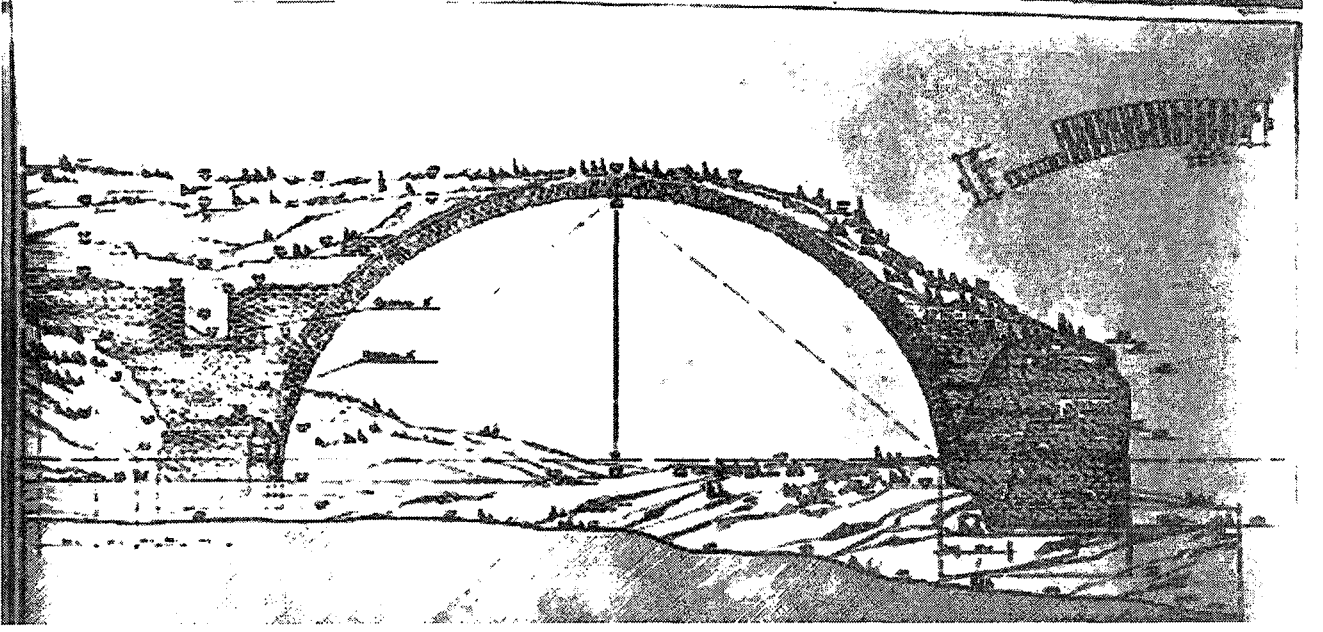
1. Yardımcı Oda	8. Keseci Odası
2. Yardımcı Oda	9. Su Haznesi
3. Soyunmalık	10. Su Havuzu
4. Temizlik Hücresi	11. Tek Kişilik Yıkama Yeri
5. Hela	12. Tek Kişilik Yere Ait Soyunmalık
6. Sıcaklık	
7. Sıcaklık	

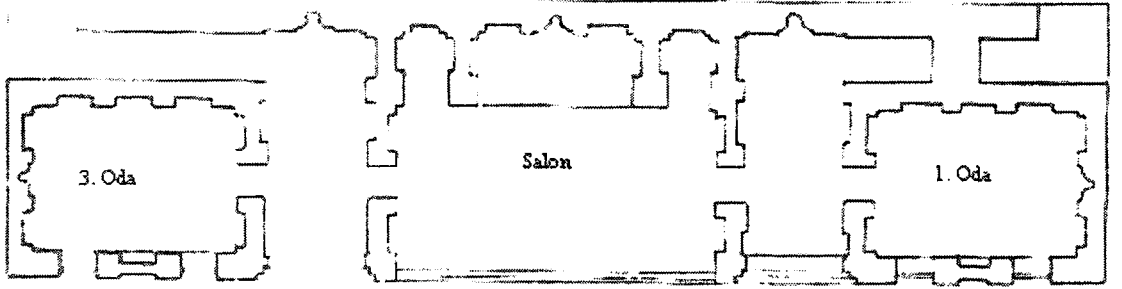
Çizim 38: Mehmet Nebi Hamamı planı (C. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 50

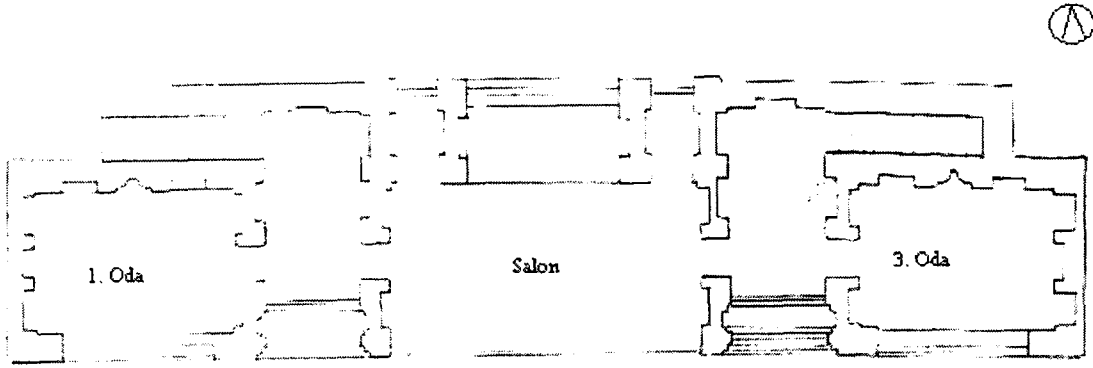
Çizim 39: II. Gurcana Köprüsü; A. Plan, B. Batı görünüşü, C. Kesit, D. Güney batı görünüşü
(S. Mehmetov'dan)

Çizim 40: II. Hanabat Köprüsü, doğu görünüşü (S. Mehmetov'dan)

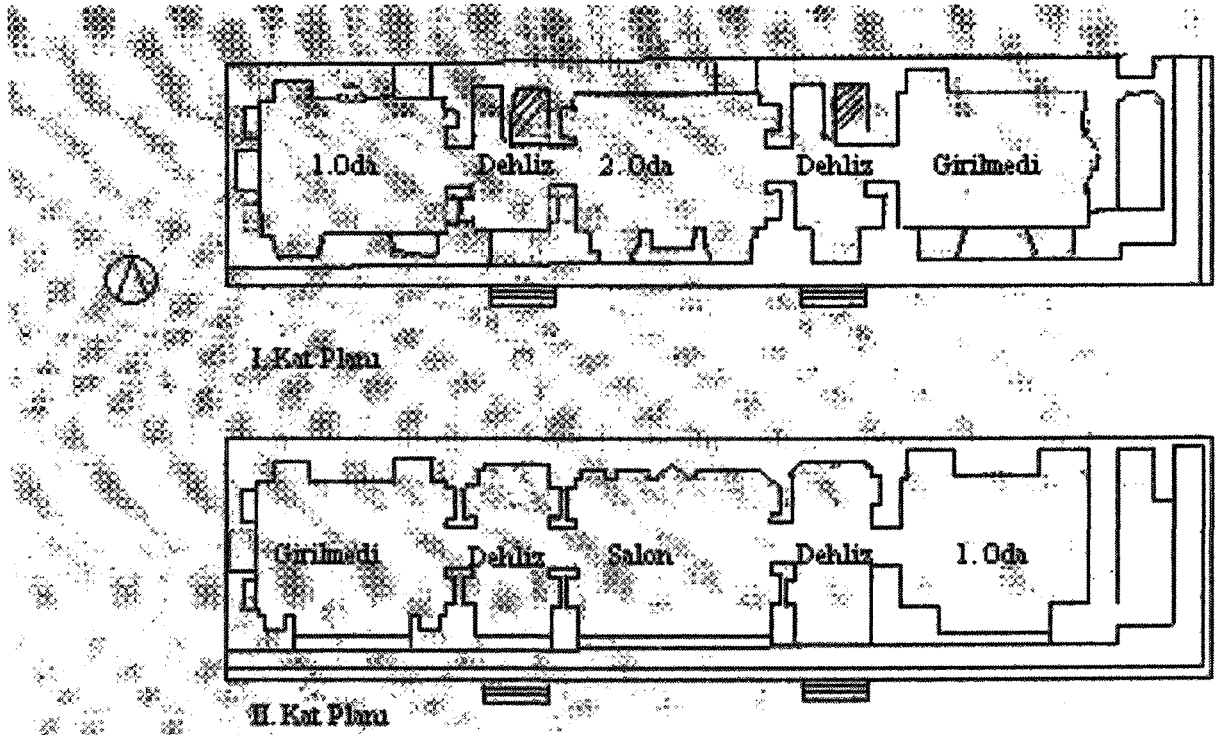
Çizim 41: Han Sarayı, I. kat planı (A. Salamzade'den)

Çizim 42: Han Sarayı, II. kat planı (A. Salamzade'den)

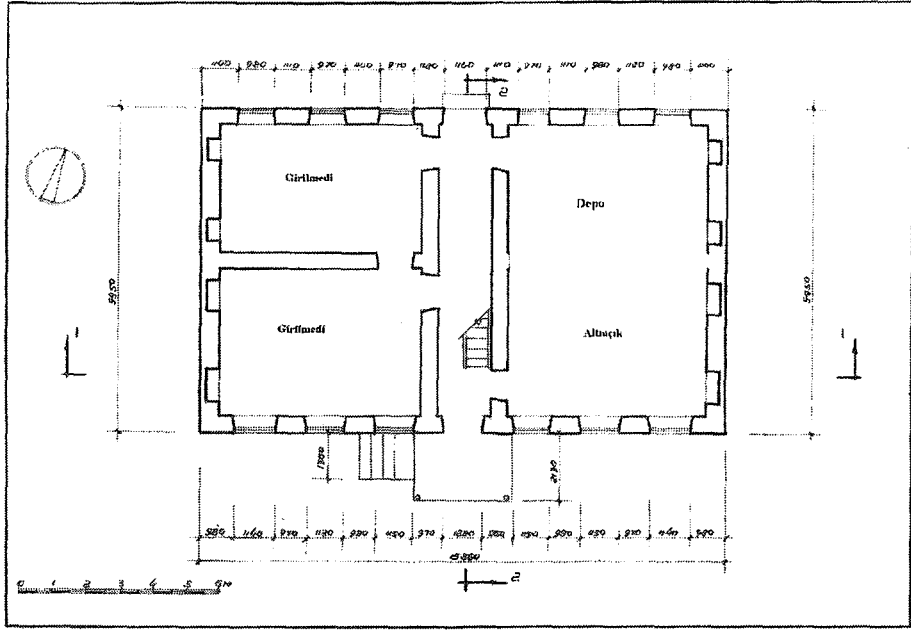
Çizim 43: Han Sarayı, I. kat salonunda yer alan kitabe (N. Saleh Askerova'dan)

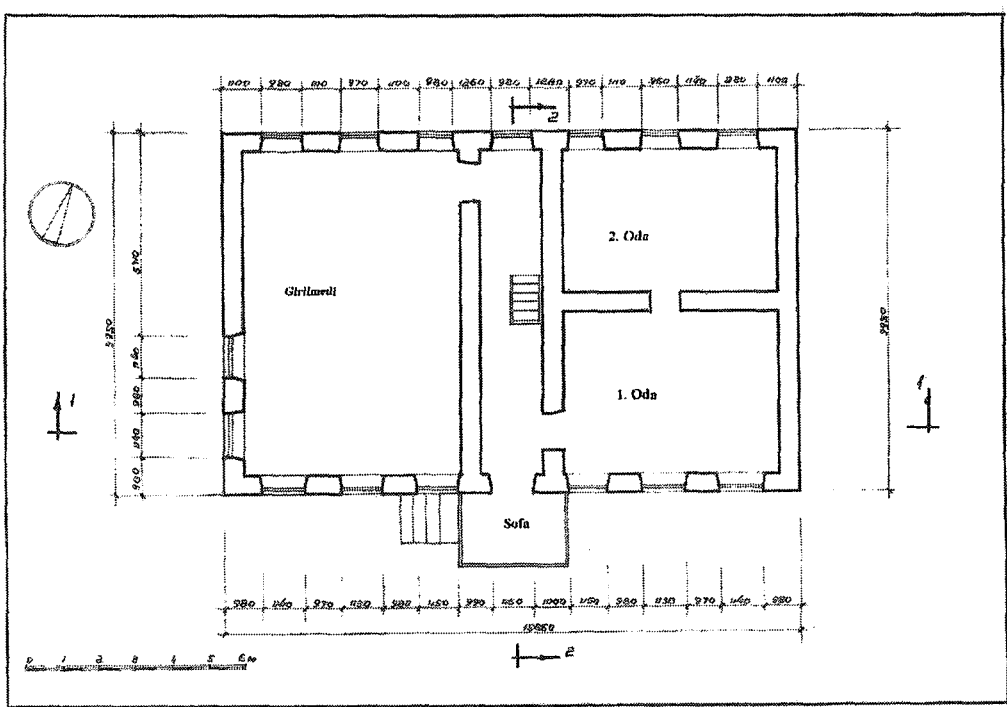
Çizim 44: Şekihanovlar Evi'nin planı (Bretanitski'den)

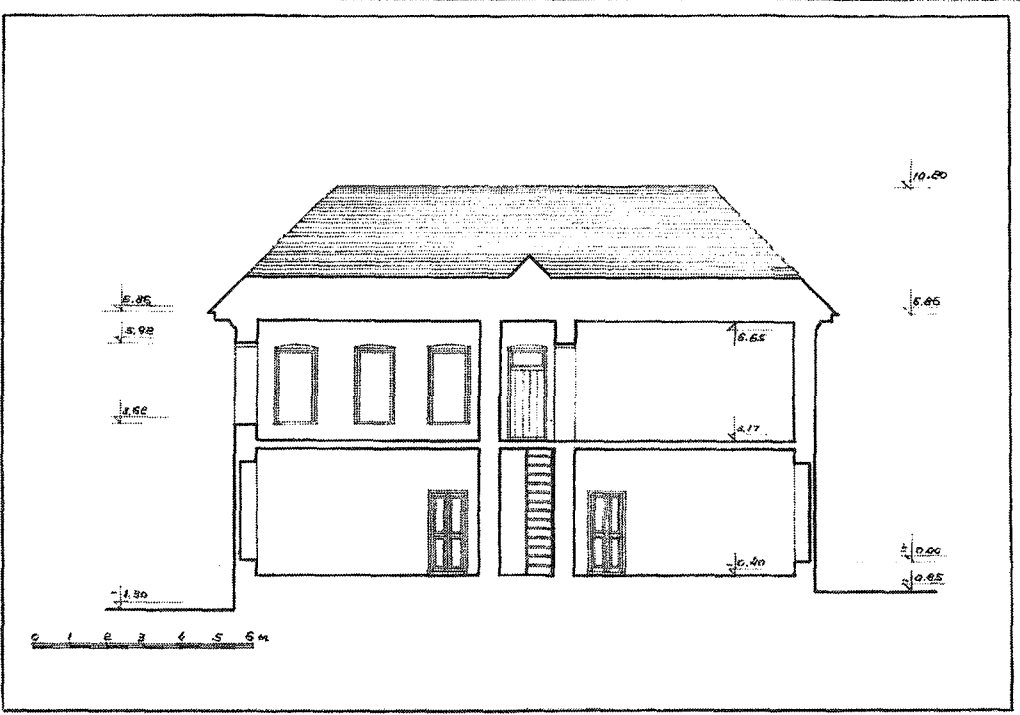
Çizim 45: Şekihanovlar Evi'nin güney cephesi (Bretanitski'den)

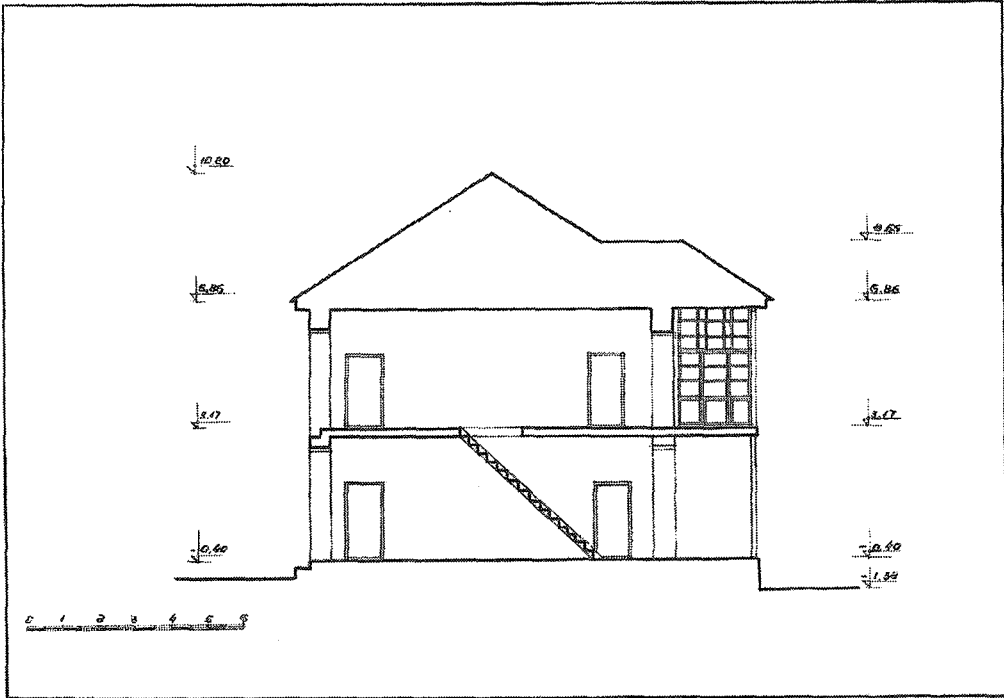
Çizim 46: Hacı Şihalibeyov Evi'nin I. kat planı (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

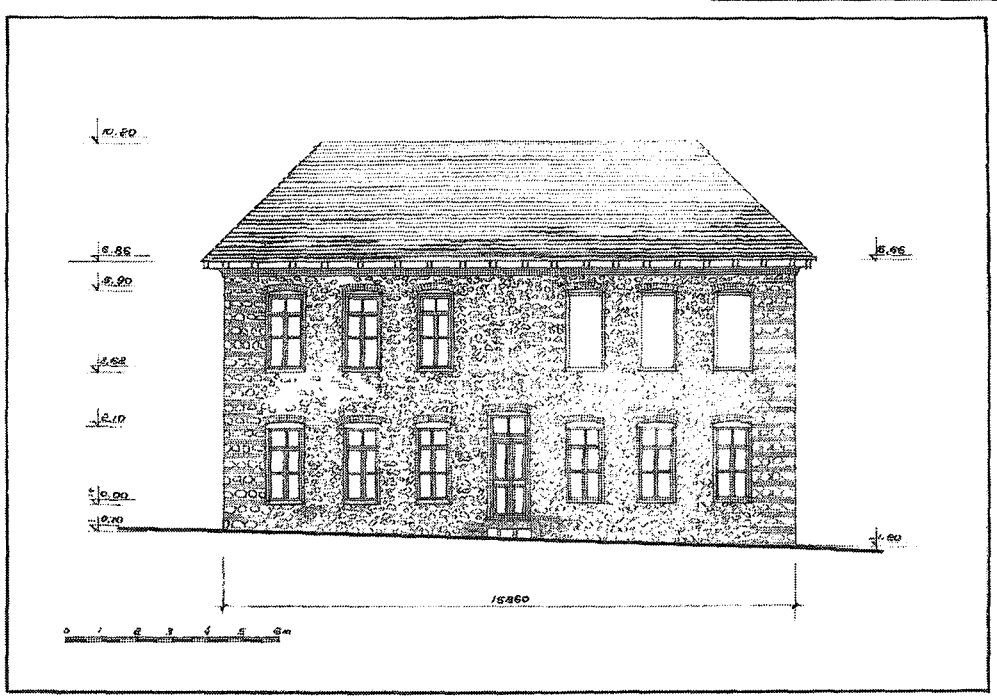
Çizim 47: Hacı Şihalibeyov Evi'nin II. kat planı (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

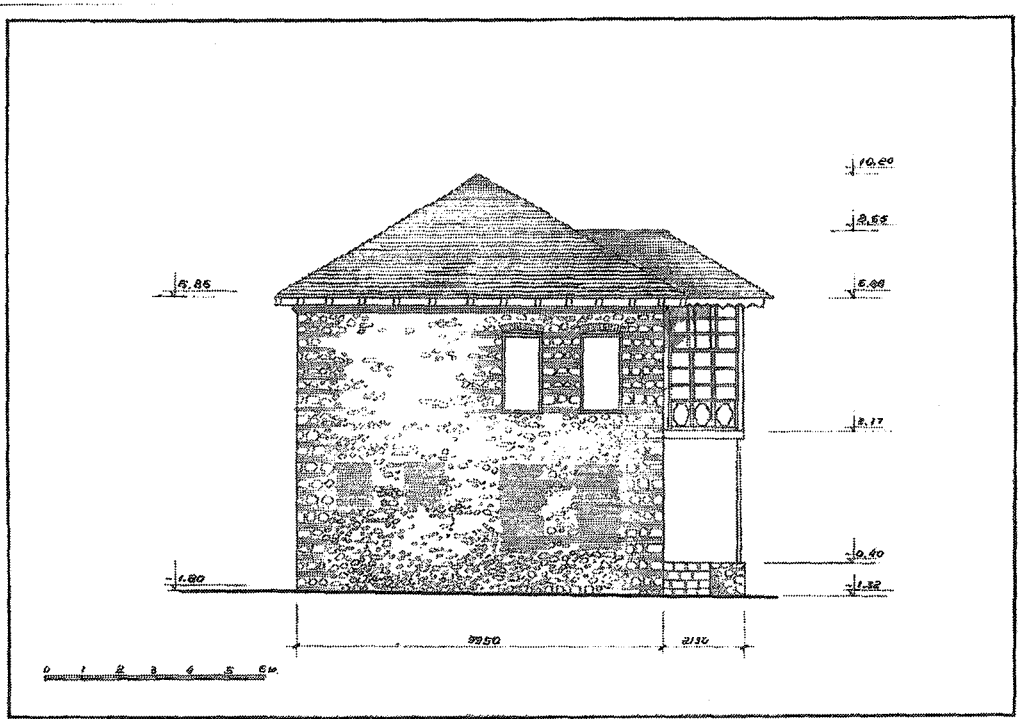
Çizim 48: Hacı Şihali Beyoğlu Evi, kesit 1-1 (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

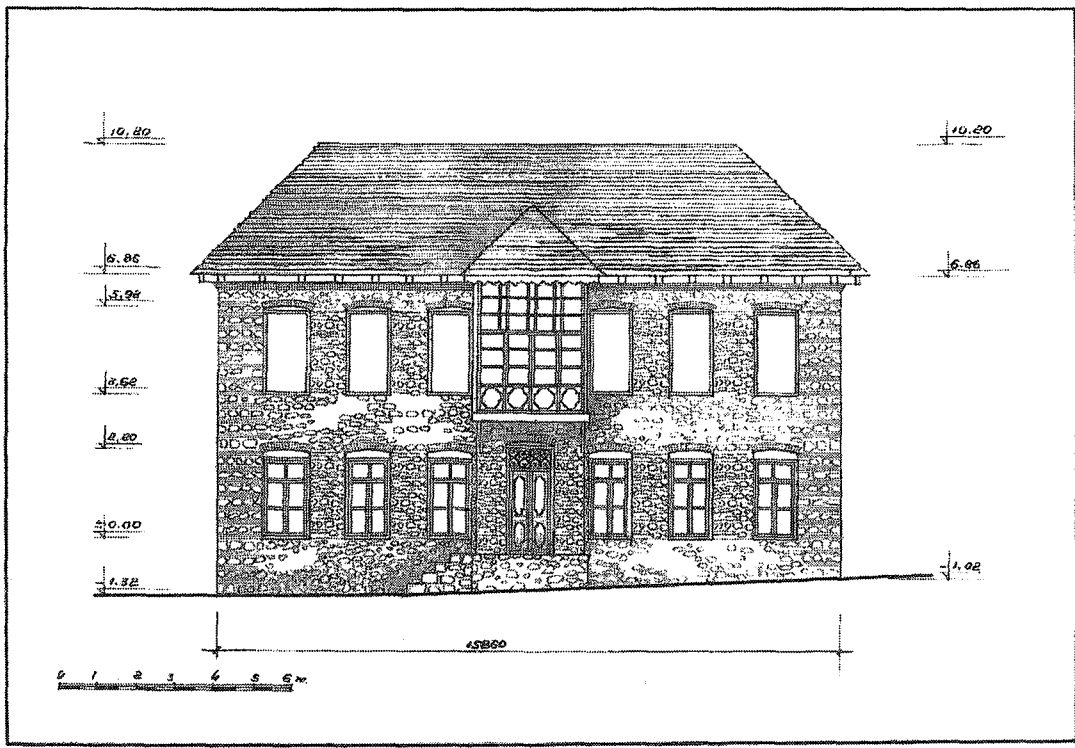
Çizim 49: Hacı Şihali Beyoğlu Evi, kesit 2-2 (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

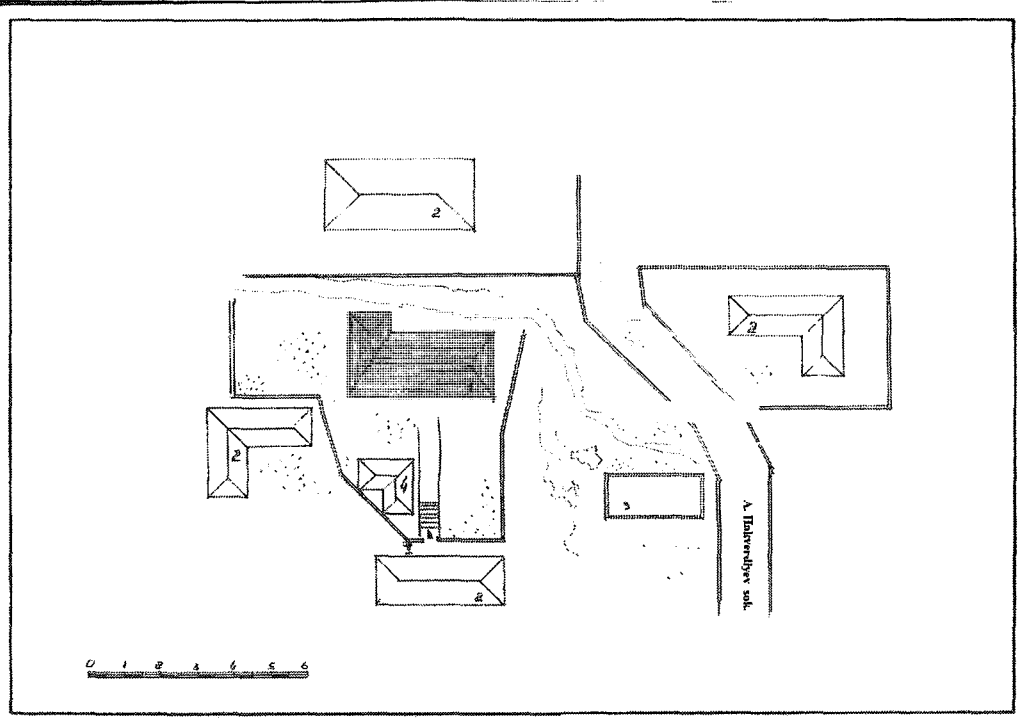
Çizim 50: Hacı Şihali Beyoğlu Evi'nin kuzey cephesi (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

Çizim 51: Hacı Şihali Beyoğlu Evi'nin batı cephesi (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

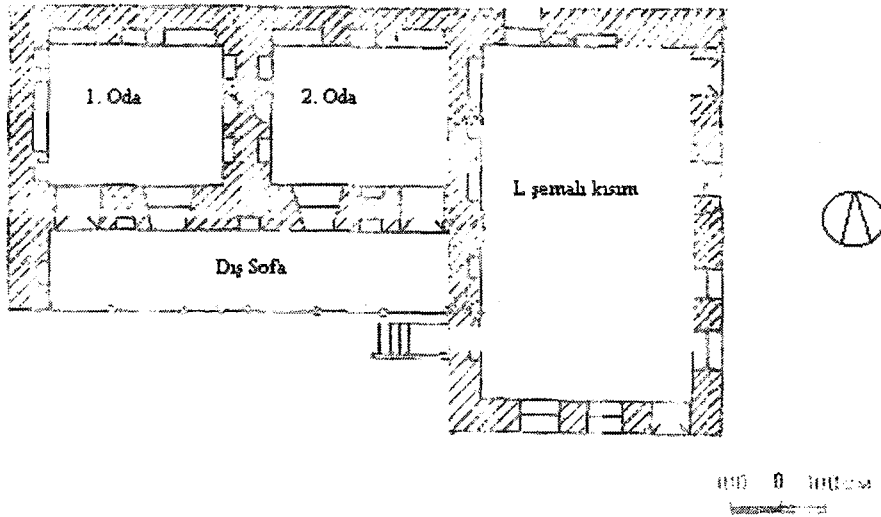

Çizim 52: Hacı Şihali Bey Evi'nin güney cephesi (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

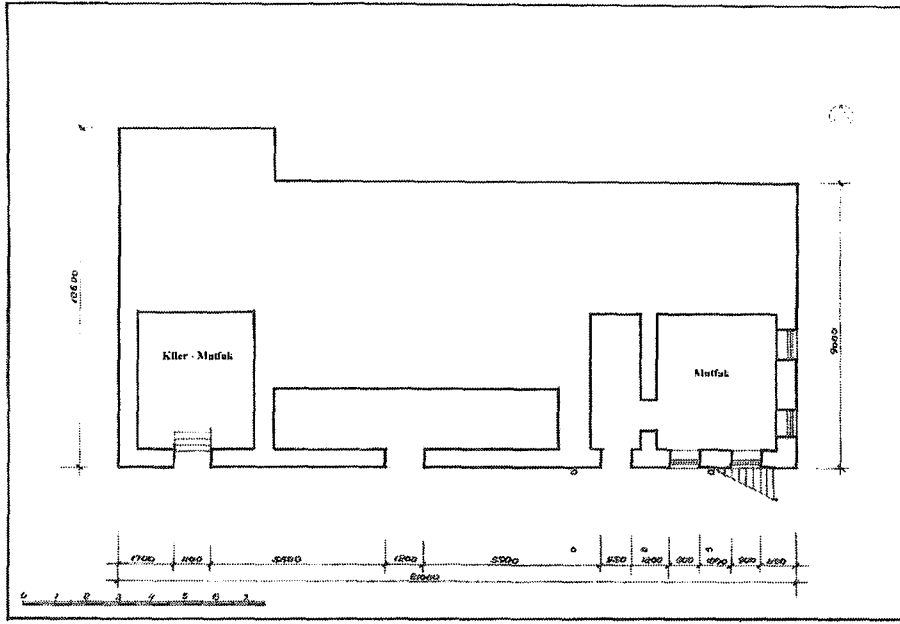

Çizim 53: Hacı Kadir Evi'nin Vaziyet planı (İ. İsmayılov'dan)
Ölçek 1: 500

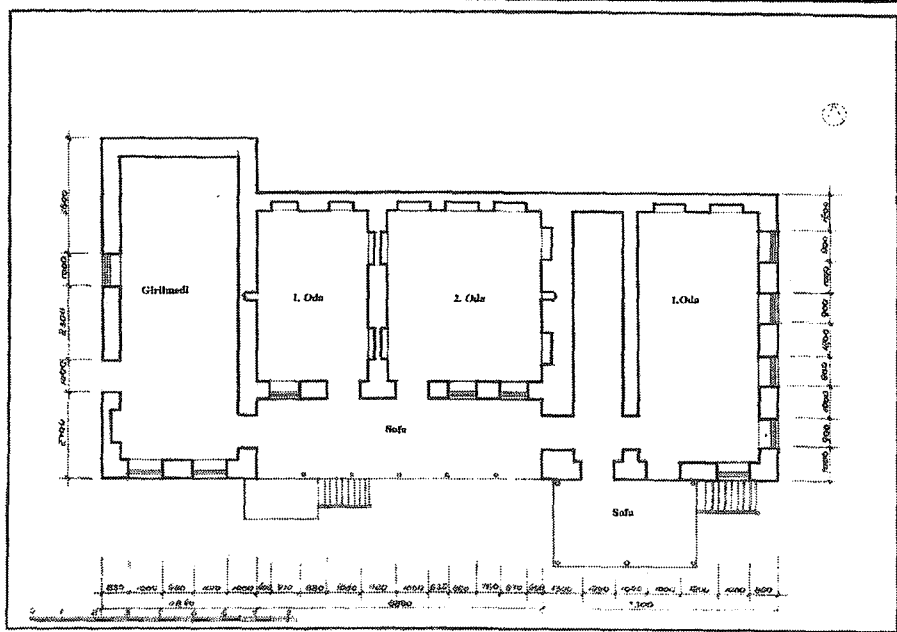
1. Hacı Kadir'in Evi
2. Yapı etrafındaki diğer evler
3. Değirmen
4. Ahır

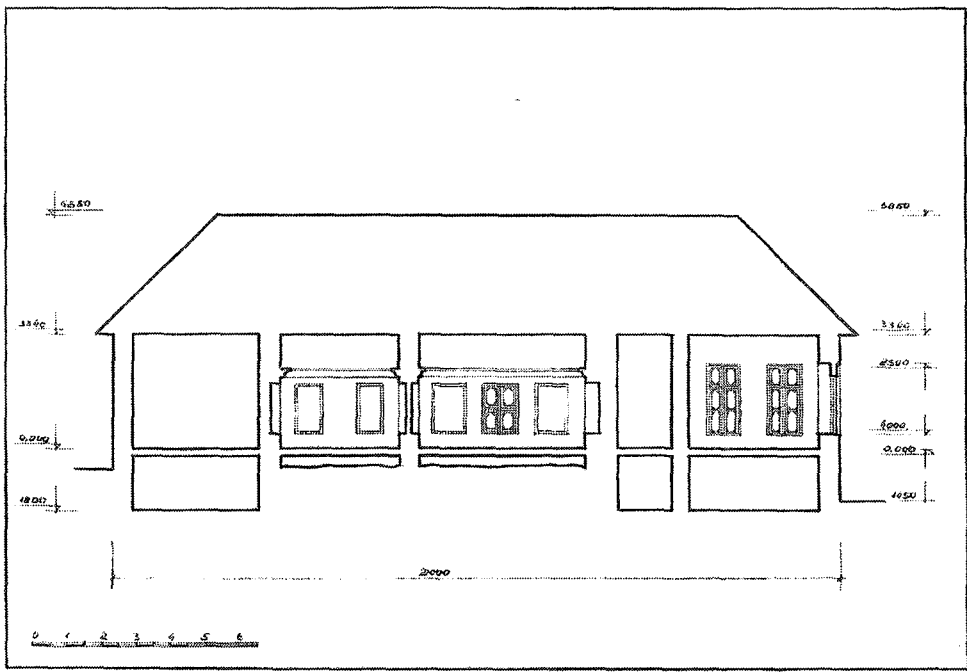
Çizim 54: Hacı Kadir Evi'nin batı kısmının I. kat planı (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

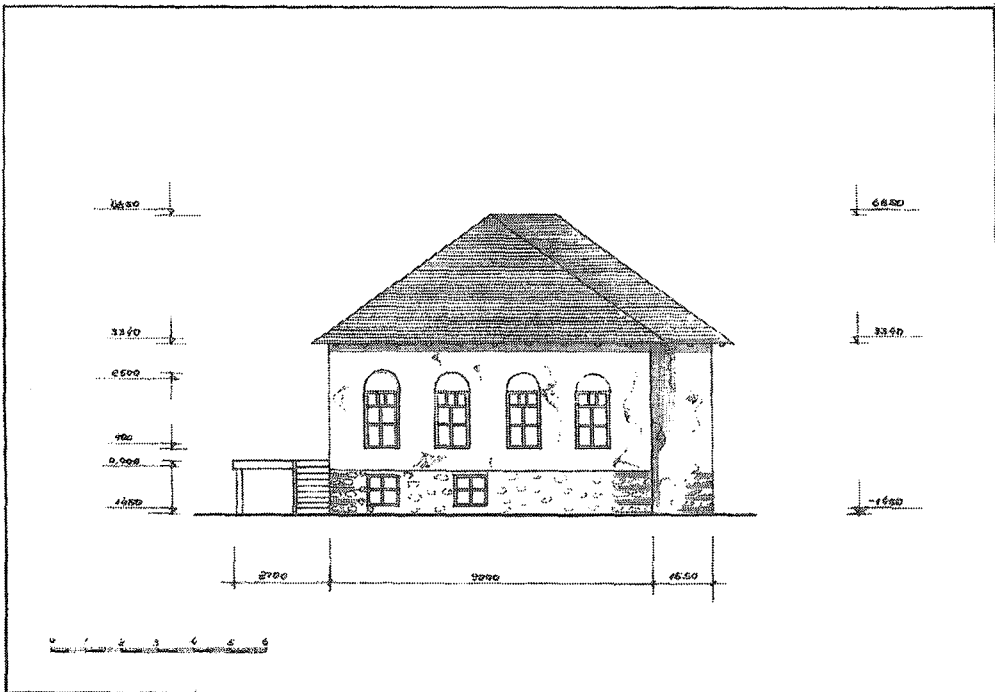
Çizim 55: Hacı Kadir Evi'nin Zemin kat planı (İ. İsmayılov'dan)
Ölçek 1:100

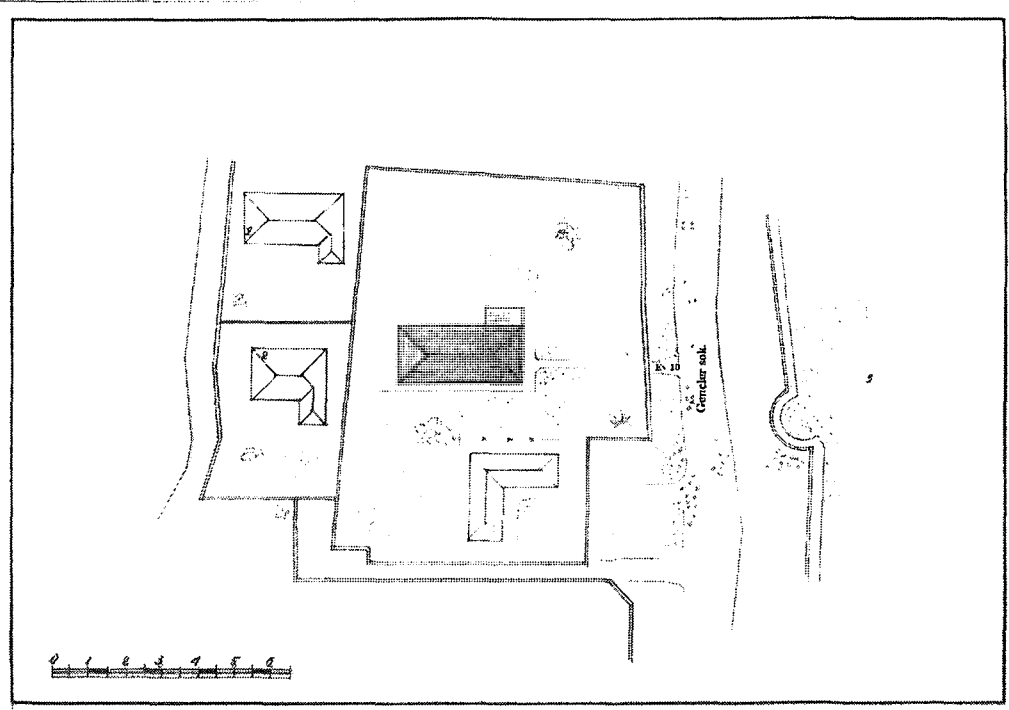
Çizim 56: Hacı Kadir Evi'nin, I. kat planı (İ. İsmayılov'dan)
Ölçek 1:100

Çizim 57: Hacı Kadir'in Evi, kesit (İ. İsmayılov'dan)
Ölçek 1:100

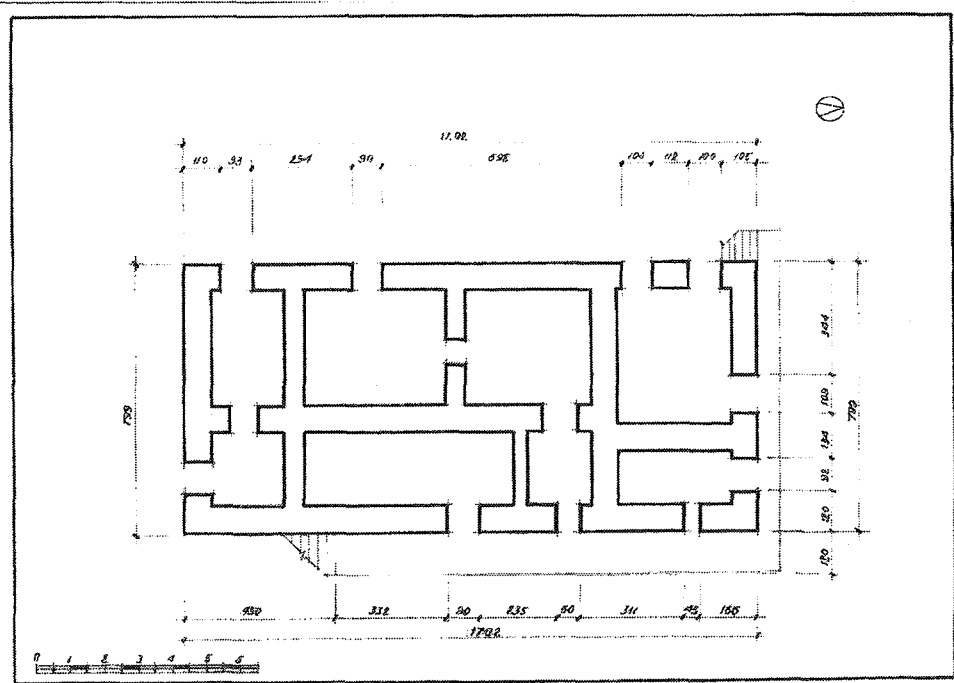

Çizim 58: Hacı Kadir Evi'nin doğu cephesi (İ. İsmayılov'dan)
Ölçek 1:100

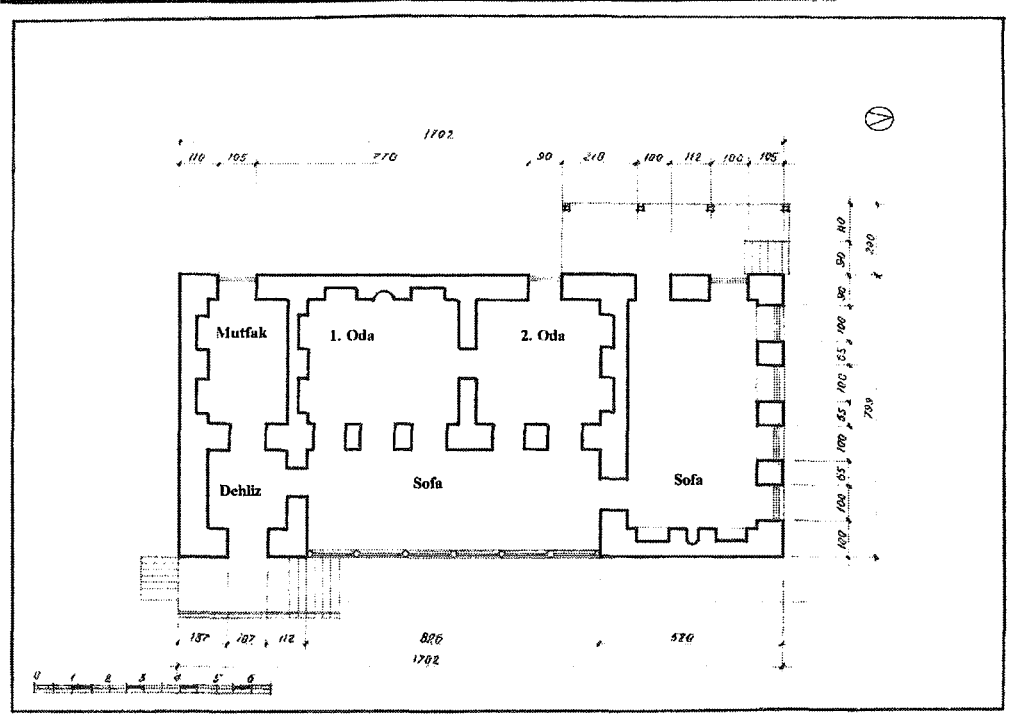

Çizim 59: Hacı Hasan Evi'nin Vaziyet planı (İ. İsmayılov'dan)
Ölçek 1:100

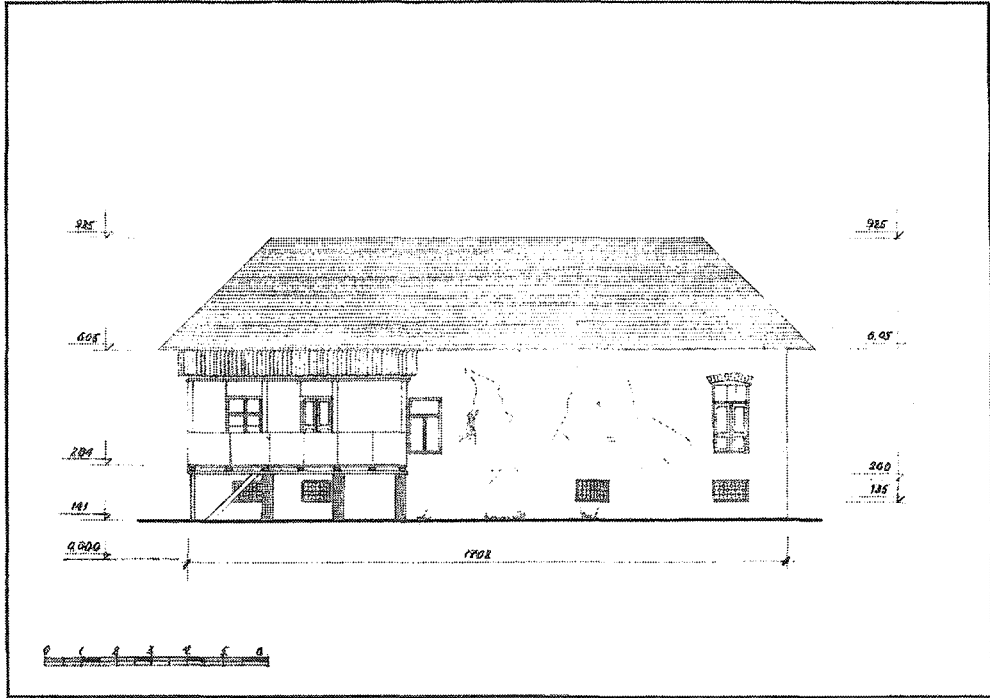
1. Hacı Hasan'ın Evi
2. Yapı etrafındaki diğer evler

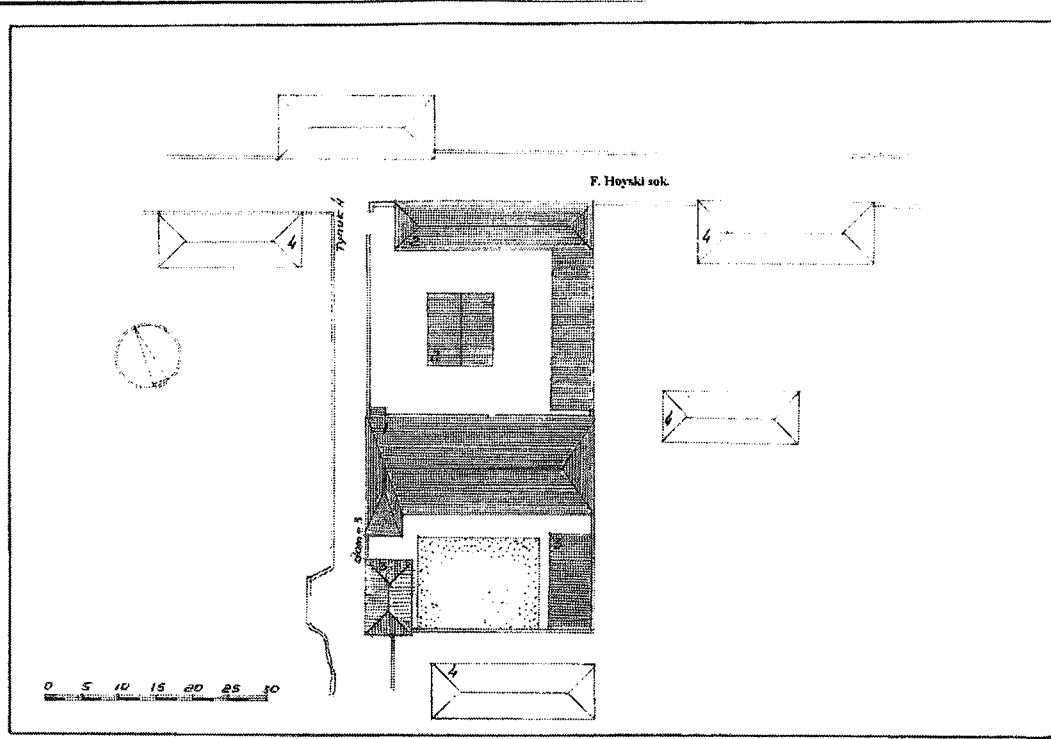
Çizim 60: Hacı Hasan Evi'nin Zemin kat planı (İ. İsmayılov'dan)
Ölçek 1:100

Çizim 61: Hacı Hasan Evi'nin I. kat planı (İ. İsmayılov'dan)
Ölçek 1:100

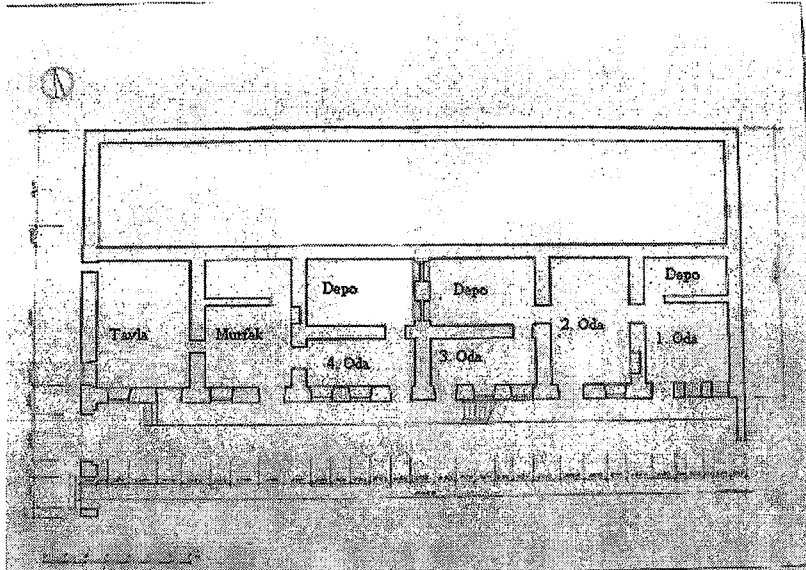

Çizim 62: Hacı Hasan Evi'nin kuzey cephesi (İ. İsmayılov'dan)
Ölçek 1:100

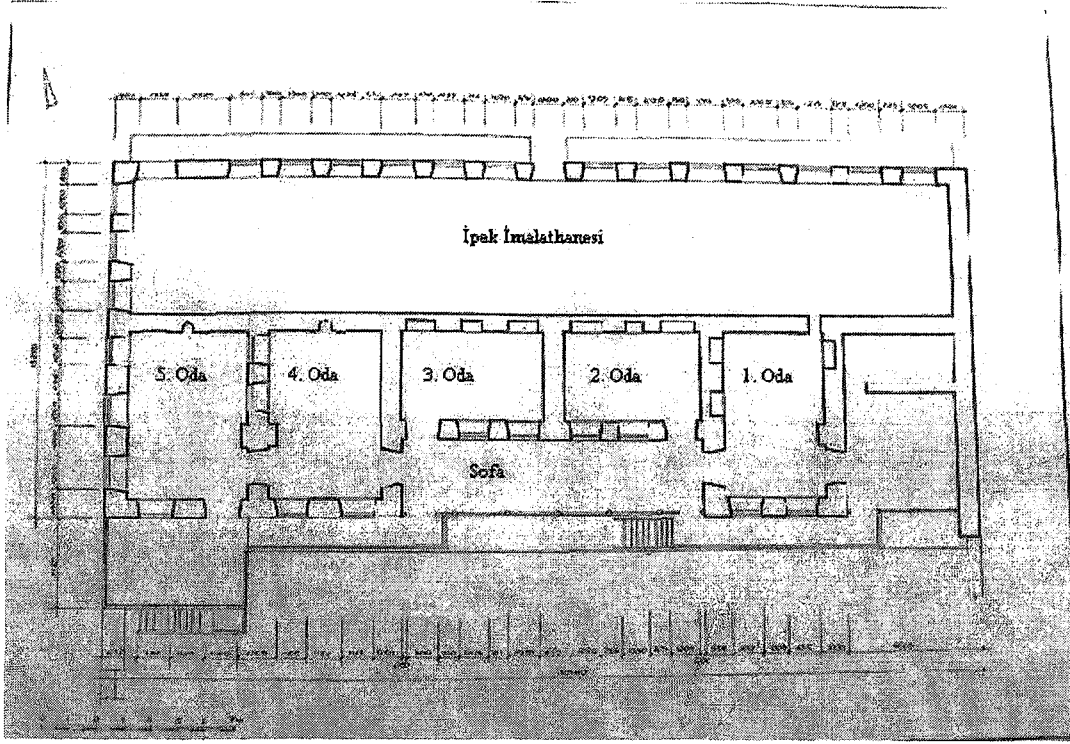

Çizim 63: Hacı Resul Evi'nin Vaziyet planı (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 500

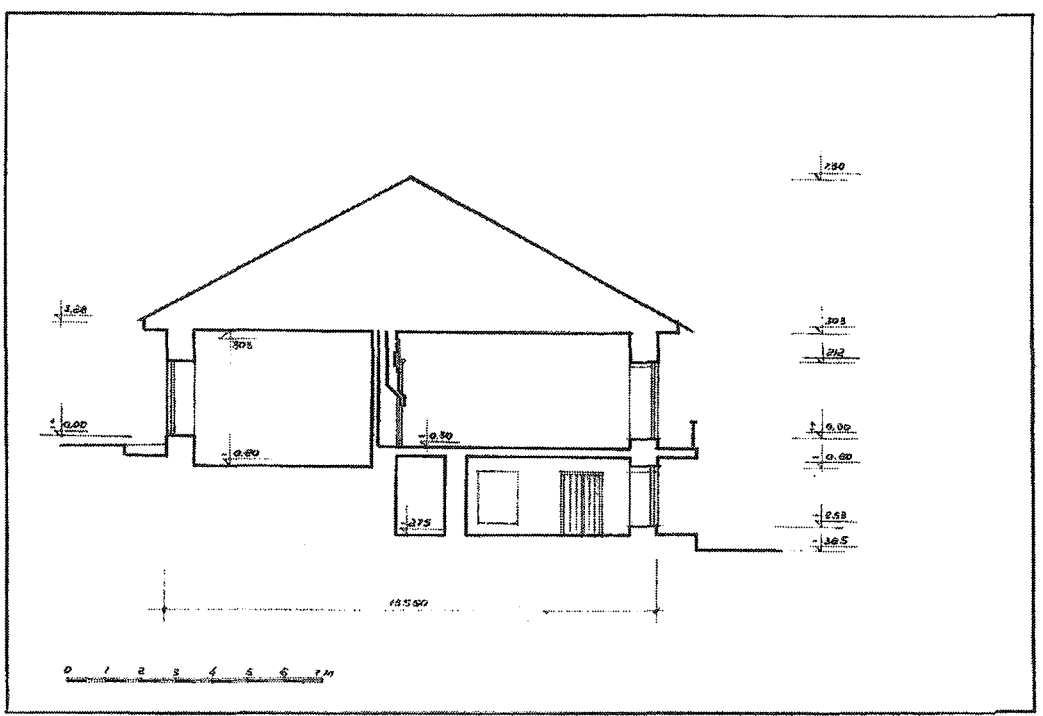
1. Hacı Resul'un Evi
2. İpek fabrikasının yardımcı deposu
3. 18 no'lu Çocuk Yuvası
4. Yapı etrafındaki diğer evler

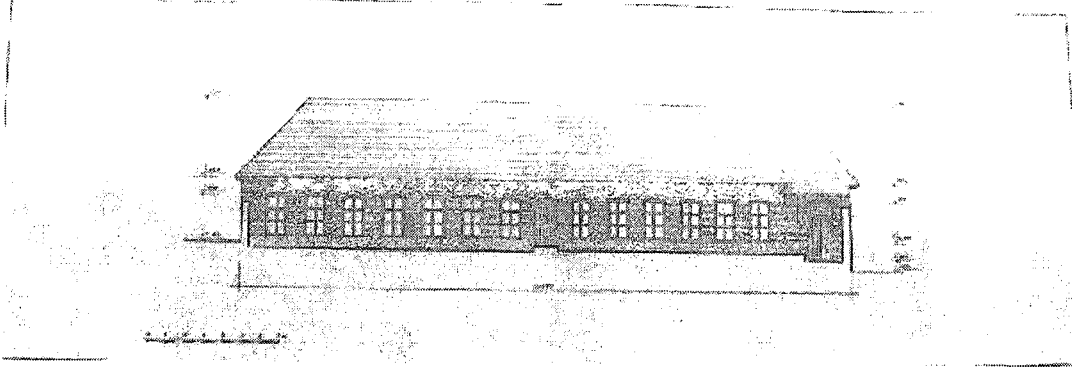
Çizim 64: Hacı Resul Evi'nin I. kat planı (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

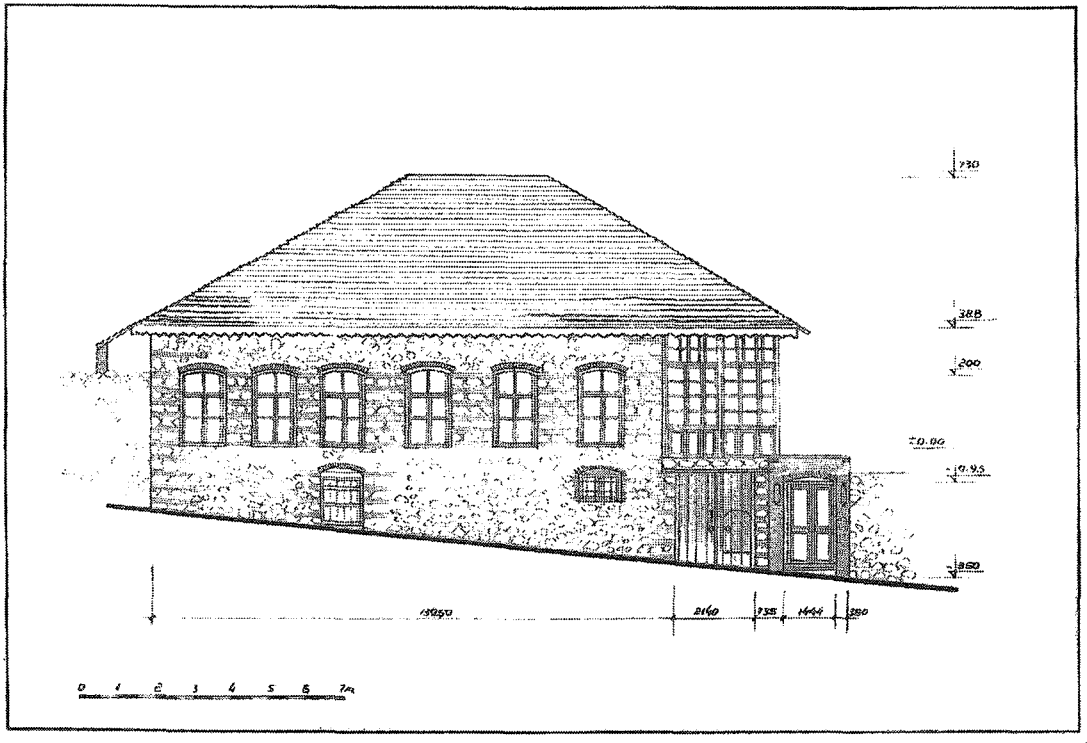
Çizim 65: Hacı Resul Evi'nin II. kat planı (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

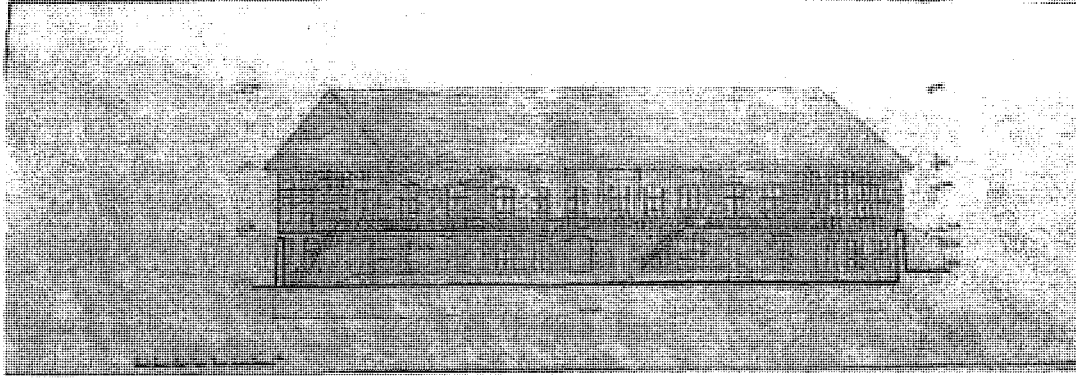
Çizim 66: Hacı Resul'un Evi, kesit 1-1 (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

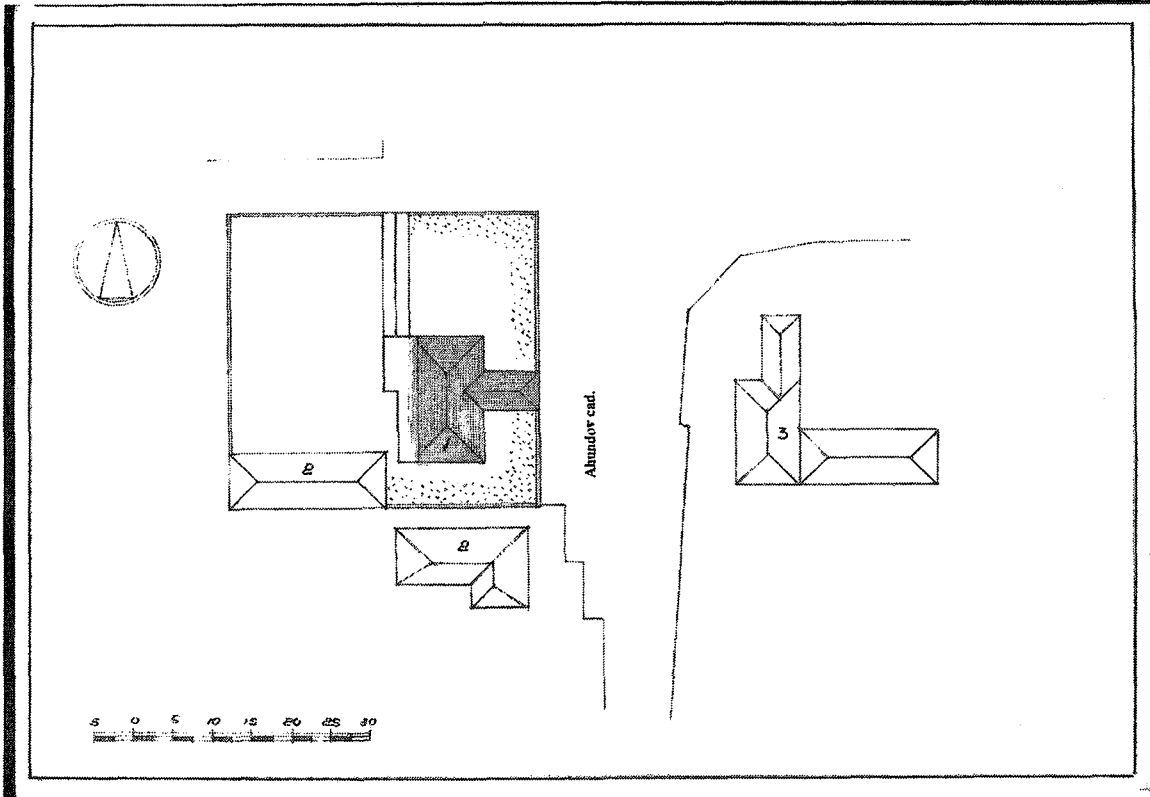
Çizim 67: Hacı Resul Evi'nin kuzey cephesi (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

Çizim 68: Hacı Resul Evi'nin batı cephesi (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

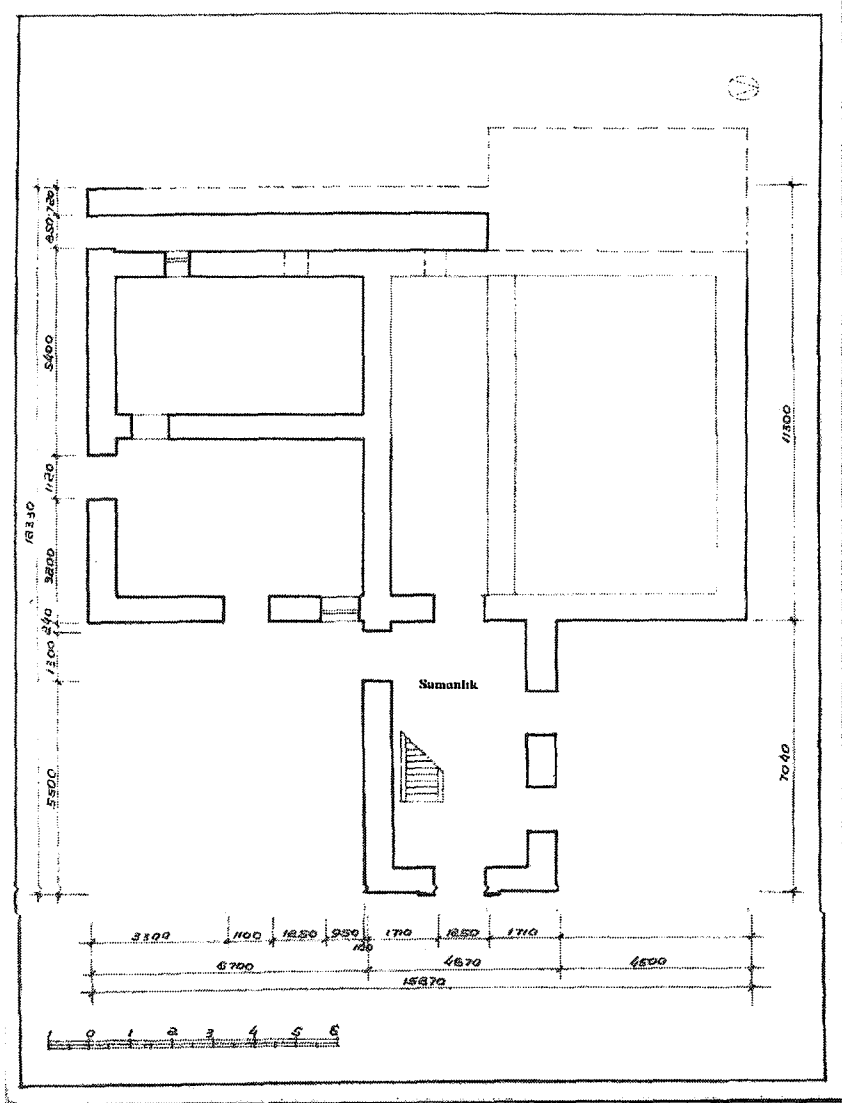

Çizim 69: Hacı Resul Evi'nin güney cephesi (S. Mehmetov'dan)
Ölçek 1: 100

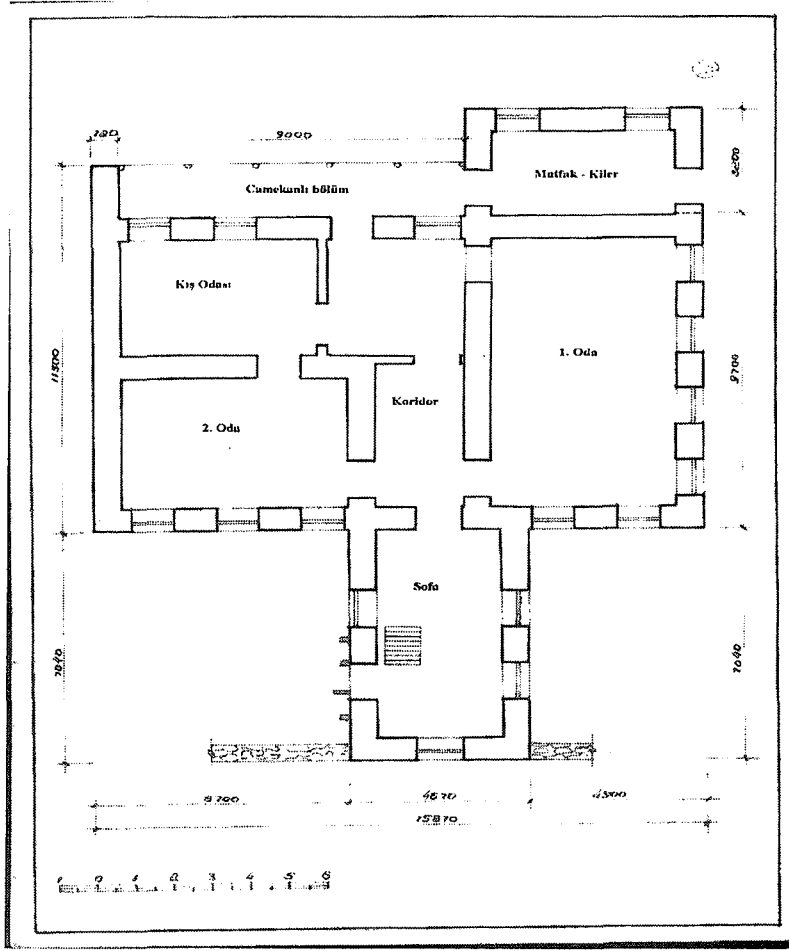

Çizim 70: Cabbar Dadanov Evi'nin Vaziyet planı (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 500

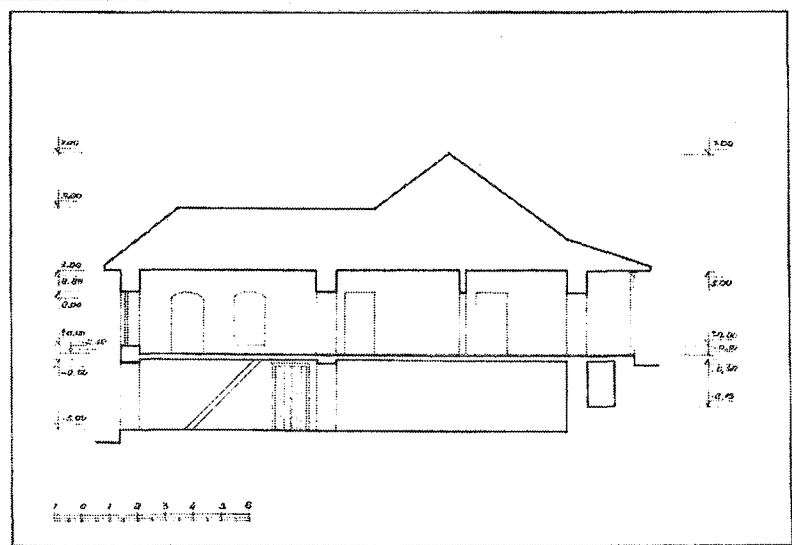
1. Cabbar Dadanov'un Evi
2. Yapı etrafındaki diğer evler
3. Çocuk Esirgeme Kurumu

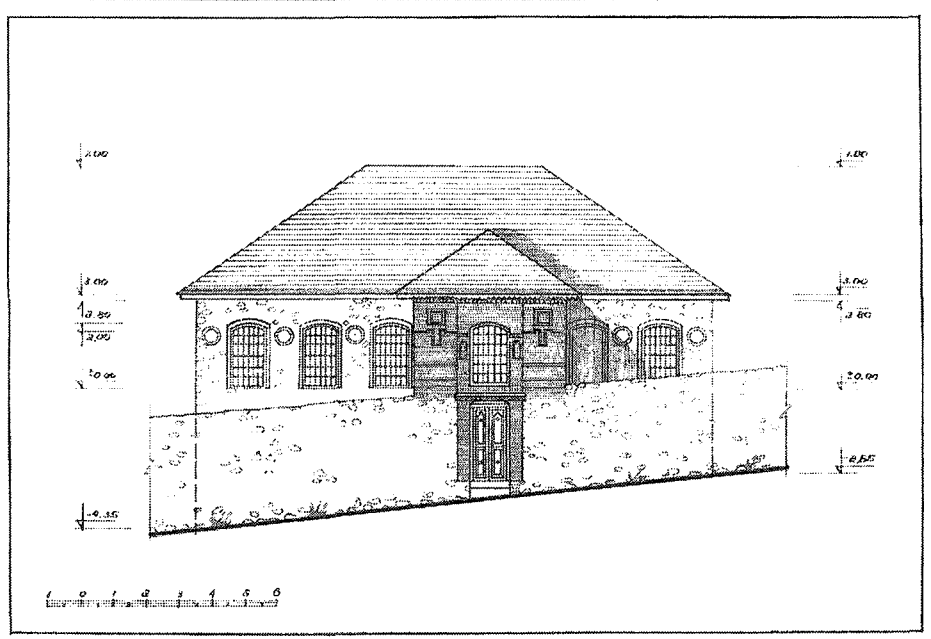
Çizim 71: Cabbar Dadanov Evi'nin Zemin kat planı (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

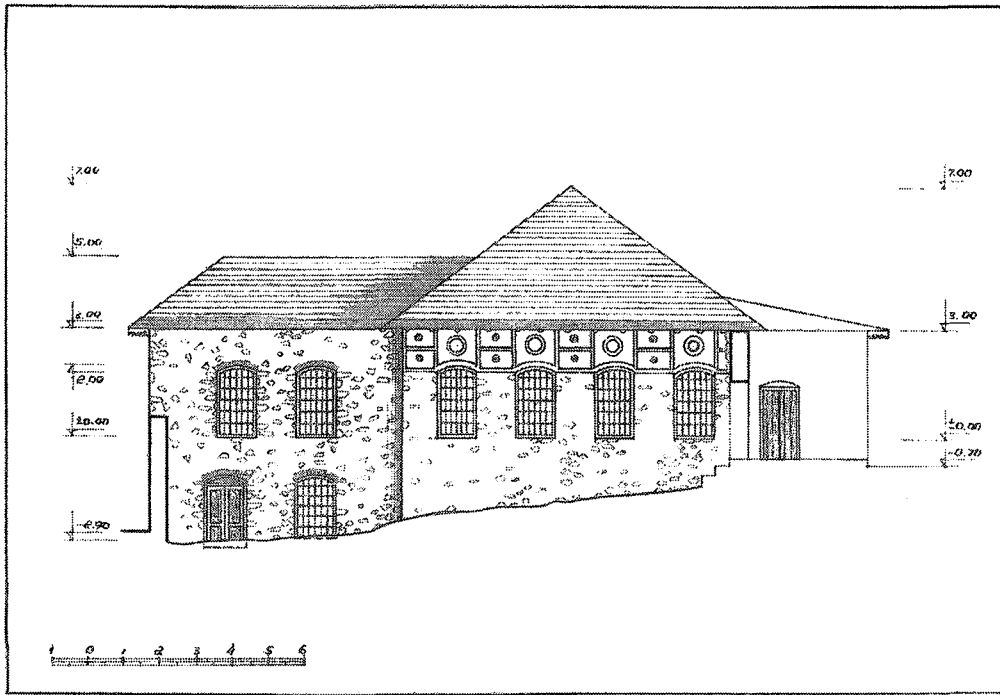
Çizim 72: Cabbar Dadanov Evi'nin I. kat planı (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

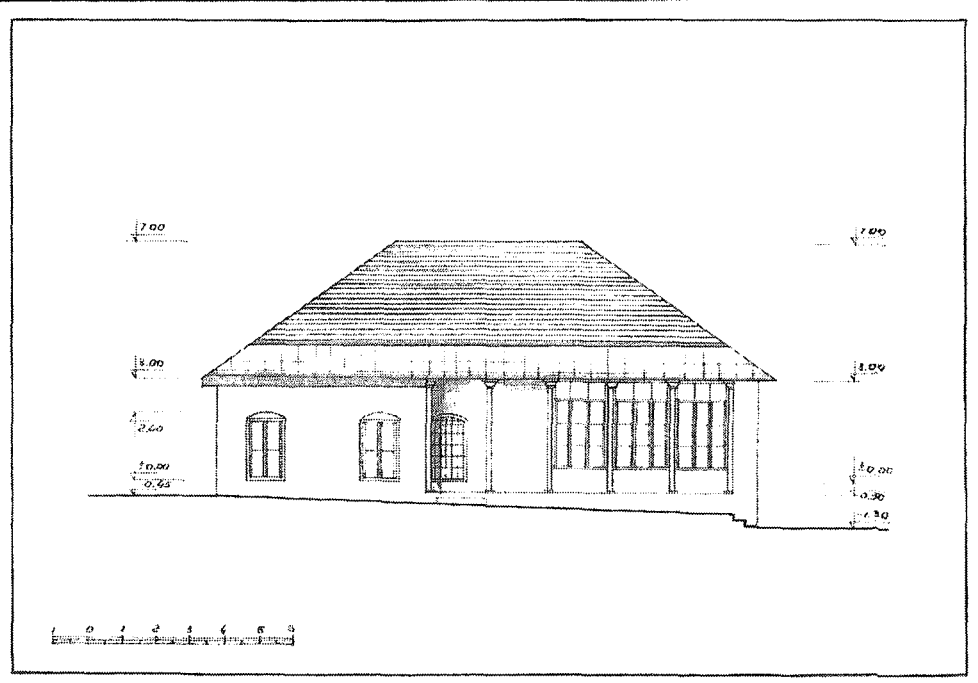
Çizim 73: Cabbar Dadanov'un Evi, kesit 1-1 (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

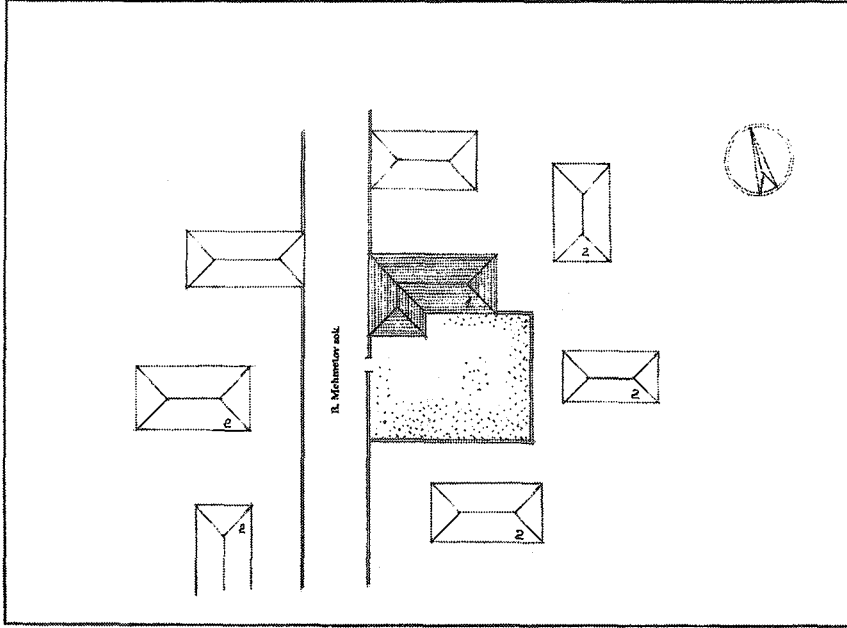
Çizim 74: Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesi (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

Çizim 75: Cabbar Dadanov Evi'nin kuzey cephesi (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

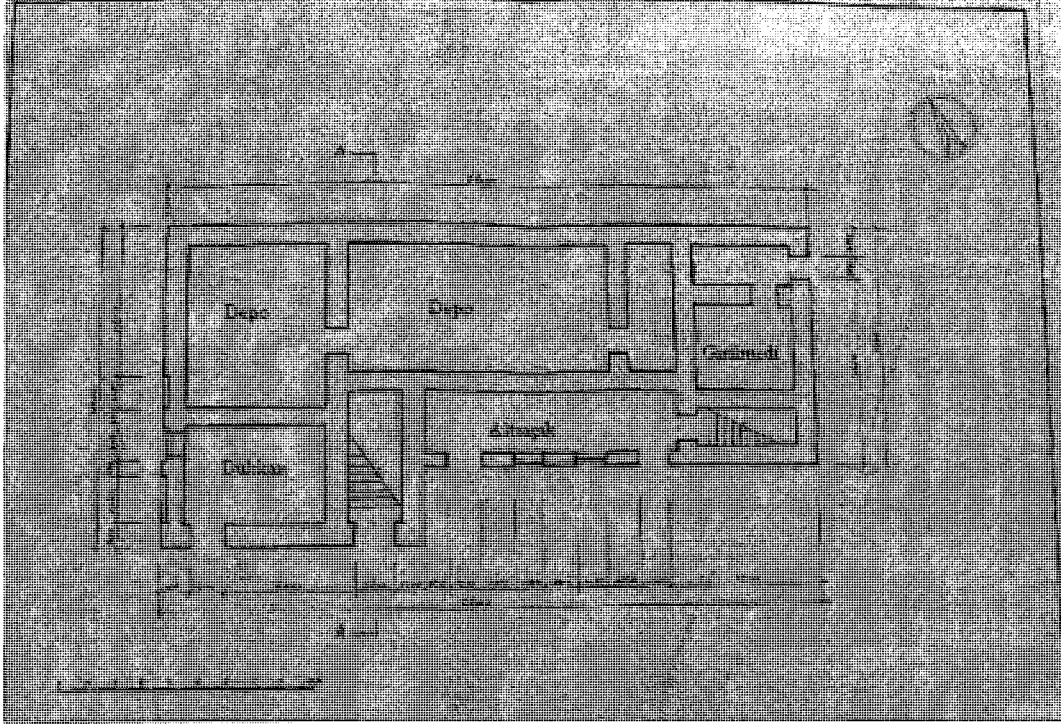

Çizim 76: Cabbar Dadanov Evi'nin batı cephesi (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

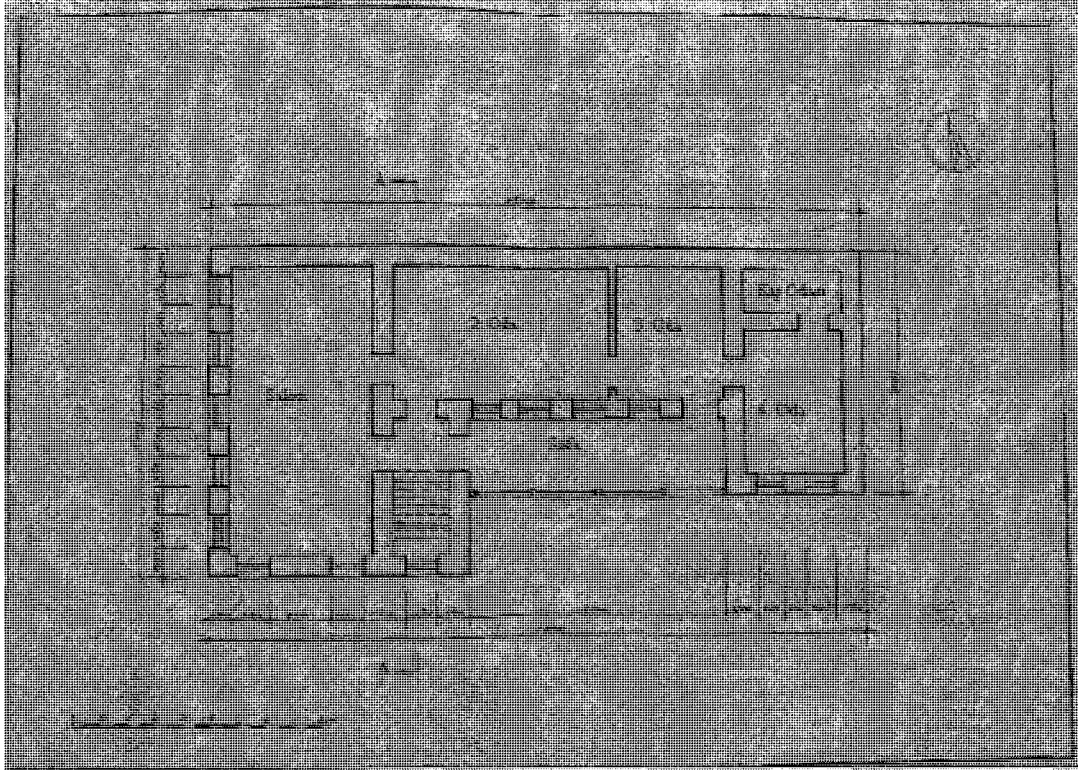

Çizim 77: Ahmet Hacıbey Evi'nin Vaziyet planı (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

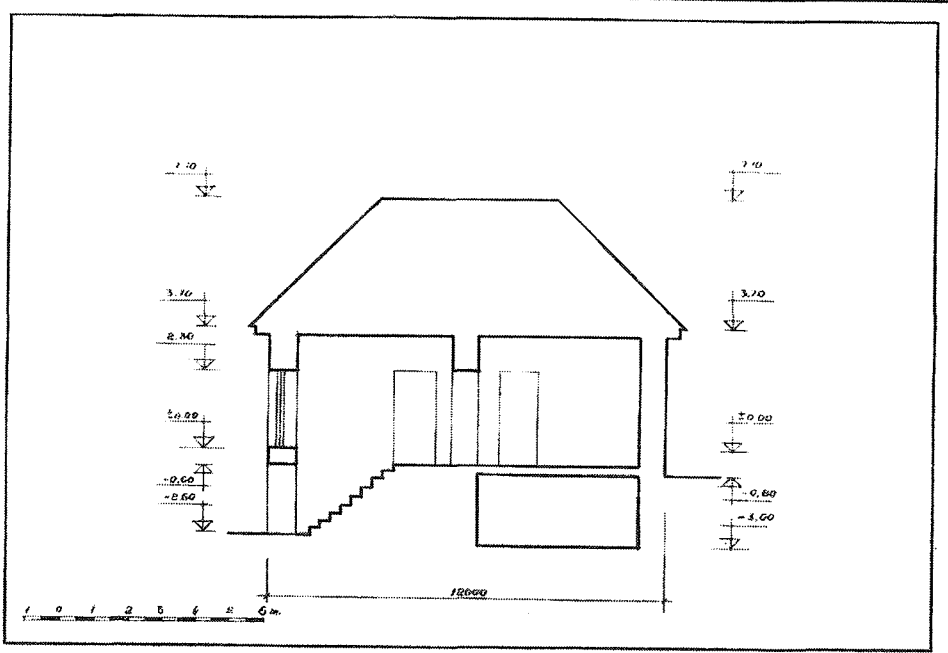
1. Ahmet Hacıbey'in Evi
2. Yapı etrafındaki diğer evler

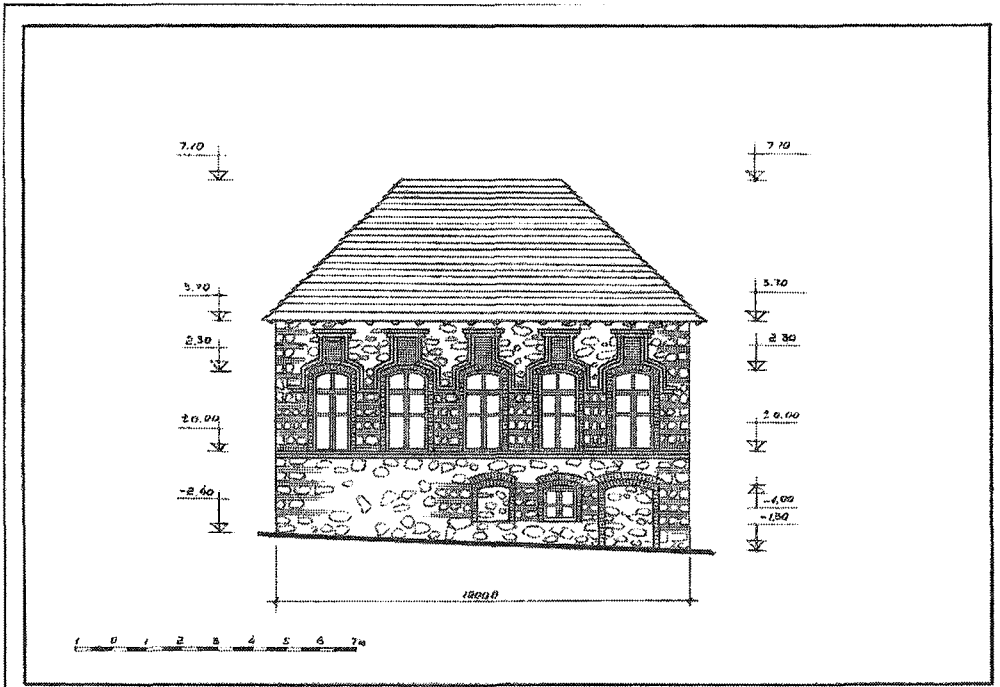
Çizim 78: Ahmet Hacıbey Evi'nin Zemin kat planı (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

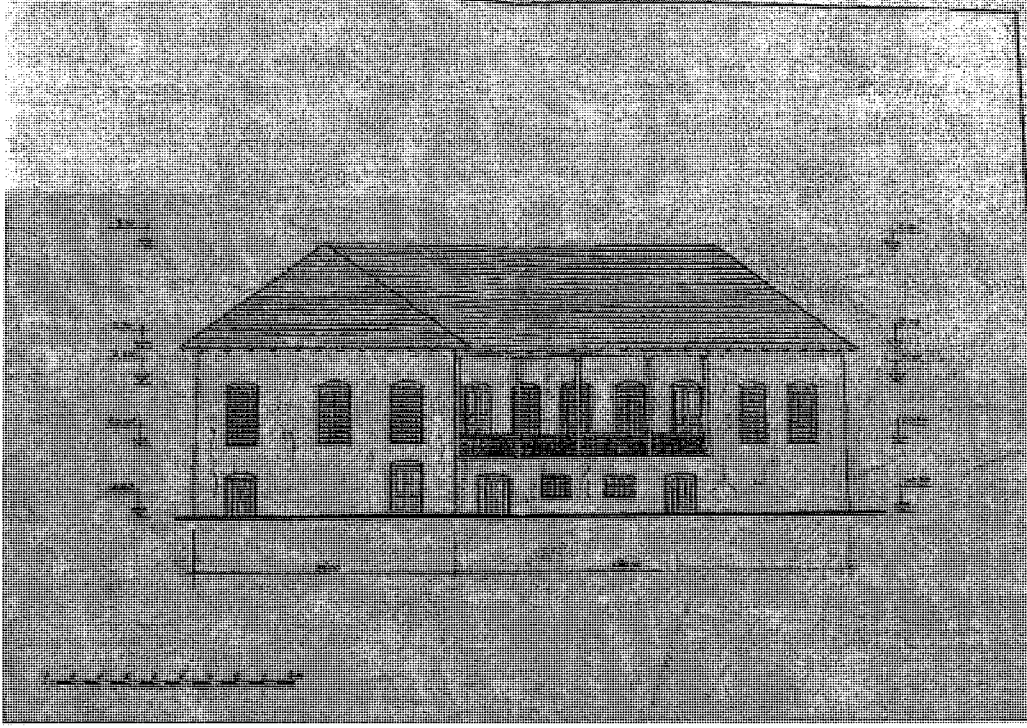
Çizim 79: Ahmet Hacıbey Evi'nin I. kat planı (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

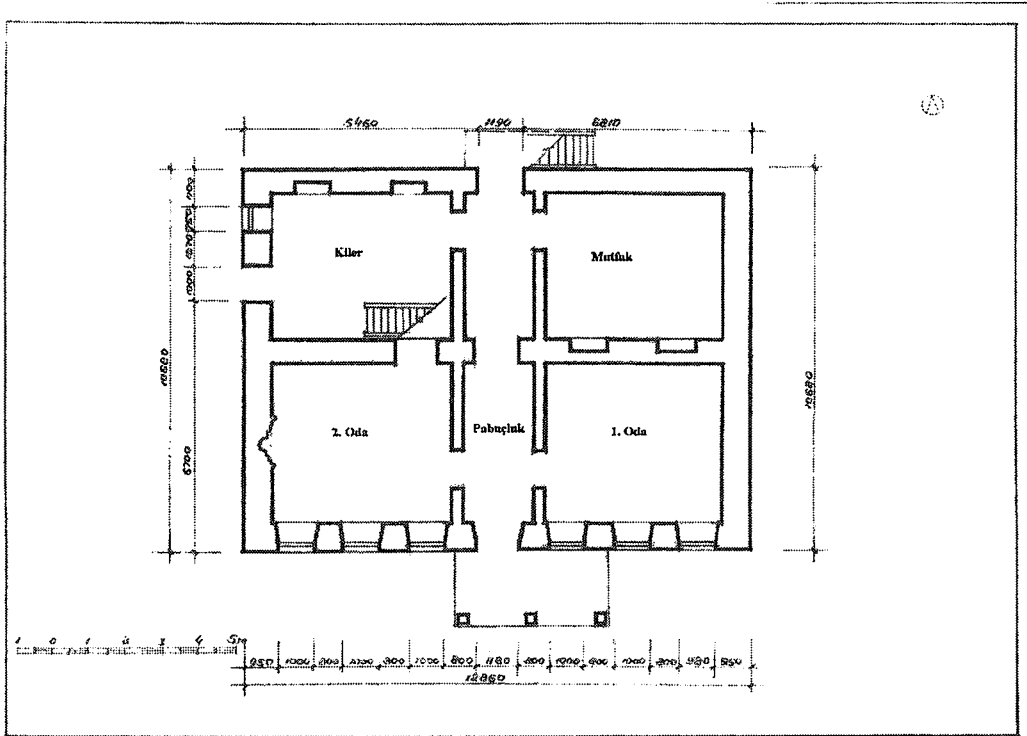
Çizim 80: Ahmet Hacıbey'in Evi, kesit 1-1 (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

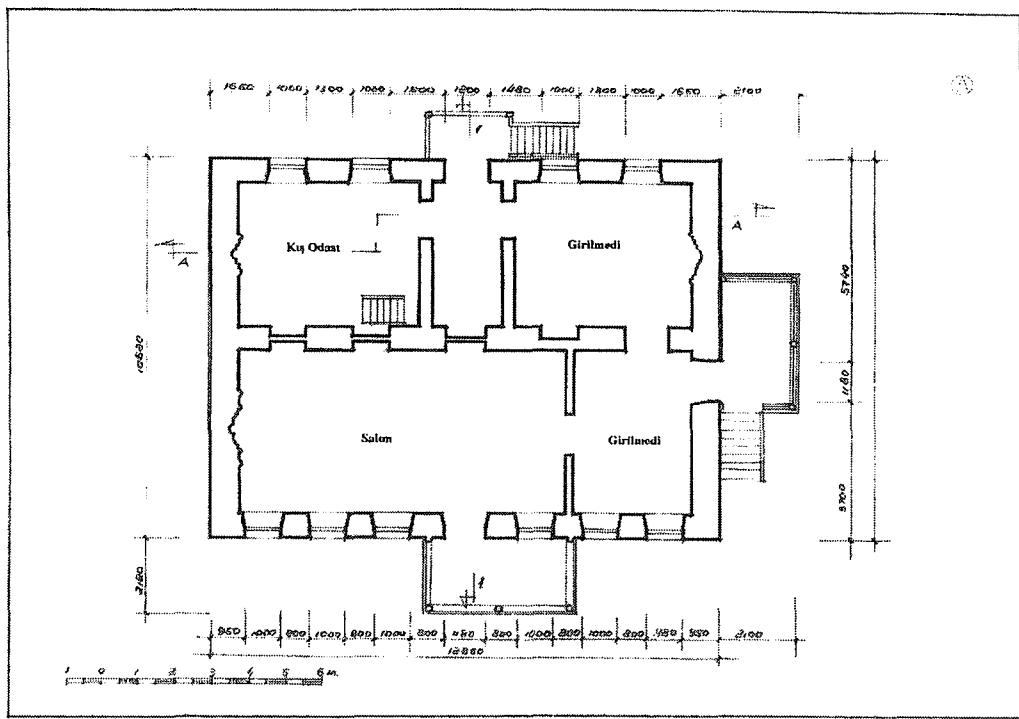
Çizim 81: Ahmet Hacıbey Evi'nin batı cephesi (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

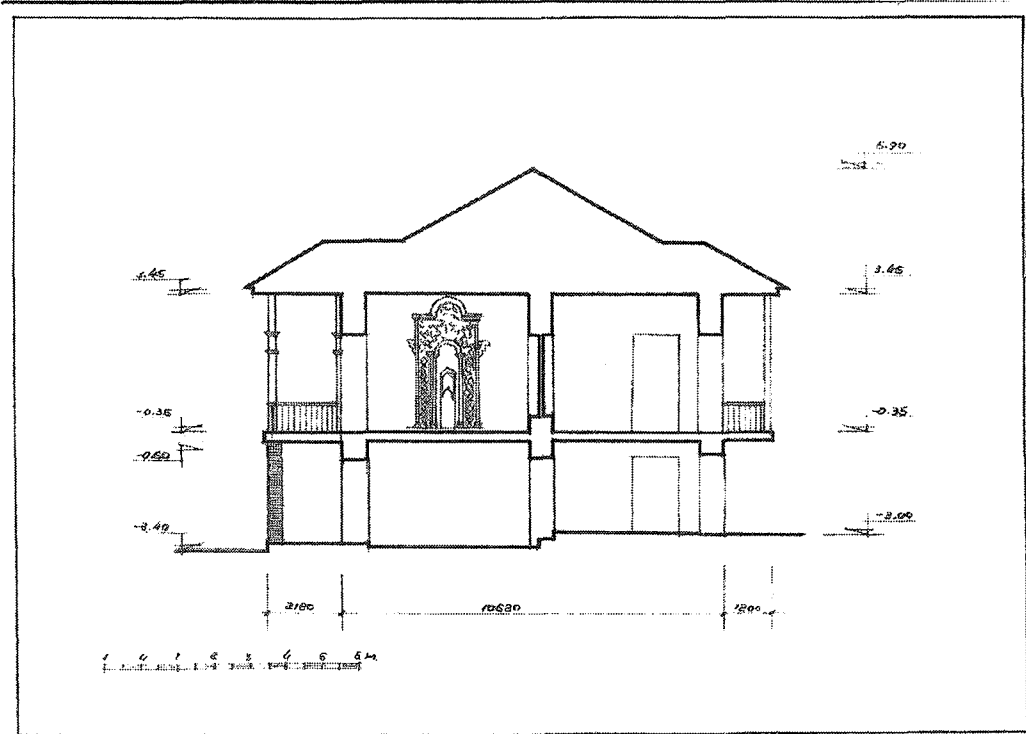
Çizim 82: Ahmet Hacıbey Evi'nin güney cephesi (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

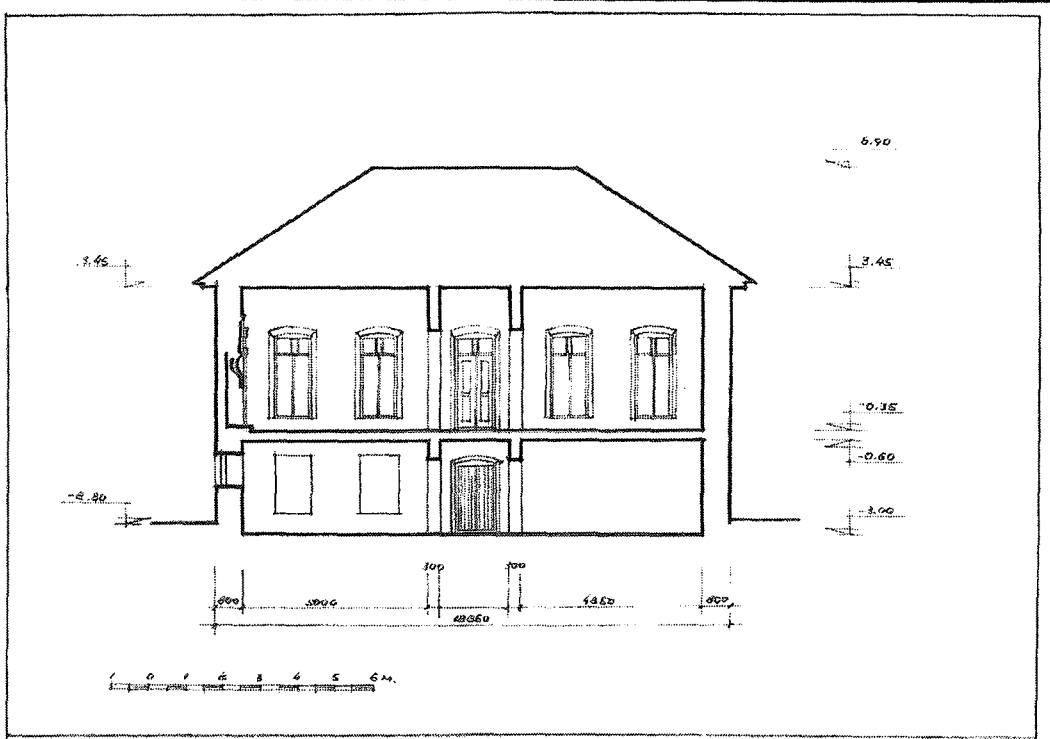
Çizim 83: Kulu Bey Evi'nin I. kat planı (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

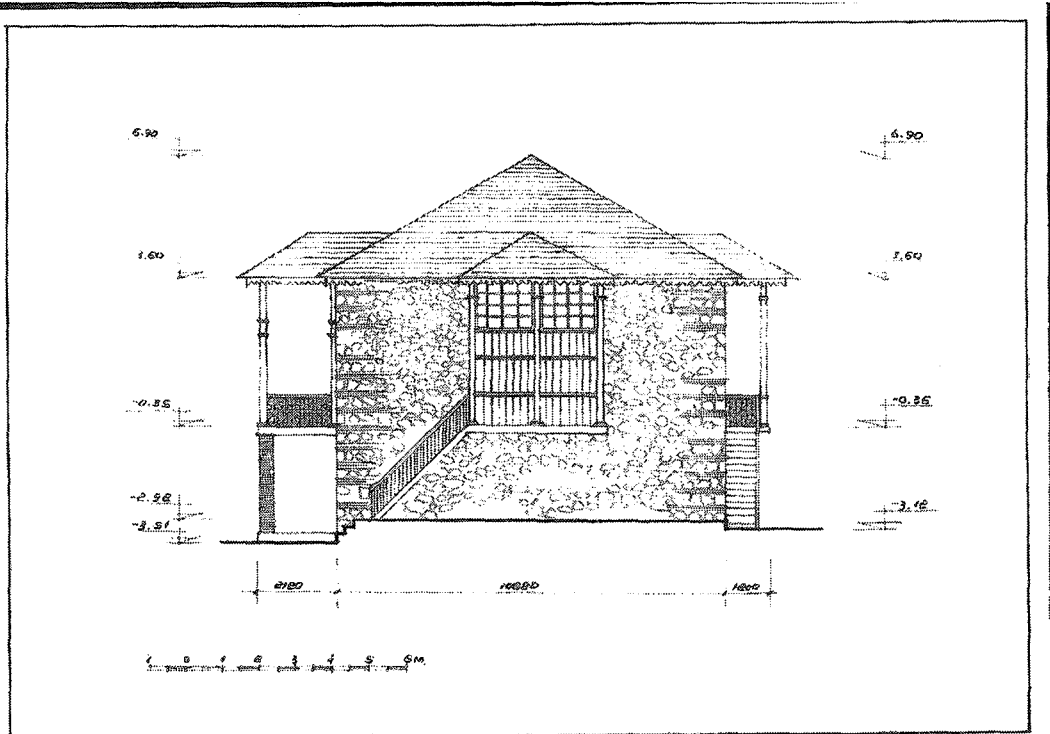
Çizim 84: Kulu Bey Evi'nin II. kat planı (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

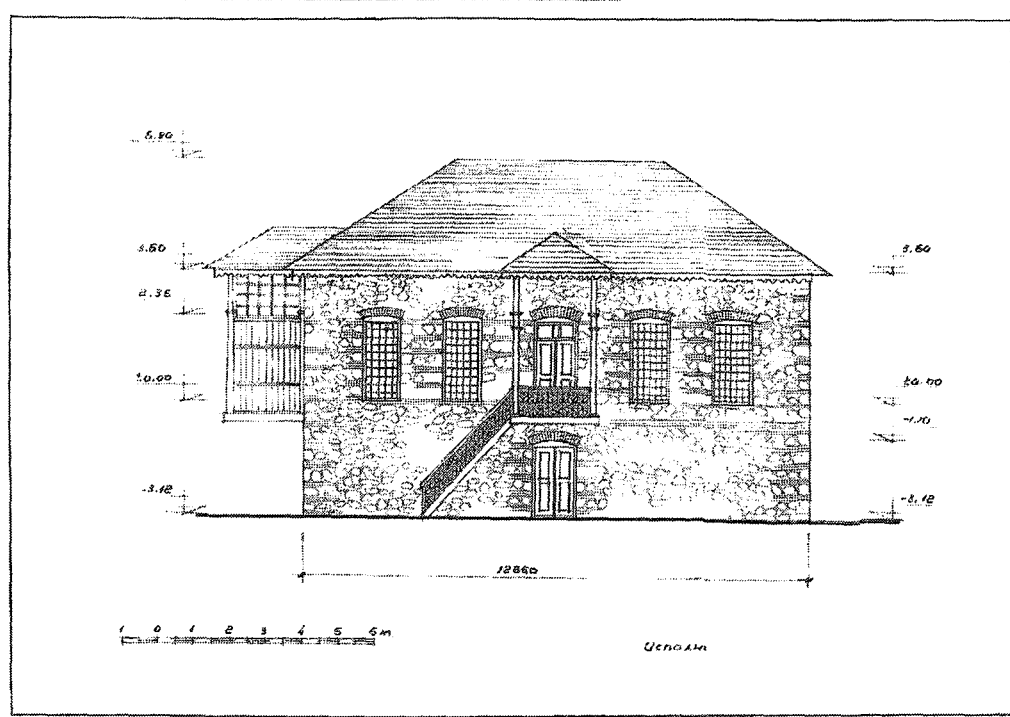
Çizim 85: Kulu Beyin Evi, kesit I-I (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

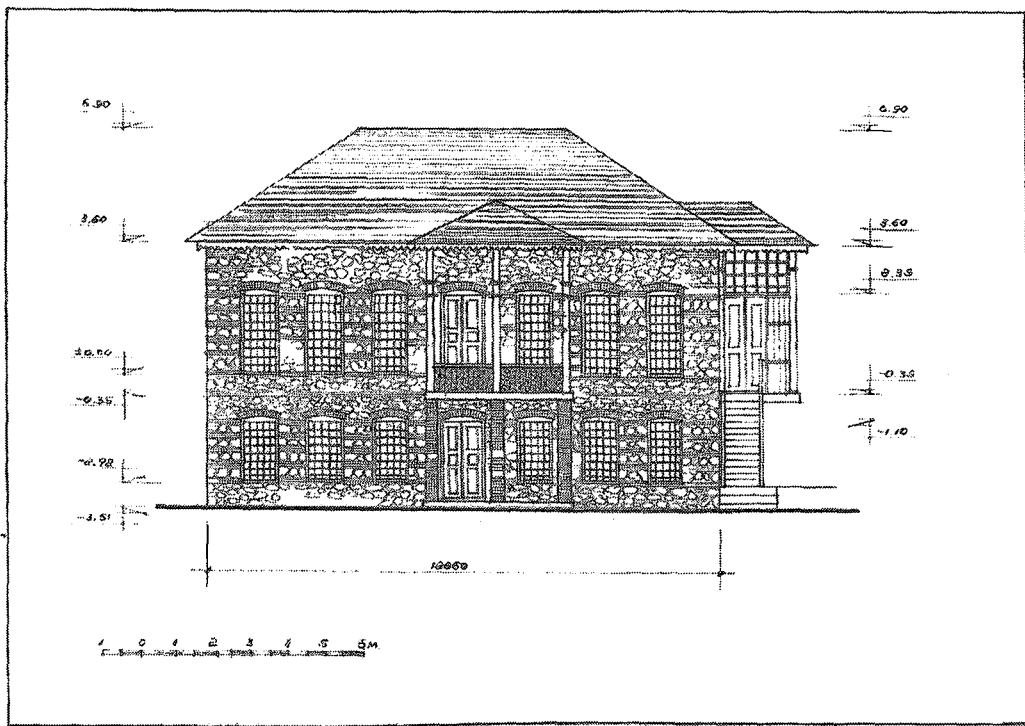
Çizim 86: Kulu Beyin Evi, kesit 2-2 (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

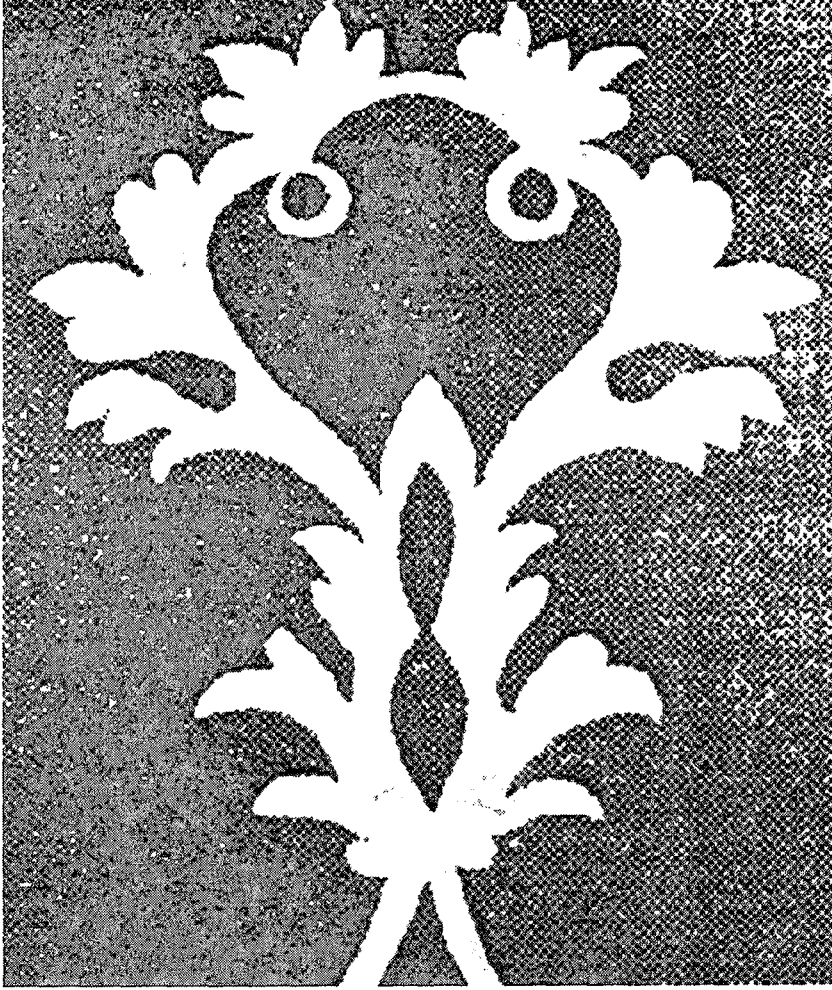
Çizim 87: Kulu Bey Evi'nin doğu cephesi (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

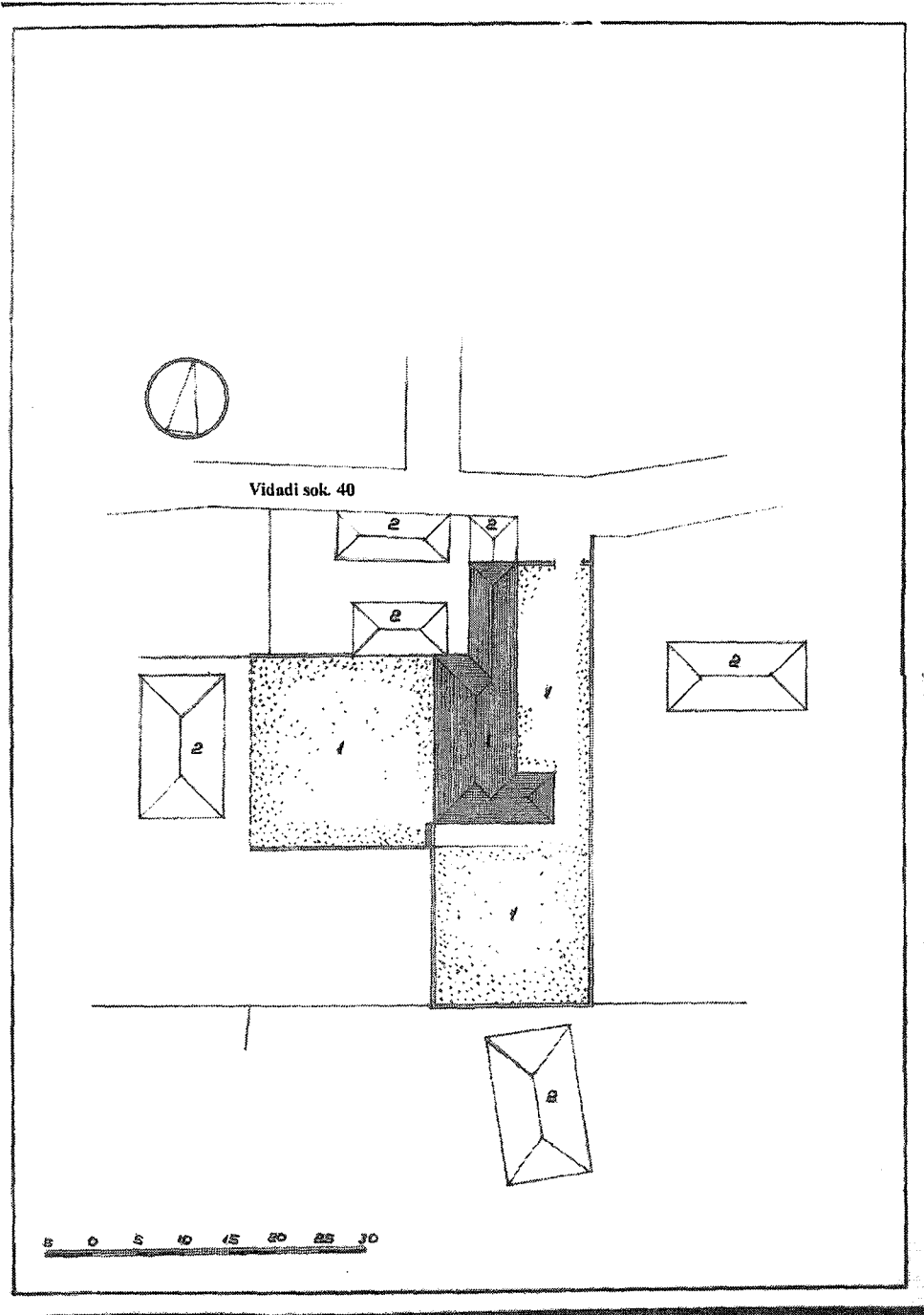
Çizim 88: Kulu Bey Evi'nin kuzey cephesi (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

Çizim 89: Kulu Bey Evi'nin güney cephesi (D. Yusifov'dan)
Ölçek 1: 100

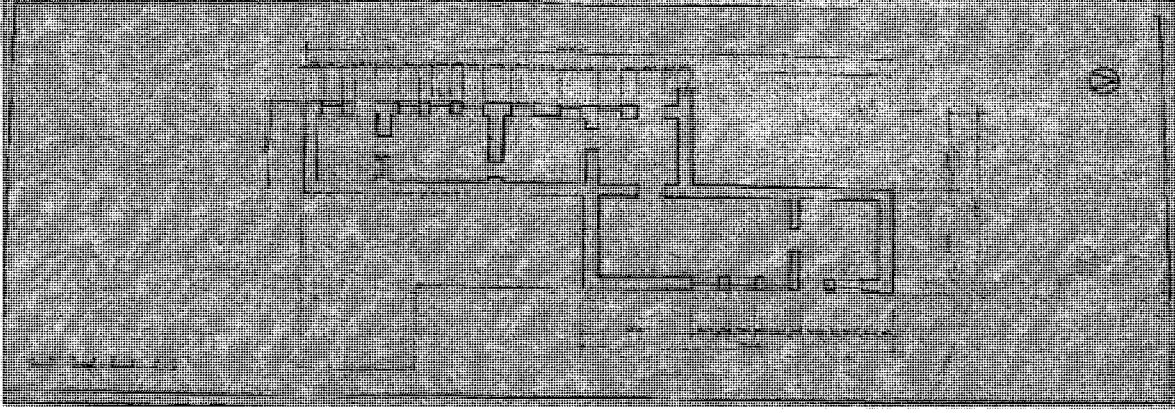

Çizim 90: Kulu Bey Evi'nin ikinci kat salonundaki "buhari" süslemesinden detay
(N. Saleh Askerova'dan)

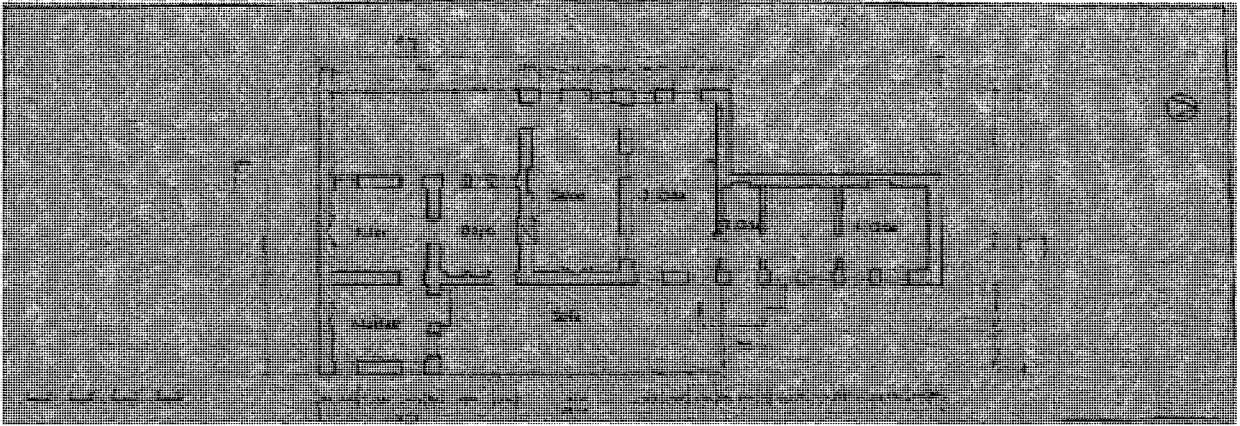

Çizim 91: Ahmediye Senemler Evi'nin Vaziyet planı (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 500

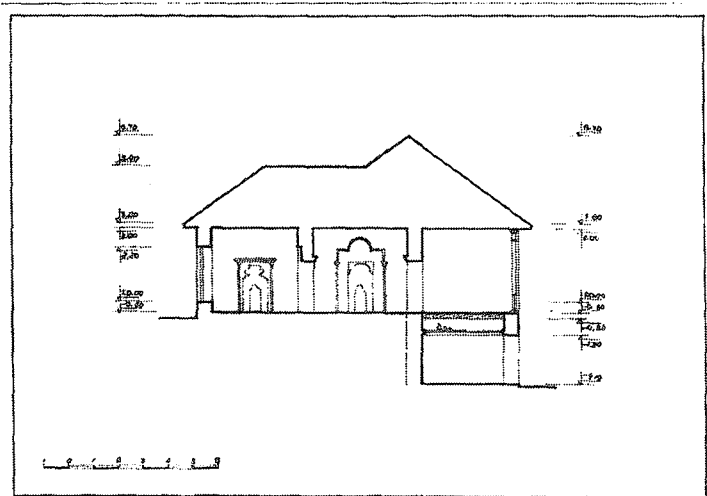
1. Ahmediye Senemler'in Evi
2. Yapı etrafındaki diğer evler

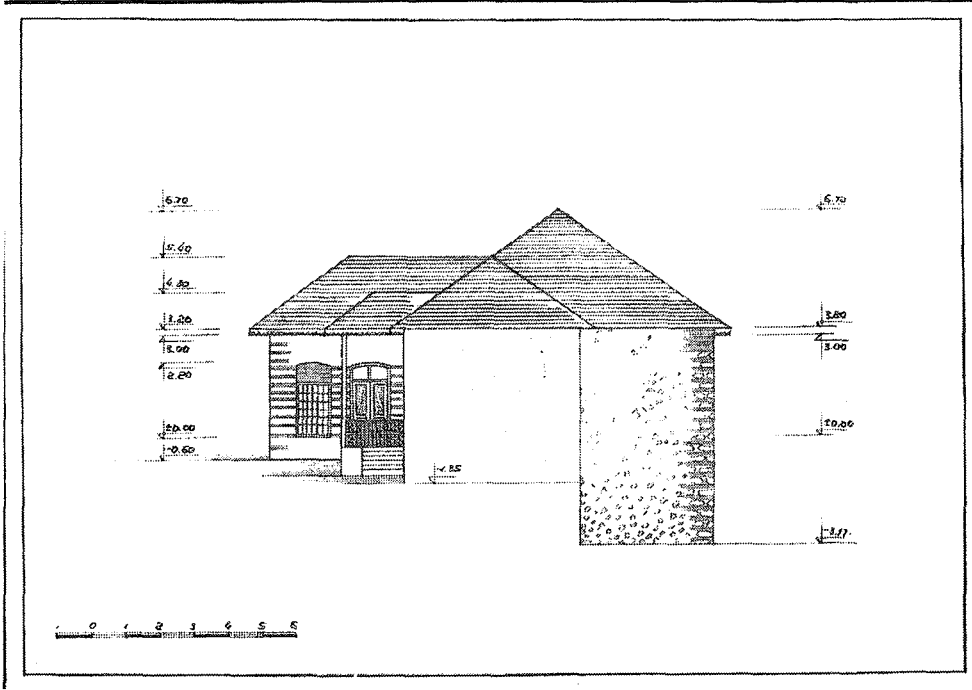
Çizim 92 : Ahmediye Senemler Evi'nin Zemin kat planı (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

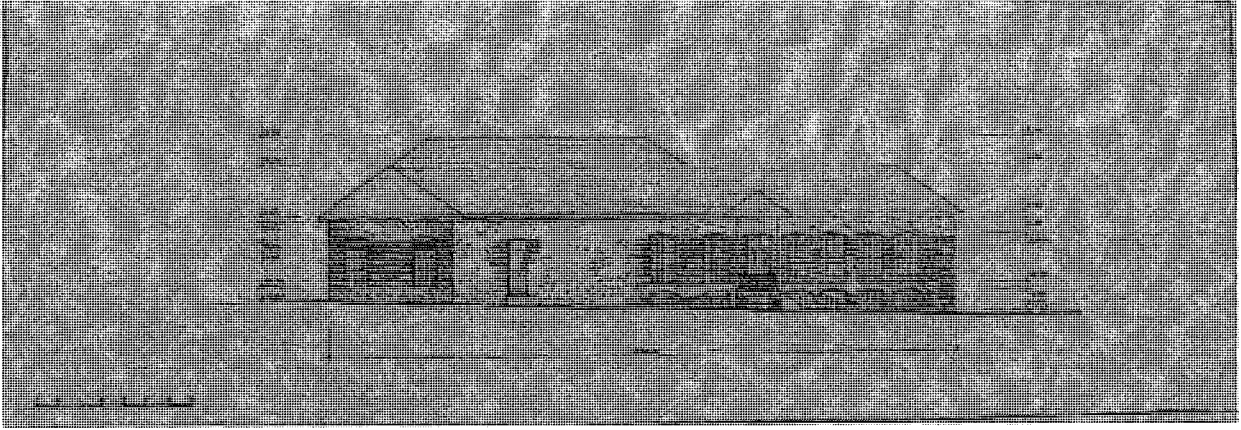
Çizim 93: Ahmediye Senemler Evi'nin I. kat planı (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

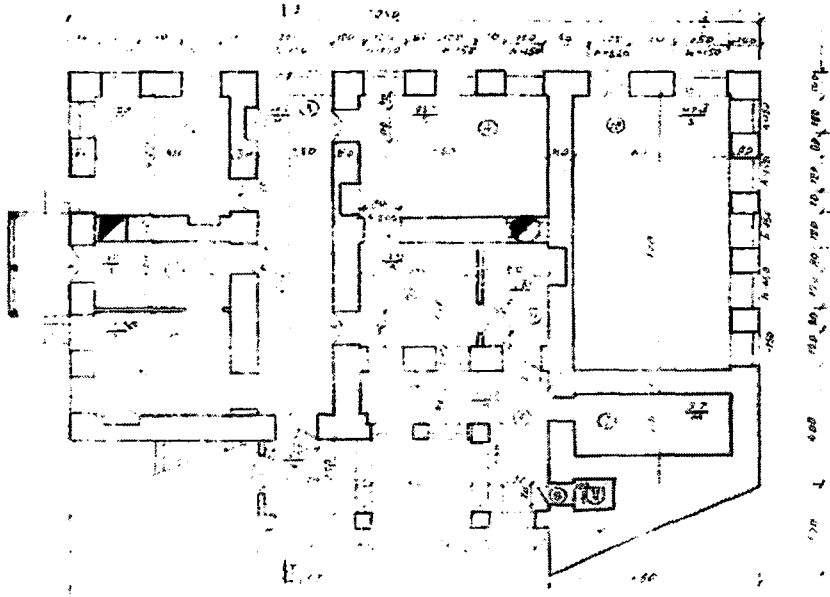
Çizim 94: Ahmediye Senemler'in Evi, kesit 1-1 (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

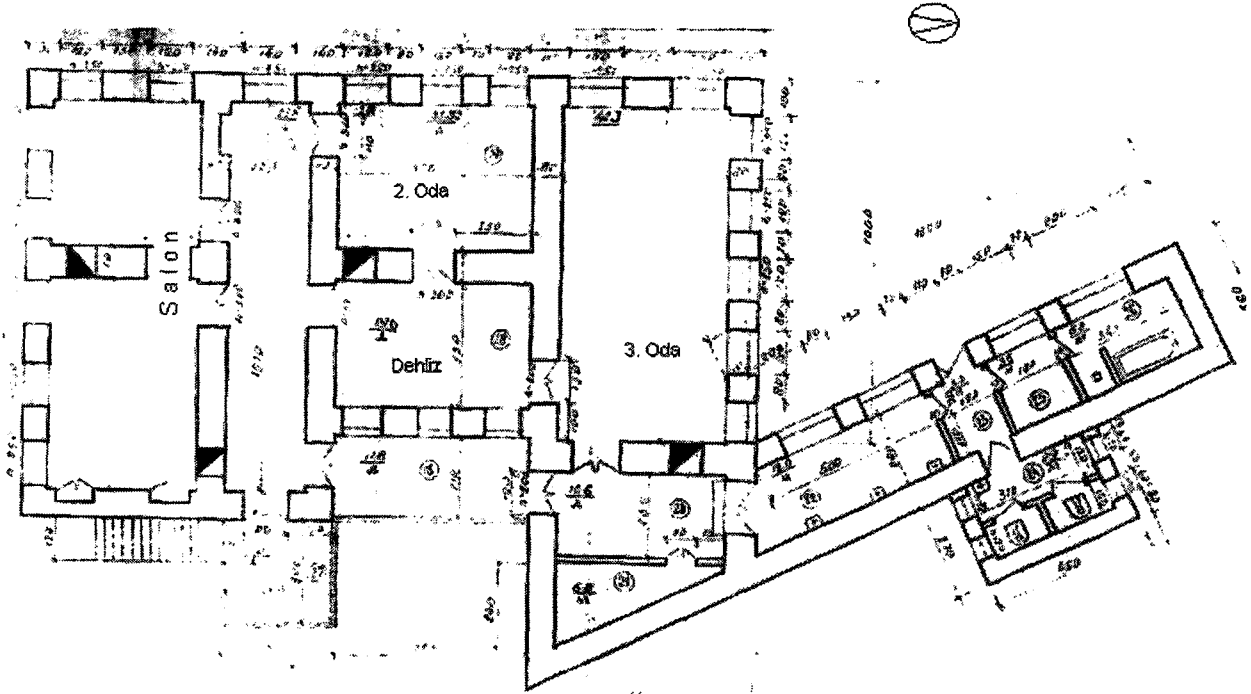
Çizim 95: Ahmediye Senemler Evi'nin kuzey cephesi (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

Çizim 96: Ahmediye Senemler Evi'nin batı cephesi (N. Nebiyev'den)
Ölçek 1: 100

Çizim 97: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin I. kat planı (Şeki Çocuk Hastanesi Arşivi'nden)
Ölçek 1: 100

Çizim 98: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin II. kat planı (Şeki Çocuk Hastanesi Arşivi'nden)
Ölçek 1: 100

RESİM LİSTESİ

- Resim 1: Şeki'nin genel görünüşü (güneyden)
- Resim 2: Şeki'nin genel görünüşü (kuzey batıdan)
- Resim 3: Aydınbulak Kalesi genel görünüşü
- Resim 4: Aydınbulak Kalesi kuzey cephesi
- Resim 5: Aydınbulak Kalesi kuzey doğu görünüşü
- Resim 6: Aydınbulak Kalesi, iç görünüşü
- Resim 7: Aydınbulak Kalesi, doğu cephedeki giriş kapısı ve mazgal penceresi
- Resim 8: Aydınbulak Kalesi, Zemin kat
- Resim 9: Galadağ'ın genel görünüşü (kuzeyden)
- Resim 10: Damarçın nehri
- Resim 11: Galadibi olarak adlandırılan düzlük arazi
- Resim 12: Gavur Kalesi, Dış Kale'nin güney cephesi
- Resim 13: Dış Kale'nin güney cephesindeki doğu burcu
- Resim 14: Dış Kale'nin güney cephesindeki doğu burcu (güneyden)
- Resim 15: Aynı burcun mazgal penceresi
- Resim 16: Aynı burcun üst seviyede yer alan yukarısı yıkık mazgal penceresi
- Resim 17: Dış Kale'nin güney cephedeki giriş kapısı
- Resim 18: Dış Kale'nin güney batıdaki giriş kapısı ve dairesel planlı burçları
- Resim 19: Dış Kale'nin burç kalıntısı
- Resim 20: Gavur Kalesi, İç Kale'nin güney batısındaki duvar kalıntısı
- Resim 21: İç Kale'nin kuzey batısındaki duvar kalıntısı
- Resim 22: İç Kale'deki toprak altında bulunan küp kalıntısı
- Resim 23: İç Kale'deki sarnıç kalıntısı
- Resim 24: Sarnıç yakınındaki İç Kale duvarı
- Resim 25: İçerisinde su künkleri bulunan İç Kale duvarı
- Resim 26: İç Kale duvarındaki dairesel formlu su künkleri
- Resim 27: İç Kale duvarındaki kare formlu su künkleri
- Resim 28: İç Kale'nin kuzey cephedeki giriş kapısı
- Resim 29: Malug Kalesi yakınında, Cıdır Düzü olarak adlandırılan yerleşim yeri
- Resim 30: Malug Kalesi, giriş yeri
- Resim 31: Malug Kalesi, güney batı köşedeki ilk burç kalıntısı

- Resim 32: Aynı burcun arkasında farklı bir harçla örülen burç duvarı
- Resim 33: Malug Kalesi, güney cephede yer alan ikinci burç kalıntısı
- Resim 34: Malug Kalesi, güney doğu köşedeki üçüncü burç kalıntısı
- Resim 35: Malug Kalesi, doğu cephedeki duvar kalıntısı
- Resim 36: Doğu cephede yer alan metris kalıntısı
- Resim 37: Malug Kalesi, kuzey doğu köşedeki duvar kalıntısı
- Resim 38: Kilisedağ'ın güneyinde yer alan kilise kalıntısı
- Resim 39: Aynı kilise, iç mekan
- Resim 40: Küngüt Kalesi güney cephe, burç kalıntıları
- Resim 41: Küngüt Kalesi, batı cephenin genel görünüşü
- Resim 42: Küngüt Kalesi, doğu cephenin genel görünüşü
- Resim 43: Küngüt Kalesi, kuzey batıda yer alan duvar kalıntıları
- Resim 44: Küngüt Kalesi, batı cephe duvar kalıntıları
- Resim 45: Küngüt Kalesi, doğu cephe duvar kalıntıları
- Resim 46: Küngüt Kalesi, doğu cephe duvar detayı
- Resim 47: Küngüt Kalesinin doğu cephesine çıkılan dağ yolu
- Resim 48: Galatepe Dağı (doğudan)
- Resim 49: Damarçın Nehri
- Resim 50: Garadere Ormanı
- Resim 51: Gellersen-Görersen Kalesi, güney cephedeki duvar kalıntıları
- Resim 52: Gellersen-Görersen Kalesi'nin güney batısındaki duvar kalıntısı
- Resim 53: Gellersen-Görersen Kalesi, kuzey cephe duvarı iç görünüş
- Resim 54: Gellersen-Görersen Kalesi, kuzey doğudaki burç kalıntısı
- Resim 55: Şin Kalesi kuzey cephe burcu (N. Muhtarov'dan)
- Resim 56: Alicançay Nehri
- Resim 57: Gayabaşı Kız Kalesi'nin bulunduğu arazi
- Resim 58: Gayabaşı Kız Kalesi'nin duvar kalıntısı
- Resim 59: Çaygaragoyunlu Kız Kalesi'nin bulunduğu Galadağ
(Şeki Kültür Müdürlüğü Arşivi'nden)
- Resim 60: Çaygaragoyunlu Kız Kalesi'nin bulunduğu Galadağ, kuzey görünüşü
(Şeki Kültür Müdürlüğü Arşivi'nden)
- Resim 61: Gudula Kalesi'nin kuzeyindeki yol
- Resim 62: Gudula Kalesi'nin bulunduğu arazi
- Resim 63: Gudula Kalesi'nin bulunduğu alandaki burç yerleri

- Resim 64: Şeki Kalesi, doğu cephe burçları
- Resim 65: Şeki Kalesi, doğu cephe duvarı
- Resim 66: Şeki Kalesi, kuzey cephe duvarı
- Resim 67: Şeki Kalesi, kuzey cephenin batı taraftaki duvar kalıntıları
- Resim 68: Şeki Kalesi, kuzey cephe girişi
- Resim 69: Şeki Kalesi, güney cephe
- Resim 70: Güney cephenin doğu taraftaki ilk burcu
- Resim 71: Aynı burcun içten görünüşü
- Resim 72: Güney cephenin batı taraftaki burcu
- Resim 73: Güney cephenin doğu taraftaki ikinci burcu
- Resim 74: Aynı burcun doğu taraftaki pahlanmış köşesi
- Resim 75: Şeki Kalesi'nin güney cephedeki giriş kapısı
- Resim 76: Aynı kapının içten görünüşü
- Resim 77: Yukarı Camii, genel görünüşü (güney batıdan)
- Resim 78: Yukarı Camii, güney cephesi
- Resim 79: Yukarı Camii, güney batı köşede yer alan minaresi
- Resim 80: Yukarı Camii, harim tavanı
- Resim 81: Yukarı Camii, mihrabı
- Resim 82: Yukarı Camii, minberi
- Resim 83: Yukarı Camii, son cemaat yeri
- Resim 84: Yukarı Camii, harime giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe
- Resim 85: Cuma Camii, güney cephesi
- Resim 86: Cuma Camii, batı cephesi
- Resim 87: Cuma Camii, güney batı köşede yer alan minaresi
- Resim 88: Cuma Camii, kuzey cephesi
- Resim 89: Cuma Camii'nin kuzey cephede yer alan baldaken tarzı giriş ünitesi
- Resim 90: Cuma Camii, revaklı son cemaat yeri
- Resim 91: Cuma Camii, harim kısmı
- Resim 92: Cuma Camii, mihrabı
- Resim 93: Cuma Camii, minberi
- Resim 94: Cuma Camii, kadınlar mahfili
- Resim 95: Gilehli Mescidi, harim duvarı (N. Saleh Askerova'dan)
- Resim 96: Gilehli Mescidi, mihrabı (N. Saleh Askerova'dan)
- Resim 97: Gilehli Mescidi, harim kısmının doğu duvarında yer alan kitabe

(N. Saleh Askerova'dan)

Resim 98: Gilehli Mescidi'nin haziresinde bulunan mezar taşı (N. Saleh Askerova'dan)

Resim 99: Gilehli Mescidi minaresi

Resim 100: Gilehli minaresi, kuzey doğu görünüşü

Resim 101: Han Mescidi'nin kuzey batıda bulunan giriş kapısı

Resim 102: Han Mescidi'nin doğu cephedeki giriş kapısı

Resim 103: Aynı kapı, iç görünüşü

Resim 104: Han Mescidi avlusunun güney duvarında bulunan çeşme kalıntısı

Resim 105: Han Mescidi'nin revaklı son cemaat yeri

Resim 106: Revaklı son cemaat yerinin genel görünüşü

Resim 107: Han Mescidi, harim kapısı

Resim 108: Han Mescidi, harime girişi sağlayan kapının genel görünüşü

Resim 109: Han Mescidi, harim kısmı (A. Salamzade'den)

Resim 110: Han Mescidi, minaresi

Resim 111: Han Mescidi, minare ve kırma çatısı

Resim 112: Sonradan tuğlayla örülen, minareye çıkış kapısı

Resim 113: Han Mescidi, kuzey duvarın güney tarafına sonradan konulan Azerice kitabe

Resim 114: Mustafa Efendi Mescidi'nin bulunduğu avluda inşa edilen yeni mescit duvarları

Resim 115: Mustafa Efendi Mescidine şimdiki durumda girişin sağlandığı kapı

Resim 116: Mescit avlusunda bulunan dairesel planlı havuz

Resim 117: Mustafa Efendi Mescidi minaresinin bitişğinde yer alan mezarın baş şahidesi

Resim 118: Mustafa Efendi mezarının baş şahidesi

Resim 119: Mustafa Efendi Mescidi minaresi

Resim 120: Gödek Minare, genel görünüşü

Resim 121: Gödek Minare

Resim 122: Yukarı Kervansaray, genel görünüşü

Resim 123: Yukarı Kervansaray, doğu cephesi

Resim 124: Yukarı Kervansaray'ın genel görünüşü (güneyden)

Resim 125: Yukarı Kervansaray, güney cephesi

Resim 126: Yukarı Kervansaray'ın, güney cephede yer alan giriş yeri

Resim 127: Yukarı Kervansaray'ın güney doğu köşedeki giriş kapısı

Resim 128: Yukarı Kervansaray'ın ilk avlusunu örten kubbe

Resim 129: Yukarı Kervansaray'ın ilk avlusunda bulunan sekizgen planlı taş havuz

- Resim 130: Aynı avlunun kubbesinde yer alan dikdörtgen formu ve ahşap şebekeli pencereler
- Resim 131: Yukarı Kervansaray'ın ikinci avlusu (güney doğudan)
- Resim 132: Yukarı Kervansaray'ın doğu revakları
- Resim 133: Yukarı Kervansaray'ın birinci kat güney revakları
- Resim 134: Yukarı Kervansaray'ın güney doğu revakları
- Resim 135: Yukarı Kervansaray'ın ikinci avlusunda bulunan dikdörtgen planlı şadırvan (güney doğudan)
- Resim 136: Aşağı Kervansaray'ın batı cephesi
- Resim 137: Aşağı Kervansaray'ın kuzey batı köşedeki giriş kapısı
- Resim 138: Aşağı Kervansaray'ın genel görünüşü (güneyden)
- Resim 139: Aşağı Kervansaray'ın güney cephesi
- Resim 140: Aşağı Kervansaray'ın güney batı köşedeki giriş kapısı
- Resim 141: Aşağı Kervansaray'ın birinci kat revakları (güneyden)
- Resim 142: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat revakları (güneyden)
- Resim 143: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat odalarında bulunan ocaklar
- Resim 144: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat odalarından biri
- Resim 145: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat odalarında bulunan nişler
- Resim 146: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat revaklarını örten yelpaze tonoz
- Resim 147: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat revaklarını örten kubbe
- Resim 148: İkinci kat revaklarının yukarısında görülen tuğla saçak
- Resim 149: Ağvanlar Hamamı, giriş kapısı
- Resim 150: Ağvanlar Hamamı'nın batı cephesi
- Resim 151: Ağvanlar Hamamı'nın giriş kapısı detayı
- Resim 152: Ağvanlar Hamamı, soyunmalık kısmı
- Resim 153: Ağvanlar Hamamı, soyunmalık kısmı duvarında yer alan dolap
- Resim 154: Ağvanlar Hamamı, soyunmalık kısmında yer alan sekizgen planlı şadırvan
- Resim 155: Ağvanlar Hamamı, soyunmalık kısmında bulunan dinlenme yeri
- Resim 156: Soyunmalık kısmının, kubbe etekleri ve pandantiflerde yer alan alçı süslemeler
- Resim 157: Ağvanlar Hamamı, dinlenme ve sıcaklık kısmına giriş yeri
- Resim 158: Sıcaklığa sağlanan giriş yeri
- Resim 159: Sıcaklık kısmını örten kubbe ve kemerler
- Resim 160: Sıcaklığın çevresinde sıralanan halvet hücreleri
- Resim 161: Ağvanlar Hamamı'nın güney batısındaki temizlik hücreleri
- Resim 162: Halvetlerin duvarında yer alan alçı süsleme

Resim 163: Sıcaklık kısmını örten kubbenin oturduğu kemer içlerinde görülen alçı süsleme

Resim 164: Kubbe eteği, pandantif ve kemerlerdeki alçı süsleme

Resim 165: Hacı Geni Hamamı'nın giriş kapısı

Resim 166: Hacı Geni Hamamı'nın kuzey cephesi

Resim 167: Hacı Geni Hamamı'nın soyunmalık kısmındaki sekizgen planlı şadırvan

Resim 168: Soyunmalık kısmının kuzey duvarında bulunan kapaklı dolaplar

Resim 169: Hacı Geni Hamamı'nın soyunmalık kısmındaki dinlenme yeri

Resim 170: Soyunmalık kısmını örten kubbe eteğindeki alçı süsleme

Resim 171: Soyunmalık kısmının pandantiflerinde görülen alçı süsleme detayı

Resim 172: Hacı Geni Hamamı'nın sıcaklık kısmına giriş yeri

Resim 173: Sıcaklık kısmının orta mekanı

Resim 174: Hacı Geni Hamamı'nın sıcaklık kısmı çevresinde sıralanan halvetler

Resim 175: Sıcaklığın kuzey batısında bulunan temizlik hücreleri

Resim 176: Sıcaklık kısmının kubbe etekleri ve pandantiflerinde görülen alçı süsleme

Resim 177: Abdussalam Hamamı (1988 yılı, A. Salamzade'den)

Resim 178: Abdussalam Hamamı, batı cephesi

Resim 179: Abdussalam Hamamı, giriş kapısı

Resim 180: Soyunmalığın kubbесinden asılı avize

Resim 181: Abdussalam Hamamı'nın soyunmalık kısmındaki sekizgen planlı şadırvan

Resim 182: Soyunmalık kısmındaki sivri kemerli kolların oluşturduğu eyvan

Resim 183: Soyunmalık kısmının giriş kapısı, içten görünüş

Resim 184: Abdussalam Hamamı'nın sıcaklık kısmına giriş yeri

Resim 185: Abdussalam Hamamı'nın sıcaklık kısmı, orta mekan

Resim 186: Göbektaşы etrafında sıralanan halvetler

Resim 187: Sıcaklık kısmının köşelerinde yer alan eyvanlar

Resim 188: Eyvanlarda bulunan nişler

Resim 189: Sıcaklık kısmının doğusundaki soyunmalık kısmı

Resim 190: Aynı kısımda bulunan tuğla pabuçluk

Resim 191: Abdulhalık Hamamı'nın doğu cephesi

Resim 192: Abdulhalık Hamamı'nın giriş kapısı

Resim 193: Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Resim 194: Abdulhalık Hamamı'nın soyunmalık kısmındaki sekizgen planlı şadırvan

Resim 195: Abdulhalık Hamamı, soyunmalık kısmının kubbесi

Resim 196: Soyunmalık kısmının etrafını çevreleyen seki altındaki taş pabuçluk

- Resim 197: Soyunmalık kısmında bulunan dinlenme yeri
- Resim 198: Soyunmalığa çıkılan ahşap merdiven ve sıcaklığa girişi sağlayan kapı
- Resim 199: Soyunmalığın kubbe etekleri ve pandantiflerinde görülen alçı süslemeler
- Resim 200: Pandantifte yer alan süsleme detayı
- Resim 201: Mehmet Nebi Hamamı'nın giriş kapısı
- Resim 202: Taçkapı formunda tasarlanan aynı kapının genel görünüşü
- Resim 203: Mehmet Nebi Hamamı'nın güney cephesi
- Resim 204: Mehmet Nebi Hamamı'nın güney cephesi, pencere detayı
- Resim 205: I. Gurcana Köprüsü (batıdan)
- Resim 206: II. Gurcana Köprüsü (batıdan)
- Resim 207: II. Gurcana Köprüsü (kuzey batıdan)
- Resim 208: III. Gurcana Köprüsü (batıdan)
- Resim 209: I. Hanabat Köprüsü (doğudan)
- Resim 210: II. Hanabat Köprüsü (doğudan)
- Resim 211: II. Hanabat Köprüsü, tempan duvarı (doğudan)
- Resim 212: Han Sarayı avlu duvarı
- Resim 213: Han Sarayı avlu duvarı ve avluya giriş kapısı
- Resim 214: Han Sarayı, avluya giriş kapısı
- Resim 215: Han Sarayı, doğu cephesi
- Resim 216: Han Sarayı, saçakaltı detayı
- Resim 217: Han Sarayı, kuzey cephesi
- Resim 218: Han Sarayı, güney cephesi
- Resim 219: Güney cephenin doğu tarafında yer alan, Saraya giriş kapısı
- Resim 220: Birinci katın doğu tarafta yer alan ilk dehlizi
- Resim 221: Birinci katın ilk odasının doğu duvarından detay
- Resim 222: Birinci katın ilk odasının tavanı
- Resim 223: Birinci katın ilk odasının tavan göbeğinde yer alan kalemişi geometrik motif
- Resim 224: Birinci katın ilk odasına girişi sağlayan iki kanatlı ahşap kapı
- Resim 225: Süplügelik üzerinde oyma tekniği ile yapılmış geometrik süsleme detayı
- Resim 226: Birinci kat salonunun "T" şemalı kısmını örten aynalı tavan
- Resim 227: Birinci kat salonunun esas kısmını örten künde-kârî tekniğiyle yapılmış geometrik süslemeli tavanı
- Resim 228: Aynı tavanın aynalı göbeği
- Resim 229: Birinci kat salonunun kuzey duvarı

Resim 230: Birinci kat salonunun güney duvarında yer alan ahşap şebekeli vitray pencereler

Resim 231: Birinci kat salonunun kuzey duvarında yer alan “buharı” ve poligonal planlı şadırvan

Resim 232: Birinci kat salonundaki, poligonal planlı yıldız benzer şadırvan

Resim 233: Birinci kat salonunun iki kanatlı ahşap kapısı

Resim 234: Salonun doğu duvarındaki panodan süsleme detayı

Resim 235: Birinci katın üçüncü odasının tavanı

Resim 236: Aynı odanın tavan detayı

Resim 237: Aynı oda tavanının göbeğinde yer alan, ahşaptan oyma ile yapılmış süsleme

Resim 238: Birinci katın üçüncü odasında, tavanla duvar arasında kalan içbükeydeki mukarnaslar

Resim 239: Aynı odanın duvar detayı

Resim 240: Birinci katın üçüncü odasında, batı duvardaki “buharı”

Resim 241: Aynı odanın batı ve kuzey duvarı

Resim 242: İkinci katın, batı tarafta bulunan dehliz duvarı

Resim 243: İkinci katın batı tarafta yer alan ilk odasının tavanı

Resim 244: İkinci katın ilk odasının batı ve kuzey duvarları

Resim 245: İkinci katın batı duvarında bulunan “buharı”

Resim 246: Aynı odaya girişin sağlandığı iki kanatlı ahşap kapı

Resim 247: İkinci kat salonunda, kuzey duvarın doğu ucunda bulunan kapaklı dolap

Resim 248: Aynı salonun kuzey duvarında yer alan, ahşap şebekeli vitray pencereler

Resim 249: İkinci kat salonunun tavanı

Resim 250: Aynı salonun kuzey duvarında yer alan ahşap şebekeli ve sivri kemerli niş

Resim 251: Duvarları ikiye bölen, savaş ve av sahneleri içeren şerit detayı

Resim 252: Aynı salona girişi sağlayan iki kanatlı ahşap kapı

Resim 253: İkinci katın üçüncü odasının tavanı

Resim 254: Aynı tavan, değişik açıdan

Resim 255: Tavandaki lalelerden birinin içersindeki kitabe

Resim 256: Tavandaki stilize edilmiş figürlerden biri

Resim 257: Aynı odanın kuzey duvarında yer alan “buharı”

Resim 258: İkinci katın üçüncü odasının duvarındaki nişlerde bulunan sahnelerden biri

Resim 259: Aynı duvardaki sahnelerden diğeri

Resim 260: Stilize edilmiş hayvan figürlerinin oluşturduğu madalyon

Resim 261: Aynı oda duvarındaki madalyonlarda görülen başka bir sahne

- Resim 262: Şekihanovlar Evi'nin avlu duvarı (kuzey doğudan)
- Resim 263: Şekihanovlar Evi'nin bulunduğu avluya girişi sağlayan kuzey doğu kapısı
- Resim 264: Şekihanovlar Evi'nin avlu duvarı (güneyden)
- Resim 265: Şekihanovlar Evi'nin bulunduğu avluya girişi sağlayan güney kapısı
- Resim 266: Şekihanovlar Evi'nin güney cephesi
- Resim 267: Güney cephenin doğu tarafı
- Resim 268: Güney cephedeki kapı ve pencereler
- Resim 269: Şekihanovlar'ın Evi, birinci katın batı taraftaki dehlizi
- Resim 270: Birinci katın batı taraftaki ilk odası
- Resim 271: Birinci katın ikinci odasının batı duvarında yer alan "buharı"
- Resim 272: İkinci kat dehlizinin güney duvarındaki ahşap şebekeli vitray pencere
- Resim 273: Şekihanovlar'ın Evi, ikinci katın doğu taraftaki ilk odası
- Resim 274: Aynı odanın doğu duvarında yer alan "buharı"
- Resim 275: Aynı odaya girişi sağlayan iki kanatlı ahşap kapı
- Resim 276: Aynı odanın güney duvarında yer alan ahşap şebekeli vitray pencere
- Resim 277: Şekihanovlar Evi'nin ikinci kattaki salonuna girişi sağlayan iki kanatlı ahşap kapı
- Resim 278: Aynı salonun duvarlarındaki sivri kemerli niş içerisinde bulunan sahneler
- Resim 279: Salonun duvarlarındaki mukarnaslı kare niş içerisinde yer alan, Nizami'nin
"Yeddi Güzel" eserinden bir sahne detayı
- Resim 280: Şekihanovlar Evi'nin ikinci kat salon duvarında yer alan, Nizami'nin
"Hüsrev ve Şirin" eserinden Ferhat'ın bulunduğu sahne detayı (Motis'ten)
- Resim 281: İkinci kat salonu'nun güney cephe pencereleri
- Resim 282: Aynı salonun tavanı
- Resim 283: Tavanda yer alan stilize edilmiş insan (melek) figüründen detay
- Resim 284: Hacı Şihalibeyov Evi'nin giriş kapısı
- Resim 285: Hacı Şihalibeyov Evi'nin güney cephesi
- Resim 286: Hacı Şihalibeyov Evi'nin çıkmalı bölümünde, ilk odanın batı duvarında yer alan
dikdörtgen formlu niş
- Resim 287: Aynı odanın boyanan tavanı
- Resim 288: Aynı tavanda üzeri boyanmamış tek kitabe
- Resim 289: Hacı Şihalibeyov Evi'nin çıkmalı bölümündeki ikinci oda penceresi
- Resim 290: Hacı Kadir Evi'nin sokağa bakan kuzey cephesi
- Resim 291: Hacı Kadir Evi'nin batı taraftaki "L" şemalı kısmı
- Resim 292: Aynı kısmın güney cephesi

- Resim 293: “Dış sofanın” arkasında bulunan ilk oda
- Resim 294: “Dış sofanın” genel görünüşü
- Resim 295: “Dış sofanın” arkasında bulunan ilk oda, içten görünüşü
- Resim 296: “Dış sofanın” arkasında bulunan ikinci oda
- Resim 297: Hacı Kadir Evi’nin doğu taraftaki binası
- Resim 298: Hacı Kadir Evi’nin ikinci aileye ait olan kısmının “dış sofası”
- Resim 299: Hacı Kadir Evi’nin üçüncü aileye ait olan kısmının genel görünüşü
- Resim 300: Üçüncü ailenin oturduğu, sonradan yapılan “dış sofa” konumunda
camekanlı bölüm
- Resim 301: Camekanlı bölümün arkasında bulunan salon
- Resim 302: Aynı salonun doğu duvarı
- Resim 303: Aynı salonun kuzey duvarında bulunan “buharı”
- Resim 304: “Buharı” üzerindeki kitabe
- Resim 305: Avlunun doğusunda bulunan ahıra, giriş yeri
- Resim 306: Hacı Kadir Evi’nin kuzey cephedeki ikinci avlu kapısı
- Resim 307: Hacı Hasan Evi’nin bulunduğu avluya giriş kapısı
- Resim 308: Hacı Hasan Evi’nin birinci odası
- Resim 309: Hacı Hasan Evi’nin ikinci odası
- Resim 310: Hacı Hasan Evi’nin “dış sofası”
- Resim 311: Hacı Resul Evi’nin bulunduğu avluya giriş kapıları
- Resim 312: Avluya girişi sağlayan batı cephedeki kuzulu kapı
- Resim 313: Kuzulu kapı üzerindeki tokmak
- Resim 314: Hacı Resul Evi’nin batı cephesi
- Resim 315: Hacı Resul Evi’nin güney cephesi
- Resim 316: Hacı Resul Evi’nin güney cephesi, genel görünüş
- Resim 317: Hacı Resul Evi’nin, “Çocuk Yuvası” tarafından kullanılan kısmı
- Resim 318: Hacı Resul Evi’nin, aile tarafından kullanılan kısmı
- Resim 319: Hacı Resul Evi’nin ikinci katında, birinci odanın batı duvarında yer alan soba
- Resim 320: Aynı katta, ikinci odaya girişi sağlayan kapı
- Resim 321: İkinci katın ikinci odasının kuzey duvarında yer alan soba
- Resim 322: Aynı katın üçüncü odasının doğu ve kuzey duvarları
- Resim 323: Üçüncü odanın doğu duvarında bulunan ahşap, kapaklı dolap
- Resim 324: Üçüncü odanın kuzey duvarında yer alan “buharı”
- Resim 325: Aynı katın dördüncü odasına girişi sağlayan basık kemerli iki kanatlı ahşap kapı

- Resim 326: Dördüncü odanın kuzey duvarında bulunan “buharı”
- Resim 327: Beşinci odanın kuzey duvarında yer alan “buharı”
- Resim 328: Aynı “buharı” üzerindeki kitabe
- Resim 329: Aynı “buharı”, davlumbaz ve üstündeki kitabe
- Resim 330: Cabbar Dadanov Evi'nin avlusu (batıdan)
- Resim 331: Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesi
- Resim 332: Cabbar Dadanov Evi'nin avlu kapısı (iç görünüş)
- Resim 333: Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephedeki avlu kapısı
- Resim 334: Cabbar Dadanov Evi'nin güney ve doğu cepheleri
- Resim 335: Cabbar Dadanov Evi'nin doğu cephesindeki ikinci kat pencere aralarında bulunan alçı süslemeler
- Resim 336: Cabbar Dadanov Evi'nin batı cephesi
- Resim 337: Cabbar Dadanov Evi'nin batı cephesindeki camekanlı bölüm
- Resim 338: Cabbar Dadanov Evi'nin ikinci kattaki ilk odası
- Resim 339: Aynı kattaki birinci odanın penceresi
- Resim 340: Aynı odanın doğu duvarında bulunan “buharı”
- Resim 341: Cabbar Dadanov Evi'nin ikinci kattaki ilk odasına girişi sağlayan kapı
- Resim 342: Cabbar Dadanov Evi'nin ikinci kattaki ikinci odasına giriş kapısı
- Resim 343: Aynı kattaki ikinci odanın güney duvarında bulunan “buharı”
- Resim 344: Cabbar Dadanov Evi'nin avlusunda, batıdaki köşede bulunan sekizgen planlı havuz
- Resim 345: Ahmet Hacıbey Evi'nin genel görünüşü (batıdan)
- Resim 346: Ahmet Hacıbey Evi'nin batı cephesi
- Resim 347: Ahmet Hacıbey Evi'nin güney cephesi
- Resim 348: Ahmet Hacıbey Evi'nin “dış sofası”
- Resim 349: Ahmet Hacıbey Evi'nin salon olarak kullanılan ilk odasına giriş kapısı
- Resim 350: Ahmet Hacıbey Evi'nin salonu
- Resim 351: Ahmet Hacıbey Evi'nin “dış sofa” arkasındaki ikinci odası
- Resim 352: Ahmet Hacıbey Evi'nin üçüncü odası
- Resim 353: Kulu Bey Evi'nin avlusuna girişi sağlayan güney doğu kapısı
- Resim 354: Kulu Bey Evi'nin güney cephesi
- Resim 355: Kulu Bey Evi'nin ikinci kattaki salonuna giriş kapısı
- Resim 356: İkinci kattaki salonun genel görünüşü (batıdan)
- Resim 357: Aynı salonun batı duvarında yer alan “aynalı buharı”

- Resim 358: “Aynalı buharı” üzerindeki süsleme detayı
- Resim 359: “Aynalı buharının” üst tarafında yer alan kitabe
- Resim 360: “Aynalı buharının” davlumbaz ve yukarısında yer alan kitabesi
- Resim 361: Aynı kitabe, yakın görünüşü
- Resim 362: Ahmediye Senemler Evi'nin kuzey doğusunda yer alan avlu kapısı
- Resim 363: Ahmediye Senemler Evi'nin doğu cephesi (kuzeyden)
- Resim 364: Ahmediye Senemler Evi'nin doğu cephesi (güneyden)
- Resim 365: Ahmediye Senemler Evi'nin mutfak ve kilere giriş kapıları (doğudan)
- Resim 366: Birinci odaya girişi sağlayan yuvarlak kemerli, sağır alınlıklı ve iki kanatlı ahşap kapı
- Resim 367: Ahmediye Senemler Evi'nin ikinci odası
- Resim 368: Aynı odada bulunan sergen
- Resim 369: İkinci odanın güney duvarında bulunan dikdörtgen kesitli niş
- Resim 370: Üçüncü odanın kuzey duvarında yer alan pencere (dıştan)
- Resim 371: Üçüncü odanın güney duvarında bulunan pencere
- Resim 372: Ahmediye Senemler Evi'nin salonundan genel görünüş (doğudan)
- Resim 373: Aynı salonun doğu duvarında yer alan “buharı”
- Resim 374: Salon tavanından asılan avize yeri
- Resim 375: Mutfağın güney duvarında bulunan, önü dolapla kapatılmış “buharı”
- Resim 376: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin batı cephesi
- Resim 377: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin güney cephesi
- Resim 378: Güney cephenin ikinci katında bulunan balkon
- Resim 379: Aynı cephenin ikinci kat penceresinin yukarısında, tuğladan Arapça yazılı tarih
- Resim 380: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin doğu cephesi
- Resim 381: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin birinci kat odaları
- Resim 382: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin birinci ve ikinci kat odalarının dıştan görünüşü
- Resim 383: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin genel görünüşü (doğudan)
- Resim 384: Mehmetali Hüseyin Bey Evi'nin, ikinci katının üçüncü odası
- Resim 385: Aynı odanın kuzey duvarında bulunan kapaklı ahşap dolap

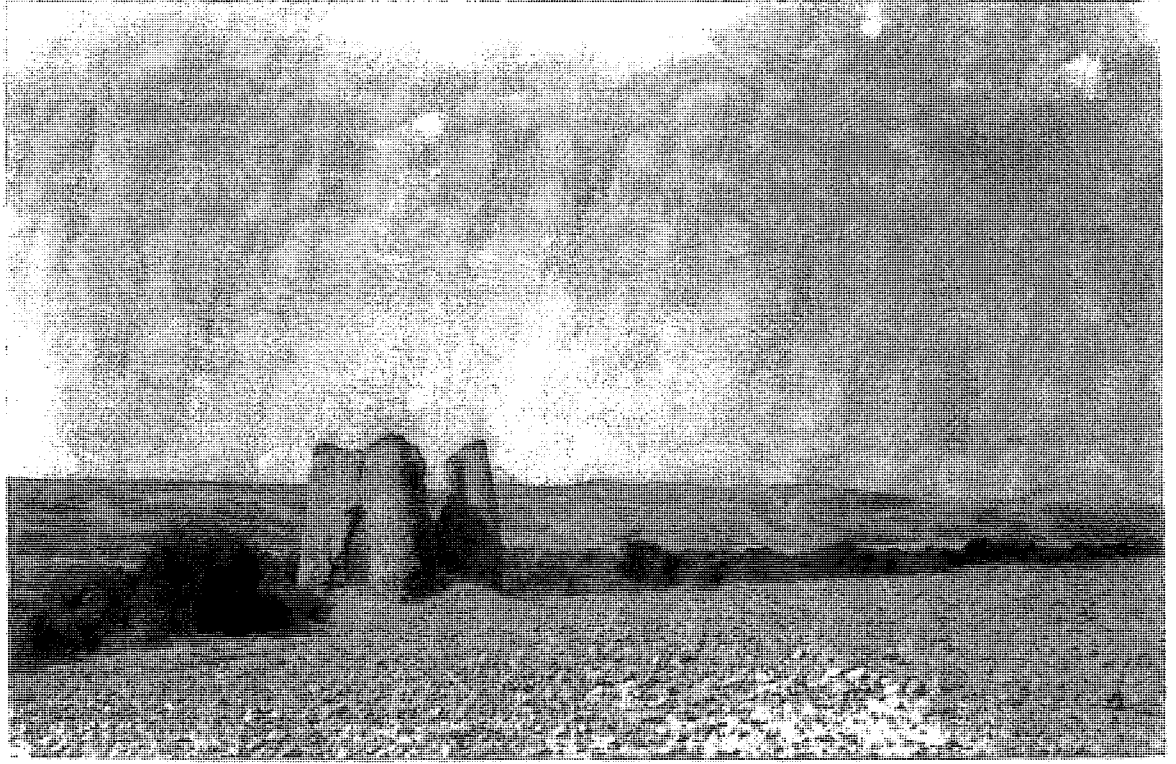
RESİMLER

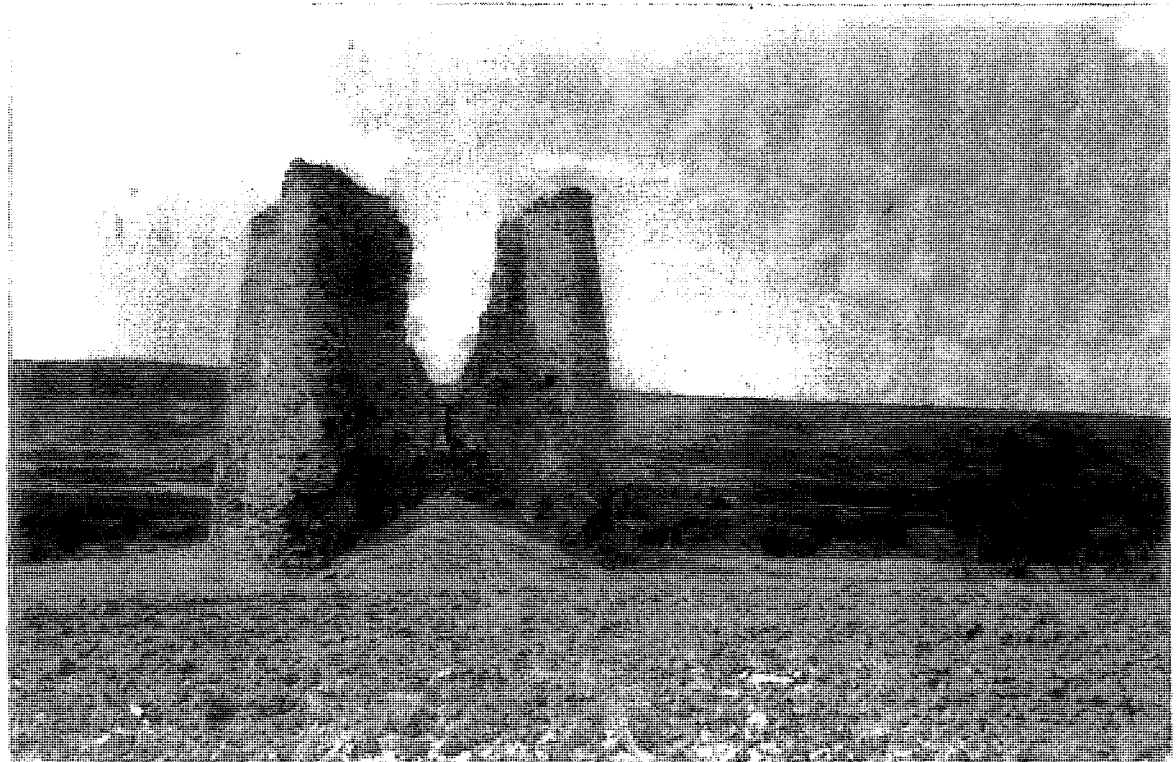
Resim 1: Şeki'nin genel görünüşü (güneyden)

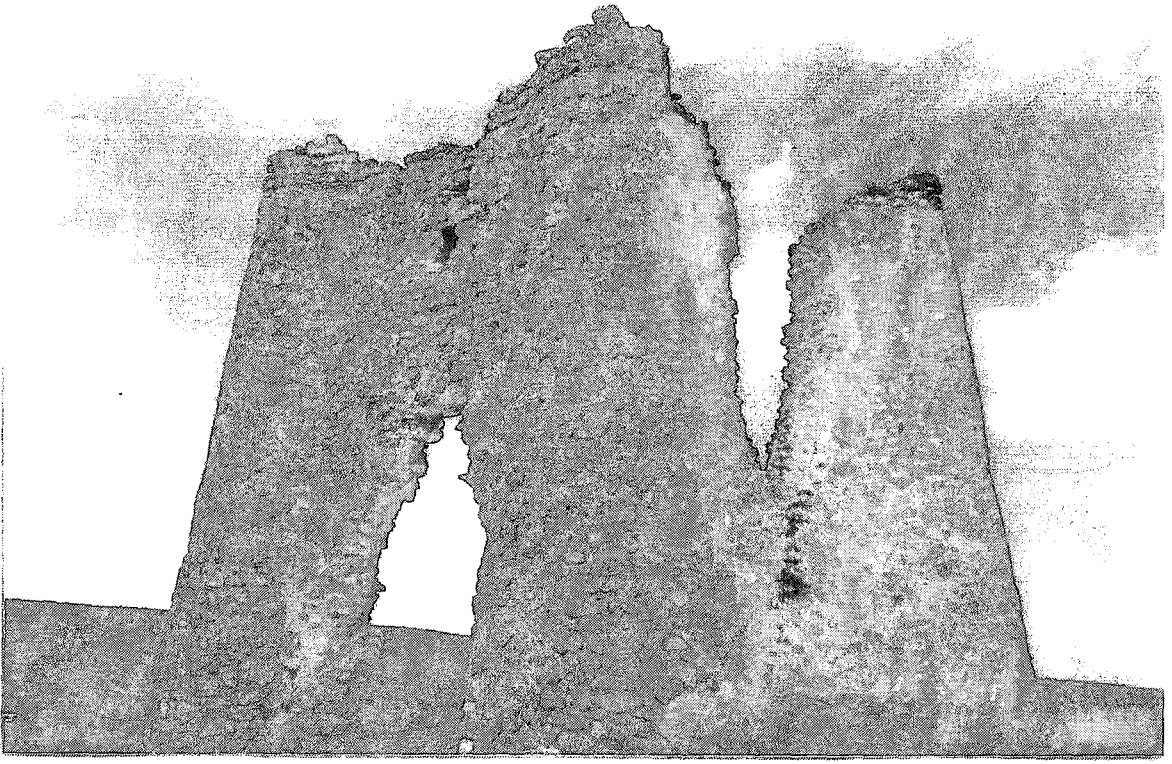
Resim 2: Şeki'nin genel görünüşü (kuzey batıdan)

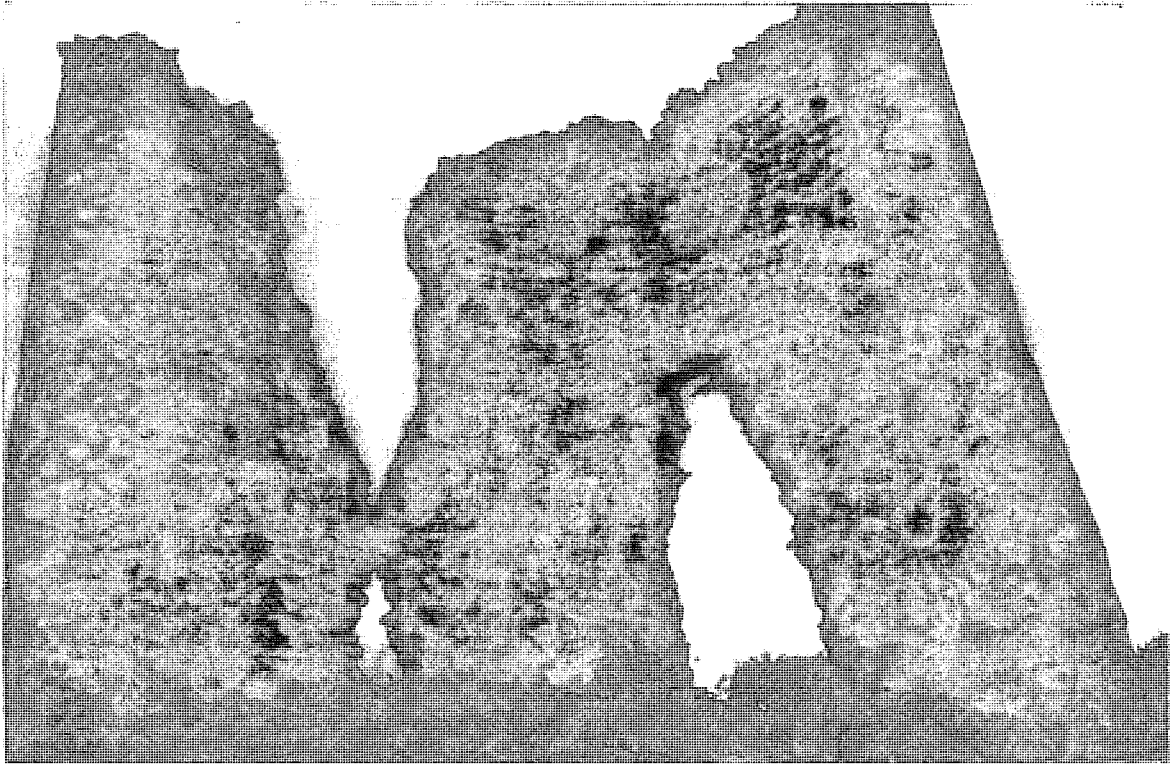
Resim 3: Aydinbulak Kalesi genel görüntüsü

Resim 4: Aydinbulak Kalesi kuzey cephesi

Resim 5: Aydınbulak Kalesi kuzey doğu görünüşü

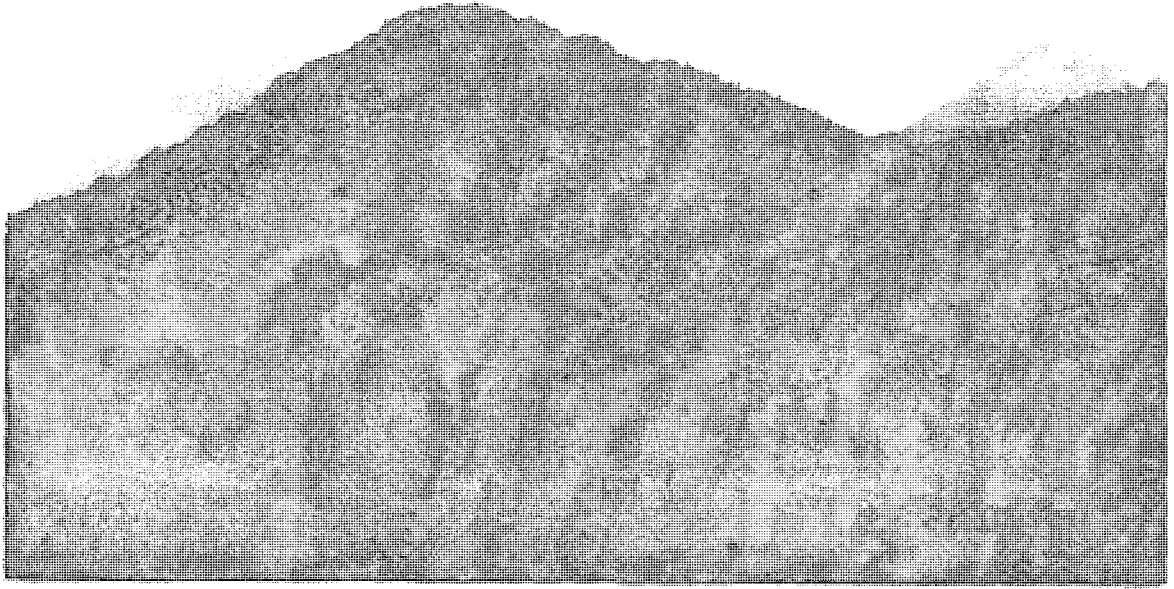
Resim 6: Aydınbulak Kalesi, iç görünüşü

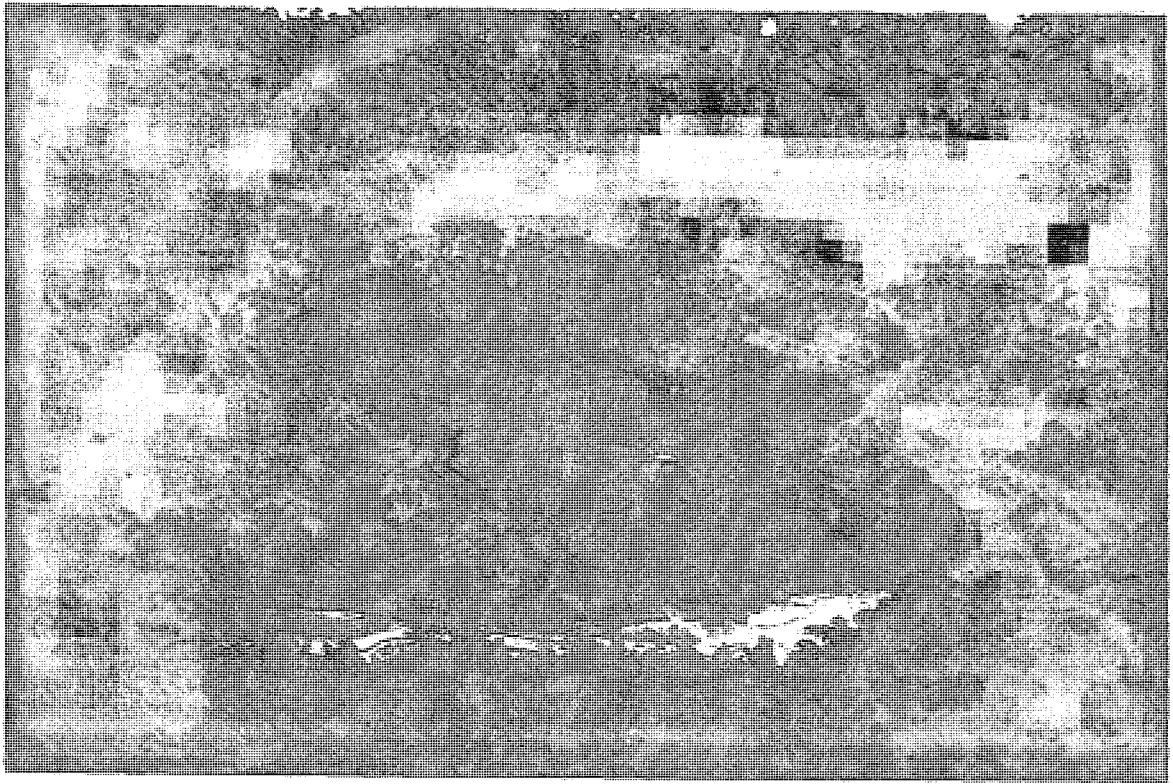
Resim 7: Aydınbulak Kalesi, doğu cephedeki giriş kapısı ve mazgal penceresi

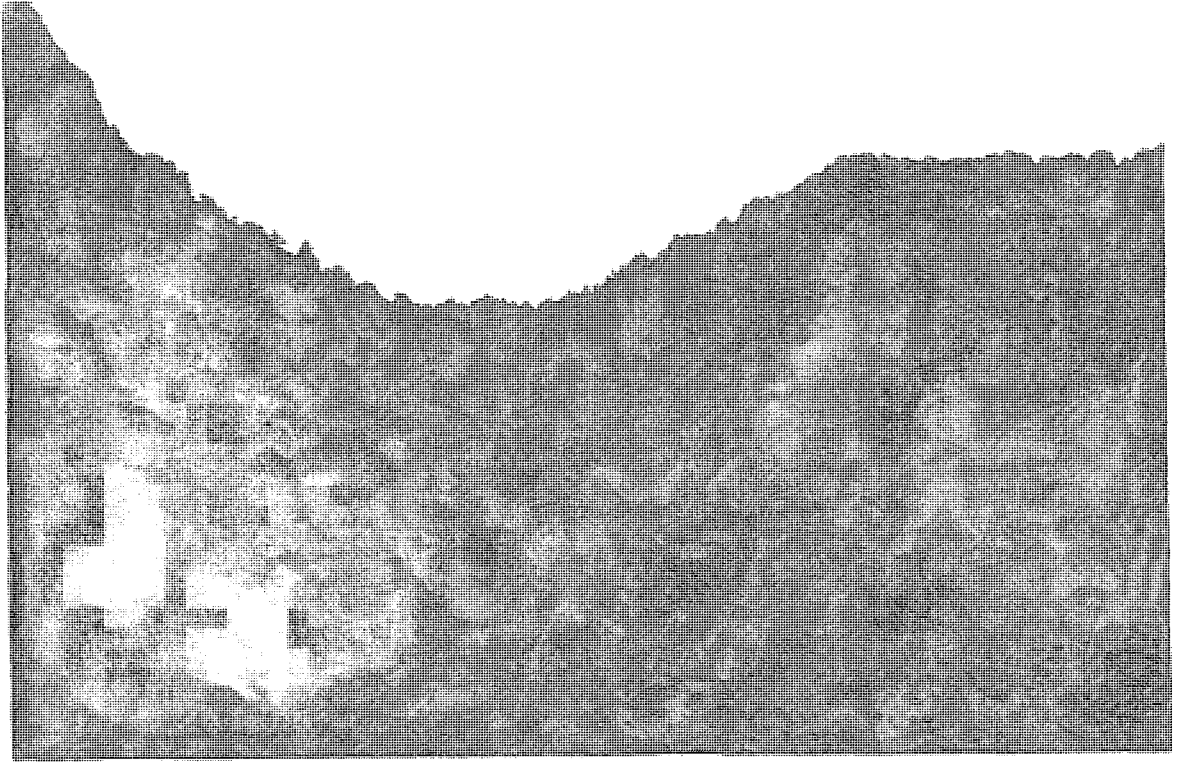
Resim 8: Aydınbulak Kalesi. Zemin kat

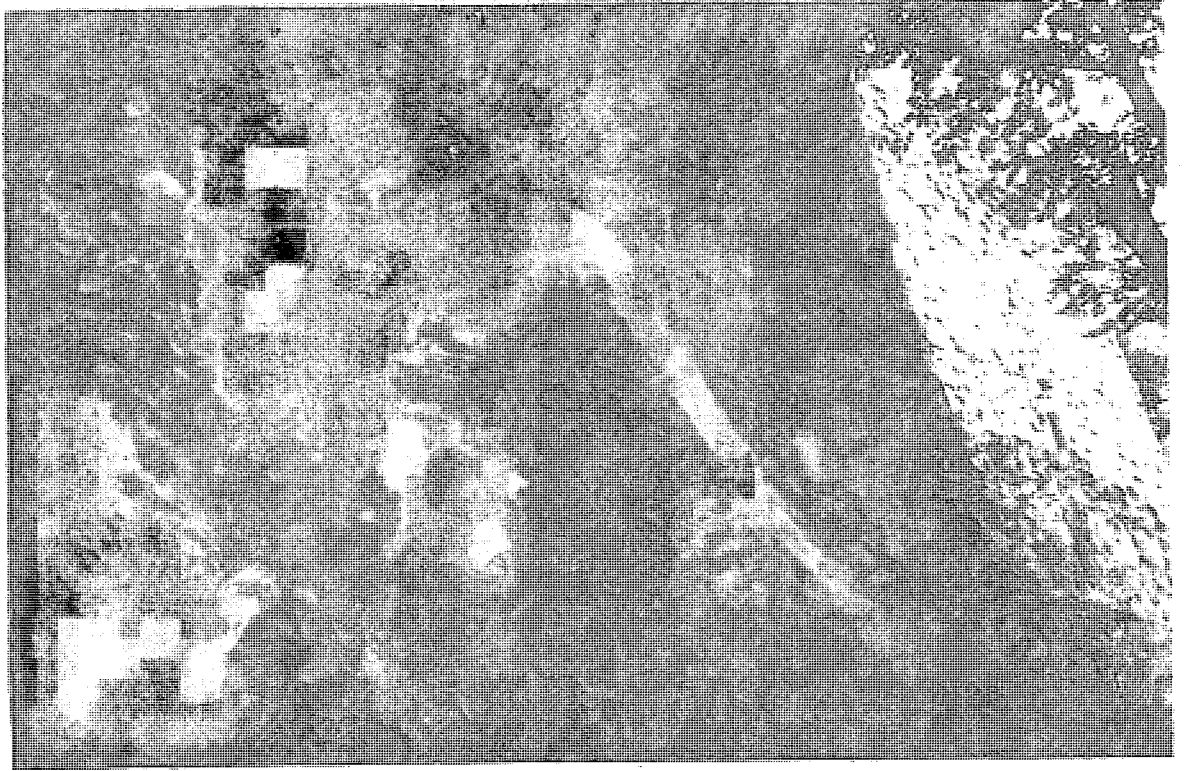
Resim 9: Galadağ'ın genel görünüşü (kuzeyden)

Resim 10: Damarçın nehrî

Resim 11: Galadibi olarak adlandırılan düzlük arazi

Resim 12: Gavur Kalesi, Dış Kale'nin güney cephesi

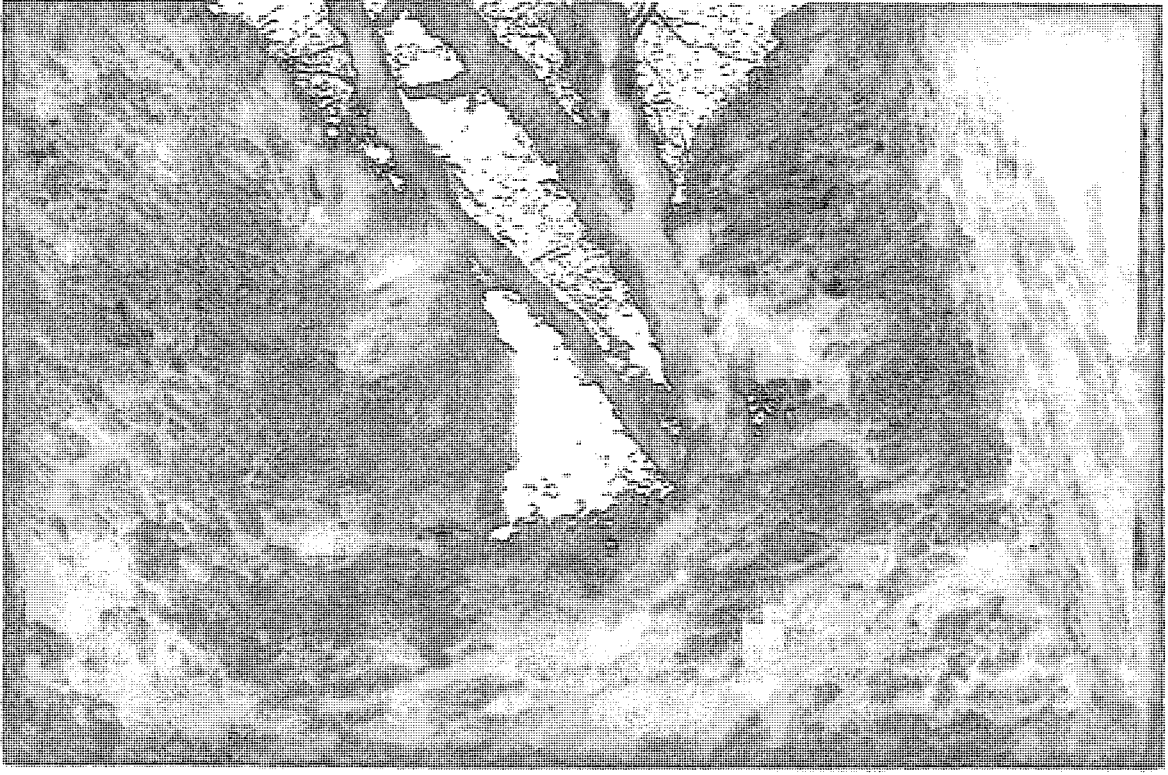
Resim 13: Dış Kale'nin güney cephesindeki doğu burcu

Resim 14: Dış Kale'nin güney cephesindeki doğu burcu (güneyden)

Resim 15: Aynı burcun mazgal penceresi

Resim 16: Aynı burcun üst seviyede yer alan yukarısı yıkık mazgal penceresi

Resim 17: Dış Kale'nin güney cephedeki giriş kapısı

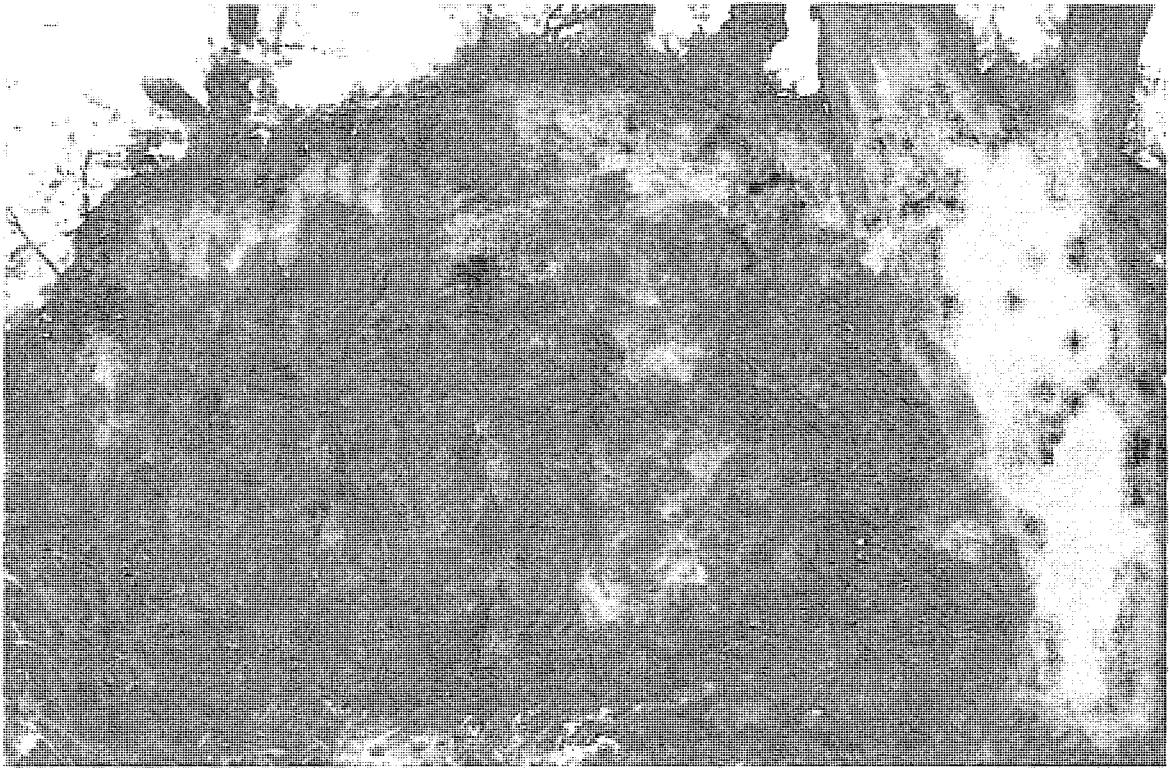
Resim 18: Dış Kale'nin güney batıdaki giriş kapısı ve dairesel planlı burçları

Resim 19: Dış Kale'nin burç kalıntısı

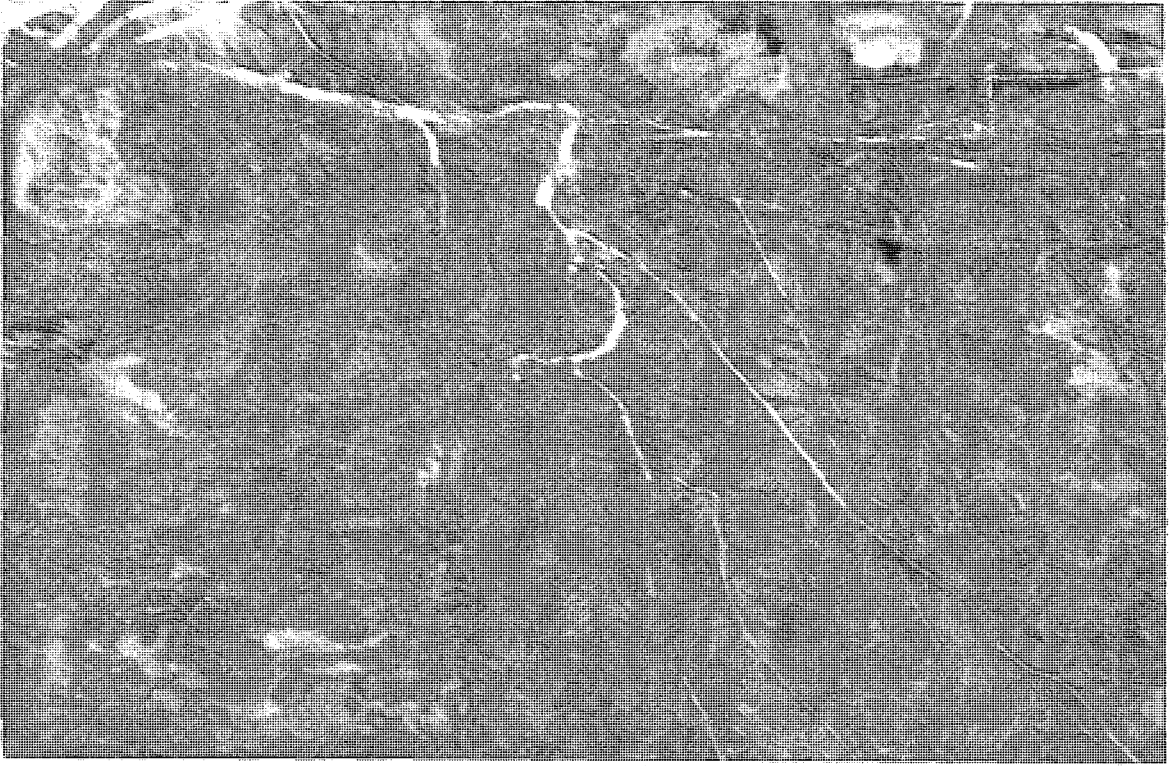
Resim 20: Gavur Kalesi, İç Kale'nin güney batısındaki duvar kalıntısı

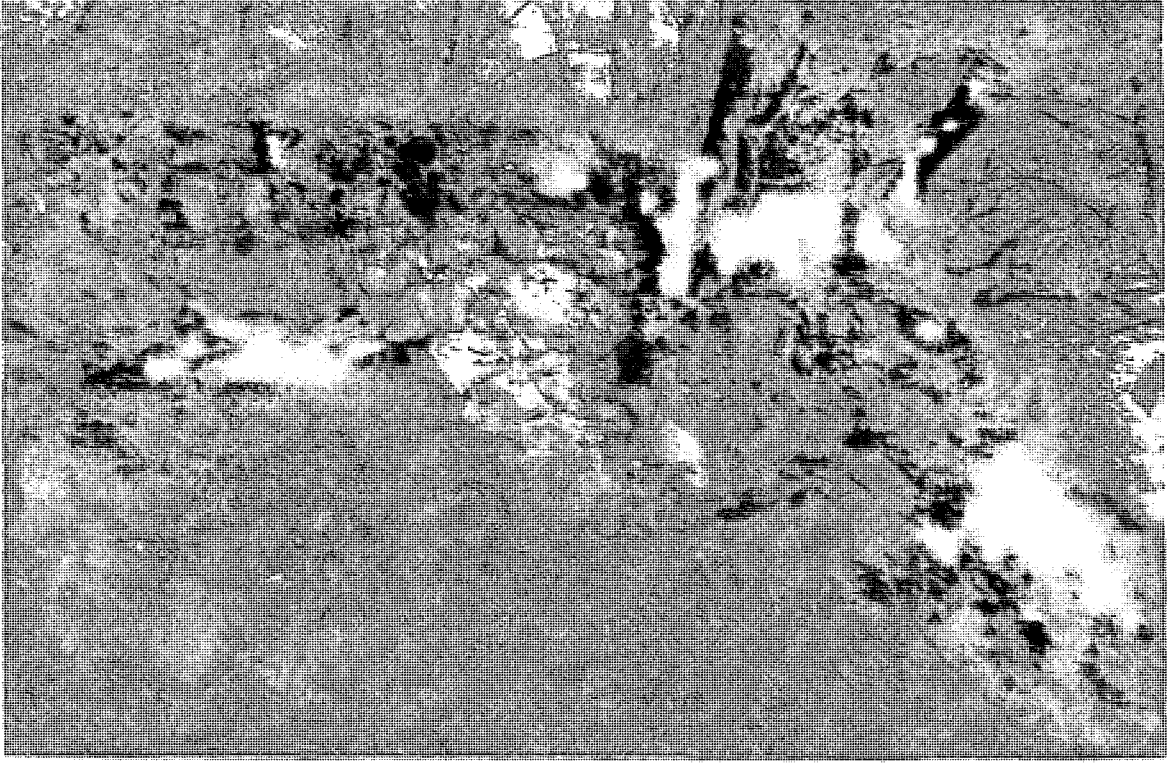
Resim 21: İç Kale'nin kuzey batısındaki duvar kalıntısı

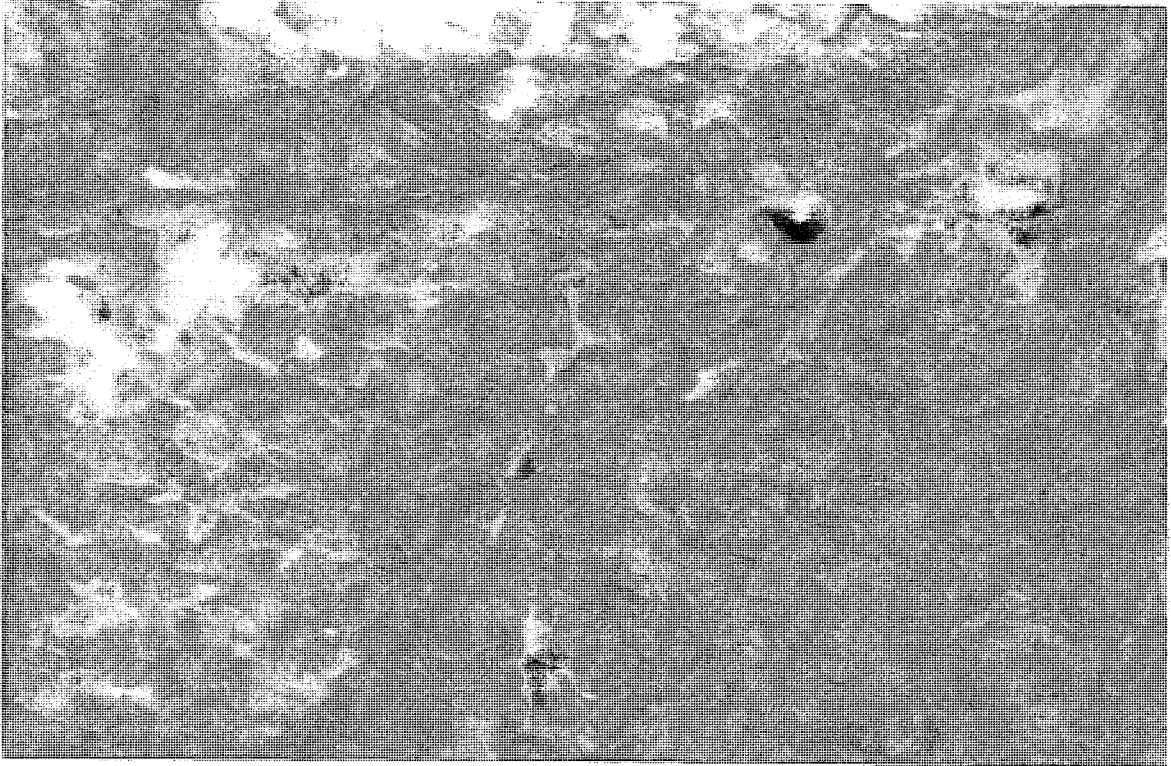
Resim 22: İç Kale'deki toprak altında bulunan küp kalıntısı

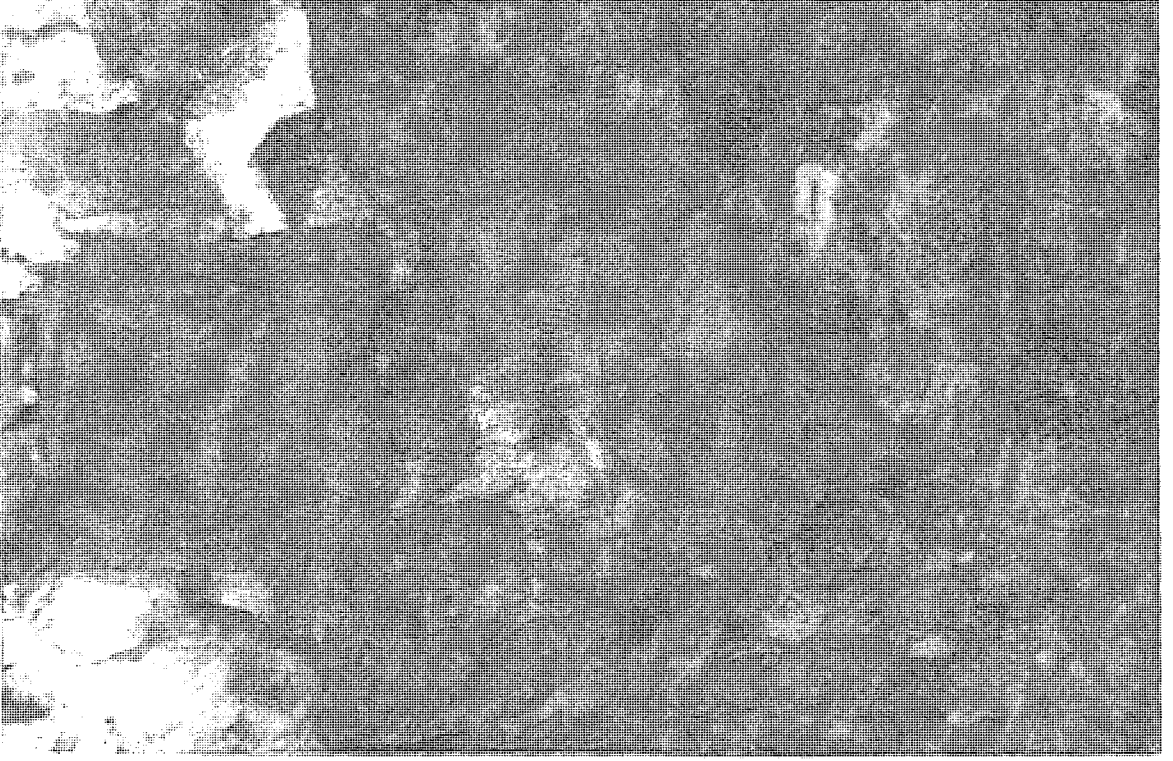
Resim 23: İç Kale'deki sarnıç kalıntısı

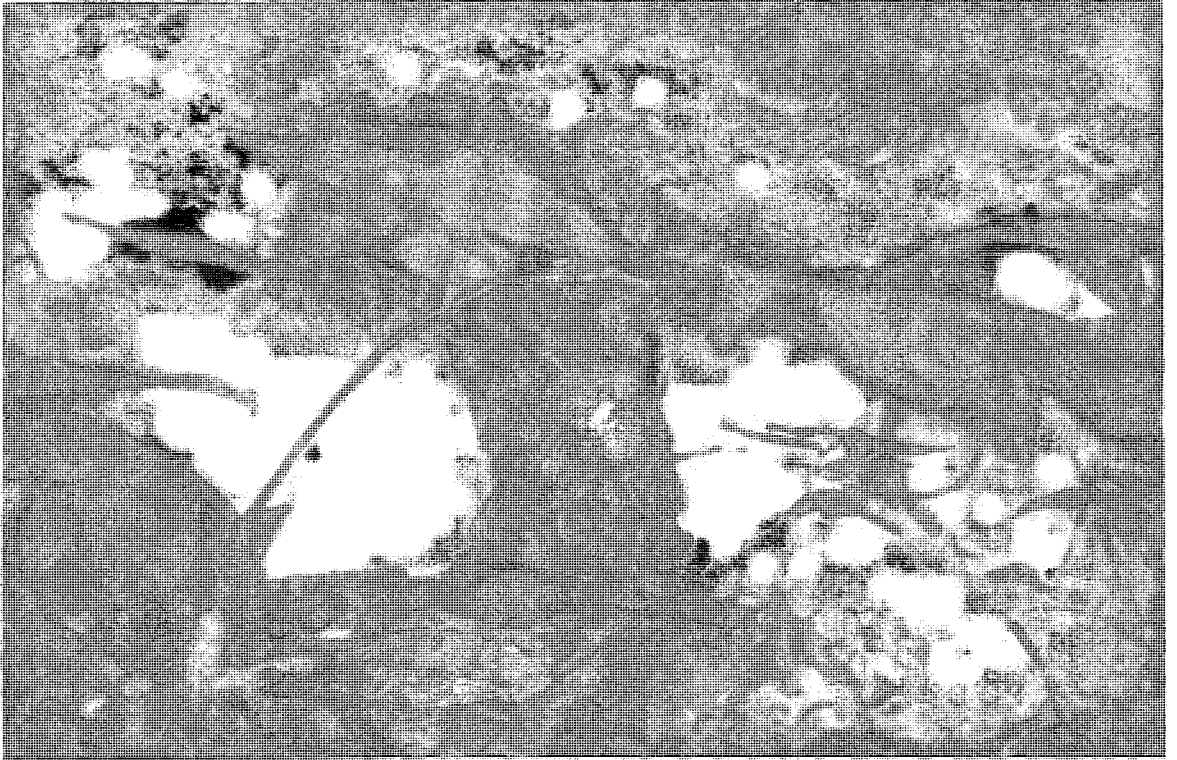
Resim 24: Sarnıç yakınındaki İç Kale duvarı

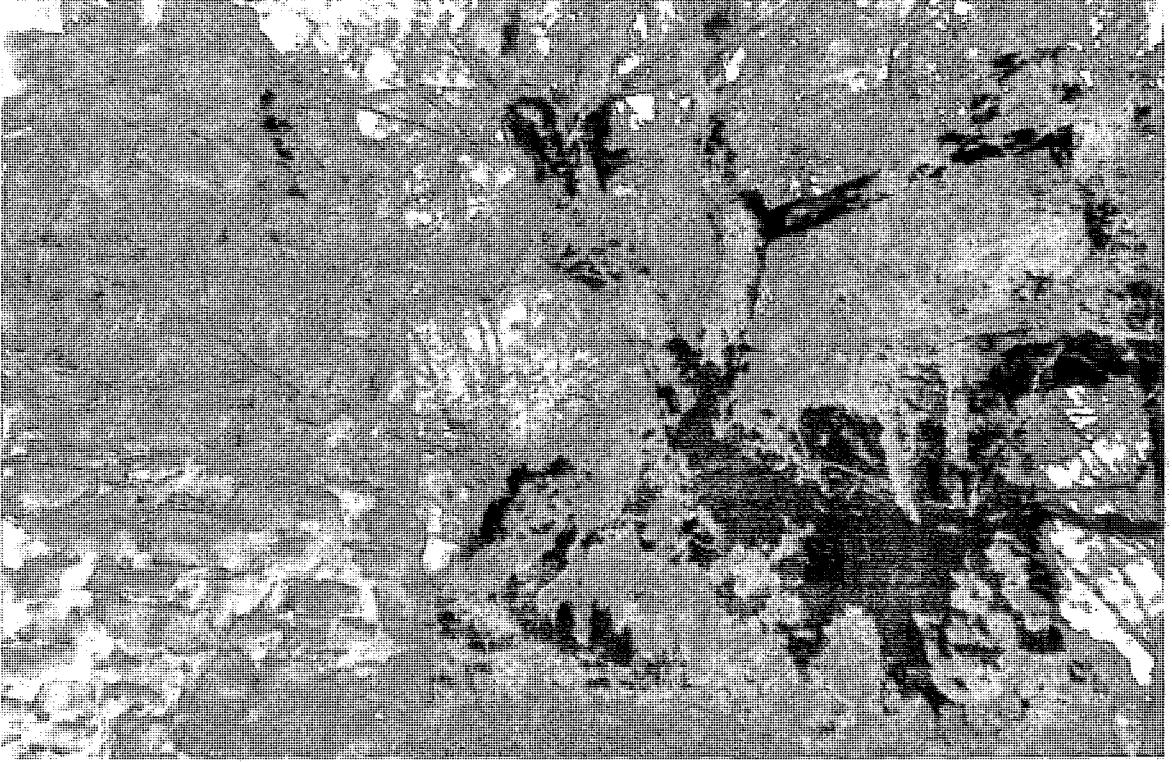
Resim 25: İçerisinde su künkleri bulunan İç Kale duvarı

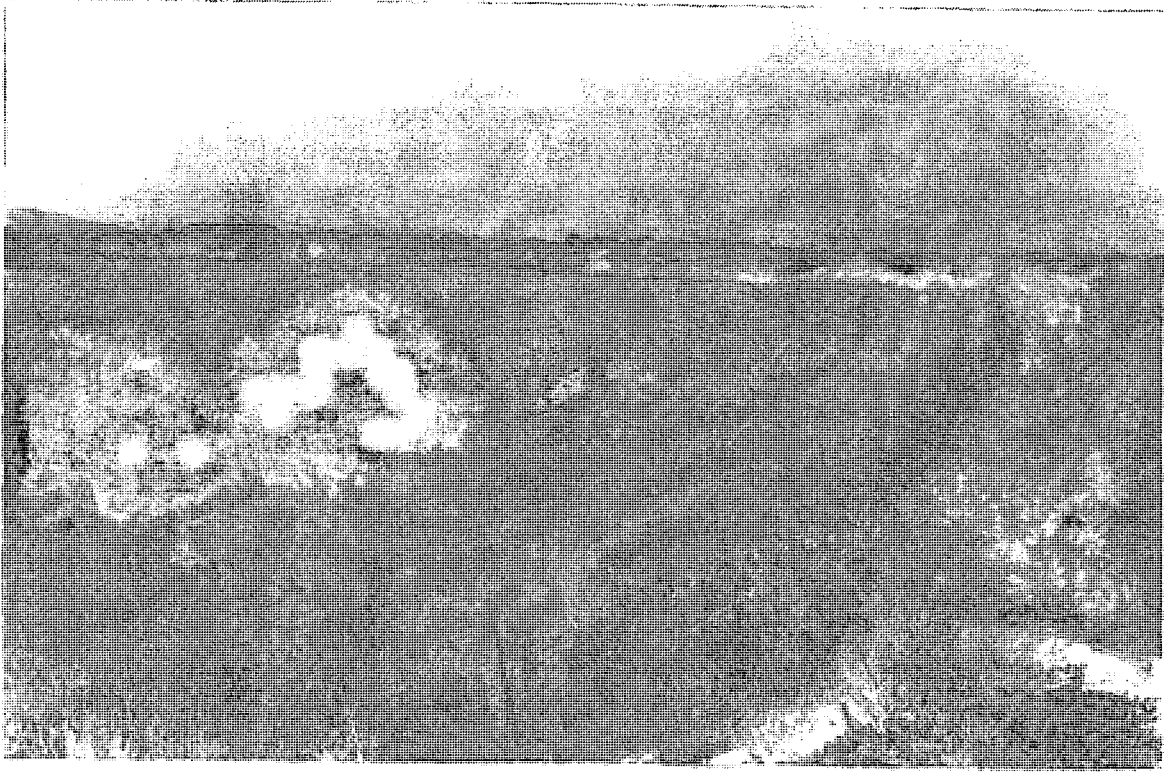
Resim 26: İç Kale duvarındaki dairesel formlu su künkleri

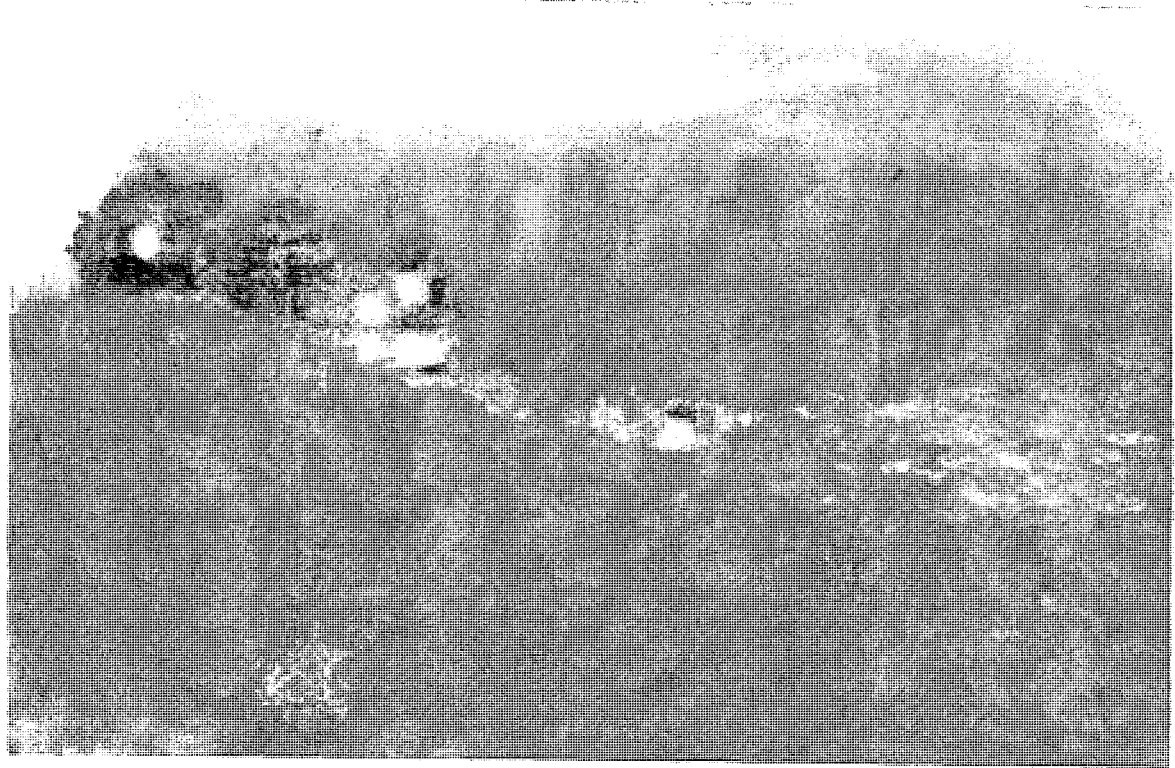
Resim 27: İç Kale duvarındaki kare formlu su künkleri

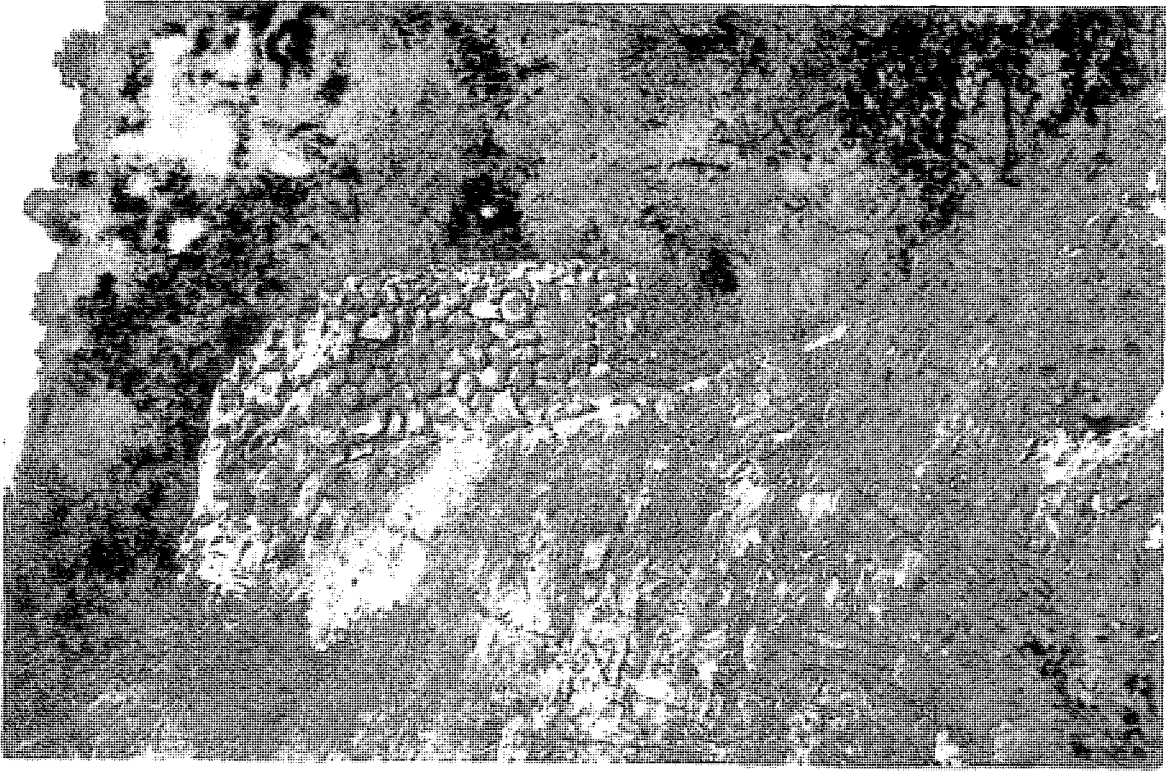
Resim 28: İç Kale'nin kuzey cephedeki giriş kapısı

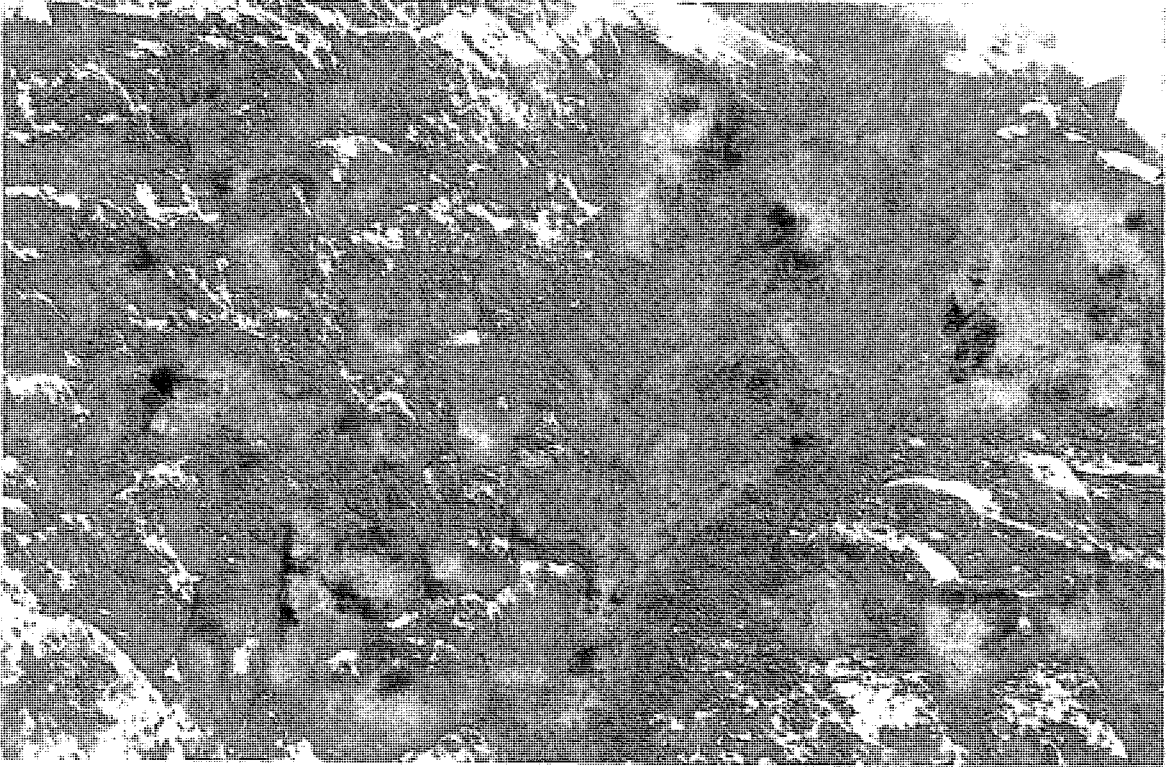
Resim 29: Malug Kalesi yakınında, Cıdır Düzü olarak adlandırılan yerleşim yeri

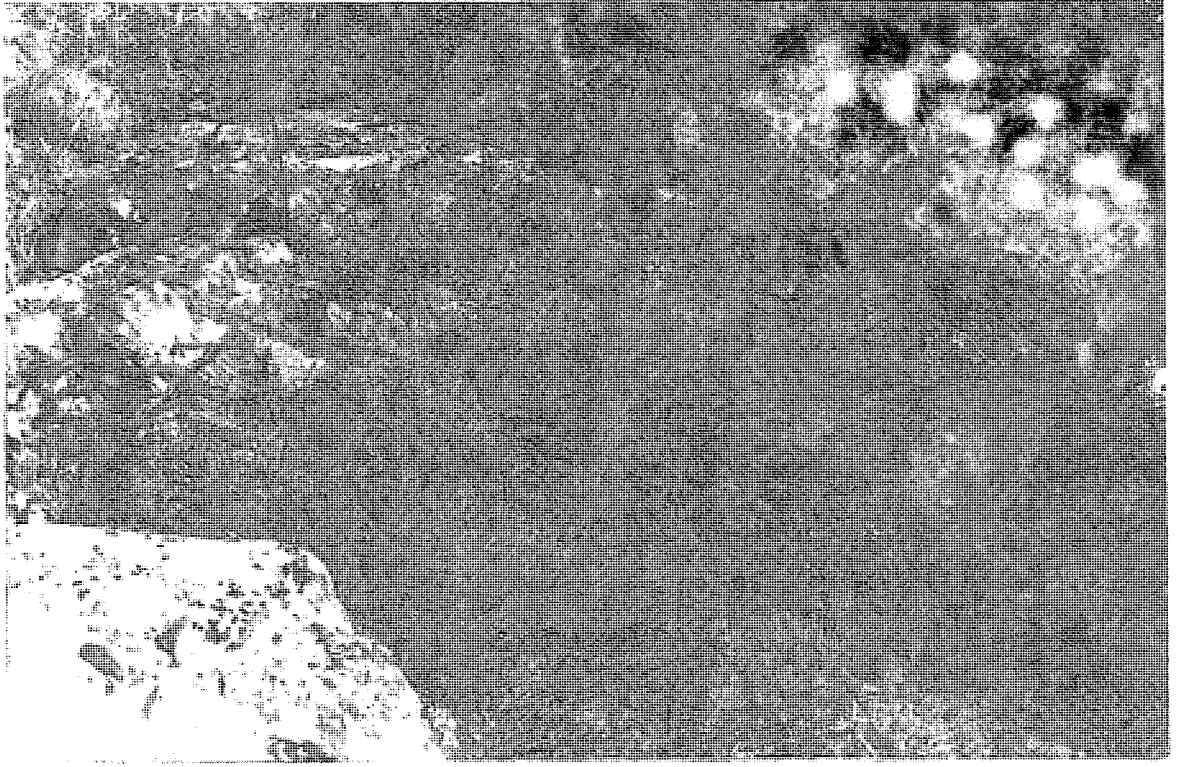
Resim 30: Malug Kalesi, giriş yeri

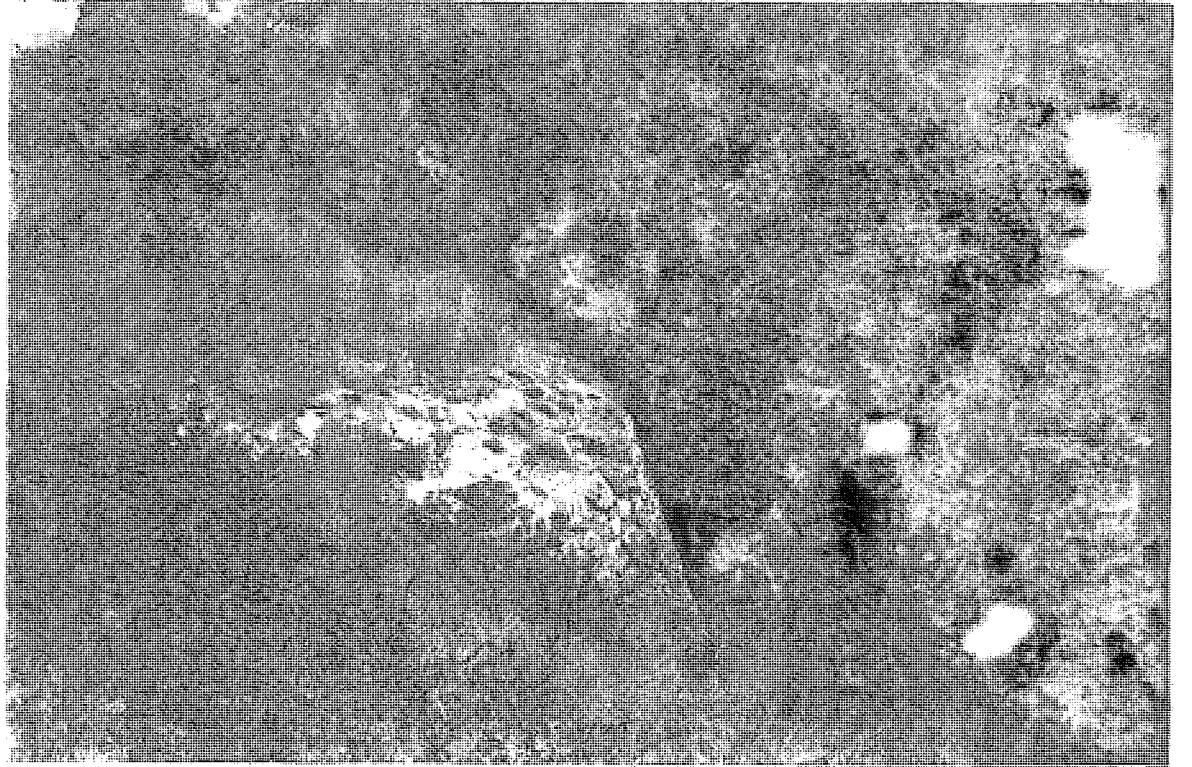
Resim 31: Malug Kalesi, güney batı köşedeki ilk burç kalıntısı

Resim 32: Aynı burcun arkasında farklı bir harçla örülen burç duvarı

Resim 33: Malug Kalesi, güney cephede yer alan ikinci burç kalıntısı

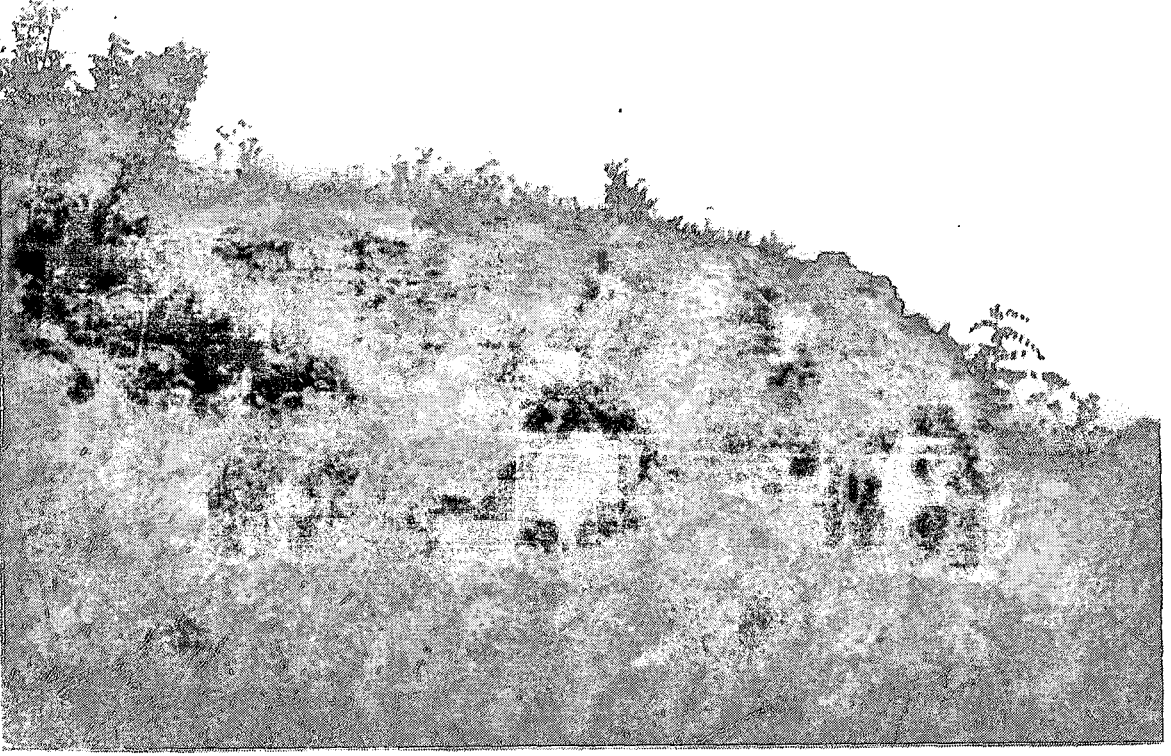
Resim 34: Malug Kalesi, güney doğu köşedeki üçüncü burç kalıntısı

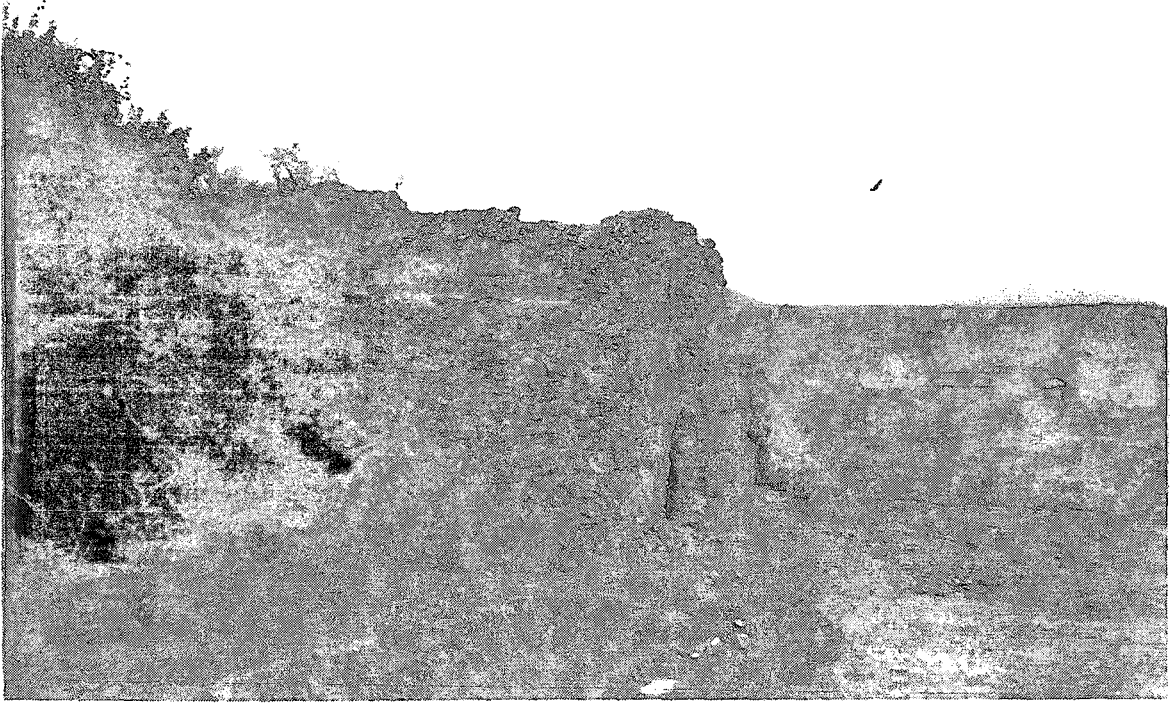
Resim 35: Malug Kalesi, doğu cephedeki duvar kalıntısı

Resim 36: Doğu cephede yer alan metris kalıntısı

Resim 37: Malug Kalesi, kuzey doğu köşedeki duvar kalıntısı

Resim 38: Kilisedağ'ın gőneyinde yer alan kilise kalıntısı

Resim 39: Aynı kilise, iç mekan

Resim 40: Kungüt Kalesi güney cephe, burç kalıntıları

Resim 41: Kungut Kalesi, batı cephenin genel görünüşü

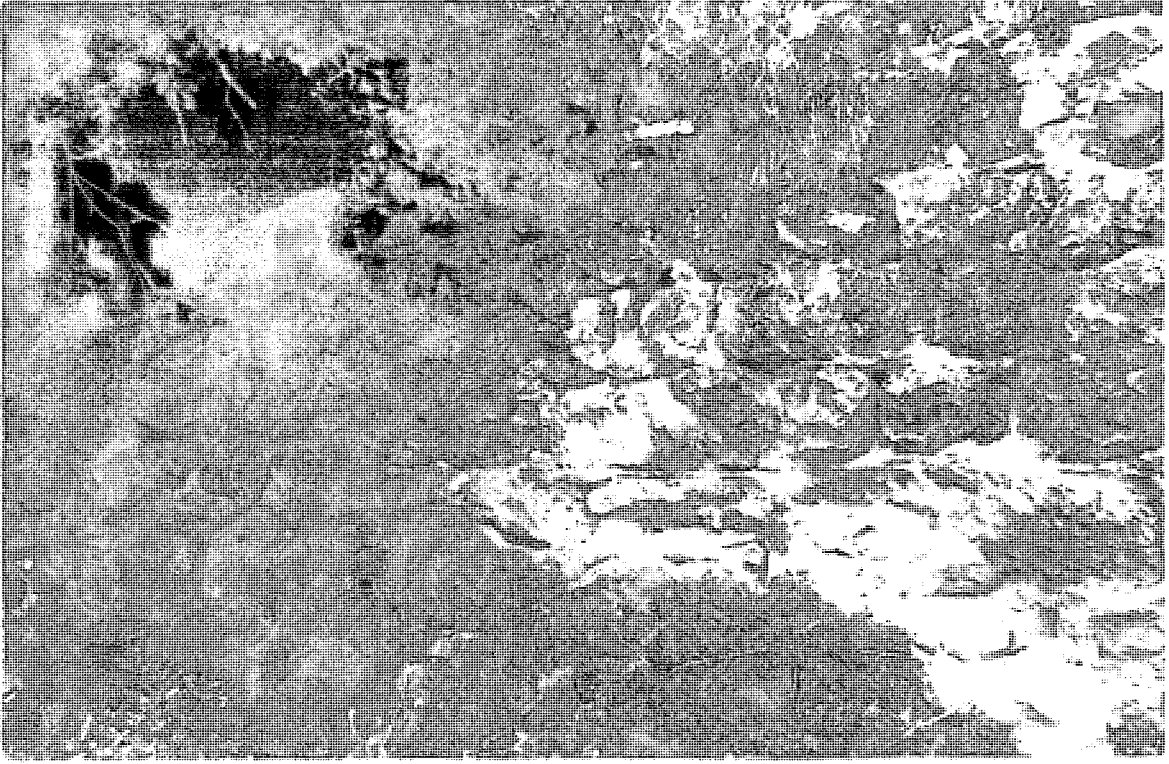
Resim 42: Kungut Kalesi, doğu cephenin genel görünüşü

Resim 43: Kungut Kalesi, kuzey batıda yer alan duvar kalıntıları

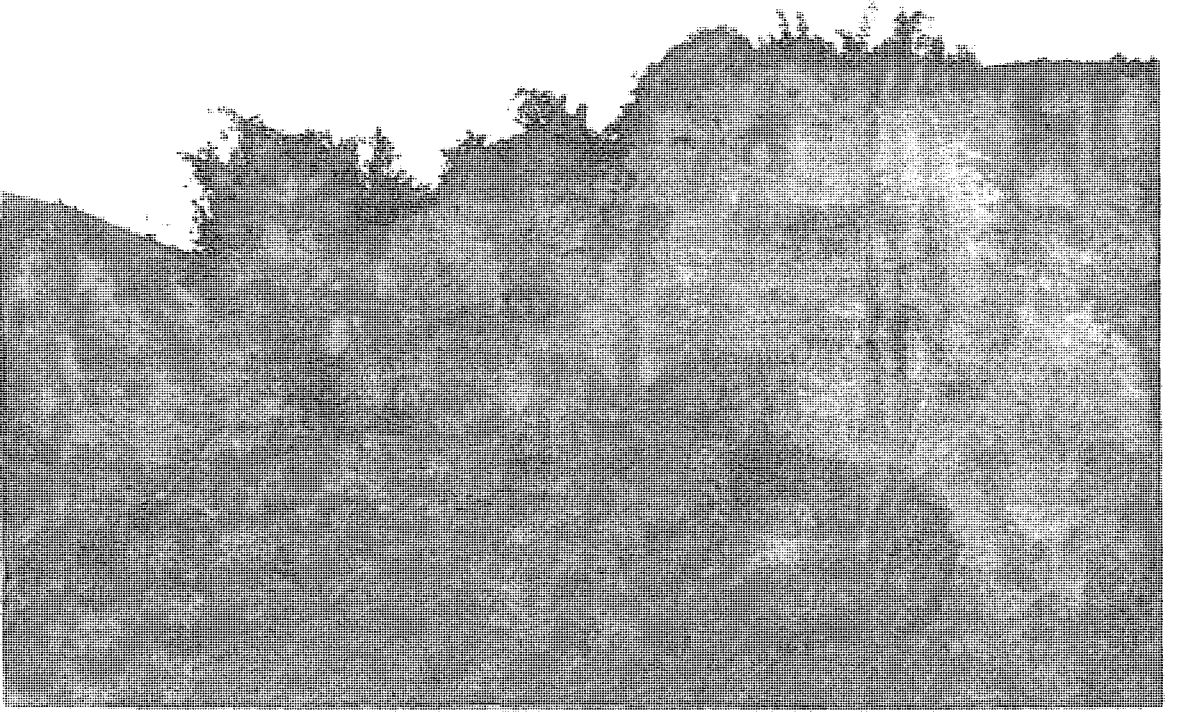
Resim 44: Kungut Kalesi, batı cephe duvar kalıntıları

Resim 45: Kungüt Kalesi, doğu cephe duvar kalıntıları

Resim 46: Kungüt Kalesi, doğu cephe duvar detayı

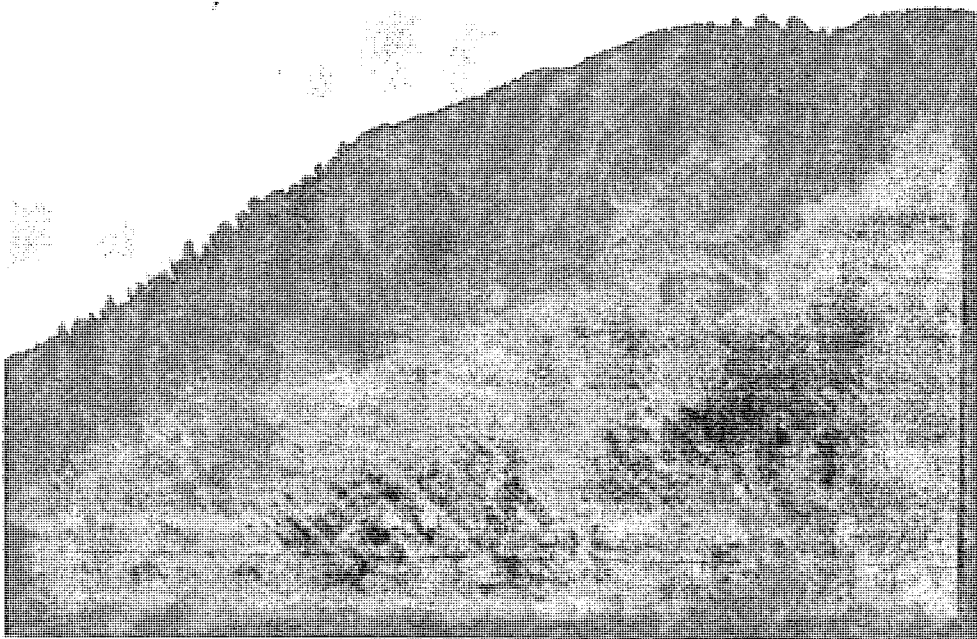
Resim 47: Küngüt Kalesinin doğu cephesine çıkılan dağ yolu

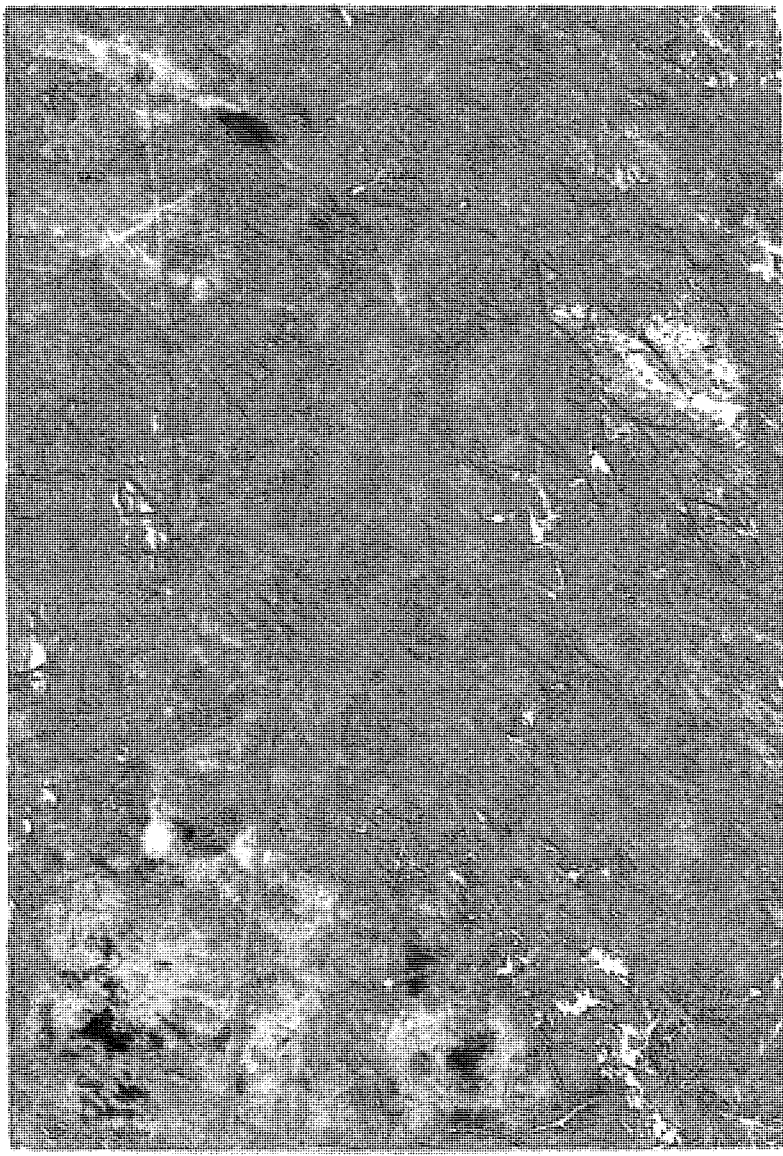
Resim 48: Galatepe Dağı (doğudan)

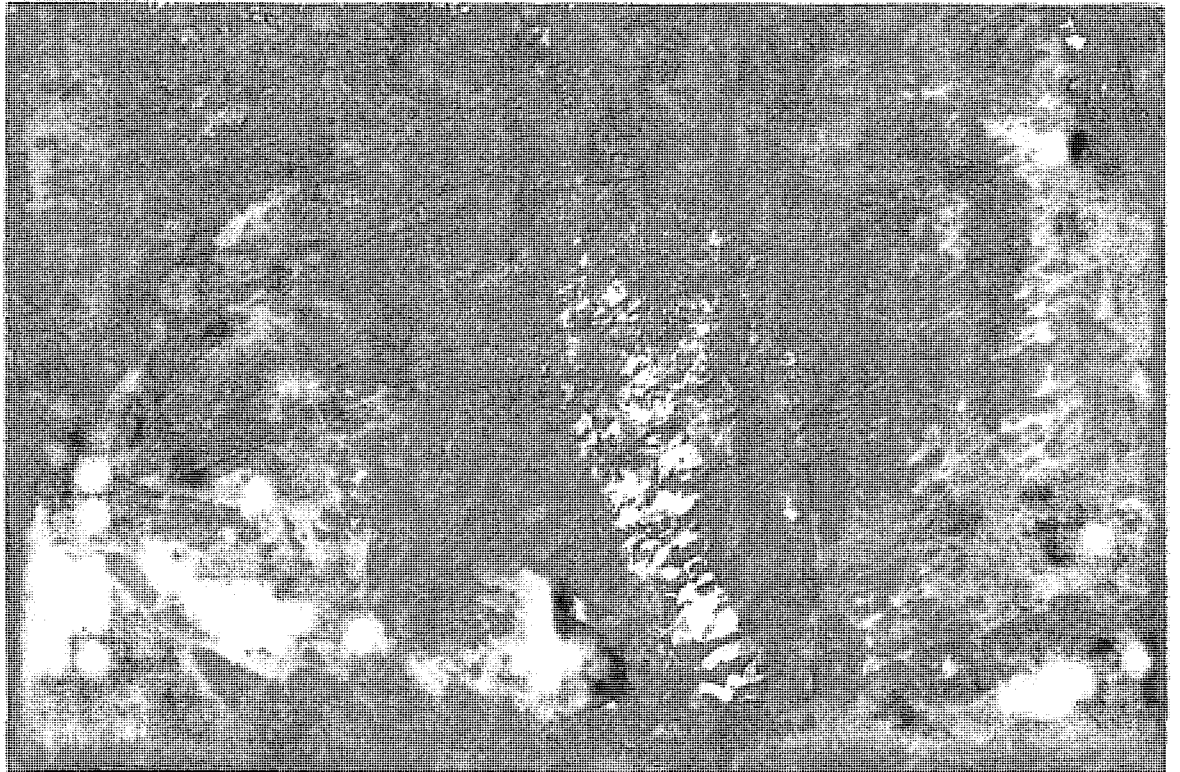
Resim 49: Damarçın Nehri

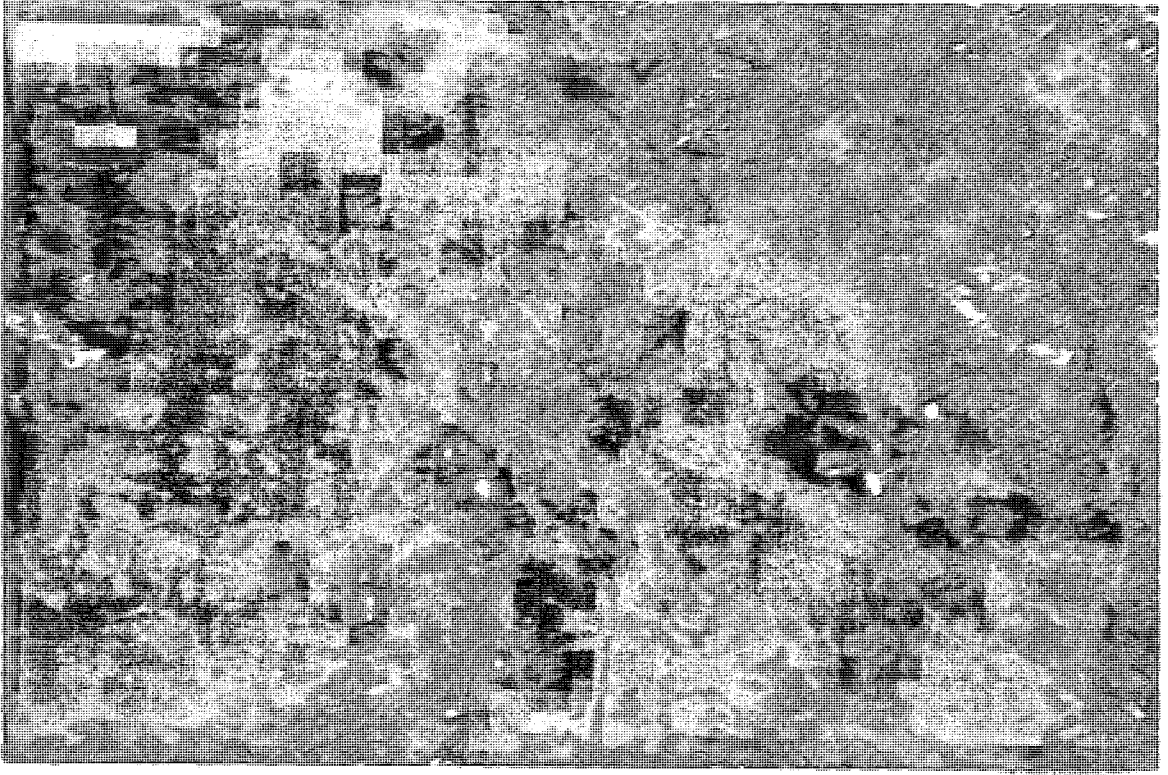
Resim 50: Garadere Ormanı

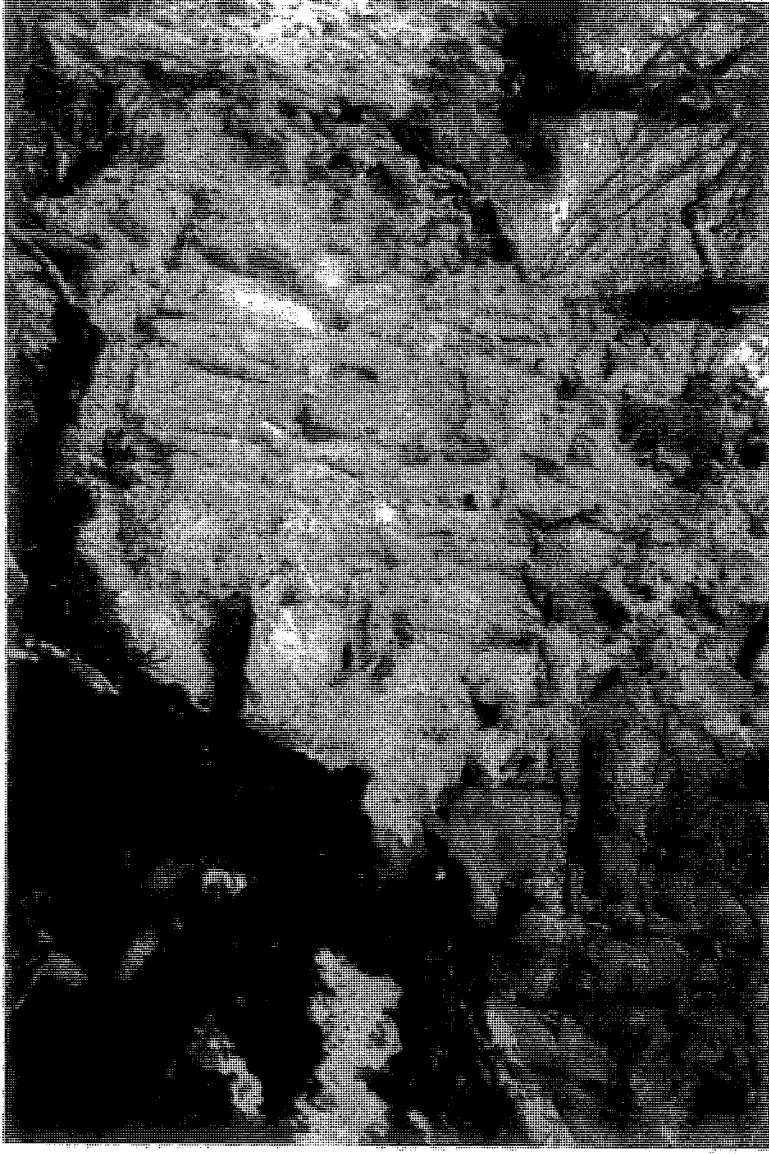
Resim 51: Gellersen-Görsen Kalesi, güney cephedeki duvar kalıntıları

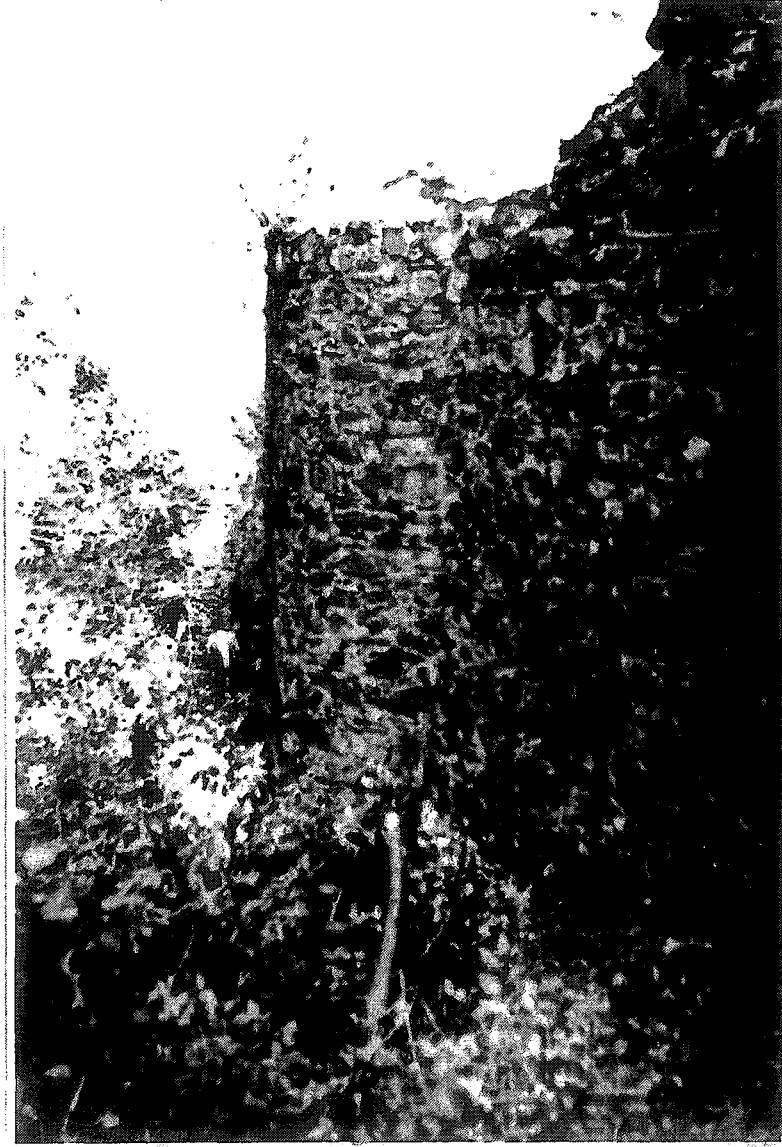
Resim 52: Gellersen-Görsen Kalesi'nin güney batısındaki duvar kalıntısı

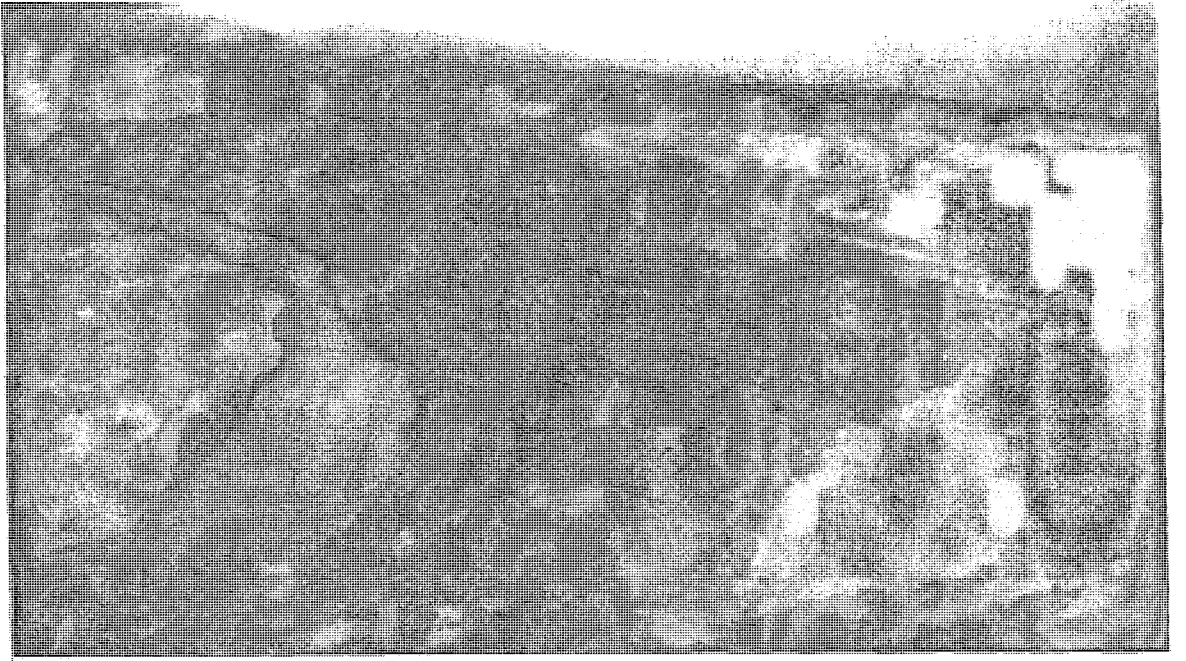
Resim 53: Gellersen-Görersen Kalesi, kuzey cephe duvarı iç görünüş

Resim 54: Gelersen-Görsen Kalesi, kuzey doğudaki burç kalıntısı

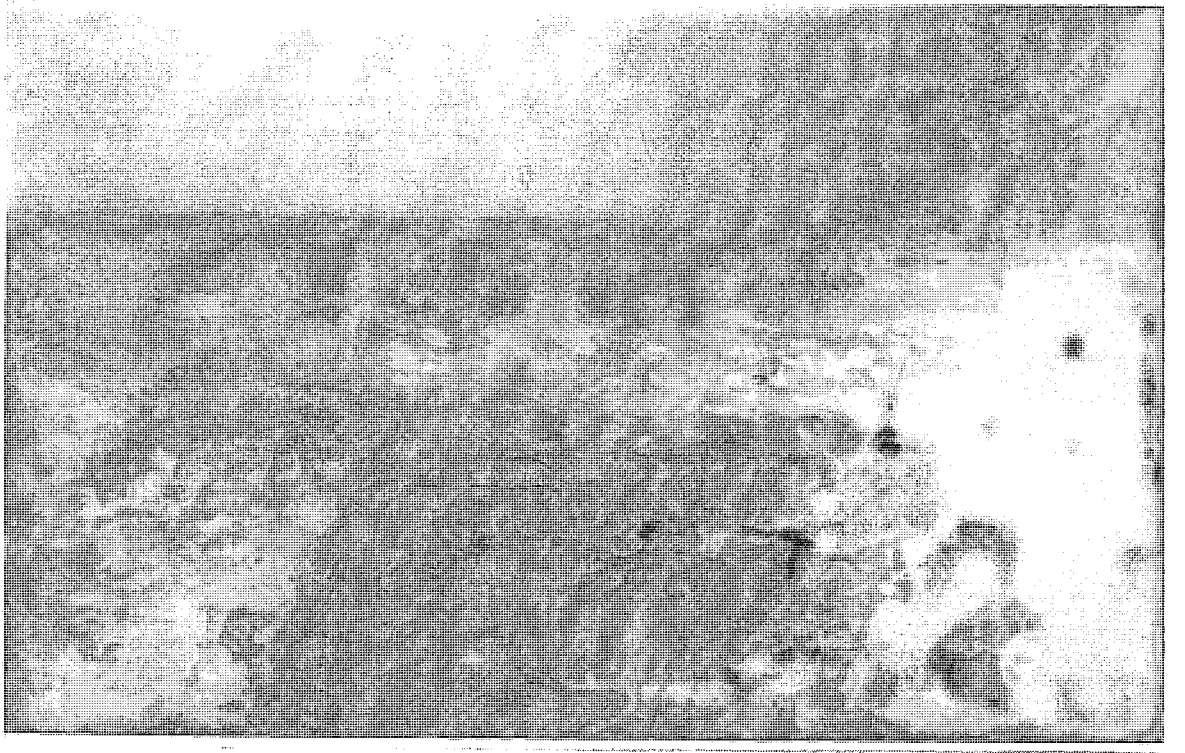
Resim 55: Şin Kalesi kuzey cephe burcu (N. Muhtarov'dan)

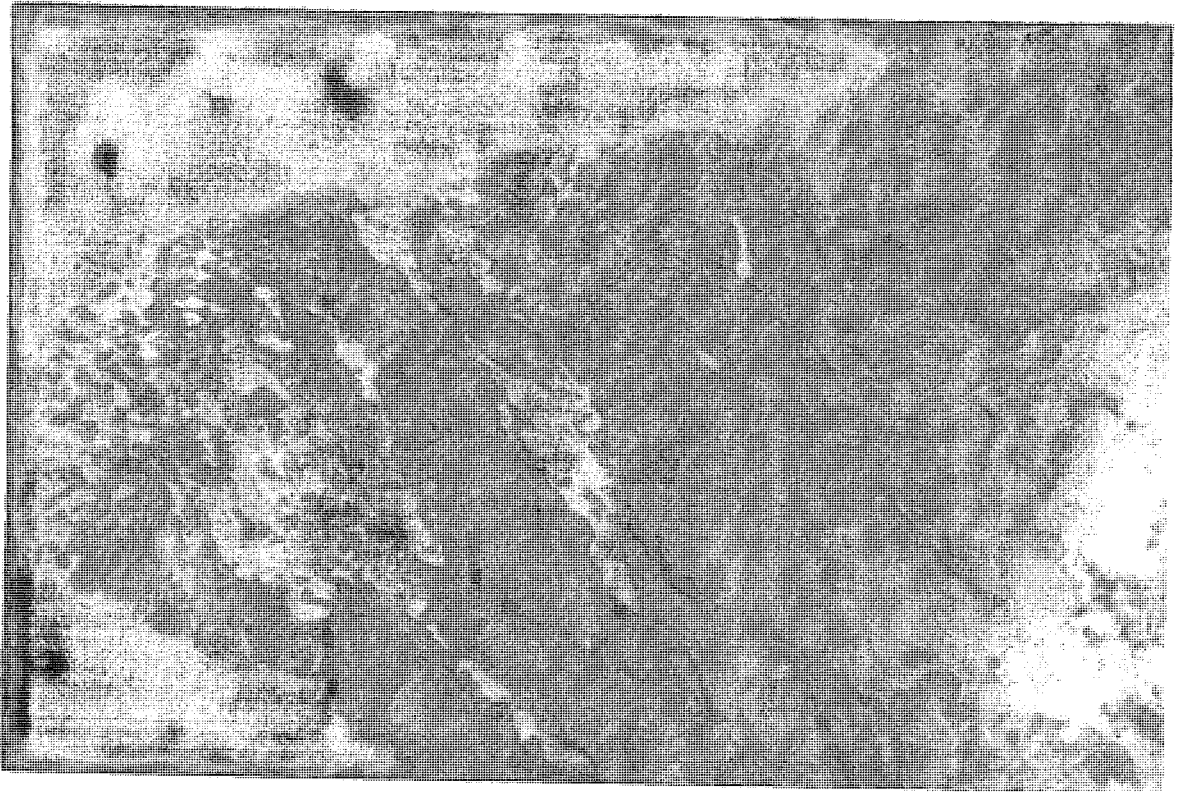
Resim 56: Alicançay Nehri

Resim 57: Gayabaşı Kız Kalesi'nin bulunduğu arazi

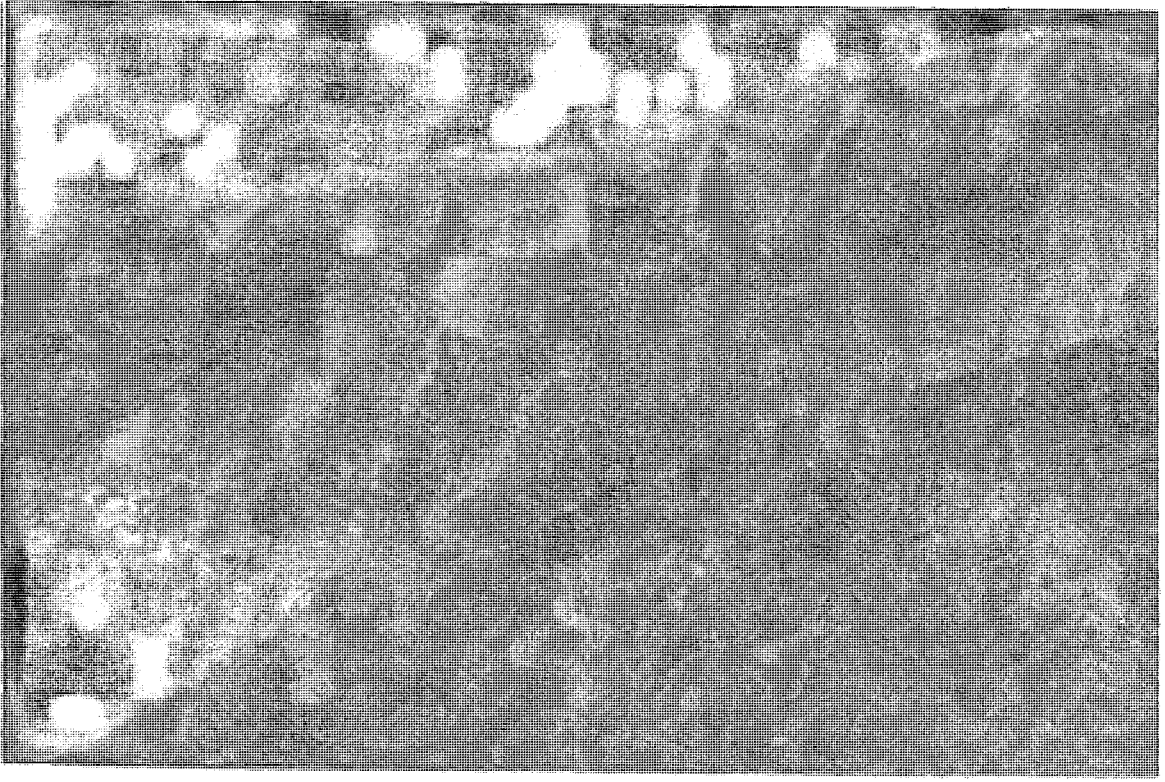

Resim 58: Gayabaşı Kız Kalesi'nin duvar kalıntısı

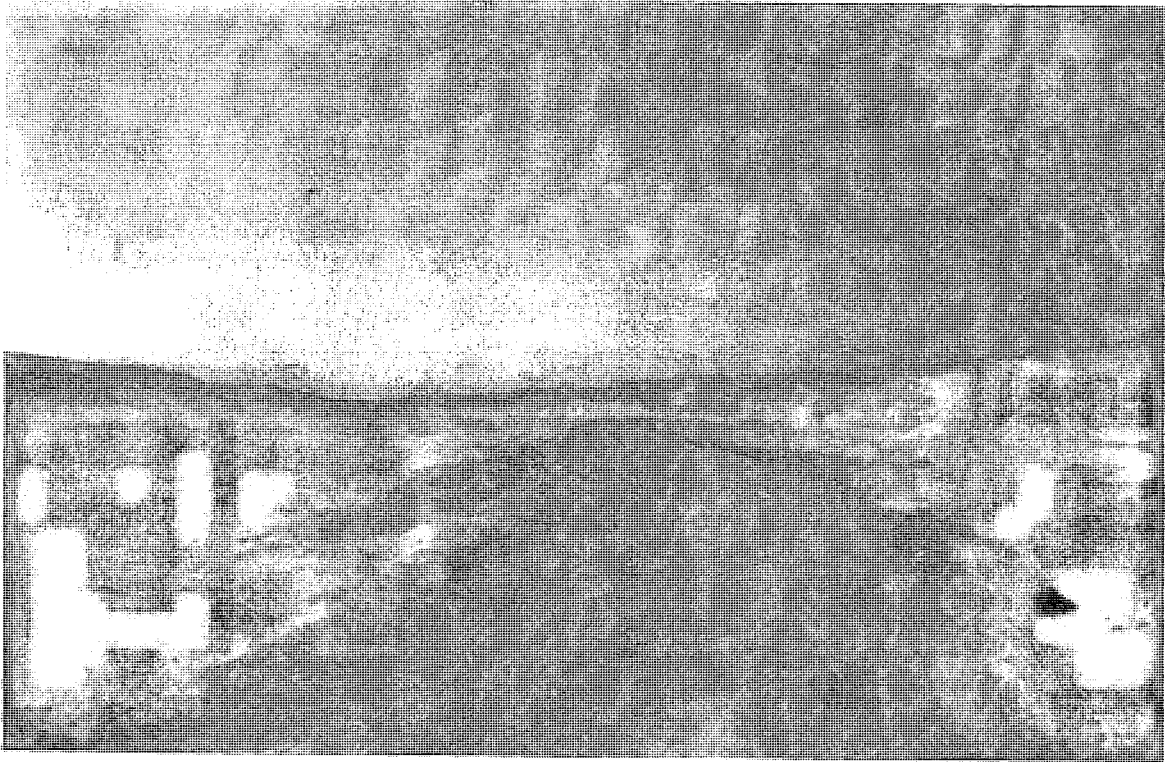

Resim 59: Çaygaragoyunlu Kız Kalesi'nin bulunduğu Galadağ

(Şeki Kültür Müdürlüğü Arşivi'nden)

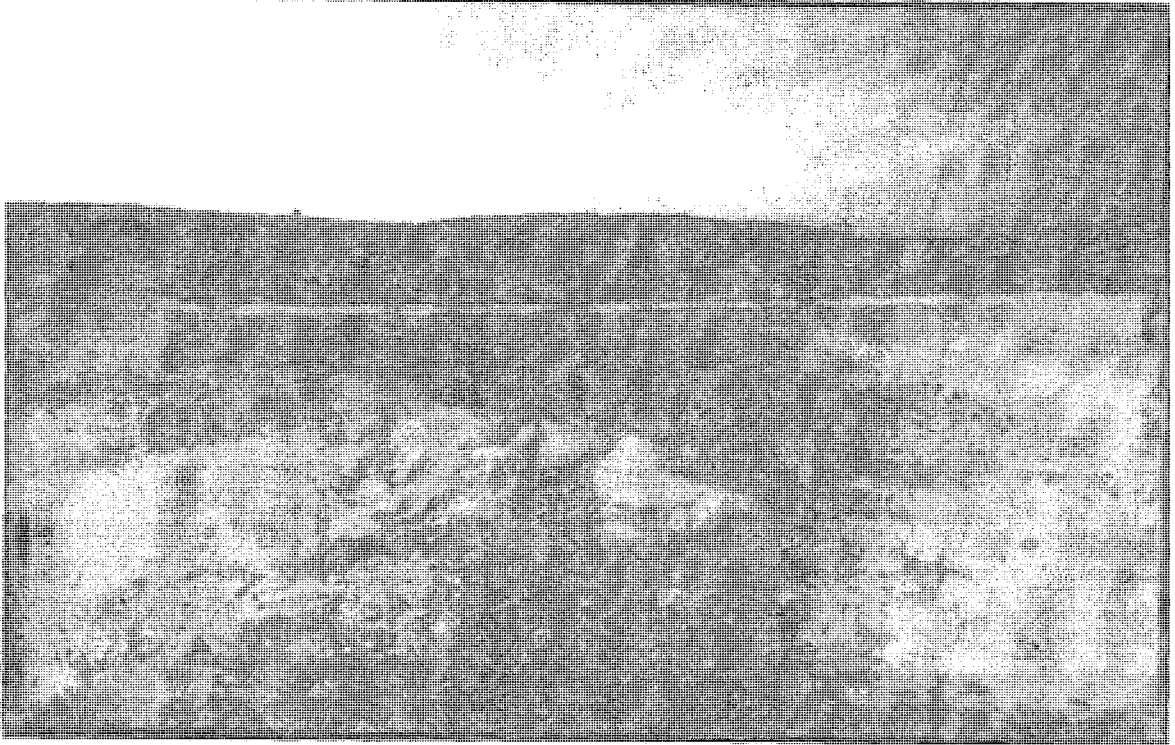
Resim 60: aygaragoyunlu Kız Kalesi'nin bulunduğu Galadağ, kuzey görünüşü
(Şeki Kültür Müdürlüğü Arşivi'nden)

Resim 61: Gudula Kalesi'nin kuzeyindeki yol

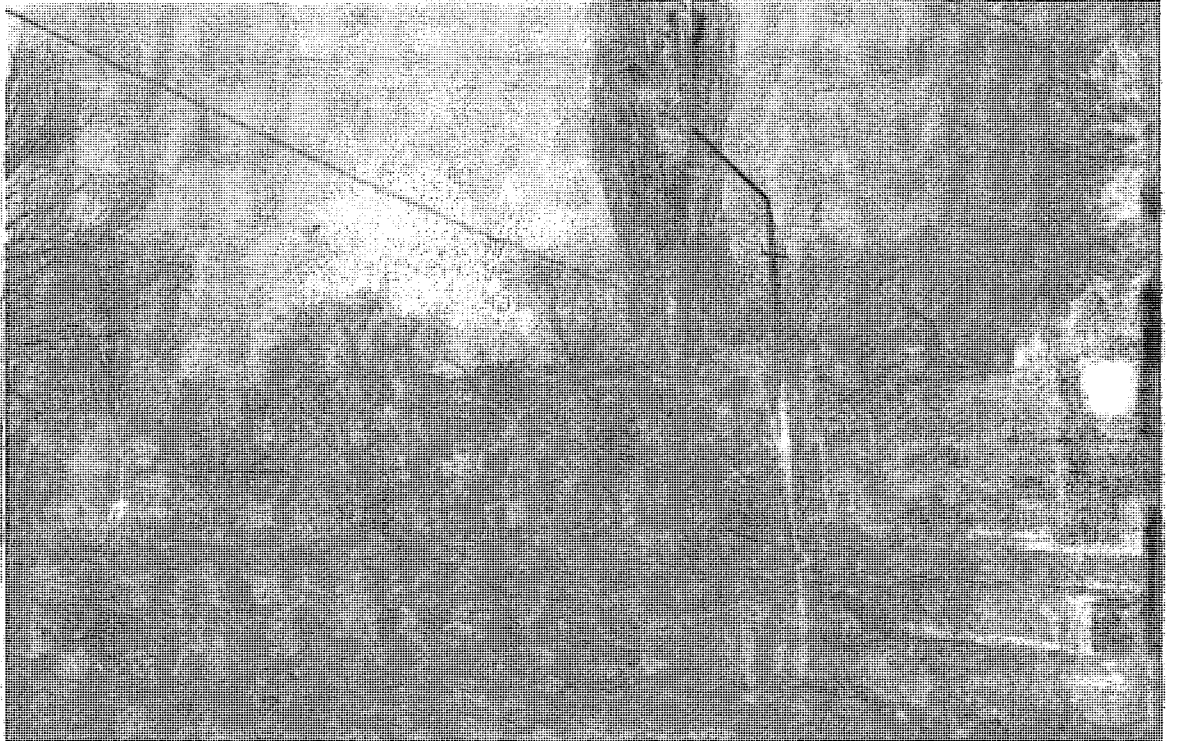
Resim 62: Gudula Kalesi'nin bulunduğu arazi

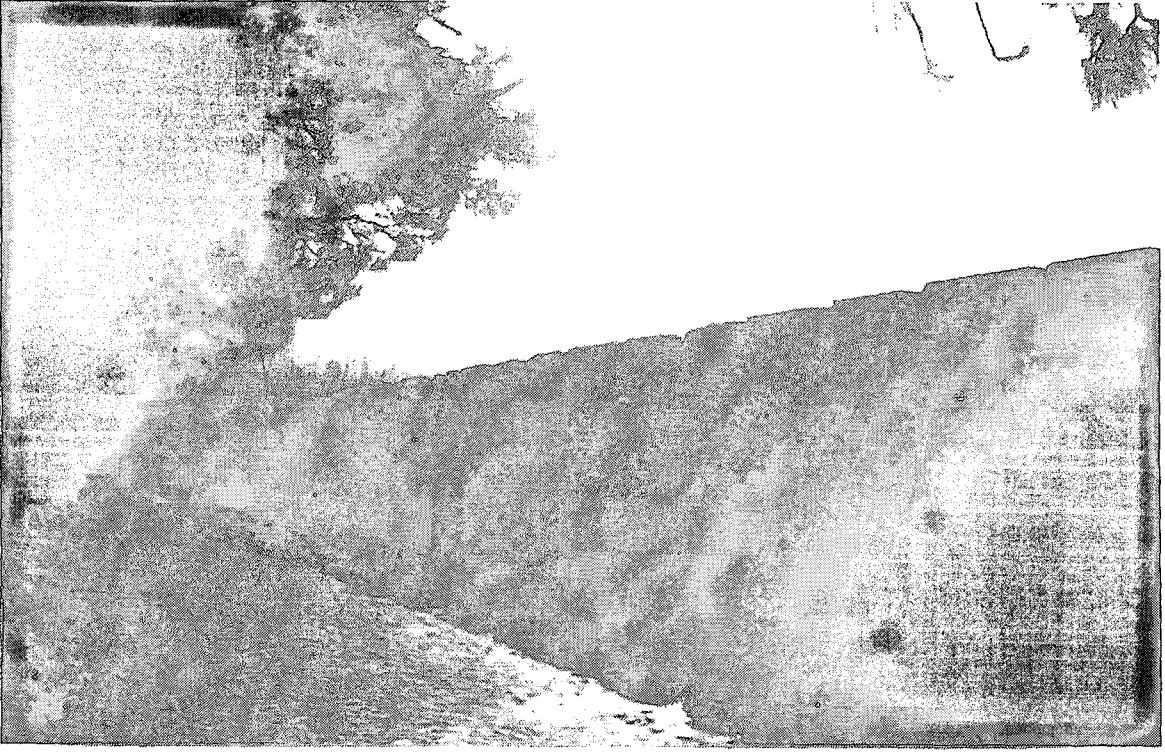
Resim 63: Gudula Kalesi'nin bulunduğu alandaki burç yerleri

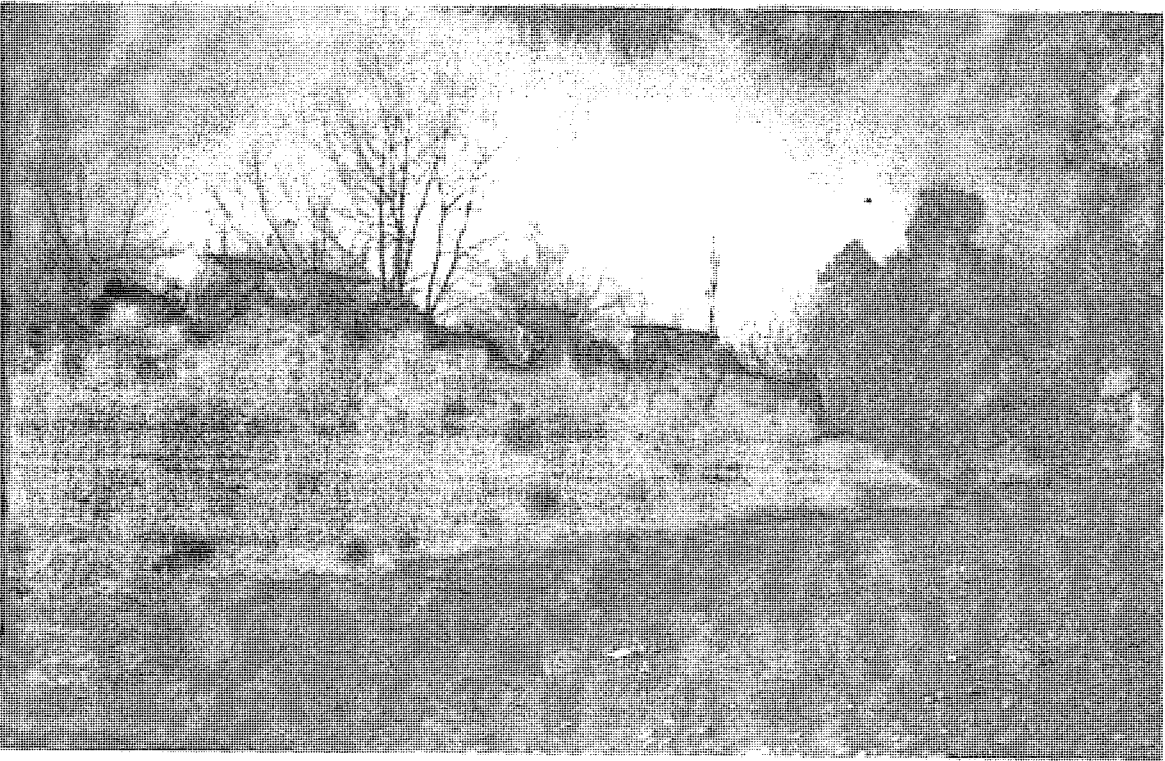
Resim 64: Şeki Kalesi, doğu cephe burçları

Resim 65: Şeki Kalesi, doğu cephe duvarı

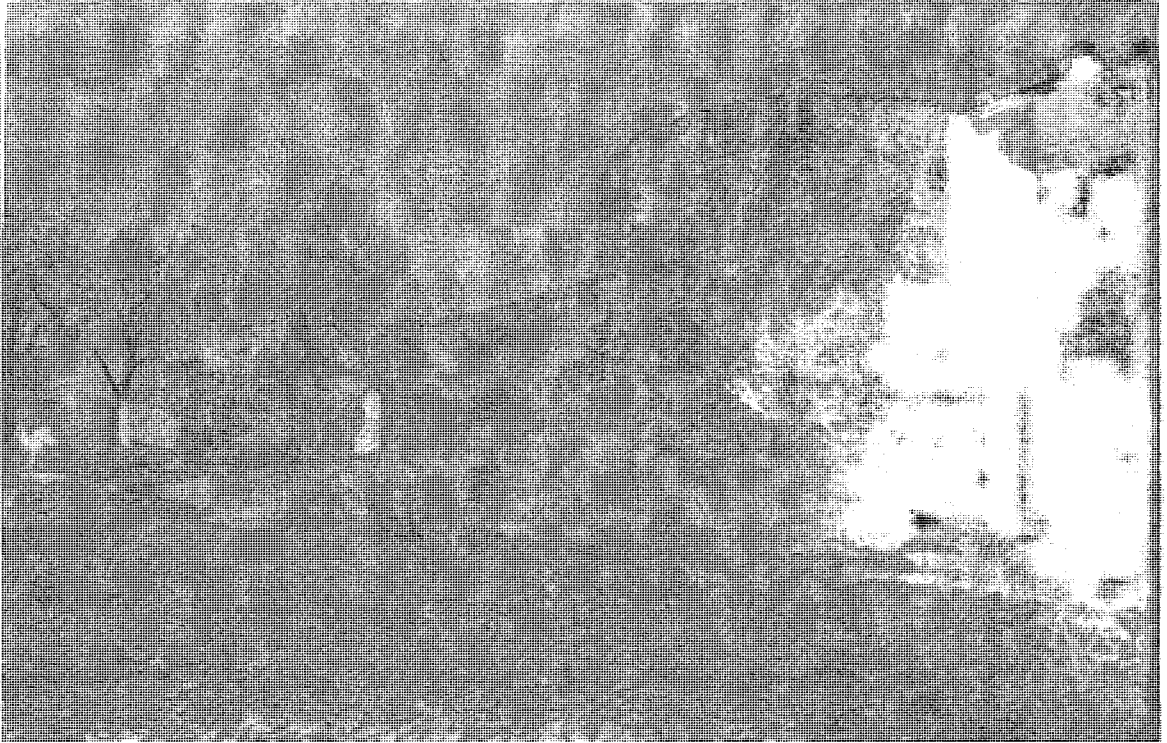
Resim 66: Şeki Kalesi, kuzey cephe duvarı

Resim 67: Şeki Kalesi, kuzey cephenin batı taraftaki duvar kalıntıları

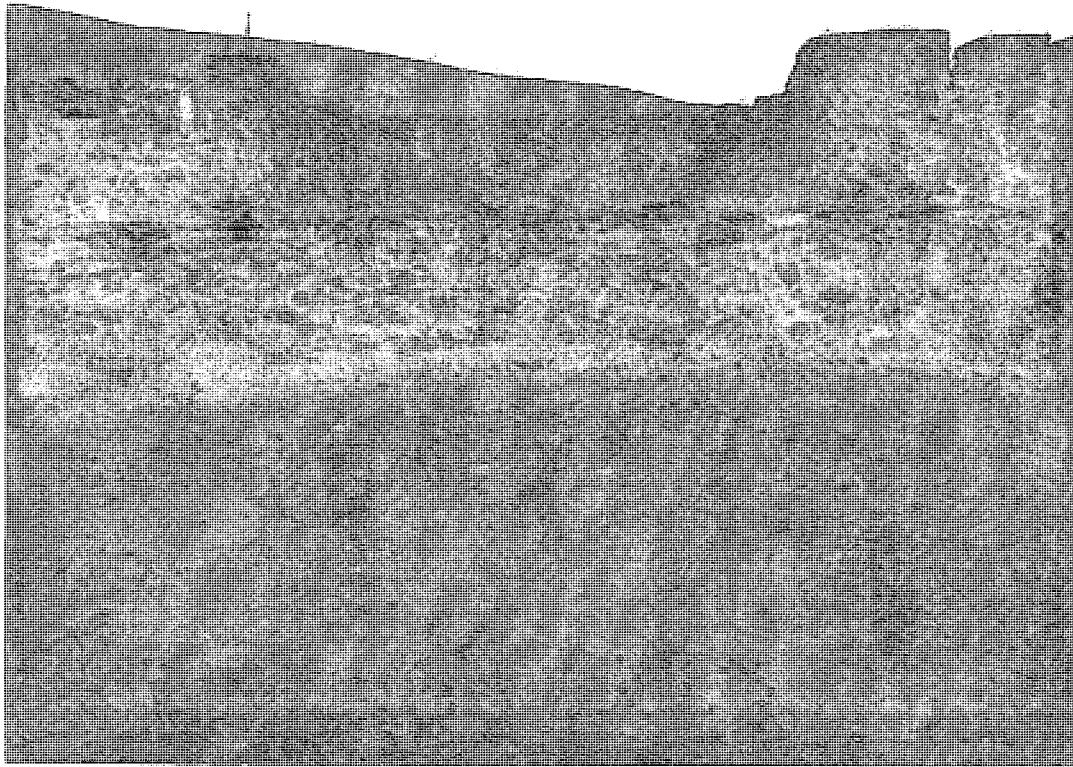
Resim 68: Şeki Kalesi, kuzey cephe girişi

Resim 69: Şeki Kalesi, güney cephe

Resim 70: Güney cephenin doğu taraftaki ilk burcu

Resim 71: Aynı burcun içten görünüşü

Resim 72: Güney cephenin batı taraftaki burcu

Resim 73: Güney cephenin doğu taraftaki ikinci burcu

Resim 74: Aynı burcun doğu taraftaki pahlanmış köşesi

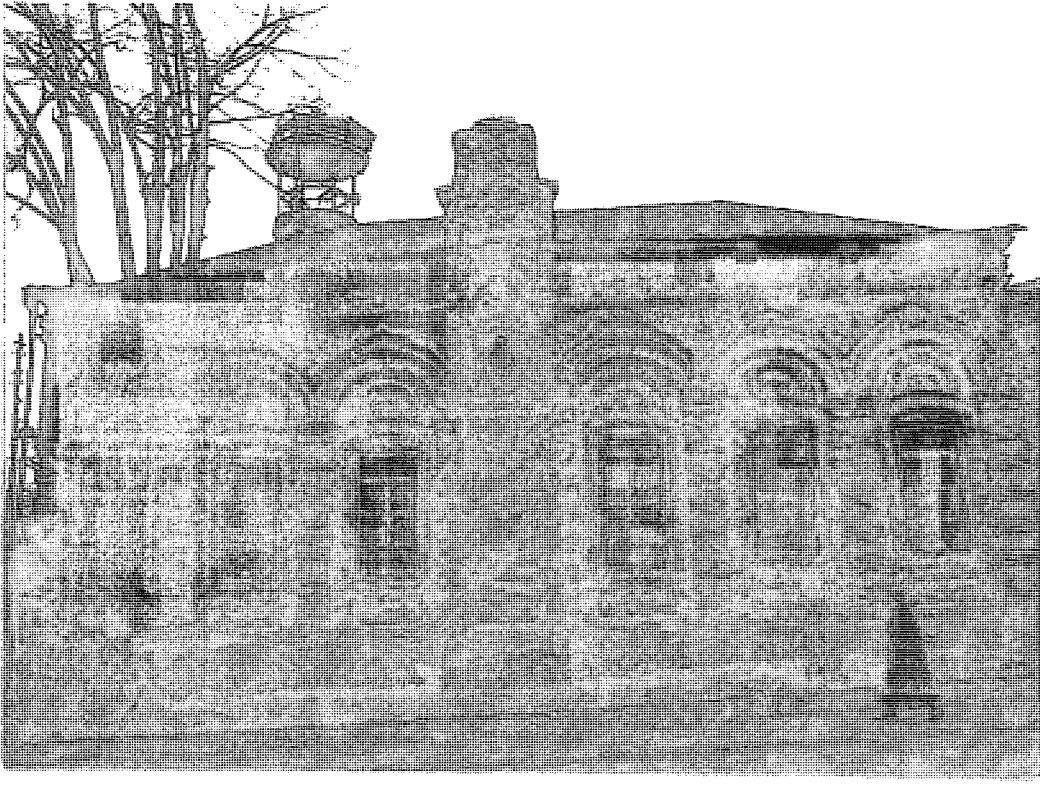
Resim 75: Şeki Kalesi'nin güney cephedeki giriş kapısı

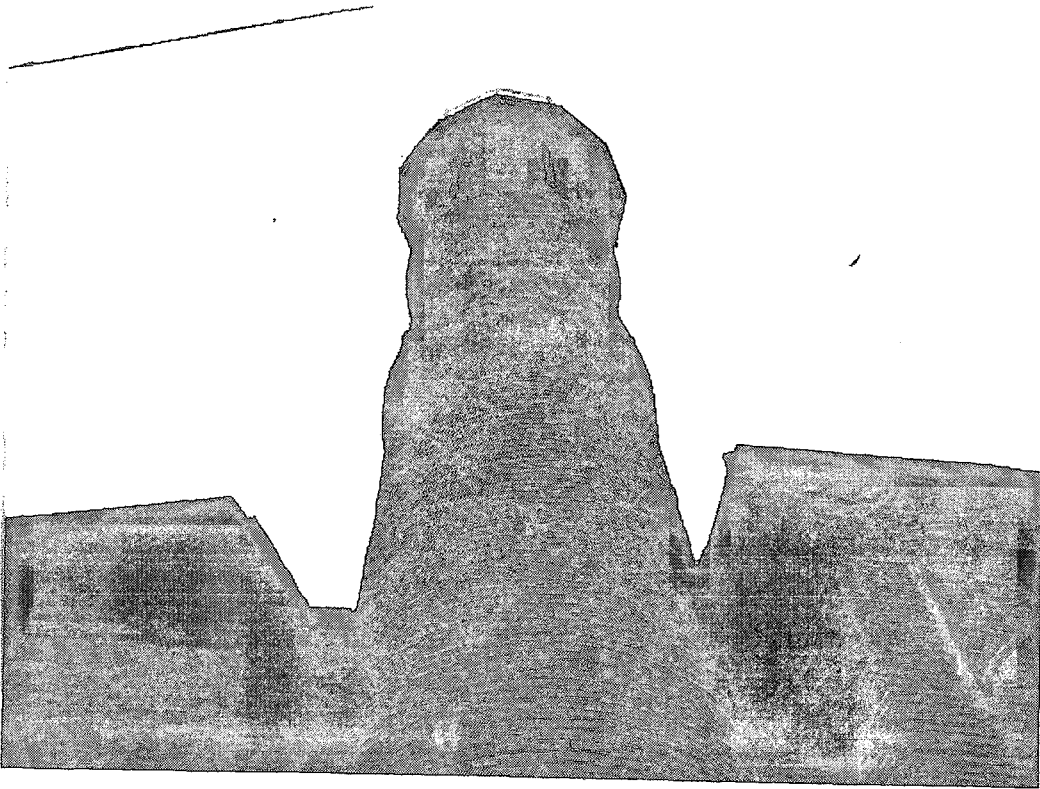
Resim 76: Aynı kapının içten görüntüsü

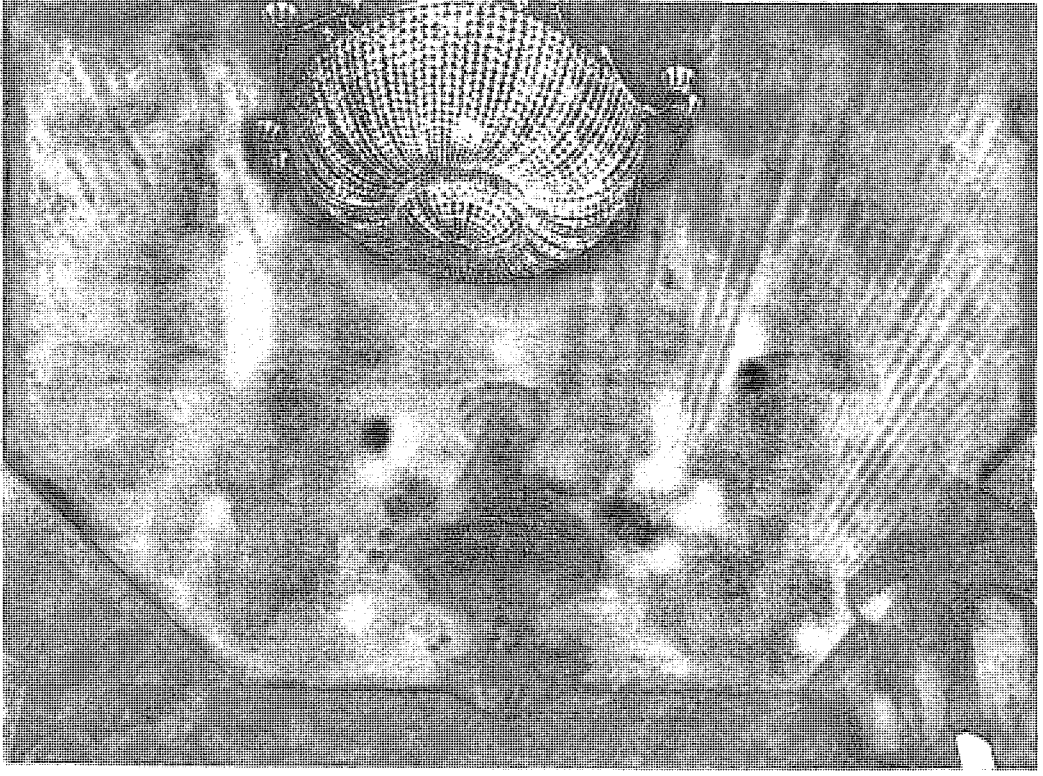
Resim 77: Yukarı Camii, genel görünüşü (güney batıdan)

Resim 78: Yukarı Camii, güney cephesi

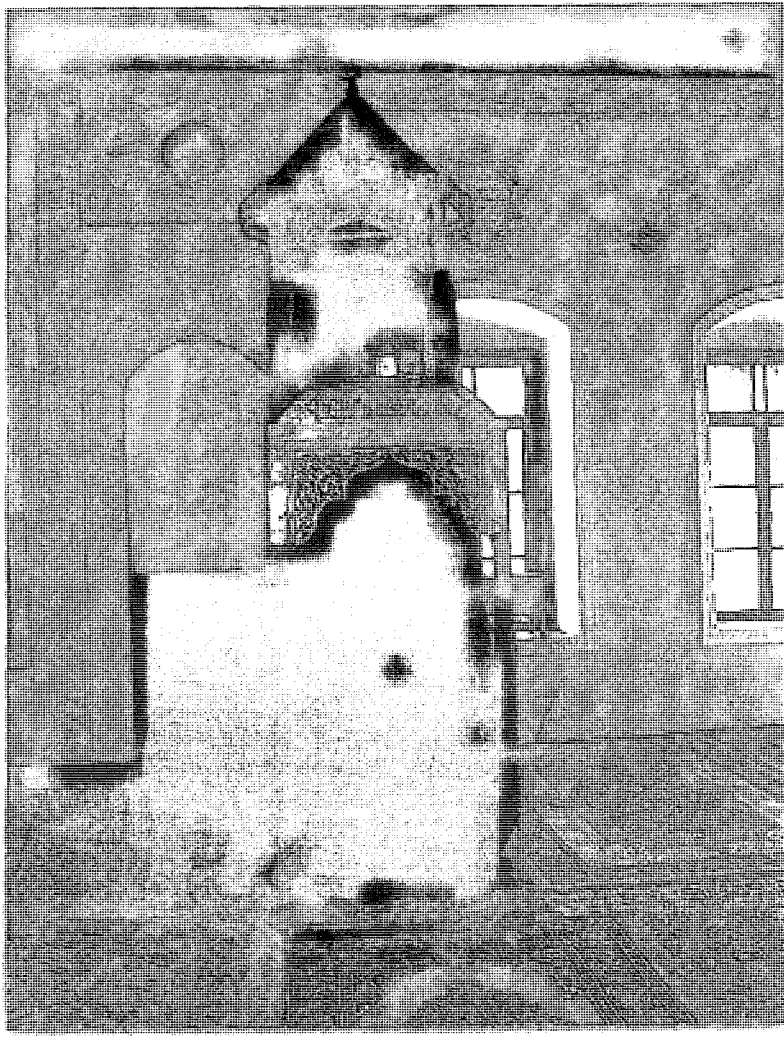
Resim 79: Yukarı Camii, güney batı köşede yer alan minaresi

Resim 80: Yukarı Camii, harim tavanı

Resim 81: Yukarı Camii, mihrabı

Resim 82: Yukarı Camii, minberi

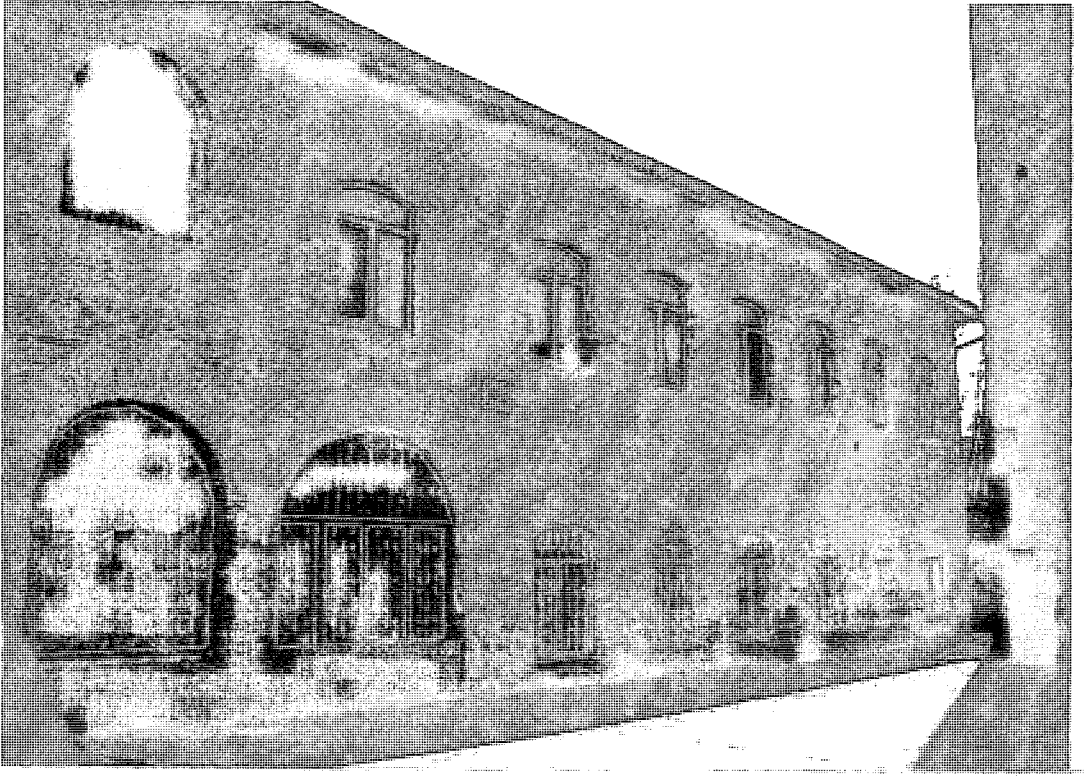
Resim 83: Yukarı Camii, son cemaat yeri

Resim 84: Yukarı Camii, harime giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

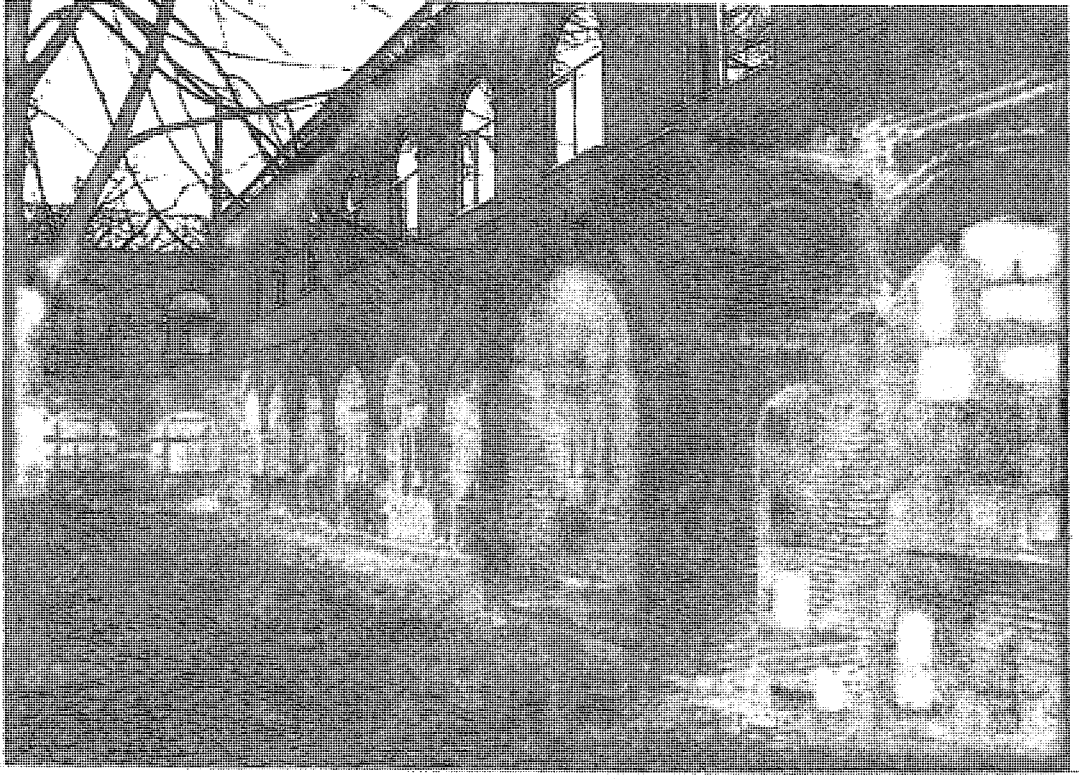

Resim 85: Cuma Camii, güney cephesi

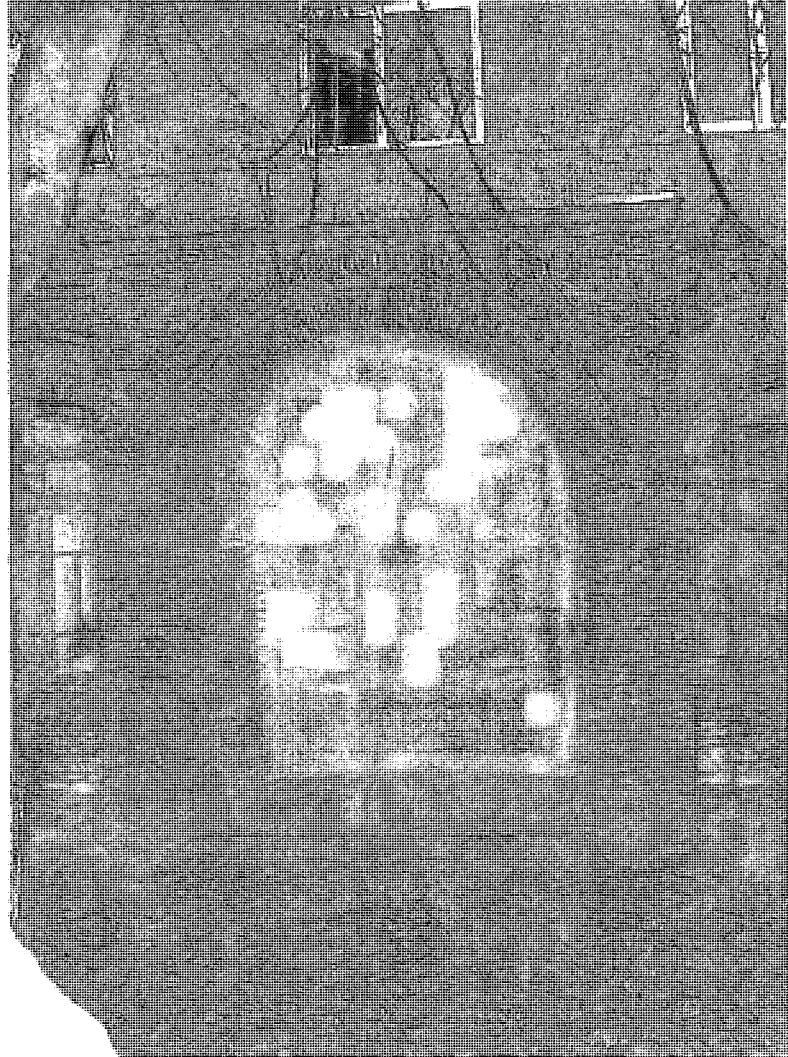

Resim 86: Cuma Camii, batı cephesi

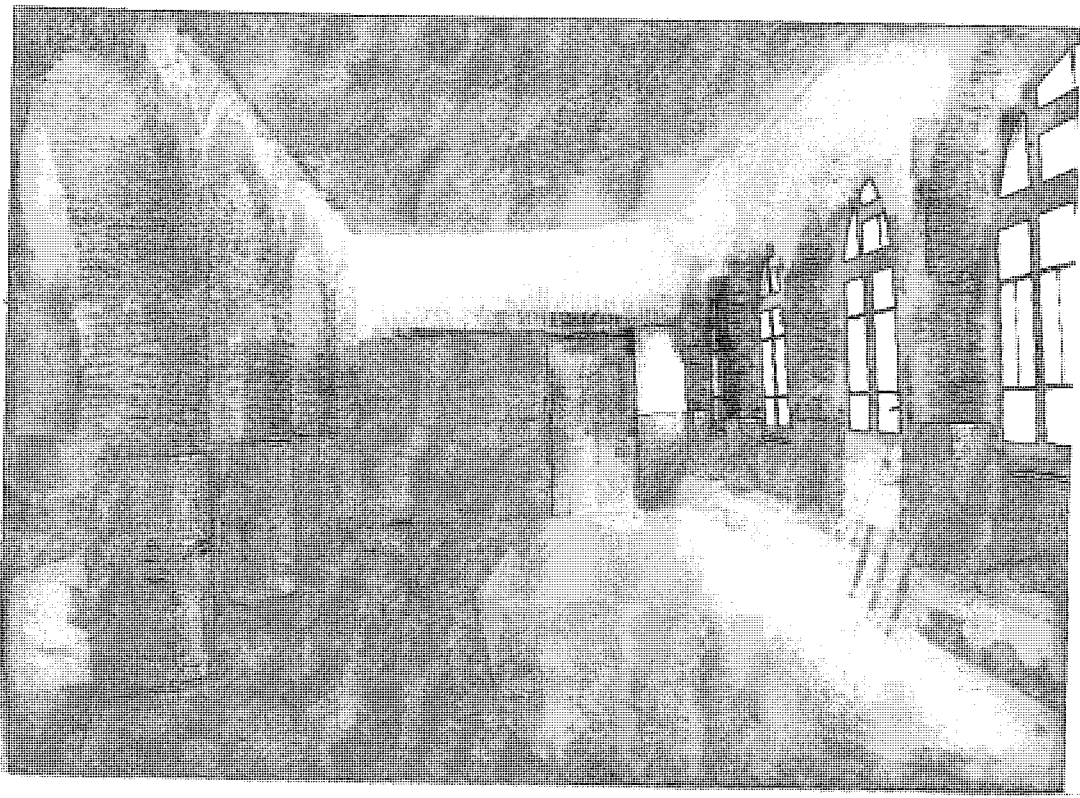

Resim 88: Cuma Camii, kuzey cephesi

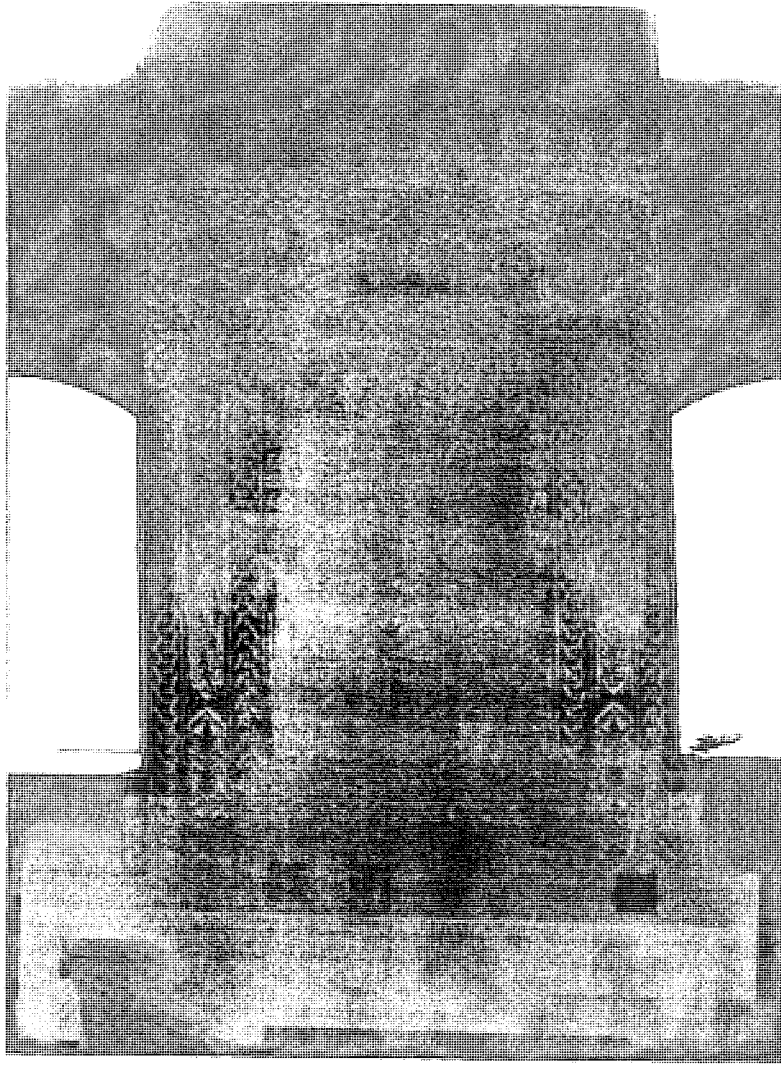
Resim 89: Cuma Camii'nin kuzey cephede yer alan baldaken tarzı giriş ünitesi

Resim 90: Cuma Camii, revaklı son cemaat yeri

Resim 91: Cuma Camii, harim kısmı

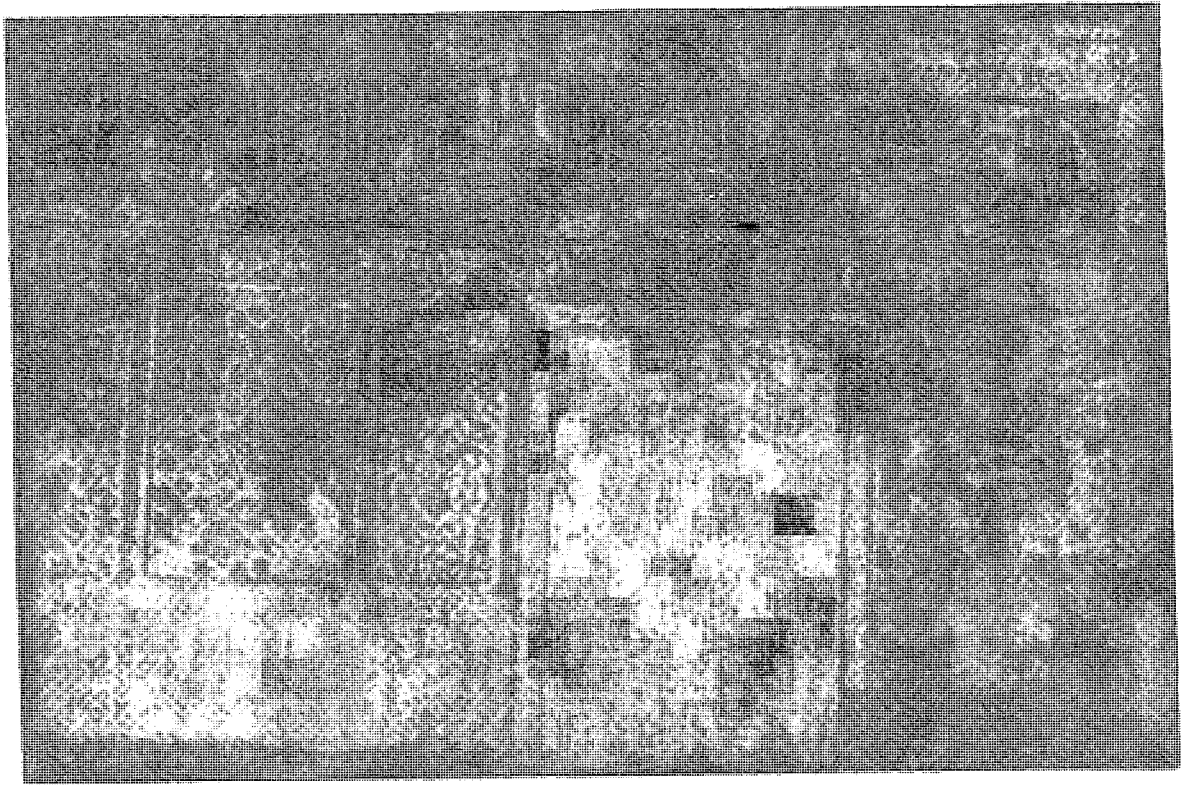
Resim 92: Cuma Camii, mihrabı

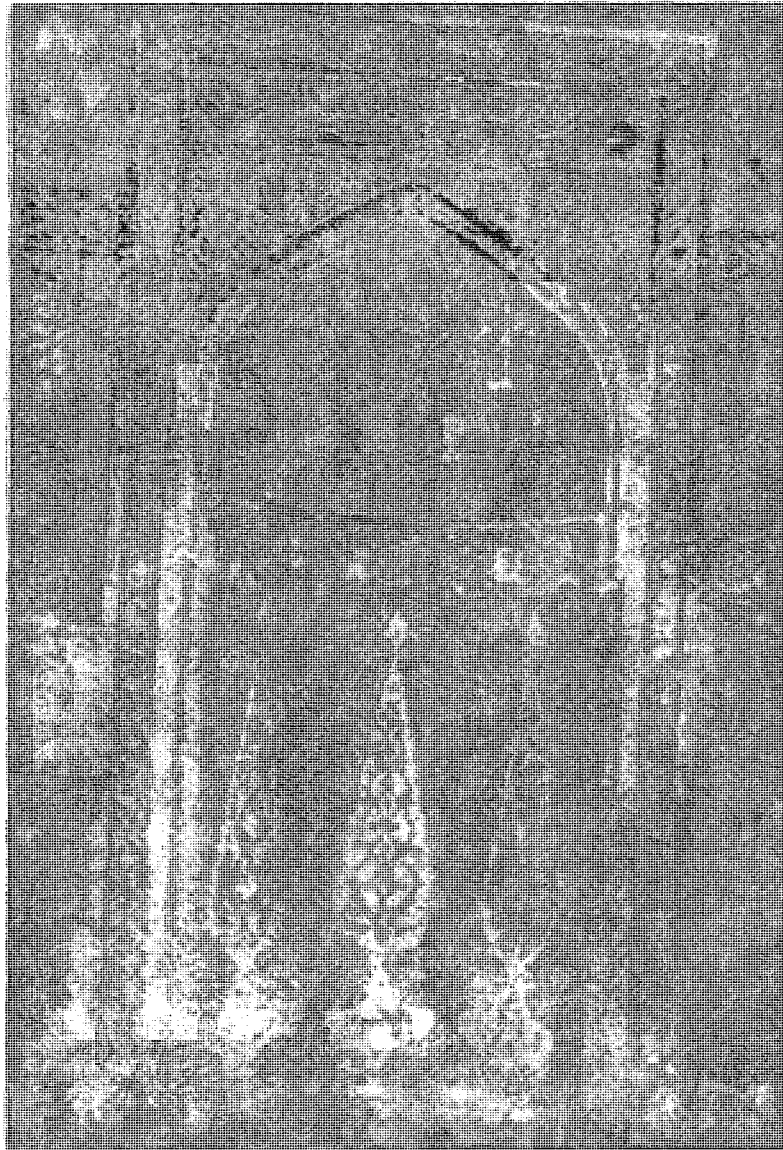
Resim 93: Cuma Camii, minberi

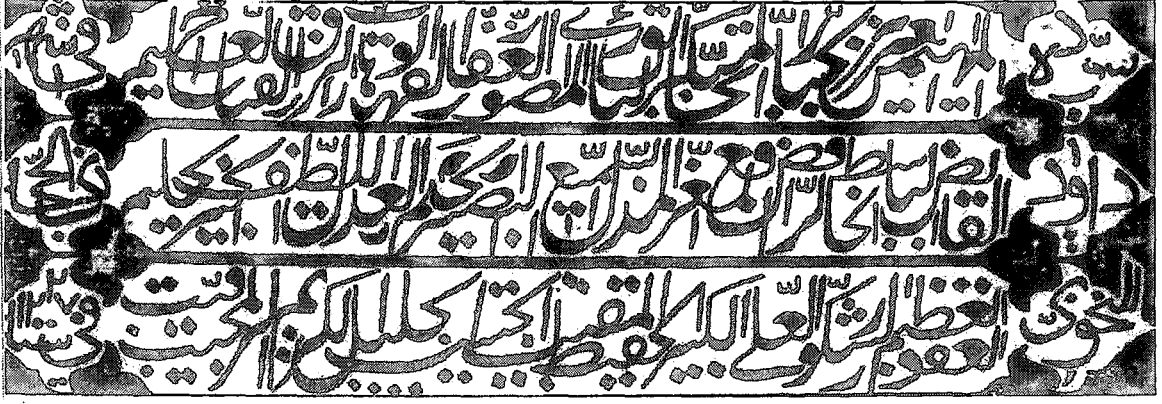
Resim 94: Cuma Camii, kadınlar mahfili

Resim 95: Gilehli Mescidi, harim duvarı (N. Saleh Askerova'dan)

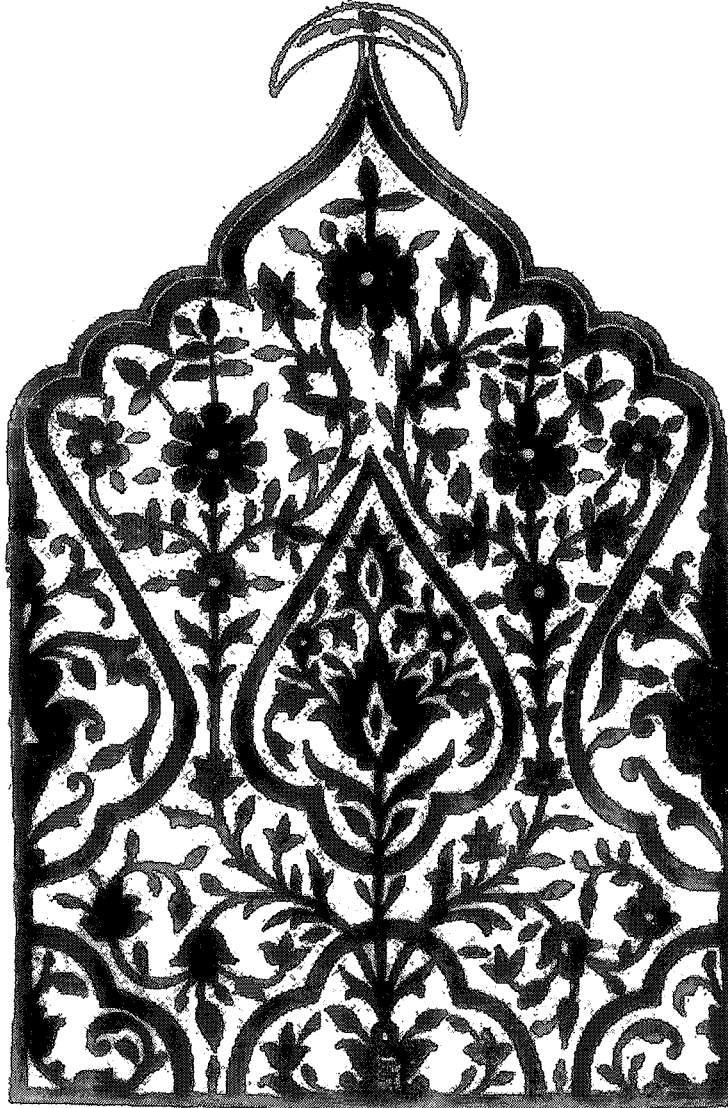

Resim 96: Gilehli Mescidi, mihrabı (N. Saleh Askerova'dan)

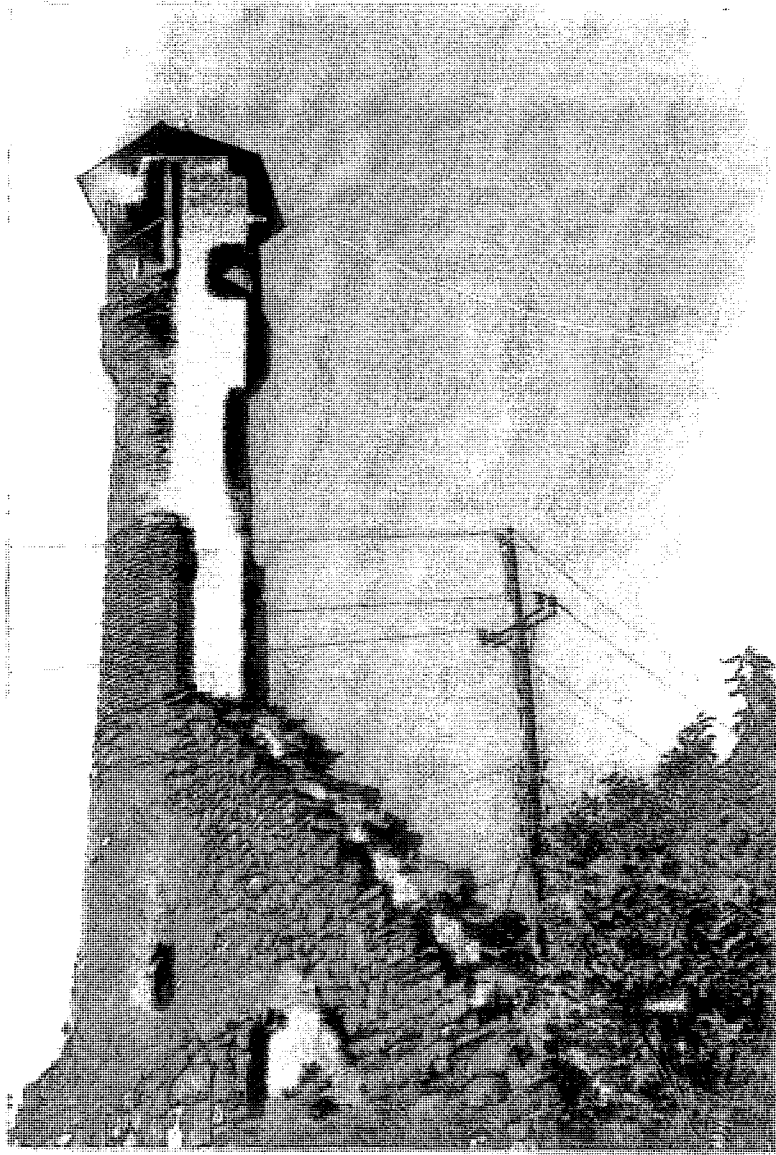
Resim 97: Gilehli Mescidi, harim kısmının doğu duvarında yer alan kitabe

(N. Saleh Askerova'dan)

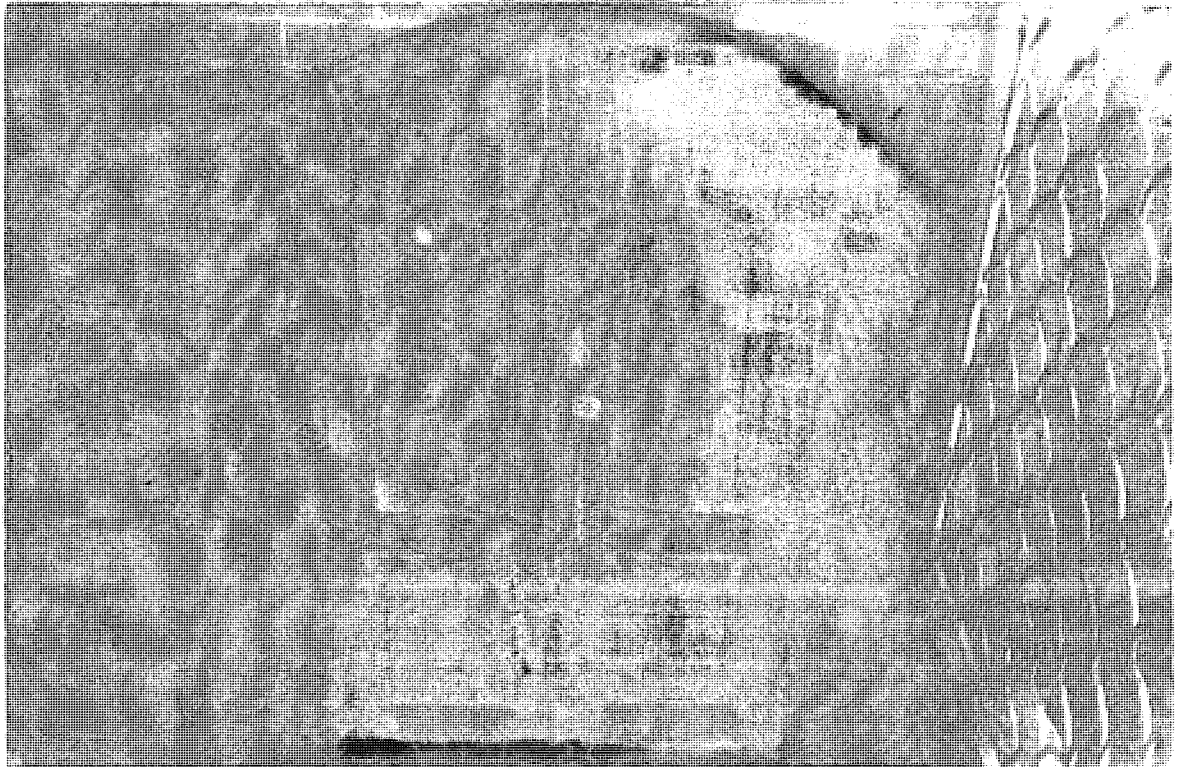

Resim 99: Gilehli Mescidi minaresi

Resim 100: Gilehli minaresi, kuzey doğu grntş

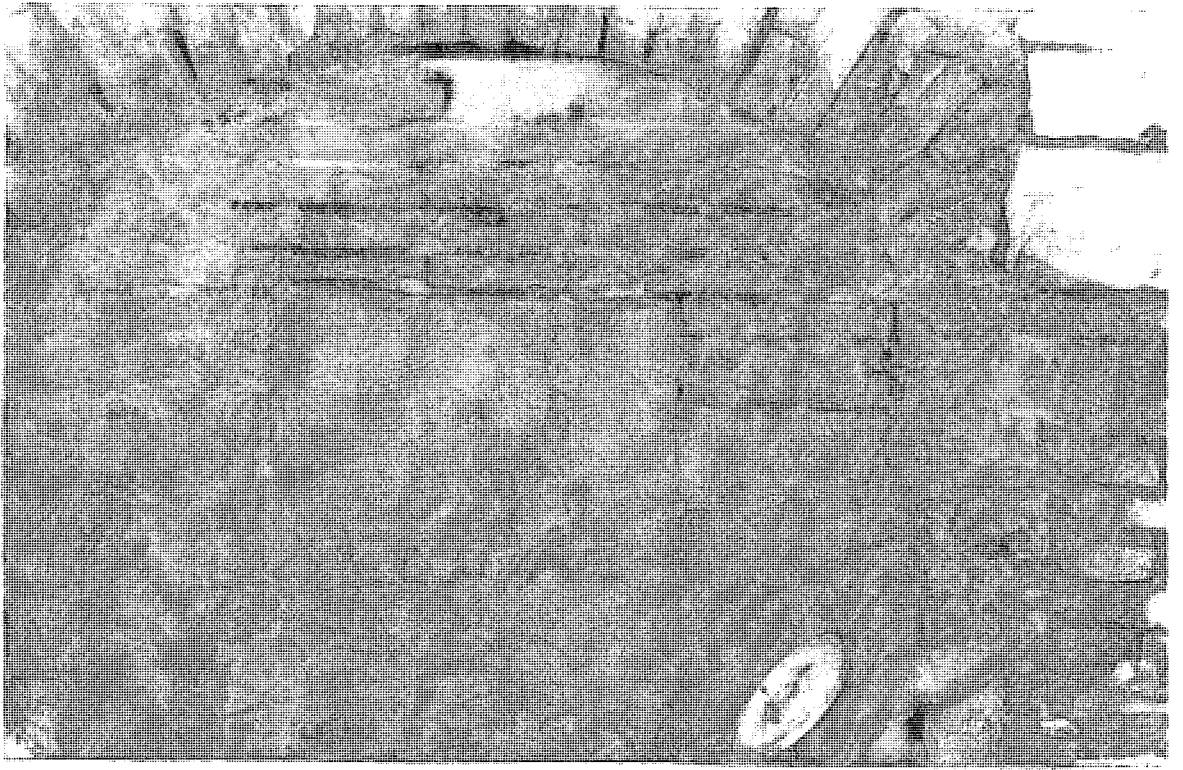
Resim 101: Han Mescidi'nin kuzey batıda bulunan giriş kapısı

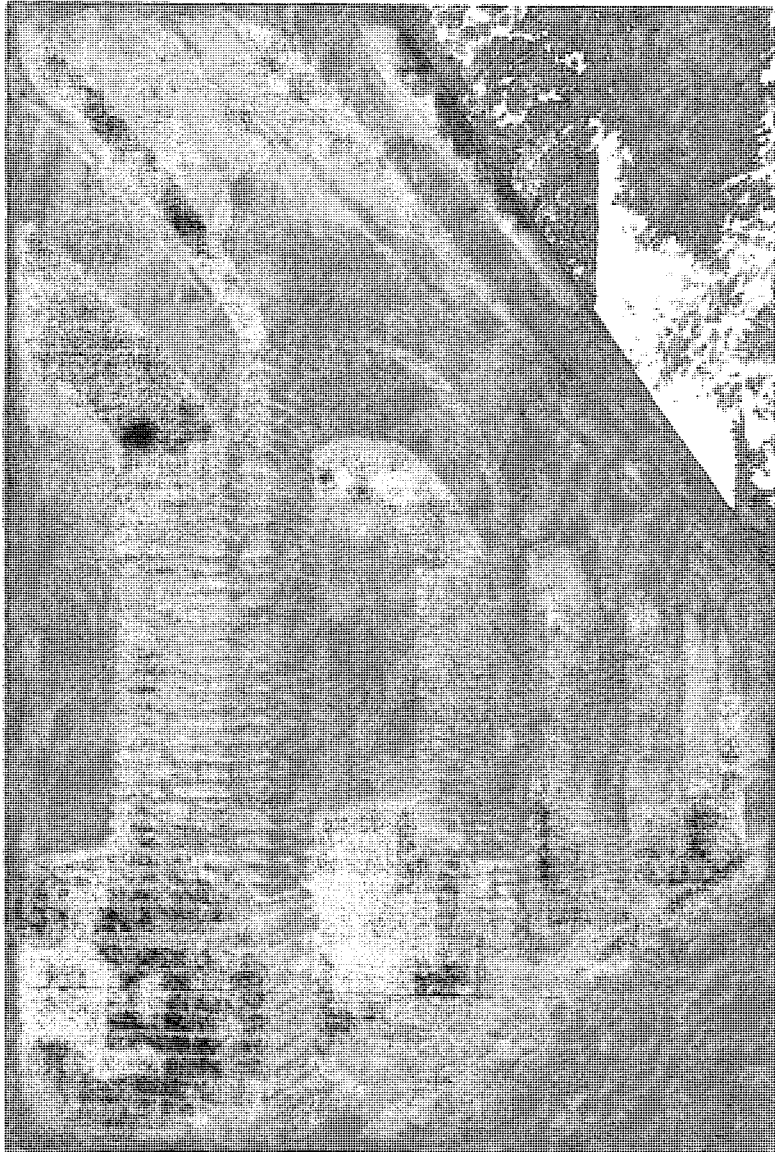
Resim 102: Han Mescidi'nin doğu cephedeki giriş kapısı

Resim 103: Aynı kapı, iç görünüşü

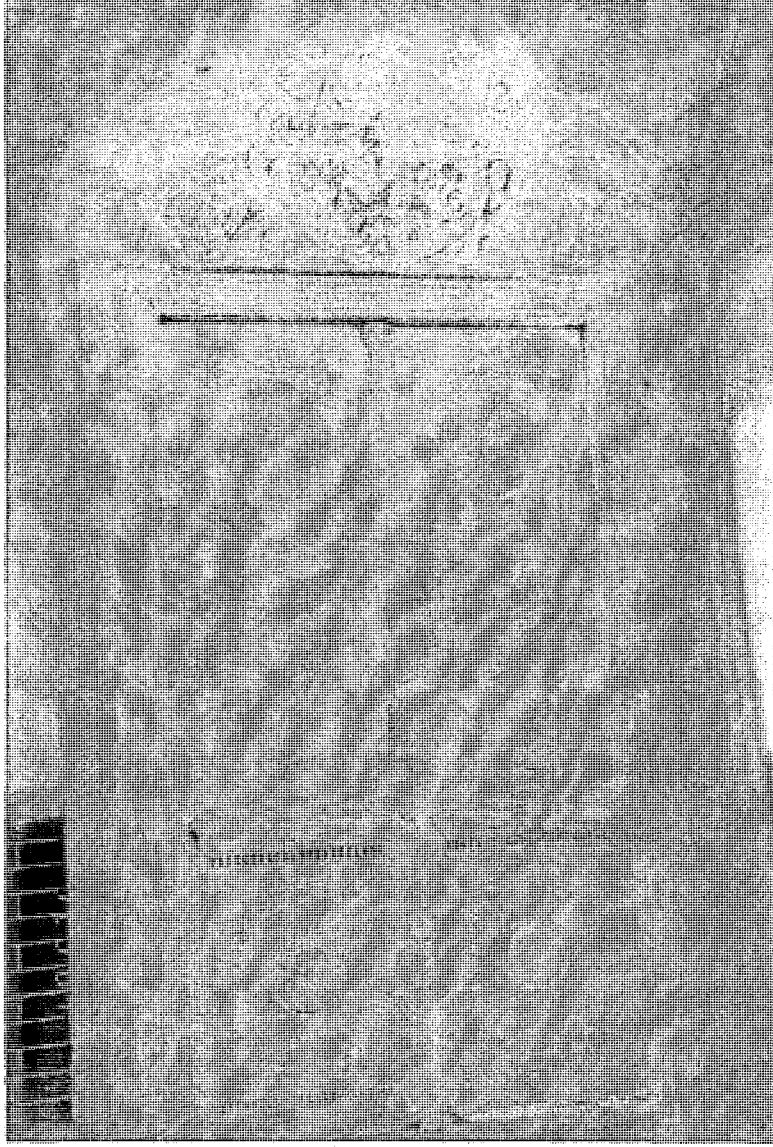
Resim 104: Han Mescidi avlusunun güney duvarında bulunan çeşme kalıntısı

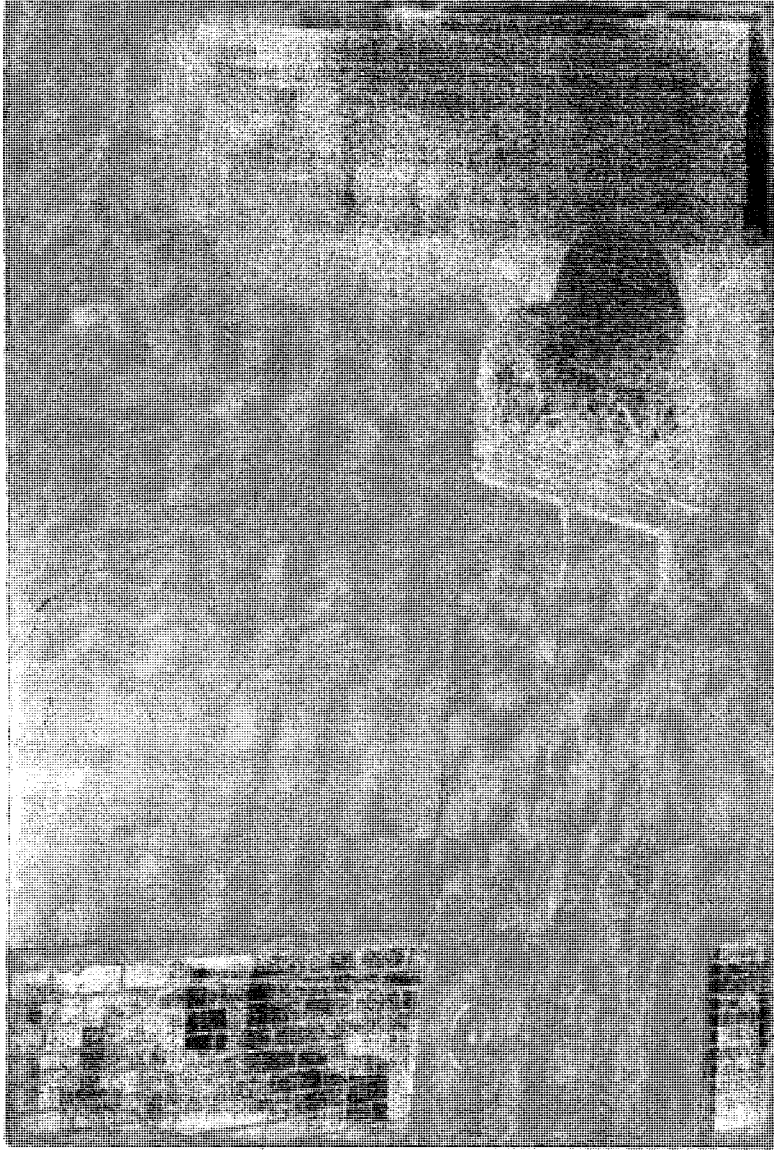
Resim 105: Han Mescidi'nin revaklı son cemaat yeri

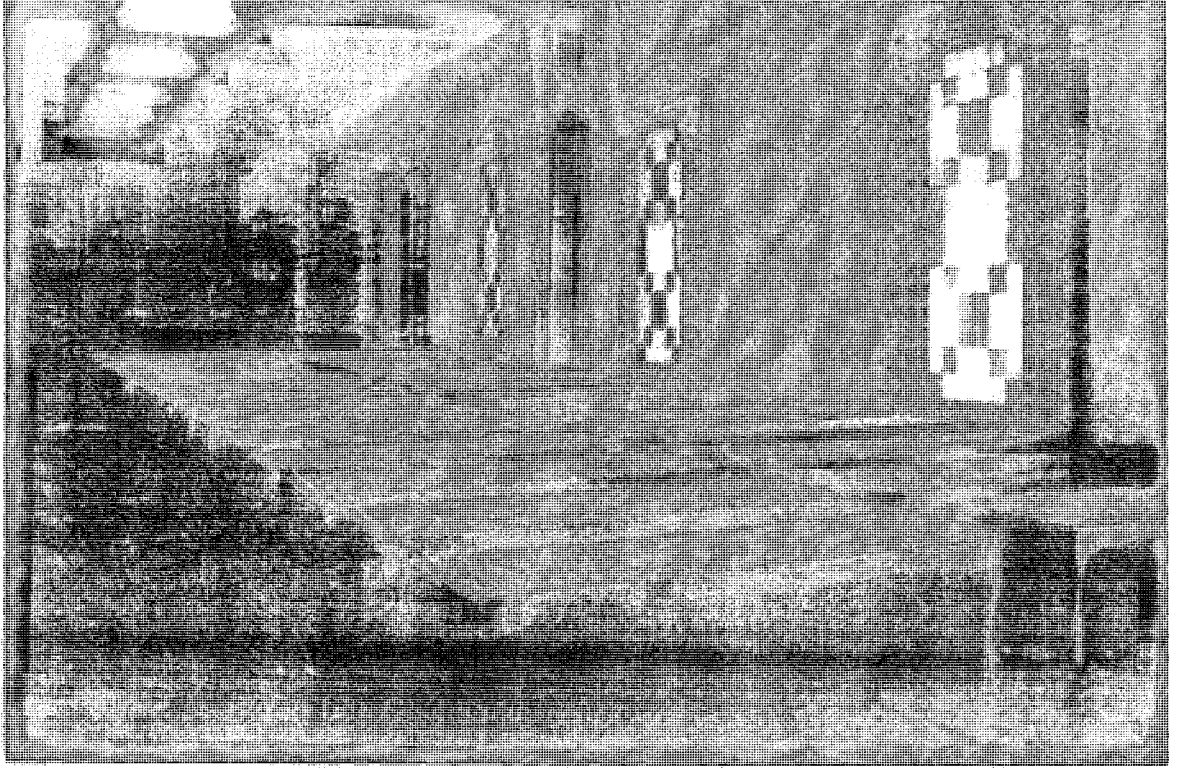
Resim 106: Revaklı son cemaat yerinin genel görünüşü

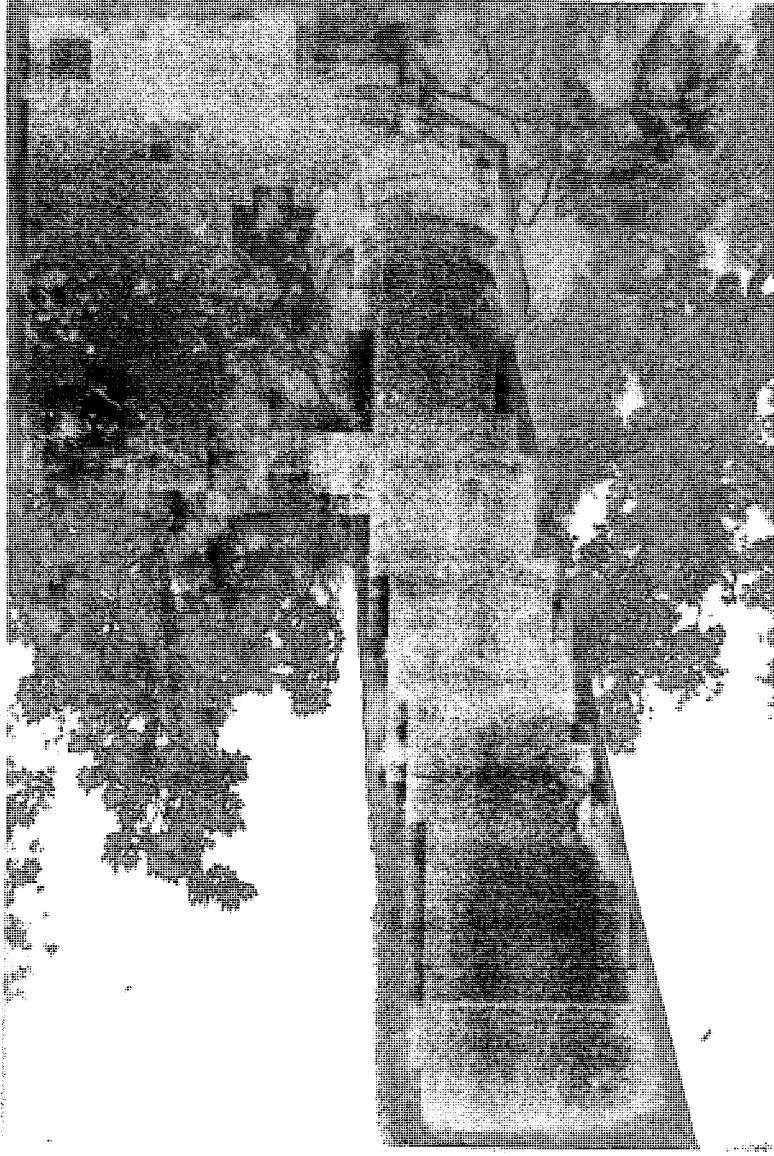
Resim 107: Han Mescidi, harim kapısı

Resim 108: Han Mescidi, harime girişi sağlayan kapının genel grntş

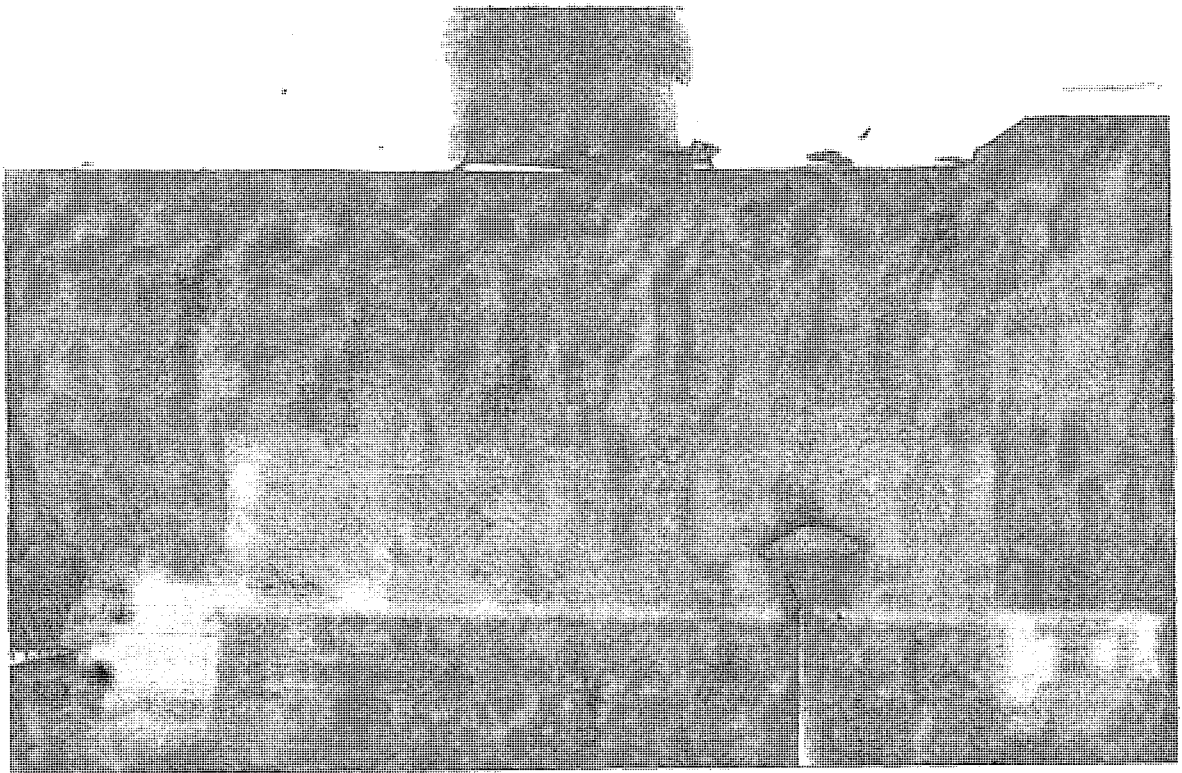
Resim 109: Han Mescidi, harim kısmı (A. Salamzade'den)

Resim 110: Han Mescidi, minaresi

Resim 111: Han Mescidi, minare ve kırma çatısı

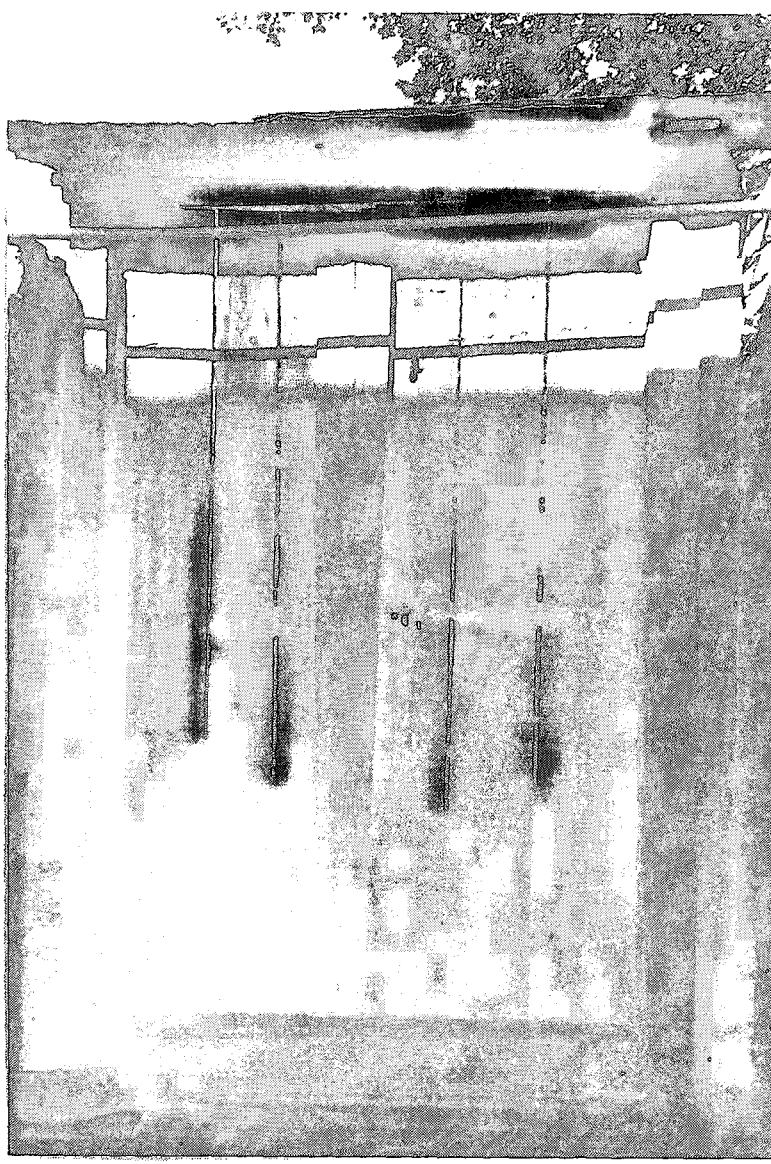
Resim 112: Sonradan tuğlayla örülen, minareye çıkış kapısı

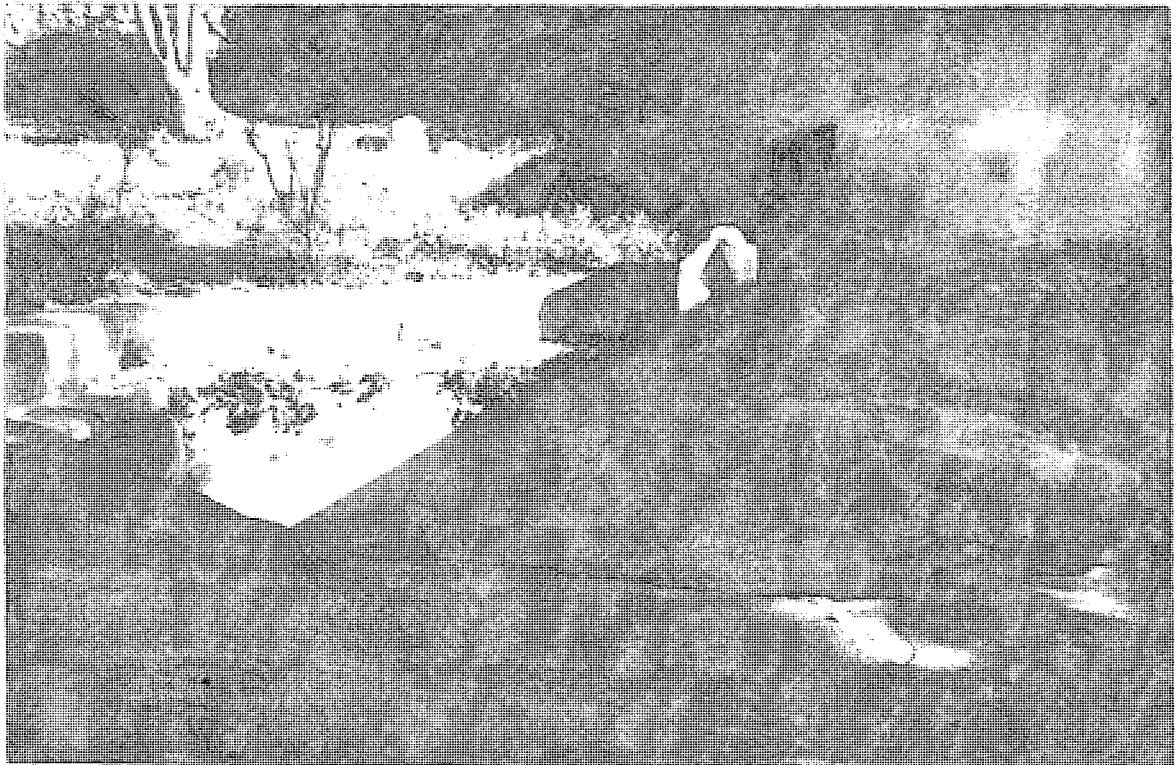
Resim 113: Han Mescidi, kuzey duvarın güney tarafına sonradan konulan Azerice kitabe

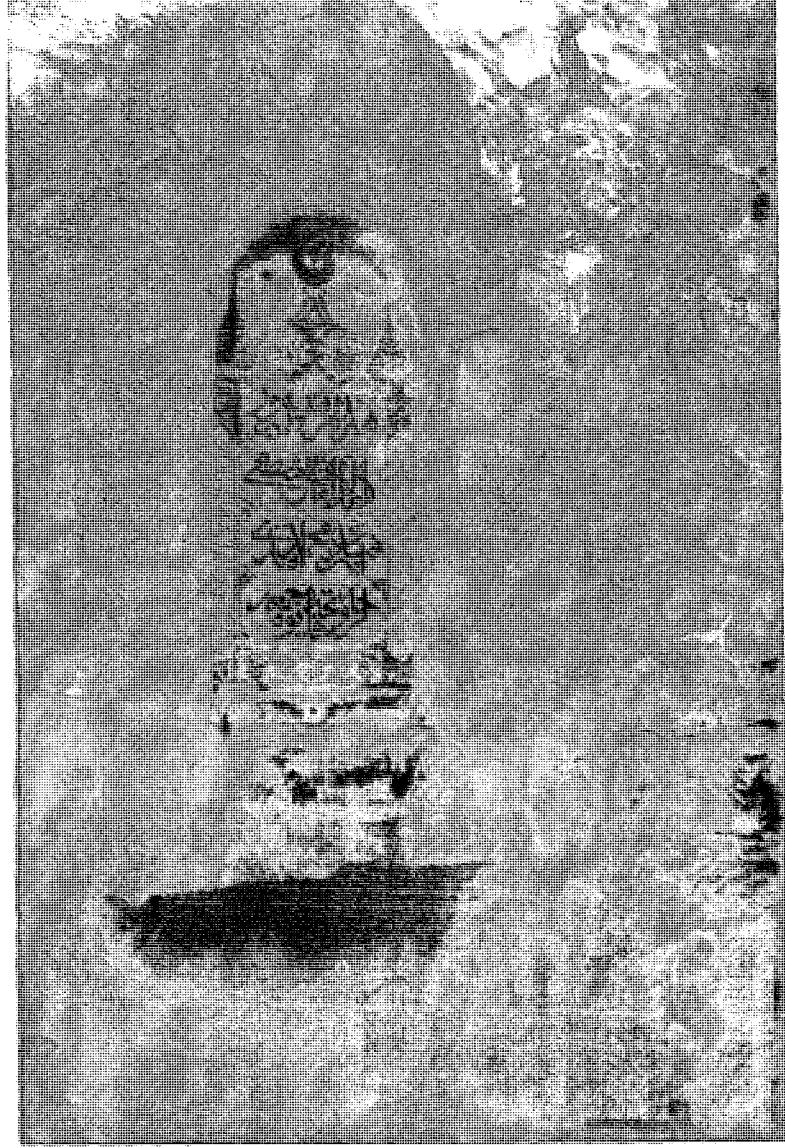
Resim 114: Mustafa Efendi Mescidi'nin bulunduğu avluda inşa edilen yeni mescit duvarları

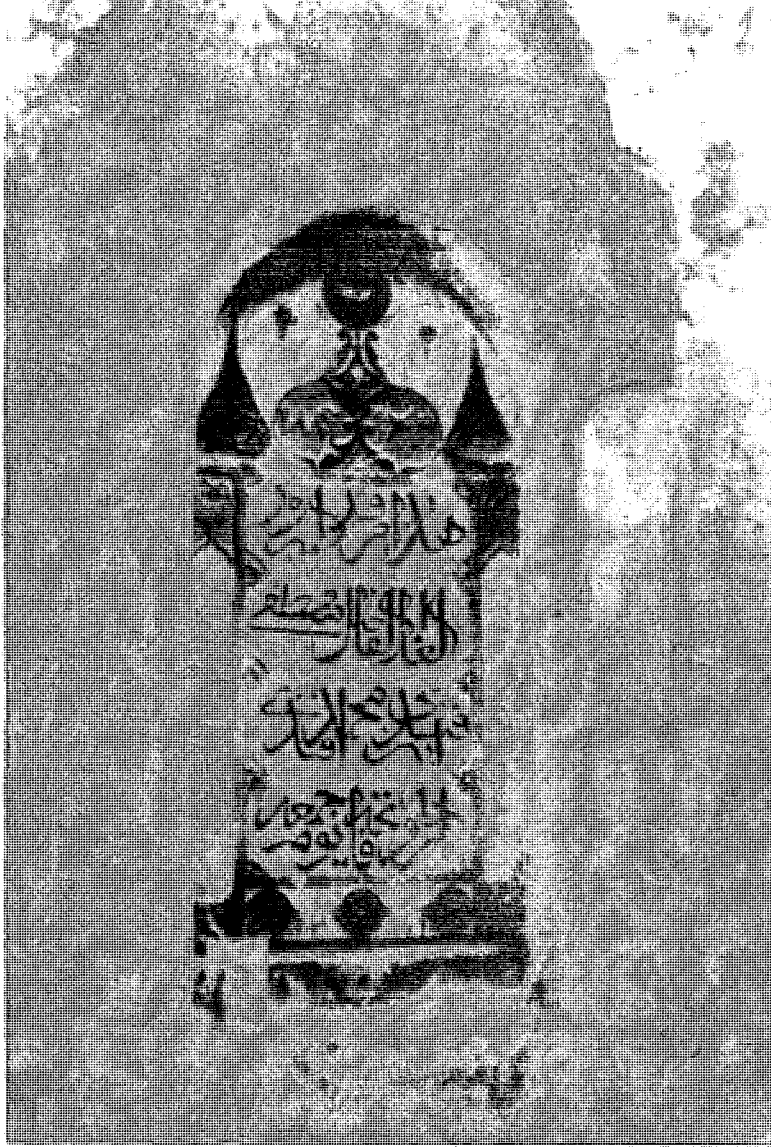
Resim 115: Mustafa Efendi Mescidine Şimdiki durumda girişin sağlandığı kapı

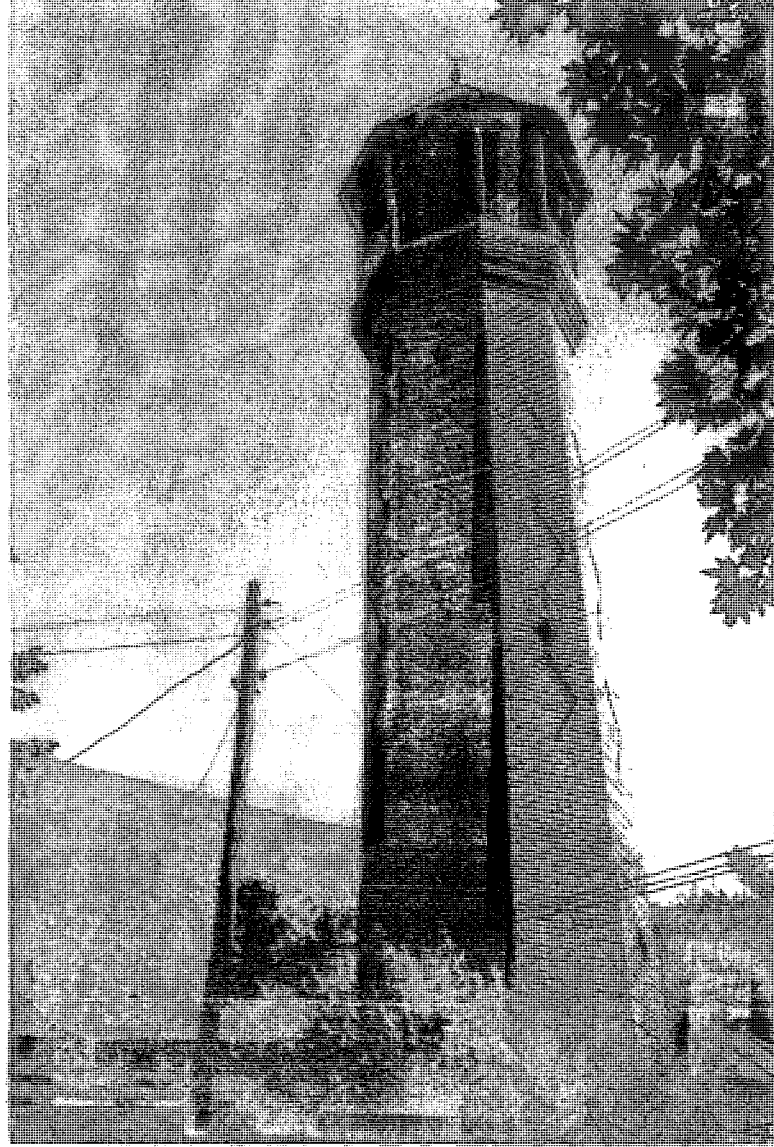
Resim 116: Mescit avlusunda bulunan dairesel planlı havuz

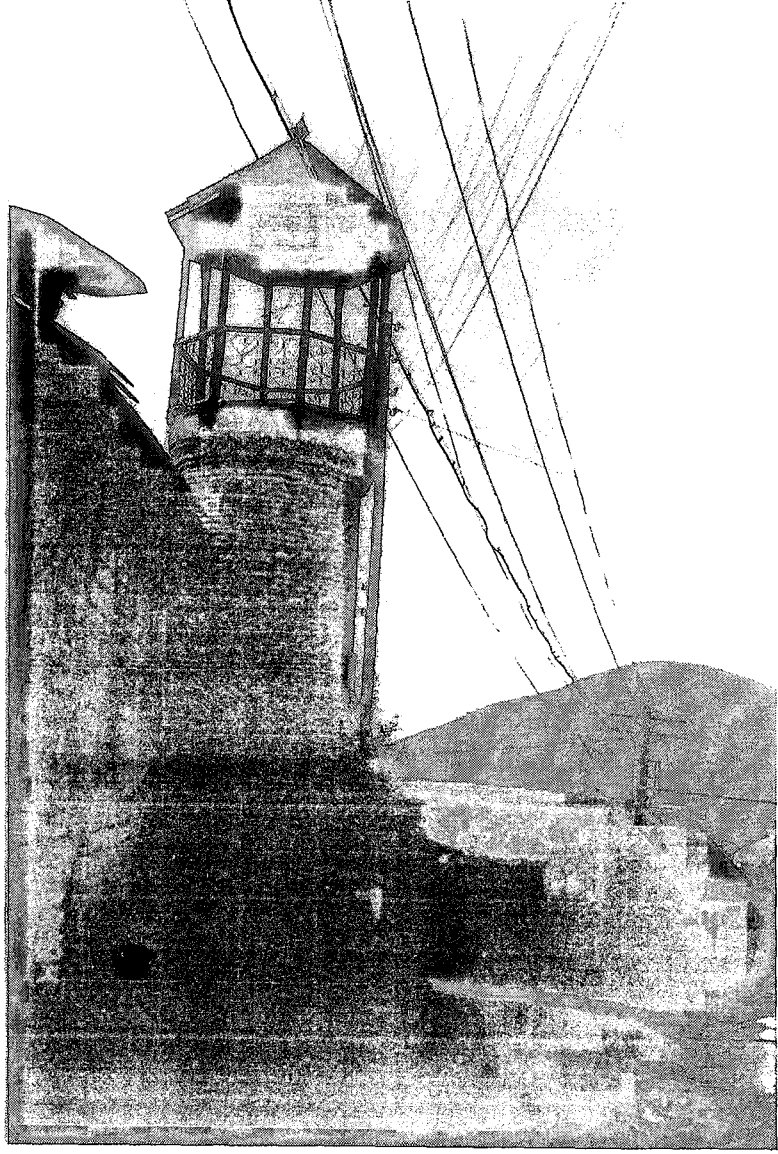
Resim 117: Mustafa Efendi Mescidi minaresinin bitişğinde yer alan mezarın baş şahidesi

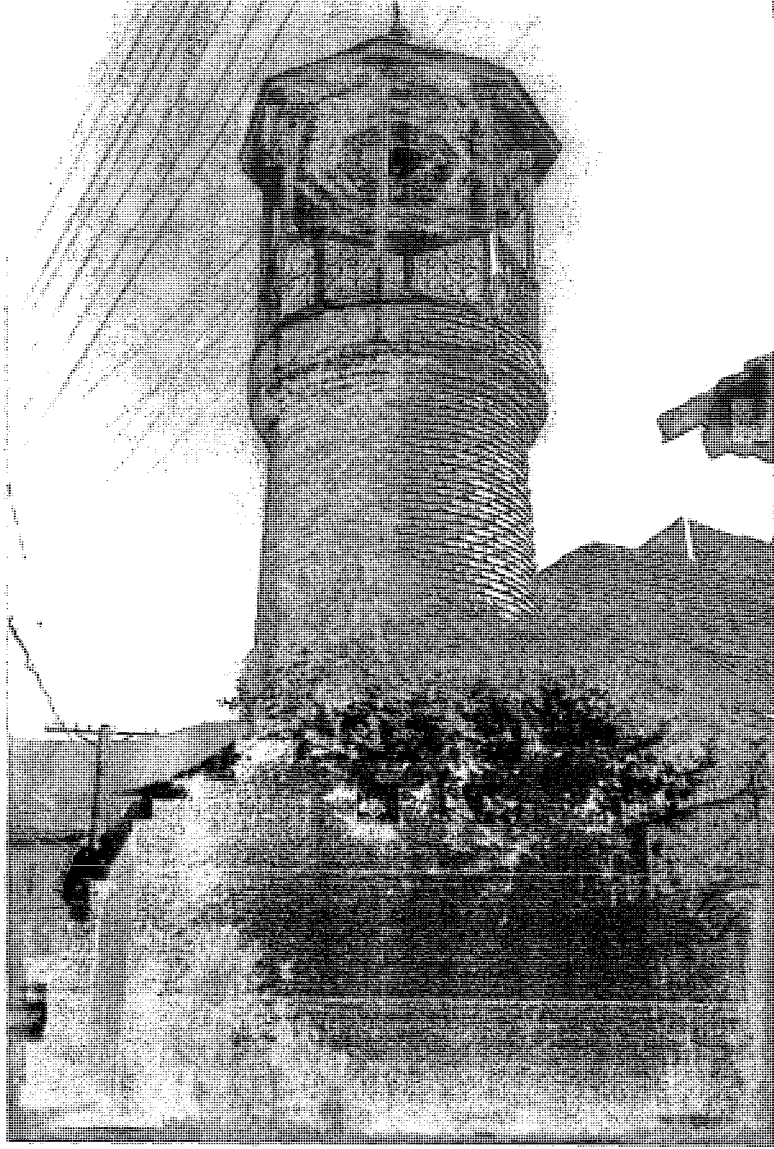
Resim 118: Mustafa Efendi mezarının baş şahidesi

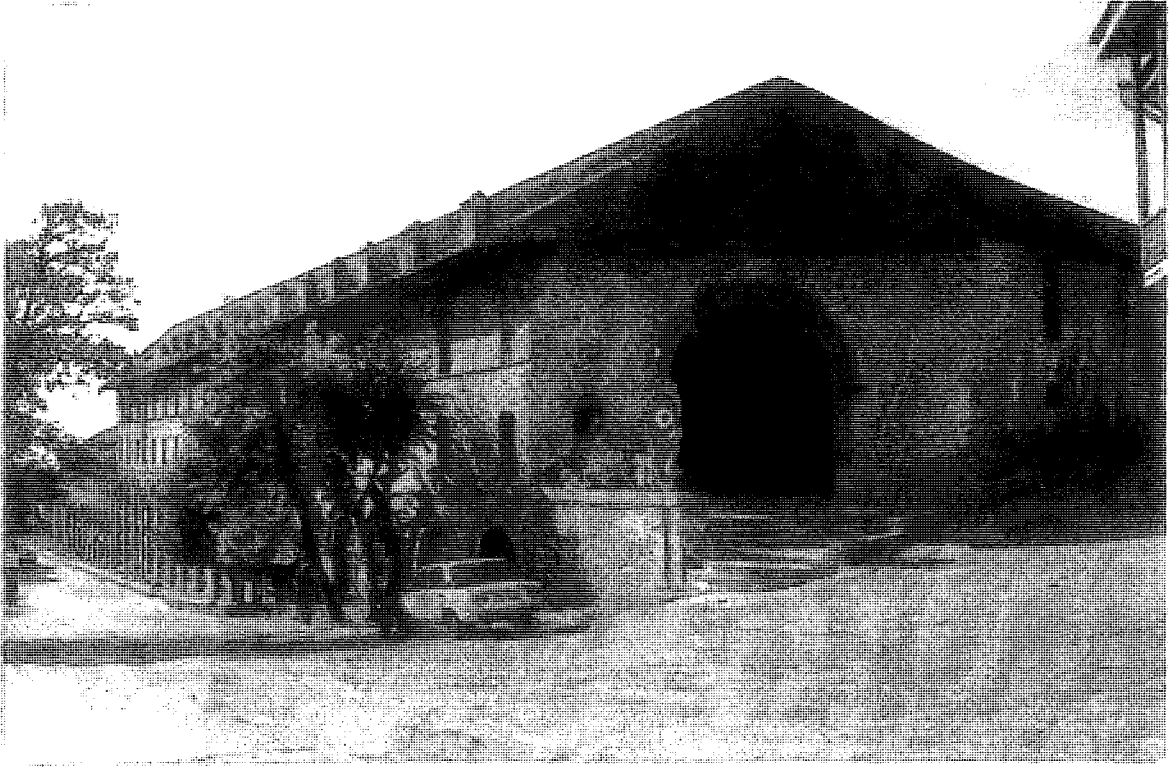
Resim 119: Mustafa Efendi Mescidi minaresi

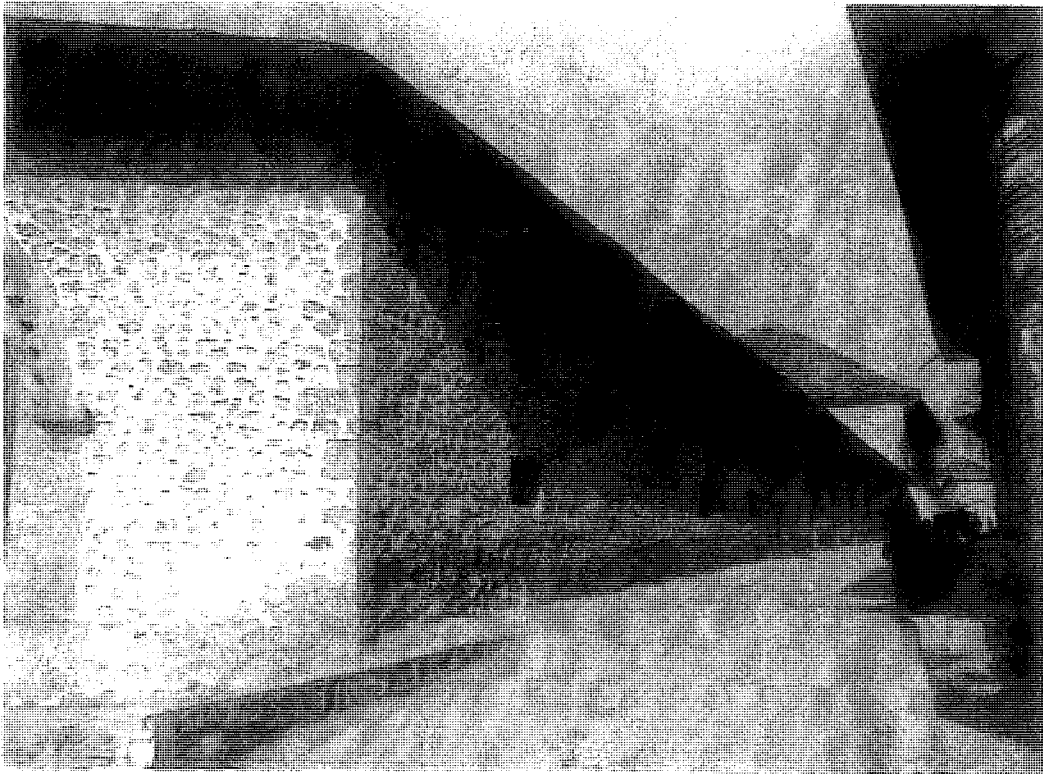
Resim 120: Godek Minare, genel görünüşü

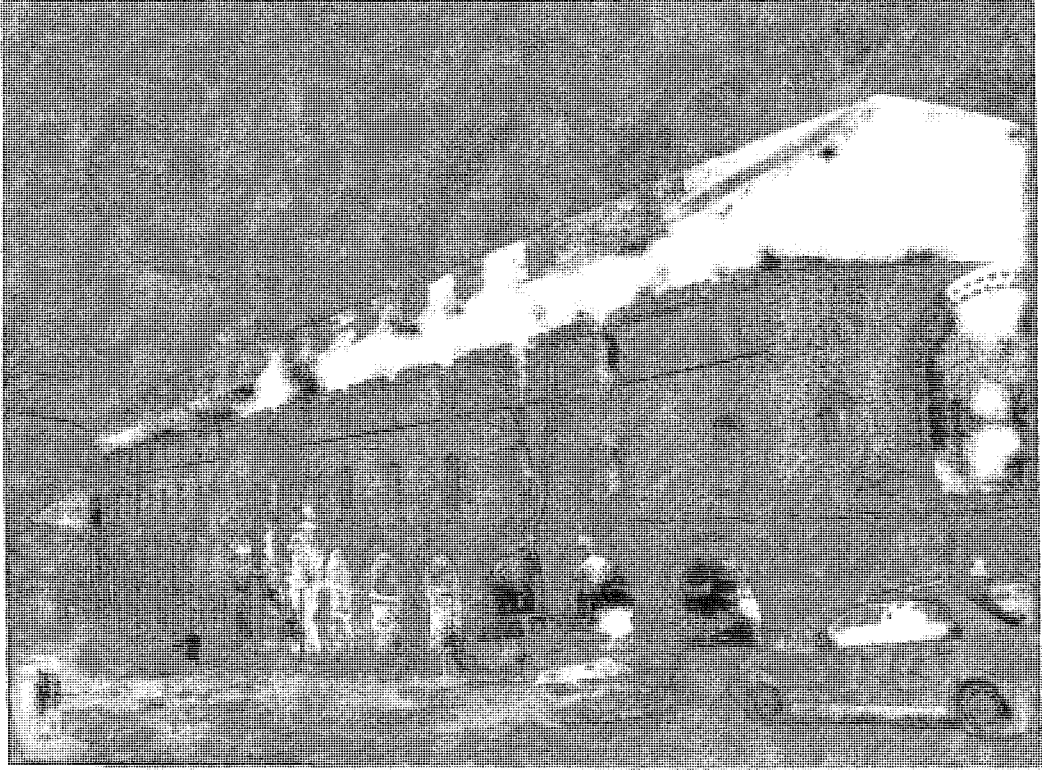
Resim 121: Godek Minare

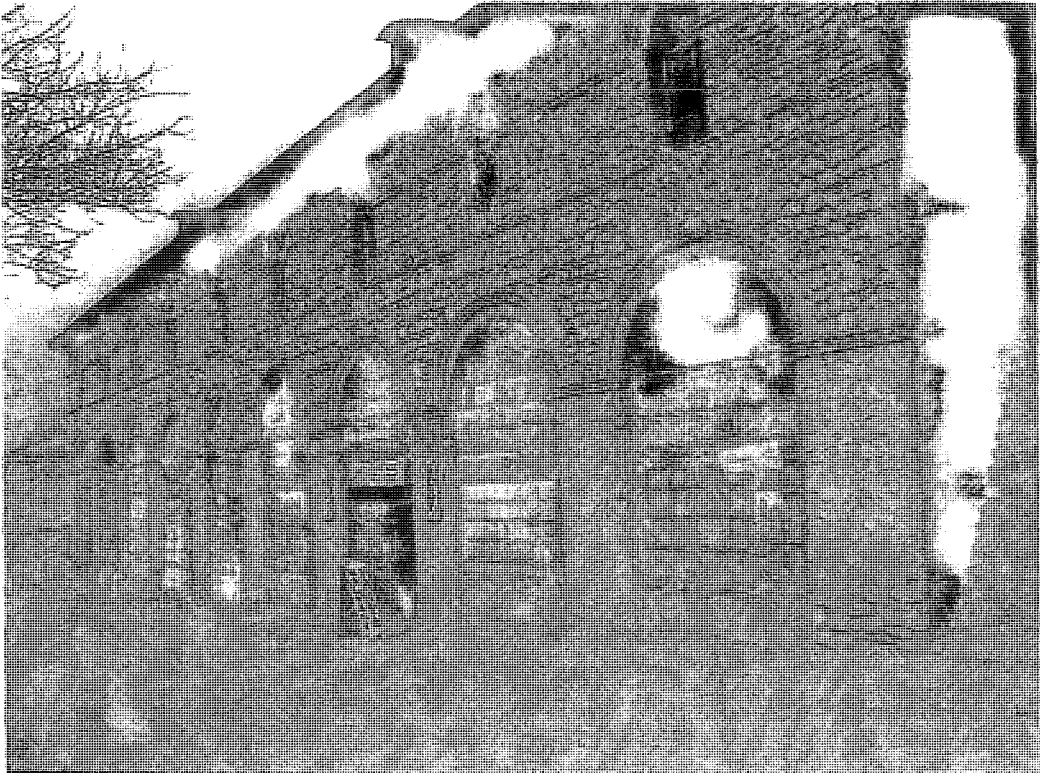
Resim 122: Yukarı Kervansaray, genel görünüşü .

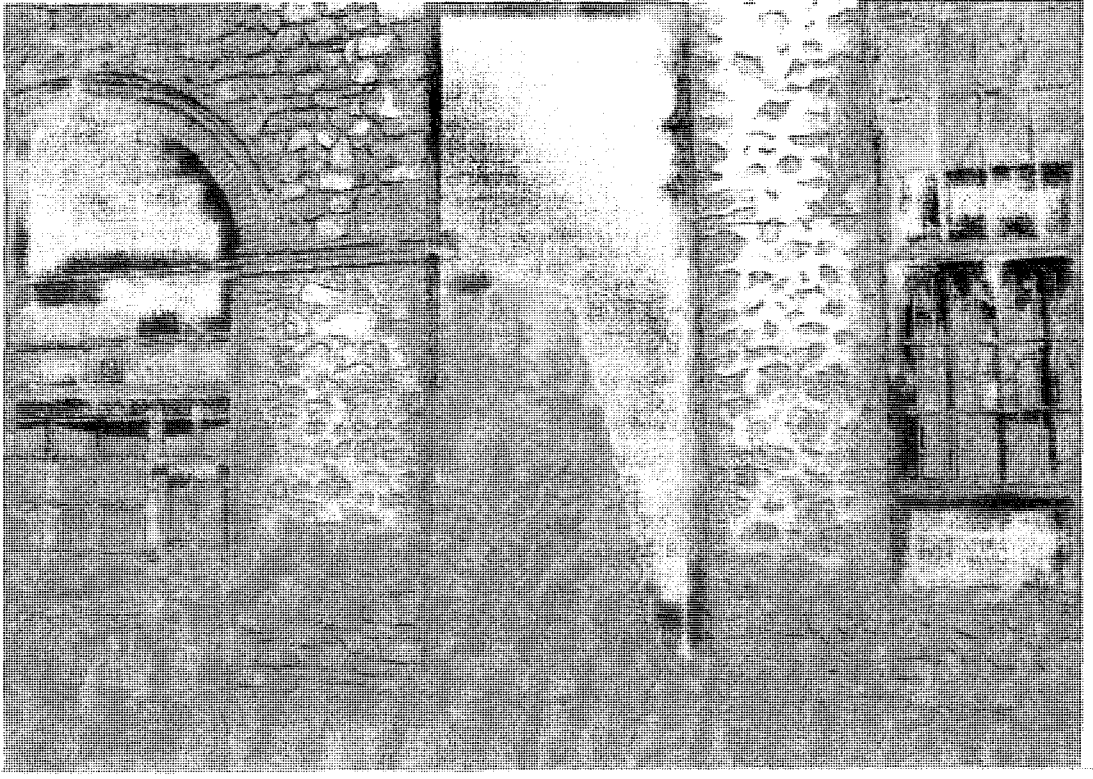
Resim 123: Yukarı Kervansaray, doğu cephesi

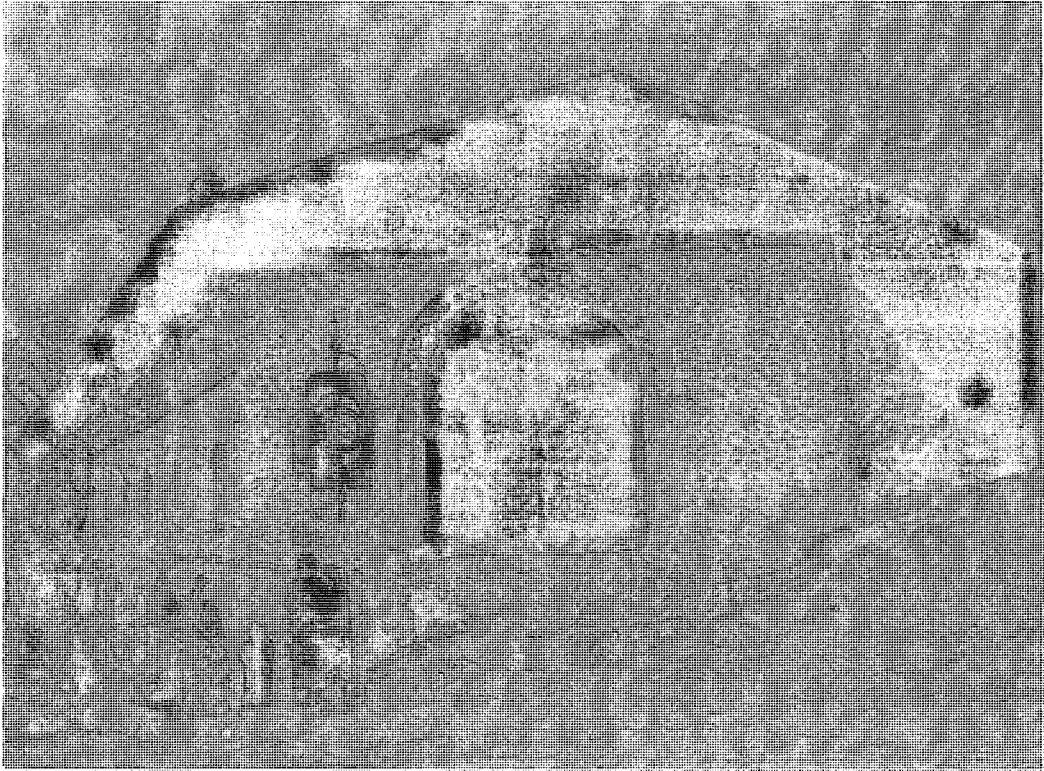
Resim 124: Yukarı Kervansaray'ın genel görünüşü (güneyden)

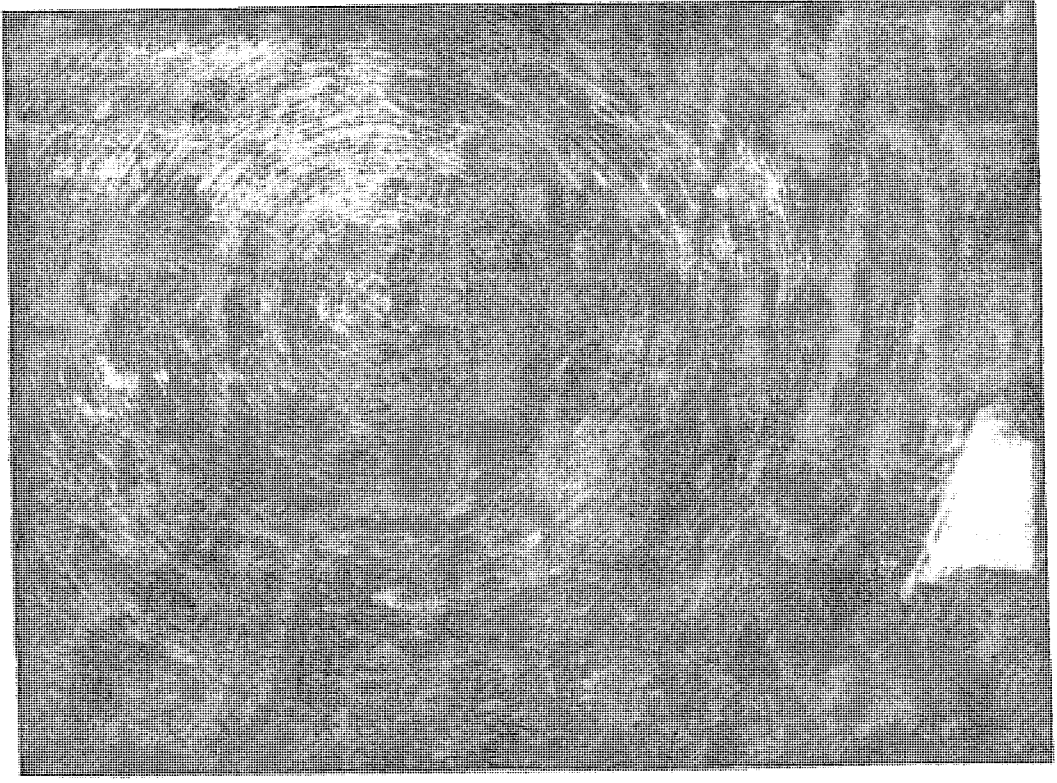
Resim 125: Yukarı Kervansaray, güney cephesi

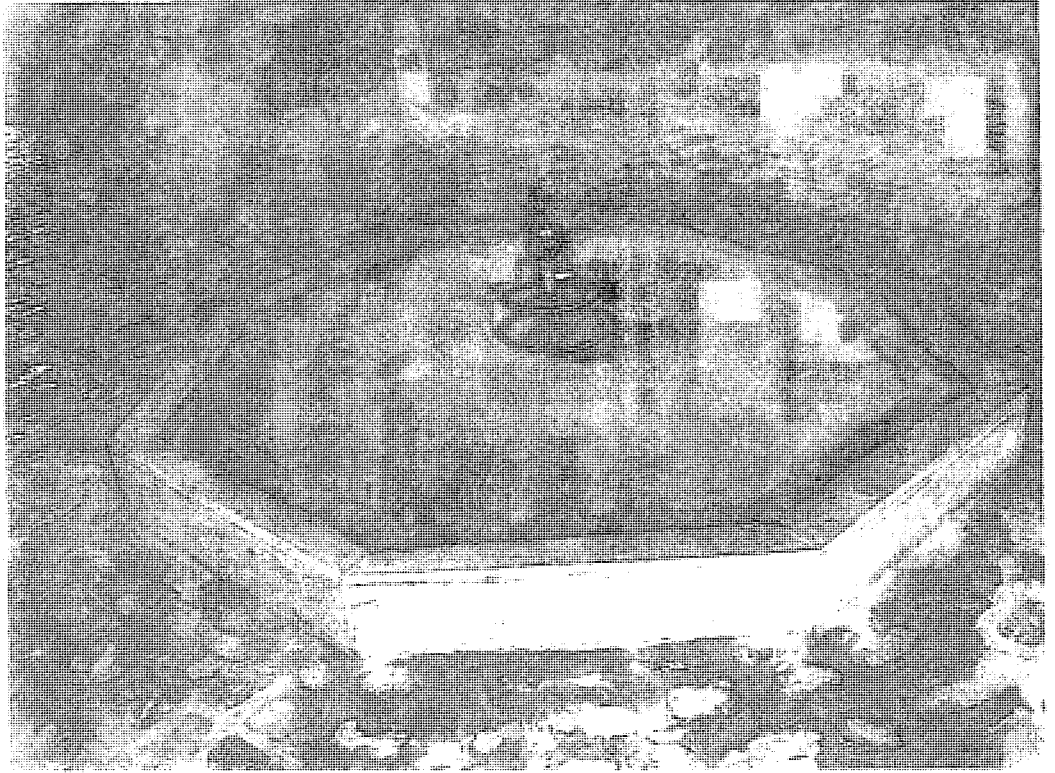
Resim 126: Yukarı Kervansaray'ın, güney cephede yer alan giriş yeri

Resim 127: Yukarı Kervansaray'ın güney doğu köşedeki giriş kapısı

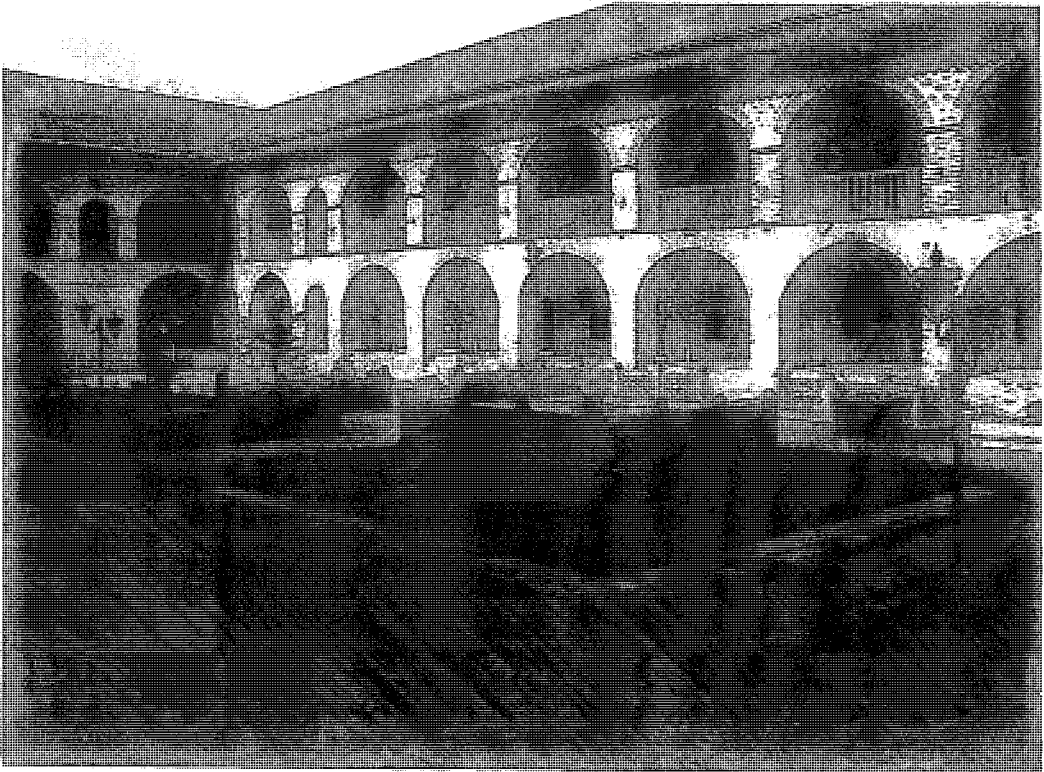
Resim 128: Yukarı Kervansaray'ın ilk avlusunu örten kubbe

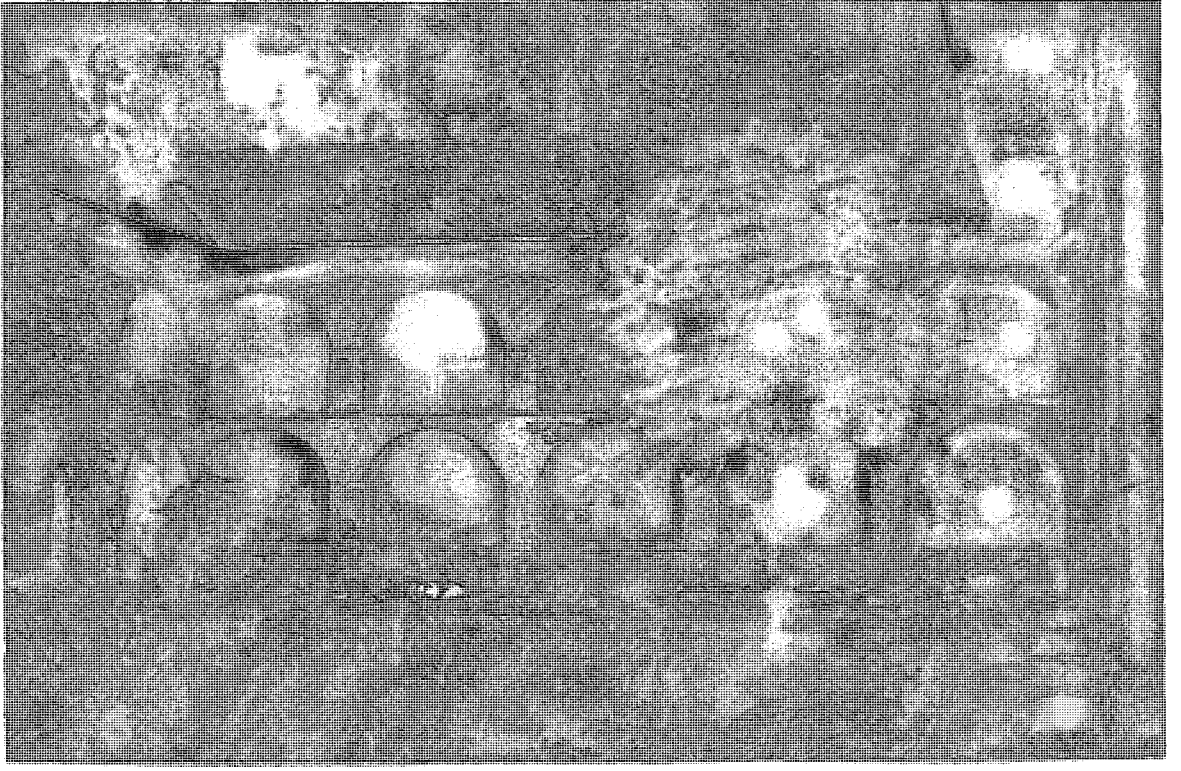
Resim 129: Yukarı Kervansaray'ın ilk avlusunda bulunan sekizgen planlı taş havuz .

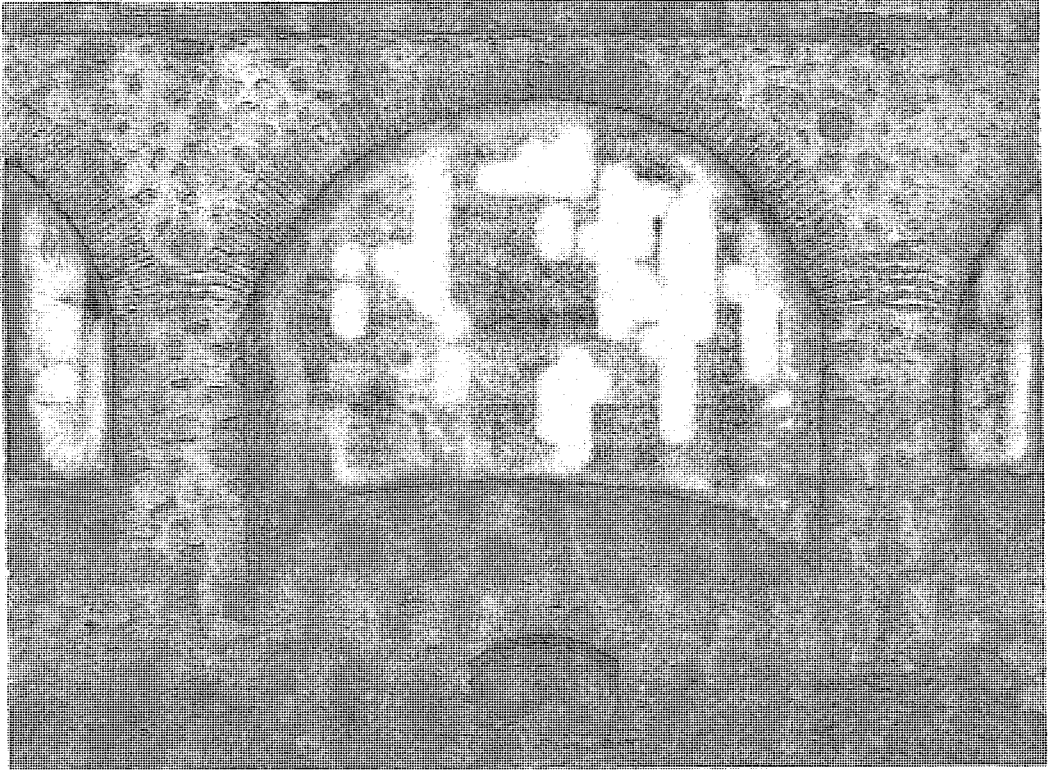
Resim 130: Aynı avlunun kubbesinde yer alan dikdörtgen formlu ve ahşap şebekeli pencereler

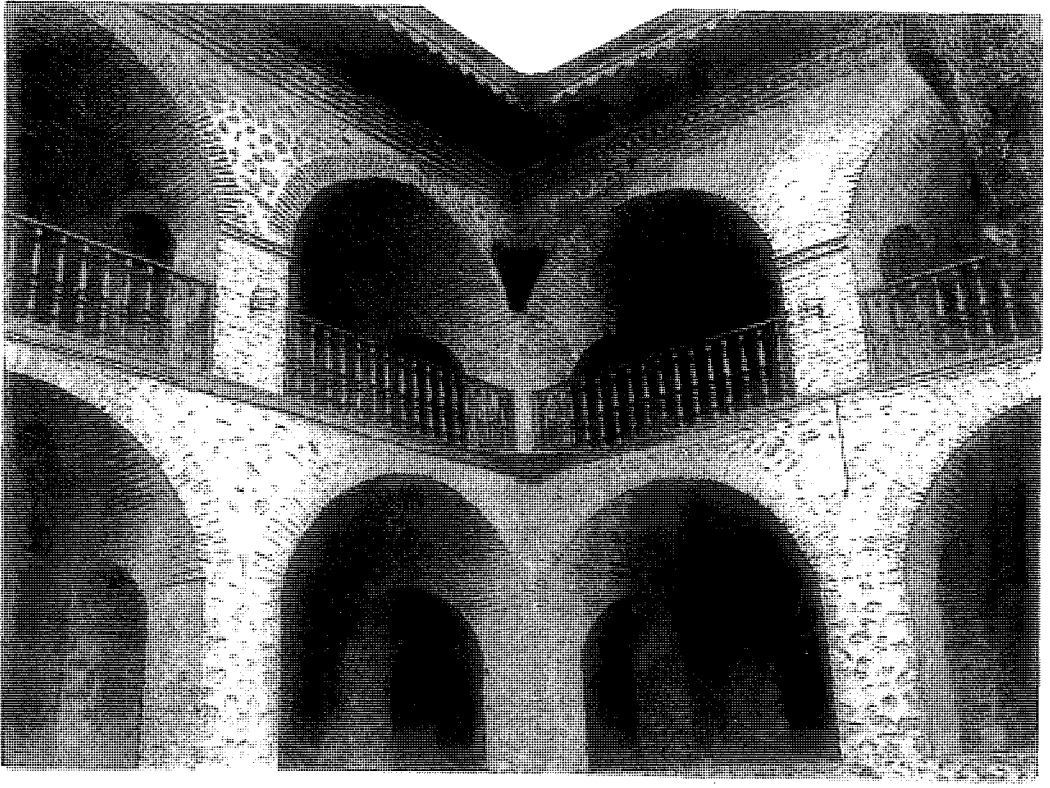
Resim 131: Yukarı Kervansaray'ın ikinci avlusu (güney doğudan)

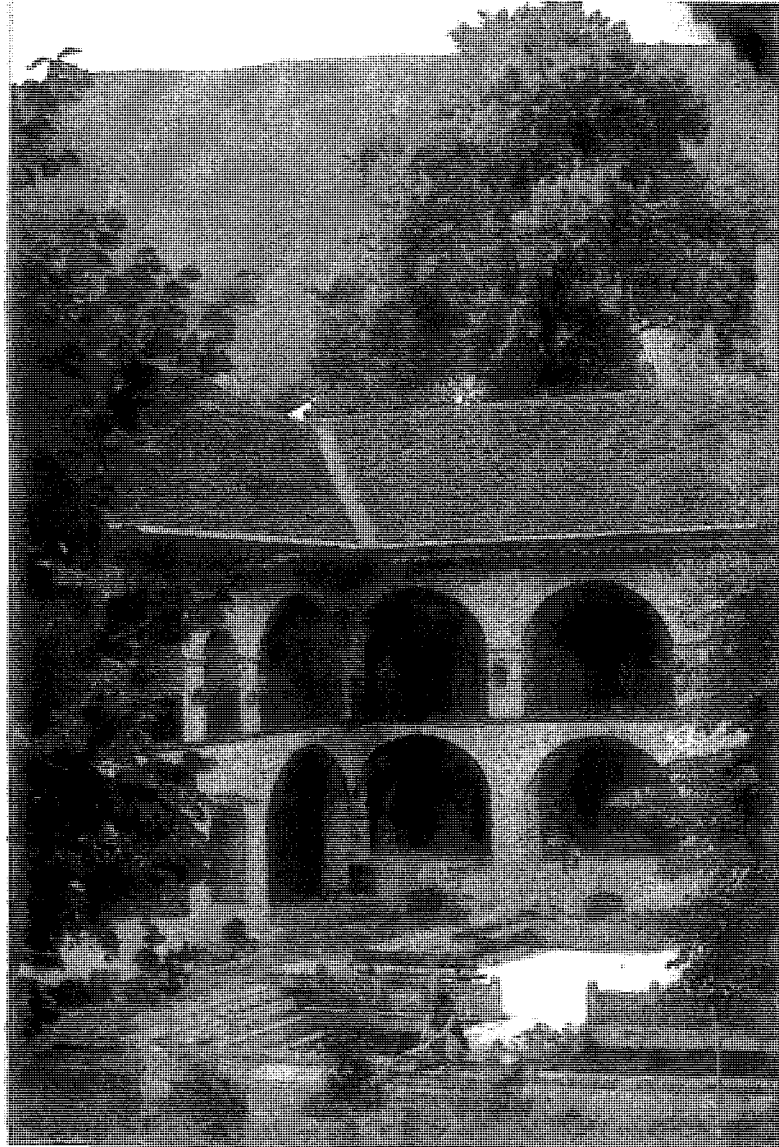
Resim 132: Yukarı Kervansaray'ın doğu revakları

Resim 133: Yukarı Kervansaray'ın birinci kat güney revakları

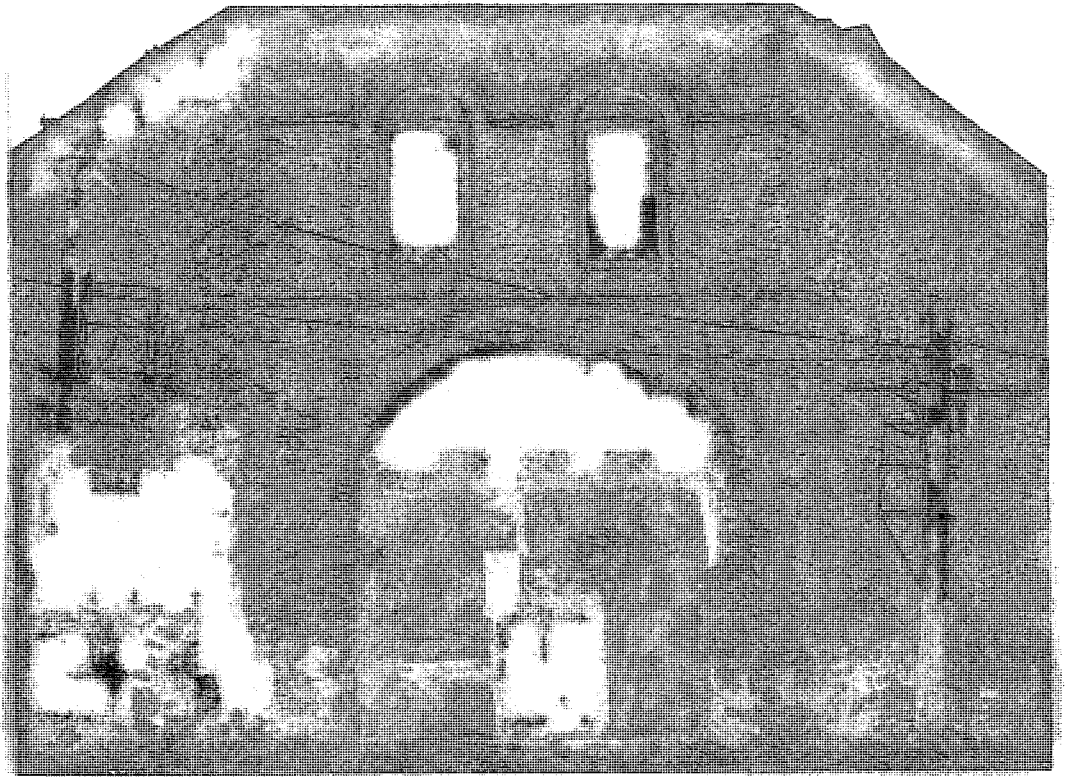
Resim 134: Yukarı Kervansaray'ın güney doğu revakları

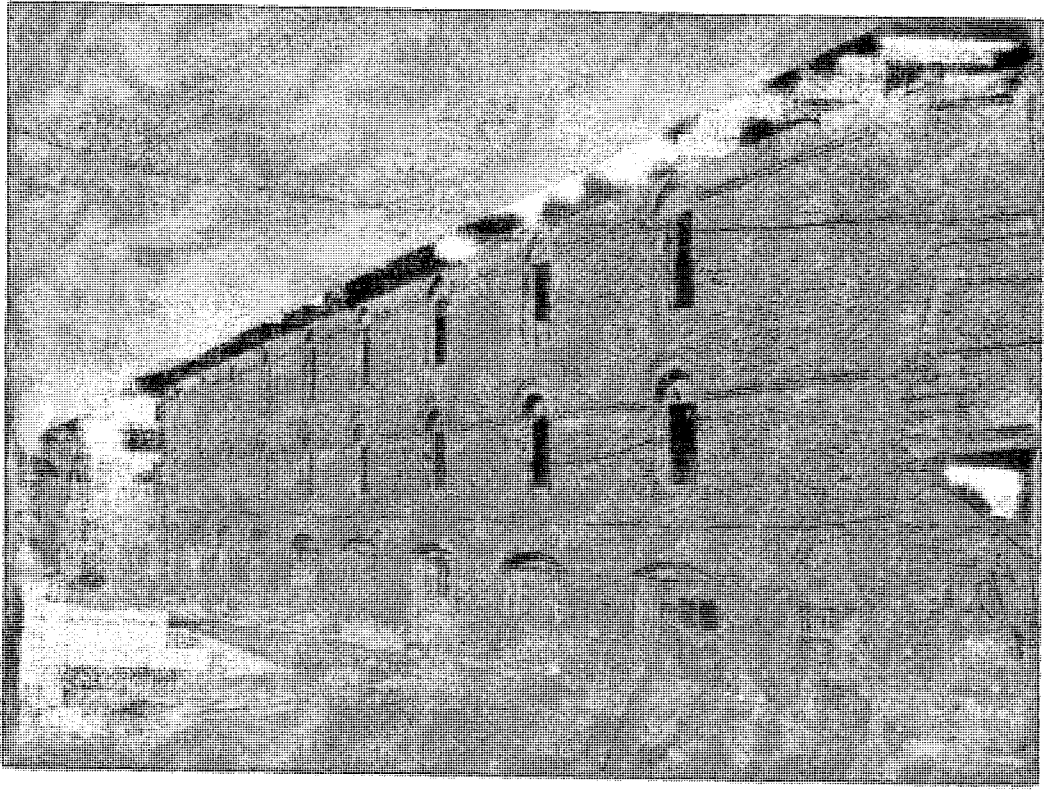
Resim 135: Yukarı Kervansaray'ın ikinci avlusunda bulunan dikdörtgen planlı şadırvan

Resim 136: Aşağı Kervansaray'ın batı cephesi

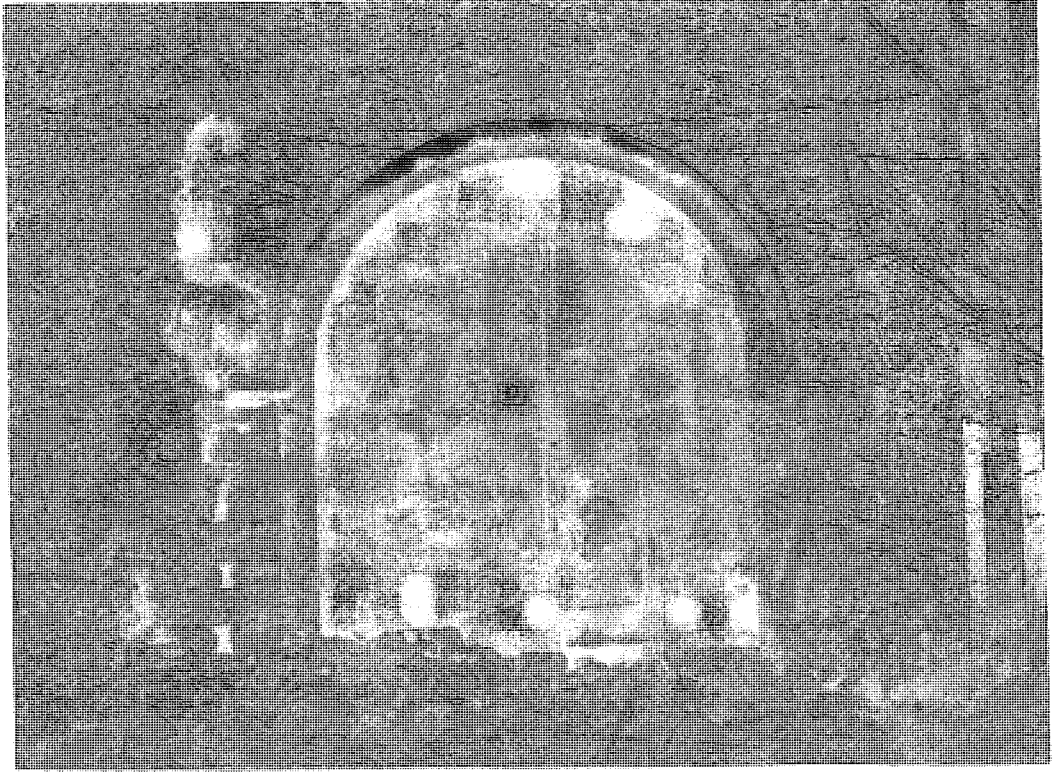
Resim 137: Aşağı Kervansaray'ın kuzey batı köşedeki giriş kapısı

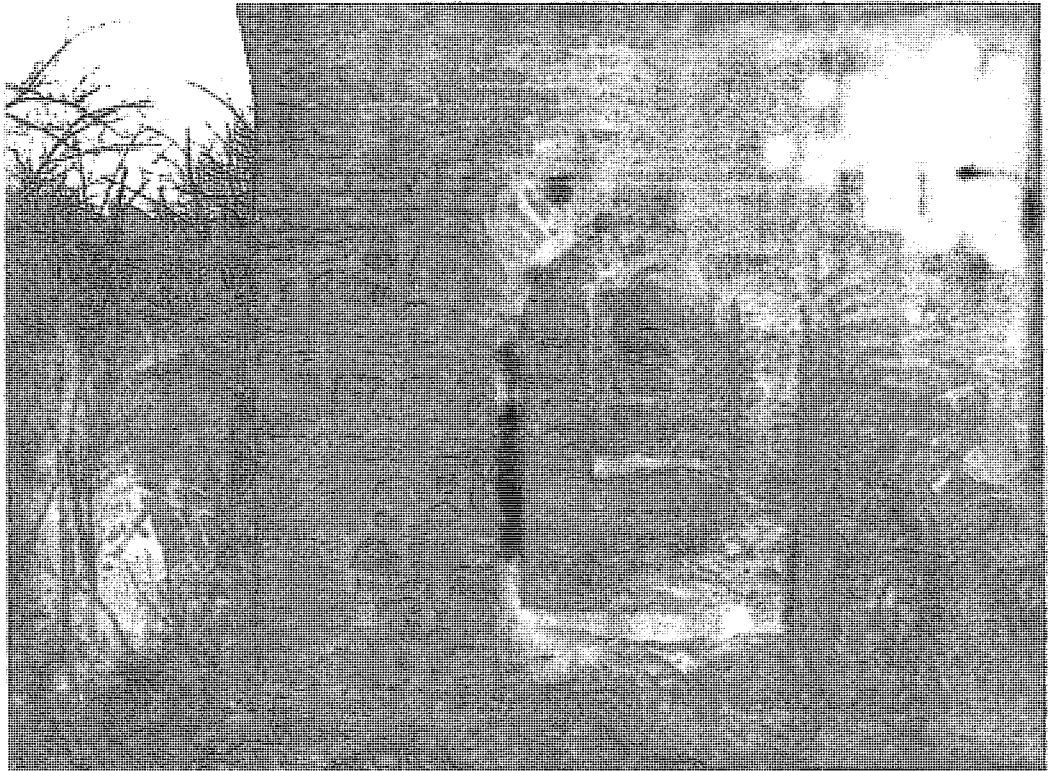
Resim 138: Aşağı Kervansaray'ın genel görünüşü (güneyden)

Resim 139: Aşağı Kervansaray'ın güney cephesi

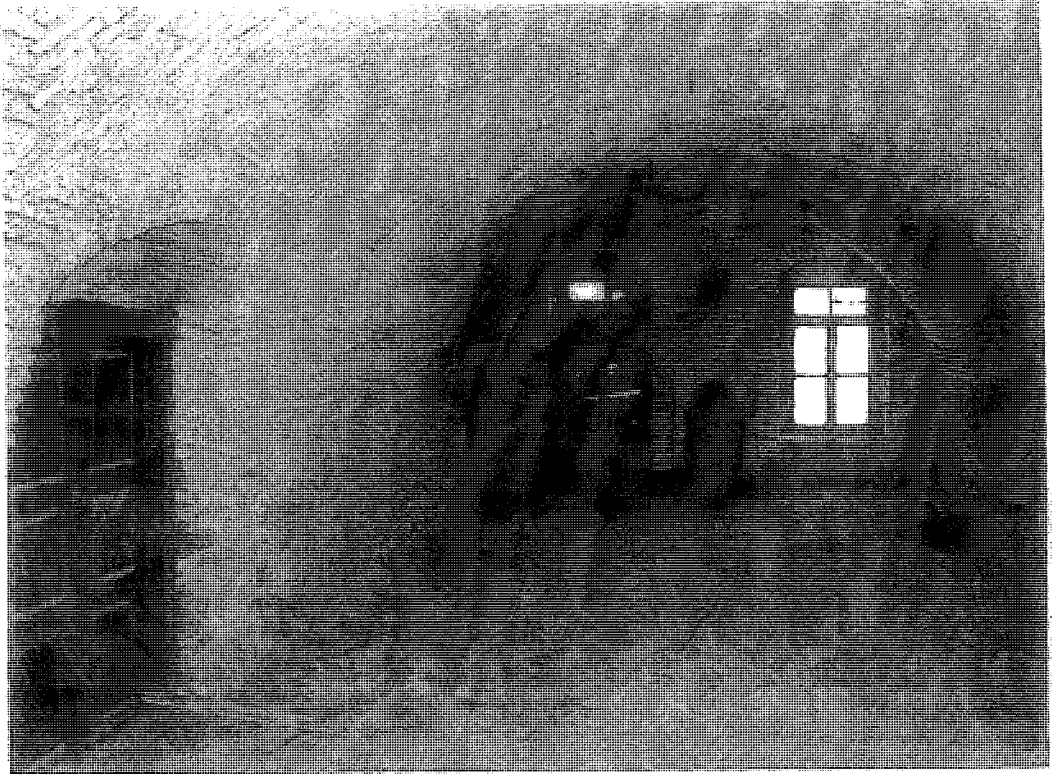
Resim 140: Aşağı Kervansaray'ın güney batı köşedeki giriş kapısı

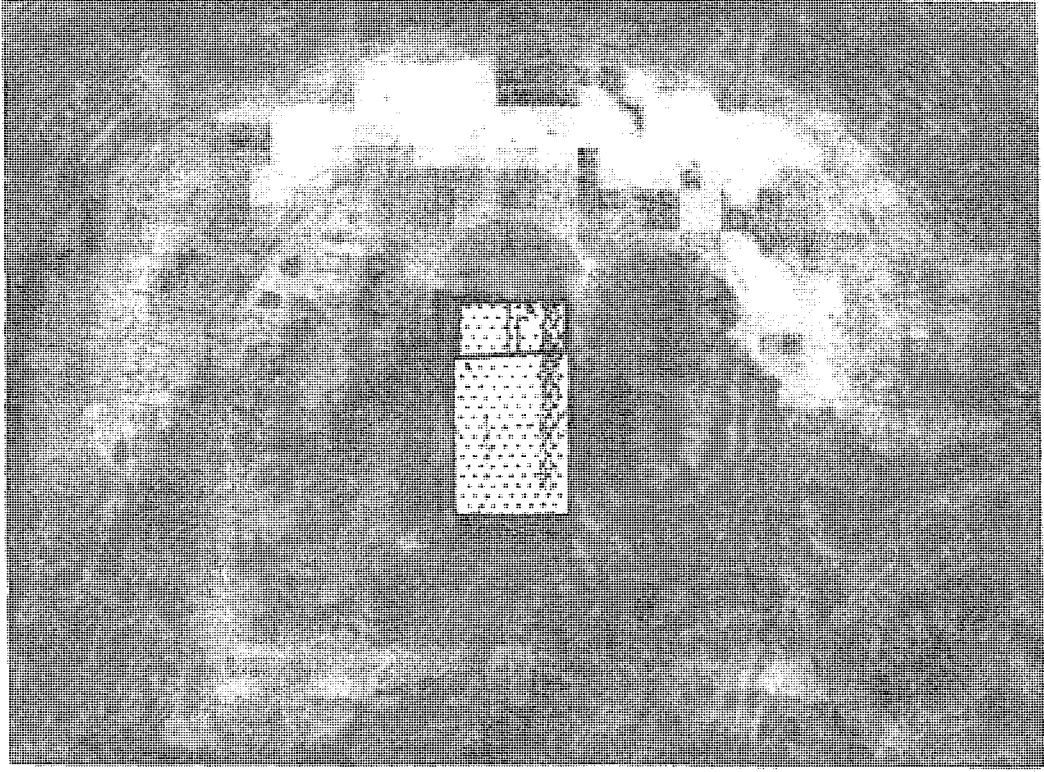
Resim 141: Aşağı Kervansaray'ın birinci kat revakları (güneyden)

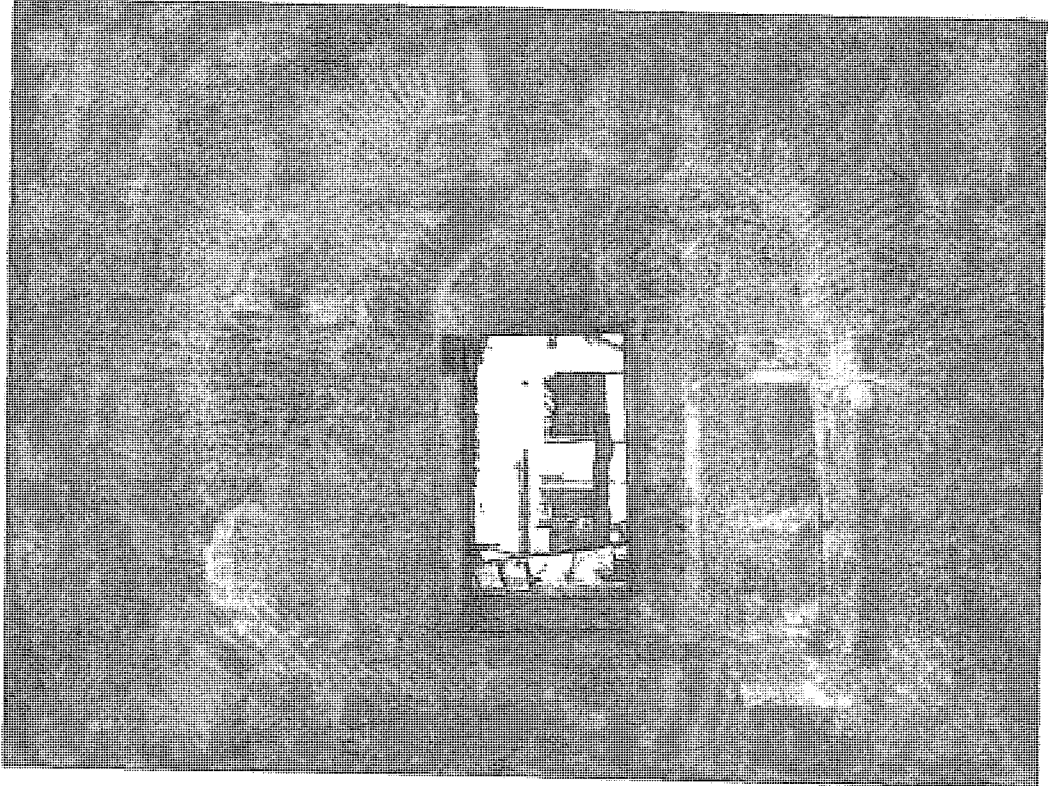
Resim 142: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat revakları (güneyden)

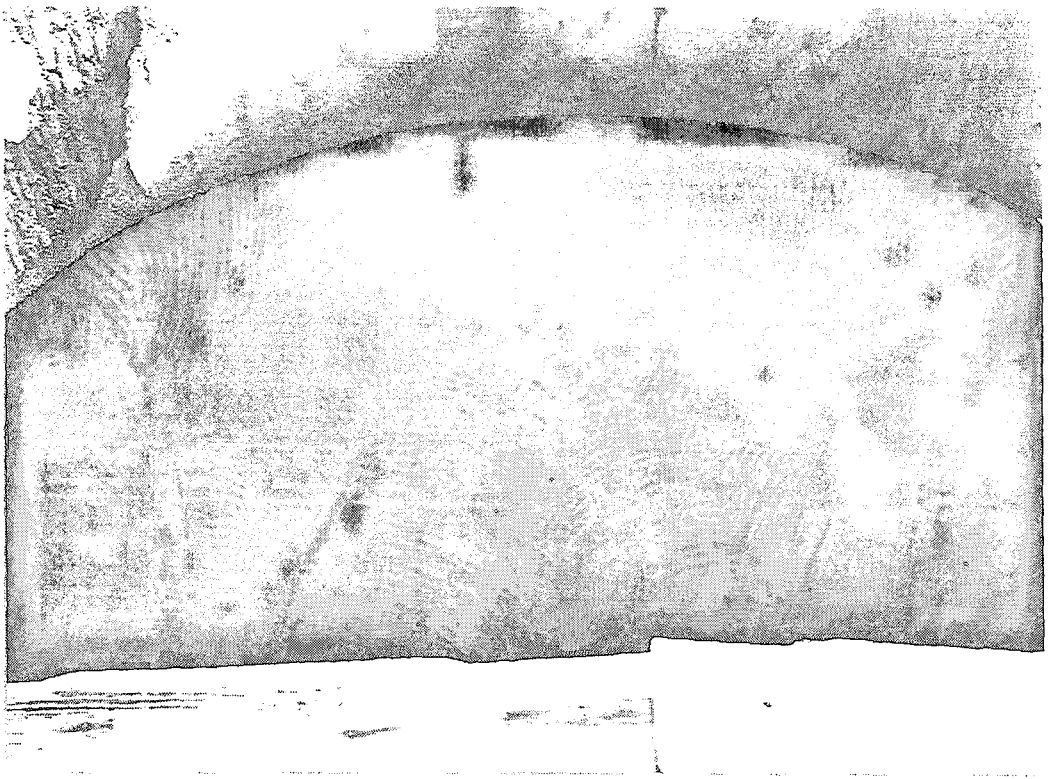
Resim 143: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat odalarında bulunan ocaklar

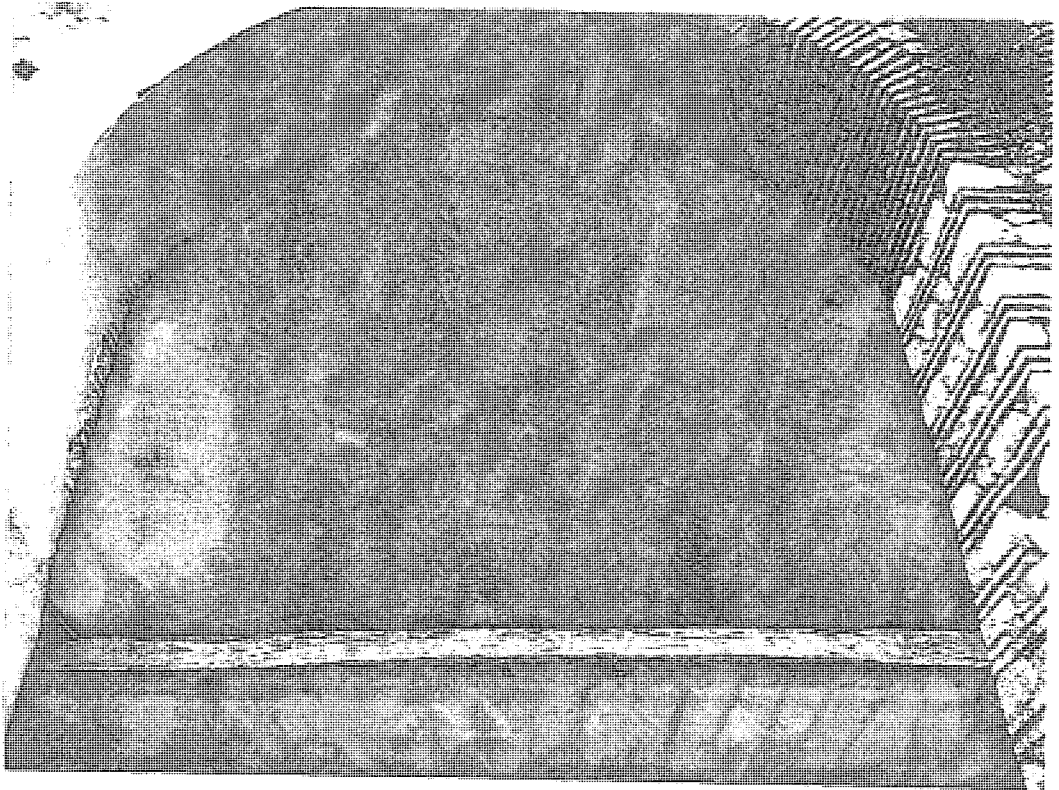
Resim 144: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat odalarından biri

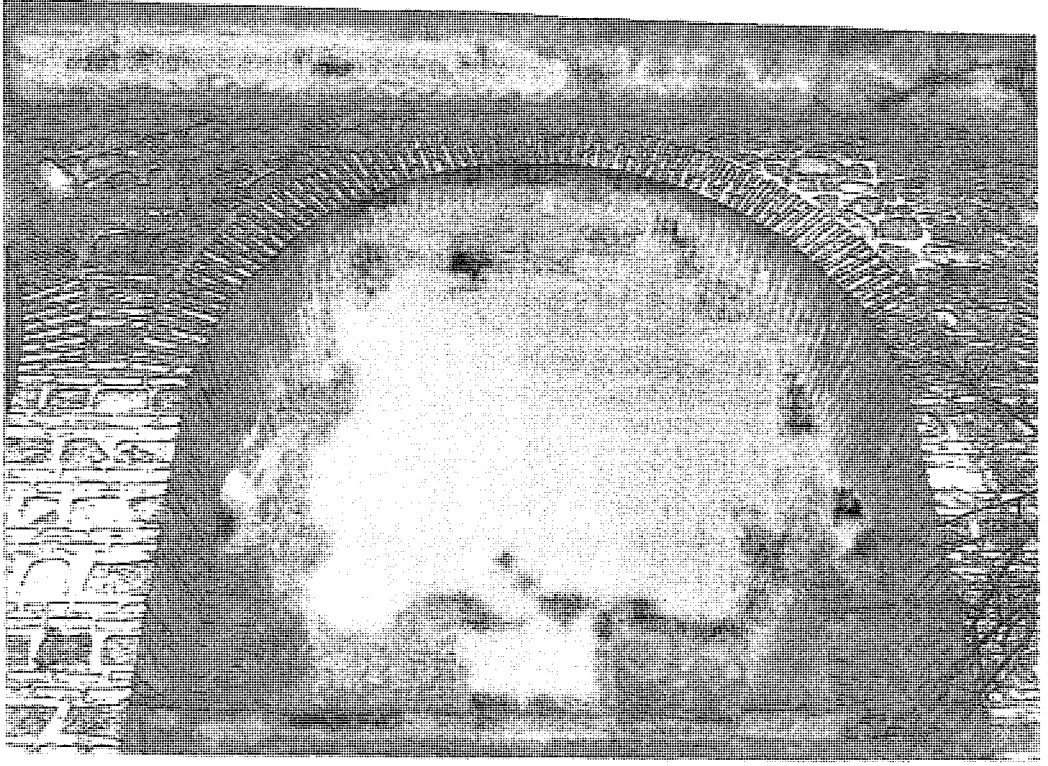
Resim 145: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat odalarında bulunan nişler

Resim 146: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat revaklarını örten yelpaze tonoz

Resim 147: Aşağı Kervansaray'ın ikinci kat revaklarını örten kubbe

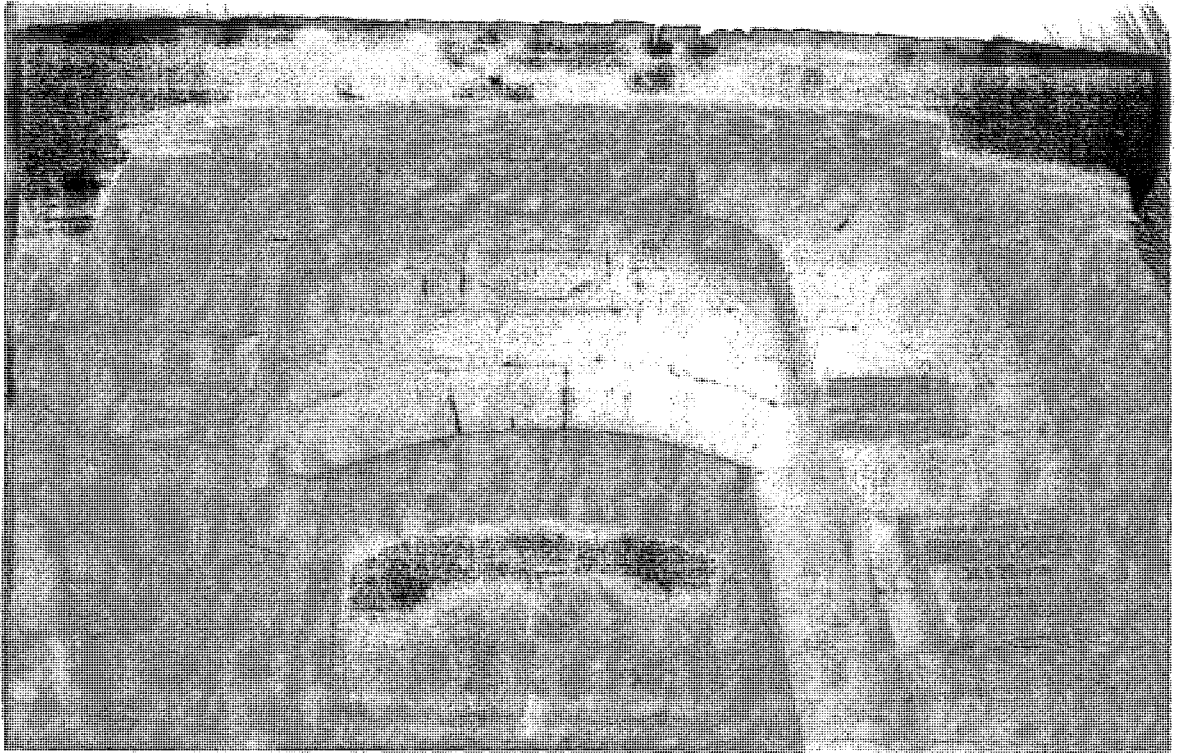
Resim 148: İkinci kat revaklarının yukarısında görülen tuğla saçak

Resim 149: Ağvanlar Hamamı, giriş kapısı

Resim 150: Ağvanlar Hamamı'nın batı cephesi

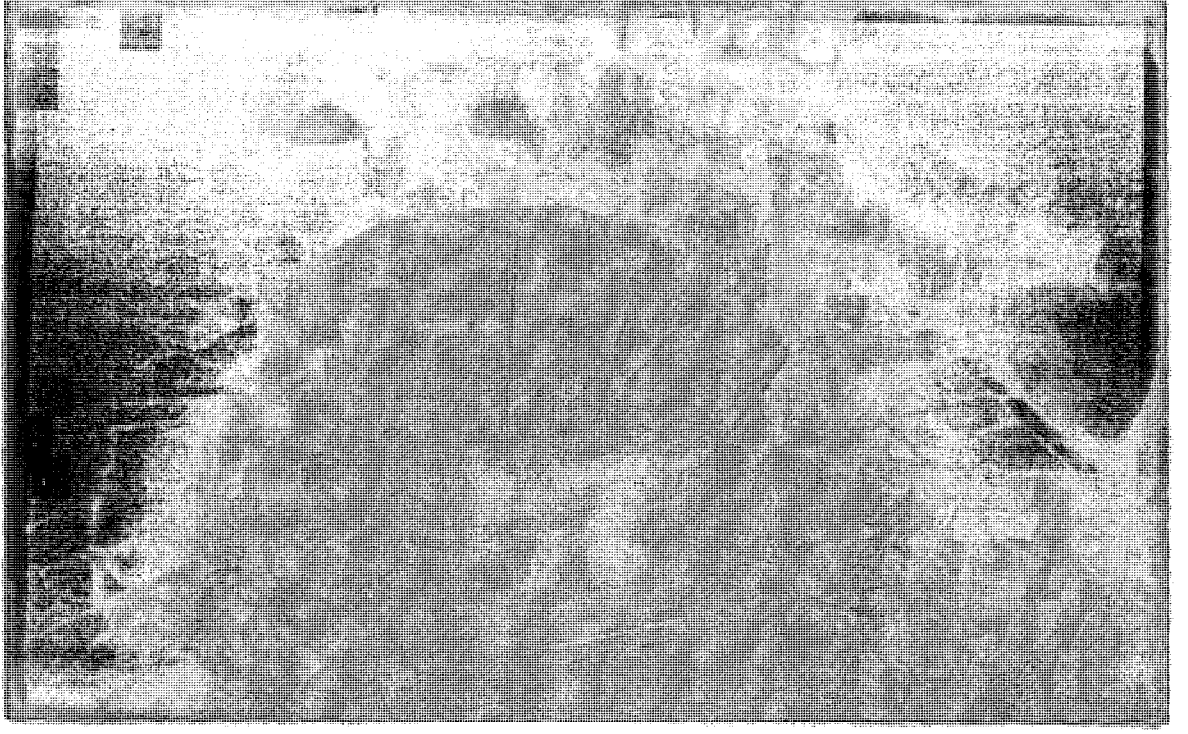
Resim 151: Ağvanlar Hamamı'nın giriş kapısı detayı

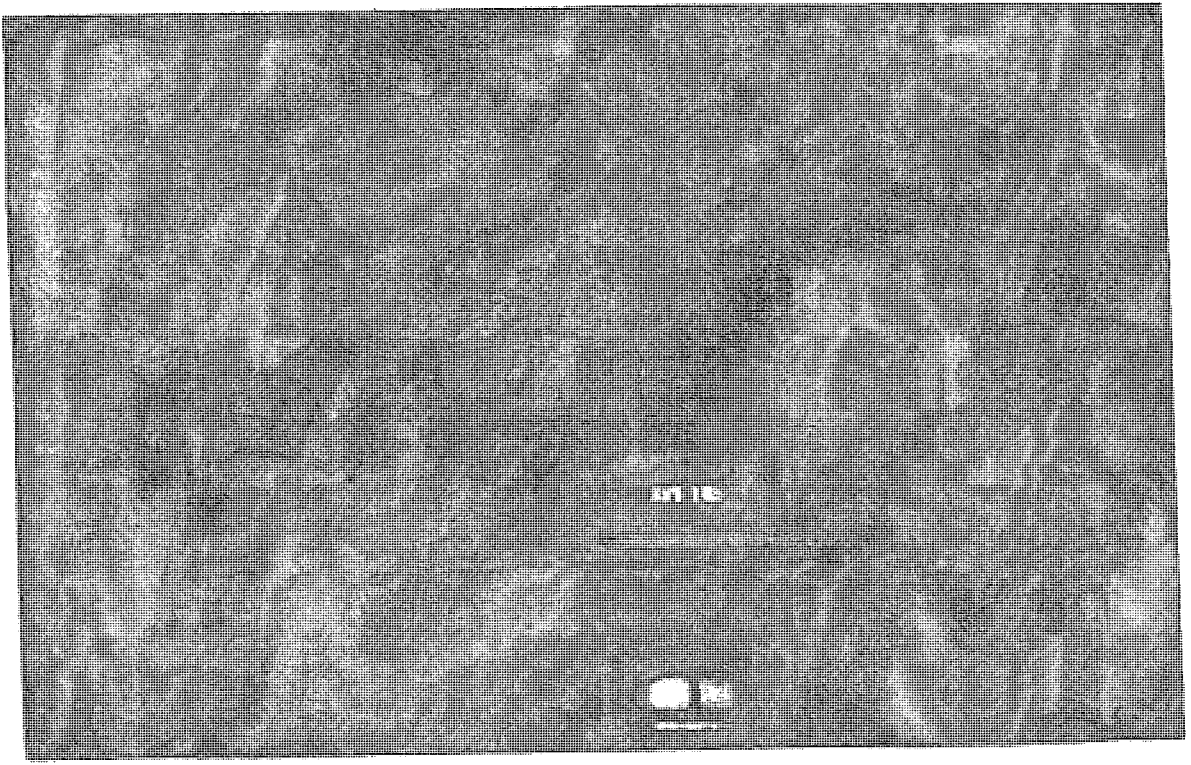
Resim 152: Ağvanlar Hamamı, soyunmalık kısmı

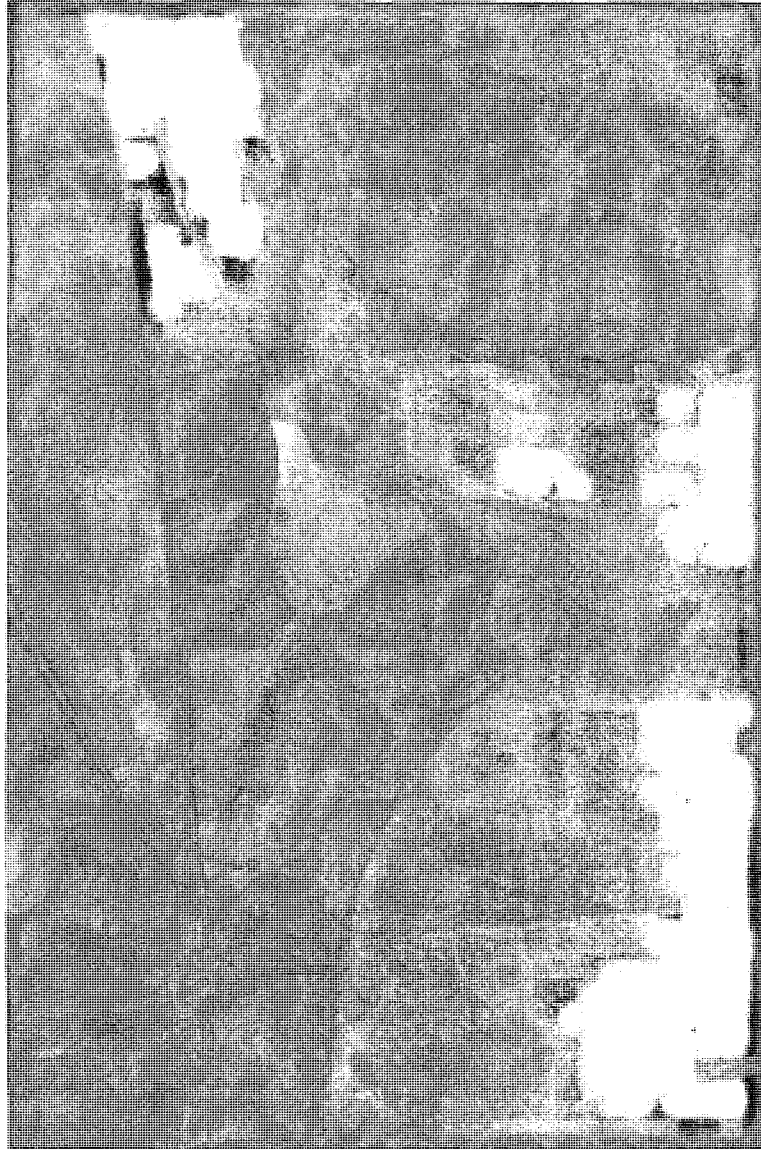
Resim 153: Ağvanlar Hamamı, soyunmalık kısmı duvarında yer alan dolap

Resim 154: Ağvanlar Hamamı, soyunmalık kısmında yer alan sekizgen planlı şadırvan

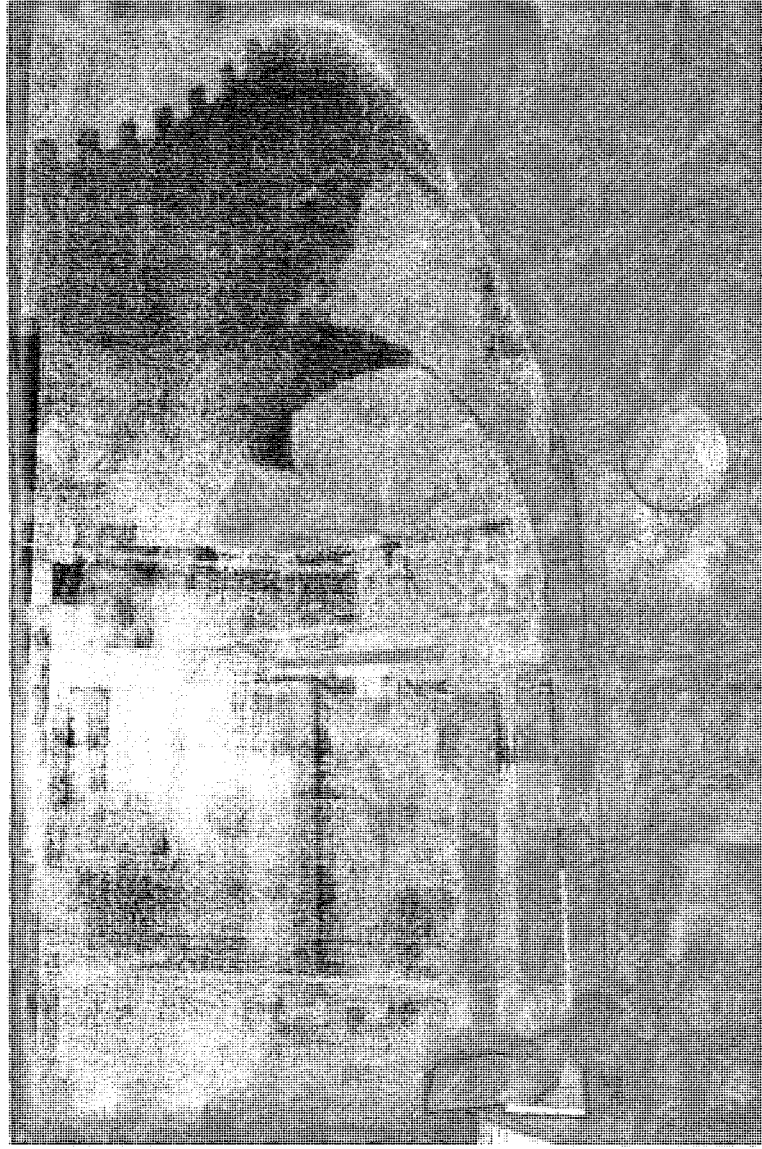
Resim 155: Ağyanlar Hamamı, soyunmalık kısmında bulunan dinlenme yeri

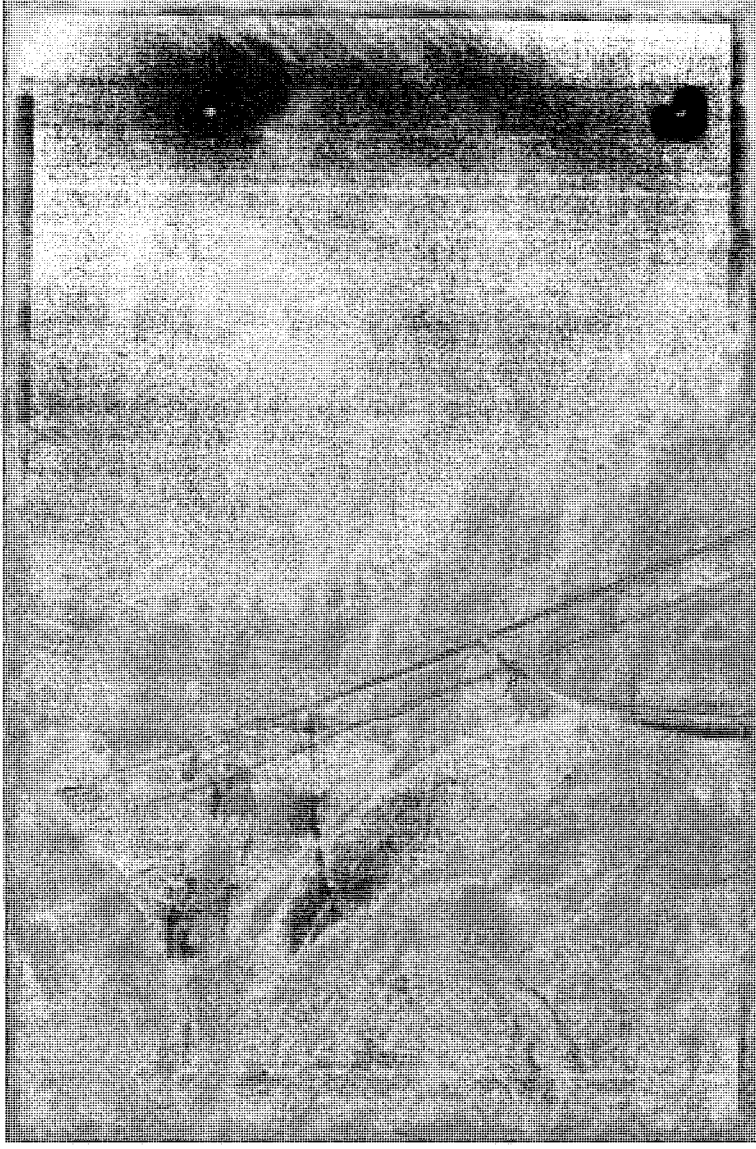
Resim 156: Soyunmalık kısmının, kubbe etekleri ve pandantiflerde yer alan alçı süslemeler

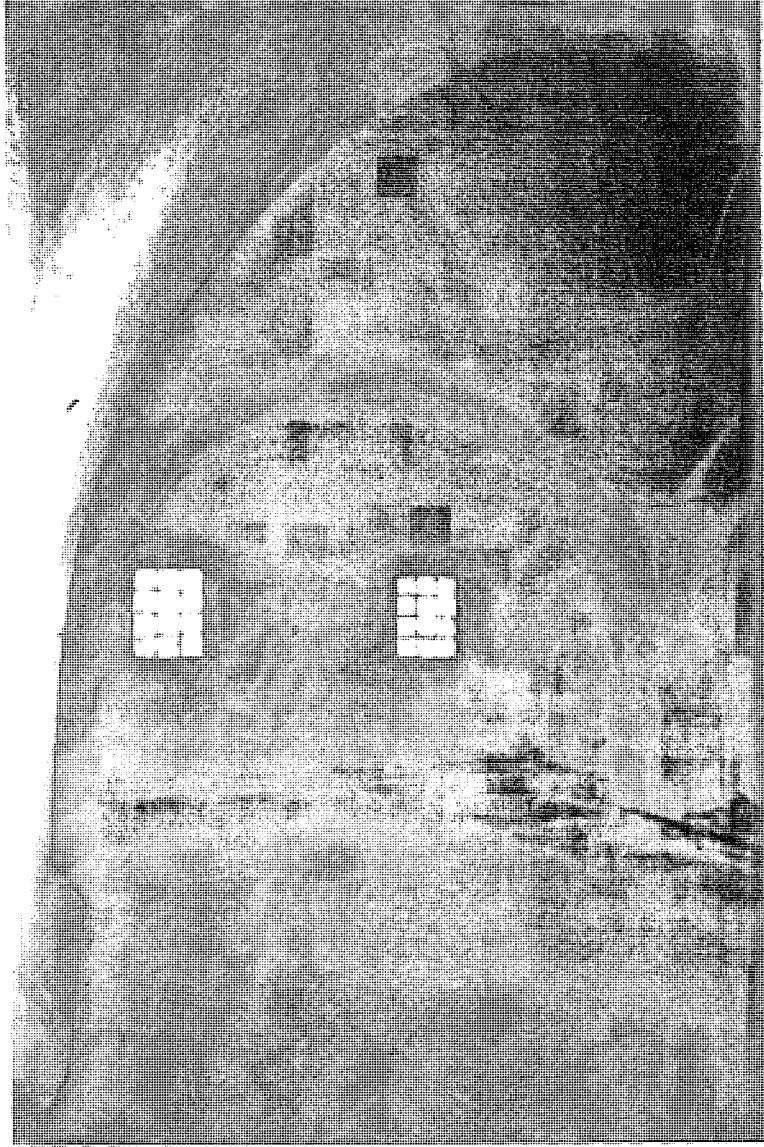
Resim 157: Ağvanlar Hamamı, dinlenme ve sıcaklık kısmına giriş yeri

Resim 158: Sıcaklığa sağlanan giriş yeri

Resim 159: Sıcaklık kısmını örten kubbe ve kemerler

Resim 160: Sıcaklığın çevresinde sıralanan halvet hücreleri

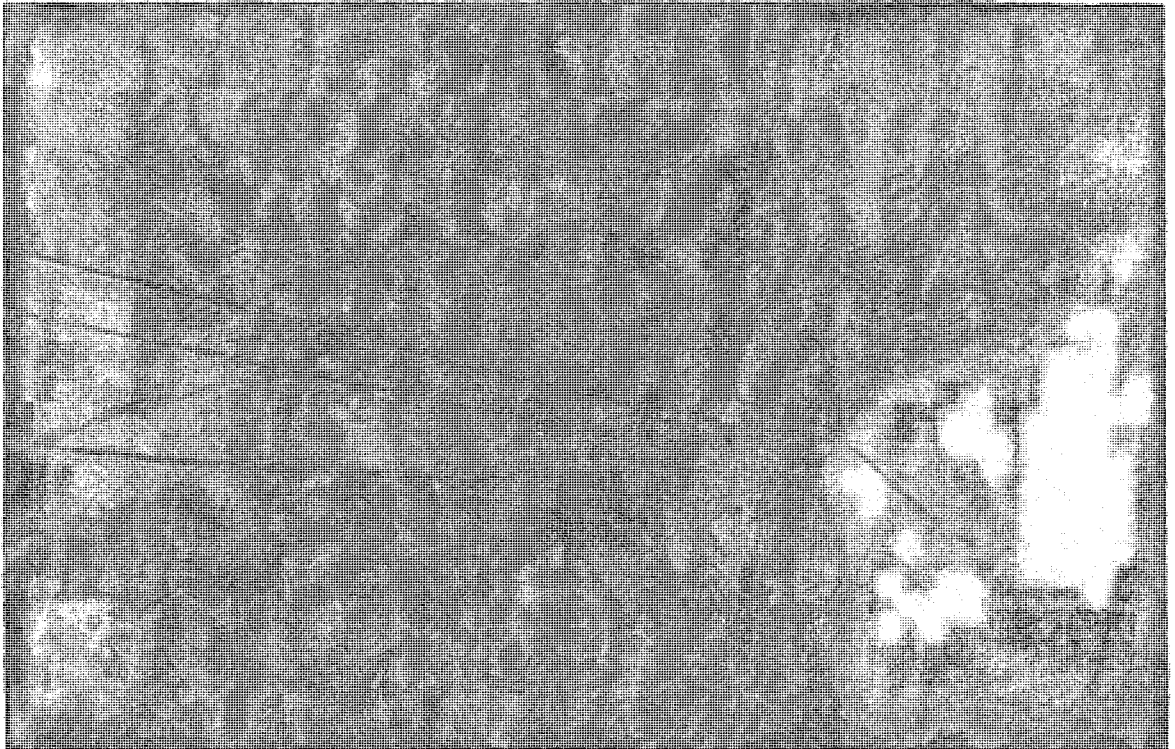
Resim 161: Ağvanlar Hamamı'nın güney batısındaki temizlik hücreleri

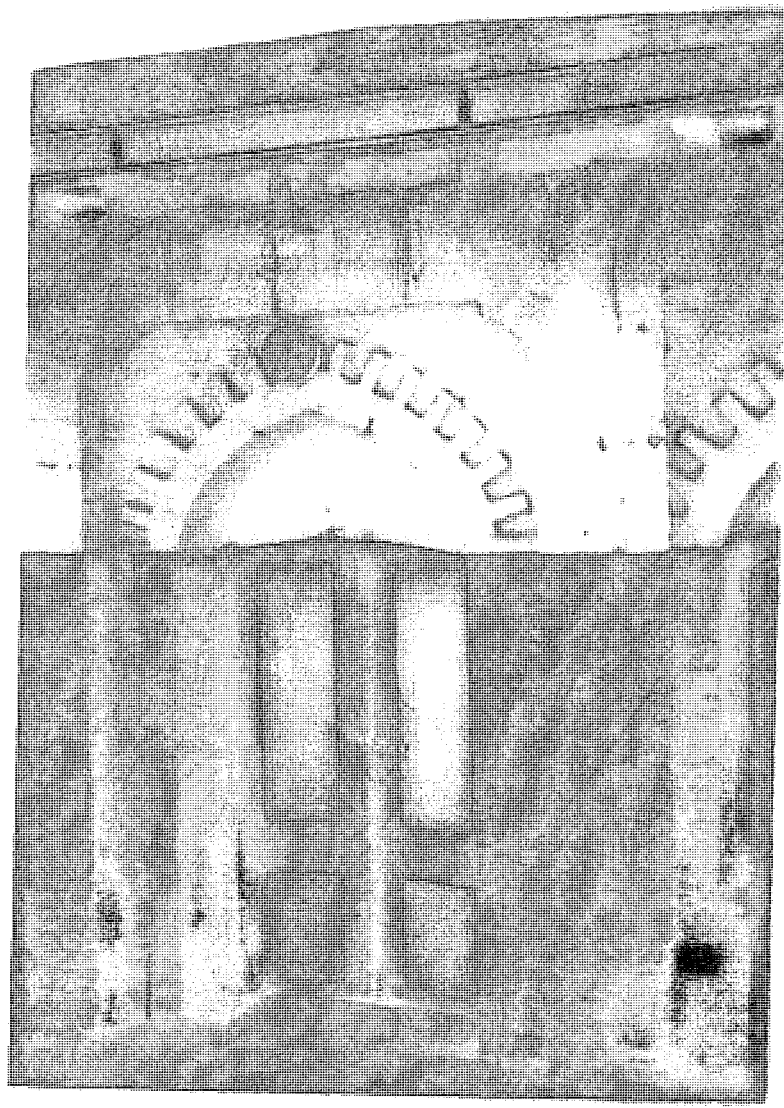
Resim 162: Halvetlerin duvarında yer alan alçı süsleme

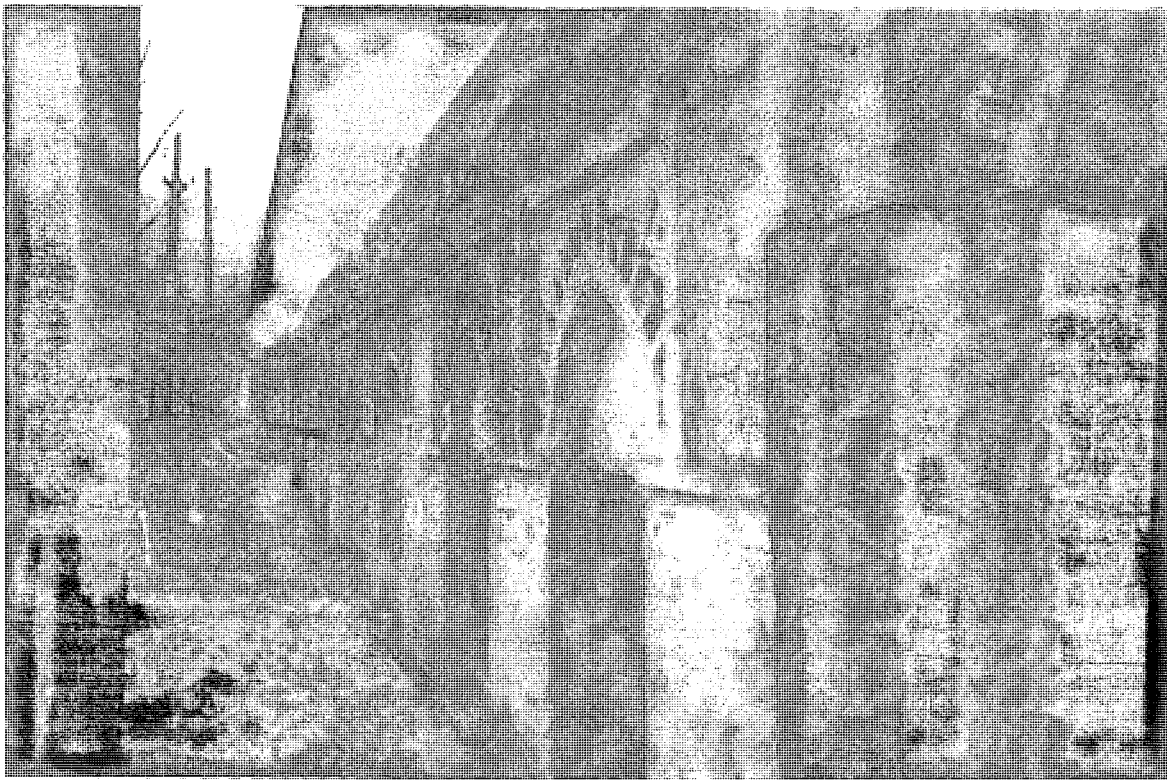
Resim 163: Sıcaklık kısmını örten kubbenin oturduğu kemer içlerinde görülen alçı süsleme

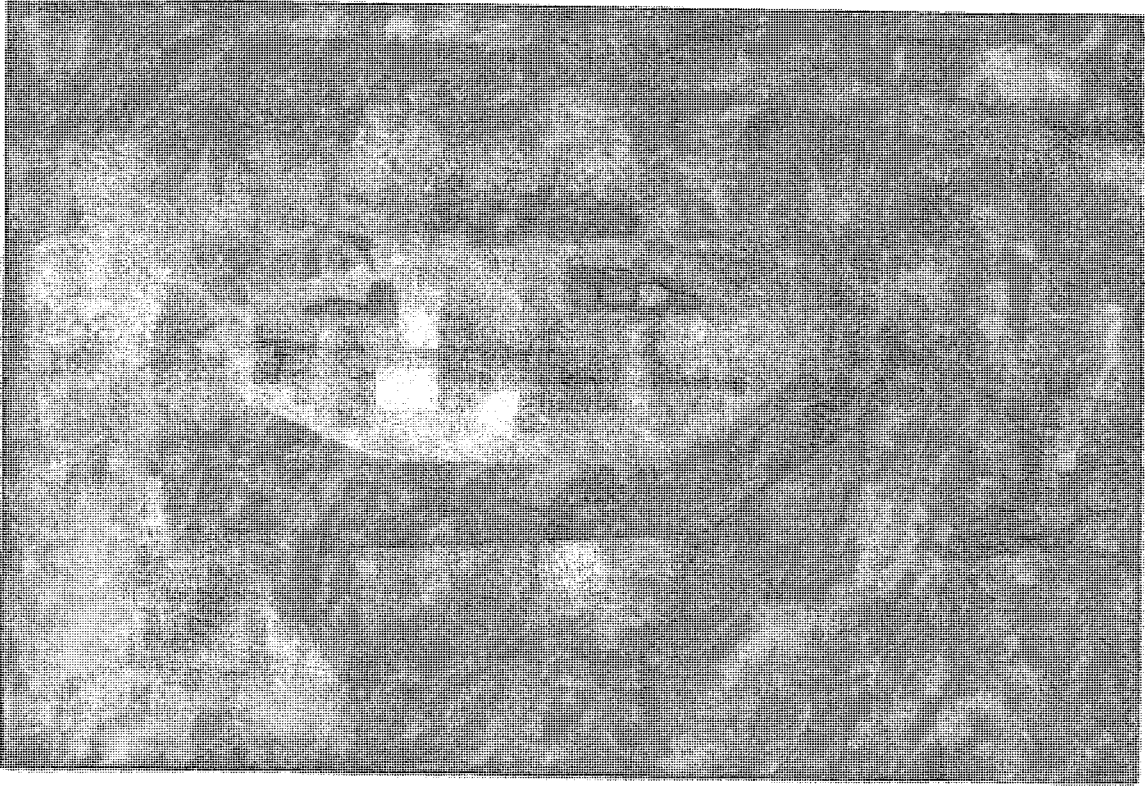
Resim 164: Kubbe eteği, pendentif ve kemerlerdeki alçı süsleme

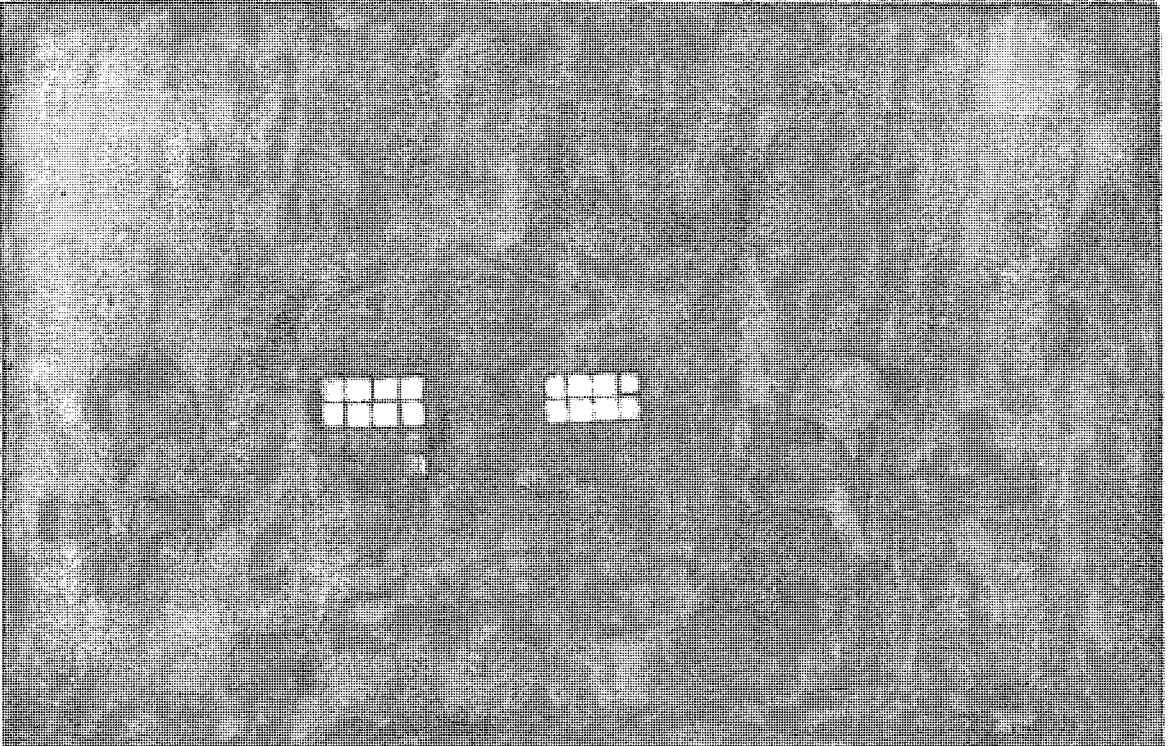
Resim 165: Hacı Geni Hamamı'nın giriş kapısı

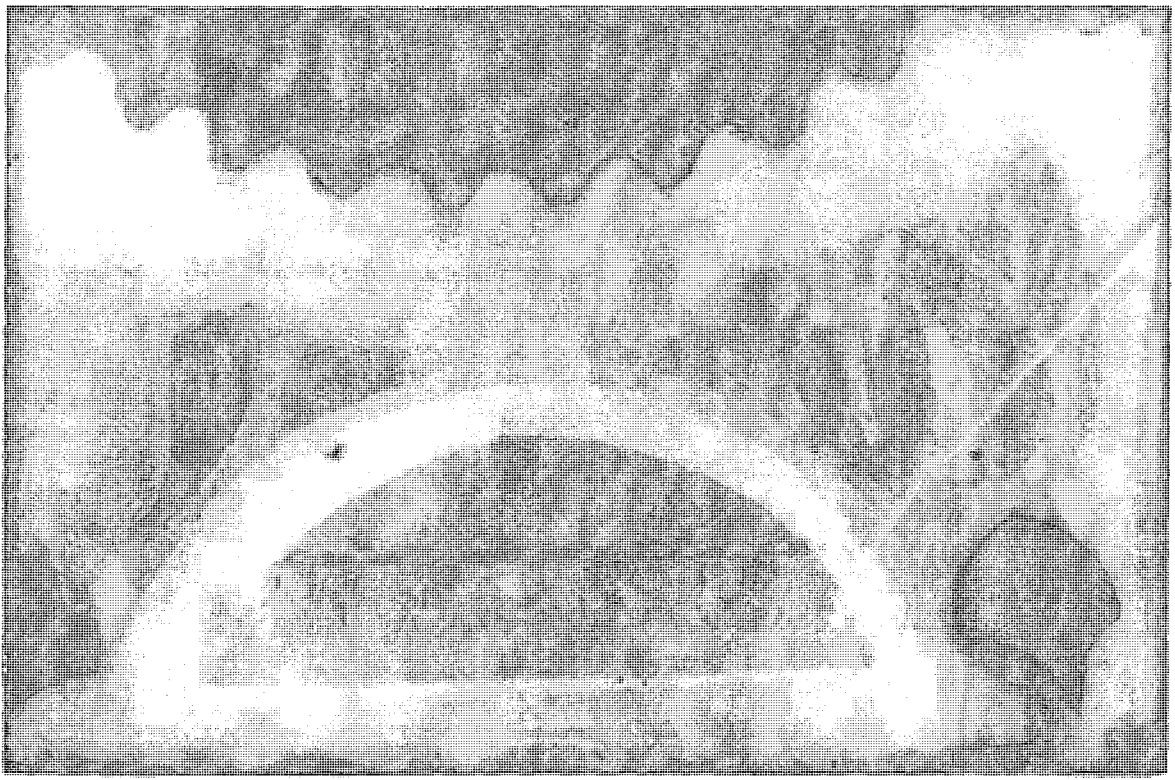
Resim 166: Hacı Geni Hamamı'nın kuzey cephesi

Resim 167: Hacı Geni Hamamı'nın soyunmalık kısmındaki sekizgen planlı şadırvan

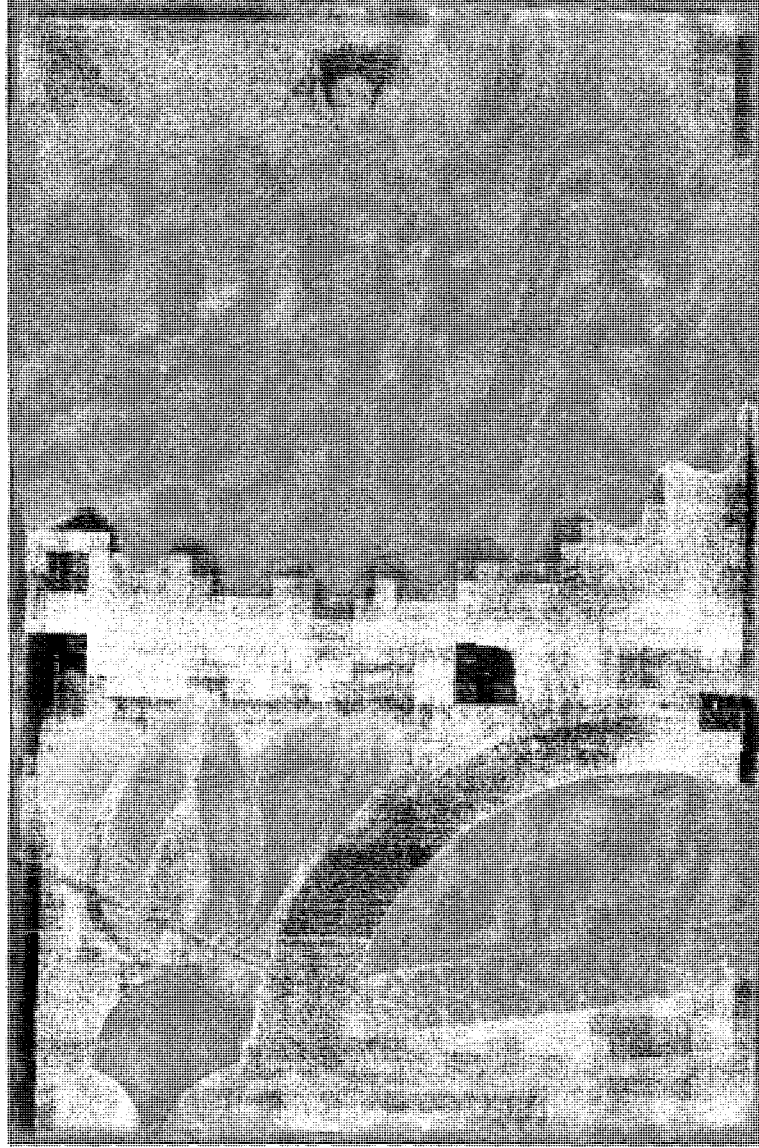
Resim 168: Soyunmalık kısmının kuzey duvarında bulunan kapaklı dolaplar

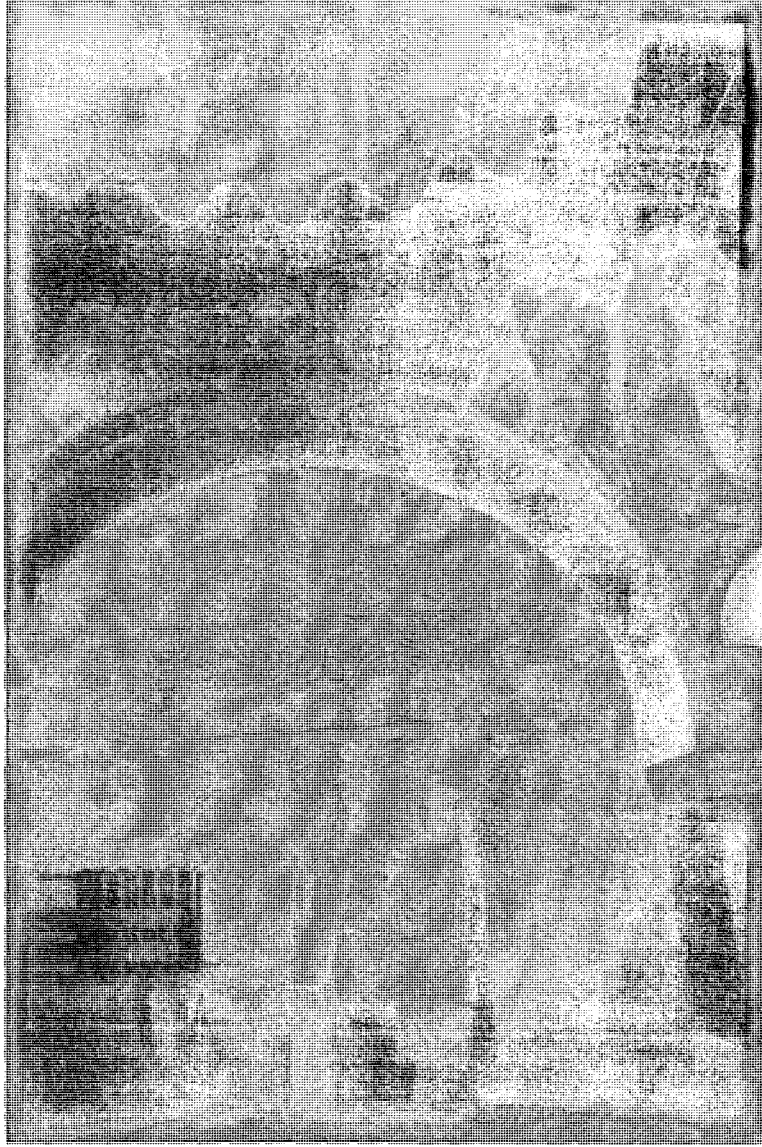
Resim 169: Hacı Geni Hamamı'nın soyunmalık kısmındaki dinlenme yeri

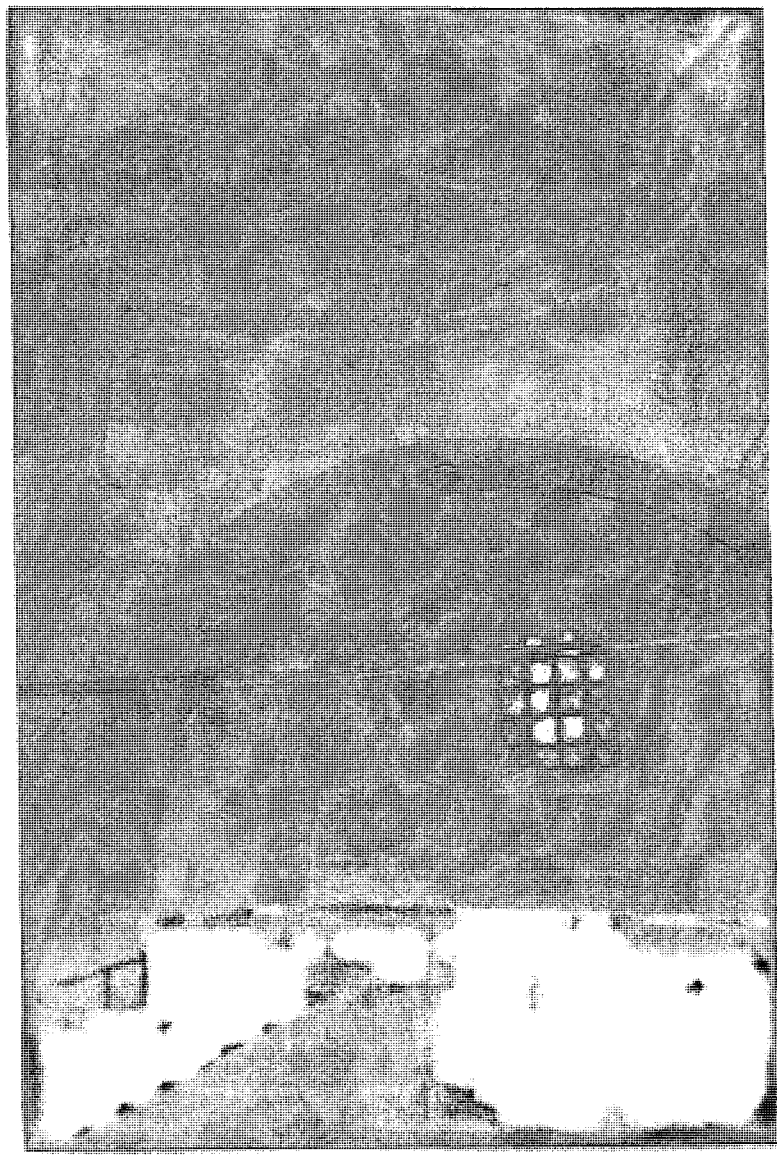
Resim 170: Soyunmalık kısmını örten kubbe eteğindeki alçı süsleme

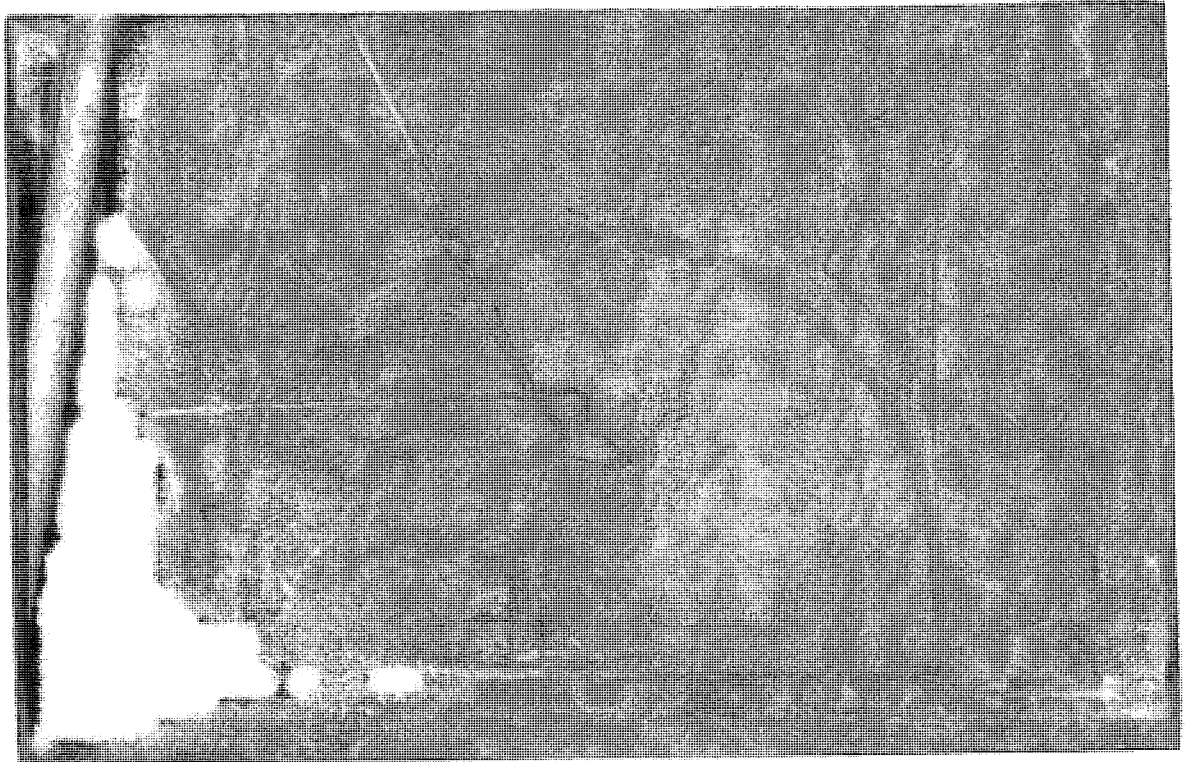
Resim 171: Soyunmalık kısmının pendantsiflerinde görülen alçı süsleme detayı

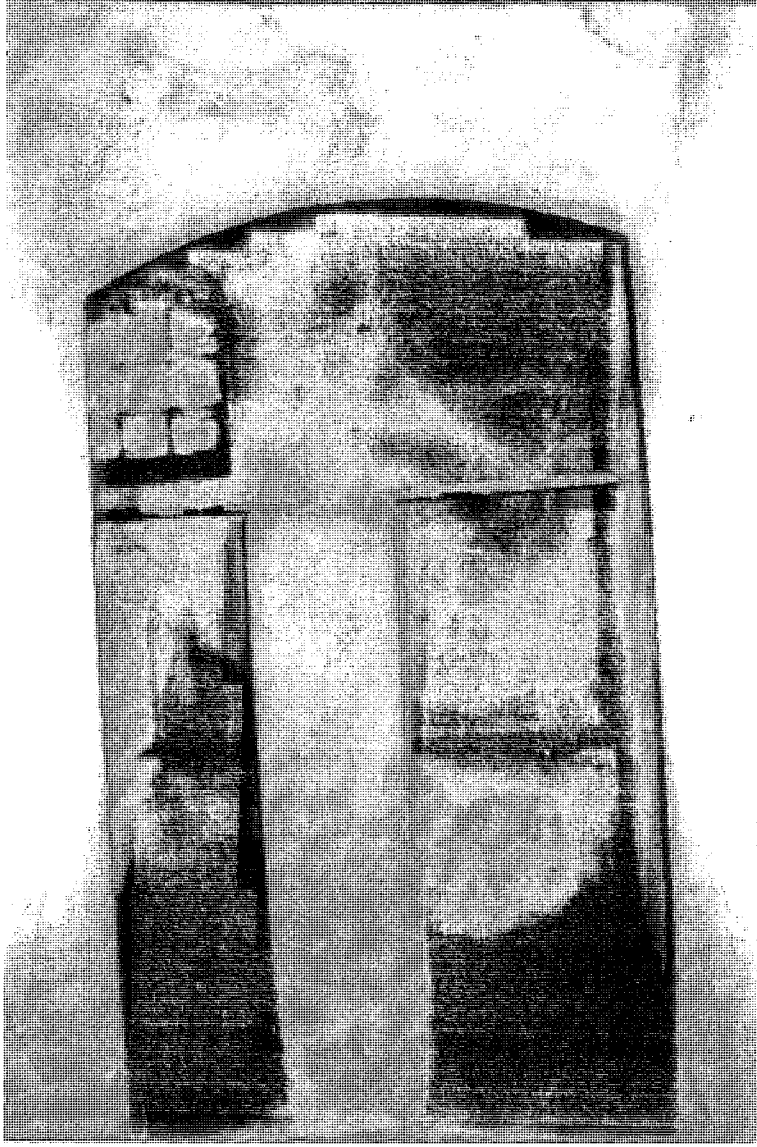
Resim 172: Hacı Geni Hamamı'nın sıcaklık kısmına giriş yeri

Resim 173: Sıcaklık kısmının orta mekanı

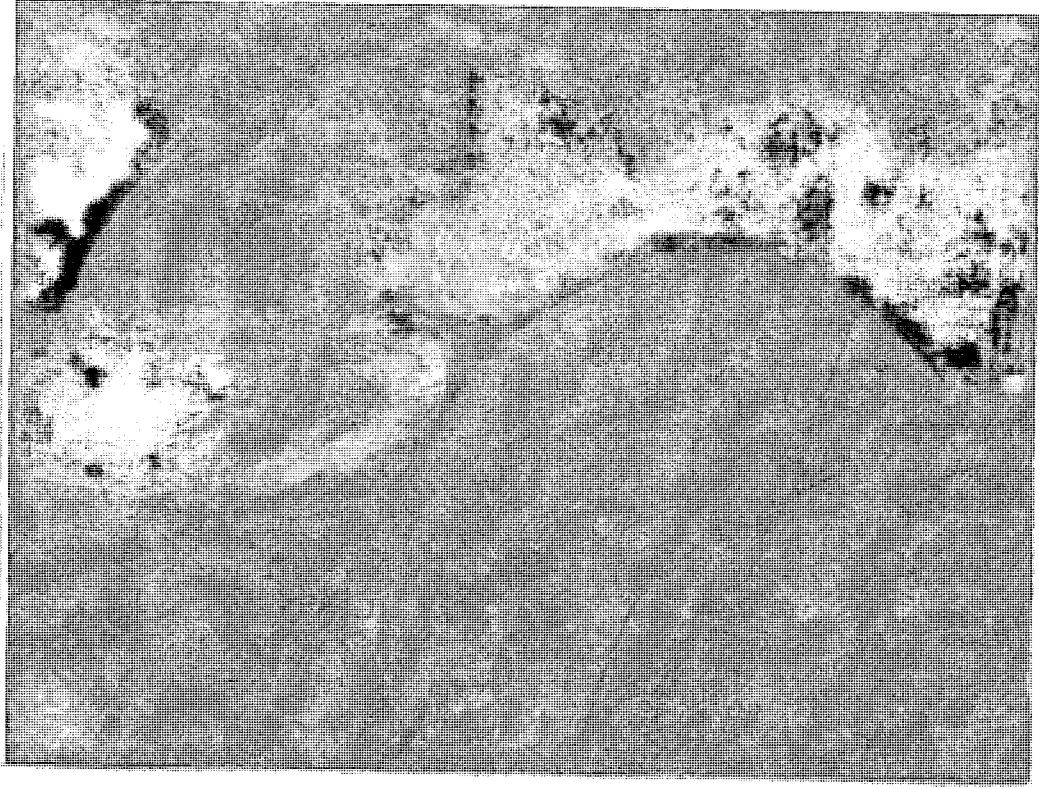
Resim 174: Hacı Geni Hamamı'nın sıcaklık kısmı çevresinde sıralanan halvetler

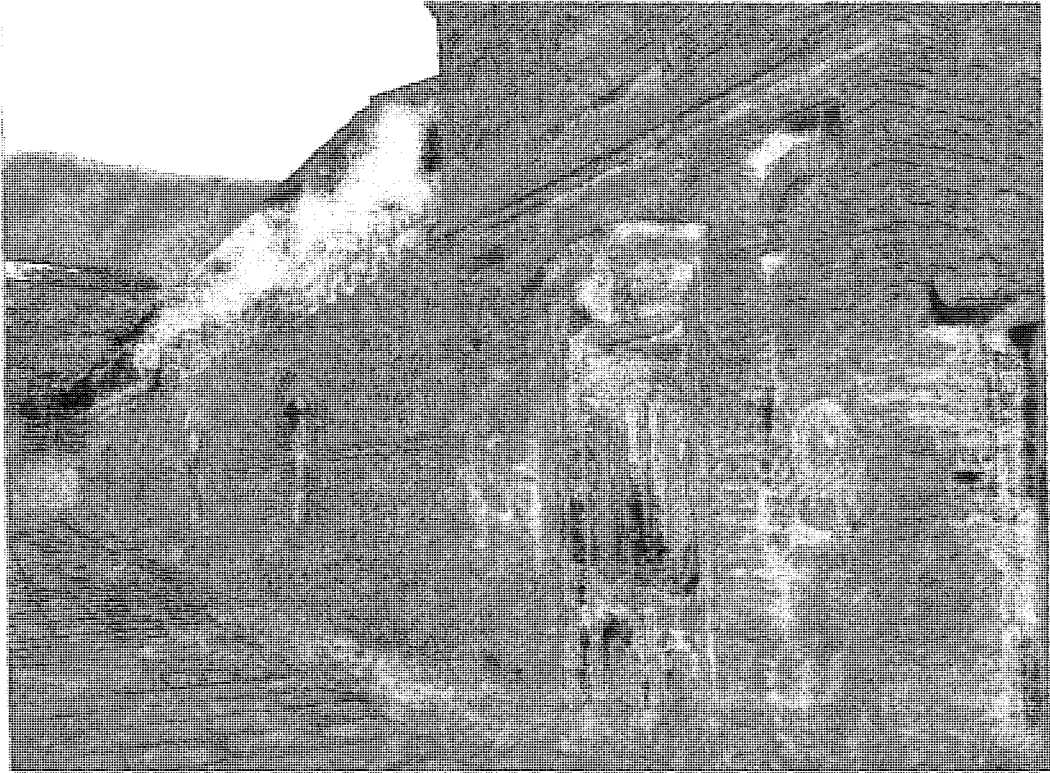
Resim 175: Sıcaklığın kuzey batısında bulunan temizlik hücreleri

Resim 176: Sıcaklık kısmının kubbe etekleri ve pandantiflerinde görülen alçı süsleme

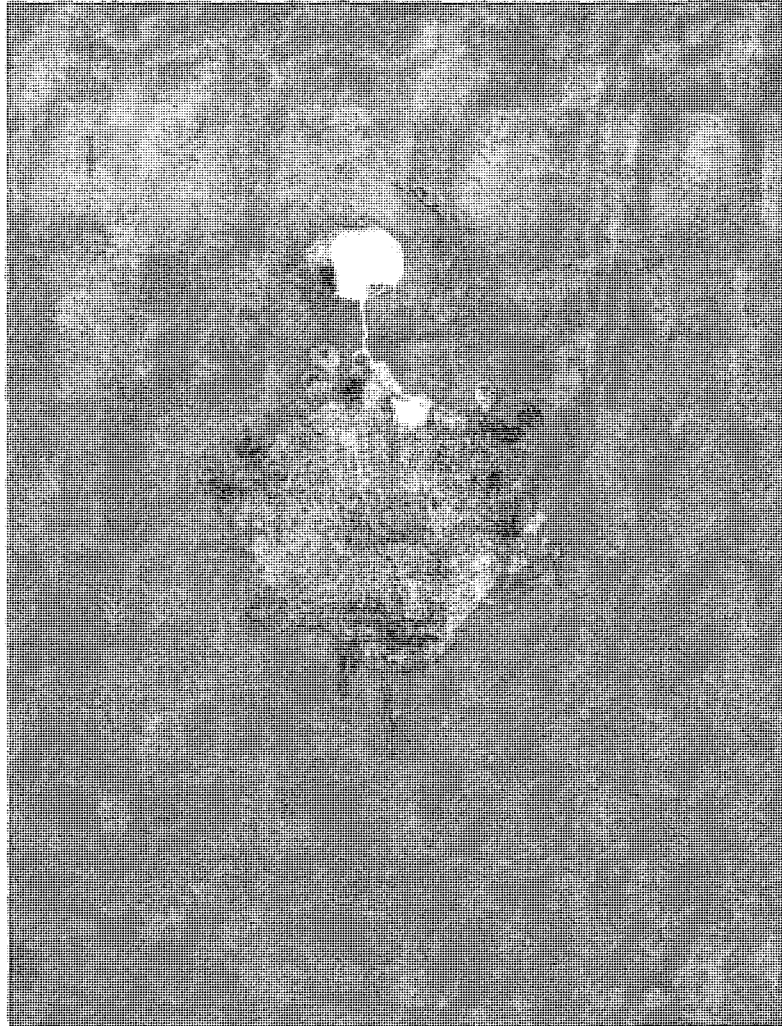
Resim 177: Abdussalam Hamamı (1988 yılı, A. Salamzade'den)

Resim 178: Abdussalam Hamamı, batı cephesi

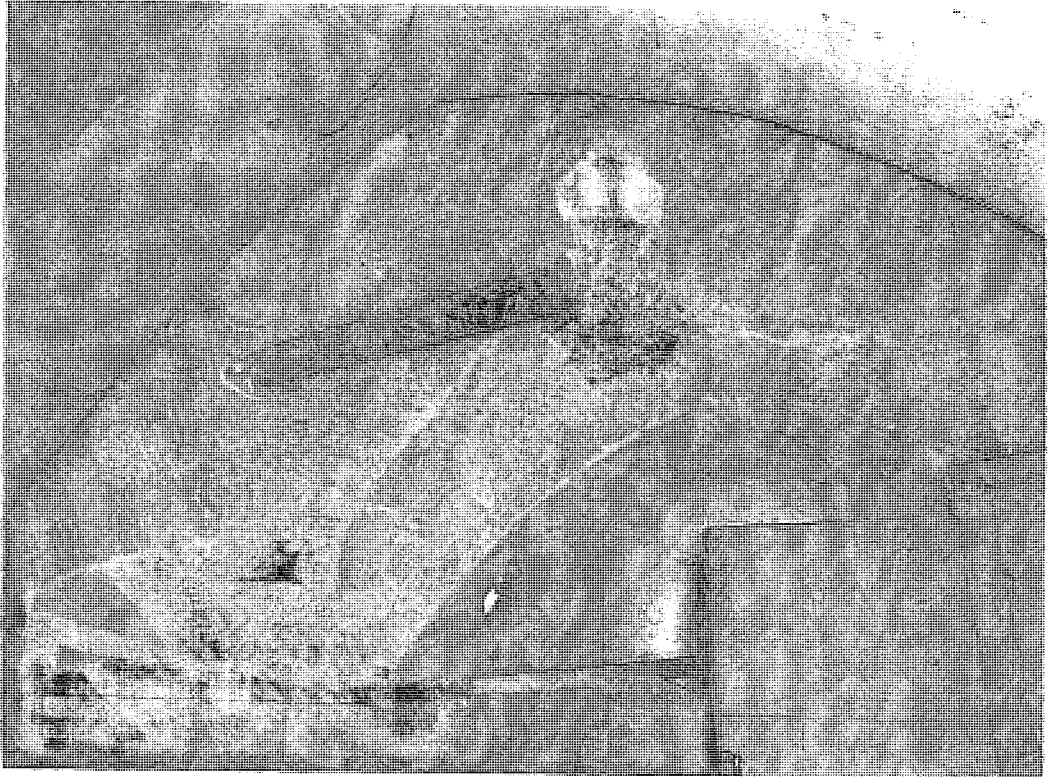
Resim 179: Abdussalam Hamamı, giriş kapısı

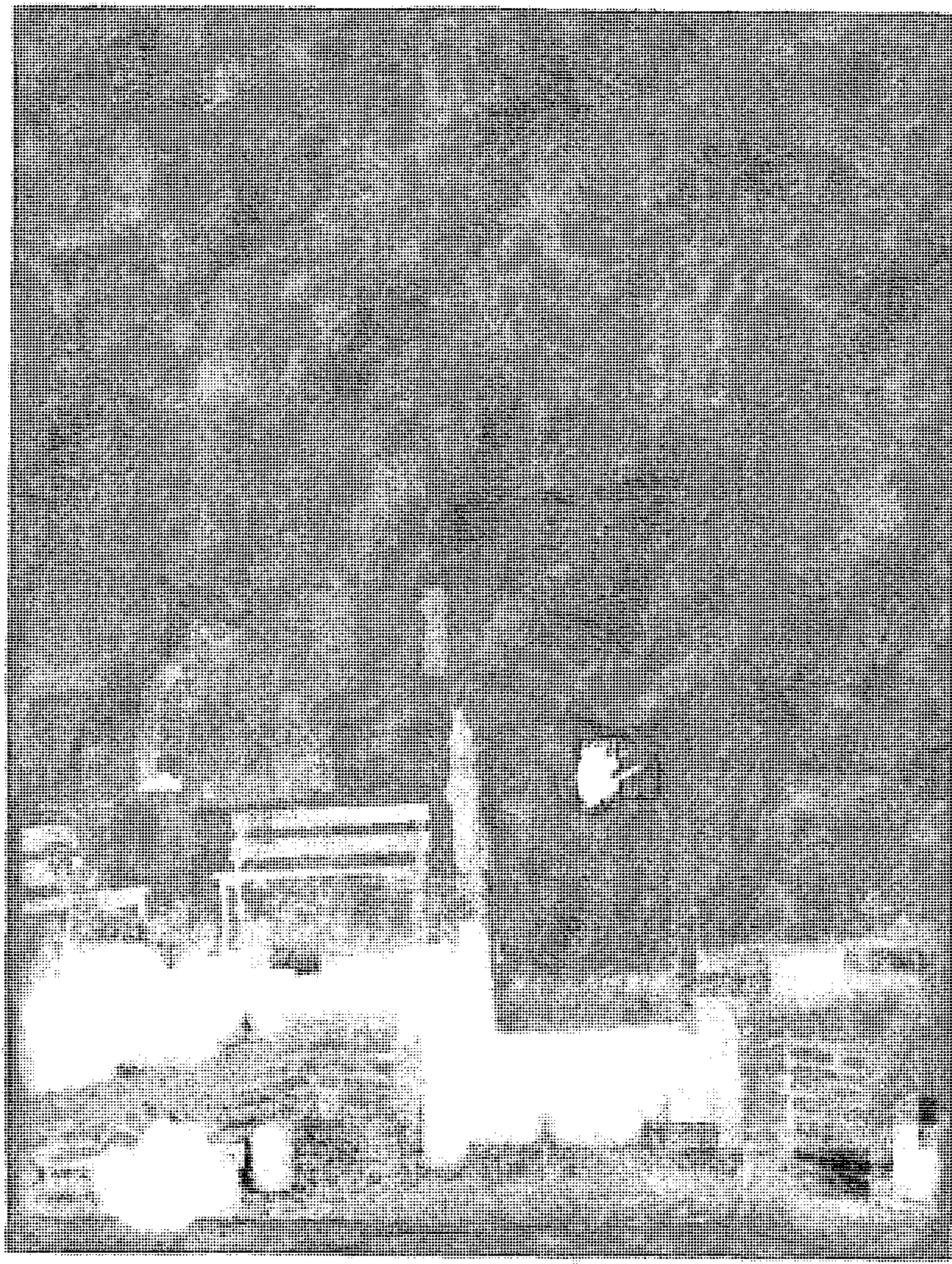
Resim 180: Soyunmalığın kubbesinden asılı avize

Resim 181: Abdussalam Hamamı'nın soyunmalık kısmındaki sekizgen planlı şadırvan

Resim 182: Soyunmalık kısmındaki sivri kemerli kolların oluşturduğu eyvan

Resim 183: Soyunmalık kısmının giriş kapısı, içten görünüş

